

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Державна установа «Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долішнього НАН України»

Серія «Проблеми регіонального розвитку»

**ІНСТИТУЦІЙНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ
АГЛОМЕРАЦІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО
ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ**

Монографія

Львів 2026

УДК 332.1:711.4(477)

I28

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України: монографія / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. редактор М.І. Мельник. Львів, 2026. 471 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

Монографія висвітлює ключові аспекти розвитку агломерацій в умовах сучасних економічних, соціальних, інституційних та екологічних викликів. Проведено аналіз передумов, сучасних тенденцій розвитку агломерацій, підвищення їх потенціалу у забезпеченні просторового та економічного зростання країни, а також проблем, пов'язаних з організаційно-інституційним забезпеченням їх розвитку як функціонального типу територій. Розглянуто європейський досвід управління агломераціями. Основну увагу приділено ролі агломерацій у повоєнному відновленні України в контексті досягнення цілей сталого розвитку. Визначено предметні площини інституційного регулювання розвитку агломерацій, обґрунтовано орієнтири щодо удосконалення моделі агломераційного врядування в Україні, окреслено стратегічні напрями підвищення їх ефективності.

Видання буде корисним науковцям, представникам органів влади та громадськості та усім, хто зацікавлений у сталому регіональному розвитку.

ISBN 978-966-02-4252-4 (серія)

ISBN 978-617-14-0559-2 (електронне видання)

Рецензенти:

*Шульц С.Л., д.е.н., професор, завідувач відділу регіональної економічної політики,
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України»;*

*Карий О.І., д.е.н., проф., проректор з міжнародної діяльності Національного
університету «Львівська політехніка»;*

*Павліха Н.В., д.е.н., проф., завідувач кафедри публічного та проектного управління
Луцького національного технічного університету.*

Рекомендовано до друку Вченою радою ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України» (протокол № 6 від 28.05.2026 р.).

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	6
РОЗДІЛ I. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ ДЕТЕРМІНАНТ РОЗВИТКУ АГЛОМЕРАЦІЙ	9
1.1. Передумови та сучасні тенденції розвитку агломерацій в Україні	9
1.2. Специфіка інституційно-правового забезпечення розвитку агломерацій у фокусі сучасної державної регіональної політики	24
1.3. Роль агломерацій в забезпеченні інтегрованого просторового розвитку ..	36
1.4. Перспективи розвитку агломерацій у повоєнній економіці України: інституційний контекст	46
РОЗДІЛ II. ІНСТИТУЦІЙНІ БАР'ЄРИ ТА ВИКЛИКИ РОЗВИТКУ АГЛОМЕРАЦІЙ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	56
2.1. Національна практика інституалізації функціонування агломерацій в умовах реформи децентралізації	56
2.2. Інституційні пастки та проблеми розвитку агломерацій в Україні	71
2.3. Виклики та інституційні бар'єри функціонування агломерацій в Україні (за результатами експертного опитування).....	81
2.4. Проблемні аспекти встановлення меж територіальних громад та адміністративно-територіальних одиниць в умовах децентралізації	108
2.5. Спільні інтереси територіальних громад як системоутворюючий чинник територіально-просторової інституалізації агломерацій в Україні	117
РОЗДІЛ III. ПРОСТОРОВИЙ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ВИМІР ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ АГЛОМЕРАЦІЙ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ	123
3.1. Просторово-економічна зв'язність міста Львова та громад області в контексті агломераційних ефектів.....	123
3.2. Оцінка впливу соціально-економічного потенціалу агломерацій на розвиток Карпатського регіону	141
3.3. Проблеми транспортної мобільності: на прикладі Львівської агломерації..	150
3.4. Особливості та механізми розвитку інноваційної інфраструктури (на прикладі Львівської агломерації)	162
3.4.1. Потенціал розвитку індустріальних парків в умовах війни та повоєнного відновлення України.....	162
3.4.2. Кластерний розвиток Львівської агломерації: потенціал та інструменти реалізації у воєнно-повоєнний період	177
3.4.3. IT-середовище та науково-освітній сектор Львівської агломерації: потенціал інтеграції та механізми розвитку у воєнно- повоєнний період.....	190

3.5. Розвиток основних послуг у сфері охорони здоров'я Львівської агломерації: виклики та проблеми співпраці204

3.6. Потенціал партнерства та співпраці територіальних громад Львівської агломерації в сфері надання освітніх послуг210

РОЗДІЛ IV. СТРАТЕГІЧНИЙ РОЗВИТОК АГЛОМЕРАЦІЙ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ: ІНСТИТУЦІЙНО-ФІНАНСОВИЙ КОНЦЕПТ219

4.1. Громади агломерацій як суб'єкти європейської інтеграції України: інституційні обмеження та можливості219

4.2. Підвищення інвестиційної привабливості Львівської агломерації: формування конкурентних умов для бізнесу та інновацій229

4.3. Перспективи фінансування розвитку агломерацій Карпатського регіону в умовах євроінтеграції238

4.4. Публічні інвестиції як інструмент реалізації стратегічних цілей розвитку Львівської агломерації251

РОЗДІЛ V. ІНСТИТУЦІЙНІ ДЕТЕРМІНАНТИ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ АГЛОМЕРАЦІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ255

5.1. Удосконалення управління сталим розвитком регіонів України на основі європейського досвіду формування агломерацій255

5.2. Стан та перспективи екологічно збалансованого розвитку Львівської агломерації268

5.3. Стратегічні пріоритети та інструментарій забезпечення екологічно збалансованого розвитку агломерацій в умовах «подвійного переходу»284

РОЗДІЛ VI. УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АГЛОМЕРАЦІЙ НА ОСНОВІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕГРОВАНOSTІ, ІНКЛЮЗИВНОСТІ ТА ЗУРТОВАНOSTІ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ298

6.1. Узгодження інтересів громад у сфері стратегічного планування як передумови формування засад спільної інвестиційної політики (на прикладі Львівської агломерації)298

6.2. Перспективи адаптації міжнародних практик інтеграції систем освіти та охорони здоров'я в агломераціях310

6.3. Інструменти державно-громадської координації у сфері освіти для розвитку агломерацій Карпатського регіону311

6.4. Концепт ідентифікації та функціонування агломерацій при плануванні території на регіональному рівні330

РОЗДІЛ VII. ІНСТИТУЦІЙНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СТРАТЕГІЧНОГО ТА ПРОСТОРОВОГО ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ АГЛОМЕРАЦІЙ НА РІЗНИХ РІВНЯХ УПРАВЛІННЯ	340
7.1. Пріоритети та інструменти подолання інституційних бар'єрів функціонування агломерацій в Україні	340
7.2. Удосконалення інституційного регулювання розвитку міських агломерацій в Україні.....	360
7.3. Європейський досвід організаційно-інституційного забезпечення та стратегічного управління розвитком агломерацій/метрополій.....	371
7.4. Стратегічні пріоритети та інструменти підвищення економічного потенціалу агломерацій в умовах просторової трансформації економіки України.....	390
7.5. Стратегічне планування розвитку агломерацій в Україні: пріоритети взаємного узгодження інтересів громад, агломерацій і регіонів	402
7.6. Підходи до забезпечення взаємоузгодженості стратегічного та просторового планування розвитку агломерацій	410
7.7. Інструментарій узгодження стратегічного та просторового планування розвитку агломерацій на різних рівнях управління.....	423
ПІСЛЯМОВА	439
ДОДАТКИ.....	452

ПЕРЕДМОВА

Агломерації на базі великих міст України як потужні осередки локального, регіонального та міжрегіонального рівнів, фокуси (ядра, точки) розвитку та організації соціально-економічного простору країни, виступають «полюсами росту» і продукують інноваційно-інвестиційний вплив на прилеглу територію, що зумовлено наявним інтелектуальним, науковим і освітнім потенціалом, забезпеченістю інноваційною, фінансовою, інформаційною, транспортною інфраструктурою тощо. Концентрація економічного, культурного й інформаційного потенціалу розвитку суспільства в агломераціях, реалізація ними суспільно значимих функцій на регіональному та макрорегіональному рівнях, вагомым чином впливає на просторовий соціально-економічний розвиток України. Від вектору та рівня розвитку агломерацій, складності та різноманітності їх функціонального навантаження (статусу) залежить інтенсивність продукування та ретрансляції управлінських і технологічних інновацій, а отже просторовий розвиток областей, макрорегіонів та країни загалом.

Як і в більшості країн світу, в Україні розвиток агломерацій є об'єктивним та історично зумовленим процесом, який відображає закономірності урбанізаційних та економічних трансформацій, властивих сучасному суспільству. І попри те, що повномасштабне вторгнення призупинило багато соціально-економічних процесів у нашій країні, воно все ж переконливо підтвердило тенденцію тяжіння до великих міст як населення (зокрема, ВПО), так і бізнесу (зокрема, релокованого). Адже саме тут існують кращі соціально-економічні та інфраструктурні умови життєдіяльності, більш сприятливими є умови для створення нових робочих місць, а відтак і для пошуку роботи. Очевидно, що в найближчій перспективі потенціал агломерацій може стати каталізатором для модернізації української економіки та для підвищення рівня життя її населення, зокрема, в умовах повоєнної ревіталізації.

Адміністративно-територіальна реформа в Україні активізувала низку процесів, пов'язаних з прискоренням економічного розвитку регіонів та центрів акумулювання ділової активності в їхніх межах. Одним із них стало підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу громад в межах агломерацій завдяки нарощуванню їх інституційної, адміністративної, фінансової та господарської спроможності. Водночас важливого значення в процесі формування та розвитку агломерацій набуває збалансованість інтересів їх центрів з потребами й запитами навколишніх територіальних громад. Досягненню такої збалансованості сприяє налагодження взаємовигідного

співробітництва всіх громад агломерації на основі встановлення партнерських стосунків між ними та налагодження якісних і постійних комунікацій.

Необхідною умовою розвитку агломерацій є створення інституційного забезпечення, яке визначає правову регламентацію співпраці громад у межах агломерацій та формує організаційно-правовий базис для їх еволюції. На жаль, в Україні до цього часу, розвиток агломерацій значною мірою обмежується наявними інституційно-організаційними проблемами. Передусім це стосується неврегульованості процедурних моментів зі створення та функціонування агломерацій, відсутності чіткої регламентації алгоритмів розв'язання спірних питань, нормативних прогалин в системі управління власністю, браку дієвих механізмів захисту інтересів мешканців окремих громад агломерації тощо.

Разом із цим інституціоналізація управлінських взаємодій натикається на такі проблеми, як: низька активність влади багатьох громад щодо ініціювання об'єднання в агломерацію; небажання представників керівних органів окремих територіальних громад втрачати владу в разі об'єднання з великими містами; перестороги представників різних груп інтересів тощо.

Після початку широкомасштабної фази війни, яка супроводжувалася звуженням інституційного простору для розвитку територіальних громад та для активізації взаємовигідної співпраці між ними, вказані проблеми ще більше загострилися. На порядку денному сьогодні в Україні стоїть проблема вироблення ефективної моделі врядування агломераціями. Варто наголосити, що зазначене питання де-факто було актуальними на різних етапах формування та розвитку агломерацій в усіх країнах світу. Адже громади в агломерації, хоча й пов'язані між собою мережею зв'язків в економічній, інфраструктурній, соціальній, культурній сферах, за своїм статусом є самостійними та автономними. Це вимагає активізації зусиль в напрямі формування сучасної нормативно-правової бази для функціонування агломерацій з урахуванням досвіду передових країн світу та сучасних українських реалій.

Монографію підготовлено авторським колективом під науковим керівництвом д.е.н., проф. Мельник М.І.

Авторський колектив:

Мельник М.І., д.е.н., проф. (передмова, підр. 1.2, 1.3, 2.2, 2.3, 3.1, 4.1, 7.1, 7.4, 7.7, післямова),

Борщевський В.В., д.е.н., проф. (підр. 1.4, 2.2, 4.1, 7.5),

Бабець І.Г. д.е.н., проф. (підр. 3.2, 4.3, 5.1, 5.2),

Залуцький І.Р., к.е.н., пров.н.с. (підр. 1.2, 2.1, 2.4, 2.5, 3.4.1, 6.4, 7.6),

Лещух І.В., к.е.н., с.н.с. (підр. 1.3, 2.3, 3.1, 3.4.2, 3.4.3, 4.1, 7.1, 7.3, 7.4),

Ткач С.М., к.е.н., с.н.с. (підр. 1.1, 7.2, 7.7),
Жабинець О.Й., к.е.н., с.н.с. (підр. 3.4.1, 3.4.2, 5.2, 5.3),
Синюра-Ростун Н.Р., к.е.н., н.с. (підр. 4.2, 6.1),
Мединська Т.В., д.е.н., проф. (підр. 4.2),
Іванюк У.В., к.е.н., с.н.с., доц. (підр. 3.6),
Яремчук Р.Є., м.н.с. (підр. 3.3),
Бас-Юрчишин М.А., к.е.н., н.с. (підр. 3.5, 3.6, 4.4, 6.2, 6.3),
Рущишин М.О., д. філ., м.н.с. (підр. 3.3),
Мельник В.А., аспірант (підр. 2.3)
Шульц Е.П., аспірант (підр. 2.2).

РОЗДІЛ І. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ ДЕТЕРМІНАНТ РОЗВИТКУ АГЛОМЕРАЦІЙ

1.1. Передумови та сучасні тенденції розвитку агломерацій в Україні

Міські агломерації відіграють вагомую роль у розвитку країн, оскільки вони є центрами економічної, соціальної та культурної активності, сприяють концентрації виробництва, інновацій та наукових досліджень, що стимулює розвиток економіки як на національному, так і на регіональному рівнях¹. У сучасних воєнних реаліях України агломерації розглядаються крізь призму концепції полюсів зростання, яку застосовували в багатьох країнах Європи, Африки, Азії, Латинської Америки в періоди подолання кризових явищ в економіці². Залучення частини доступних ресурсів для стимулювання розвитку агломерацій здатне забезпечити мультиплікаційний ефект і сприяти поступовому покращенню соціально-економічної динаміки сусідніх територій та периферії. В умовах повномасштабної війни агломерації набувають також значення просторових систем стійкості, у межах яких концентруються ресурси для прийому внутрішньо переміщених осіб, релокації бізнесу, підтримки критичної інфраструктури, логістики, соціальних послуг і майбутнього відновлення територій. З огляду на це актуальним і затребуваним є вивчення передумов, сучасного стану та перспектив розвитку агломерацій у регіонах України.

Сучасні світові тенденції розвитку агломерацій формуються під впливом прискореної урбанізації, просторової концентрації населення й економічної активності, а також переходу до моделей сталого, інклюзивного та кліматично стійкого міського розвитку. У більшості країн спостерігається значне зростання населення в мегаполісах, що зумовлює низку економічних, екологічних та соціальних викликів. Як свідчать дані Світового банку³, близько 56% населення світу проживають у містах і кількість міських мешканців до 2050 року збільшиться більш як удвічі. В Україні близько 70% населення проживало у містах (дані за 2021 рік)⁴. У новітньому міжнародному дискурсі розвиток агломерацій дедалі більше пов'язується не лише з цифровізацією міських

¹ Метрополійні функції великих міст України: потенціал розвитку та перспективи реалізації : монографія / наук. ред. М. І. Мельник ; ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України». – Львів, 2016. – 552 с.

² Озимок І., Кошелюк М., Жидик Я. Як громадам ставати регіональними полюсами зростання. Децентралізація. URL: <https://decentralization.ua/news/18896>

³ World Bank Group (2023). Urban Development URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/urbandevelopment/overview> (дата звернення: 02.09.2024).

⁴ Чисельність наявного населення України на 1 січня 2021 року. Статистичний збірник Державної служби статистики України. К, 2021, 50 с.

сервісів, а й з кліматичною стійкістю, соціальною інклюзією, доступністю послуг, справедливою мобільністю та людиноцентричним підходом до smart city-рішень. Це означає, що сучасна агломераційна політика має поєднувати технологічні інновації з просторовою справедливістю, адаптацією до кліматичних ризиків, ефективним управлінням ресурсами та участю мешканців у прийнятті рішень. Частина українських міст у довоєнний період також розвивалася в напрямі реалізації концепції smart city: відповідні рішення впроваджували не лише такі великі міста, як Київ, Харків і Львів, а й Дрогобич, Маріуполь, Рівне, Івано-Франківськ, Тернопіль та інші.⁵ Однак в умовах повномасштабної війни для частини з них цей поступ істотно уповільнився або був перерваний.

Інша важлива світова тенденція – це децентралізація функцій міст (розподіл різних функцій міста, наприклад, адміністративних, економічних, інфраструктурних, соціальних та ін., з центральних районів на периферійні території або передмістя) та інтеграція передмість у загальну структуру агломерацій⁶. Ця тенденція має на меті зменшити перенаселення центрів міст, перенісши частину ділової активності (створення бізнес-парків, офісних центрів або хабів за межами центру міст), культурних і освітніх об'єктів та житлових зон на околиці та передмістя. Така політика дозволяє зменшити навантаження на інфраструктуру мегаполісів, забезпечити доступ до житла за помірними цінами та скоротити час на щоденні поїздки. Процес децентралізації в Україні, що розпочався у 2014 році, тісно пов'язаний зі світовою тенденцією інтеграції передмість у структуру агломерацій та розподілу міських функцій між центром і периферією. Завдяки децентралізації українські громади отримали більше повноважень для розвитку власних територій, зокрема навколо великих міст.

Український досвід розвитку агломерацій. Розвиток агломераційних процесів в регіонах України має свої особливості. У регіонах спостерігається нерівномірна урбанізація. Основним місцем локалізації міських агломерацій були насамперед промислові регіони. Великі міста стали центрами економічного, культурного та політичного життя, акумулюючи ресурси та можливості, тоді як передмістя і менші міста менш динамічно розвивалися. У перші роки незалежності України, коли почали формуватися тенденції до концентрації населення у великих містах та навколо них, найбільш виразними прикладами окрім Києва, стали агломерації таких великих промислових міст як

⁵ Ткач С. Управління розвитком міст на засадах концепції Smart City у Західному регіоні України. Регіональна економіка. 2021. № 100 (2). С. 91–99. URL: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-2-9> (дата звернення: 25.09.2024).

⁶ Loibl. W., Etminan G., Gebetsroither-Geringer E., Neumann H-M, Sanchez-Guzman S. Characteristics of Urban Agglomerations in Different Continents: History, Patterns, Dynamics, Drivers and Trends. Urban Agglomeration (Ed. Ergen M.), 2018, P. 29-63, <http://dx.doi.org/10.5772/intechopen.73524>

Харків, Дніпро, Донецьк та Одеса. Люди почали мігрувати до міст у пошуках роботи та кращих соціальних умов, проте урбанізаційні процеси були сповільнені економічною нестабільністю. У наступне десятиліття (початку 2000-х років), коли економіка України почала поступово стабілізуватися, зростання агломераційних процесів стало більш виразним⁷. Київська агломерація продовжувала розширюватися за рахунок міграції населення з інших регіонів України, зокрема із сільської місцевості. Також почала формуватися Львівська агломерація, завдяки зростанню економічної та культурної значимості міста на заході України. Навколо великих індустріальних центрів, таких як Дніпро, Донецьк та Харків, зберігався певний рівень міграційної привабливості, попри економічні виклики. Зокрема найбільш виразними агломераціями, подекуди протоагломераціями, до війни росії проти України, були Київська, Вінницька, Харківська, Донецько-Макіївська, Горлівсько-Снаківська, Краматорська, Маріупольська, Дніпровська, Одеська, Львівська, Криворізька, Запорізька, Чернівецька та ін. Загалом експерти у цей період виділяли в Україні понад 20 агломерацій.

Після початку реформи децентралізації у 2014 році з'явилися нові можливості для розвитку малих міст та міст-сателітів навколо агломераційних центрів. Окрім того, економічний розвиток великих міст, зокрема Києва, Львова та Одеси, сприяв міграції населення до цих центрів та розширенню їхніх агломерацій. Натомість у східних регіонах через початок російського вторгнення та вимушеного переміщення людей в інші регіони спостерігалось скорочення населення в таких великих промислових центрах, як Донецьк і Луганськ. У наступні роки посилюють свої позиції та набувають помітного увиразнення Київська, Львівська, Харківська та Одеська агломерації. Зокрема спостерігається тенденція до розширення приміських зон цих великих міст через будівництво житлових районів та інфраструктури.

Попри де-факто існування міських агломерацій у регіонах України, саме Київська агломерація у 2019 р. стала першою інституційно оформленою у формі місцевої асоціації органів місцевого самоврядування. Станом на 2026 р. Асоціація «Київська агломерація» об'єднує 18 громад столичного регіону, серед яких Київська міська рада та громади, функціонально пов'язані зі столицею транспортними, трудовими, інфраструктурними й сервісними зв'язками⁸. Населення агломерації становить близько 4 млн осіб. Основні питання вирішують загальні збори, де кожний член має лише один голос. Поточні

⁷ Мезенцев, К., Олійник, Я., Мезенцева, Н. (Ред.). (2017). Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін : Монографія. Київ : «Фенікс».

⁸ Інна Скляр. Київська агломерація: майбутнє вже сьогодні. Асоціація міст України. URL: <https://auc.org.ua/novyna/kyivvska-aglomeraciya-maybutnye-vzhe-sogodni>

питання вирішуються правлінням і виконавчою дирекцією, також діє ревізійна комісія. Метою цієї асоціації є об'єднання зусиль місцевих рад для розв'язання спільних проблем територіальних громад, захист їх прав та інтересів, а також створення умов для соціально-економічного розвитку населених пунктів та ефективного здійснення повноважень місцевого самоврядування⁹.

Як показали результати соціологічного дослідження «Київська агломерація (в контексті широкомасштабного російського вторгнення)», яке було проведено на замовлення Ради Європи¹⁰ у 2022 р., 95% респондентів підтримували ідею співробітництва Києва та сусідніх громад, тоді як у 2020 р. їх було 45%. Також 67% і 73% респондентів відповідно в інших громадах Київської агломерації та Києві вважають, що співробітництво у формі агломерації є виграшним для усіх сторін. Новими пріоритетами співпраці респонденти назвали: відновлення зруйнованих житла, комунальних закладів та інфраструктури (52,1%), вирішення завдань цивільної оборони і облаштування укриттів (30,6%), посилення сил територіальної оборони (24,8%).

За час існування асоціації «Київська агломерація» проводилися навчання в різних сферах життєдіяльності громад; долучено громади агломерації до єдиної інформаційно-аналітичної мережі Києва, здійснено соціологічне дослідження оцінки віднесення мешканців Києва і прилеглої Київської області до центру агломерації; поєднано Ірпінь з водопровідною системою Києва, представлено громади Київської агломерації у Брюсселі для залучення міжнародних партнерів; проведено навчання команд з громад Київської агломерації щодо підготовки документів для отримання фінансування проєктів тощо. Утворення Київської агломерації відіграло позитивну роль під час війни, адже дозволило громадам ефективніше та оперативніше реагувати на наслідки окупації російської федерації в громадах. Зокрема було скоординовано надання у березні-квітні 2022 р. гуманітарної допомоги тимчасово окупованим громадам агломерації, налагоджено співпрацю з Благодійним фондом «Б50» щодо розборів завалів на постраждалих від окупації територіях, Київ надає послуги швидкої допомоги, рятувальної техніки Бучі, Ірпеню, Гостомелю, Бородянці. Після деокупації Київської області загальні збори Київської агломерації визначили три пріоритетні проєкти співпраці: транспортні (створення спільної комплексної схеми пасажирських перевезень автомобільним і залізничним транспортом; розширення веломаршрутів), економічні (спільні території пріоритетного розвитку; індустріальні парки; спільне управління ресурсами) та екологічні (будівництво спільних комплексів безвідходної переробки сміття; якісне

⁹ Про нас. Київська агломерація. URL: <https://www.kyivaglomeracia.org.ua/pro-nas/> (дата звернення: 15.09.2024).

¹⁰ Разом міцніші: згідно соціологічних даних, підтримка населенням співпраці Києва та сусідніх громад досягла 95%. Децентралізація. <https://decentralization.ua/news/16121>

водопостачання та каналізація; збереження Білічанського лісу; благоустрій кладовищ)¹¹. Означено, що важливість Київської агломерації під час війни обумовлена стратегічним значенням Києва як столиці, вагомистю наявного гуманітарного хабу, відновленням і підтримкою місцевої інфраструктури та економічним відновленням. У січні 2026 р. відбулася стратегічна сесія Київської агломерації, де обговорювали пріоритетні завдання Асоціації, зокрема спільні виклики та можливості для громад агломерації, питання координації дій, міжмуніципальної співпраці, відновлення територій та залучення ресурсів для реалізації спільних проєктів¹².

Другим містом, яке зробило кроки до інституційного закріплення статусу у вигляді агломерації, став Львів. Більше того, вперше в Україні була розроблена стратегія розвитку агломерації. У Львівській агломерації проживає понад мільйон мешканців (1,05 млн ос.). Попри те, що площа агломерації (3 596,8 км²) займає лише 16,5% площі території області, вона зосереджує в собі близько 42% її населення¹³. У громадах Львівської агломерації зареєстровано 72% діючих підприємств в регіоні, які забезпечують 64% сукупного доходу від реалізації продукції у Львівській області. Окрім того, на агломерацію припадає 75% капітальних та прямих іноземних інвестицій та понад 90% інноваційного потенціалу регіону¹⁴.

Як показали результати соціологічного дослідження Київського міжнародного інституту соціології на замовлення Програми Ради Європи «Посилення доброго демократичного врядування і стійкості в Україні»¹⁵ у 2023 р. 88% мешканців Львівської агломерації підтримували співпрацю Львова та сусідніх громад, тоді як у 2021 році цей показник становив 76%. Водночас мешканці громад Львівської агломерації дещо скептичніше, ніж мешканці Київської агломерації, оцінюють взаємовигідність співробітництва Львова і сусідніх громад – 54% підтримують таку тезу. Це вказує на необхідність продовження проведення роз'яснювальної роботи серед мешканців громад агломерації про можливості та переваги співпраці у досягненні спільних цілей. Серед найважливіших питань, які потребують першочергової уваги, на думку

¹¹ з матеріалів доповіді Інги Маковецької, заступниці виконавчого директора Асоціації “Київська агломерація” на Першому міжнародному форумі агломерацій у Львові (17-18 жовтня 2024 р.)

¹² Майбутнє Київської агломерації: спільні виклики, спільні рішення, спільне відновлення. Офіс Ради Європи в Україні. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/the-future-of-the-kyiv-agglomeration-shared-challenges-shared-solutions-shared-recovery>

¹³ Розпорядження начальника Львівської обласної військової адміністрації «Про затвердження Стратегії розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року» №1156/0/5-23ВА від 01.12.2024. Львівська обласна військова адміністрація URL: <https://loda.gov.ua/documents/87308>

¹⁴ з матеріалів доповіді Романа Кизими, виконавчого директора Асоціації “Львівська агломерація” на Першому міжнародному форумі агломерацій у Львові (17-18 жовтня 2024 р.)

¹⁵ Львівська міська рада: <https://city-adm.lviv.ua/news/community/296090-88protsent-meshkantsiv-lvivskoi-ahlomeratsii-pidtrymuut-spivpratsiu-lvova-ta-susidnikh-hromad>

респондентів, є: будівництво доріг, які з'єднують населені пункти громади (39%), будівництво сучасних сміттєпереробних заводів (43%), розвиток мережі медичних закладів (35%), облаштування зелених зон (28%) та очищення річок і водойм (24%).

Варто зазначити, що процес створення Львівської агломерації розпочався ще до війни, однак істотно ускладнювався різними причинами для недовіри, які виникали в «межових» питаннях між суміжними громадами, а особливо між Львовом і його меншими сусідами¹⁶. Над розробленням Стратегії розвитку Львівської агломерації працювали фахівці Ради Європи разом з громадами та за координації Львівської обласної військової адміністрації. 12 жовтня 2023 року у Львові було представлено проєкт Стратегії розвитку потенційної Львівської агломерації до 2027 року. 18 жовтня 2023 року начальником обласної військової адміністрації було видане розпорядження №481/0/5-22ВА «Про розроблення проєктів Стратегії розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року та Плану заходів з її реалізації на 2024-2025 роки». 24 листопада 2023 року у Львові на заключному засіданні керівного комітету з розроблення стратегії Львівської агломерації, куди входять представники всіх громад, органів влади та експерти, було прийнято рішення схвалити проєкт Стратегії розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року і розпочати процес формування Асоціації ОМС «Львівська агломерація»¹⁷. 1 грудня 2023 року на основі розпорядження начальника Львівської обласної військової адміністрації «Про затвердження Стратегії розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року» №1156/0/5-23ВА¹⁸ стратегію було затверджено. 29 квітня 2024 р. Львівська громада спільно з дев'ятьма сусідніми громадами (Жовква, Городок, Великий Любін, Новий Яричів, Давидів, Жовтанці, Пустомити, Бібрка і Куликів) створили Асоціацію органів місцевого самоврядування «Львівська агломерація»¹⁹. Було затверджено Статут, обрано голову та співголову асоціації, виконавчого директора, затвердили персональний склад Правління та персональний склад Ревізійної комісії. Планується, що новоутворена асоціація стане платформою, що об'єднає громади задля реалізації спільних проєктів на взаємовигідних та рівноправних

¹⁶ На Львівщині схвалена перша в Україні стратегія агломерації. Офіс Ради Європи в Україні. URL <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/lviv-metropolitan-area-development-strategy-finalised-with-the-council-of-europe-support> (дата звернення: 15.09.2024).

¹⁷ На Львівщині схвалена перша в Україні стратегія агломерації. Офіс Ради Європи в Україні. URL <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/lviv-metropolitan-area-development-strategy-finalised-with-the-council-of-europe-support> (дата звернення: 15.09.2024).

¹⁸ Розпорядження начальника Львівської обласної військової адміністрації «Про затвердження Стратегії розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року» №1156/0/5-23ВА від 01.12.2024. Львівська обласна військова адміністрація URL: <https://loda.gov.ua/documents/87308>

¹⁹ Ткач С. Стратегічне управління в культурі: Львівська агломерація / Дослідження 2023. Інститут Стратегії Культури. URL: <https://isc.lviv.ua/strategichne-upravlinnya-v-kulturi-lvivska-aglomeracziya-doslidzhennya-2023/> (дата звернення: 15.09.2024).

засадах²⁰. З часу заснування склад агломерації розширився – у 2025 р. доєдналися Оброшинська і Підберізцівська, а згодом Мурованська громада. Тепер асоціація налічує 13 громад.

Стратегічними цілями Львівської агломерації на період до 2027 року визначено: 1) згуртованість та стійкість (1.1. Спільна платформа для ефективної співпраці громад і представлення інтересів агломерації; 1.2. Стійкість до кризових викликів та надзвичайних ситуацій; 1.3. Участь громадськості в агломераційній співпраці); 2) якість життя (2.1. Інтегрована система мобільності; 2.2. Спільний розвиток інфраструктури водопостачання та водовідведення; 2.3. Комплексна система поводження з відходами; 2.4. Збереження природного середовища та розвиток мережі «зелених» і «блакитних» просторів; 2.5. Висока якість та доступність ключових послуг в сферах освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та культури); 3) конкурентоздатність (3.1. Важливий логістичний хаб у мережі національних та міжнародних сполучень; 3.2. Конкурентні умови для розвитку бізнесу та інновацій; 3.3. Реабілітаційний кластер національного рівня; 3.4. Осередок відпочинкового і ділового туризму)²¹.

Під час підготовки стратегії було напрацьовано пропозиції до 24 стратегічних проєктів, з яких може розпочатись співпраця громад агломерації. Серед перших кроків співпраці в рамках Львівської агломерації виділяють:

- крафтові виробники із сусідніх громад були запрошені до участі у традиційному львівському фермерському ярмарку на центральній площі Ринок у Львові;
- Львівська і Бібрська громади підписали перший в Україні договір співробітництва територіальних громад між великим містом і сусідньою громадою щодо користування послугами львівського інклюзивного центру;
- завдяки спільним зусиллям Львова, Куликова і Жовкви буде прокладена відокремлена велодоріжка вздовж траси Рава-Руська – Львів, яка реконструюється за кошти ЄБРР;
- ведеться робота представників міського і обласного управління транспорту щодо узгодження підходів до впровадження електронного квитка на приміських і міських маршрутів;
- було відновлено автобусний маршрут між Львовом і Мурованим, який був припинений два роки тому;

²⁰ 10 громад створили Асоціацію «Львівська агломерація»: що з того мешканцям. Львівська міська рада. URL: <https://city-adm.lviv.ua/news/community/301389-10-hromad-stvoryly-asotsiatsiiu-lvivska-ahlomeratsiia-shcho-z-toho-meshkantsiam>

²¹ Розпорядження начальника Львівської обласної військової адміністрації «Про затвердження Стратегії розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року» №1156/0/5-23BA від 01.12.2024. Львівська обласна військова адміністрація URL: <https://loda.gov.ua/documents/87308>

- Пустомитівська, Львівська та низка інших громад працюють над вирішенням проблеми очищення так званого Щирецького водосховища і малих річок²².

У 2026 р. Львівська агломерація перейшла до поглиблення практичних механізмів метрополійного врядування. Зокрема, розпочалася підготовка громадської асамблеї Львівської агломерації щодо сталого використання водних ресурсів, а також робота профільних груп з питань водопостачання, водовідведення, екології та житлово-комунальних послуг. Це свідчить про поступовий перехід від інституційного оформлення агломерації до спільного управління конкретними послугами й ресурсами.

Також у 2026 р. до процесу інституційного оформлення агломерацій долучився Івано-Франківськ. 29 січня 2026 р. у Галичі керівники 15 територіальних громад Івано-Франківської області підписали меморандум про співпрацю, який засвідчив намір створити Івано-Франківську міську агломерацію²³. До агломераційного об'єднання мають увійти Івано-Франківська, Галицька, Тисменицька, Тлумацька, Богородчанська, Єзупільська, Лисецька, Отинійська, Дзвиняцька, Дубовецька, Загвіздянська, Переріслянська, Старобогородчанська, Угринівська та Ямницька громади. Поява цього кейсу свідчить про поширення агломераційного підходу за межі Київської та Львівської агломерацій і про поступовий перехід від точкової міжмуніципальної співпраці до системної координації розвитку територій навколо обласних центрів.

Ще одним новим прикладом активізації агломераційного підходу у 2026 р. стала Криворізька агломерація. Передумовою її формування стала активізація міжмуніципальної співпраці громад Криворізького району: у січні 2026 р. представники громад району відвідали Львівську агломерацію для вивчення її досвіду, а Рада Європи розглядала Криворізький район як територію потенційної агломерації. Криворізький район охоплює 15 територіальних громад, має площу понад 5,7 тис. км² і чисельність населення близько 765 тис. осіб, з яких понад 615 тис. припадає на Криворізьку громаду. 1 травня 2026 р. було підписано меморандум щодо створення Криворізької агломерації. Нове об'єднання позиціонується як платформа для консолідації ресурсів громад, підвищення їх конкурентоспроможності, залучення інвестицій, донорської підтримки та реалізації спільних проєктів. Особливістю Криворізького кейсу є поєднання потужного промислового, логістичного та трудового потенціалу з актуальними

²² На Львівщині схвалена перша в Україні стратегія агломерації. Офіс Ради Європи в Україні. URL <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/lviv-metropolitan-area-development-strategy-finalised-with-the-council-of-europe-support> (дата звернення: 15.09.2024).

²³ 15 громад Прикарпаття об'єднуються навколо Івано-Франківська: у Галичі підписали меморандум про створення міської агломерації. Децентралізація. URL <https://www.decentralization.ua/news/20387>

завданнями відновлення, безпеки, модернізації інфраструктури, розвитку освіти, медичних і соціальних послуг. Наступним етапом роботи агломерації визначено інвентаризацію спільних потреб громад-учасниць та створення робочих груп за напрямами співробітництва²⁴.

Одеська агломерація залишається одним із найбільш вагомих потенційних агломераційних утворень півдня України. Її інституційне оформлення поки що не набуло такої завершеності, як у випадку Київської, Львівської та Івано-Франківської, Криворізької агломерацій, однак у 2024-2025 рр. процес суттєво активізувався. У грудні 2024 р. було презентовано дослідження «Стан та перспективи розвитку Одеської агломерації», підготовлене Агенцією регіонального розвитку Одеської області за підтримки Ради Європи. У 2025 р. зазначалося, що із 22 громад, розташованих навколо Одеси, 18 підтвердили готовність долучитися до майбутньої агломерації²⁵. Це свідчить про перехід Одеського кейсу від переважно концептуального позиціонування до практичного етапу консультацій, напрацювання спільних проєктів і підготовки до можливого меморандуму про наміри. Населення цієї агломерації за приблизними підрахунками становить 1,1 млн осіб. Територія Одеського субрегіону займає 12% від площі області (3,99 тис. кв. км)²⁶. Водночас, на відміну від інших агломерацій, ініціатива про її створення йшла не від міста, а від області²⁷. Ще у 2011 р. відбувалося позиціонування Одеського субрегіону як агломерації та було затверджено Одеською обласною радою Стратегічний план підвищення конкурентоспроможності та економічного розвитку Одеської агломерації (субрегіону) в межах чотирьох міст (Одеса, Теплодар, Южне, нині Південне, Іллічівськ, нині Чорноморськ), а також трьох районів (Біляївський, Комінтернівський та Овідіопольський). У цьому документі Одеська агломерація поставала як відкритий для інвестицій центр Півдня України, ключовий елемент транспортної інфраструктури Чорноморського басейну, регіон динамічного, інноваційного, агропромислового розвитку, пріоритетом якого є ефективна взаємодія, партнерство громад задля спільного процвітання, територія з високим рівнем якості людських ресурсів та потенціалом для розвитку туризму²⁸.

²⁴ У Кривому розі створили агломерацію для спільного розвитку громад. РУДАНА. URL: https://rudana.com.ua/news/u-kryvomu-rozi-stvoryly-aglomeraciyu-dlya-spilnogo-rozvytku-gromad?utm_source=chatgpt.com

²⁵ Стан та перспективи розвитку Одеської агломерації – результати дослідження. Децентралізація. URL: <https://decentralization.ua/news/19073>

²⁶ Ткачук А. та ін. Огляд ситуації щодо впровадження партнерств міських та сільських територіальних громад в умовах децентралізації та змін у державній регіональній політиці в Україні. Аналітична записка <https://www.csi.org.ua/wp-content/uploads/2019/01/Analitychna-zapyska-na-sajt.pdf>

²⁷ Київ, Львів, Одеса: як і чому там (не) формуються агломерації. Дзеркало тижня. URL <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/kijiv-lviv-odesa-jak-i-chomu-tam-ne-formujutsja-ahlomeratsiji.html>

²⁸ Про затвердження Стратегічного плану підвищення конкурентоспроможності та економічного розвитку Одеської агломерації (субрегіону) : Рішення від 26.08.2011 № 215-VI. URL: <https://oblrada.od.gov.ua/wp-content/uploads/215-VI.pdf> (дата звернення: 16.09.2024).

Варто зазначити, що війна істотно ускладнила процес формалізації низки інших вагомих міських агломерацій України, зокрема Харківської, Запорізької, Дніпровсько-Кам'янської та інших потенційних агломераційних утворень. Водночас агломераційна тематика не зникла з порядку денного. У 2025 р. II Міжнародний форум агломерацій в Україні зібрав представників органів влади, експертного середовища, міжнародних партнерів і потенційних агломерацій, а його головною темою стали агломерації та функціональні території в контексті європейських підходів і їх впровадження в Україні. Це свідчить, що попри війну в регіонах України відбувається поступове поширення агломераційного підходу як інструменту відновлення, міжмуніципальної співпраці та інтегрованого просторового розвитку.

Місце агломерацій в Державній стратегії регіонального розвитку. Упродовж останніх десятиліть можна спостерігати й трансформацію ролі агломерацій у стратегічному баченні розвитку регіонів України²⁹. Очевидно, що як окремі міста, так і агломерації демонструють різні можливості і пріоритети свого розвитку відповідно до їх специфічних територіальних умов³⁰. Перша Державна стратегія регіонального розвитку України була розроблена і затверджена у 2006 році на період до 2015 року. Цей документ став першим кроком до системного підходу в управлінні регіональним розвитком та був спрямований на зменшення диспропорцій між різними регіонами країни, підвищення їх економічної спроможності та ефективне використання потенціалу кожного регіону. У цій Стратегії міські агломерації визнавалися важливими осередками економічного і соціального життя, хоча питання їх механізмів підтримки розвитку не було детально розкрито. Серед ключових аспектів Стратегії, де агломерації були згадані: 1) інфраструктурні проекти (розвиток агломерацій як важливий напрямок інвестицій в інфраструктуру); 2) урбаністичний розвиток (значення агломерацій для економічної інтеграції міських і сільських територій); 3) каталізатори економічного зростання (роль агломерацій як центрів економічної активності, що можуть сприяти зменшенню регіональних диспропорцій)³¹.

Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2015 року передбачалася державна фінансова підтримка, що повинна була надаватися органам місцевого самоврядування та спрямовуватися у межах реалізації

²⁹ Мельник М., Лещух І. Стратегічні пріоритети інтегрованого просторового розвитку на основі активізації агломераційних процесів. Modeling the development the economic systems. 2024. №1 С. 163-169.

³⁰ Tkach S., Giffinger R. A smart indicator concept for post-war resilient development of Ukrainian cities. Rozwój regionalny i polityka regionalna. 2024. № 68. С. 29–49. URL: <https://doi.org/10.14746/rpr.2024.68.04> (дата звернення: 15.09.2024).

³¹ Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року: Постанова Каб. Міністрів України від 21.07.2006 № 1001: станом на 3 верес. 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-2006-п#Text> (дата звернення: 25.10.2024).

політики регіонального розвитку на фінансування проєктів з питань розвитку великих міст і міських агломерацій. У Стратегії було виділено шість міських агломерацій: Донецьк, Дніпропетровськ, Київ, Львів, Одеса, Харків. Зокрема було зазначено, що реалізація пріоритетних напрямів здійснюватиметься шляхом розбудови і модернізації технічної та суспільної інфраструктури найбільших міських агломерацій і великих міст з метою перетворення їх на основні осередки припливу людей, товарів, капіталу та інформації. Окрім того, основною метою розвитку великих міст і міських агломерацій було визначено створення умов для посилення їх стимулюючої ролі в соціально-економічній, науково-культурній, суспільній та екологічній сфері. Планувалося, що основна увага приділятиметься модернізації комунікаційної, телекомунікаційної інфраструктури, розвитку науки, вищої та професійно-технічної освіти, культури і мистецтва, охороні навколишнього природного середовища з метою участі в культурному і економічному обміні між містами в Україні, ЄС, державах світу.

Поняття міських агломерацій та їх значення для національної економіки вийшло на передній план в українських стратегіях розвитку пізніше, коли з'явилася необхідність у чіткішому регулюванні процесів урбанізації і координації розвитку великих міст та прилеглих до них територій.

У Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року відслідковується посилення ролі обласних центрів у загальноекономічному розвитку і їх визначальний характер подальшої територіальної диференціації соціально-економічного становища в країні (динаміка економічного зростання у великих міських агломераціях пришвидшить міграційний рух із сільських населених пунктів та малих міст з обмеженим потенціалом розвитку³²). Уперше окреслюються заходи щодо підтримки внутрішньо переміщених осіб та подолання наслідків вторгнення російської федерації на територію України (Луганської, Донецької областей та АР Крим). У Стратегії міські агломерації розглядаються як центри, що мають потенціал для значного впливу на економічний розвиток і зменшення регіональних диспропорцій. Вони є пріоритетними об'єктами для інвестицій у розвиток інфраструктури, інтеграцію прилеглих територій, та сталий розвиток. Стратегія підкреслює необхідність їх підтримки для досягнення загальнонаціональних цілей розвитку.

Зокрема, задля підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів передбачалося підвищення ролі та функціональних можливостей міст у подальшому розвитку регіонів, створення умов для поширення позитивних

³² Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Каб. Міністрів України від 06.08.2014 № 385 : станом на 17 верес. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-p#Text> (дата звернення: 15.10.2024).

процесів їх розвитку на інші території, розвиток сільської місцевості. У стратегії підтримка інтегруючої ролі міст як центрів економічного та соціального розвитку забезпечувалася посиленням транспортного, інформаційного та комунікативного зв'язку міст – центрів економічного зростання з менш розвинутими прилеглими територіями; визначенням механізму стимулювання співробітництва територіальних громад, зокрема шляхом об'єднання їх ресурсів, розроблення планів розвитку міст та прилеглих до них населених пунктів і реалізації спільних проєктів; розвитком державно-приватного партнерства шляхом посилення взаємодії в системі «органи місцевого самоврядування – бізнес – територіальна громада»; наданням можливості доступу через Інтернет до унікальних для міст послуг музеїв, театрів, бібліотек, медичних центрів, університетів тощо. Водночас створення умов для поширення позитивних процесів розвитку міст на інші території, розвиток сільської місцевості було передбачено виконанням таких завдань: поліпшення транспортної доступності в межах регіону, розвитку сільської місцевості, інтелектуального капіталу, підвищення рівня інноваційної та інвестиційної спроможності регіонів, розвиток підприємницького середовища та конкуренції на регіональних товарних ринках, раціональне використання природно-ресурсного потенціалу, збереження культурної спадщини та найцінніших природних територій; розвиток транскордонного співробітництва; диверсифікація джерел енергопостачання та підвищення рівня енергоефективності в регіонах.

Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року передбачає зміцнення зв'язків між містами та прилеглими територіями шляхом розвитку транспорту, інформаційних і комунікаційних систем, а також стимулювання співробітництва між територіальними громадами та підтримку державно-приватного партнерства. Також передбачається поширення позитивних міських процесів на сільську місцевість, розвиток інфраструктури, інтелектуального капіталу, інновацій та підприємництва, збереження культурної спадщини і природних ресурсів, транскордонне співробітництво, енергоефективність і диверсифікацію енергопостачання.

У подальшій Державній стратегії регіонального розвитку на період 2021-2027 років роль міських агломерацій значно посилилася, порівняно з попередніми стратегіями. Було дано визначення терміну «агломерація» як територіальних скупчень населених пунктів (насамперед міст), що формують цілісні суспільно-територіальні утворення з чисельністю населення понад 500 тис. осіб³³. Фактично вони є територіями концентрації населення, капіталу та

³³ Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Каб. Міністрів України від 05.08.2020 № 695 : станом на 22 серп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-p#Text> (дата звернення: 15.10.2024).

бізнесу і мають інтенсивні господарські, трудові, культурно-побутові зв'язки з навколишніми територіями, характеризуються високим рівнем розвитку інфраструктури, економіки, надання послуг населенню. До потенційних агломерацій включено вже сім великих міст: Львів, Київ, Дніпро, Запоріжжя, Кривий Ріг, Одеса та Харків. Їх визнано як ключові рушії економічного зростання та інструмент для збалансованого регіонального розвитку.

В оновленій версії Стратегії від 22 серпня 2024 року заходи щодо реалізації державної регіональної політики спрямовуватимуться на поширення позитивного впливу регіональних полюсів зростання (міських агломерацій, міст) та територій сталого розвитку, а також відновлення інфраструктури, економічної активності, публічних послуг та балансу екосистем, створення безпечових умов для повернення в регіони внутрішньо переміщених осіб, створення сприятливих умов для діяльності всіх суб'єктів господарювання на територіях відновлення, підтримку та ефективне використання потенціалу територій з особливими умовами для розвитку.

У межах стратегічної цілі «Формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, кліматичному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах» та оперативної цілі «Забезпечення інтегрованого розвитку територій з урахуванням інтересів майбутніх поколінь» передбачено створення законодавчої основи функціонування та розвитку агломерацій, забезпечення збалансованого просторового розвитку територій, що входять до їх складу.

Подальше уточнення функціонального підходу до територіального розвитку відбулося у 2025 р. із прийняттям постанови Кабінету Міністрів України № 1493 від 19 листопада 2025 р. «Про визначення переліку функціональних типів територій та вимог до показників для віднесення територій до різних функціональних типів». Цим документом визначено чотири функціональні типи територій: 1) території відновлення; 2) території з особливими умовами для розвитку; 3) території регіональних полюсів зростання; 4) території сталого розвитку. У контексті розвитку агломерацій особливо важливим є положення про те, що серед територій регіональних полюсів зростання можуть бути виокремлені території міських агломерацій. До них належать територіальні громади, які перебувають в агломераційному зв'язку з містами з чисельністю населення не менше ніж 470 тис. осіб. Агломераційний зв'язок вважається наявним, якщо населені пункти територіальної громади розташовані в межах 30-кілометрової зони впливу від адміністративної межі відповідного міста³⁴.

³⁴ Постанови Кабінету Міністрів України «Про визначення переліку функціональних типів територій та вимог до показників для віднесення територій до різних функціональних типів» № 1493 від 19 листопада 2025 р. Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1493-2025-%D0%BF#Text>

Зміна ролі міських агломерацій у Державних стратегіях регіонального розвитку демонструє поступову еволюцію підходів до їхнього розвитку та усвідомлення їх важливості як ключових факторів економічного та соціального зростання. Перехід від спорадичного визнання важливості агломерацій до їх системного сприйняття як рушіїв регіонального розвитку відображає загальну еволюцію підходів. Створення законодавчої бази стало критично важливим у 2024 році, оскільки агломерації потребують чітких регламентованих механізмів управління, фінансування та координації між різними рівнями влади. Законодавчі рамки дозволять запровадити системний підхід до розвитку агломерацій, що включає інфраструктурні, екологічні, соціальні та економічні аспекти, забезпечуючи стале зростання та підтримку місцевих громад. Цей підхід також відкриває можливості для адаптації найкращих європейських практик, впровадження державно-приватних партнерств, розвитку стратегічного планування та забезпечення ефективного використання ресурсів агломерацій, що особливо актуально в умовах майбутньої відбудови України після війни.

Нормативно-правове забезпечення розвитку агломерацій в Україні. Нині Закони України «Про співробітництво територіальних громад» і «Про асоціації органів місцевого самоврядування» стали базовими нормативно-правовими актами, на основі яких здійснюється функціонування громад в межах агломерацій. Адже в Україні досі немає окремого спеціалізованого закону, який би повністю регулював питання створення та функціонування міських агломерацій. Частина друга статті 142 Конституції України визначає конституційні засади агломерацій: «територіальні громади сіл, селищ і міст можуть об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проєктів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ, створювати для цього відповідні органи і служби»³⁵.

У 2017 році було внесено на розгляд у Верховну Раду України проєкт Закону про міські агломерації, у 2019 році його було відхилено.³⁶ У 2025 р. нормативно-правове поле міжмуніципального співробітництва було суттєво оновлено. Закон України № 4425-IX від 13 травня 2025 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку співробітництва територіальних громад», який набрав чинності 3 липня 2025 р., доповнив перелік форм співробітництва територіальних громад положенням про «утворення агломерації у порядку,

³⁵ Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.10.2024).

³⁶ Проєкт Закону про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку співробітництва територіальних громад. Верховна Рада України URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44564>

встановленому законом»³⁷. Це означає, що на законодавчому рівні закладено можливість утворення агломерації як форми співробітництва територіальних громад, однак набрання чинності відповідною нормою прив'язане до ухвалення закону, який визначатиме порядок утворення агломерацій. Отже, попри суттєвий поступ у 2025 р., питання повноцінного правового механізму створення, управління та фінансування агломерацій залишається відкритим.

Виклики та можливості розвитку агломерацій в Україні. Сучасні міські агломерації в Україні стикаються з низкою серйозних викликів, зумовлених наслідками повномасштабної війни, руйнуванням інфраструктури, порушенням економічних зв'язків, вимушеною міграцією населення та зміною функціональної ролі великих міст і прилеглих громад. Агломерації потребують швидкого відновлення критичної інфраструктури, зокрема транспортної, житлової, енергетичної, комунальної та соціальної. Війна також загострила питання безпеки, доступності житла, соціальних послуг, медичної та реабілітаційної підтримки для внутрішньо переміщених осіб, значна частина яких зосереджується у великих містах та навколишніх громадах³⁸.

Крім того, агломерації стикаються з викликами економічної стабілізації, повернення та релокації бізнесу, створення робочих місць, забезпечення транспортної доступності, координації просторового планування, управління земельними ресурсами, модернізації інженерної інфраструктури та підвищення стійкості до майбутніх криз, включаючи кліматичні, енергетичні, демографічні та безпекові загрози. Окремим викликом залишається недостатня інституційна оформленість агломераційного розвитку, адже, попри включення агломерацій до форм співробітництва територіальних громад, подальшого нормативного врегулювання потребують порядок їх утворення, моделі управління, фінансування, розподіл повноважень між громадами та механізми реалізації спільних інфраструктурних і просторових проєктів.

Водночас сучасні виклики відкривають нові можливості для перетворення агломерацій на драйвери соціально-економічного розвитку регіонів України. Відбудова міст та прилеглих громад створює шанс для модернізації інфраструктури, впровадження інноваційних технологій, розвитку сталої мобільності, енергоефективних рішень, цифрових сервісів, сучасних систем просторового планування та нових форматів міжмуніципальної співпраці. Посилена взаємодія між органами державної влади, місцевим самоврядуванням, громадами, бізнесом, науковими установами, громадським сектором та

³⁷ Закон України № 4425-IX від 13 травня 2025 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку співробітництва територіальних громад». Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4425-20#Text>

³⁸ Tkach S., Kolbaher J. Wohnungsmarktintegration Ukrainischer Geflüchteter: Eine vergleichende Analyse von Wien und Lwiw. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2024. 292 p.

міжнародними партнерами може забезпечити новий етап розвитку українських агломерацій і перетворити їх на ключові центри відновлення, згуртованості та економічного зростання країни.

Отже, розвиток міських агломерацій в умовах війни є не лише відповіддю на нагальні виклики, а й можливістю для формування нової, більш стійкої, інклюзивної, безпечної та функціонально інтегрованої урбаністичної реальності в регіонах України.

1.2. Специфіка інституційно-правового забезпечення розвитку агломерацій у фокусі сучасної державної регіональної політики

На тлі триваючої збройної агресії Російської Федерації проти України важливість та значення агломерацій як точок зростання і каталізаторів регіонального інноваційного розвитку посилюють необхідність запровадження органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування спеціальних механізмів та інструментів функціонування та розвитку агломерацій в специфічних геополітичних умовах нашої держави.

На 2020 р. у світі нараховувалося 1934 агломерації (метрополійні території) із чисельністю мешканців понад 300 тис., а до 2035 р., за прогнозом ООН, кількість їх досягне 2363³⁹. Утворення та ефективне функціонування агломерацій/метрополій відіграє ключову роль у сталому розвитку європейських міст та регіонів, адже сприяє підвищенню якості життя їхніх мешканців. Різні країни активно адаптують свої стратегії до власних потреб і викликів.

У Нідерландах агломерація / метрополія Роттердама та Гааги активно займається регіональним розвитком і вдосконаленням громадського транспорту. Розроблено спільну стратегію щодо розвитку транспорту, яка передбачає розширення мережі метро, розвиток велосипедних шляхів і підтримку чистих джерел енергії для транспорту. У Чехії муніципалітет міста Брно активно сприяє розвитку бізнесу та інновацій, надаючи фінансову та інфраструктурну підтримку для створення нових робочих місць і розвитку технологічних ініціатив. Регіональна рада Гельсінкі-Уусімаа (Фінляндія) активно розвиває громадський транспорт і вдосконалює систему екологічної мобільності, створюючи інноваційні проєкти, спрямовані на підтримку електричних автобусів та збільшення кількості велосипедних доріжок у місті. У Португалії агломерація / метрополія Лісабона активно співпрацює з місцевими підприємствами та інвесторами для залучення інвестицій і створення нових робочих місць у регіоні, пропонуючи різні фінансові стимули та пільги для компаній, які обирають цей

³⁹ Global State of Metropolis 2020 – Population Data Booklet, 2020. Retrieved from: https://unhabitat.org/sites/default/files/2020/09/gsm-population-data-booklet-2020_3.pdf (дата звернення: 26.01.2026).

регіон для своєї діяльності. У Франції агломерація / метрополія Парижа фокусується на розвитку інноваційного сектору, що сприяє залученню талановитих фахівців і створенню робочих місць. У Німеччині Великий Мюнхен успішно інвестує у високоякісний громадський транспорт, зменшуючи транспортні затори та покращуючи якість життя людей. В Угорщині Будапешт відомий своєю стратегією розвитку туризму та культурної спадщини, що забезпечує економічний ріст. Мілан (Італія) визначається як центр моди та дизайну, що стимулює інвестиції та туризм⁴⁰.

На сьогодні для агломерацій не вироблена єдина модель врядування – кожна країна має власну модель врядування, яка відповідає її потребам і завданням, ураховуючи інституційну, культурну та політичну специфіку.

У сусідній Польщі Асоціація Краківська агломерація / метрополія – це опосередкований орган для фондів ЄС, який відповідає за реалізацію Стратегії інтегрованих територіальних інвестицій у Краківській функціональній зоні. А інтегровані територіальні інвестиції (ІТІ) – це один з механізмів, за яким здійснюється фінансування проєктів регіонального розвитку зі структурних фондів ЄС. Співпраця в межах агломерації / метрополії базується на надлокальній Стратегії Краківської агломерації / метрополії до 2030 року, яка визначає такі сфери співпраці: довкілля і простір, мобільність, соціальні послуги, освіта, відпочинок, економіка та розумне врядування. Добровільна співпраця муніципалітетів в агломерації вибудовується на спільно узгодженому баченні, викладеному в стратегії, реалізація якої є суттю партнерства та фокусує увагу партнерів на зміцненні співпраці та використанні потенціалу всіх муніципалітетів.

В структурі національної економіки України агломерації як багатокомпонентні динамічні системи, що поєднують компактно розміщені на певній території поселення шляхом встановлення і розвитку тісних економічних і культурних зв'язків, займають провідне місце. Цими високо урбанізованими утвореннями, які займають лише 10% території України, виробляється близько трьох чвертей ВВП, в них проживає дві третини населення, зосереджена значна частина основних виробничих фондів, залучається багато інвестицій, включаючи іноземні⁴¹.

Водночас на законопроектному рівні перманентно констатується, що в силу соціальних та економічних умов агломерації навколо обласних центрів фактично утворилися, однак відсутні законодавчі акти, які б регулювали внутрішні процеси, вирішували конфліктні ситуації між сусідніми громадами, та

⁴⁰ Сучасні тенденції у врядуванні європейськими агломераціями/метрополіями: приклад для України. Офіс Ради Європи в Україні. 6 жовтня 2023 р. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/european-metropolitan-areas-an-overview-for-ukraine> (дата звернення: 29.01.2026).

⁴¹ Територіальний розвиток в Україні розвиток агломерацій та субрегіонів: [Проєкт USAID: Локальні інвестиції та національна конкурентоспроможність]. К, 2012. 183 с.

нормативні акти щодо механізму узгодження їх спільних інтересів⁴². Розширення міст, їх зростання і фактичне злиття у великі урбанізовані території веде до потреби формування скоординованої державної та місцевої політики щодо таких територій. Це особливо помітно на тлі регіональної проблеми Грибовицького сміттєзвалища, про яку знали, але не вирішували багато десятиліть, що перманентно зумовило її загальнонаціональний характер. Тому питання інституційного забезпечення ефективної життєдіяльності агломераційних утворень, які є складними динамічними системами, що самоорганізуються, концентрують значні обсяги ресурсів, серйозно впливають на розвиток регіонів та країни загалом потребують адекватного врегулювання.

Варто згадати, що в законодавстві України термін "агломерація" імплементовано чинним і сьогодні Указом Президента України "Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні" від 22.07.1998 р. № 810 (810/98)⁴³. У розділі IV цього документа вказано на необхідність проведення політики утворення агломерацій населених пунктів; апробації та запровадження в агломерації нових організаційних моделей управління, які б передбачали формування спільних органів управління та їх взаємозв'язки з органами місцевого самоврядування територіальних громад, що входять до агломерації на договірних умовах. Водночас міська агломерація не є новою адміністративно-територіальною одиницею, а є організаційним утворенням, яке складається з кількох територіальних громад, що мають на меті спільну реалізацію функцій місцевого самоврядування. У цьому ж указі йдеться про прискорення розроблення та прийняття закону «Про міську агломерацію».

Натомість у Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні⁴⁴ питання утворення та функціонування агломерацій навіть не згадується, що є промовистою колізією, зважаючи на важливість цього документа щодо визначення напрямів і термінів формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних і доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в

⁴² Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо створення правових підстав для утворення агломерації як однієї з форм співробітництва територіальних громад: проект Закону України (реєстраційний № 2637 від 19.12.2019 року). Верховна Рада України: законотворчість, сайт. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67710 (дата звернення: 25.01.2026).

⁴³ Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22 липня 1998 р. № 810. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#Text> (дата звернення: 31.01.2026).

⁴⁴ Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 5333-р. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (дата звернення: 31.01.2025).

усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад.

Основні напрями забезпечення комплексного розвитку малих монофункціональних міст, схвалені постановою Кабінету Міністрів України від 17.03.2003 р. № 521⁴⁵, *термін «міська агломерація»* трактують як компактне територіальне розміщення міських населених пунктів, об'єднаних інтенсивними господарськими, трудовими та культурно-побутовими зв'язками. Проте жодних критеріїв інтенсивності зазначених зв'язків не було встановлено, а з 23.08.2012 р. ця постанова втратила чинність.

Термін «міська агломерація» згадується в Законі України «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст» від 04.03.2004 р. № 1580- IV⁴⁶, зокрема в контексті функціонування малих міст-супутників і великого міста як центра міської агломерації. Виходить, агломерацію формують велике місто та міста-супутники.

У містобудівній документації поняття «агломерація», «зона агломераційного розселення» було відображено в Державних будівельних нормах (ДБН) 360-92** «Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень»⁴⁷. Цим документом у сфері національного містобудування зафіксовано, що основою проєктування, планування та забудови міських і сільських поселень повинна бути попередньо розроблена концепція їх соціально-економічного розвитку, яка має враховувати агломерації наявні і ті, що формуються, але сутність дефініції «агломерація» не визначено. Цим нормативним актом було передбачено так звані зони агломераційного розселення виключно щодо міст з населенням понад 1 000 тис. осіб (міст-мільйонників) за принципом 90/15, тобто 90 хвилин громадським транспортом або 15 км від ядра агломерації.

Натомість щодо міст-мільйонників і міст з населенням понад 250 тис. осіб намічено другу периферійну передміську зону за принципом 60-90 хвилинної досяжності громадським транспортом відносно міського центру, а для всіх міст з населенням понад 50 тис. осіб у межах 45-60 хвилинної досяжності громадським транспортом міського центру передбачена перша периферійна передміська зона.

⁴⁵ Про Основні напрями забезпечення комплексного розвитку малих монофункціональних міст: постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2003 р. № 521 (втратила чинність). Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/521-2000-%D0%BF#Text> (дата звернення: 1.02.2026).

⁴⁶ Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст: закон України від 4 березня 2004 р. № 1580-IV. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1580-15#Text> (дата звернення: 11.02.2026).

⁴⁷ Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень: Державні будівельні норми (ДБН) 360-92**. К. Держбуд України, 2002. 92 с. (втратили чинність з набранням чинності ДБН В.2.2-12:2018 "Планування та забудова територій").

Отже, у цьому документі, що втратив чинність з 01.10.2019 р., об'єктом ідентифікації агломерації розглядалися саме міста з населенням більш ніж 1 млн осіб за наявності зони агломераційного розселення, яку належало виокремити в генеральних планах цих міст. Очевидно, що належність міста до агломерації потребує визначення умов містобудівної діяльності за критеріями, притаманними такій конкретній агломерації. Однак у чинних ДБН Б.2.2-12:2019 «Планування та забудова територій»⁴⁸ і ДБН Б.1.1-14:2021 «Склад та зміст містобудівної документації на місцевому рівні»⁴⁹ термін «агломерація» не застосовано.

Водночас чинними з 01.10.2022 р. ДБН Б.1.1-13:2021 «Склад та зміст містобудівної документації на державному та регіональному рівнях»⁵⁰ обумовлено відображення на графічних матеріалах у масштабі 1:100 000 меж міських агломерацій як проєктні пропозиції виключно на регіональному рівні в складі проєкту Схеми планування території Автономної Республіки Крим, областей України. Анонсовано, що графічні матеріали зі схеми планування території розробляються на оновленій картографічній основі у формі електронних документів, що містять набори профільних геопросторових даних у державній геодезичній системі координат УСК-2000 і єдиній системі класифікації та кодування об'єктів будівництва для формування баз даних містобудівного кадастру, а також візуалізовано за допомогою програмноапаратних засобів містобудівного кадастру та інших геоінформаційних систем.

Однак у цьому документі не визначено критерії виокремлення міських агломерацій. Крім того, дотепер в Україні перманентною проблемою є налагодження електронного функціонування містобудівного кадастру як основи забезпечення збалансованого містобудівельного обґрунтування просторового розвитку територій і перспективного територіального планування, яка на рівні сучасної державної політики планування та забудови територій потребує дієвого врегулювання. Оскільки в законодавстві України ніяк не регламентовано ведення містобудівного кадастру на рівні об'єднаних територіальних громад, це унеможливорює повноцінне функціонування та розвиток національної інфраструктури геопросторових даних, деструктивно впливає на забезпечення ефективного прийняття органами державної влади та органами місцевого

⁴⁸ Про затвердження ДБН Б.2.2-12:2019 "Планування та забудова територій": Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства № 104 від 26 квітня 2019 р. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0104858-19#Text> (дата звернення: 5.02.2026).

⁴⁹ ДБН Б.1.1-14:2021 "Склад та зміст містобудівної документації на місцевому рівні". Портал державної електронної системи у сфері будівництва: BN01:0261-4485-9082-0985. URL: https://e-construction.gov.ua/files/new_doc/2022-06-14/72e8c9b4-4204-40c1-ab41-7d4081ae55bf.pdf (дата звернення: 5.02.2026).

⁵⁰ ДБН Б.1.1-13:2021 "Склад та зміст містобудівної документації на державному та регіональному рівнях". Портал Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва: BN01:7376-9243-7885-9415. URL: https://e-construction.gov.ua/files/new_doc/2022-06-10/b2b67574-07f0-49d6-8278-cebceccba493.pdf (дата звернення: 5.02.2026).

самоврядування управлінських рішень, задоволення інформаційних потреб суспільства.

Крім того, фактично не виконуються вимоги ст. 23 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності»⁵¹, позаяк система спостереження та аналізу виконання містобудівної документації, оцінювання і прогнозування стану та змін об'єктів містобудування не функціонує. Але результати містобудівного моніторингу потрібно постійно вносити до містобудівного кадастру, що забезпечувало б формування релевантних інформаційних ресурсів, урахування яких є необхідним під час розроблення програм соціально-економічного розвитку територій і внесення змін до містобудівної документації.

Окремо зазначаємо, що в чинних законах України у сфері планування забудови та містобудівної діяльності, зокрема «Про регулювання містобудівної діяльності», «Про основи містобудування», «Про Генеральну схему планування території України» немає норм щодо методики виокремлення агломерацій як функціонального типу територій та розроблення раціональної планувальної організації таких територій.

Варто згадати, що для удосконалення системи стратегічного планування регіонального розвитку на загальнодержавному та регіональному рівні Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року⁵² було заплановано впровадження європейської системи статистичної звітності на регіональному рівні у форматі NUTS, а саме: NUTS 2 – регіон; NUTS 3 – група районів (субрегіон) і міська агломерація. Цей документ де-юре прирівняв міську агломерацію до територіального утворення субрегіонального рівня як потенційного об'єкта європейської системи статистичної звітності, однак дефакто не був реалізованим.

У чинному з 01.01.2023 р. Законі України «Про офіційну статистику»⁵³ не регламентовано також впровадження європейської системи статистичної звітності у форматі NUTS і залишено поза увагою запровадження єдиної цифрової системи збору, управління та аналізу місцевої статистики.

Проте в сучасних умовах об'єднані територіальні громади апріорі є базовим (первинним) рівнем здійснення публічної влади в Україні, що фокусує потребу громад в об'єктивній репрезентативній статистичній інформації для розроблення та контролю виконання відповідних документів системи планування і прогнозування місцевого розвитку, а також для узгодження та

⁵¹ Про регулювання містобудівної діяльності: закон України від 17 лютого 2011 р. № 3038-VI. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> (дата звернення: 8.02.2026).

⁵² Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.02.2025).

⁵³ Про офіційну статистику: закон України від 16 серпня 2022 р. № 2524-IX. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2524-20#Text> (дата звернення: 14.02.2026).

уніфікації даних у стратегічних, бюджетних і просторових документах на регіональному та місцевому рівні.

Доводиться констатувати, що в оновленій редакції Кодифікатора адміністративно-територіальних одиниць та територій територіальних громад агломерації як тип території територіальних громад відсутні. А 19.01.2024 р. Міністерством розвитку громад та територій України в пункті 3 додатку до цього Кодифікатора замість слів «Третій рівень» – території територіальних громад в областях, територіальні громади Автономної Республіки Крим» імплементовано таку редакцію цього пункту: «Третій рівень» – територіальна громада»⁵⁴.

Тобто об'єктом кодифікації визначено територіальні громади, які апріорі не є територіальним об'єктом. Контрверза такої колізійної кодифікації полягає в тому, що ототожнення територіальної громади з територіальним утворенням де-юре є неконституційним, зокрема в національному реєстрі адміністративно-територіальних одиниць та територій територіальних громад України. Такий стан речей не узгоджується з анонсованим Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 роки (далі – Стратегія) переходом до територіально спрямованої політики на основі комплексного територіального підходу розвитку територій, які в країнах-членах ЄС називають функціональними. У цій Стратегії в переліку функціональних типів територій термін «агломерації» трактовано як територіальні скупчення населених пунктів (насамперед міст), що формують цілісні суспільно-територіальні утворення із чисельністю населення понад 500 тис. осіб. Констатовано, що агломерації є територіями концентрації населення, капіталу та бізнесу та мають інтенсивні господарські, трудові, культурно-побутові зв'язки з навколишніми територіями, характеризуються високим рівнем розвитку інфраструктури, економіки, надання послуг населенню.

Постає також риторичне запитання: на яких засадах входитимуть до складу агломерації чи великої агломерації як центру економічного розвитку суміжні з її містом-ядром територіальні громади, які де-факто потребують допомоги та підтримки? Адже в Плані заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України⁵⁵, напрацьованому Національною радою з відновлення України від наслідків війни відповідно до Указу Президента України від 21.04.2022 р. № 266/2022 і презентованому в липні 2022 р. на конференції високого рівня в Лугано, наголошено, що одним з основних чинників регіональної нерівності за останнє десятиріччя стає інтенсивне зростання м. Києва та агломерацій.

⁵⁴ Про внесення змін до наказу Міністерства розвитку громад та територій України від 26 листопада 2020 року № 290: наказ Міністерства розвитку громад та територій України від 19 січня 2024 р. № 48. Законодавство України: сайт. URL: [https://mtu.gov.ua/files/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%20\(3\).pdf](https://mtu.gov.ua/files/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%20(3).pdf) (дата звернення: 14.02.2025).

⁵⁵ Environmental Recovery: Ukraine Recovery Conference (URC2022). URL: https://uploads-ssl.webflow.com/621f88db25fbf24758792dd8/62bd020b4b6cf255d85115aa_ENG_Environmental%20Recovery_URC.docx.pdf (дата звернення: 16.02.2025).

Акцентовано, що за підсумками 2019 р. валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу в 13 регіонах становив понад 80% середнього по Україні, для решти 12 регіонів цей показник був нижчим, а у кількох регіонах показник становив менш ніж 50% середньоукраїнського рівня.

Зауважимо, що в згаданому Плані заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України до регіональних полюсів зростання віднесено агломерації, обласні центри, а також міста другого ярусу, які відповідають певним критеріям.

Однак жодних критеріїв виокремлення агломерацій чи їх переліку в цьому документі не зафіксовано, а обласні центри визначено як окремі від агломерацій регіональні полюси зростання. Водночас цим документом одноразово вжито термін «міська агломерація» як зона впливу саме великих міст, тобто територія поза адміністративними межами таких міст. Проте конкретного переліку міських агломерацій також не наведено.

Крім того, у Звіті про проведення моніторингу реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки та виконання Плану заходів з її реалізації на 2021-2023 роки у 2021-2022 роках⁵⁶ жодних реалізованих заходів щодо ідентифікації та розвитку агломерацій не зафіксовано, не сформовано вимог щодо показників для віднесення територій до різних функціональних типів, чим висвітлено декларативність інституційно-правового забезпечення щодо унормування функціонування агломерацій на підзаконному рівні. Доводиться констатувати, що в Україні були зроблені дві безуспішні спроби законодавчого унормування функціонування агломерацій, зокрема внесенням різними групами депутатів у 2017-2019 рр. таких споріднених законопроектів: «Про міські агломерації» (реєстр. № 6743 від 17.07.2017 р., далі – Законопроект 2017)⁵⁷ і «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення правових підстав для утворення агломерації як однієї з форм співробітництва територіальних громад» (реєстр. № 2637 від 19.12.2019 р., далі – Законопроект 2019)⁵⁸.

Законопроектом 2017 поняття «міська агломерація» трактовано як форму багатоцільового співробітництва територіальної громади міста-центру агломерації та територіальних громад сіл, селищ, міст, що розташовані в зоні

⁵⁶ Звіт про проведення моніторингу реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки та виконання Плану заходів з її реалізації на 2021-2023 роки у 2021 - 2022 роках. Міністерство розвитку громад та територій України, сайт. URL: <https://mtu.gov.ua/files/%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2.pdf> (дата звернення: 20.02.2025).

⁵⁷ Про міські агломерації: проект закону України (реєстраційний № 6743 від 7.07.2017 р.). Відкликано 29.08.2019 р. Верховна Рада України: законотворчість, сайт. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62318. (дата звернення: 23.02.2025)..

⁵⁸ Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо створення правових підстав для утворення агломерації як однієї з форм співробітництва територіальних громад: проект закону України (реєстраційний № 2637 від 19.12.2019 р.). Знято з розгляду 7.09.2021 р/ Верховна Рада України: законотворчість, сайт. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67710 (дата звернення: 23.02.2025).

впливу міста-центру агломерації та мають інтенсивні господарські, трудові, культурно-побутові зв'язки з містом-центром агломерації, з метою спільної реалізації окремих функцій місцевого самоврядування. У Законопроекті 2019 закладено методологічну спорідненість категорії «агломерація» саме як форми співробітництва територіальної громади, що виконує функції центру агломерації та територіальних громад, які розташовані в зоні впливу центру агломерації та мають з ним інтенсивні господарські, трудові, культурно-побутові зв'язки, що спричиняють значну щоденну маятникову міграцію населення.

Жодною із зазначених законопроектних дефініцій не наведено соціально-економічного обґрунтування як критеріїв визначення зони впливу центру агломерації, так і критеріїв виміру інтенсивності зв'язку між її частинами. Зауважимо, що Законопроектом 2019 обумовлювалося утворення агломерації відповідно до рішень ради територіальної громади центру агломерації та рад суміжних до центру територіальних громад, що входять до зони впливу відповідної агломерації. Агломерація могла бути утворена навколо міста з чисельністю постійного населення понад 200 тис. осіб або меншого міста за умови, якщо спільна чисельність постійного населення потенційних учасників агломерації становила не менш як 200 тис. осіб, а таке місто відповідає вимогам до центру агломерації, які належало встановити законодавством. Територіальні громади, що межують з територіальними громадами – членами агломерації та входять до зони впливу центру відповідної агломерації, могли приєднуватися до такої агломерації за рішенням відповідної ради територіальної громади та ради агломерації. А повноваження виконавчого органу ради агломерації покладалися на виконавчий орган ради територіальної громади, яка є центром агломерації. До системи місцевого самоврядування пропонувалося залучити вищі органи управління міської агломерації – ради агломерації; передбачалася можливість прийняття радами агломерацій нормативно-правових актів; обумовлено імплементацію актів органів управління міської агломерації як обов'язкових для виконання всіма розташованими на території міської агломерації органами виконавчої влади, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами та організаціями, посадовими особами, а також громадянами.

Слід зазначити, що з позиції міжнародного досвіду подібна практика врядування в агломераціях є достатньо поширеною та розвиває їх правову, інституційну, фінансову основу відповідно до принципів місцевого самоврядування та стандартів Європейської хартії місцевого самоврядування. Проте з огляду на відповідність Конституції України інституалізація агломерацій відповідно до згаданих законопроектів обумовлювала б обмеження конституційних та інших установлених законом повноважень таких органів місцевого самоврядування, як районні та обласні ради, на користь анонсованих

неконституційних владних утворень – рад агломерацій. Сьогодні Основний Закон не передбачає можливості утворення органів місцевого самоврядування на рівні міських агломерацій. Також потребували приведення у відповідність до норм Бюджетного кодексу України положення Законопроекту 2019 у частині фінансового забезпечення та державного стимулювання діяльності агломерації. Тому обидва законопроекти отримали негативну оцінку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України з пропозицією їх відхилити, унаслідок чого Законопроект 2017 відкликано 28.09.2019 р., а Законопроект 2019 знято з розгляду 07.09.2021 р.

Внесення в липні 2022 р. змін до Закону України «Про засади державної регіональної політики»⁵⁹ (далі – Закон № 156-VIII), що аргументувалося необхідністю запровадження системного підходу до формування та реалізації державної регіональної політики, використовуючи оновлений інструментарій її здійснення, зокрема територіально орієнтованого та безпекового підходів, також не забезпечило істотних зрушень у сфері формування законодавчої основи функціонування та розвитку агломерацій у державі. Тобто навіть в умовах воєнного стану в Законі № 156-VIII у належний спосіб не зафіксовано жодної норми щодо функціонування агломерації як реального об'єкта державної регіональної політики, каталізатора інноваційного розвитку та згуртованості територій.

Натомість Законом № 156-VIII виокремлено регіональні полюси зростання як окремий функціональний тип території. Так, відповідно до статті 112 Закону № 156-VIII регіональні полюси зростання одночасно означено як мікрорегіони (як частина території регіону), так і територіальні громади (згідно із статтею 140 Конституції України це жителі села жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста), що характеризуються значно кращими географічними, демографічними, соціально-економічними показниками розвитку порівняно з іншими подібними територіями регіону та зростання яких позитивно впливає на суміжні території, регіон та / або державу. Підкреслимо, що термін «територіальна громада» апріорі некоректно трактувати як частину території регіону.

У Директиві Ради ЄС «Про якість атмосферного повітря та заходи з його очищення» від 21.05.2008 р. № 2008/50/ЄС у п. 17 ст. 2 зазначено: «агломерація означає велике місто з передмістями із населенням більше 250000 чоловік або, якщо населення становить 250000 чи менше, із встановленою державою-членом густотою населення на квадратний кілометр»⁶⁰.

⁵⁹ Про засади державної регіональної політики: Закон України від 5 лютого 2015 року № 156-VIII. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>. (дата звернення: 26.02.2025).

⁶⁰ Директива 2008/50/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 року про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи. Міжнародний документ: ідентифікатор 994_950. Верховна Рада України: законодавство України сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_950#Text (дата звернення: 12.02.2025).

На цьому тлі є дискусійною сучасна урядова ініціатива в частині підзаконного врегулювання правового статусу агломерації на основі критеріїв можливого виокремлення територій міських агломерацій серед територій регіональних полюсів зростання⁶¹, зокрема:

- до територій міських агломерацій належать територіальні громади, які перебувають в агломераційному зв'язку з містами, чисельність населення яких становить не менше ніж 470 тис. осіб;
- агломераційний зв'язок вважається наявним, якщо населені пункти територіальної громади розташовані в межах 30-кілометрової зони впливу від адміністративної межі відповідного міста.

Крім того, урядовий акцент на терміні «міська агломерація» апріорі нівелює існування неміських агломерацій, приміром сільських, що засвідчує фрагментарність означеного підзаконного врегулювання правового статусу агломерацій.

Відтак, в Україні констатується важливість значення агломерацій як точок зростання та каталізаторів регіонального інноваційного розвитку, але не сформовано належної законодавчої основи ідентифікації, функціонування та розвитку агломерацій, інституційного узаконення та врегулювання життєдіяльності таких утворень, забезпечення підтримання повноцінного життєвого середовища та збалансованого просторового розвитку територій, що входять до складу агломерацій. Тому термінологічна невизначеність, відсутність інституційного забезпечення та спеціального правового регулювання розвитку агломерацій обумовлюють ризики стихійності агломераційних ефектів і стагнації процесів розвитку агломерацій.

Ураховуючи доведену відсутність належної законодавчої основи ідентифікації, функціонування та розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України, предметом реального врегулювання виключно нормами закону постають, на нашу думку, такі проблеми:

1. Невизначеність правового статусу агломерації, відсутність якого призводить до дезавування реального впливу їх на регіональний розвиток і ефективне використання потенціалу локальних територій, посилює ризики диспропорцій просторового соціально-економічного розвитку як всередині агломерації, так і на рівні всього регіону.

2. Відсутність регламентованої процедури утворення агломерації, критеріїв віднесення територіальних громад та / або територій до складу

⁶¹ Про визначення переліку функціональних типів територій та вимог до показників для віднесення територій до різних функціональних типів: постанова Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2025 р. № 1493 // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1493-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.12.2025).

агломерації. Визначення принципів і механізмів взаємодії територіальних громад як низової ланки системи місцевого самоврядування в разі входження їх до складу агломерації, оскільки агломерація не значиться як у системі місцевого самоврядування, так і в системі адміністративно-територіального устрою держави, що встановлені Конституцією України.

3. Неврегульованість механізму визначення, встановлення та документальної фіксації меж агломерації, їхніх координат з належним картографічним відображенням в електронних геоінформаційних системах держави.

4. Відсутність інституційно-правового механізму врегулювання актуальних питань розвитку агломерації, щодо спільного вирішення яких у територіальних громад відсутній консенсус, зокрема питань, які мають спільне стратегічне значення для суміжних територіальних громад: містобудівної діяльності, дорожнього господарства та організації транспортного забезпечення, визначення та утримання місць поховання, поводження з відходами, водопостачання і водовідведення, резервування територій тощо.

5. Перманентна декларативність намірів установлення форм підтримки державою діяльності агломерацій та стимулювання їхнього розвитку як полюсів економічного зростання загалом і територіальних громад, що входитимуть до їх складу, зокрема. Регламентація державних гарантій фінансової допомоги та підтримки є необхідною, позаяк де-факто цього можуть потребувати окремі територіальні громади навіть після входження до складу агломерації.

6. Деактуалізація розроблення та впровадження уніфікованої інфраструктури статистичного вимірювання та доступності статистичних даних щодо соціально-економічного розвитку та функціонування агломерацій шляхом імплементації цифрової підсистеми збору, управління та аналізу даних місцевого рівня в межах створення ієрархічно цілісної, ефективної та професійно незалежної Національної статистичної системи.

7. Відсутність у переліку геопросторових даних, визначеному в Законі України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних»⁶², агломерації як полюса економічного зростання в Україні та функціонального типу територій, означеного в Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, що блокуватиме проведення моніторингу та оцінювання функціонування агломерацій на основі єдиної геоінформаційної системи як сучасного інструменту інтегрування даних з різних інформаційних джерел.

8. Неврегульованість механізму взаємоузгодженого містобудівного та соціально-економічного планування просторового розвитку території; визначення державних інтересів для врахування їх під час містобудівного та

⁶² Про національну інфраструктуру геопросторових даних: закон України від 13 квітня 2020 р. № 554-IX // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-20#Text> (дата звернення: 27.02.2025).

соціально-економічного планування просторового розвитку територій відповідного рівня; проведення моніторингу стану розроблення та реалізації такої документації на всіх рівнях.

9. Стагнація процесу створення цілісної електронної інформаційної системи містобудівного кадастру на державному рівні, а також уніфікації функціонування системи містобудівного кадастру на регіональному та місцевому рівнях як основи забезпечення збалансованого містобудівельного обґрунтування інтегрованого просторового розвитку агломерації, зокрема узгодженого використання суміжних територій, які входитимуть до її складу.

Отже, у сучасних умовах перманентної соціально-економічної диференціації території України, що посилюється внаслідок збройної агресії російської федерації, стратегічного значення набуває теоретично обґрунтована, юридично регламентована та соціально виважена політика держави щодо забезпечення функціонування агломерацій як каталізаторів прискореного регіонального інноваційного розвитку та згуртованості територій. Пріоритетність успішної реалізації такої політики розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України фокусує необхідність урегулювання нормами закону системності законодавчої імплементації механізму функціонування агломерації задля збалансування інтересів суміжних територіальних громад і максимально ефективного використання їхнього внутрішнього потенціалу, усуваючи передумови збільшення диспропорцій соціально-економічного розвитку в межах агломерацій та на рівні регіонів.

1.3. Роль агломерацій в забезпеченні інтегрованого просторового розвитку

Ухваленим уже під час повномасштабної війни Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» від 9 липня 2022 р.⁶³, до завдань державної регіональної політики інтегровано завдання відновлення регіонів і територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України. До принципів державної регіональної політики додано *принцип інтегрованого розвитку* – як «поєднання галузевого та територіального підходів для розвитку територіальної громади та/або регіону, що забезпечує соціально-економічний та культурний розвиток територій». Закон уточнює перелік функціональних типів територій, які визначаються з метою запровадження органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування спеціальних

⁶³ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій: Закон України від 09.07.2022 р. № 2389-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#Text>

механізмів та інструментів: території відновлення, регіональні полюси зростання, території з особливими умовами для розвитку, території сталого розвитку.

Регіональні полюси зростання (агломерації) розглядаються як такі, що виконують інтегруючу роль просторового розвитку України. При цьому, завданнями Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 рр.⁶⁴ передбачено територіально спрямовані (диференційовані) механізми та інструменти, серед яких, зокрема *щодо завдання за напрямом «Посилення інтегруючої ролі агломерацій та великих міст» є:*

- створення законодавчої основи функціонування та розвитку агломерацій, забезпечення збалансованого просторового розвитку територій, що входять до їх складу;
- забезпечення всебічного сприяння реіндустріалізації агломерацій та великих міст на основі інновацій (техніки та технологій) вищих технологічних укладів, формування міських та регіональних економічних кластерів, що спрямовано на ефективне використання ресурсів території, її комплексний розвиток та становлення інноваційної економіки держави;
- забезпечення використання потенціалу закладів вищої освіти для інноваційного розвитку агломерацій;
- формування в агломераціях та великих містах потужних науково-технологічних, медичних центрів з використанням потенціалу закладів вищої освіти, науково-дослідних інститутів, бізнесу з розбудовою відповідної інфраструктури;
- забезпечення підтримки створення ІТ-кластерів у агломераціях та великих містах, що мають необхідний потенціал та інфраструктуру;
- забезпечення організації приміського транспорту в агломераціях та великих містах і прилеглих територіях з урахуванням маятникової міграції;
- запровадження стратегічного планування розвитку транспортних систем агломерацій та великих міст з урахуванням принципів сталої мобільності;
- сприяння модернізації інфраструктури великих міст та впровадженню ефективного ресурсного менеджменту;
- забезпечення підтримки індустрії переробки та утилізації відходів, що використовує передові інноваційні технології;
- створення сприятливих умов для запровадження підходів циркулярної економіки у сфері житлово-комунального господарства і ін.

Активізація агломерацій як центрів економічного розвитку та забезпечення інтегруючої функції на їхніх територіях можлива завдяки

⁶⁴ Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 рр.: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

гармонізації та зниженню соціально-економічних диспропорцій, усуненню дихотомії місто-село, налагодженню горизонтальних зв'язків між територіальними громадами через стимулювання міжмуніципального співробітництва та впровадження механізму державно-приватного партнерства.

Сьогодні актуальним є питання інституційного удосконалення системи врядування агломераціями для збалансування інтересів всіх учасників, вирішення проблеми значних нерівностей між регіонами за допомогою компенсаторних інструментів вирівнювання для забезпечення інтегрованості та збереження згуртованості. Потужним потенціалом посилення територіальної згуртованості володіє виважена координація та узгодженість секторальних реформ, цілей та заходів секторальних, територіальних стратегічних, прогнозних та містобудівних документів на всіх рівнях управління.

Водночас не слід забувати, що надмірна концентрація різноманітних ресурсів в межах агломерацій з одного боку сприяє отриманню агломераційного ефекту для виробництва та населення, а з другого – загострює економічні диспропорції як на рівні регіону, так і країни загалом. Неконтрольована концентрація та відсутність компенсаторного механізму стійкості міста (*urban resilience*) посилює внутрішні проблеми розвитку міста-ядра агломерації, що полягають у: незаконній та хаотичній забудові з низкою порушень; наслідках щоденної маятникової міграції, зростанні неформальної зайнятості; підвищенні навантаження на транспортну та соціальну інфраструктуру; низькій доступності житла через високі ціни в містах; скороченні громадських просторів внаслідок підвищення вартості землі в межах міста та пріоритеті інтересів забудовників над бажаннями мешканців тощо.

Агломерації та великі міста стають потужними центрами економічного зростання, але проблемою є їх обмежена кількість. Попри значний економічний та фінансовий потенціал, що концентрується на таких територіях, агломерації та великі міста мають низку проблем, розв'язання яких потребує втручання держави: неефективне транспортне сполучення, високе навантаження на мережу інженерних комунікацій, незбалансованість темпів забудови житлових і соціальних об'єктів, загострення екологічної ситуації. Крім того, наявна інфраструктура в агломераціях не відповідає сучасним потребам обсягу маятникових міграцій. За даними аналітично-дослідницького центру «Інститут міста», до війни щодня на роботу в м. Київ приїжджало понад 560 тис. жителів передмістя, тобто 32% населення всієї Київської області. Існуюча дорожня інфраструктура не справляється з таким активним трафіком. При цьому в містах-супутниках ні на хвилину не припиняється забудова. Згідно із щорічним рейтингом *Traffic Index 2019* серед міст з найбільш завантаженими дорогами

виявилися мм. Київ (12 місце серед 416 міст з 57 країн світу), Одеса (18), Харків (29) і Дніпро (47)⁶⁵.

Агломерації на базі великих міст України як потужні осередки локального, регіонального та міжрегіонального рівнів, фокуси (ядра, точки) розвитку та організації соціально-економічного простору країни, виступають «полюсами росту» і продукують інноваційно-інвестиційний вплив на прилеглу територію, що зумовлено наявним інтелектуальним, науковим і освітнім потенціалом, забезпеченістю інноваційною, фінансовою, інформаційною, транспортною інфраструктурою тощо. Концентрація економічного, культурного й інформаційного потенціалу розвитку суспільства в агломераціях, реалізація ними суспільно значимих функцій на регіональному та макрорегіональному рівнях, вагомим чином впливає на просторовий соціально-економічний розвиток України. Від вектору та рівня розвитку агломерацій, складності та різноманітності їх функціонального навантаження (статусу) залежить інтенсивність продукування та ретрансляції управлінських і технологічних інновацій, а отже просторовий розвиток областей, макрорегіонів та країни загалом.

Трансформація моделі інтегрованого просторового розвитку України впродовж 2013-2021 рр. характеризувалась також нарощенням потенціалу великих міст як потенційних центрів агломерацій чи регіональних метрополій. Інтегруюча роль агломерацій щодо просторового розвитку у реалізації можливостей від вищої локалізації фінансових, економічних, трудових, інфраструктурних та ін. ресурсів. І це підтверджується вищою інтенсивністю урбанізаційних процесів в обласних центрах України, ніж у регіонах загалом, тобто відбувається стиснення економічного простору на користь великих міст. Інтенсивність урбанізаційних процесів практично у всіх обласних центрах є вищою відносно інтенсивності урбанізації в регіоні загалом, що свідчить про подальшу концентрацію і підвищення ролі великих міст в Україні (рис. 1.1), проте від'ємні показники коефіцієнта свідчать про значну депопуляцію населення, яка має місце в Україні упродовж останнього десятиліття, і на сьогодні ще більше посилилася в умовах повномасштабної війни.

⁶⁵ Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 рр.: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

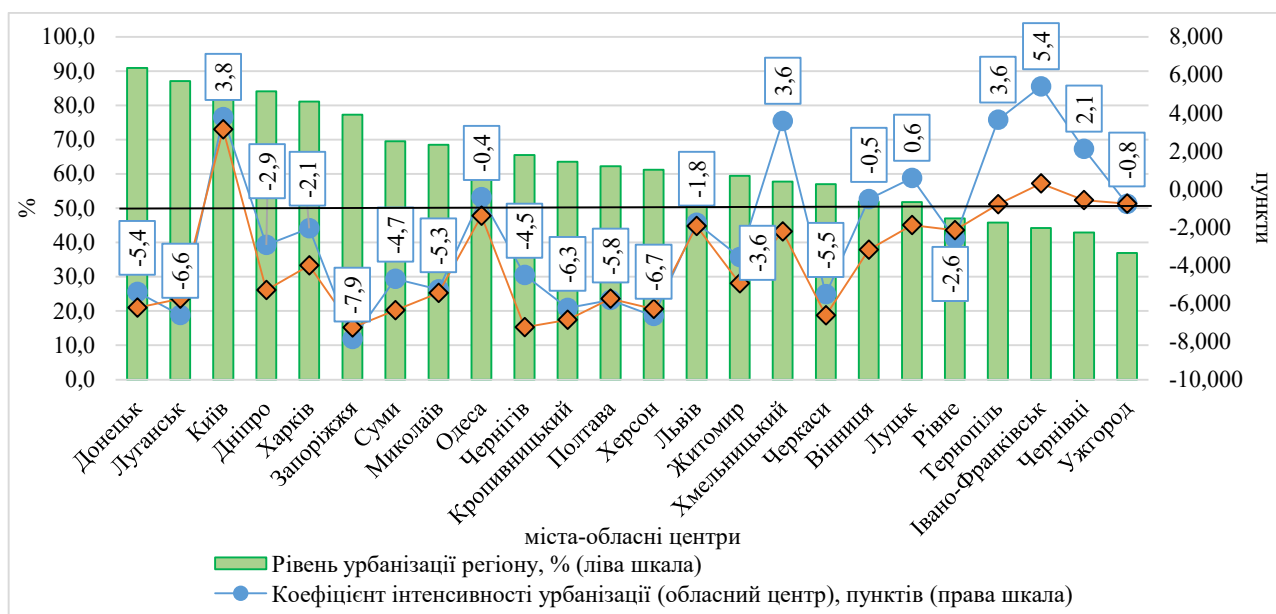

Рис. 1.1. Порівняння урбанізаційних процесів в регіонах та обласних центрах України, 2013-2021 рр.*

*Джерело: розраховано та побудовано авторами за даними⁶⁶

Коефіцієнти інтенсивності урбанізації показують, що високі темпи приросту міського населення властиві обласним центрам західної частини України (лідери – Івано-Франківська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька області), та традиційно м. Києву (рис. 1.2). Вони пояснюються як демографічним резервом населення на сільській території, так і постійним міграційним припливом населення. Зростання інтенсивності урбанізаційних процесів у цих регіонах можна пояснити більш пізньою історичною стадією урбанізації в західній частині України порівняно зі старопромисловими та високоурбанізованими областями Сходу та Центру. Перебуваючи у тилу, в зоні відносної безпеки, великі міста Західного регіону України характеризуються постійним міграційним припливом населення із зон бойових дій та прифронтових регіонів.

Натомість затухання урбанізаційних процесів спостерігається у всіх містах-обласних центрах прифронтових регіонів (Запоріжжя, Херсон, Луганськ, Донецьк, Кропивницький, Черкаси). В умовах повномасштабного вторгнення відбувається подальше «розрідження» економічного простору цих міст, що об'єктивно зумовлено переїздом міського населення на сільські території відповідних регіонів, або ж у регіони, відділені від лінії фронту, зважаючи на постійні масовані обстріли російським агресором українських міст. Адже саме у великих містах концентруються важливі об'єкти військово-промислового комплексу, енергетичної та іншої критичної інфраструктури, які найчастіше стають об'єктами обстрілів та бомбардувань.

⁶⁶ Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

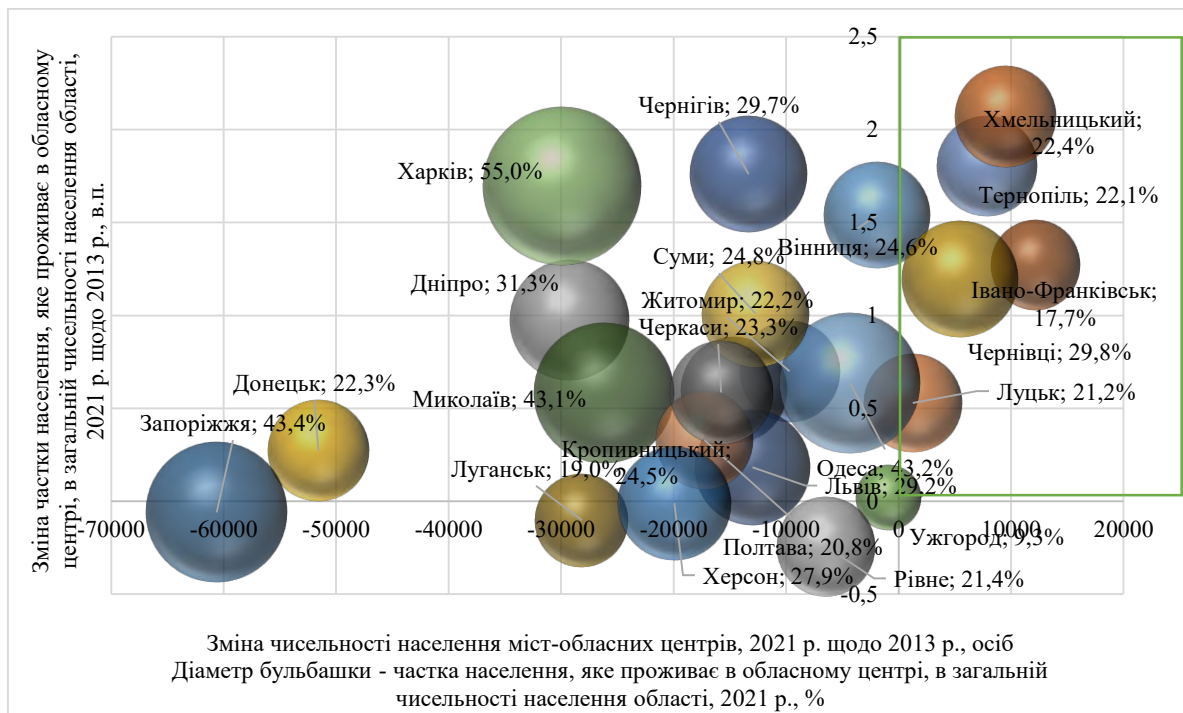

Рис. 1.2. Динаміка урбанізаційних процесів в обласних центрах України, 2013-2021 рр.

*Джерело: розраховано та побудовано авторами за даними⁶⁷

Значним потенціалом до подальшого нарощення чисельності населення в умовах війни характеризуються й мм. Ужгород та Львів. Зокрема, станом на червень 2024 р. у м. Львові офіційно зареєстровано 225,2 тис. ВПО⁶⁸. З них 46,3% (або понад 104,2 тис. осіб) зареєстровані саме в обласному центрі. Посилення урбанізаційних процесів у мм. Ужгород та Львів відбуватиметься й надалі, зважаючи на низку факторів, як-от: тилове розміщення відповідних регіонів загалом, наявність ринків праці, забезпеченість якісною соціальною та житловою інфраструктурою, зручне економіко-географічне розташування та близькість до кордону із країнами ЄС, а також високий транспортний та логістичний потенціал.

В умовах війни внаслідок тяжіння до великих міст і ВПО, і релокованого бізнесу, бо існують кращі інфраструктурні умови, і загалом економічно активного населення через більш сприятливі умови пошуку робочих місць – з'являються нові виклики і загрози збалансованого і інтегрованого просторового розвитку територій (громад), що входять до їх складу. Потенціал просторової інтеграції територіальних громад агломерації має використовуватися з максимальною вигодою, а саме щоб: підвищувалась інвестиційна привабливість територій; реалізовувались крупні інвестиційні проекти; оптимізувалась транспортна, виробнича, енергетична, комунальна, соціальна інфраструктура; комплексно розвивався екологічний каркас території.

⁶⁷ Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

⁶⁸ Аналітичний портал Львівщини. URL: <https://apl.loda.gov.ua/portal/apps/sites/#/site>

Агломерації, виконуючи інтегруючу роль просторового розвитку, мають потенціал щодо синхронізованого розвитку суміжних територіальних громад. В цьому контексті важливим є створення та використання в межах агломерації спільної системи планування території, економічного розвитку, культури та туризму, організації громадського транспорту, охорони громадського порядку, системи комунальної інфраструктури (водопостачання, каналізації, поводження з відходами). Наукового обґрунтування потребують механізми застосування когерентного підходу розробки стратегій територіальних громад, комплексних планів їх просторового розвитку і власне Стратегії розвитку агломерації – відсутність когерентного підходу утруднює процес спільної реалізації проектів. І це вкотре актуалізує необхідність узгодження стратегічного і просторового планування.

Просторова інтеграція на основі агломерацій має відбуватись на обґрунтованій інституційній основі забезпечення збалансування інтересів територіальних громад великих міст і прилеглих сільських, селищних та міських громад. Ефективне інституційне забезпечення економічного, соціального та культурного співробітництва, обґрунтування інструментарію забезпечення збалансованості та згуртованості економічного простору агломерацій; інтегрованого підходу щодо розробки, узгодженості та реалізації документації в сфері просторового та стратегічного планування, як інструмента імплементації системної згуртованості на національному, регіональному та місцевому рівнях, послужить основою для розвитку різних просторових форм інтеграції економічних суб'єктів, а отже призводитиме до зростання бюджетів громад, які входять в агломерацію, сприятиме посиленню інституційної спроможності місцевого самоврядування та його матеріально-фінансової основи загалом.

У великих містах-агломераціях зареєстровані найкрупніші компанії України. Так, зокрема найбільші за доходами 1000 українських компаній (забезпечують понад половину загального обсягу доходів усіх підприємств країни) у 2023 році згенерували 6,8 трильйонів гривень (у 2020 році – майже 5 трильйонів гривень). Найбільше з них зареєстровані в Києві, а їх чистий дохід (3570,5 млрд грн) склав більше, ніж найбільших підприємств сходу і півдня країни разом. Близько 52,3% від загального обсягу доходів топ-1000 сконцентровано в компаніях з Києва. Окрім столиці із 415 компаніями, ще 28,6% доходів генерують 302 великих підприємств, які юридично знаходяться в промислових центрах Дніпропетровської, Київської, Львівської, Одеської та Полтавської областей. Внаслідок російської агресії частка в загальних доходах традиційних лідерів рейтингів – Харківської та Донецької областей суттєво знизилась за період 2020-2023 рр. до 2% (8 місце) і 1,1% (12 місце) сукупних доходів відповідно⁶⁹.

⁶⁹ Рейтинг компаній «Топ-1000» за розміром чистого доходу за 2023 рік - <https://top-1000.com.ua/>

Географічна структура розміщення великого бізнесу зазнала тектонічних зрушень за період 2020-2023 р. Прив'язка великих діючих компаній до потужних індустріально-фінансових центрів зберігається лише на територіях, віддалених від прифронтової зони, тоді як Харківщина, Донеччина, Луганщина, Миколаївщина і Херсонщина зазнали великих втрат бізнес-активності через війну (рис. 1.3).

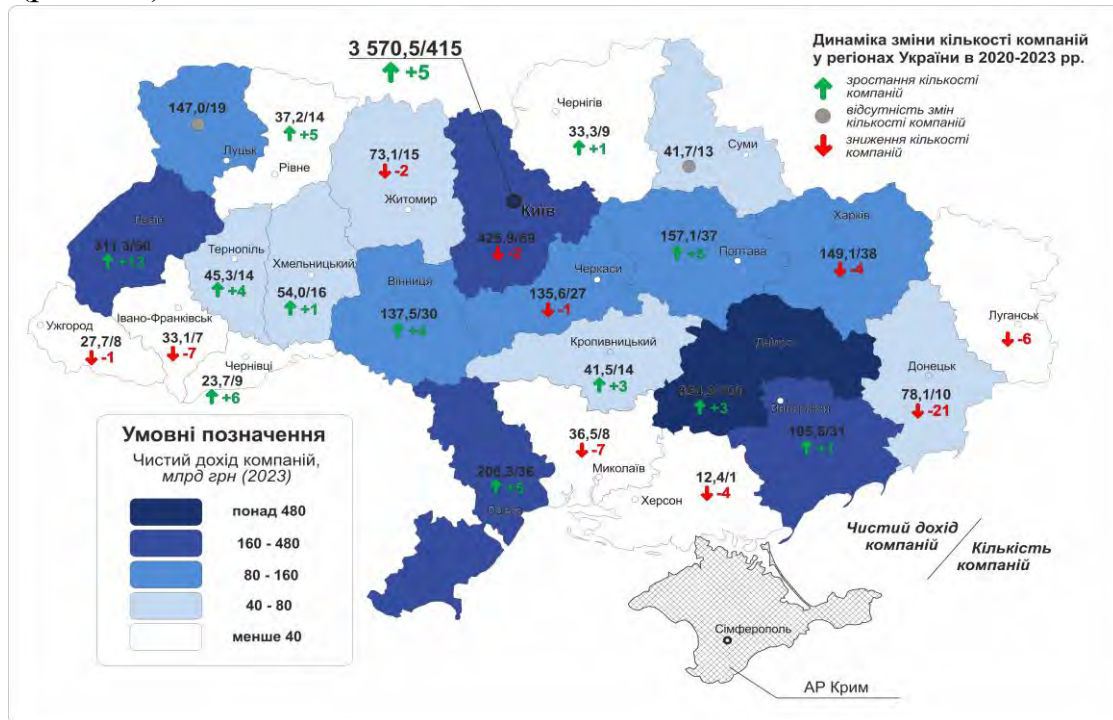

Рис. 1.3. Динаміка діяльності українських компаній з найбільшим доходом у 2020-2023 рр. (ТОП-1000)

*Джерело: побудовано авторами за даними⁷⁰

Попри катастрофічний вплив війни на великий бізнес Півдня і Сходу, позиції топ компаній з Дніпра, Запоріжжя та Одеси на бізнес-мапі країни лишаються досить стійкими, наскільки це можливо у нинішніх обставинах. Найбільший приріст (релокація) великих компаній відбулася у Львівській області.

Однак, серед новостворених підприємств, які швидко почали генерувати мільярдні доходи, є багато перереєстрованих фірм. Їхні акціонери схильні реєструвати такі компанії в межах структуризації бізнесу фінансово-промислових груп та реорганізації державних підприємств з ознаками природних монополій. Порівнюючи компанії з топ-1000 минулого та 2020 року, склад першої тисячі

⁷⁰ Рейтинг компаній «Топ-1000» за розміром чистого доходу за 2023 рік - <https://top-1000.com.ua/>; 1000 українських компаній, які отримали найбільший дохід у 2020 році. URL: <https://glavcom.ua/economics/finances/1000-ukrajinskih-kompaniy-yaki-otrimali-naybilshiy-dohid-u-2020-roci-spisok-publikujetsya-vpershe-776890.html>

оновився на 27%; 271 компанія покинула першу тисячу великого бізнесу в основному через падіння доходів, частково через банкрутства і руйнування.

Загалом, динаміка зміни просторової концентрації (економічної щільності) в регіонах України за період 2013-2021 рр. (рис. 1.4) свідчить про нарощення потенціалу Дніпропетровської, Полтавської, Запорізької та Львівської областей.

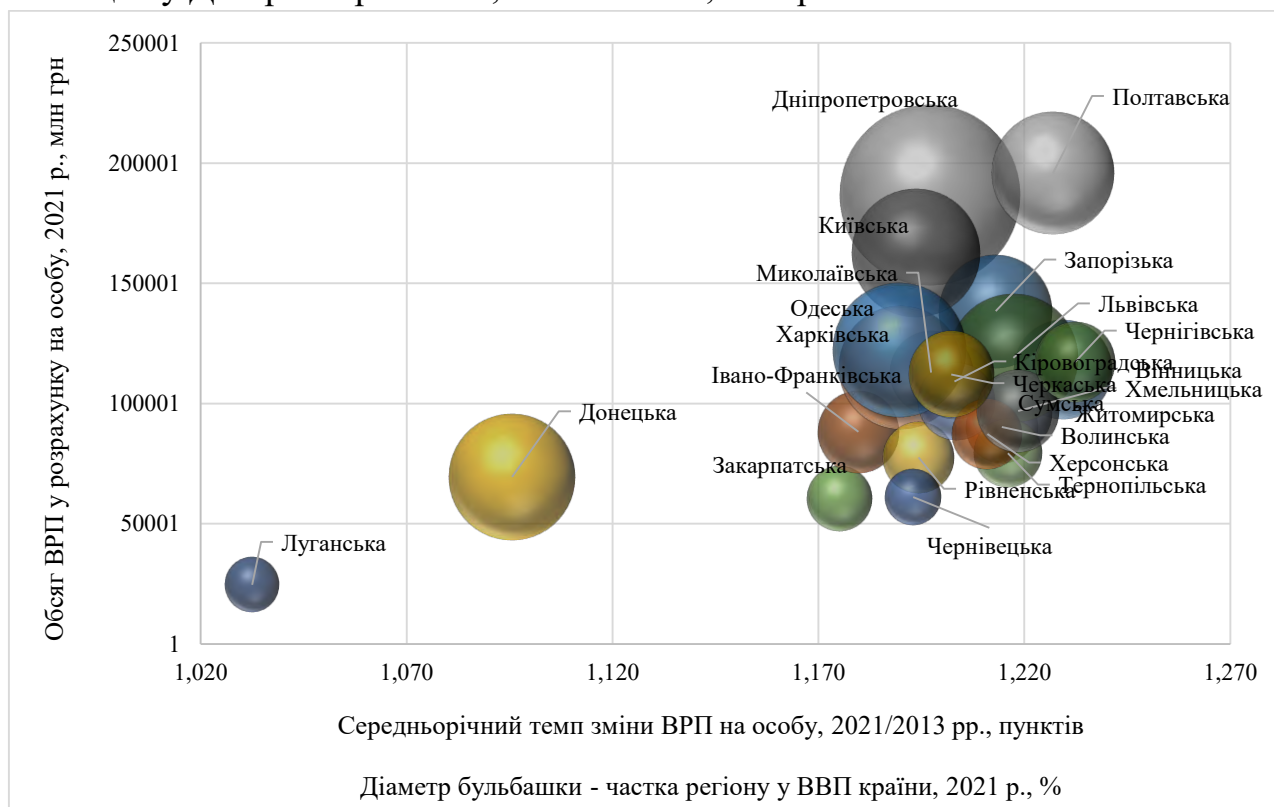

Рис. 1.4. Динаміка зміни просторової концентрації (економічної щільності) за регіонами України протягом 2013-2021 рр.

*Джерело: розраховано та побудовано авторами за даними⁷¹

Проте, якщо аналізувати зміну показників податкової віддачі в розрізі регіонів України за період 2018-2023 рр. (рис.5), тобто враховуючи вплив війни, чітко простежується роль великих агломерацій в контексті концентрації ресурсів і ділової активності, відповідно на перші позиції виходять Дніпропетровська (за показником податкової віддачі), Львівська (перша позиція за темпами росту, а друга – за обсягами податкової віддачі) та Київська області. Високий потенціал зберігається в Одеській та Харківській областях. В умовах війни, через руйнування виробничої, транспортно-логістичної, міської, соціальної та енергетичної інфраструктури окрім Донецької та Луганської значно знизився потенціал податкової віддачі Запорізької та Херсонської областей.

⁷¹ Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

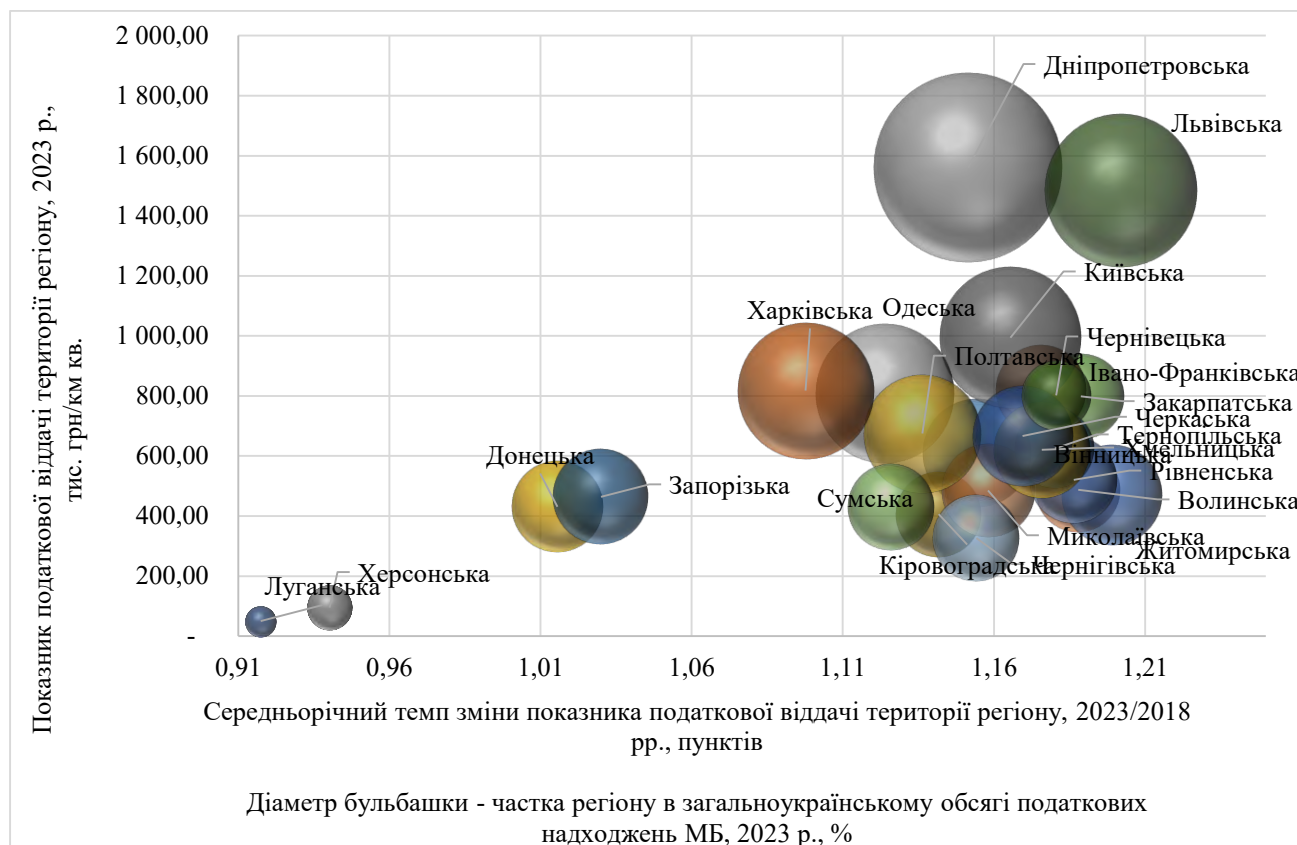

Рис. 1.5. Динаміка зміни податкової віддачі за регіонами України
протягом 2018-2023 рр.

**Джерело: розраховано та побудовано авторами за даними⁷²*

Отже, сьогодні агломерації відіграють важливу роль у формуванні інтегрованого просторового розвитку, забезпечуючи концентрацію капіталу, виробничих потужностей, трудових ресурсів та інновацій. Вони стимулюють економічне зростання та створюють можливості для підвищення якості життя населення за рахунок, зокрема, покращення інфраструктури та доступу до послуг. Таким чином, фактично, агломерації є не лише центрами економічної активності, але й інструментами формування інтегрованого просторового розвитку.

Забезпечення ефективного та сталого функціонування агломерацій вимагає впровадження комплексних моделей планування, що враховують потреби розвитку інфраструктури, мобільності та екологічної стійкості. Це передбачає координацію на різних рівнях управління та активне співробітництво між органами місцевого самоврядування, державою та приватним сектором. Разом з тим, інтегрований просторовий розвиток на основі агломерування потребує розроблення відповідних комплексних стратегій, що враховуватимуть, з одного боку, смарт-спеціалізацію та потреби регіонів, а з іншого, – локальні особливості розвитку.

⁷² Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

1.4. Перспективи розвитку агломерацій у повоєнній економіці України: інституційний контекст

Сьогодні агломераційні процеси в нашій державі відбуваються здебільшого без їх належного інституційно-правового забезпечення, що значно знижує рівень організаційної спроможності агломерацій та обмежує потенціал їх розвитку на повоєнному етапі. При цьому вагомим бар'єром для розвитку агломерацій в Україні є опортуністична поведінка мешканців приміських територіальних громад, які за відсутності достатніх інституційних регуляторів і дієвих нормативно-правових обмежень, остерігаються того, що можуть втратити контроль над частиною природних ресурсів своїх громад, зокрема через ослаблення адміністративної спроможності органів їх місцевого самоврядування. Адже війна суттєво вплинула на просторове розміщення виробничих потужностей і продуктивних сил нашої держави. Після широкомасштабного російського вторгнення у 2022 р. значна кількість підприємств були змушені релокуватися з північно-східних регіонів в її західні та центральні області.

При цьому спостерігається тенденція до концентрації промислового потенціалу переважно навколо великих міст, які, з одного боку, мають достатньо розвинену інженерну, виробничу, транспортно-логістичну, маркетингову та соціальну інфраструктуру, а з іншого – містять достатню кількість належним чином обладнаних укриттів, бомбосховищ та інших об'єктів цивільного захисту населення (крім того, вони краще прикриті системами протиповітряної оборони ніж невеличкі міста чи сільські населені пункти).

Як наслідок, має місце поступове накопичення економічного ресурсу в так званих «полюсах зростання», центрами яких переважно виступають великі міста, навколо яких дедалі активніше розбудовується нова виробнича база, включно з логістикою та сервісним обслуговуванням бізнесу.

Зважаючи на ситуацію в прифронтовій зоні, яка регулярно обстрілюється з усіх видів артилерійського озброєння та нещадно бомбардується авіацією ворога, є всі підстави вважати, що найближчими роками (навіть після завершення активної фази бойових дій) відновлення значної економічної активності на цих територіях є малоімовірним. Відтак нинішня тенденція до концентрації бізнесу та виробничого потенціалу підприємств навколо великих міст центральної та західної України швидше за все збережеться.

Для формування та розвитку міських агломерацій характерним є нарощування гігантських міських скупчень, які включають «зростання і розповзання» ядра, залучаючи у свою орбіту все нові території та концентруючи

в ній значні маси населення. Завдяки цьому відбувається швидкий ріст передмість і поступовий, хоча й не такий очевидний, перерозподіл населення між містами-центрами і приміськими зонами та прилеглими до них сільськими територіями. Одночасно активізується залучення мешканців довколишніх сіл до несільськогосподарської праці, супроводжуване маятниковими міграціями та систематичним пересуванням людей в межах агломерації на роботу, місць навчання, культурно-побутового обслуговування та відпочинку. Крім того, міські агломерації є ареалами випереджувального зростання серед оточуючої місцевості. Їх межі рухливі в часі, зокрема завдяки зміні найважливішого параметру агломерації – дальності щоденних переміщень від місця проживання до місць прикладання праці; в рамках просторової самоорганізації цих переміщень їх дальність зростає пропорційно збільшенню швидкості транспортних засобів, на тлі значно повільнішого зростання витрат часу.⁷³

При цьому перспективи пріоритетного розвитку агломерацій як просторової форми організації населення визначаються тим, що, по-перше, вони є своєрідним ядром системи розселення країни (передусім це характерно для США, Японії та Франції), а також її опорним каркасом. При цьому агломерації відіграють роль драйверів соціально-економічного розвитку територій із високим суспільним потенціалом через взаємодію між різними поселеннями, що обумовлює синергетичний ефект, який впливає на забезпечення сталого розвитку та інтенсивність його поширення.⁷⁴

Агломерація є ядром системи розселення в регіоні, її опорним каркасом. Вона також виступає драйвером економічного зростання територій із високим рівнем економічного потенціалу, стимулюючи взаємодію між поселеннями, що породжує синергетичний ефект, який впливає на забезпечення стійкого розвитку та покращення логістики. При цьому формування міських агломерацій відображає процес зростання і концентрації продуктивних сил, зосередження багатьох видів діяльності в найбільш ефективних для їхнього розвитку ареалах.⁷⁵

На жаль, в Україні без оптимізації соціально-економічних процесів у великих містах і міських агломераціях просте зростання чисельності міського населення не супроводжуватиметься достатнім рівнем прискорення соціально-економічного розвитку. Водночас розробка довгострокової державної політики щодо розвитку міських агломерацій проблематична через відсутність необхідних досліджень щодо їх соціально-економічного розвитку. До того ж проблемою є

⁷³ Зінченко Т. Концептуальні основи формування міських агломерацій. Ефективна економіка. 2012. 6. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_6_22.

⁷⁴ Бойко В. Генезис поняття урборуральної території та її сутнісний вимір. Економіка природокористування і сталий розвиток. 2019. 6 (25). 49-55. – С. 51.

⁷⁵ Степаненко А., Омельченко А. Міські агломерації як форма сучасного світового процесу урбанізації. Держава та регіони. 2019. 3 (108). 184-192. – С. 186.

відсутність доступних статистичних даних, специфічних для міських агломерацій. Як наслідок, спостерігається підміна досліджень їх соціально-економічної природи розглядом можливості застосування тих чи інших управлінських моделей, що існують у світі.⁷⁶

В Україні навколо великих міст, таких як Київ, Донецьк, Харків, Одеса, Львів та інші вже давно сформувалися великі урбанізаційні зони, що мають значний вплив на навколишню територію, змінюючи її економічну структуру та соціальні аспекти життя людей. Однак, на відміну від багатьох розвинених країн світу, українські міські агломерації не мають правового статусу і не виділяються офіційною статистикою, а залишаються лише у полі дослідження економічної географії, регіональної економіки та містобудування. Тому актуальним є питання узгодження підходів щодо територіальної делімітації міських агломерацій та відведення їм відповідного місця у правовому полі з метою підвищення ефективності комплексного регіонального управління.⁷⁷

В наступні роки, на думку багатьох дослідників, в Україні найбільшими темпами зростання будуть характеризуватися середні за розміром агломерації. Однак він має забезпечуватися належною інституційною підтримкою, включаючи дієві важелі державного впливу, задля підвищення ефективності «агломераційних ефектів» з одночасним зростанням раціональності використання ресурсного потенціалу великих міст і приміських зон.⁷⁸

На жаль, відсутність належної нормативно-правової бази для нормального функціонування міських агломерацій в Україні ускладнює їх функціонування. А запропоновані проєкти нормативних актів, хоча і мали ряд недоліків, могли суттєво прискорити процес розвитку агломерацій, особливо в разі своєчасного усунення цих недоліків.⁷⁹

Передусім звертає на себе увагу необхідність унормування процедури реалізації цінних інвестиційних проєктів з розвитку виробничої та соціальної інфраструктури агломерацій за допомогою використанням механізмів державно-приватного партнерства. Доцільним є також удосконалення інституційного та нормативно-правового забезпечення щодо визначення конкретних форм його здійснення, правил об'єднання ресурсів, порядку прийняття рішень, створення та функціонування координаційних органів тощо.⁸⁰

⁷⁶ Їжак О. Щодо унормування функціонування міських агломерацій. Національний інститут стратегічних досліджень. Режим доступу: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/miski-aglomeratsii1.pdf>.

⁷⁷ Дронова О., Лис Я. Управління міськими агломераціями: європейський досвід для реформ в Україні. Український географічний журнал. 2016. 1. 47-52. – С. 48.

⁷⁸ Осипов В.М., Кукош М.С. Конкурентоспроможність міських агломерацій: світові тренди та перспективи формування в Україні. Економічні інновації. 2014. 57. 283-296. – С. 295.

⁷⁹ Стещенко Т., Алиева А. Міські агломерації як форма співробітництва територіальних громад. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. 3. 114-117. – С. 116.

⁸⁰ Богачов С. Управління розвитком міських агломерацій в Україні: економіко-правові проблеми. Схід: Серія «Економічні науки». 2015. 5 (137). 14-17. – С. 15.

Крім того, інституційна підтримка агломераційних процесів має спрямовуватись на посилення таких важливих аспектів розвитку агломерацій, як: збалансований розвиток виробничих, транспортних, соціально-демографічних і культурно-освітніх властивостей територій; підвищення їх інвестиційної привабливості шляхом забезпечення високої концентрації науково-виробничого і кадрового потенціалу в поєднанні з оптимізацією витрат на адміністративне управління; модернізація виробничої структури регіону шляхом формування нової системи внутрішньорегіонального поділу праці; формування нової схеми розселення і розподілу ресурсної бази, що дозволяє рівномірно розосередити по території житлові масиви і об'єкти комунальної інфраструктури. Говорячи про переваги утворення міських агломерацій, варто також відзначити: зростання і значне зміцнення ролі малих і середніх міст, а також інтегрування сільської місцевості в приміську зону; значне збільшення числа поселень, кожне з яких стає доволі привабливим в соціальному сенсі, завдяки тому, що жителі агломерації мають можливість, проживаючи в них, користуватися всіма доступними послугами великого міста; підвищена зацікавленість з боку інвесторів у вкладенні коштів у розвиток території та в об'єкти нерухомості в її межах.⁸¹

Водночас вказана проблематика потребує суттєвого збільшення кількості наукових розвідок і праць, присвячених аналізу нинішньої ситуації з розвитком агломерацій в Україні, зокрема з погляду впливу воєнних дій на сході держави та пріоритетів повоєнної модернізації української економіки. Адже адміністративно-територіальна реформа, започаткована в Україні десять років тому, активізувала низку процесів, пов'язаних з економічним розвитком регіонів і територіальних громад, одним з яких стало підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу громад завдяки нарощуванню їх адміністративної, фінансової та інституційної спроможності. Найбільш динамічно такі процеси відбувалися у великих містах і прилеглих до них сільських населених пунктах. При цьому непоодинокими були факти створення навколо великих українських міст низки невеликих сільських територіальних громад, які в економічному сенсі повністю залежали від сусідньої метрополії, проте вступали з нею в конкуренцію за бюджетні, земельні та інші природні ресурси, що спричиняло обмеження можливостей для просторового розвитку великих міст та негативно впливало на їх інвестиційний клімат.

Як наслідок, виник доволі цікавий економічний феномен: фактичне існування українських агломерацій, як об'єктивних просторових і господарських

⁸¹ Сірик З., Засадний В. Теоретичні засади дослідження агломераційних чинників інвестиційної привабливості громад. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2024. 9/1. 302-309. – С. 304.

утворень, по суті спростовувалося чинними інституційно-правовими нормами, юридично заперечуючи саму їх наявність та обмежуючи можливість розвитку.

З цього приводу вітчизняні дослідники небезпідставно зауважували: «Не зважаючи на те, що в глобалізованому світі агломерації стають точками економічного зростання й концентрації конкурентоспроможності, а також центрами адміністративного та соціального обслуговування населення, що зумовлює необхідність особливої уваги держави до формування правового простору їх функціонування та побудови ефективної системи управління на місцевому рівні, законодавство України не тільки не інституціоналізує міські агломерації, але й майже не використовує дане поняття у сучасному законодавстві. І хоча у галузевому законодавстві України наявність міських агломерацій констатується, вони не інституціоналізуються, а відносини зі створення та функціонування агломерацій не регламентуються».⁸²

Ситуація ще більше ускладнилася після початку широкомасштабної фази російської військової агресії, яка супроводжувалася звуженням інституційного простору для розвитку українських територіальних громад та для активізації взаємовигідної співпраці між ними. Щобільше, відбулося загострення наявних проблем, спричинене збільшенням внутрішньої міграції, зокрема з тих регіонів, які потрапили в зону бойових дій чи були окупованими в інші регіони України, передусім у великі міста та в сусідні з ними територіальні громади.

Як наслідок, агломераційні процеси суттєво прискорились, а здатність місцевої влади ефективно управляти ними залишилась на доволі низькому рівні. У такій ситуації основну ініціативу з формування нової моделі управління агломераціями в нашій державі були змушені взяти на себе представники громадянського суспільства. Зокрема, протягом 2023-2024 років вони, за підтримки міжнародних донорських організацій, реалізували низку проєктів з розробки стратегій розвитку наявних в Україні агломерацій та з посилення їх інституційної спроможності.

При цьому одним з першочергових завдань в контексті побудови якісної системи управління агломераціями в Україні, зокрема з погляду перспектив їх впливу на повоєнну модернізацію вітчизняної економіки, є подолання так званого організаційного відокремлення. Саме від його вирішення залежала ефективність реалізації проєктів розвитку як самих власне агломерацій, так і здатність органів місцевого самоврядування долати наявні диспропорції соціально-економічного розвитку громад, які входили до їх складу.⁸³

⁸² Бодрова І. Проблеми законодавчого визначення статусу міських агломерацій в Україні. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2017. 34. 12-25. – С. 14-15.

⁸³ Чувікіна Н. Аналіз зарубіжного досвіду управління розвитком міських агломерацій. Схід: Серія «Економічні науки». 2015. 5 (137). 95-99. – С. 96.

На жаль, доводиться констатувати, що існує низка об'єктивних причин, які ускладнюють процес формування сучасної системи управління агломераціями в Україні. Передусім це стосується недостатньої якості людського та соціального капіталу територіальних громад, що виливається в опортуністичну поведінку їх мешканців та представників органів місцевого самоврядування, а також в різного роду інституційні дисфункції (найчастіше – в деформацію та ослаблення інститутів, або ж у вихолощення їхньої сутності).

Наприклад, для багатьох агломерацій звичною є ситуація, коли мешканці приміських територій висловлюють відверті побоювання, що в разі входження до агломерації, як до цілісного інституційного утворення, вони втратять право розпоряджатися власними земельними ресурсами, а велике місто диктуватиме їм свої умови та виноситиме на периферію шкідливі виробництва та об'єкти комунальної інфраструктури, включно зі сміттєзвалищами.

З іншого боку, представники міської влади агломераційних центрів часто «грішать» зверхнім ставленням до своїх партнерів з невеликих сусідніх сільських громад, що породжує нав'язування їм своїх умов і пріоритетів співпраці, що далеко не завжди відбувається з урахуванням реальних інтересів кожної зі сторін.

Як наслідок, поле для ефективного використання можливостей проведеної в Україні адміністративно-територіальної реформи з метою підвищення ефективності функціонування агломерацій звужується. Разом із цим у їх межах інституціоналізація управлінських механізмів натикається на такі проблеми, як: низька активність влади міських центрів щодо ініціювання об'єднань громад у зонах їхнього тяжіння; небажання представників керівних органів сільських адміністративно-територіальних одиниць втрачати владу в разі об'єднання; перестороги мешканців прилеглих до великих міст територій тощо. Водночас проявляються і причини об'єктивного характеру, а саме: неврегульованість на законодавчому рівні питань захисту інтересів мешканців громад, що об'єднуються з великими містами, гарантованого представництва їх у виборних органах об'єднаної територіальної громади чи агломерації; ризики ігнорування інтересів долучених громад органами управління великих міст; небезпека прийняття неоптимальних рішень щодо шляхів територіального розвитку за звуження представництва зацікавлених осіб у процесі їх прийняття та обмеженні прав сторін з протилежними чи альтернативними поглядами щодо розвитку території громади, яка долучена до великого міста в якості суб'єкта агломерації.⁸⁴

Не можна також оминати увагою і фінансового аспекту проблеми. Так, в сучасних соціально-економічних умовах фінансово-бюджетна спроможність багатьох територіальних громад, які входять до складу міських агломерацій, але

⁸⁴ Жук П., Сірик З. Реформа децентралізації та питання управління агломераціями в Україні. Регіональна економіка. 2023. 2. 34-40. – С. 36-37.

не є їх центрами, залишає бажати кращого. Як наслідок, такі громади часто втрачають своє фактичну суб'єктність при прийнятті важливих управлінських рішень в межах агломерації, передусім щодо розподілу фінансових ресурсів. До того ж, брак якісних управлінських кадрів у так званих «периферійних» громадах агломерації зазвичай не дозволяє їм достатньо ефективно використовувати таких перспективних фінансових інструментів, як інвестиції та програми міжнародної технічної допомоги.

Разом із цим, слід відзначити, що формування цілісної інвестиційно-інноваційної екосистеми в межах усієї агломерації, дозволяє суттєво знизити трансакційні витрати на поліпшення інвестиційного клімату кожної з її громад, а також сприяє розробці та просуванню спільного бренду з використанням сучасних цифрових технологій, СМАРТ-спеціалізації, ресурсів з відкритими даними, прямих комунікацій тощо.

Ринок та глобальне маркетингове середовище також є факторами для стимулювання агломераційних процесів. Адже великі міста з їх розвинутою інфраструктурою є привабливішими для здійснення різного роду ринкових операцій, що сприяє розвитку бізнесу, а отже, і перерозподілу фінансових ресурсів і фінансових потоків. При цьому агломераційні процеси в Україні активізуються на основі фінансових ресурсів не тільки промислових підприємств чи місцевих громад. Так, сільські мешканці, плануючи переїзд до міста для отримання доступного (вигідного, привабливого) місця праці і навчання, чи просто маючи певні амбіції стосовно інших осіб, орієнтуються насамперед на можливість придбання житла, інших послуг, які створювали б певне задоволення щодо міського проживання. Формування власних фінансових ресурсів шляхом акумулювання відповідних грошових коштів, зокрема для започаткування власного підприємництва, відбувається і завдяки розвитку транспортної, комунікаційної, бізнесової та інших економічних складових агломерації.⁸⁵

Таким чином, нинішній етап розвитку української економіки, не лише визначає спроможність держави протистояти зовнішній військовій агресії як такої. Він також є важливим з огляду на формування передумов для повоєнного відновлення виробничого потенціалу та модернізації просторового розвитку, в якому одне з чільних місць відіграватимуть саме агломераційні процеси.

За оцінками Світового банку, характерною помилкою при прийнятті рішень щодо використання потенціалу агломерацій є бачення міст в якості «мінідержав», управління якими орієнтується на досягнення певних суспільно-політичних цілей. Натомість міста мають розглядатись в якості продукту дії економічних сил подібно компаніям. Основні закономірності дії цих сил наступні: економічний

⁸⁵ Олексюк Г.В., Попадинець Н.М., Лисяк Н.М. Концептуальна фінансово-економічна модель урбанізованих систем. Економіка та право. 2020. 2. 84-95. – С. 88.

ефект урбанізації створюється економічною диверсифікацією, що живить інновації; економіка масштабу веде до кластеризації індустріального виробництва; великі міста мають тенденцію до більшої диверсифікації, малі – до спеціалізації, яка є сталою протягом тривалого часу.⁸⁶

Зважаючи на те, що агломераційна система – це система взаємозалежних сільських та міських поселень, об'єднаних стійкими економічними, суспільними, технологічними, інфраструктурними, інноваційно-інвестиційними зв'язками, сумісно з використовуваними земельними ресурсами, що ґрунтується на спільних соціально-економічних інтересах міста-ядра та прилеглих територіальних громад, окремі дослідники пропонують розглядати її як поєднання в системному зв'язку міської агломерації та субагломерацій. При цьому саме агломераційна система в регіоні є ареалом випереджувального економічного зростання, що визначає тенденцію до випереджувального розвитку агломераційних систем і концентрації в них фінансових та інноваційних ресурсів кожного регіону. Саме тут створюються умови для розвитку економічної діяльності, де основою є наявність зв'язків між економічними агентами всієї цієї системи.⁸⁷

Дослідження механізмів співробітництва територіальних громад у процесі формування міських агломерацій показує, що становлення агломерації потребує відповідного рівня розвитку взаємозв'язків та взаємодій між містом, яке є центром агломерації, та навколишніми сільськими територіальними громадами. З позиції функціонального призначення агломерація характеризується масштабністю, оскільки покликана забезпечити гармонійний соціально-економічний розвиток території за рахунок поєднання переваг міста і приміських населених пунктів, тобто передбачає одночасну реалізацію комплексу взаємопов'язаних завдань для підвищення рівня конкурентоспроможності всієї території агломерації.⁸⁸

При цьому важливим завданням агломерації є формування спільного соціально-економічного простору для всіх територіальних громад, що входять до її складу. В такому просторі виникає новий тип господарської спеціалізації агломерації загалом та кожної з її громад – учасниць, зокрема. Завдяки цьому удосконалюється галузева структура агломерації та викристалізовується її спеціалізація у внутрішньорегіональному та загальнодержавному поділі праці.

⁸⁶ Їжак О. Щодо унормування функціонування міських агломерацій. Національний інститут стратегічних досліджень. Режим доступу: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/miski-aglomeratsii1.pdf>.

⁸⁷ Зінченко Т. Концептуальні основи формування міських агломерацій. Ефективна економіка. 2012. 6. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_6_22.

⁸⁸ Пелехатий А., Патицька Х. Міська агломерація як механізм взаємодії територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації в Україні. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. 2019. 30 (69)/3. С. 116-123. – С. 121.

В сучасному постіндустріальному суспільстві конкурентоспроможність як великих міст, так і міських агломерацій забезпечується також їх здатністю до розвитку креативних видів діяльності, які є потужними драйверами економіки для всього регіону. Серед них, насамперед, виділяються: інноваційні менеджери та підприємці, продюсери шоу-бізнесу й театрального мистецтва, художники, архітектори, дизайнери та інші представники індустрії моди, організатори сфери туризму та дозвілля (реклами, розваг, масових шоу тощо).⁸⁹

Водночас, для використання наявного потенціалу розвитку українських агломерацій на повоєнному етапі важливо забезпечити імплементацію якісних інструментів управління ними. Для цього необхідно не лише створити необхідні інституційно-правові передумови, але й запровадити цілу низку важливих інституційно-організаційних новацій. Передусім, це стосується зміни парадигми управління територіальними громадами в рамках агломераційного процесу, а також диверсифікації системи підготовки кадрів для органів регіональної влади та органів місцевого самоврядування територіальних громад.

Крім того, до пріоритетних напрямів розв'язання проблем управління агломераціями в Україні слід віднести: створення об'єднаних адміністрацій чи координаційних рад агломерацій; встановлення умовних меж агломерацій відповідно до меж адміністративно-територіальних одиниць (районів, областей); злиття в управлінсько-адміністративному сенсі із центральним містом, ядром агломерації з обов'язковим розробленням комплексних стратегічних програм розвитку для всієї агломерації. Доцільно також удосконалювати правову базу функціонування агломерацій у напрямі організації якісного управлінського обліку, фінансового моніторингу та стратегування їх розвитку.⁹⁰

Широкомасштабне військове вторгнення в Україну російських військ зумовило появу низки нових явищ у просторовому розвитку нашої держави. Одним із них стало переміщення значної частини населення з тих регіонів, які опинилися в більш небезпечній ситуації, в центральні та західні області України. При цьому спостерігається тенденція до концентрації людських ресурсів поблизу великих міст та в сусідніх із ними територіальних громадах. Це актуалізує проблему дослідження агломераційних процесів, зокрема з погляду їх ролі у майбутньому повоєнному відновленні нашої держави.

Попри те, що інституційні засади розвитку агломерацій в Україні сьогодні значною мірою обмежують потенціал їх розвитку, етапі повоєнного відновлення неминуче буде пов'язаний з підвищенням ролі агломерацій в модернізації

⁸⁹ Мельник М., Щеглюк С. Підходи до класифікації метрополійних функцій регіональних метрополій. Вісник економічної науки України. 2013. 2. 95-100. – С. 98.

⁹⁰ Дронова О., Лис Я. Управління міськими агломераціями: європейський досвід для реформ в Україні. Український географічний журнал. 2016. 1. 47-52. – С. 51.

української економіки. Це вимагає активізації зусиль в напрямі формування сучасної нормативно-правової бази для функціонування агломерацій з урахуванням досвіду передових країн світу, а також підготовки якісних управлінських кадрів, здатних налагодити ефективне адміністрування в агломераціях та забезпечити належне використання їх соціально-економічного потенціалу в умовах повоєнного розвитку.

РОЗДІЛ II. ІНСТИТУЦІЙНІ БАР'ЄРИ ТА ВИКЛИКИ РОЗВИТКУ АГЛОМЕРАЦІЙ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

2.1. Національна практика інституалізації функціонування агломерацій в умовах реформи децентралізації

В Україні без оптимізації соціально-економічних процесів у великих містах і міських агломераціях просте зростання чисельності міського населення не супроводжуватиметься достатнім рівнем прискорення соціально-економічного розвитку⁹¹. Перманентність проблеми управління агломераціями є такою ж незаперечною, як і багатий індивідуальний досвід європейських країн щодо інституційної легалізації агломерацій та врегулювання їх успішного функціонування.

У Директиві Ради ЄС «Про якість атмосферного повітря та заходи з його очищення» від 21.05.2008 р. № 2008/50/ЄС у п. 17 ст. 2 зазначено: «агломерація означає велике місто з передмістями із населенням більше 250000 чоловік або, якщо населення становить 250000 чи менше, із встановленою державою-членом густотою населення на квадратний кілометр»⁹².

Світовий досвід інституційного забезпечення та стратегічного управління агломераціями демонструє багатоманітність взаємодії органів влади, бізнесу та громадянського суспільства.

Приміром у Франції створюють нові міські агломерації, де невеликі міста (з населенням до 60-100 тис. осіб) консолідують свої зусилля і розробляють спільний план задля формування регіону інтенсивного розвитку, визначаючи точки зростання на основі системи розселення, виробництва та переробки продукції, конкурентних переваг. У Франції, Італії особливий статус міських агломерацій навіть установлений законом.

Світова практика демонструє низку форм управління агломераціями. Серед них жорсткі, наприклад адміністративне об'єднання територій агломерацій в межах однієї адміністративно-територіальної одиниці та управління ними через її владні органи, та м'які: координація спільних дій громад, що творять агломерацію тощо⁹³.

Приклади управління розвитком міських агломерацій за кордоном свідчать, що базою успіху стало формування так званого "агломераційного

⁹¹ Їжак О. І. Щодо унормування функціонування міських агломерацій. Київ: НІСД. 2021. 13с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/miski-aglomeratsii1.pdf> (дата звернення: 24.01.2025).

⁹² Директива 2008/50/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 року про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи. Міжнародний документ: ідентифікатор 994_950. Верховна Рада України: законодавство України сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_950#Text (дата звернення: 12.02.2025).

⁹³ Жук П. В., Сірик З. О. Реформа децентралізації та питання управління агломераціями в Україні. Регіональна економіка. 2023. № 2(108). С. 34-40. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2023-2-3>.

мислення", яке передбачає погляд на територію агломерації як на єдиний об'єкт, а не суму частин і, відповідно, розвиток агломерації в цілому; а також узгодження всіх інтересів місцевої влади в особі органів самоврядування, бізнесу, жителів ⁹⁴.

Заслуговує окремої уваги широкий спектр форм регіональної співпраці муніципалітетів у міських регіонах Німеччини:

- неофіційна співпраця: Великий Бонн;
- організації на основі приватного права: регіон Бремен, регіон Кіль, деякі столичні райони;
- публічні спеціалізовані асоціації для окремих завдань: (просторове планування, зони відпочинку, місцевий транспорт);
- регіональні багатофункціональні асоціації з кількома завданнями: Ганновер до реформи 2001 р., регіон Штутгарт (схожий на Ганновер до реформи 2001 р.), регіон Рур, регіон Франкфурт-Рейн-Майн;
- офіційна співпраця як міські регіони на рівні округів: Саарбрюккен (з 1974 р.), Ганновер (з 2001 р.), Ахен (з 2009 р.).

Зокрема прикметною є послідовність поетапної трансформації моделі управління агломерації м. Ганновер:

- 1963 р.: створено Асоціацію Великого Ганновера (регіональне планування та розвиток), регіональна асамблея;
- 1970 р.: створено Асоціацію Транспорту Великого Ганновера («єдиний квиток»);
- 1974 р.: об'єднання муніципалітетів у зоні Великого Ганновера: місто Ганновер та один прилеглий район (з 20 муніципалітетами);
- 1992 р.: покращений правовий статус Асоціації Великого Ганновера; 4 обов'язки: регіональне планування, громадський транспорт, рекреаційні зони, економічний розвиток;
- 1994 р.: Популярний Зоологічний сад стає компанією під контролем Асоціації Великого Ганновера («розподіл витрат»);
- 1996 р.: «Синя книга» (пропозиція щодо створення «Регіону Ганновер»);
- 1998 р.: досягнуто регіонального консенсусу щодо створення регіону: рішення політичних партій, рішення всіх місцевих рад та районної ради, рішення Асамблеї Великого Ганновера;
- 2001 р.: прийнято Закон про Регіон Ганновер у парламенті Нижньої Саксонії; створено «Регіон Ганновер» внаслідок 33 років регіональної співпраці в Асоціації Великого Ганновера.

⁹⁴ Чувікіна Н. Аналіз зарубіжного досвіду управління розвитком міських агломерацій. Схід. 2015. № 5(137). С. 95-99. DOI: [https://doi.org/10.21847/1728-9343.2015.5\(137\).51071](https://doi.org/10.21847/1728-9343.2015.5(137).51071)

Отже, на сьогодні Регіон Ганновер це друга за величиною агломерація на півночі Німеччини площею 2300 км² та близько 1,2 мільйона жителів. Це моноцентричний регіон з перетином найважливіших залізничних та автомобільних сполучень у центрі якого місто Ганновер (столиця Нижньої Саксонії, 535 000 жителів) та 20 інших муніципалітетів навколо ⁹⁵.

Тобто європейська практика поетапного вибудовування та реалізації узгодженої політики адміністративно-територіальних утворень у рамках агломерації забезпечує отримання агломераційного ефекту як збільшення сукупного потенціалу всіх адміністративно-територіальних утворень, розташованих у межах агломерації.

В Україні відповідно до Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки (далі – ДСРР 2027), оновленої урядом 13 серпня 2024 року ⁹⁶, подальші заходи щодо реалізації державної регіональної політики спрямовуватимуться на підтримку та ефективне використання потенціалу територій з особливими умовами для розвитку, поширення позитивного впливу регіональних полюсів зростання (міських агломерацій, міст) та територій сталого розвитку, відновлення інфраструктури, економічної активності, публічних послуг та балансу екосистем, створення безпечових умов для повернення в регіони внутрішньо переміщених осіб, що сприятиме зменшенню диспропорцій у розвитку територіальних громад та якості життя людини. Важливо, що заходи державної регіональної політики формуватимуться на основі набутого досвіду, зібраних даних, висновків, рекомендацій, результатів аналізів та оцінки для забезпечення та підтримки високих стандартів управління та реалізації державної регіональної політики. У межах стратегічної цілі «Формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, кліматичному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах» та оперативної цілі «Забезпечення інтегрованого розвитку територій з урахуванням інтересів майбутніх поколінь» першочерговим завданням за напрямом «Стимулювання розвитку територій» визначено створення законодавчої основи функціонування та розвитку агломерацій, забезпечення збалансованого просторового розвитку територій, що входять до їх складу.

⁹⁵ Аксель Прібс. Формування та діяльність регіону Ганновер (Німеччина). Перший міжнародний форум агломерацій в Україні «Співпраця громад задля сталого розвитку України». Львів. 18 жовтня 2024. URL: https://decentralization.ua/uploads/attachment/document/1490/AXEL_PRIEBS_The_formation_and_operation_of_the_Hannover_Region.pdf (дата звернення: 12.02.2025).

⁹⁶ Про внесення змін до Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2024 р. № 940. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/940-2024-%D0%BF#n2>. (дата звернення: 12.02.2025).

Необхідно зауважити, що в попередній редакції ДСРР 2027⁹⁷ в рамках реалізації Стратегічної цілі І "Формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах" агломерації та міста було визначено власне потужними центрами економічного зростання та розвитку; термін "агломерації" трактовано як територіальні скупчення населених пунктів (насамперед міст), що формують цілісні суспільно-територіальні утворення з чисельністю населення понад 500 тис. осіб. Водночас констатовано, що агломерації є територіями концентрації населення, капіталу та бізнесу і мають інтенсивні господарські, трудові, культурно-побутові зв'язки з навколишніми територіями, характеризуються високим рівнем розвитку інфраструктури, економіки, надання послуг населенню.

Характерним є безуспішне запровадження в Україні європейської системи статистичної звітності на регіональному рівні у форматі NUTS (NUTS 2 – регіон, NUTS 3 – група районів (субрегіон) та *міська агломерація*), що було намічено ще у версії ДСРР 2014 власне з позиції децентралізації влади, реформування місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою.

Варто також звернути увагу на мізерний вплив проведеної в Україні реформи децентралізації на вирішення проблем управління агломераціями через об'єднання громад навколо обласних центрів.

Сучасними дослідженнями слушно наголошено, що під час реформи децентралізації можливості набуття агломераціями правосуб'єктності були реалізовані незначною мірою. Жоден обласний центр не зміг об'єднати в одній адміністративно-територіальній одиниці весь свій агломераційний простір, що розглядався як території прилеглих до меж міста адміністративно-територіальних одиниць. Сім міст (Запоріжжя, Київ, Миколаїв, Одеса, Ужгород, Харків, Чернігів) лишилися у своїх межах, не залучили до об'єднання жодної з прилеглих громад і їхніх населених пунктів. Зокрема в Карпатському регіоні за експертною оцінкою цих науковців відсоток потенційного простору агломерацій, на який поширюється юрисдикція органів управління центрів громад, становить відповідно:

- м. Івано-Франківськ – 65% (не охоплені населені пункти Угринівської, Загвіздянської громад, які безпосередньо межують з територією міста, а також пов'язаної з ним агломераційними зв'язками Ямницької громади)

- м. Львів – 25% (не охоплені населені пункти Зимноводівської, Сокільницької, Солонківської, Давидівської, Підберізцівської, Мурованської громад, які безпосередньо межують з територією міста);

⁹⁷ Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.02.2025).

- м. Чернівці – до 5% (до громади увійшли тільки два приміські села);
- м. Ужгород – 0 %⁹⁸.

Утім вітчизняна практика трансформації адміністративно-територіального простору де-факто фокусує колізійні аспекти її здійснення, наприклад:

- алогічність дат та номерів чинних розпоряджень Кабінету Міністрів України (далі КМУ) щодо затвердження перспективних планів формування територій громад Чернівецької та Закарпатської областей: від 06.05.2020 № 595-р по Чернівецькій обл.⁹⁹ та від 13.05.2020 № 572-р по Закарпатській обл.¹⁰⁰;

- ігнорування чинного на той час п. 4 Положення про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР, зокрема щодо утворення і ліквідації сілрад, встановлення і перенесення їх адміністративних центрів, встановлення і зміна меж сілрад¹⁰¹;

- визнання в судовому порядку протиправним та нечинним розпорядження КМУ від 27.05.2020 №624-р "Про затвердження перспективного плану формування територій громад Львівської області" в частині включення Малехівської територіальної громади Жовківського району Львівської області до Львівської територіальної громади з адміністративним центром у м. Львові» та розпорядження КМУ від 12.06.2020 №718-р "Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Львівської області" в частині включення Малехівської територіальної громади Жовківського району Львівської області до Львівської територіальної громади з адміністративним центром у м. Львові. Так, Верховний Суд України підтвердив попередні рішення судів першої інстанції та апеляції, якими визнано протиправними та скасовано означені розпорядження КМУ щодо включення Малехівської територіальної громади Жовківського району Львівської області до Львівської територіальної громади з адміністративним центром у м. Львові. Прикметно, що Малехівська сільська рада надсилала голові Львівської обласної державної адміністрації та Прем'єр-міністру України листи від 16.04.2020 №125/02-02 та від 15.04.2020 №122/02-20 до яких долучила відповідні рішення сільських рад та просила врахувати думку громади та Мурованської об'єднаної територіальної громади передбачити у проекті перспективного плану формування територій громад – Львівської області

⁹⁸ Жук П. В., Сірик З. О. Реформа децентралізації та питання управління агломераціями в Україні. Регіональна економіка. 2023. № 2(108). С. 34-40. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2023-2-3>

⁹⁹ Про затвердження перспективного плану формування територій громад Чернівецької області: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 травня 2020 р. № 595-р.: станом на 20 лютого 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2020-%D1%80#n9> (дата звернення: 20.02.2025).

¹⁰⁰ Про затвердження перспективного плану формування територій громад Закарпатської області: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 травня 2020 р. № 572-р.: станом на 20 лютого 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/572-2020-%D1%80#n8> (дата звернення: 20.02.2025).

¹⁰¹ Положення про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР: Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 12 березня 1981 р. № 1654-X /// Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1654-10#Text> (дата звернення: 22.02.2025).

Малехівську сільську раду Жовківського району Львівської області (с. Малехів) в складі Мурованської об'єднаної територіальної громади Пустомитівського району Львівської області. Також ухвалою Львівського окружного адміністративного суду від 25.05.2020 у справі №380/3143/20 заборонено Міністерству розвитку громад та територій вчиняти дії щодо проекту перспективного плану формування територій громад Львівської області в частині Малехівської сільської ради Жовківського району Львівської області. Відтак в Постанові Верховного Суду України, яка 31.12.2022 р. набрала законної сили та не підлягає оскарженню, чітко зазначено, що матеріалами справи (№640/14698/20) не підтверджено дотримання принципів добровільності, прозорості та відкритості процесу об'єднання¹⁰², які встановлено чинним Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад»¹⁰³.

За подібних фактичних обставин ініційовано окремі судові позови щодо протиправного включення: до Львівської територіальної громади Дублянською міською радою та Рясне-Руською сільською радою; до Яремчанської територіальної громади – Микуличинською сільською радою Яремчанської міської ради Івано-Франківської області.

Рішенням Окружного адміністративного суду міста Києва від 14.12.2022¹⁰⁴ скасовано розпорядження КМУ від 27.05.2020 № 624-р «Про затвердження перспективного плану формування територій громад Львівської області» в частині, що стосується віднесення Модрицької територіальної громади Дрогобицького району Львівської області до спроможної Трускавецької територіальної громади, що також засвідчує системність ігнорування на підзаконному рівні встановлених законом принципів добровільності об'єднання територіальних громад, прозорості та відкритості цього процесу, зокрема у Карпатському регіоні.

Слід звернути увагу, що в Карпатському регіоні на підзаконному рівні перспективні плани формування територій громад змінювались урядом в Івано-Франківській області – сім, у Чернівецькій – шість, у Львівській області – п'ять разів.

А з позиції оцінки впливу реформи децентралізації на формування Львівської агломерації (найбільшої в Карпатському регіоні) можна стверджувати наступне:

– в процесі реформи децентралізації не реалізовано потенціал статусу адміністративного простору Львівської міської територіальної громади як форми адміністративно-територіальної інституалізації Львівської агломерації;

¹⁰² Єдиний державний реєстр судових рішень: справа №640/14698/20. номер рішення 107036461. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107036461> (дата звернення: 20.02.2025).

¹⁰³ Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України 5 лютого 2015 р. № 157-VIII (із змінами). Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (дата звернення: 24.02.2025).

¹⁰⁴ Про визнання протиправним і скасування розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 травня 2020 року № 624-р.: Рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 14 грудня 2022 р. Справа № 640/14696/20. Верховна Рада України. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v4696805-22#Text> (дата звернення: 24.02.2025)

– в силу наявних судових рішень цілісність адміністративного простору Львівської міської територіальної громади як ядра Львівської агломерації де-юре є проблематичною.

Окремої уваги заслуговує знакова спроба інституалізації створення та функціонування Львівської агломерації як форми взаємодії та співробітництва між територіальними громадами на основі добровільності взаємних стосунків, їх тривалості у часі та визначеності у просторі, консенсусного пошуку балансу інтересів та згуртованості місцевого самоврядування, внесення кожним учасником свого вкладу в спільний процес розвитку агломерації.

У Стратегії розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року¹⁰⁵, яка розроблена з ініціативи Львівської обласної військової адміністрації, зафіксовано, що під Львівською агломерацією мається на увазі сукупність 18 територіальних громад (рис. 2.1) загальною площею 3 596,8 км² та чисельністю населення громад агломерації станом на 1.01.2022 – 1,05 млн осіб; а чинні закони України «Про асоціації органів місцевого самоврядування»¹⁰⁶ і «Про співробітництво територіальних громад»¹⁰⁷, дають достатньо правових підстав для розвитку агломерації саме шляхом добровільної горизонтальної співпраці самоврядних громад в рамках агломерації у форматах: як двосторонніх, так і багатосторонніх.

За відсутності чітких, законодавчо закріплених критеріїв визначення кола цих громад і відповідно меж агломерації, розробниками цієї стратегії враховано:

- наявність межі громади з Львівською громадою, або принаймні межі з однією з безпосередньо межуючих з нею громад;
- наявність тісних зв'язків між населеними пунктами в складі цих громад на відстані приблизно 30 км навколо Львова, яке було підтверджено дослідженнями маятникової міграції і експертними оцінками;
- опис меж перспективного агломераційного розвитку в мікрорегіоні у містобудівних документах, підготовлених у попередні періоди¹⁰⁸.

¹⁰⁵ Стратегія розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року: затверджено розпорядженням начальника Львівської обласної військової адміністрації від 01.12.2023 р. № 1156/0/5-23ВА. ЛОВА, сайт. URL: <https://loda.gov.ua/documents/87308> (дата звернення: 23.02.2025).

¹⁰⁶ Про асоціації органів місцевого самоврядування: Закон України від 16 квітня 2009 р. № 1275-V. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-17#Text> (дата звернення: 23.02.2025).

¹⁰⁷ Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17.06.2014 р. № 1508-VII. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text> (дата звернення: 23.02.2025).

¹⁰⁸ Стратегія розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року: затверджено розпорядженням начальника Львівської обласної військової адміністрації від 01.12.2023 р. № 1156/0/5-23ВА. ЛОВА, сайт. URL: <https://loda.gov.ua/documents/87308> (дата звернення: 23.02.2025).

Рис. 2.1. Геопросторова локалізація територій та меж територіальних громад
Львівської агломерації

*Джерело: наведено за даними¹⁰⁹

Зазначену Стратегію розроблено за підтримки Центру експертизи доброго врядування Ради Європи через Програму «Посилення доброго демократичного врядування і стійкості в Україні» спільно з залученими експертами Фонду розвитку місцевої демократії імені Єжи Регульського.

Однак ця стратегія, яка вперше схвалена в Україні наприкінці 2023 року, не отримала належної підтримки у територіальних громадами як потенційних суб'єктів агломераційної співпраці – членами Місцевої асоціації органів місцевого самоврядування «Львівська агломерація» (далі – Асоціація «Львівська агломерація»), й дотепер є 72,2% територіальних громад (13 із 18). Аналізування стану інституалізації агломераційного простору в рамках реалізації Стратегії розвитку Львівської агломерації станом на 15 грудня 2025 р. згідно даних Головного управління Держгеокадастру у Львівській області засвідчує таке (див. табл. 2.1):

¹⁰⁹ Стратегія розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року: затверджено розпорядженням начальника Львівської обласної військової адміністрації від 01.12.2023 р. № 1156/0/5-23ВА. ЛОВА, сайт. URL: <https://loda.gov.ua/documents/87308> (дата звернення: 23.02.2025).

**Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни
та повоєнного відновлення України**

Таблиця 2.1

Інституалізація агломераційного простору в рамках реалізації Стратегії розвитку Львівської агломерації на період до 2027 р. станом на 15.12.2025 р.

Назва територіальної громади	Територія громади, га			Територія громади за суміжністю з ядром агломерації, га		Інституалізація території громади в агломераційному просторі, га	
	Всього,	в т. ч.					
			с. г. угідь	ріллі	суміжна	не суміжна	суміжної
Львівська міська	31283,9	10245,6	5834,2	31283,9	×	31283,9	×
Бібрська міська	43733,2	25296,4	15737,3	×	43733,2	×	43733,2
Городоцька міська	37702,7	29657,0	21031,4	×	37702,7	×	37702,7
Жовківська міська	45431,0	26872,5	17482,6	45431,0	×	45431,0	×
Пустомитівська міська	9580,5	7128,1	5123,2	×	9580,5	×	9580,5
Великолюбінська селищна	13253,7	9867,8	6404,8	×	13253,7	×	13253,7
Івано-Франківська селищна	42060,6	13213,9	6899,7	42060,6	×	0	×
Куликівська селищна	11403,7	10028,3	8039,8	11403,7	×	11403,7	×
Новояричівська селищна	22014,4	16962,9	11488,1	22014,4	×	22014,4	×
Щирецька селищна	11372,0	9590,3	6910,0	×	11372,0	×	0
Давидівська сільська	22641,7	15417,9	11371,2	22641,7	×	22641,7	×
Жовтанецька сільська	15043,3	12162,5	8684,8	15043,3	×	15043,3	×
Зимноводівська сільська	3153,3	2231,3	1529,2	3153,3	×	0	×
Мурованська сільська	4241,6	3185,0	2079,8	4241,6	×	4241,6	×
Оброшинська сільська	5032,6	3119,6	1956,6	×	5032,6	×	5032,6
Підберізьківська сільська	12455,1	10233,1	6924,7	12455,1	×	12455,1	×
Сокільницька сільська	3249,0	2423,0	1994,7	3249,0	×	0	×
Солонківська сільська	17331,8	10747,8	7823,1	17331,8	×	0	×
Разом	350 984,1	218 383,0	147 315,2	230 309,4	120 674,7	164 514,7	109 302,7
в т. ч. агломеровано	273 817,4	180 176,1	122 158,5	164 514,7	109 302,7	164 514,7	109 302,7
Разом у %	100,0	62.2	42,0	65,6	34,4	46,9/71.4	31,1/90,6
в т. ч. агломеровано	78,0	51,3/82,5	34,8/82.9	46,9/71,4	31,1/91,6	46,9/71,4	31,1/90,6

Джерело: складено та розраховано автором за даними¹¹⁰.

¹¹⁰ Форма 6-зем станом на 01.01.2016 р. Інформація Головного управління Держгеокадастру у Львівській області: Сайт. URL: <https://lvivska.land.gov.ua/>

1. В проєктних межах загальна площа Львівської агломерації становить 350 984,1 га, з них: сільськогосподарських угідь 218 483,0 га, ріллі 147 315,2 га; площа територій громад, які суміжні з ядром агломерації складає 230 309,6 га або 65,6% запроєктованої агломераційної території; площа територій громад, які не межують з ядром агломерації, – 120 674,7 га запроєктованої агломераційної території, або 34,4%.

2. Рівень інституалізації проєктованого агломераційного простору складає 78,0% (273 817,4 га). Із 12 територіальних громад суміжних з ядром агломерації лише вісім громад (Львівська міська, Жовківська міська, Куликівська селищна, Новояричівська селищна, Давидівська сільська, Жовтанецька сільська, Мурованська сільська, Підбірцівська сільська) загальною площею 164 514,7 га зафіксували інституційне входження в агломераційний простір, що становить 46,9% площі проєктованої агломерації, або 71,4% такої території, що суміжна з ядром агломерації. Такі територіальні громади як Івано-Франківська селищна, Зимноводівська сільська, Сокільницька сільська, Солонківська сільська займаючи 65794,7 га не підтвердили свого інституційного входження в агломераційний простір, що становить 18,7% всієї проєктованої агломераційної території, зокрема 28,6% території, що суміжна з ядром агломерації.

3. Інституційне входження в агломераційний простір зареєстрували 5 із 6 територіальні громади, що не межують з ядром агломерації – Бібрська міська, Городоцька міська, Пустомитівська міська, Великолюбінська селищна, Оброшинська сільська. Загальна площа агромерованої території цих чотирьох громад склала 109 302,7 га – 31,1% площі проєктованої агломерації, або 90,6% цієї території, що не суміжна з ядром агломерації.

Тому є підстави стверджувати, що рівень інституалізації агломераційного простору фактично у 1.3 рази є вищим саме в громадах Львівської агломерації, територія яких не межує з ядром агломерації, а реальний стан легітимації агломераційного простору територіальними громадами де-факто фокусує просторову роз'єднаність Львівської агломерації.

Так, із-за зволікання з легітимацією власного входження Зимноводівською, Сокільницькою, Солонківською сільськими територіальними громадами в Львівську агломерацію, їх території постають як ілюстрація напіванклавного роз'єднання агломераційного простору. Крім того, Солонківська територіальна громади як суміжна з ядром агломерації, де-факто також відокремлює від агломераційного простору територію Бібрської міської територіальної громади, яка де-юре є одним з правосуб'єктів Львівської агломерації (див. рис. 2.1).

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

Аналізуючи за наявними даними демографічний зріз Львівської агломерації та інституційні аспекти легітимації її функціонування зауважимо таке (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Інституалізація правосуб'єктності територіальних громад в агломераційному просторі Львівської агломерації станом на 15.12.2025 р.

Назва територіальної громади	Наявне населення територіальної громади в проєктних межах агломерації, осіб		Наявне населення територіальної громади як правосуб'єкта Асоціації «Львівська агломерація», осіб		Легітимація взаємодії суб'єктів Асоціації «Львівська агломерація» в Реєстрі договорів про співробітництво територіальних громад, номер і дата договору
	Всього	Довідково: як суміжний з ядром агломерації	Всього	Довідково як суміжний з ядром агломерації	
1	2	3	4	5	6
Львівська міська	777 234	777 234	777 234	777 234	№1358 від 9.10.2025р. з Бібрською м/р. №969 від 25.07.2023 р.* з Бібрською м/р.
Бібрська міська	16 594	×	16 594	×	×
Городоцька міська	39 326	×	39 326	×	×
Жовківська міська	34 431	34 431	34 431	34 431	№738 від 13.09.2021р.* з Куликівською сел/р.
Пустомитівська міська	15 121	×	15 121	×	№773 від 15.12.2021р*: з Давидівською с/р. Щирецькою сел/р. Зимноводівською с/р. Мурованською с/р. Сокільницькою с/р. Оброшинською с/р. Підберізіцівською с/р. №790 від 11.01.2022р.* з Давидівською с/р. Щирецькою сел/р. Зимноводівською с/р. Мурованською с/р. Сокільницькою с/р. Оброшинською с/р. Підберізіцівською с/р. Солонківською с/р.
Великолюбінська селищна	9 435	×	9 435	×	×
Івано-Франківська селищна	19 582	19 582	-	-	-

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

Куликівська селищна	11 604	11 604	11 604	11 604	+
Новояричівська селищна	18 475	18 475	18 475	18 475	+
Щирецька селищна	11 655	×	-	×	×
Давидівська сільська	20 615	20 615	20 615	20 615	-
Жовтанецька сільська	10 088	10 088	10 088	10 088	№ 830 від 22.02.2022р* з Кам'янка-Буською м/р.
Зимноводівська сільська	19 577	19 577	-	-	+
Мурованська сільська	9 572	9 572	9 572	9 572	№ 1165 від 3.12.2024р.* з Великобичівською сел/р. Закарпатської обл.
Оброшинська сільська	7 629	×	7 629	×	×
Підберіздівська сільська	8 171	8 171	8 171	8 171	№744 від 4.10.2021 р. * з Мурованською с/р
Сокільницька сільська	8 416	8 416	-	-	-
Солонківська сільська	13 340	13 340	-	-	-
Разом	1 050 865	951 105	978 925	890 190	8/4
в т. ч. у %	100,0	90,5	93,1	84,7/93,6	×

Примітка: * – зареєстровано до створення Асоціації ОМС «Львівська агломерація» (24 квітня 2024 р.).

*Джерело: складено авторами за даними:¹¹¹

1. В проєктних межах Львівської агломерації чисельність наявного населення за наявними статистичними даними станом на 1.01.2022 р. становить 1 050 865 осіб, а в частині агломераційного простору сформованого територіями територіальних громад суміжних з ядром агломерації – 951 105 осіб (90,5%).

2. Із входженням у Львівську агломерацію 13 територіальних громад в статусі членів Асоціації «Львівська агломерація» чисельність наявного населення в її фактичних межах становить 978 295 осіб, тобто 93,1% чисельності передбачуваної в проєктованому агломераційному просторі. А в тих громадах Асоціації «Львівська агломерація», території яких де-факто суміжні з ядром агломерації, числиться 890 190 осіб, що становить відповідно 84.7% населення проєктованого агломераційного простору загалом, або 93,6% чисельності

¹¹¹ Чисельність наявного населення на 1 січня 2022 року: статистичний збірник. Державна служба статистики України: сайт. 2022. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата Звернення:24.02.2025); Реєстр Договорів про співробітництво територіальних громад (станом на 14.02.2025); Міністерство розвитку громад та територій України: сайт. 2025. URL: <https://mtu.gov.ua/content/reestr-dogovoriv-pro-spivrobitnictvo-teritorialnih-gromad.html> (дата звернення:20.12.2025).

наявного населення територіальних громад суміжних з ядром агломерації зокрема.

3. Загалом поза межами Львівської агломерації де-юре залишилось 72 250 осіб (6,9%), з них у територіальних громадах суміжних з ядром агломерації, що не ввійшли до Асоціації «Львівська агломерація», чисельність наявного населення становить 60 915 осіб.

Тобто 6,4% наявного населення громад суміжних з ядром агломерації, займаючи де-факто 28,6% суміжної території, залишилось поза межами Львівської агломерації, що вказує на істотне звуження такими територіальними громадами перспективи агломераційного співробітництва щодо забезпечення збалансованого просторового розвитку в рамках Львівської агломерації, її територіальної та соціально економічної згуртованості.

4. Легітимними суб'єктами Львівської агломерації зареєстровано лише одну угоду як з часу затвердження Стратегії розвитку Львівської агломерації на період до 2027 р. (24 листопада 2023 р.), так і з дати заснування Асоціації «Львівська агломерація» (23 травня 2024 р.). Такою єдиною угодою є зареєстрований Львівською та Бібрською міськими радами договір №1358 від 9.10.2025р. про співробітництво територіальних громад у формі спільного фінансування (утримання) комунальної установи "Центр професійного розвитку педагогічних працівників м. Львова" у сфері освіти (див. табл. 2.2). Масштаби агломераційної співпраці територіальних громад Львівської агломерації є вкрай мізерними – в Реєстрі договорів про співробітництво територіальних громад значиться всього п'ять договорів між територіальними громадами як легітимними суб'єктами агломерації. А ще три угоди двома іншими суб'єктами Львівської агломерації зареєстровано так само до затвердження її Стратегії розвитку, зокрема Жовківською міською радою (№738 від 13.09.2021 р.), Пустомитівською міською радою (№ 793 від 15.12.2021р, №790 від 11.01.2022 р.).

На основі проведеного аналізу доводиться констатувати, що очікування ефективного використання природних, трудових, фінансових ресурсів та збалансованого просторового розвитку території мікрорегіону Львівська агломерація саме шляхом добровільної горизонтальної співпраці самоврядних громад у різних форматах на основі чинних Законів України «Про асоціації органів місцевого самоврядування»¹¹² і «Про співробітництво територіальних громад»¹¹³ поки-що не справджуються.

¹¹² Про асоціації органів місцевого самоврядування: Закон України від 16 квітня 2009 р. № 1275-VI. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-17#Text> (дата звернення: 23.02.2025).

¹¹³ Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17 червня 2014 р. № 1508-VII. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text> (дата звернення: 23.02.2025).

Роз'єднаність агломераційного простору, істотне звуження проектною територією агломерації на 77 166,7 га (22,0%), а також наявність поза її фактичними межами 72 250 осіб (6,9%), є ознаками зниження потенціалу формування Львівської агломерації. Прикметно, що звуження території агломерації відбулось передусім за рахунок територіальних громад суміжних з ядром агломерації 65 794,7 га (28,6%) де перебуває 60 915 осіб цих громад (6,4%).

В процесі легітимації Львівської агломерації на основі добровільного міжмуніципального співробітництва її агломераційний простір постає істотно звуженим як територіальним форматом цієї співпраці між суб'єктами агломерації, так і структурою зафіксованих спільних інтересів. Дотепер жодне із 24 завдань, сформульованих в затвердженій Стратегії розвитку Львівської агломерації на період до 2027 р., не постало предметом окремої зареєстрованої угоди про співробітництво, а в стратегіях розвитку територіальних громад не виокремлено перспективи реалізації спільних проєктів і завдань, окреслених в цій Стратегії. Стартовий досвід неформального налагодження в умовах воєнного стану функціонування Львівської агломерації в контексті формування спільної локальної ідентичності та реальної соціальної згуртованості шляхом щорічного проведення традиційних краєзнавчих одноденних літніх таборів школярів за безпосередньої організаційної участі територіальних громад помітно фокусує наявну фрагментацію та затяжний характер подальшого становлення агломерації, загрозу стагнації її функціонування загалом. Очевидною є відсутність достатнього взаєморозуміння суб'єктів агломерації як у розробці, так і реалізації зазначеної Стратегії, а також при розробці та реалізації стратегій розвитку територіальних громад, що входять до проектного простору Львівської агломерації.

Доводиться враховувати, що в нинішніх умовах воєнного стану є виключно гіпотетичною можливість імплементації практики ЄС щодо виокремлення агломераційного простору на основі статистичних даних по кожному «пікселю» території розміром 1 км², які формуються та оновлюються відповідно до переписів населення.

Однак з огляду на проєвропейський досвід розробки Стратегії розвитку Львівської агломерації, доцільно зафіксувати на законодавчому рівні ініціювання іншими обласними військовими (державними) адміністраціями, або обласними радами розробку проєктів таких Стратегії розвитку агломерацій з визначенням меж агломерації на основі власного алгоритму ідентифікації реальної приналежності територіальних громад сіл, селищ, міст до агломераційного простору.

На сьогодні основою врегулювання цих проблем є пріоритетність імплементації саме законодавчого підходу, позаяк відповідно до пункту 7¹ Перехідних положень Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»¹¹⁴ КМУ здійснює визначення адміністративних центрів територіальних громад та затвердження територій територіальних громад виключно до прийняття закону про адміністративно-територіальний устрій. А з 26 січня 2024 р. набув чинності Закон України «Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України» від 28 липня 2023 р. № 3285-IX¹¹⁵. Проте цим Законом не визначено алгоритм утворення, ліквідації, виходу із територіальних громад, їх найменування та перейменування, встановлення і зміни меж територій територіальних громад. Хоча предметом регулювання цього Закону є також регламентація імплементації Кодифікатора адміністративно-територіальних одиниць та територій територіальних громад (пункт 6 "Прикінцевих та перехідних положень"). Водночас в умовах набуття чинності зазначеного Закону не передбачено пролонгації повноважень уряду щодо визначення адміністративних центрів територіальних громад та затвердження територій територіальних громад.

Отже, в процесі реформи децентралізації не відбулось належної інституалізації агломерацій, які склались де-факто, зокрема Львівської агломерації. Позитивним результатом десятилітніх спорадичних спроб врегулювати на підзаконному рівні проблему інституційно-правового забезпечення розвитку агломерацій є чітке визнання урядом необхідності створення законодавчої основи функціонування та розвитку агломерацій в контексті широкого формату цілей і завдань державної регіональної політики.

На тлі колізійних аспектів вітчизняної трансформації адміністративно-територіального простору та специфіки судової практики у цій сфері постає необхідність подальшого обґрунтування можливої одноразової корекції адміністративно-територіального устрою на законодавчому рівні. При цьому на основі диверсифікованого індивідуального підходу потрібно одночасно здійснити легітимацію статусу агломерацій, їх правосуб'єктності. А саме подальшого обговорення вимагають такі можливі варіанти інституалізації агломерацій: об'єднання потенційних суб'єктів агломерації навколо її ядра з утворенням агломерації з власною назвою в статусі адміністративно-територіального району межі якого визначаються зовнішніми межами територій

¹¹⁴ Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР (із змінами). Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.02.2025).

¹¹⁵ Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України: Закон України від 28 липня 2023 р. № 3285-IX. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3285-20#Text> (дата звернення: 10.03.2025).

територіальних громад, що формують агломераційний простір; об'єднання потенційних суб'єктів агломерації в єдину територіальну громаду, як повноважного суб'єкта управління в межах цілісного агломераційного простору з власною назвою такої агломерації.

Обидва варіанти є доволі жорсткими і дискусійними, однак перманентність реалій військових загроз з боку російської федерації позбавляє Україну можливості еволюційно довготривалого налагодження механізму функціонування агломерацій (приміром 33 роки на прикладі Регіону Ганновер) виключно на основі чинного законодавства, що окреслює взаємодію та співробітництво громад. А їх форсована конструктивна імплементація сприятиме: підвищенню організаційної, адміністративної та фінансової спроможності територіальних громад як в умовах війни, так і повоєнної відбудови; оновленню державної регіональної політики та здійсненню процесу відновлення України; залученню ресурсів ЄС в межах програми Ukraine Facility.

Це забезпечить диверсифікованість та істотне поліпшення інституційного впливу на розвиток агломераційних процесів в державі загалом; сприятиме дієвості розв'язання проблем управління агломераціями та розвитку співробітництва територіальних громад в умовах реалізації реформи децентралізації зокрема. З огляду на перехід в Європі під впливом новітніх безпекових загроз до інтенсивного формування автономної системи європейської безпеки, в якій Україні відводиться ключова роль, варто очікувати належної підтримки з боку європейських країн подальших конструктивних змін щодо форсованого оновлення системи місцевого самоврядування та управління регіональним розвитком, зокрема в контексті дієвості європейської політики згуртованості територій.

2.2. Інституційні пастки та проблеми розвитку агломерацій в Україні

Розвиток агломерацій в Україні сьогодні виступає важливим економічним явищем, яке, з одного боку, відображає тенденції в еволюції вітчизняної економіки, а з іншого, – об'єктивні економічні зміни на планеті. Водночас, зважаючи на реалії часу та беручи до уваги чинні безпекові виклики й загрози України, розвиток агломерацій у нашій державі стикається з цілою низкою труднощів і проблем. Однією з найбільш гострих серед них є інституційні пастки, які не просто гальмують становлення в Україні сучасних агломерацій європейського типу, але й провокують супутні інституційні дисфункції, часто перетворюючи процес агломерування в набір неузгоджених між собою, а часто й доволі контраверсійних економічних дій.

Зважаючи на це, дослідження чинників, складових і механізмів формування інституційних пасток у процесі розвитку агломерацій в Україні, а також аналіз алгоритмів поширення їх деструктивного впливу на агломераційні процеси у нашій державі, належать до пріоритетних завдань вітчизняної науки, як з погляду розробки дієвих пропозицій для органів державної влади й органів місцевого самоврядування України, так і в контексті підвищення ефективності управління її регіонами і громадами в умовах поглиблення європейської інтеграції.

Зважаючи на актуальність досліджуваної проблематики, різним її аспектам присвячені численні публікації вітчизняних і закордонних авторів. Так, Дж. Парр висловив думку про те, що агломерації, в економічному сенсі, формуються передусім за рахунок зниження трансакційних і трансформаційних витрат своїх суб'єктів. Проте в деяких випадках виникнення агломерацій може також бути результатом простого збігу обставин або відображенням певної просторової організації виробництва протягом якогось часу, а не еволюцією того, що він називає «агломераційною економікою». При цьому автором зазначається, що в просторовому контексті економічний розвиток агломерацій за своєю природою радше пов'язаний з просторовою концентрацією та з іншими територіальними чинниками, аніж з бізнес-процесами.¹¹⁶

М. Йохансон і Д. Раугут описали феномен субурбанізації, який лежить в основі формування багатьох агломераційних утворень сучасної Європи. У їх трактуванні, субурбанізація стосується великої кількості людей, породжуючи значні міграційні коливання на коротких відстанях. Однак, на думку авторів, її не слід розглядати як відродження сільської місцевості, оскільки вона більше залежить від розвитку міст, ніж навколишніх сільських територій. Тобто, субурбанізація ближча до розростання міст, аніж до відродження сільської місцевості, і є більш природним елементом розширення міських поселень – процесу, що виконує головну роль при формуванні агломерацій. Таким чином, відродження сільської місцевості є похідною від еволюції міських теренів у тому сенсі, що доступність та близькість до міської інфраструктури є передумовою стимулювання економічного розвитку навколишніх сіл.¹¹⁷

Н. Дреєрска підкреслює, що з практичної точки зору, важливим видається поєднання різних інструментів політики розвитку для підтримки сільських територій в межах агломерацій. Деякі з таких територій можуть отримати доступ

¹¹⁶ Parr J. Agglomeration Economies: Ambiguities and Confusions. Environment and Planning. 2002. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/23539170_Agglomeration_Economies_Ambiguities_and_Confusions. – С. 729.

¹¹⁷ Johansson M., Rauhut D. European urban-rural relations – a multi-faceted concept. ResearchGate. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/280732441_EUROPEAN_URBAN-RURAL_RELATIONS_-_A_MULTI-FACETED_CONCEPT. – с. 28.

до механізмів інтегрованих інвестиційних програм у межах агломерацій, які спираються на інвестиційний потенціал великого міста, навколо якого така агломерація формується. Участь у цьому механізмі дозволяє сільським громадам розвивати свій потенціал. Однак, для органів їх місцевого самоврядування часто з'являється виклик, пов'язаний з налагодженням взаємовигідної співпраці з владою великого міста, хоча економічні ефекти є більш ніж очевидними.¹¹⁸

На жаль, інституційно-управлінський аспект формування агломерацій в Україні дає підставу для висновку про те, що чинна модель об'єднання органів місцевого самоврядування в єдиному органі управління та з єдиним бюджетом є малореальною, оскільки існує висока ймовірність того, що існуватиме негативне сприйняття у територіальних громадах, локалізованих навколо великих міст, щодо ризиків входження до агломерації.¹¹⁹

При цьому вже сьогодні в Україні суттєво зріс суспільний запит на створення міських агломерацій, які можуть стати осередком накопичення ресурсів для підвищення конкурентоспроможності відповідних територій, сприяючи тим самим зменшенню відмінностей між рівнем життя сільського та міського населення. Передусім це стосується надання освітніх послуг та медичного обслуговування, збільшення кількості робочих місць, підвищення доступності культурно-історичних об'єктів та духовно розвиваючих просторів, зон відпочинку тощо. Тобто, міська агломерація – це середовище, яке володіє сприятливими для інтеграційних та реінтеграційних процесів властивостями, що після війни стануть просто обов'язковими для забезпечення соціальних потреб наших співгромадян.¹²⁰

Водночас деякі експерти стверджують, що розвиток сучасних агломерацій в Європі стикається з викликом збереження автентичності приміських територій. Найголовніше при цьому здійснювати їх слушну реконструкцію та валоризацію, коли жителі, що населяють відповідні території, братимуть конкретну участь у їх розвитку. Цей аспект участі необхідний для реалізації основоположних принципів Європейської ландшафтної конвенції та інших інституційних пріоритетів ЄС. Вказану участь слід розуміти не лише як доповнення до демократії, а як реальну можливість громадян та місцевих громад на багатьох

¹¹⁸ Drejerska N. Are there rural areas in the warsaw metropolitan area? An attempt to answer the question base on the degree of urbanisation (degurba). *Roczniki Naukowe stowarzyszenia ekonomistów rolnictwa i agrobiznesu*. 2015. XVII. 5. С. 47-51. Режим доступу: <https://ideas.repec.org/a/ags/paaero/233375.html>. – С. 50.

¹¹⁹ Пелехатий А., Патицька Х. Міська агломерація як механізм взаємодії територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. 30/3. 116-123. – С. 119.

¹²⁰ Грищенко І. Розвиток міських агломерацій у контексті повоєнної відбудови України та забезпечення соціальної перцепції ветеранів війни. *Наукові перспективи*. 2025. 3 (57). 118-128. Режим доступу: <https://repository.vsau.org/getfile.php/38698.pdf>. – СС. 126.

рівнях впливати на прийняття управлінських рішень на приміських територіях, незалежно від їхніх розмірів та часткових інтересів.¹²¹

Разом із цим, ґрунтовна опрацьованість досліджуваної проблематики вченими різних наукових шкіл поки що не дозволяє достатньо повно відобразити наявні аспекти різнобічного впливу інституційних пасток в агломераційному процесі, зокрема з погляду сучасних українських реалій. Передусім це стосується безпекових і демографічних викликів нашої держави, а також чинних фінансових труднощів та управлінських проблем агломерацій і громад, що їх формують.

Тенденції просторового розвитку сучасної світової економіки засвідчують зростання ролі агломерацій як потужних центрів господарського життя та вузлів концентрації людських і матеріальних ресурсів планети. До мегаполісів поступово переміщується все більша кількість людей, тут зосереджується основний підприємницький потенціал багатьох країн світу, формуються їх культурна спадщина та наукові здобутки, розвиваються соціальні процеси, визначається політичне майбутнє.

З точки зору ефективного використання потенціалу агломерацій, як складової сталого розвитку регіонів, важливим завданням є інституціоналізація процесів їх формування та розбудови.¹²²

Водночас слід відзначити, що інституціоналізація, поряд з позитивними ефектами, може супроводжуватися і негативними «побічними» явищами. Одними із найбільш небезпечних у цьому контексті є виникнення інституційних пасток. Цей феномен трактується в науковій літературі як поява неефективних, але стійких інститутів чи норм поведінки, що дозволяють їх учасникам мінімізувати власні трансакційні витрати, одночасно спричиняючи зростання трансакційних витрат в економіці загалом. При цьому укорінена неефективна норма не зникає навіть після того, як усуваються самі першопричини, що її породили.¹²³

Інституційні пастки в економіці постають як стійкі, самопідтримувані, неефективні інститути, що чинять негативний вплив на взаємодію суб'єктів господарювання. Руйнівний вплив інституційних пасток виявляється у збільшенні трансакційних витрат, зростанні тіньового сектору економіки, зниженні рівня конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, погіршенні інвестиційного клімату, падінні добробуту та рівня життя населення тощо. За

¹²¹ Marchetti M., Lasserre B., Pazzagli R., Sallustio L. Rural areas and urbanization: analysis of a change. *Scienze del territorio*. 2014. 2. 249-258. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/261758869_Rural_areas_and_urbanization_analysis_of_a_change. – С. 255.

¹²² Бабець І. Удосконалення управління сталим розвитком регіонів України на основі європейського досвіду формування агломерацій. *Регіональна економіка*. 2024. 4. 120-129. – С. 126.

¹²³ Борщевський В. Вплив інституційних дисфункцій на ефективність використання соціально-економічного потенціалу розвитку сільських територій. *Регіональна економіка*. 2014. 3. 149-161. – С. 151.

таких обставин подолання інституційних пасток стає важливим завданням для органів управління різних рівнів.¹²⁴

Зазвичай до інституційних пасток відносять ухилення від сплати податків, тіньову економіку, корупцію, бартер, рейдерство та ін. Їх виникнення є головною небезпекою у процесі державного та ділового адміністрування. Основу механізму формування цих пасток в економічній системі складають ефекти координації, засвоєння (навчання), поєднання, культурної інерції та лобіювання.¹²⁵

У процесі становлення та розвитку агломерацій перелічені ефекти виливаються у поширення певних узгоджених між різними соціальними групами форм опортуністичної поведінки (ефект координації), їх засвоєння та подальше відтворення при впровадженні інституційних змін (ефект засвоєння), сполучення з економічною та управлінською ланками (ефект поєднання), укорінення звичаїв і стереотипів «опортунізму» (культурна інерція), а в кінцевому підсумку і традицій трактування їх як своєрідної «нормальної поведінки» (ефект лобіювання).

Інституційні пастки, як в економіці загалом, так і в агломераційних процесах зокрема, виникають переважно внаслідок управлінських прорахунків, пов'язаних з тим, як саме впроваджуються нові інституційні норми, або наскільки повно враховуються трансакційні чи трансформаційні витрати від дії неефективних інституцій.¹²⁶

Вважається, що в міру розвитку соціально-економічних систем їм потрібні дедалі кращі інституції для вирішення наявних проблем, пов'язаних з еволюцією ринків та необхідністю адекватно реагувати на зростаючі запити суспільства. Однак економічні та інституційні процеси зазвичай не розвиваються з однаковою швидкістю, оскільки інституції піддаються більшій інерції. Як наслідок, інерційні інститути можуть відставати від соціальних вимог, або ж зміни в інституціях не встигають належним чином укорінюватися в соціальній поведінці.¹²⁷

Наприклад, подекуди регіони потрапляють у «структурну пастку», коли їх економіка не встигає змінюватися у відповідності до вимог часу. У цій пастці так само можуть опинитися й агломерації, як самодостатні субрегіони. З неї, як і з

¹²⁴ Гражевська Н., Заваженко А. Інституційні пастки ринкового реформування економіки України. Науковий вісник Чернівецького університету: Економіка. 2019. 820. 3-10. – С. 8.

¹²⁵ Вашків О., Куц Л. Інституційні пастки в адмініструванні процесів функціонування підприємств. Вісник східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2011. 3 (157). 45-49. – С. 47.

¹²⁶ Бережний Я. Інституційні пастки і розгортання інституційної кризи в Україні. Економіка та держава. 2015. 9. 46-50. – с. 47.

¹²⁷ Alonso A. Is there an institutional trap in middle-income countries? Development Matters. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://oecd-development-matters.org/2020/12/01/is-there-an-institutional-trap-in-middle-income-countries/>.

інших інституційних пасток, доволі важко вийти в разі низької здатності влади проводити ефективні управлінські дії та впроваджувати якісні інституційні зміни. Саме тому в подоланні цих пасток вагому роль відіграють так звані «інституційні агенти», які легітимізують нові інститути, мобілізують ресурси на боротьбу з неефективними інституціями, сприяють колективним діям та підтримують нові інституційні явища, необхідні для успішної модернізації економіки. Подекуди це стає одним із визначальних факторів при відповіді на запитання: чому деяким агломераціям чи регіонам вдається вийти з інституційної пастки, тоді як інші в ній залишаються протягом тривалого часу.¹²⁸

Аналізуючи український досвід агломерування, можна відзначити відразу низку типових інституційних пасток, які, в той чи інший спосіб, проявляються у процесі формування та розвитку агломерацій (табл. 2.3).

По-перше, це пастка породжена стійкими негативними очікуваннями мешканців громад, які входять до складу агломерації, щодо потенційно небажаних наслідків її створення. Так, жителі великих міст, навколо якого формуються агломерації, часто схильні вважати, що агломераційні процеси відволікатимуть частину фінансів з центру на інвестування в інфраструктуру більш відсталих навколишніх сіл. А сільське населення агломерації зазвичай остерігається того, що міські чиновники надмірно визискуватимуть їх земельні та інші природні ресурси. Таку інституційно пастку ще можна назвати «пасткою застережень».

Наступна пастка, яка також виникає на ґрунті психологічних очікувань, має певною мірою обернений характер до попередньої. Її доцільно визначити як «пастку марних сподівань». Вона виростає зі схильності частини управлінців місцевого рівня та громадських активістів некритично оцінювати перспективи агломераційних процесів. Так, представники органів місцевого самоврядування сільських громад, що входять до складу агломерації, сподіваються на стрімке зростання обсягу інвестицій в їхні громади, а відтак – на підвищення рівня життя місцевого населення. В той же час, міські чиновники розраховують розв’язати частину власних проблем, пов’язаних з соціально-економічним розвитком їхніх міст, за рахунок навколишніх сіл (створення там полігонів ТПВ, забудову вільних земельних площ промисловими об’єктами тощо). Насправді сподівання як одних, так і інших зазвичай виявляються марними, руйнуючись жорсткою реальністю. А це може стати причиною породження нової інституційної пастки, суть якої полягає в поляризації розвитку міського центру агломерації та її периферійних ареалів.

¹²⁸ Balland P., Boschma R. An Evolutionary Approach to Regional Development Traps in European Regions. ReaserchGates. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/382115930_An_Evolutionary_Approach_to_Regional_Development_Traps_in_European_Regions. – С. 29-30.

Згадана інституційна пастка може бути означена, як «пастка дивергенції». Її небезпека є в тому, що міські центри агломерацій продовжують нарощувати свій господарський потенціал за рахунок переливу кадрів з сільської місцевості, яка поступово перетворюється на «спальні райони» зі своїм специфічним (переважно негативним) способом організації соціального життя та побуту.

Як правило ця пастка розвивається на ґрунті нижчої щільності сільського населення, що може супроводжуватися зменшенням витрат на надання жителям сіл побутових та інших послуг через скорочення інвестицій у модернізацію об'єктів їх інфраструктури. Одночасно може відбуватися стигматизація частини сільського населення агломерації, зумовлена стереотипами звичаєвого чи історичного характеру, так само, як і культуральними, релігійними, політичними або мовними чинниками.

Таблиця 2.3

Систематизація інституційних пасток розвитку українських агломерацій та механізми їх подолання за рівнями управління

Назва інституційної пастки	Суть пастки та деструктивні прояви	Механізми подолання (за рівнями управління)
«Пастка застережень»	Стійкі негативні очікування мешканців щодо наслідків створення агломерації. Побоювання в ядрі – щодо відтоку фінансів на периферію, а приміські громади – визискування містом їхніх земельних та природних ресурсів.	Місцевий рівень (ОМС громад): проведення спільних публічних слухань, запуск комунікаційних кампаній із роз'яснення взаємних вигод, впровадження технологій ненасильницького підштовхування (надж-технологій) для налагодження діалогу. Регіональний рівень (ОДА/облради): організація міжмуніципальних майданчиків, семінарів і тренінгів із залученням європейських фахівців для нівелювання стереотипів (побоювань).
«Пастка надмірних сподівань»	Прилеглі громади очікують стрімких інвестицій, а міські - розраховують вирішити власні проблеми за рахунок сільських чи прилеглих громад (полігони ПВ, промислова забудова).	Місцевий рівень (ОМС громад): укладання офіційних договорів про міжмуніципальне співробітництво з чітким визначенням економічних компенсаторів за розміщення об'єктів інфраструктури (наприклад, компенсацій за полігони ПВ), зміщення акцентів на реальні поточні та майбутні потреби населення.
«Пастка дивергенції»	Поляризація розвитку центру та периферії.	Місцевий рівень (ОМС): розробка спільної стратегії розвитку, залучення місцевого бізнесу, університетів та наукових установ до розбудови єдиної інноваційної екосистеми агломерації для створення робочих місць на периферії. Регіональний рівень (облради): затвердження інтегрованих схем просторового планування груп громад.

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

		Державний рівень (ВРУ, Кабмін): створення механізмів міжмуніципального вирівнювання (перерозподілу ПДФО за місцем проживання/праці осіб).
«Пастка гранто-залежності»	Завищені сподівання ОМС що наявні проблеми розвитку агломерацій вирішуватимуться виключно за рахунок залучення зовнішніх грантових ресурсів.	Місцевий рівень (ОМС громад): перехід до довгострокового бюджетного планування, створення спільних комунальних підприємств з інвестиційною моделлю окупності. Державний рівень (МОН, заклади вищої освіти): включення до навчальних програм університетів відповідних навчальних спеціальностей для підготовки нової генерації управлінців («Метрополійне управління», «Просторовий розвиток»).
«Пастка ілєгалізації»	Зумовлена відсутністю належної нормативно-правової врегульованості та інституційної підтримки агломераційних процесів. Процеси стають спонтанними та безсистемними, що суттєво збільшує трансакційні витрати агломерування.	Державний рівень (Верховна Рада України, Кабмін): ухвалення базового законодавства про міські агломерації (або внесення змін до ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності») для їхньої інституційної легітимізації, нормативне унормування способів акумулювання та розподілу фінансових ресурсів, юридичне закріплення статусу галузевої спеціалізації агломерацій. Місцевий рівень (ОМС): розробка статутів та регламентів координаційних рад агломерацій у межах чинного законодавчого поля.
«Пастка несумісності мотивів»	Окремі групи (бізнесу чи управлінців) агломерації мають власні, егоїстичні мотиви щодо напрямів її розвитку. Ці мотиви не узгоджуються між собою, що породжує відкриту конфронтацію та блокує спільні проекти.	Місцевий рівень (ОМС міст та приміських громад): створення легітимних спільних координаційних органів (рад агломерацій) із представників усіх громад-учасниць на паритетних засадах для узгодження інтересів та спільного контролю за виконанням рішень. Регіональний рівень (ОДА): виступ у ролі незалежного арбітра та медіатора у міжмуніципальних суперечках за участю інституційних агентів (експертів, аналітичних центрів).

**Джерело: систематизовано авторами*

Результатом цього подекуди стає соціальна ізоляція частини сільських жителів агломерації, унаслідок чого відбувається зниження ефективності використання наявних людських і природних ресурсів. Одночасно погіршується якість соціального капіталу агломерації (подекуди це відбувається на тлі посилення економічної нестабільності). Крім того, окремі соціальні групи можуть страждати від дискримінації при пошуку роботи та житла, кредитування,

а також в інших сферах. Їх частіше можуть звинувачувати в девіантній поведінці, включаючи схильність до вчинення злочинів.¹²⁹

Іншими інституційними пастками, на які варто звернути увагу в контексті запобігання негативним виявам агломераційних процесів у нашій державі є: «пастка грантозалежності» (безпідставний розрахунок на те, що наявні проблеми, які виникають у процесі формування та розвитку агломерацій, вирішуватимуться за рахунок залучення грантових ресурсів); «пастка несумісності мотивів» (коли різні групи жителів агломерації мають свої власні мотиви щодо напрямів її розвитку, які зазвичай не узгоджуються між собою, породжуючи при цьому конфронтацію); «пастка ілєгалізації» (зумовлена відсутністю належного нормативно-правового регулювання та інституційної підтримки агломераційних процесів у нашій державі, що перетворює їх на доволі спонтанні, а подекуди й на безсистемні, суттєво збільшуючи трансакційні витрати агломерування).

Варто також відзначити, що формальні та неформальні інститути при зародженні та в розвитку «агломераційних» інституційних пасток не протидіють одне одному, а перебувають у стані своєрідного співіснування. Як наслідок, при збереженні формальної оболонки, низка інститутів, які начебто підтримують економічний розвиток агломерації, можуть руйнуватися зсередини, або навіть замінювати свою сутність на протилежну (наприклад інститут міжмуніципального співробітництва). Дослідники описують це як появу «підривних інститутів», що спираються на підтримку з боку супутніх неформальних інститутів.¹³⁰

Зважаючи на зазначене, першочерговим засобом подолання інституційних пасток у процесі формування та розвитку агломерацій в Україні слід визнати впровадження таких інститутів, які зможуть ефективно блокувати найбільш деструктивні механізми неформального інституційного впливу, що породжують і стимулюють вищеописані ефекти координації, засвоєння, поєднання, культурної інерції та лобіювання. Передусім це стосується прийняття законів та інших нормативних актів, що визначатимуть порядок та особливості інституційної легітимізації агломерацій, способи акумулювання та розподілу їх фінансових ресурсів, механізми ухвалення та контролю управлінських рішень в їхніх межах, захисту прав та інтересів мешканців різних населених пунктів агломерацій тощо.

Разом із цим, для демонтажу інституційних пасток слід запропонувати засоби виснаження їх потенціалу, зокрема шляхом впровадження економічних

¹²⁹ Bird K. Addressing Spatial Poverty Traps [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2019/02/Spatial-poverty-traps-by-Kate-Bird.pdf>. – С. 3.

¹³⁰ Пустовійт Р. Інституціональні фактори клєптократичної економіки. Економіка України. 2015. 12 (649). 26-38. – С. 29.

компенсаторів трансформаційних втрат для груп суб'єктів, від яких очікується відмова щодо орієнтації на ренту з кожної пастки. Синхронно має відбуватися формування інституційних альтернатив.¹³¹

Зокрема, компенсаторами, здатними ослабити інституційні пастки марних сподівань, іллегалізації, дивергенції та структурних диспропорцій, сприяючи їх трансформації у здорові інституційні утворення, можуть стати: активізація залучення суб'єктів бізнесу, а також університетів, аналітичних центрів і наукових установ до розбудови інноваційної екосистеми агломерацій. Натомість для виснаження та позбавлення життєвого ресурсу інституційних пасток негативних очікувань, грантозалежності та іллегалізації доцільно посилити інформаційно-освітню роботу з мешканцями та управлінцями тих громад, які входять до складу агломерацій (передусім у цьому контексті варто відзначити організацію різного роду семінарів, тренінгів та інших комунікаційних заходів із залученням до їх проведення знаних європейських експертів і вітчизняних фахівців, а також включення до навчальних програм українських закладів вищої та фахової передвищої освіти відповідних навчальних спеціальностей). Водночас активізація обміну власним досвідом між представниками різних українських агломерацій, поширення позитивних практик їх агломерування, вироблення спільних засобів і механізмів адвокатування й лобіювання своїх інтересів на загальнодержавному та міжнародному рівнях сприятиме руйнуванню зсередини інституційних пасток дивергенції, негативних очікувань і несумісності мотивів.

Доцільно також акцентувати увагу на таких важливих управлінських інструментах, як технології ненасильницького підштовхування (так звані надж-технології) та гейміфікації агломераційних процесів. Поряд із цим, викоріненню інституційних пасток в агломераціях сприятиме правильна ідентифікація та подальше блокування їх базових елементів. Наприклад, для інституційних пасток дивергенції, негативних очікувань і марних сподівань ними є недостатня якість людського капіталу та брак демократичних практик публічного управління. А інституційні пастки іллегалізації та грантозалежності формуються передусім на ґрунті наявних прогалин у розвитку інститутів міжсекторного партнерства та міжмуніципального співробітництва громад.

Зважаючи на зазначене, важливу роль у боротьбі з інституційними пастками в розвитку українських агломерацій має відігравати реформування системи місцевого самоврядування та стимулювання ринкових відносин в агломераціях на основі впровадження нових підходів до управління ними. Основний акцент при цьому слід змістити в бік орієнтації на поточні та майбутні

¹³¹ Жаліло Я. Інституційна пастка «олігархічної економіки» та напрями її подолання в Україні. Інноваційні ідеї в економічній науці: пошуки вирішення сучасних проблем. Мат-ли наук.-прак. конф. К., 2016. 21-23. Режим доступу: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/6a94b4b2-eeed-4036-95da-657e6e81a1c3>. – С. 22-23.

потреби населення, поліпшення інвестиційного клімату, заохочення підприємництва, захист довкілля тощо. Формування нових організаційних, економічних і правових підходів сприятиме виявленню та подоланню проблем управління розвитком в Україні агломерацій європейського типу, з одночасним згладжуванням диспропорцій у розвитку територій. Одночасно розв'язуватимуться наявні проблем їх ресурсного забезпечення, відбуватиметься поліпшення якості навколишнього середовища, реалізовуватимуться інфраструктурні проєкти, зростатиме зайнятість населення.¹³²

При цьому важливо надати українським агломераціям власного статусу і в контексті їх галузевої спеціалізації. Адже рівень трансакційних витрат у процесі агломерування та під час розвитку агломерацій суттєво знижуватиметься, а ефективність їх діяльності, відповідно, зростатиме, якщо кожна агломерація орієнтуватиметься насамперед на стимулювання тих видів економічної діяльності, де вона має конкурентні переваги. Це стосується як аграрного виробництва та харчової переробки (центральні та південні регіони), так і туристично-рекреаційної сфери (чорноморський та карпатський макрорегіони), транспорту й логістики (західна Україна), високотехнологічного приладобудування та розвитку оборонно-промислового комплексу, ІТ-сектору (Львівська, Харківська, Дніпровська та Київська агломерації).

2.3. Виклики та інституційні бар'єри функціонування агломерацій в Україні (за результатами експертного опитування)

У всьому світі агломерації виступають потужними осередками локального, регіонального та міжрегіонального рівнів, є фокусами (ядрами, точками) розвитку та організації соціально-економічного простору, «полюсами росту», продукують інноваційно-інвестиційний вплив на прилеглу територію, що зумовлено наявним у них інтелектуальним, науковим і освітнім потенціалом, їх забезпеченістю інноваційною, фінансовою, інформаційною, транспортною інфраструктурою тощо. Концентрація економічного, культурного та інформаційного потенціалу розвитку суспільства в агломераціях, реалізація ними суспільно значимих функцій на регіональному та макрорегіональному рівнях, значним чином впливає на просторовий соціально-економічний розвиток країн/макрорегіонів. Адже від вектору та рівня розвитку таких головних міст, складності та різноманітності їх функціонального навантаження (статусу)

¹³² Степаненко А., Омельченко А. Міські агломерації як форма сучасного світового процесу урбанізації. Держава та регіони. 2019. 3 (108). 184-192. – С. 191-192.

залежить розвиток прилеглої території, інтенсивність продукування та ретрансляції управлінських і технологічних інновацій.

Як і в більшості країн світу, в Україні розвиток агломерацій є об'єктивним та історично зумовленим процесом, який відображає закономірності урбанізаційних та економічних трансформацій, властивих сучасному суспільству. І попри те, що повномасштабне вторгнення призупинило багато процесів в Україні, воно все ж переконливо підтвердило тенденцію тяжіння до великих міст населення (зокрема, ВПО) та бізнесу (зокрема, релокованого), оскільки саме тут існують кращі соціально-економічні та інфраструктурні умови життєдіяльності, більш сприятливими є умови пошуку робочих місць. Відтак, очевидно, що потенціал агломерацій може стати каталізатором для модернізації економіки та підвищення рівня життя населення, зокрема, в умовах повоєнної відбудови.

Утім, на порядку денному сьогодні стоїть проблема вироблення ефективної моделі агломераційного врядування в Україні. Варто наголосити, що зазначене питання де-факто було актуальними на різних етапах формування та розвитку агломерацій в усіх країнах світу. Адже громади в агломерації, хоча й пов'язані між собою мережею зв'язків в економічній, інфраструктурній, соціальній, культурній сферах, за своїм статусом є самостійними та автономними.

Основою вироблення ефективної моделі агломераційного врядування в Україні найперше є чітка ідентифікація викликів та інституційних проблем (бар'єрів) формування та функціонування агломерацій, зокрема, в умовах воєнного часу. Для вирішення зазначеного завдання нами були проведені анкетування та глибинні інтерв'ю з представниками: (1) територіальних громад-учасниць (фактичних або потенційних) агломерації¹³³, а також органів регіональної влади; (2) агенцій регіонального та місцевого розвитку, діяльність яких певною мірою стосується просторового /регіонального/територіального тощо розвитку; (3) наукових кіл, дослідниками та аналітиками (рис. 2.2).

Загалом, генеральна сукупність дослідження становила 28 осіб.

Анкетування та глибинні інтерв'ю проводилися у березні-червні 2024 р.

Опитувальник містив 32 питання. Респондентам пропонувалося оцінити доцільність та своєчасність процесів агломерування, зважаючи на нинішній воєнний стан в країні; якість інституційного забезпечення процесів агломерування; організаційні та регулятивні проблеми створення та функціонування агломерацій, зокрема, на прикладі Львівської агломерації тощо.

¹³³ Тут і далі йдеться лише про територіальні громади, які територіально належать до Львівської агломерації.

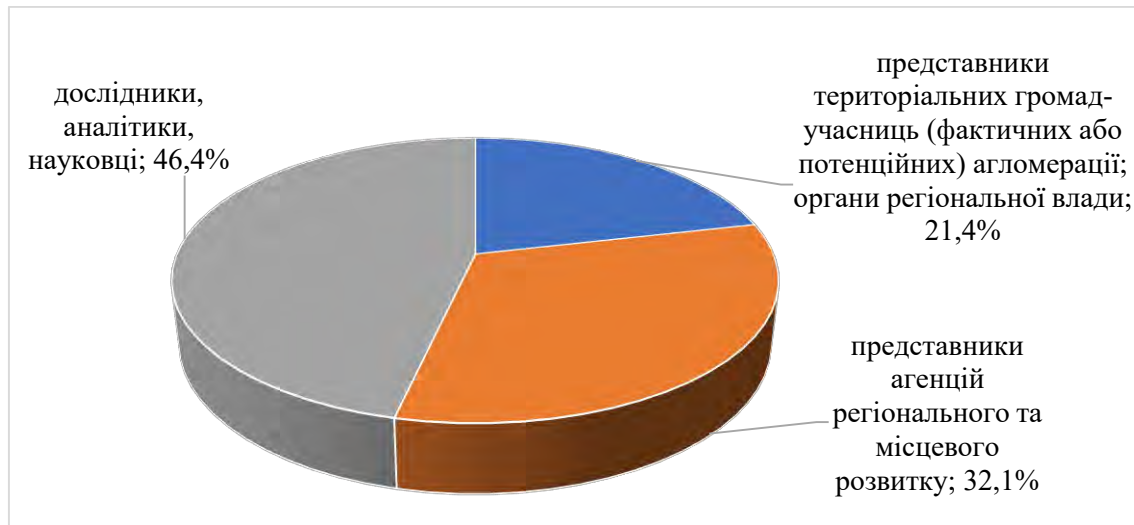

Рис. 2.2. Структура генеральної сукупності респондентів, %

Глибинні інтерв'ю за своєю формою були напівструктурованими. Тобто для інтерв'ю інтерв'юером було використано той самий опитувальник, як і для анкетування, однак, залежно від ситуації та відповідей респондента, інтерв'юер ставив додаткові питання. Такий метод дослідження виявився ефективним, адже дозволив дослідникам зібрати більш детальну та нюансовану інформацію, виявити контекстуальні деталі щодо викликів та інституційних проблем (бар'єрів) функціонування агломерацій в Україні в умовах війни.

Респонденти для глибинних інтерв'ю були обрані шляхом цілеспрямованого відбору стейкхолдерів. Учасниками таких інтерв'ю здебільшого були представники органів регіональної влади, наукових кіл та аналітики громадських організацій, діяльність яких певною мірою стосується просторового /регіонального/територіального тощо розвитку.

Результати дослідження викликів та інституційних проблем (бар'єрів) функціонування агломерацій в Україні в умовах війни представимо за наступними трьома блоками:

1. Потенціал агломерацій як інструмента регіонального розвитку, зокрема, в контексті повоєнного відновлення України.
2. Інституційно-організаційні та регулятивні проблеми формування та функціонування агломерацій в Україні.
3. Пріоритети подолання проблем формування та функціонування агломерацій в Україні.

БЛОК 1. Потенціал агломерацій як інструмента регіонального розвитку, зокрема, в контексті повоєнного відновлення України.

Агломерації, як важливий інструмент впливу на регіональний і територіальний розвиток, розглядають 85,2% опитаних. Процес формування

Львівської агломерації¹³⁴ вважають важливим 67,9% респондентів, а дуже важливим – 28,6% опитаних.

Основний потенціал агломерацій, на думку респондентів, полягає у: (1) можливості розбудови інфраструктури, покращенні якості доріг, інженерних мереж тощо (45,8% відповідей) та (2) покращенні фінансового стану громад і можливості збільшення обсягу залучених інвестицій (22,9% відповідей). Разом з тим, цікавою була й думка про те, що зазначені вище ефекти радше будуть наслідками стимулювання підприємництва та розвитку економіки громад, як перших та основних результатів створення агломерацій. Натомість агломерації поки не надто розглядається як інструмент вирішення соціальних проблем, зменшення рівня безробіття тощо (2,3% відповідей; рис. 2.3).

Рис. 2.3. Відповіді на запитання «Які основні ефекти для громад, на вашу думку, від утворення агломерацій? (оберіть кілька відповідей)», %

Це [стимулювання підприємництва та розвиток економіки громади] на десятиліття буде основним пріоритетом розвитку громад у післявоєнний період. Це те, що формуватиме стабільний хребет економіки держави та регіону. Всі інші пункти відповідей на поточне питання анкети автоматично будуть наслідком його виконання.

ГО «Форум Львів і майбутнє»

Разом з тим, респонденти зазначили («Ваш варіант відповіді»), що розвиток агломерацій в Україні сприятиме підвищенню якості життя мешканців, зростанню конкурентоспроможності громад, розвитку транспортної та ін.

¹³⁴ Запитання «Наскільки важливим та актуальним, на Вашу думку, є процес створення Львівської агломерації?»

інфраструктури, що у підсумку дозволить суттєво посилити розвиток та інвестиційну привабливість не лише регіону, а й держави загалом.

Довідково: у Чехії обсяг ВВП **Празької метрополії** у 2022 р. становив 40,5 тис. євро у розрахунку на одного мешканця метрополії (+9,3 тис. євро, порівняно із 2018 р.), **метрополії Брно** – 25,4 тис. євро (+6,7 тис. євро, порівняно із 2018 р.)¹³⁵.

Обсяг ВВП метрополії **Берлін /Бранденбург** (Німеччина) у 2023 р. становив 46,9 тис. євро у розрахунку на одного мешканця метрополії¹³⁶.

Обсяг ВВП **Варшавської агломерації** у 2022 р. становив 32,7 тис. євро у розрахунку на одного мешканця агломерації. А у 2023 р., за даними Центрального статистичного управління Польщі, загальний обсяг ВВП цієї агломерації перевищував відповідний показник низки країн світу, зокрема Словаччини, Венесуели, Білорусі та Кенії¹³⁷.

ВВП агломерації «**Великий Лондон**» у 2022 р. становив 63,4 тис. фунтів стерлінгів у розрахунку на одного мешканця агломерації, що майже у 1,5 рази перевищує відповідний показник 2012 р. Відповідний показник Великого Манчестера – 34,2 тис. фунтів стерлінгів¹³⁸.

За даними¹³⁹ обсяг ВВП однієї лише метрополії **Любляни** (Словенія) у 2022 р. становив 39,4 тис. євро, що у понад 1,7 разів перевищувало відповідний сукупний показник за усіма неметрополійними територіями Словенії (22,8 тис. євро).

Сьогодні достеменно невідомою є кількість агломерацій в світі. Усі вони стикаються з різними викликами та проблемами розвитку, мають власні організаційні особливості (формальні та неформальні), інституційну, культурну та політичну специфіку. У межах проведення опитування експертам було запропоновано оцінити модель врядування в окремих агломераціях світу (найбільш типові моделі відповідно до досліджень ОЕСР) з позиції можливості її врахування в умовах формування агломерацій в Україні:

1. Модель метрополійної території Амстердама, для якої характерним є співробітництво на основі напівформальних механізмів та угод між муніципалітетами-учасниками та іншими місцевими партнерами, зокрема у формі асоціацій, переважно при відсутності спеціального законодавства на національному рівні.

2. Модель міських агломерацій Франції. Їх особливістю є можливість створення спільного міжмуніципального органу/інституції, уповноваженого управляти міжмуніципальною співпрацею та виробленням рішень, зазвичай,

¹³⁵ Gross domestic product (GDP) at current market prices by metropolitan region. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/met_10r_3gdp_custom_13686526/default/table?lang=en

¹³⁶ Bruttoinlandsprodukt (BIP) in den Metropolregionen in Deutschland. URL: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/603802/umfrage/bruttoinlandsprodukt-in-den-metropolregionen-in-deutschland/>

¹³⁷ Ditrich R. GUS: Aglomeracja Warszawska z wyższym PKB od Słowacji [MAPA]. URL: <https://forsal.pl/gospodarka/pkb/artykuly/9398261.pkb-polski-rosnie-ktore-wojewodztwa-sa-najbogatsze.html>

¹³⁸ Regional gross domestic product: city regions. URL: <https://www.ons.gov.uk/economy/grossdomesticproductgdp/datasets/regionalgrossdomesticproductcityregions>

¹³⁹ Gross domestic product (GDP) at current market prices by metropolitan region. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/met_10r_3gdp_custom_13686526/default/table?lang=en; https://doi.org/10.2908/MET_10R_3GDP.

щодо економічного розвитку, просторового планування, транспорту та управління системою поводження з відходами.

3. Модель метрополійного регіону Штутгарта, Брюссельського метрополійного регіону та Лондонської агломерації. У них створено надмуніципальний орган як додатковий рівень урядування над муніципалітетами в складі голови та асамблеї (ради) агломерації, яких обирають шляхом прямих виборів або ж наявний невиборний метрополійний рівень, встановлений національним законодавством.

4. Модель агломерації Теджон (Корея), де центральне місто наділене спеціальним статусом з особливими повноваженнями, а окремий договір між муніципалітетами із визначеними рамками співпраці в межах агломерації відсутній.

На думку респондентів, найбільш прийнятними (оптимальними) для України моделями врядування в агломерації (враховуючи інституційну, культурну та політичну специфіку) є моделі метрополійної території Амстердама (40,7% відповідей) та міських агломерацій Франції (33,3% відповідей; рис. 2.4). Зазначимо, моделі врядування у Київській та Львівській агломерації загалом є близькими до зазначених вище моделей.

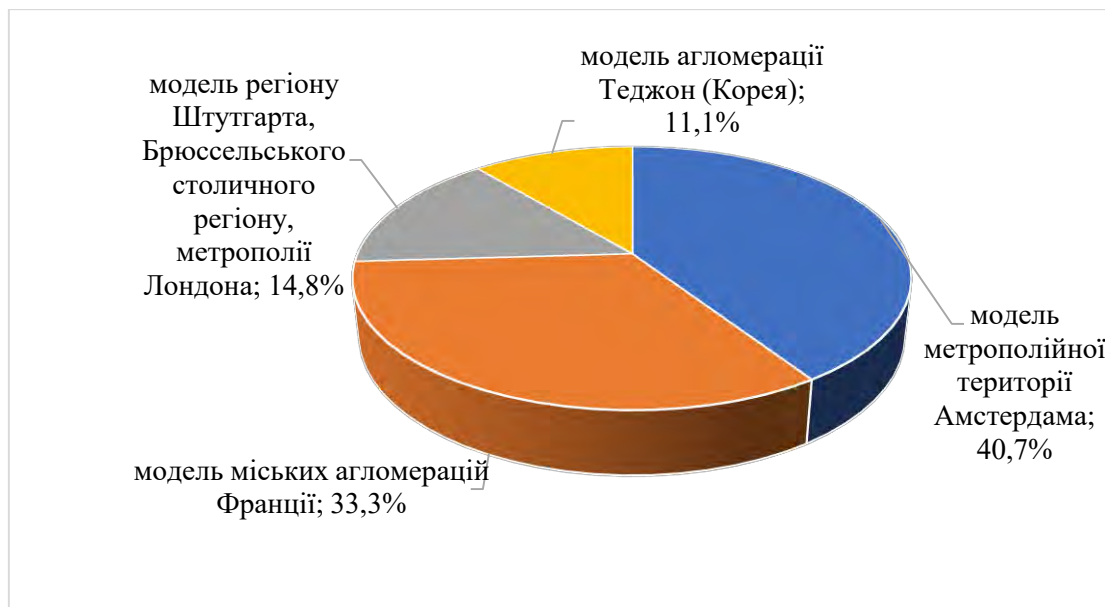

Рис. 2.4. Відповіді на запитання «Яка з моделей врядування в агломерації, враховуючи інституційну, культурну та політичну специфіку, на Вашу думку, є найбільш прийнятною (оптимальною) для України», %

БЛОК 2. Інституційно-організаційні та регулятивні проблеми формування та функціонування агломерацій в Україні.

З-поміж проблем, які найбільшою мірою перешкоджають розвитку агломерацій в Україні, респонденти називають відсутність належної координації та взаємодії між громадами, а також відсутність необхідного нормативно-правового забезпечення (рис. 2.5). Варто зазначити, що ускладнення співпраці та труднощі у взаєморозумінні та між громадами у межах агломерації загалом є природними та закономірними на етапі інституціоналізації агломераційних процесів та вироблення моделі врядування агломераціями в Україні.

Рис. 2.5. Відповіді на запитання «Що Ви вважаєте найбільшою проблемою для розвитку агломерацій в Україні? (оберіть кілька відповідей)», %

Разом з тим, 66,7% респондентів-представників територіальних громад, що функціонально належать до Львівської агломерації координацію взаємодії у межах агломерації загалом оцінюють як достатньо ефективну, але не позбавлену «слабких місць». Представники однієї із територіальних громад наголосили: «...у процесі формування Асоціації все йде досить спокійно. Довіра між громадами існує. Важливо зберегти цю довіру й надалі».

Результати проведених глибинних інтерв'ю дозволили виявити й основні неформальні організаційні перепони в контексті розвитку агломерацій, як-от:

1) відсутність політичної волі, мотивації та бажання керівництва низки громад до співпраці та порозуміння, скептицизм щодо перспектив розвитку в межах агломерації;

Відсутня політична воля до співпраці багатьох голів громад-членів агломерації.

Відсутність політичного рішення, відсутність чіткого

Плану заходів з реалізації Стратегії розвитку агломерації.

ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. Долишнього НАН України»

*Політичні рішення окремих громад,
скептицизм щодо можливостей розвитку в межах агломерації.
Директор Департаменту міської агломерації
Львівської міської ради у 2021 р.*

*Відсутність конкретної мотиваційної політики для учасників агломерації,
потужної громади, що об'єднана в ім'я високих ідей та результатів.
ГО «Форум Львів і майбутнє»*

2) політична неготовність керівництва громад до кооперації на рівних та взаємовигідних умовах.

*Нерозуміння зі сторони Львівської територіальної громади понять «рівність»
та «взаємовигода».*

Територіальна громада, яка функціонально належить до агломерації

*Політична неготовність керівництва громад до кооперації.
ГО «Європейський діалог»*

Експерти вказали й на:

1) «...відсутність у громад бачення напрямків спільного розвитку і ефектів від цього внаслідок низького рівня та формальності планувальних та стратегічних документів» (КУ «Інститут міста Дрогобича»);

2) «...відсутність деталізованих розвиткових проєктів, програм із конкретизацією етапів їх реалізації та вказанням відповідальних осіб, джерел фінансування тощо» (ГО «Форум Львів і майбутнє»);

3) «...недостатньо врегульовані вимоги щодо розподілення видатків, нечіткість у визначенні повноважень та обов'язків щодо управління агломерацією» (ГО «Народна дія Львів»);

4) «...брак довіри між очільниками Львівської громади та громад-членів агломерації, що спричинений відсутністю успішно реалізованих спільних проєктів» (Консультант Програми Ради Європи «Посилення доброго демократичного врядування і стійкості в Україні»).

Окремо експертами було наголошено й на існуванні проблеми неузгодженості стратегічного та просторового планування (73,1% опитаних), як деструктивному чиннику, що уповільнює процес створення агломерацій. Разом з тим, представники однієї із територіальних громад, яка функціонально належить до Львівської агломерації зазначили (на прикладі Львівської агломерації), що «...це не є перешкодою. Першочергова перешкода створення агломерації – політична (Львів не розуміє поняття «рівність» та «взаємовигода»)). Понад три чверті опитаних акцентують на потребі спільного просторового планування розвитку громад-членів агломерації. При цьому, представники згаданої вище територіальної громади наголошують, що

«...повноваження щодо затвердження містобудівної документації повинні залишатися в громадах», а представники Львівської обласної державної адміністрації акцентують, що «в межах системи планування території області потрібен ефективний інструмент узгодження інтересів». Погоджуючись із наведеними вище думками респондентів щодо існування проблеми неузгодженості стратегічного та просторового планування зазначимо, інституційна архітектура стратегічного і просторового планування має вибудовуватися на основі чіткого вертикального взаємоузгодження «Генеральна схема планування території України – планування території на регіональному рівні – планування території на місцевому (локальному) рівні – просторове планування розвитку агломерацій – комплексне просторове планування розвитку території територіальної громади». Крім цього, сьогодні залишається нерозв’язаною проблема вертикальної узгодженості між Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 роки, регіональними стратегіями розвитку, стратегіями розвитку агломерацій (як нових економічних суб’єктів в Україні) та стратегіями розвитку територіальних громад. Існування зазначених проблем є деструктивним чинником в контексті забезпечення ефективної координації та інтеграції стратегічних планів різних рівнів управління для досягнення узгодженого та сталого розвитку на всіх територіальних рівнях.

Дестимулюючим чинником в контексті забезпечення збалансованого інтегрованого просторового розвитку агломерації респонденти (62,5%) назвали й відсутність цілісної електронної інформаційної системи містобудівного кадастру на державному, регіональному та місцевому рівнях.

Результати анкетування та глибинних інтерв’ю з експертами дозволили нам сформулювати перелік проблем, які потребують першочергового вирішення для забезпечення ефективного функціонування агломерацій в Україні. Зокрема, це:

1. Відсутність якісного нормативно-правового забезпечення процесу утворення та функціонування агломерацій.

*Верховна Рада повинна прийняти закон про агломерації.
Територіальна громада, яка функціонально належить до агломерації*

*Найперше слід дати громадам чіткі «правила гри»,
а в майбутньому – скоординувати їхню діяльність.
Територіальна громада, яка функціонально належить до агломерації*

*Нормативно-правове забезпечення, яке має визначити форми агломерацій [...],
регламентувати організацію їх діяльності, процедуру делегування повноважень, порядок
взаємовідносин з районною та обласною владою для усунення дублювання повноважень.*

КУ «Інститут міста Дрогобича»

*Варто лобіювати створення відповідної законодавчої бази із
залученням відповідних експертів
Асоціація міст України*

2. Низька ефективність координації дій та комунікації між громадами-членами агломерацій; відсутність дієвого координуючого органу.

У першу чергу варто вирішувати проблему координації та взаємодії між громадами. Для цього необхідно створити механізми співпраці, зокрема, формувати координаційні органи агломерації. Також важливо створити платформи для обміну досвідом та інформацією між громадами.

Агенція регіонального розвитку Львівщини

Серйозними викликами для розвитку Львівської агломерації є налагодження організаційної складової функціонування агломерації, а також ефективної комунікації між громадами-учасницями.

*Директор Департаменту міської агломерації
Львівської міської ради (2021 р.)*

*Необхідною є координація співпраці територіальних громад.
Львівська обласна державна адміністрація*

*Координація та взаємодія між громадами.
Львівський національний університет ім. І. Франка,
юридичний факультет*

Разом з тим, експерти наголошують, що основою налагодження взаємодовіри між громадами-членами агломерації має стати «... успішна реалізація конкретних невеликих спільних проєктів» (Національний університет «Львівська політехніка»).

Довідково: станом на поч. 2026 р. портфель спільних ініціатив Львівської агломерації представлений переважно так званими «м'якими» проєктами, спрямованими на розвиток міжмуніципальної взаємодії, формування спільної ідентичності, напрацювання аналітичних і стратегічних рішень, а також обмін досвідом у сфері управління метрополіями.

До таких ініціатив, зокрема, належать проєкти громадської участі та інституційного розвитку (впровадження Громадської асамблеї за підтримки Ради Європи, 2025-2026 рр.), інформаційно-аналітичні та культурно-освітні проєкти (Красназавчий атлас Львівської агломерації, 2024-2025 рр.; красназавчі літні табори «Згуртованість формується зі школи», 2024 р.), а також ініціативи, спрямовані на формування стратегічного бачення розвитку агломерації та імплементацію європейського досвіду (MECOG-CE у межах програми Interreg Central Europe, 2023-2026 рр.; підготовка концепції логістичного хабу, 2025-2026 рр.). Окрему групу становлять екологічні ініціативи, пов'язані з розвитком циркулярної економіки, сталої мобільності та управління відходами (проєкти Sponge, Smooty, PREVENT Waste Alliance, 2024-2026 рр.)¹⁴⁰.

Водночас, більшість реалізованих або запущених станом на поч. 2026 р. проєктів мають підготовчий, комунікаційний або аналітичний характер і не передбачають реалізації масштабних інфраструктурних чи інвестиційних проєктів на рівні агломерації. Це підтверджує, що інституційна співпраця громад у межах Львівської агломерації перебуває переважно на початковому етапі формування, зосередженому на вибудовуванні механізмів координації, довіри та спільного бачення розвитку.

¹⁴⁰ Львівська агломерація. Портфоліо проєктів. URL: <https://lvivagglomeration.org.ua/proekty/>.

3. Брак якісних та дієвих документів державного планування для агломерацій – стратегії розвитку (при цьому, низка експертів акцентує на відсутності в Україні нормативного забезпечення процедурних питань щодо підготовки стратегій розвитку для об'єднань органів місцевого самоврядування, зважаючи на що, де-факто, прийнята Стратегія розвитку Львівської агломерації знаходиться поза межами правового поля), плану заходів з її реалізації, програми соціально-економічного розвитку, плану управління спільними ресурсами тощо.

4. Проблема кадрового забезпечення розвитку агломерацій (фахівців з просторового планування, економічного розвитку, екології, соціальної політики, проєктних менеджерів, комунікаторів тощо).

На рівні держави на базі закладів вищої освіти готувати спеціальні кадри з управління територіями та громадами, які в майбутньому повинні сформувати нову національну еліту на рівні агломерації, регіону, держави на основі національної ідеї та модерновості, перетворивши пострадянську, олігархічну державу на сучасну та конкурентоздатну.

ГО «Форум Львів і майбутнє»

Необхідно розглядати питання [...] розвитку кадрового потенціалу.

Агенція регіонального розвитку Львівщини

[Проведення] навчання з управління, спільні стратегічні сесії.

Школа публічного управління,

Український католицький університет

5. Потреба в активізації дій щодо просування інвестиційних можливостей громад-членів агломерацій на міжнародній арені.

Однією з основних проблем [розвитку агломерації] є неналежне інформування закордонних інвесторів про потенційні інвестиційні проєкти у громадах.

Для цього доцільно проводити інвестиційні форуми із залученням іноземних партнерів та представляти їм наші проєкти.

Територіальна громада, яка функціонально належить до агломерації

Попри те, що майже усі опитані вказують на необхідність якісного інституційного забезпечення процесу утворення та функціонування агломерації, думки респондентів щодо доцільності прийняття окремого закону про агломерації є різними. Зокрема, 45,8% опитаних дають ствердну відповідь на зазначене питання, наголошуючи при цьому, що відповідний закон повинен враховувати особливості функціонування територій в нинішніх воєнних умовах, а також акцентувати увагу на аспектах смарт-спеціалізації, які б посилили можливості та потенціал розвитку агломерацій у період повоєнного відновлення України.

Окремий закон потрібен, однак з доопрацюванням, з урахуванням реальних сучасних та майбутніх післявоєнних обставин.

ГО «Форум Львів і майбутнє»

37,5% респондентів вважають, що прийняття окремого закону про агломерації не потрібне.

Довідково: у Польщі відсутній єдиний підхід до нормативно-правового забезпечення функціонування агломерацій. Наприклад, **Краківська агломерація** утворена у формі добровільної асоціації м. Кракова та 14 сусідніх гмін, тобто її функціонування базується на горизонтальних домовленостях органів місцевого самоврядування. Натомість **агломерація Верхньої Сілезії та Заглемб'я** (так звана Верхньосілезька агломерація) – єдина у Польщі, легітимність якої закріплена спеціальним законом (Законом від 9 березня 2017 року «Про метрополійний союз у Сілезькому воєводстві»). При цьому важливо, що Рада агломерації вирішує спільні питання розвитку сусідніх громад без втрати ними власної ідентичності та самоврядування.

В Іспанії у 2010 р. Парламентом Каталонії було ухвалено Закон 31/2010 про створення **метрополії Барселони**. Цей закон встановлює правові основи функціонування зазначеної метрополії, регламентує її повноваження в таких сферах, як транспорт, міське планування, житлове будівництво та інфраструктура, щоб забезпечити ефективну координацію та взаємодію між різними муніципалітетами-членами метрополії. Утім, більшість великих міських агломерацій в Іспанії нині функціонують у рамках співпраці між муніципалітетами, зокрема через міжмуніципальні та публічно-приватні ініціативи, що допомагають вирішувати нагальні питання, що становлять спільний інтерес, без створення окремих структур або специфічних законів.

У Португалії створення **метрополії Лісабона** та **метрополії Порту** регламентувалося Статутним указом № 44/91 від 1991 р. про створення і функціонування метрополій Лісабона і Порту. Цей указ визначає метрополійні зони як територіальні колективні одиниці публічного права з метою координації інтересів муніципалітетів у межах кожної метрополії.

В Італії діє Національний закон №56/2014, відомий як Закон «Про міста і метрополії». Він значно змінив організацію місцевого самоврядування в країні, адже ліквідував провінції з головними регіональними центрами та замінив їх так званими метрополійними містами (агломераціями).

Респонденти висловили припущення, що основою нормативно-правового забезпечення розвитку агломерацій міг би стати один із запропонованих раніше проєктів – Проєкт Закону про міські агломерації або Проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення правових підстав для утворення агломерації як однієї з форм співробітництва територіальних громад¹⁴¹, за умови його доопрацювання в частині спрощення процедур,

¹⁴¹ Прийняття зазначеного законопроєкту було визначено індикатором реалізації завдання 1 «Створення законодавчої основи функціонування та розвитку агломерацій, забезпечення збалансованого просторового розвитку територій, що входять до їх складу» (захід (1): врегулювання на законодавчому рівні організаційно-правових засад формування агломерацій сільськими, селищними та міськими територіальними громадами, принципів і механізмів взаємодії територіальних громад у межах агломерацій, гарантій і відповідальності учасників агломерації, а також форм державної підтримки агломерацій) напряму «Посилення інтегруючої ролі агломерацій та великих міст» оперативної цілі 1.1 «Стимулювання центрів економічного розвитку (агломерації, міста)» Плану заходів на 2021-2023 роки з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки (URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/497-2021-%D1%80#Text>). Затвердження зазначеного законопроєкту планувалося у термін до 01.12.2021 р. Утім, у вересні 2021 р. після тривалих доопрацювань (загалом упродовж 2019-2021 рр.) його було остаточно знято з розгляду у Верховній Раді України. Таким чином, завдання 1 оперативної цілі 1.1 Плану заходів на 2021-2023 роки з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки залишилося не виконаним. Натомість оновлена у 2024 р. ДСРР станом на поч. листопада 2024 р. залишається не підкріпленою Планом заходів з її реалізації на новий плановий період, а саме 2024-2027 рр.

пов'язаних із утворенням агломерації, а також регулюванням її функціонування. Зазначимо, згадані вище законопроекти розглядалися у Верховній Раді України у 2017 р. та 2019 р. відповідно. Причинами не прийняття, зокрема, Проекту Закону про міські агломерації більшість опитаних нами експертів найперше називають:

1) «...складність і заплутаність норм та положень, які не спростять функціонування [агломерацій], а лише ускладнить його через надмірні процедури і надбудови» (КУ «Інститут міста Дрогобича»);

2) брак політичної волі керівництва громад, які територіально належать до агломерації, а також загальному системному підходу до розвитку країни та регіонів.

3) «...супротив малих громад та відсутність підтримки з боку ключових великих громад, насамперед, Київської та Львівської територіальних громад» (Національний університет «Львівська політехніка»);

4) «...схильність до підсилення великих міст, а не навколишніх територій» (Територіальна громада, яка функціонально належить до агломерації);

5) «відсутність зрозумілих механізмів реалізації, джерел фінансування» (ГО «Європейський діалог»);

6) «...значна «централізація» системи утворення агломерацією [відповідно до зазначених Законів]» (Національний університет «Львівська політехніка»).

Крім того, респондентами була наведена теза, проте, що «поки не буде вирішене питання із правом власності на спільні об'єкти в межах агломерації та не буде здійснено чіткого розподілу обов'язків щодо управління ними, жоден закон не підвищить ефективність функціонування агломерацій».

У контексті дослідження проблеми інституційного забезпечення формування та розвитку агломерацій респондентам також було запропоновано оцінити можливості, ефективність та потенціал співробітництва територіальних громад в рамках агломерацій (як функціонального типу території, а не територіального утворення) на основі норм діючого Закону України «Про співробітництво територіальних громад». Думки опитаних щодо цього питання розділилися у співвідношенні 50% на 50%. При цьому, наприклад, представники ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. Долишнього НАН України» наголосили, що драйвером співпраці громад, найперше, є зацікавленість на рівні керівних органів.

Подібною була й позиція представників ГО «Форум Львів і майбутнє», які, зокрема, зазначили, що чинниками активізації співпраці громад є не стільки формальні чинники, як-от інституційне забезпечення цього процесу, скільки неформальні, наприклад, мотивація стейкхолдерів до відповідних дій.

...співробітництвом рухає мотивація, а не законодавча зарегульованість.

[...] Співробітництво виростає від потреб обох/або декількох зацікавлених осіб на добровільних засадах.

ГО «Форум Львів і майбутнє»

Ми запитали експертів у чому, на їх думку, полягають основні перешкоди (бар'єри) що сповільнюють розвиток співробітництва на основі норм діючого Закону України «Про співробітництво територіальних громад». У результаті інтерв'ю ними ідентифіковані наступні ключові проблеми:

1) складність процедури міжмуніципального співробітництва; довготривалість процедури укладення договорів про співпрацю;

Бюрократичні і процедурні складнощі при ініціюванні та організації співробітництва між громадами. Процес вимагає узгодження багатьох деталей щодо підписання договорів тощо.
КУ «Інститут міста Дрогобича»

Довготривалі процедури укладання договорів про співробітництво.
Територіальна громада, яка функціонально належить до агломерації

Тривалість процедури з укладення договорів про реалізацію спільних проектів.
**Консультант Програми Ради Європи
«Посилення доброго демократичного врядування і стійкості в Україні»**

2) низька інституційна спроможність органів місцевого самоврядування у контексті їх участі в міжмуніципальному співробітництві, яка, у тому числі, спричинена: (1) браком власних фінансових ресурсів для реалізації проектів співробітництва, (2) відсутністю чітко регламентованих дієвих механізмів фінансового стимулювання розвитку співробітництва територіальних громад, (3) браком кваліфікованих кадрів у ключових сферах управління (наприклад, урбаністика, планування місцевого розвитку, інженерія тощо);

Обмеженість фінансових ресурсів громад.
Навіть об'єднавши зусилля, громадам часто не вистачає коштів для реалізації масштабних інфраструктурних проектів, таких як ремонт доріг, модернізація мереж водопостачання, будівництво сміттєпереробних заводів тощо.
Недосконалість механізмів фінансування проектів співробітництва.
Закон [Закон України «Про співробітництво територіальних громад»] не передбачає окремого бюджетного фінансування, а можливості залучення коштів з державного фонду регіонального розвитку чи інших джерел досить обмежені.
[...] Недостатність кваліфікованих кадрів у громадах для планування та реалізації складних інфраструктурних проектів. Багатьом громадам бракує досвідчених менеджерів, інженерів, проєктантів тощо.
КУ «Інститут міста Дрогобича»

Потрібна додаткова фінансова підтримка участі територіальних громад у проєктах співробітництва.
**Радник Львівського міського голови
з економічних питань та містобудування (2015-2020 рр.)**

Брак фінансових стимулів (в т.ч. визначених поза межами Закону [Закону України «Про співробітництво територіальних громад»]).
Національний університет «Львівська політехніка»

*Дефіцит власних коштів громади, неефективний менеджмент.
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

3) низький рівень вмотивованості громад до співпраці, що, серед іншого, може бути наслідком:

– політизованості одного або кількох учасників співробітництва; конкуренції між територіальними громадами та/або втрати взаємної довіри

*Недостатня обізнаність та розуміння громадами можливостей
співробітництва, які надає цей закон.
Багато громад досі не скористалися ним повною мірою.
[...] Низький рівень довіри між громадами,
небажання ділитися повноваженнями та ресурсами, що заважає досягненню
домовленостей про співпрацю.
КУ «Інститут міста Дрогобича»*

*Небажання громад укладати такі договори.
Територіальна громада, яка функціонально належить до агломерації*

– нестачі позитивного досвіду ефективно реалізованих в Україні угод про співробітництво територіальних громад.

*Відсутність достатнього позитивного досвіду і кращих практик,
які б надихали інші громади використовувати можливості Закону
[Закону України «Про співробітництво територіальних громад»].
КУ «Інститут міста Дрогобича»*

У свою чергу, низька вмотивованість громад до міжмуніципального співробітництва зумовлює складність узгодження інтересів та пріоритетів різних органів місцевого самоврядування.

*Складність узгодження інтересів та пріоритетів різних громад.
Часто громади мають різні потреби і бачення розвитку інфраструктури,
що ускладнює досягнення домовленостей про спільні проєкти.
КУ «Інститут міста Дрогобича»*

Результати проведених анкетування та глибинних інтерв'ю дозволили констатувати наявність низки **поведінкових перешкод** щодо входження територіальних громад в агломерацію. Найперше, це страх поділитись владою (31% опитаних); страх поділитись земельними ресурсами (у т.ч. страх хаотичної забудови своєї громади) (27,6%); страх поділитись фінансовими ресурсами (22,4%; рис. 2.6).

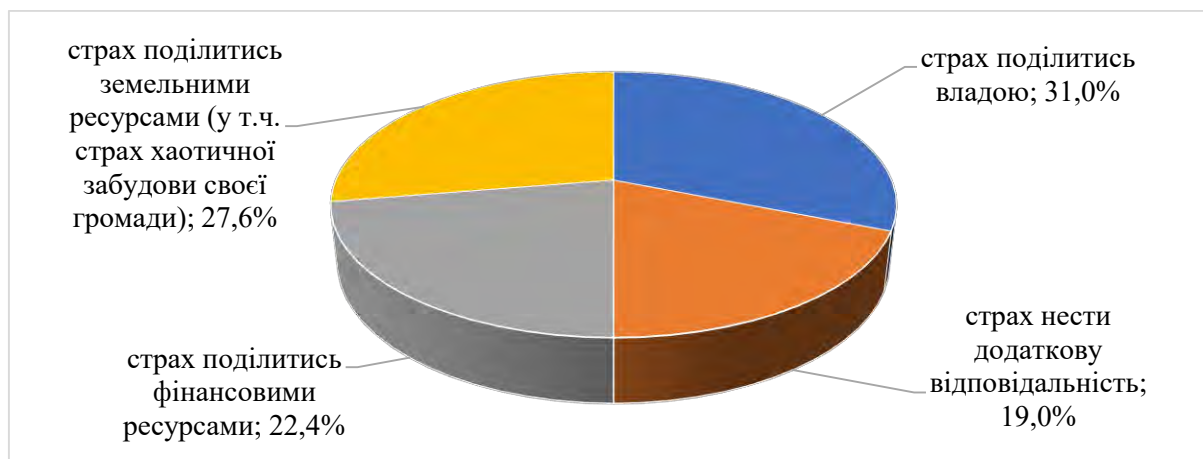

Рис. 2.6. Відповіді на запитання «Які поведінкові перешкоди щодо входження громад в агломерацію? (оберіть кілька відповідей)», %

Страх поділитися владою.

Це природньо для місцевих еліт, особливо якщо відсутня мотивація до реального розвитку громади. Все інше із переліченого [страх нести додаткову відповідальність; страх поділитись фінансовими ресурсами, земельними ресурсами] – буде наслідком.

ГО «Форум Львів і майбутнє»

Крім того, респонденти вказали на наявність таких деструктивних поведінкових чинників в контексті формування агломерації, як: недовіра до партнерів; незрозумілість процедури прийняття управлінських рішень у процесі формування агломерації; конфлікти інтересів між громадами; відсутність в Україні позитивних практик агломерування; недостатня інституційна спроможність ОМС в контексті участі в агломерації; корумпованість органів влади тощо.

Недовіра до партнерів.

Консультант Програми Ради Європи

«Посилення доброго демократичного врядування і стійкості в Україні»

Недовіра до потенційних партнерів.

Національний університет «Львівська політехніка»

Незрозуміла процедура прийняття рішень [у процесі формування агломерації].

Територіальна громада, яка функціонально належить до агломерації

Суб'єктивні конфлікти інтересів.

Страх бути критикованим з боку політичних опонентів.

Відсутність аналогічних практик, які б були успішними.

ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. Долишнього НАН України»

Недостатня інституційна спроможність менеджменту в контексті участі в агломерації.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Нерозуміння конкретних цілей формування агломерації.

Територіальна громада, яка функціонально належить до агломерації

*Нерозуміння механізмів співпраці, відсутність позитивних прикладів співпраці,
нерозуміння розподілу обов'язків та права власності на створену додану вартість.
Корупція, лобіювання інтересів окремих бізнес-груп на противагу інтересам громади.
ГО «Народна дія Львів»*

Довідково: На етапі вироблення моделі врядування проблема недовіри між партнерами в мажах агломерації були характерними для більшості розвинутих нині агломерацій світу. Наприклад, у **Краківській агломерації** упродовж перших семи років її функціонування при прийнятті рішень використовувався принцип простої більшості, і лише згодом, побудувавши взаємодовіру, напрацювавши культуру співпраці, гміни погодились запровадити принцип однаковості при прийнятті рішень.

БЛОК 3. Пріоритети подолання проблем формування та функціонування агломерацій в Україні. Результати проведеного дослідження дозволили підтвердити гіпотезу, що основними проблемами формування та ефективного функціонування агломерацій в Україні є недосконалість інституційного та організаційного забезпечення цього процесу. Для пошуку шляхів та дієвих інструментів подолання зазначених проблем у процесі анкетування та глибинних інтерв'ю було опитано експертів щодо їх бачення пріоритетів та можливостей удосконалення процесу інституційного забезпечення агломерування в Україні.

Зважаючи на актуальність питання якісного нормативно-правового забезпечення утворення та функціонування агломерацій, ми запитали респондентів, яким чином законодавство мало б визначати статус агломерації (рис. 2.7).

Цікаво, що 46,7% опитаних вважає, що агломерацію слід законодавчо регламентувати як форму співробітництва територіальної громади-центру агломерації з територіальними громадами, які розташовані в зоні впливу центру агломерації щодо вирішення визначеного кола спільних питань. Таке визначення статусу агломерації може призвести до порушення принципу рівності громад у межах агломерації, оскільки загрожує де-факто розмежуванням громад в межах агломерації на (1) територіальну громад-центр агломерації та (2) територіальні громади, розташовані в зоні впливу центру агломерації. При цьому, відповідаючи на запитання щодо ефективності/неефективності системи координації взаємодії громад-учасниць (потенційних та фактичних) Львівської агломерації (питання № 11) більшість респондентів наголошує на важливості збереження рівноправ'я між громадами та дотримання принципу взаємовигоди.

¹/₅ респондентів зазначають, що агломерація – це соціо-територіальна система-мікрорегіон, який слід ідентифікувати як функціональний тип території згідно законодавчо визначених критеріїв.

Рис. 2.7. Відповіді на запитання «Якому з варіантів Ви надасте перевагу для законодавчого визначення статусу агломерації? (оберіть кілька відповідей)», %

Цікаво, що лише трохи більше 13% опитаних вважають, що агломерацію слід законодавчо регламентувати як юридичну особу у формі асоціації, як інструмент просторового розвитку території на основі договірної співробітництва громад, при тому, що саме такий статус сьогодні мають і Львівська, і Київська агломерації. Міжмуніципальні асоціації або союзи – найбільш поширена форма об'єднань й у європейських та північноамериканських агломераціях.

Разом з тим, *представники однієї із опитаних громадських організацій* зазначили, що у законодавчому визначенні статусу агломерацій найперше має враховуватися рівень взаємодії територіальних громад щодо спільного адміністрування об'єктів власності. Отже, на їх думку агломерація – це «...інституціоналізоване у формі договору чи в інший спосіб співробітництво

суміжних та/або сусідніх територіальних громад з метою планового ефективного управління спільними ресурсами цих громад та створення спільної доданої вартості» (автор – О.І. Дацко, д.е.н., доц., завідувач кафедри менеджменту мистецтва Львівської національної академії мистецтв).

На запитання «Чи підтримуєте Ви важливість законодавчого встановлення процедури утворення агломерації, критеріїв віднесення територіальних громад та/або територій до складу агломерації?» більшість опитаних (60%) дали ствердну відповідь. При цьому, респонденти наголошують на важливості врахування інтересів органів місцевого самоврядування-учасників агломерацій при розробленні відповідного нормативно-правового забезпечення.

Також половина респондентів вважає доцільним законодавче унормування механізму визначення, встановлення та документальної фіксації меж агломерації. 42,3% опитаних вважають ці заходи не обов'язковими, ще 7,7% респондентів не змогли визначитися із відповіддю на зазначене питання.

Трохи більше 80% опитаних вважають, що немає потреби у включенні агломерацій у визначену Конституцією України систему місцевого самоврядування (Розділ XI).

Під час глибинних інтерв'ю серед представників наукової спільноти також прозвучали думки й про те, що: (1) інституційно закріплювати статус агломерації не потрібно; (2) законодавче визначення статусу агломерації не вплине на ефективність її функціонування; (3) поки достатньо фіксації агломерації як функціонального типу території.

Опитані експерти зазначають, що на ефективність функціонування агломерацій в Україні матиме чималий вплив й застосування додаткових фінансових стимулів для співробітництва громад.

Не потрібен [окремий закон про агломерації]. Потрібні фінансові стимули для співробітництва, але не в рамках окремого закону.

Національний університет «Львівська політехніка»

Довідково: установчими зборами асоціації органів місцевого самоврядування «Львівська агломерація» від 29.04.2024 р. «Про визначення розміру членських внесків на 2024 рік» встановлено розмір членських внесків до агломерації в обсязі 1 гривня на одного мешканця громади. Таким чином, загальний річний бюджет асоціації у 2024 р. (після внесків усіх громад) складе трохи менше 1 млн грн, або ж близько 24 тис дол США. Близько 80% загальної суми внесків забезпечує Львівська громада.

Бюджет **Краківської агломерації** (Польща) у 2022 р. становив майже 5 млн злотих, або приблизно 1,1 млн євро. Приблизно таким же є бюджет єдиної в Ірландії метрополії – **Дублін** (щорічно трохи більше 1 млн євро).

Бюджет **Ризької метрополії** (Латвія) формується із членських внесків муніципалітетів-учасників асоціації, які сплачуються щорічно до 30 квітня. Розмір членського внеску муніципалітету міста Риги становить 40,0 тис. євро, а інших муніципалітетів – 5,0 тис. євро.

Агломерація Верхньої Сілезії та Заглемб'я (так звана Верхньосілезька агломерація, Польща) має власний бюджет, основу якого складають 5,75% від обсягу ПДФО, який сплачують мешканці гмін агломерації. Дохідна частина бюджету агломерації у 2022 р. склала 1,3 млрд злотих (приблизно 300 млн євро). Левова частка цих коштів витрачається на забезпечення функціонування спільної транспортної системи, зокрема, залізничного сполучення.

Бюджет **метрополії Барселони** (Іспанія) формується із ширшого кола джерел. Найперше, це внески муніципалітетів-членів метрополії. Їх розмір встановлюється за згодою усіх муніципалітетів та є однаковим для усіх адміністративних одиниць, не залежно від площі або чисельності населення. Крім того, до бюджету надходять: (1) так звані метрополійні податки і збори. Фактично, це надбавки до майнових податків і здорів (у т.ч. податок на нерухоме майно), встановлені законодавством Іспанії про місцеві фінанси для метрополійних районів; (2) плата за надання послуг у сферах, що належать до компетенції метрополії; (3) плата за користування об'єктами публічної власності; (4) плата за користування послугами державних компаній (у т.ч. банків), які діють на території метрополії; (5) надходження від штрафів і санкцій; (6) субсидії; (7) доходи від операцій з капіталом.

Традиційно вагому складову бюджету європейських агломерацій/метрополій становлять фінансові ресурси ЄС.

Крім того, 46,4% опитаних наголошують на необхідності чіткого законодавчого встановлення механізму нефінансової підтримки державою агломерацій та стимулювання їх розвитку як полюсів економічного зростання загалом та територіальних громад, що входитимуть до їх складу. При цьому, така підтримка має бути комплексною – інституційною, інформаційною, маркетинговою, промоційною тощо.

Респонденти також наголосили на необхідності формування культури співпраці між органами місцевого самоврядування на засадах довіри і взаємоповаги як передумови ефективної координації спільних проєктів і залучення ресурсів.

До ТОП-3 **організаційних заходів**, які найбільше сприятимуть розвитку агломерацій в Україні респонденти віднесли: (1) налагодження ефективної взаємодії між громадами-членами агломерації (40,8% відповідей); (2) пошук надійних джерел фінансування (20,4% відповідей); (3) створення дієвого регулятивного органу (16,3% відповідей).

Потрібен орган управління, якому довірятимуть усі учасники агломерації; визначення основних цілей спільного розвитку території агломерації.

Територіальна громада, яка функціонально належить до агломерації

Затвердити чіткі та взаємовигідні «правила гри», створити спільний орган (залучити через аутсорс тощо), щоб координував співпрацю

Територіальна громада, яка функціонально належить до агломерації

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

Формування ефективної системи регулювання розвитку агломераціями є ключовим етапом, адже це дозволить забезпечити системну координацію та моніторинг реалізації стратегічних пріоритетів.

Паралельно з цим важливо створити механізми співпраці та партнерства з місцевими органами влади, підприємствами та громадськими організаціями. Це дозволить об'єднати зусилля для досягнення спільних цілей та забезпечити широку підтримку ініціатив з боку різних сфер суспільства.

Агенція регіонального розвитку Львівщини

Крім того, в контексті організаційного забезпечення розвитку агломерацій в Україні респонденти акцентують на важливості якісної кадрової підтримки (Консультант Програми Ради Європи «Посилення доброго демократичного врядування і стійкості в Україні»).

Довідково: в офісі агломерації Верхньої Сілезії та Заглемб'я (Польща) працює близько 180 фахівців, які виконують функції, пов'язані з управлінням майном, підготовкою та виконанням бюджету, підготовкою та моніторингом реалізації Стратегії розвитку, залученням зовнішньої фінансової допомоги тощо.

В Бюро **Краківської агломерації** (Польща) працює 20 фахівців.

Станом на кін. 2025 р. в офісі **Львівської агломерації** працювало не більше 6 осіб.

На думку більшості опитаних для ефективного функціонування агломерацій в Україні пріоритетними формами взаємодії громад-членів мали б бути (рис. 2.8): (1) договір про співробітництво у формі реалізації спільних проектів, що передбачає координацію діяльності суб'єктів співробітництва та акумулювання ними на визначений період ресурсів, (2) робочі зустрічі та консультації щодо вирішення питань, які становлять спільний інтерес, а також (3) спільні заходи в сферах компетенції громад.

Цікаво, що саме потребу в укладенні угоди про співробітництво між громадами Львівської агломерації 44% опитаних назвали одним із першочергових заходів з підвищення ефективності регулювання її функціонування.

Укласти реальні та дієві угоди між центром агломерації та громадами, які знаходяться у його зоні впливу, щодо вирішення визначеного кола спільних питань.

ГО «Форум Львів і майбутнє»

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

Рис. 2.8. Відповіді на запитання «Які з форм взаємодії громад мають бути пріоритетними для ефективного функціонування агломерацій в Україні?», %

Іншою важливою складовою в контексті підвищення ефективності регулювання функціонування Львівської агломерації респонденти називають формування єдиного регулятивного органу (37,0%; рис. 2.9).

Рис. 2.9. Відповіді на запитання «Що варто зробити для підвищення ефективності регулювання функціонування Львівської агломерації? (оберіть кілька відповідей)», %

59,3% респондентів упевнені, що входження територіальних громад в Львівську агломерацію на основі укладеного договору про співробітництво між громадами, а також проведення регулярних робочих зустрічей та консультацій щодо вирішення питань, які становлять спільний інтерес, реалізація спільних заходів тощо сприятиме поліпшенню розвитку учасників агломерації. Разом з тим, низка опитаних наголошують, що таке покращення не слід очікувати у короткостроковій перспективі, а радше у середньо- та довгостроковому періоді. Також наявною була й відповідь, що «...форма взаємодії громад у межах агломерації не визначає її успішності. Успішність залежить від якості реалізованих заходів» (ГО «Народна дія Львів»).

Враховуючи результати анкетувань та глибинних інтерв'ю, нами ідентифіковано наступні пріоритетні *регулятивні заходи* в контексті забезпечення успішного розвитку агломерацій в Україні:

1) інституціоналізація системи регулювання діяльності агломерацій. Наприклад, щодо Львівської агломерації, то понад третина опитаних вважають, що формування єдиного дієвого регулятивного органу є одним із основних драйверів забезпечення ефективного її функціонування;

*Інституціоналізувати систему регулювання агломерацією, але не через прийняття законодавчих актів, а на рівні горизонтальних рішень.
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. Долиńskiego НАН України»*

*Створити інституцію для систематичної роботи з громадами.
Можливо задіяти Агенцію регіонального розвитку Львівщини
ГО «Європейський діалог»*

*Узгодити процедуру прийняття рішень у межах агломерацій.
Консультант Програми Ради Європи
«Посилення доброго демократичного врядування і стійкості в Україні»*

2) розроблення якісних та реалістичних документів державного планування для агломерацій (генеральних планів, стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації, галузевих планів розвитку тощо) із забезпеченням публічності та прозорості цього процесу, узгодження таких документів із документами державного планування громад-членів агломерації, відповідного регіону, держави;

*Перш за все, необхідно розробити стратегічний план розвитку, який визначатиме
цілі, завдання та пріоритети на майбутнє.
Агенція регіонального розвитку Львівщини*

*Виготовити прагматичний генеральний план.
Розробити чіткі плани [галузеві плани розвитку] з відповідними графіками їх
реалізації, джерелами фінансування існуючими й такими, що у перспективі
можуть бути залучені з інших вітчизняних та іноземних джерел.
ГО «Форум Львів і майбутнє»*

*Розробка якісних документів для агломерації на основі вивчення потреб стейкхолдерів,
їх пріоритизації, інвентаризації наявних ресурсів тощо.
Школа публічного управління,
Український католицький університет*

*Спроектувати просторове розміщення людей та
їхніх потреб принаймні на 7-10 років.
ГО «Народна дія Львів»*

3) промоція потенціалу та можливостей розвитку агломерацій, у т.ч. на міжнародній арені.

*Особливу увагу надати інвестиційно привабливим територіям, що можуть бути
негайно задіяні для потреб інвестиційної діяльності та оперативного освоєння
коштів, що надходять з різних джерел на відбудову держави.
ГО «Форум Львів і майбутнє»*

Вивчення досвіду організаційно-інституційного забезпечення та стратегічного планування розвитку агломерацій в Європі дозволило констатувати наявність у провідних агломераціях/метрополіях стратегій розвитку як обов'язкової складової забезпечення сталого зростання, підвищення конкурентоспроможності та ефективного використання спільних ресурсів. Попри те, що сьогодні в Україні відсутнє законодавче регулювання процедурних питань щодо підготовки Стратегій розвитку агломерацій, у 2023 р. за підтримки Центру експертизи доброго врядування Ради Європи (у межах Програма

«Посилення демократичного врядування і стійкості в Україні»), а також представників Фонду розвитку місцевої демократії ім. Єжи Регульського (Польща) було підготовлено¹⁴² Стратегію розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року (далі – Стратегія розвитку Львівської агломерації) згідно зі методологією Ради Європи зі стратегічного муніципального планування (Strategic Municipal Planning). Відтак, Львівська агломерація стала першою в Україні, де ініціювали та затвердили документ такого типу.

Ми додатково запитали респондентів щодо їх оцінок прийнятої наприкінці 2023 р. Стратегії розвитку Львівської агломерації. Більшість з них вважають зазначений документ суто формальним, не очікують особливих вигод для громад від його прийняття (34,8%), а також зазначають, що Стратегія зроблена поспіхом, має багато прогалин і навряд чи буде реалізована (11,1%), не враховує реальні інтереси громад (5,6%; рис. 2.10).

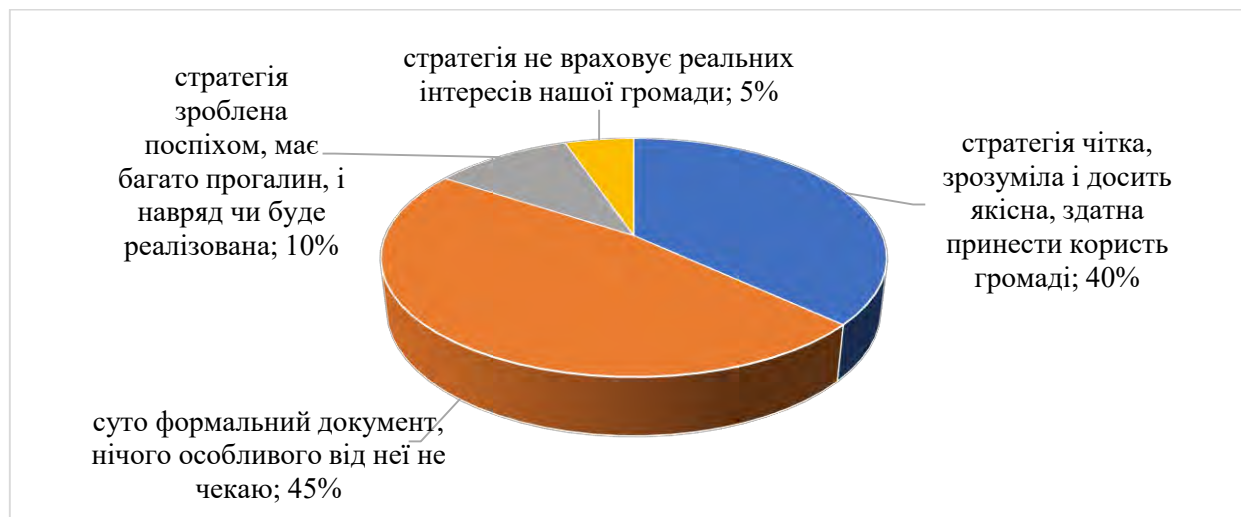

Рис. 2.10. Відповіді на запитання «Як Ви оцінюєте Стратегію розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року?», %

Стратегія не містить аналізу найважливішого:

1) опису вхідних ресурсів для розвитку співпраці; 2) аналізу спільних проблем та цілей розвитку; 3) не окреслено, яку додану вартість створюватиме ця агломерація і як будуть розподілені результати її функціонування між громадами. Крім того, вважаю, що горизонт планування до 2027 року не може вважатися стратегічним. Стратегія повинна була б формуватися на основі комплексних планів просторового розвитку території громад-членів агломерації. У більшості громад такі документи відсутні. Жодною із громад-членів агломерації не оприлюднені в повному обсязі генеральні плани. Частина генпланів втрачає свою актуальність у 2025 р. (наприклад, м. Львова. А генплану Львівської територіальної громади немає взагалі). Тому виникає питання, на основі яких показників сформована

Стратегія розвитку Львівської агломерації.

ГО «Народна дія Львів»

¹⁴² Ця цього відповідно до розпорядження начальника Львівської ОВА про початок розроблення Стратегії розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року був створений керівний комітет у складі представників 17 громад (в подальшому до них приєдналась ще одна громада), а також представників ключових департаментів ОВА, деяких державних інституцій, експертів, представників проєктів міжнародної технічної допомоги.

Утім 40% опитаних все ж вважають Стратегію розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року чіткою, зрозумілою і досить якісною, а також вбачають її потенціал в контексті сприяння підвищенню якості життя мешканців у громадах-учасниках агломерації.

Документ відображає фактичну готовність залучених громад до реалізації спільних проєктів та за умови якісної реалізації принесе певну користь громадам.

**Консультант Програми Ради Європи
«Посилення доброго демократичного врядування і стійкості в Україні»**

Однак, відповідно до законодавства України планувальні й проєктні рішення мають супроводжуватися оцінками екологічних наслідків їх реалізації. Згідно із Законом України «Про стратегічну екологічну оцінку» такій оцінці мала б підлягати і Стратегія розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року. Утім, станом на поч. листопада 2024 р. відповідного документу не було внесено у Єдиний реєстр стратегічної екологічної оцінки.

Разом з тим, як справедливо зазначили представники *Львівської обласної державної адміністрації*, «*Стратегія – рамковий візійний документ, який має бути підсилений якісним Планом [реалізації Стратегії]*». Утім, до розроблення та/або обговорення проєкту Плану заходів з реалізації Стратегії розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року долучалися лише 30% опитаних. Станом на поч. листопада 2024 р. зазначений документ затверджено не було. З-поміж основних причин не прийняття Плану заходів з реалізації Стратегії респонденти називають відсутність якісної координації взаємодії між громадами-учасниками агломерації, а також чітко сформульованого переліку спільних інтересів та ресурсів, які можуть бути задіяні для вирішення спільних проблем.

У визначеному форматі План заходів з реалізації Стратегії не був прийнятий, оскільки це можливо і доцільно лише після визначення зацікавлених громад та формування платформи для їхньої взаємодії.

Під час розроблення проєкту Стратегії було напрацьовано понад 20 стратегічних проєктів, вони стали основою для підготовки проєкту Плану заходів.

**Консультант Програми Ради Європи
«Посилення доброго демократичного врядування і стійкості в Україні»**

Половина опитаних вважають ілюзорними¹⁴³ та/або малореалістичними перспективи втілення завдань Стратегії розвитку та Плану заходів з її реалізації. Основними дестимуляторами в контексті реалізації Стратегії розвитку та Плану

¹⁴³ Тобто такими, які виглядають привабливими, але насправді не мають реального підґрунтя. Такі перспективи здаються здійсненним, але насправді є лише ілюзією, без конкретних шансів / з мінімальними шансами на втілення. Наприклад, ілюзорні перспективи можуть бути результатом перебільшення потенційних вигод чи недооцінки труднощів.

заходів з її реалізації експерти називають: відсутність нормативно-правового забезпечення процесів агломерування; слабо налагоджена взаємодія між громадами; часову та просторову невизначеність бойових дій; брак власних фінансових ресурсів у громад-учасниць агломерації тощо.

На сьогодні перспективи [реалізації Стратегії розвитку та Плану заходів з її реалізації] не оптимістичні, адже громади не готові фінансувати спільні заходи власним бюджетом

Територіальна громада, яка функціонально належить до агломерації

*Перш за все необхідно щоб закінчилась війна.
А потім варто чітко законодавчо регламентувати питання, пов'язані з агломеруванням.*

Територіальна громада, яка функціонально належить до агломерації

*Заходи будуть реалізовуватися по мірі можливості природнім шляхом.
Вплив Стратегії при цьому – суто формальний.*

ГО «Європейський діалог»

Складність буде в організації взаємодії громад за відсутності відповідного законодавства.

КУ «Інститут міста Дрогобича»

Перспективи залежать від досягнення зацікавленими громадами консенсусу щодо процедури прийняття рішень та формування платформи для взаємодії.

Консультант Програми Ради Європи

«Посилення доброго демократичного врядування і стійкості в Україні»

Якщо виконання Стратегії розвитку та Плану заходів з її реалізації буде забезпечене зовнішнім фінансовим ресурсом – щось буде робитися, а якщо ні – то все залишиться без змін.

ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. Долишнього НАН України»

Стратегічні цілі Стратегії – зовсім не стратегічні. Радше гарні гасла: «ефективне взаємовигідне партнерство», «рівноправне партнерство», комфортне і безпечне середовище». Це не стратегія, а швидше умови співіснування. Перспективи реалізації примарні, бо заявити про наміри посилити конкурентоспроможність території та створити реальні умови для підвищення конкурентоспроможності – різні речі.

ГО «Форум Львів і майбутнє»

Перспективи дуже невизначені, бо документи не містять ключових даних щодо проєктованої кількості та розміщення ресурсів, прав власності, опису реалій просторового розвитку. Цій Стратегії бракує людиновимірності.

ГО «Народна дія Львів»

Перспективи реалізації Стратегії розвитку оцінюють як реалістичні лише 15,3% опитаних. Для цього, на думку опитаних, з поміж іншого, мають бути утворений дієвий регулятивний орган, забезпечена якісна комунікація між громадами, а також затверджений реалістичний Плану заходів.

*Буде Асоціація і План заходів – будуть ефективно реалізовані проєкти.
Львівська обласна державна адміністрація*

*Повинні бути реалізовані [Стратегія розвитку та План заходів з її реалізації].
Радник Львівського міського голови
з економічних питань та містобудування (2015-2020 рр.)*

*У більш віддаленій перспективі більшість задумів буде реалізовано.
Національний університет «Львівська політехніка»*

А експерти Асоціації міст України наголошують, що «прийнята Стратегія розвитку Львівської агломерації має великі шанси стати дорожньою картою для розвитку громад-членів агломерації».

Проведене дослідження підтвердило, що агломерації в Україні розглядаються експертами як потужний інструмент регіонального розвитку і повоєнного відновлення, однак їхній потенціал суттєво стримується насамперед інституційними та організаційними бар'єрами, а не відсутністю усвідомлення їхньої ролі. Ключовими проблемами є брак чіткого нормативно-правового статусу агломерацій, слабка координація та комунікація між громадами, низька якість і несинхронізованість стратегічного та просторового планування, недостатні фінансові та кадрові ресурси, а також поведінкові перешкоди – недовіра, страх поділу влади, ресурсів та відповідальності. Опитані експерти вважають пріоритетними завданнями інституціоналізацію системи врядування агломераціями (на основі зрозумілих «правил гри» і дієвого координуючого органу), спрощення та стимулювання міжмуніципального співробітництва, підсилення стратегічного і просторового планування, формування культури довіри та партнерства, а також запровадження фінансових і нефінансових стимулів, без яких агломерації не зможуть стати реальними полюсами зростання в повоєнній відбудові України.

2.4. Проблемні аспекти встановлення меж територіальних громад та адміністративно-територіальних одиниць в умовах децентралізації

Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади на засадах децентралізації, яка реалізується починаючи з 2015 року, створила нові можливості для розвитку територіальних громад та значно підвищили спроможність місцевого самоврядування. Формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, фокусують перманентність проблеми узгодження інтересів держави та територіальних громад.

Водночас фундаментальною проблемою функціонування органів місцевого самоврядування досі залишається фрагментарність встановлених меж новітніх адміністративно-територіальних утворень.

У більшості адміністративно-територіальних одиниць існують декілька варіантів формально встановлених меж, на жоден з яких не розроблено технічної документації та які не внесено до Державного земельного кадастру, що тягне за собою цілий ряд проблем забезпечення реальної повсюдності місцевого самоврядування.

Така ситуація створює невизначеність із повноваженнями щодо розпорядження землями, призводить до помилок в обліку та статистиці, створює підґрунтя для конфліктів, істотно обмежує імплементацію єдності підходів до просторового й економічного планування в сфері регіонального розвитку та формування взаємопов'язаної системи планування функціонально-просторового розвитку держави.

Тому встановлення меж територій територіальних громад, а також населених пунктів, як в технічному, так і в юридичному аспектах актуалізує необхідність реального інституційно правових врегулювання цієї проблеми постаючи важливими елементами успішного завершення реформи децентралізації в Україні у контексті формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах; створення скоординованої системи стратегічного, просторового та бюджетного планування регіонального розвитку на національному, регіональному та місцевому рівнях.

Особливості інституційно-правового забезпечення просторово-інтегрованої політики регіонального розвитку в Україні. Визначення меж територій сільських і селищних рад в Україні вперше ініційовано в процесі відходу від соціалістичної системи земельних відносин, вибудованих за принципами монопольного права державної власності на землю та безоплатності землекористування, який отримав назву – земельна реформа, відповідно постанови Верховної Ради України "Про земельну реформу (18 грудня 1990 рік)¹⁴⁴.

Проголошення земельної реформи відбулося без унормування на рівні самостійного законодавчого акта кінцевої мети, напрямів, етапів та механізмів її здійснення, як цілісного комплексу скоординованих взаємопов'язаних правових, організаційних, фінансових, технологічних, науково-технічних, інформаційно-освітніх та інших заходів з огляду на практичне впровадження ринкових земельних відносин.

¹⁴⁴ Про земельну реформу: постанова Верховної Ради Української РСР від 18 грудня 1990 р № 563-XII. // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/563-12#Text>. (дата звернення: 11.04.2025).

Серед основних першочергових заходів земельної реформи значились, зокрема формування територій сільських і селищних рад, у межах яких вони мають право розпоряджатися землею.

За період з 1992 по 1994 рік було створено нові та оновлено існуючі планово картографічні матеріали на площі 9,5 млн. га (лише 22% від потреби); на устарілих планах М 1:10000 землекористувань колгоспів і державних господарств формально (камерально) сформовано території 9,3 тис. сільських і селищних рад (87% загального обсягу цих робіт) та визначено межі 22684 сільських населених пунктів (79%)¹⁴⁵.

Таким чином, межі сформованих територій сільських і селищних рад в натурі (на місцевості) не встановлено, а їх координати дотепер не визначено. Уточнення меж територій районів та областей, їх координат та площ також не було здійснено.

З 1 січня 2002 року законодавчою основою системного впорядкування змін у земельних відносинах, що відбулись з часу проголошення земельної реформи, а також реалізації конституційних норм щодо забезпечення права на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад і держави; раціонального використання й охорони земель є чинний Земельний кодекс України¹⁴⁶, Закон України «Про землеустрій» (від 22.05.03 р. №858-IV)¹⁴⁷ тощо. В статті 176 Земельного Кодексу України було зазначено, що межі адміністративно територіальних утворень посвідчуються державним актом України, форму та порядок видачі якого встановлює Верховна Рада України.

Однак Верховна Рада України ні форми, ні порядку видачі таких державних актів так і не визначила. А статтю 176 виключено із Земельного кодексу на підставі Закону № 497-VIII від 2 червня 2015 року¹⁴⁸, що набув чинності 27 червня 2015 року.

У щорічнику «Моніторинг земельних відносин в Україні. 2014-2015», підготовленому станом на 3 березня 2016 р в рамках реалізації Проекту «Підтримка реформ у сільському господарстві та земельних відносинах в Україні», зазначено наступне¹⁴⁹: *«Згідно з даними Держгеокадастру існує 50 населених пунктів з офіційно визначеними і зареєстрованими межами з поміж*

¹⁴⁵ Чепков Б. Становлення і розвиток земельної реформи. Землевпорядний вісник. 2001. № 1. С. 8-10.

¹⁴⁶ Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768 – III. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>. (дата звернення: 10.08.2025).

¹⁴⁷ Про землеустрій: Закон України від 22 травня 2003 р. № 858-IV. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15/ed20220710#Text> (дата звернення: 7.07.2025).

¹⁴⁸ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення складу, змісту та порядку погодження документації із землеустрою: Закон України від 2 червня 2015 р. № 497-VIII. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/497-19#n5> (дата звернення: 7.07.2024).

¹⁴⁹ Щорічник «Моніторинг земельних відносин в Україні. 2014-2015»: Проект «Підтримка реформ у сільському господарстві та земельних відносинах в Україні», С.11. URL: <http://www.kse.org.ua/download.php?downloadid=451>. (дата звернення: 9.08.2024).

29772 населених пунктів в Україні (згідно з даними Державної служби статистики України), включаючи міста, селища міського типу та села. З них 21 населений пункт знаходиться в Одеській області, 13 в Рівненській, 6 в Сумській, 3 в Тернопільській, 2 в Черкаській та по одному в Київській, Івано-Франківській, Полтавській, Харківській та Чернігівській. Загальна територія цих населених пунктів складає всього близько 24122 га. Однак у більшості районів і міст, а також усіх областей існують формально встановлені межі. Питання визначення меж ускладнюється адміністративною реформою, оскільки сільські ради знаходяться в процесі консолідації в сільські громади, а їхню кількість буде зменшено».

За результатами оновленого моніторингу станом на червень 2018 року до ДЗК внесено інформацію про офіційно встановлені адміністративні межі 803 населених пунктів – це 2,8% з поміж 28 670 в Україні (за даними Державної служби статистики України), включаючи міста обласного та районного значення, селища міського типу та сільські населені пункти ¹⁵⁰.

В сучасних умовах згідно частини 2 статті 173 Земельного кодексу України межі району, села, селища, міста, району у місті встановлюються і змінюються за проєктами землеустрою щодо встановлення (зміни) меж адміністративно-територіальних одиниць. Відповідно до абзацу третього пункту 1 частини 3 статті 186 Земельного кодексу України, рішення Верховної Ради України, органу місцевого самоврядування про встановлення (зміну) меж адміністративно-територіальної одиниці одночасно є рішенням про затвердження проєктів землеустрою щодо встановлення (зміни) меж адміністративно-територіальної одиниці.

Слід враховувати, що на час адміністративно-територіальної трансформації відповідно до частини третьої статті 46 Закону України «Про землеустрій»¹⁵¹ проєкт землеустрою щодо встановлення (зміни) меж адміністративно-територіальних одиниць повинен включати: пояснювальну записку; завдання на виконання робіт; рішення про розроблення проєкту землеустрою щодо встановлення або зміни меж адміністративно-територіальних одиниць; посвідчені в установленому порядку копії генерального плану населеного пункту, рішень про його затвердження (у разі зміни меж населеного пункту); викопіювання із схеми землеустрою і техніко-економічного обґрунтування використання та охорони земель адміністративно територіальної одиниці (утворення), а у разі її відсутності - викопіювання із проєкту формування

¹⁵⁰ Моніторинг земельних відносин в Україні: 2016-2017. Статистичний щорічник. Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру. URL: <https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/monitoring.pdf>. (дата звернення: 9.08.2024).

¹⁵¹ Про землеустрій: закон України від 22.05.2003 р. № 858-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>. (дата звернення: 10.08.2025).

територій сільських, селищних рад; викопіювання із кадастрових карт (планів) з відображенням існуючих (за їх наявності) та проєктних меж адміністративно-територіальної одиниці; експлікація земель в існуючих (за їх наявності) та проєктних межах адміністративно-територіальної одиниці; опис меж адміністративно-територіальних одиниць; матеріали погодження проєкту; матеріали виносу меж адміністративно-територіальних одиниць в натуру (на місцевість) з каталогом координат їх поворотних точок.

Однак, в процесі поетапного формування об'єднаних територіальних громад, створення об'єднаних адміністративних районів, зазначені проєкти землеустрою щодо встановлення (зміни) меж адміністративно-територіальних одиниць не складались, що є ознакою просторово-правової недосконалості адміністративно-територіальної реформи та породжує нові проблемні ситуації.

Варто згадати, що 12 червня 2020 р. Кабінетом Міністрів України були затверджені розпорядження "Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад" по 24 областям. Фактично в Україні сформовано нову територіальну основу місцевого самоврядування підзаконними урядовими актами. Жодним актом законодавства держави не визначено подальшої правової долі чинних меж та територій сільських, селищних рад, сформованих та затверджених в процесі проведення загальнодержавної земельної реформи в Україні.

Водночас, згідно абзацу першого частини восьмої статті 21 Закону України "Про Державний земельний кадастр"¹⁵² відомості про межі адміністративно-територіальних одиниць вносяться до Державного земельного кадастру на підставі проєктів землеустрою щодо встановлення та зміни меж адміністративно-територіальних одиниць.

Крім того, згідно абзацу другого частини восьмої цієї статті, доповненої Законом № 1423-IX від 28 квітня 2021 року¹⁵³, відомості про межі територій територіальних громад вносяться до Державного земельного кадастру на підставі проєктів землеустрою щодо встановлення меж територій територіальних громад.

Необхідно враховувати, що Законом № 1423-IX від 28 квітня 2021 р. внесено зміни в Закон України «Про землеустрій», зокрема доповнено статтею 46¹, якою регламентовано розробку проєктів землеустрою щодо встановлення меж територій територіальних громад.

¹⁵² Про Державний земельний кадастр: закон України від 7 липня 2011 р. № 3613–VI. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text>. (дата звернення: 11.08.2025).

¹⁵³ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин: закон України від 28 квітня 2021 року № 1423-IX. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423-20#n921>. (дата звернення: 15.08.2024).

Такий проект землеустрою щодо встановлення меж території територіальної громади має включати:

- пояснювальну записку;
- завдання на виконання робіт;
- викопіювання із проекту формування території сільської (селищної) ради (за наявності);
- опис меж території територіальної громади;
- креслення меж території територіальної громади, складене у відповідному масштабі;
- каталог координат поворотних точок меж території територіальної громади.

Встановлено також, що відомості про межі території територіальної громади:

- вносяться до Державного земельного кадастру;
- зазначаються у витягу з Державного земельного кадастру, який безоплатно видається відповідній сільській, селищній, міській раді.

Таким чином, національним законодавством регламентовано внесення до Державного земельного кадастру відомостей щодо меж адміністративно-територіальної одиниці/території територіальної громади включно з їх графічним відображенням та координатами їх поворотних точок в електронному форматі.

Однак дотепер належним чином цього не здійснено через стагнацію розробки визначених земельним законодавством проєктів землеустрою щодо встановлення меж територій територіальних громад, проєктів землеустрою щодо встановлення (зміни) меж адміністративно-територіальних одиниць.

За даними Держгеокадастру ¹⁵⁴ станом на 15.12.2025 р. внесено до Державного земельного кадастру відомості про межі 11 293 адміністративно-територіальних одиниць, що складає 39,4 % їх кількості. До Державного земельного кадастру внесено відомості про межі 107 територіальних громад (із 1469), що становить лише 7,2 % їх загальної кількості.

Тому очевидними є проблеми:

- відсутності актуальних легітимних відомостей Державного земельного кадастру, зокрема про встановлені (змінені) межі адміністративно-територіальних одиниць;
- отримання Витягу з Державного земельного кадастру, який повинен безоплатно видаватися в режимі цифрової взаємодії відповідній сільській, селищній, міській, районній, обласній раді;

¹⁵⁴ Державна служба України з питань геодезії, картографії і кадастру. Наповненість кадастру. URL: <https://land.gov.ua/>. (дата звернення: 15.12.2025).

– розробки містобудівної документації на місцевому рівні з урахуванням відомостей Державного земельного кадастру на актуалізованій картографічній основі у цифровій формі в державній системі координат у формі електронних документів, що містять базові і тематичні геопросторові дані.

Означені проблеми зумовлюють посилення ризику стагнації розроблення у форматі електронних документів комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади, як невід’ємного елемента сучасної політики ендогенізації регіонального розвитку та дієвості функціонування регіональних полюсів росту, зокрема агломерацій.

Пропозиції щодо встановлення меж територіальних громад та адміністративно територіальних одиниць в сучасних умовах. Важливим поступом є Дорожня карта децентралізації, що затверджена Кабінетом Міністрів України 26 березня 2024 р. та передбачає подальші кроки для реалізації реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2024-2027 роки. Зокрема, намічено зміни законодавства шляхом внесенням законопроекту щодо удосконалення регулювання механізму затвердження територій територіальних громад і визначення їх адмінцентрів ¹⁵⁵.

На нашу думку, базовим елементом цих змін слід визначити невідкладне, неухильне з’ясування з встановленням на місцевості дійсних меж територій об’єднаних територіальних громад і новостворених районів, їх документальну фіксацію. Ці межі є документальною основою для розроблення у форматі електронних документів комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади ¹⁵⁶ та власне ідентифікують територіальну повсюдність повноважень органів місцевого самоврядування.

Передусім необхідно усунути контроверзу щодо затвердження цих меж, що спричинена неузгодженими змінами в Земельному кодексі України, позаяк:

– відповідно до частини другої статті 174 цього Кодексу у разі якщо встановлення і зміна меж сіл, селищ призводить до зміни меж території територіальної громади, рішення про встановлення і зміну меж сіл, селищ приймається Кабінетом Міністрів України на підставі подання відповідних сільських, селищних, міських рад;

– відповідно до пункту 2 частини третьої статті 186 даного документа, проекти землеустрою щодо встановлення меж територій територіальних громад погоджуються сільськими, селищними, міськими радами суміжних

¹⁵⁵ Уряд України затвердив Дорожню карту децентралізації. 26 березня 2024 р.: Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України (Мінінфраструктури), сайт. URL: <https://mtu.gov.ua/news/35454.html>. (дата звернення: 27.08.2024).

¹⁵⁶ Про визначення формату електронних документів комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади, генерального плану населеного пункту, детального плану території: постанова Кабінету Міністрів від 9 червня 2021 р. № 632 // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/632-2021-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 17.09.2024).

територіальних громад і затверджуються сільською, селищною, міською радою, що представляє інтереси територіальної громади, межі території якої встановлюються.

Прикметно також, що згідно частини першої статті 174 рішення про встановлення і зміну меж районів і міст приймається Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України. А така зміна меж районів апріорі змінює межі територій суміжних територіальних громад.

Крім того, такі види документації як: проекти землеустрою щодо встановлення (зміни) меж адміністративно-територіальних одиниць, проекти землеустрою щодо встановлення меж територій територіальних громад, значаться в Законі України «Про землеустрій» саме у розділі IV "Проведення землеустрою на загальнодержавному та регіональному рівнях", а не в розділі V "Землеустрій на місцевому рівні". Тому перспектива затвердження рішеннями сільських, селищних та міських рад означених видів документації із землеустрою, що закладено в статтях 46-46¹ Законі України «Про землеустрій», апріорі є нонсенсом.

З огляду на наведене, на нашу думку доцільно внести зміни до Земельного кодексу України, виклавши главу 29 в такій редакції:

"Глава 29.

*Встановлення та зміна меж адміністративно-територіальних одиниць
та територій територіальних громад*

Стаття 173. Межі районів, сіл, селищ, міст, районів у містах, територій територіальних громад

- 1. Межі району, села, селища, міста, району у місті, території територіальної громади - це сукупність умовних ліній на поверхні землі, що виокремлюють: територію району, села, селища, міста, району у місті; територію територіальної громади.*
- 2. Межі району, села, селища, міста, району у місті, території територіальної громади встановлюються і змінюються за проектами землеустрою щодо встановлення (зміни) меж адміністративно-територіальних одиниць, меж територій територіальних громад в порядку та відповідно до закону. Проект землеустрою щодо встановлення меж території об'єднаної територіальної громади має визначати зовнішні межі і площу об'єднаної територіальної громади, межі і площі територій усіх територіальних громад, що увійшли до її складу. Проекти землеустрою щодо зміни меж населених пунктів розробляються з урахуванням містобудівної документації на місцевому рівні.*
- 3. Включення земельних ділянок у межі району, села, селища, міста, району у місті, територіальної громади не тягне за собою припинення права*

власності і права користування цими ділянками крім земель та земельних ділянок державної власності, які переходять у власність територіальної громади (крім земель, які не можуть передаватися у комунальну власність).

Стаття 174. Органи, які приймають рішення про встановлення та зміну меж адміністративно-територіальних одиниць, меж територій територіальних громад

- 1. Рішення про встановлення, зміну, уточнення меж адміністративно-територіальної одиниці щодо встановлення і зміни меж районів, міст; меж територій територіальних громад в складі відповідного району, а також за рахунок території, що не входить до складу відповідного району. приймається Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України.*
- 2. Рішення про зміну меж сіл, селищ, встановлення і зміну меж районів у містах, що не призводить до зміни меж території територіальної громади приймається Кабінетом Міністрів України.*
- 3. Рішення про встановлення меж та витяги з Державного земельного кадастру про межі адміністративно-територіальної одиниці, межі території територіальної громади та про відповідні земельні ділянки, право власності на які переходить до територіальної громади, є підставою для державної реєстрації права комунальної власності на такі земельні ділянки.*

Відсутність актуальних легітимних відомостей в Державному земельному кадастрі про встановлені (змінені) межі адміністративно-територіальних одиниць, територіальних громад унеможлиблює отримання Витягу, який має містити каталог координат поворотних точок меж території територіальних громад, експлікацію категорій земель та угідь. Тим самим посилюється ризик стагнації в сфері планування функціонально-просторового розвитку на рівні територіальних громад, на який зміщується фокус сучасної регіональної політики, зокрема щодо обов'язкового розроблення комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади.

Запропоновані законопроектні зміни слугуватимуть основою для синхронізації змісту відповідних розділів Земельного кодексу, Законів України "Про землеустрій", "Про Державний земельний кадастр", "Про регулювання містобудівної діяльності"; сприятимуть розблокуванню розроблення у форматі електронних документів комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади, дієвості державної регіональної політики, її просторово територіальній, соціально-економічній, екологічній, культурній локалізації та масштабуванню агломераційних ефектів в регіонах.

2.5. Спільні інтереси територіальних громад як системоутворюючий чинник територіально-просторової інституалізації агломерацій в Україні

На законопроектному рівні перманентно констатується, що в силу соціальних та економічних умов агломерації навколо обласних центрів фактично утворилися, однак відсутні законодавчі акти, які б регулювали внутрішні процеси, вирішували конфліктні ситуації між сусідніми громадами, та нормативні акти щодо механізму узгодження їх спільних інтересів¹⁵⁷

В умовах повномасштабної війни першочерговим завданням за напрямом «Стимулювання розвитку територій» у межах стратегічної цілі «Формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, кліматичному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах» та оперативної цілі «Забезпечення інтегрованого розвитку територій з урахуванням інтересів майбутніх поколінь» визначено створення законодавчої основи функціонування та розвитку агломерацій, забезпечення збалансованого просторового розвитку територій, що входять до їх складу. Також агломерації позиціоновано як регіональні полюси зростання¹⁵⁸.

Тому натеper етимологія категорії «агломерація» окреслюється змістовним форматом терміну «функціональний тип території», сутність якого визначено пунктом 15 частини першої статті 1 Закону України «Про засади державної регіональної політики», зокрема – як «макрорегіон, мікрорегіон чи територіальна громада, які характеризуються сукупністю спільних соціальних, просторових, екологічних, економічних, безпекових та інших особливостей»¹⁵⁹. В цьому Законі визначено перелік функціональних типів територій, зокрема: території відновлення, регіональні полюси зростання, території з особливими умовами для розвитку, території сталого розвитку. Також відповідно пункту 3 частини третьої статті 8 зазначеного Закону функціональні типи територій мали б бути визначені в чинній Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року, але понині це не здійснено.

Відтак де-факто заблоковано реалізацію положень частини третьої статті 10 Закону в частині розроблення регіональних стратегій розвитку з урахуванням

¹⁵⁷ Проект Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо створення правових підстав для утворення агломерацій як однієї з форм співробітництва територіальних громад". (реєстраційний № 2637 від 19.12.2019 року). Верховна Рада України: законотворчість, сайт. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67710

¹⁵⁸ Про внесення змін до Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2024 р. № 940. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/940-2024-%D0%BF#n2>. (дата звернення: 12.02.2025)..

¹⁵⁹ Про засади державної регіональної політики: Закон України від 5 лютого 2015 р. № 156 – VII./ Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>. (дата звернення: 15.03.2025).

функціональних типів територій, що апріорі детермінує стагнацію забезпечення збалансованого просторового розвитку територій, що входять до складу агломерацій та їх функціонування. А в рамках здійснення заходів щодо посилення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування для забезпечення здійснення визначених законодавством повноважень урядом намічалось у грудні 2024 року забезпечити саме розвиток міжмуніципального співробітництва шляхом законодавчого регулювання створення міських агломерацій та їх статусу¹⁶⁰, що також дотепер не реалізовано.

Окремо зазначимо, що згідно оновленого наприкінці грудня 2024 року Порядку розроблення, оновлення, внесення змін та затвердження містобудівної документації¹⁶¹ регламентовано:

– *державні інтереси* - визначені Генеральною схемою планування території України, схемами планування окремих частин території України, схемами планування окремих частин Автономної Республіки Крим, областей (районів), іншими документами державного планування державного та регіонального рівня вимоги щодо переважного функціонального використання окремих територій, охорони навколишнього природного середовища, екологічної безпеки, відновлення та сталого використання природних ресурсів, необхідності розміщення об'єктів, що мають загальнодержавне та/або регіональне значення (підпункт 10 пункту 2 Порядку);

– *інтереси суміжних територіальних громад* - визначені концепцією інтегрованого розвитку території територіальної громади, стратегією розвитку територіальної громади, містобудівною документацією на місцевому рівні планувальні рішення, які мають та/або можуть мати вплив на визначення планувальних рішень містобудівної документації на місцевому рівні, яка розробляється щодо території територіальної громади (підпункт 20 пункту 2 Порядку).

Державні інтереси надаються у формі офіційних листів обласних держадміністрацій, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері містобудування, з інформаційними матеріалами щодо державних інтересів, у тому числі витягів з Генеральної схеми планування території України, відповідної схеми планування території державного та/або регіонального рівня (у разі затвердження таких документів або внесення змін до них після 1 січня

¹⁶⁰ Про затвердження плану заходів з реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2024-2027 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 березня 2024 р. № 270-р. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270-2024-%D1%80/sp:max100#Text>. (дата звернення: 25.03.2025).

¹⁶¹ Про затвердження Порядку розроблення, оновлення, внесення змін та затвердження містобудівної документації: постанова Кабінету Міністрів України від 1 вересня 2021 р. № 926 (із змінами)./ Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/926-2021-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 03.04.2025).

2025 р.), які доповнюються інформацією з інших документів державного планування, затверджених в установленому законодавством порядку (концепцій, стратегій, цільових програм). Інтереси суміжних територіальних громад надаються у формі офіційних листів уповноважених органів містобудування та архітектури (за їх відсутності - виконавчих комітетів) відповідних сільських, селищних, міських рад з інформаційними матеріалами щодо інтересів суміжних територіальних громад.

Крім того, згідно чинного Порядку розроблення, проведення громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них від 14 жовтня 2025 р., відомості щодо державних інтересів, інтересів суміжних територіальних громад враховуються як під час розроблення проекту програми комплексного відновлення території територіальної громади (її частини) (абзац другий пункту 27 Порядку), так і під час розроблення проекту програми комплексного відновлення області (абзац другий пункту 18 Порядку) ¹⁶².

Водночас згідно частини 4 статті 25 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» ¹⁶³ узгодження питань щодо забудови визначених для містобудівних потреб територій суміжних територіальних громад здійснюється на підставі відповідних угод, відображається у схемах планування зазначених територій та генеральних планах населених пунктів, тобто в порядку розвитку *міжмуніципального співробітництва*.

Натомість згідно пункту 2 частини першої статті 1 Закону України «Про співробітництво територіальних громад» № 1508-VII¹⁶⁴ *співробітництво територіальних громад* – це відносини між двома або більше територіальними громадами, що здійснюються на договірних засадах у визначених цим Законом формах з метою забезпечення соціально-економічного, культурного розвитку територій, підвищення якості надання послуг населенню *на основі спільних інтересів та цілей*, ефективного виконання органами місцевого самоврядування визначених законом повноважень. В цьому Законі реалізацію спільних інтересів зведено виключно до формату горизонтальної добровільної співпраці територіальних громад,

¹⁶² Про затвердження Порядку розроблення, проведення громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них: постанова Кабінету Міністрів України від 14 жовтня 2022 р. № 1159 // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1159-2022-%D0%BF#n10>. (дата звернення: 23.04.2025).

¹⁶³ Про регулювання містобудівної діяльності: закон України від 7 лютого 2011 р. № 3038-VI (із змінами) // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>. (дата звернення: 08.04.2025).

¹⁶⁴ Про співробітництво територіальних громад: закон України від 17 червня 2014 р. № 1508-VII (із змінами) // Законодавство України: сайт. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>. (дата звернення: 08.04.2025).

Водночас в цьому Законі відсутній механізм реалізації спільних інтересів у випадках відмови територіальної громади від співробітництва, або коли сторони договору не дійдуть згоди, що апріорі зумовлює ризик стагнації утворення та функціонування агломерацій. Варто враховувати, що жодна територіальна громада не може змусити іншу територіальну громаду укласти договір про співробітництво, а законодавство України не надає територіальним громадам права оскаржувати таку відмову в іншому органі влади чи судовому порядку.

А в законопроекті №11412 від 17.07.2024 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку співробітництва територіальних громад»¹⁶⁵ формою співробітництва територіальних громад ініційовано утворення агломерації з прицілом на подальше законодавче регулювання окремим законом цієї нової форми співробітництва. Але де-факто немає закону який регламентує утворення агломерацій, а розробники законопроекту практично не розглядають агломерацію як об'єкт геопросторової дійсності та просторового планування в рамках територіально-орієнтованого підходу сучасної політики регіонального розвитку.

Разом з тим, слід враховувати, що згідно частини четвертої статті 140 Конституції України¹⁶⁶ органами місцевого самоврядування, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, є районні та обласні ради. Але механізму реалізації конституційних повноважень районних та обласних рад у цій сфері не визначено. Дотепер жодним законом не унормовано дефініції «спільні інтереси територіальних громад», «сфера спільних інтересів територіальних громад»; не визначено уніфікованого переліку спільних інтересів територіальних громад, які власне належить представляти районним та обласним радам, а також механізму реалізації спільних інтересів на відповідному надмуніципальному рівні – районному чи обласному; не врегульовано запровадження адміністративної процедури виокремлення та реалізації спільних інтересів як делегованих повноважень територіальних громад.

Позаяк законодавством дотепер не визначено змісту термінів «*спільні інтереси територіальних громад*», «*регіональні інтереси*», на нашу думку, відповідно до цієї конституційної норми спільні інтереси територіальних громад формують сферу регіональних інтересів. А з позиції реалізації конституційних приписів є невідворотним внесення змін до Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про співробітництво територіальних громад» щодо

¹⁶⁵ Проект закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку співробітництва територіальних громад»: (реєстр. №11412 від 17.07.2024 р). Верховна Рада України: законотворчість – сайт. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44564> (дата звернення: 28.02.2025).

¹⁶⁶ Конституція України (Прийнята 28 червня 1996 р., № 254к/96-ВР) // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 10.04.2025).

виокремлення та реалізації спільних інтересів територіальних громад, як на муніципальному рівні, так і на рівні районних, обласних рад.

Тобто чинне законодавство України у сфері місцевого самоврядування потребує приведення у відповідність до конституційних норм стосовно реалізації спільних інтересів територіальних громад загалом, що постають платформою сучасної інституалізації та територіально-просторового функціонування агломерацій в Україні зокрема.

На нашу думку, спільними інтересами територіальних громад, котрі варто законодавчо виокремити як предмет реалізації районними та обласними радами, зокрема в межах агломерацій, можуть бути наступні:

- дієвість збалансованого регулювання містобудівної діяльності на основі врахуванням безпекових умов функціонування агломерацій та забезпечення комплексного розвитку агломераційного простору ;
- стійкий розвиток транспортної інфраструктури та сполучення в межах агломерації;
- забезпечення функціональності механізмів реалізації житлово-комунальних потреб (забезпечення водопостачання і водовідведення; управління системою поводження з твердими побутовими відходами; резервування територій для: розміщення полігонів промислових і побутових відходів, влаштування кладовищ);
- підтримка якісного функціонування системи охорони здоров'я в межах госпітальних округів та агломерації;
- координація здійснення спільних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, поступового соціально справедливого переходу до кліматичної нейтральності;
- забезпечення постійного та якісного моніторингу реалізації заходів щодо попередження надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру (стихійного лих, катастроф, великих пожеж, застосування засобів ураження, пандемій, панзоотій тощо);
- врегулювання механізмів повноцінного вирішення всіх питань, щодо яких між територіальними громадами відсутній консенсус.

Тому спільні інтереси територіальних громад постають релевантною платформою інституалізації територіально-просторового функціонування агломерацій в Україні, забезпечення економічної, інфраструктурної, соціально-культурної зв'язаності та просторової інтегрованості агломераційного простору.

З позиції реалізації конституційних приписів очевидною є необхідність внесення змін до Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про співробітництво територіальних громад» щодо виокремлення та реалізації спільних інтересів територіальних громад, як на муніципальному рівні, так і на

рівні районних, обласних рад. Виокремлення та врахування спільних інтересів територіальних громад є детермінантом забезпечення взаємоузгодженості стратегічного та просторового планування розвитку агломерацій, а також адміністративно-територіальних одиниць в межах агломераційного простору.

РОЗДІЛ III. ПРОСТОРОВИЙ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ВИМІР ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ АГЛОМЕРАЦІЙ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

3.1. Просторово-економічна зв'язність міста Львова та громад області в контексті агломераційних ефектів

Просторовий розвиток регіонів України сьогодні зазнає трансформацій, спричинених як внутрішніми, так і зовнішніми шоками та викликами. В цьому контексті важливого значення набуває дослідження взаємодії між територіальними громадами та ядрами агломерацій, які формують стійкі просторово-економічні, трудові, транспортні, соціально-побутові та культурні зв'язки, а також визначають динаміку регіональних систем розселення, економічного розвитку та мобільності населення.

У Західному регіоні України м. Львів виступає ключовим ядром концентрації людських, економічних та соціальних ресурсів, поширюючи свій вплив на громади області. Кореляційно-регресійну оцінку взаємозв'язку між відстанню від адміністративного центру територіальних громад Львівської області до м. Львова (км) та інтенсивністю взаємодії між цими територіями за показником *наявного населення* демонструє рис. 3.1 (Додаток А, табл. А.1).

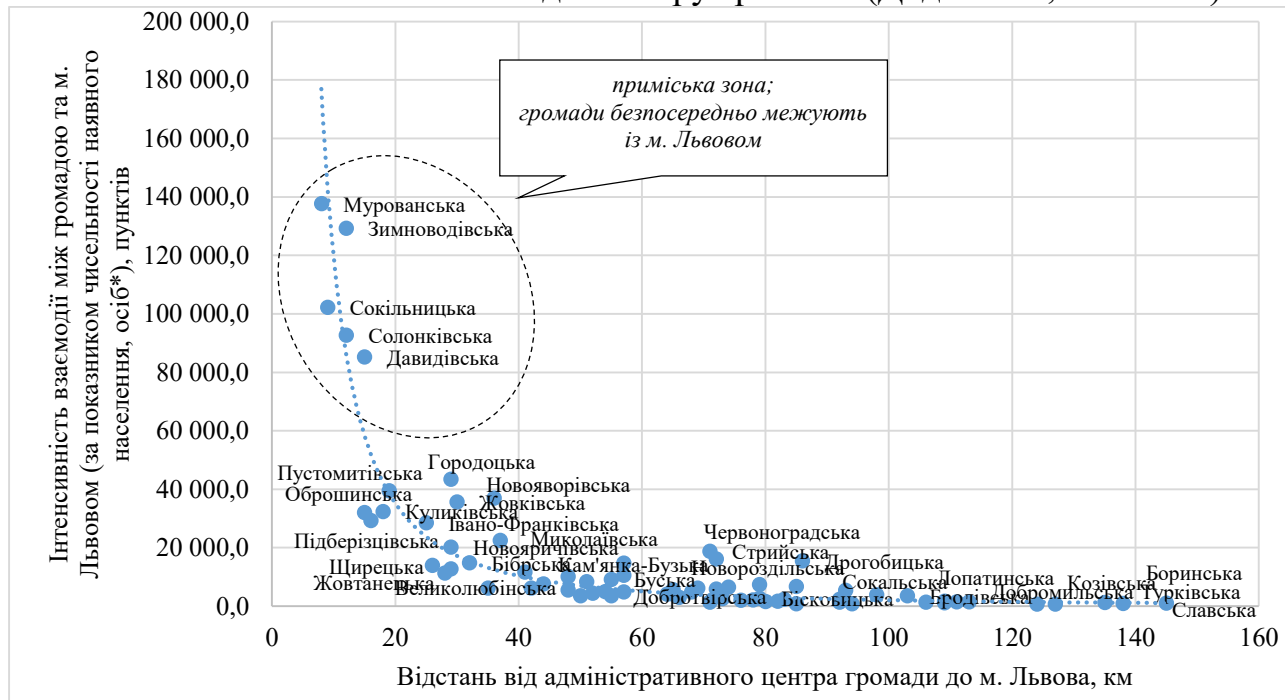

Рис. 3.1. Взаємозалежність між віддаленістю громад Львівської області від м. Львова та інтенсивністю взаємодії між ними за показником наявного населення, 2024 р.

* чисельність наявного населення з урахуванням ВПО станом на 01.01.2024 р.;

** Джерело: розраховано за даними¹⁶⁷

¹⁶⁷ Місцевий портал відкритих даних Львівщини. Кількість наявного населення. URL: <https://data.loda.gov.ua/dataset/ebd1c352-25c8-4f6d-ad2d-cee1ac8a525d>; DELLA: розрахунок відстані між містами. URL: <https://della.ua/distance/>

Результати дослідження демонструють стійкий обернений зв'язок між розглянутими показниками (коефіцієнт кореляції $R = -0,621$): зі зменшенням відстані від територіальної громади до м. Львова інтенсивність взаємодії між аналізованими адміністративними одиницями, оцінена за показником наявного населення, має тенденцію до зростання. Це вказує на наявність агломераційного ефекту, за якого громади, що перебувають у безпосередній близькості до м. Львова, демонструють найвищу інтенсивність взаємодії із ядром агломерації.

Водночас, розрахований та описаний вище Індекс інтенсивності взаємодії за показником наявного населення відображає фактичний рівень просторової інтеграції між обласним центром та територіальними громадами регіону у досліджуваний період. Утім, процес агломерування є динамічним явищем, що передбачає поступову трансформацію просторово-економічних зв'язків та зміну ступеня інтегрованості периферійних територій у межах агломераційної системи. Зважаючи на це, доречно враховувати довгострокову перспективу розвитку агломерації, що актуалізує необхідність проведення аналізу потенційних процесів інтеграції периферійних територій у спільний соціально-економічний простір ядра. Навіть за умов, коли наявні функціональні зв'язки ще недостатньо розвинуті, території можуть мати високий рівень потенційної взаємодії, що з часом сприятиме їхньому включенню в агломерацію. Оцінку цієї потенційної інтеграції (за показником наявного населення) здійснимо шляхом застосування моделі потенціалу розселення (табл. 3.1), яка дозволяє визначити потенційну силу тяжіння населення територіальних громад регіону до ядра агломерації, враховуючи відстань до центру та демографічний потенціал ядра.

Результати проведеного аналізу (табл. 3.1) вказують на значну диференціацію між територіальними громадами Львівської області за показником потенціалу розселення. Зокрема, 7 громад із найвищими значеннями Індексу мають показники понад 0,2 п., що суттєво перевищує середньорегіональний рівень (0,08 п.).

Простежується тенденція до зростання значень Індексу у громадах, розташованих на відстані до 20 км від обласного центру, що підтверджує їхню високу привабливість для розселення населення, а також наявні економічні та соціальні зв'язки з ядром агломерації, зокрема завдяки наявності у центрі добре розвинутого ринку праці, якісної соціальної інфраструктури, а також високій транспортній доступності дорогами із якісним покриттям.

Водночас громади, віддалені від м. Львова більш ніж на 50 км, демонструють суттєво нижчі значення досліджуваного показника, що може пояснюватися менш розвинутою інфраструктурою та слабшими економічними зв'язками з ядром агломерації.

Таблиця 3.1

Рейтинг територіальних громад Львівської області за
Індексом потенціалу розселення, пунктів

(за показником наявного населення, 2024 р.)

№ з/п	Територіальна громада	Віддаленість від м. Львова, км	Індекс потенціалу розселення громади, пунктів	№ з/п	Територіальна громада	Віддаленість від м. Львова, км	Індекс потенціалу розселення громади, пунктів
1	Мурованська	8	1,384	37	Грабовецько-Дулібівська	76	0,012
2	Сокільницька	9	1,163	38	Жидачівська	64	0,012
3	Оброшинська	15	0,483	39	Белзька	73	0,011
4	Підберізцівська	16	0,406	40	Меденицька	65	0,011
5	Солонківська	12	0,406	41	Журавненська	82	0,011
6	Зимноводівська	12	0,291	42	Ралівська	78	0,010
7	Куликівська	18	0,230	43	Буська	55	0,009
8	Давидівська	15	0,181	44	Лопатинська	92	0,008
9	Пустомитівська	19	0,152	45	Рава-Руська	65	0,008
10	Жовтанецька	26	0,123	46	Бісковицька	79	0,008
11	Великолюбінська	28	0,112	47	Ходорівська	68	0,008
12	Щирецька	29	0,087	48	Новороздільська	57	0,007
13	Тростянецька	35	0,085	49	Моршинська	83	0,007
14	Івано-Франківська	25	0,070	50	Мостиська	69	0,006
15	Новояричівська	29	0,055	51	Яворівська	57	0,005
16	Бібрська	32	0,050	52	Підкамінська	124	0,005
17	Розвадівська	42	0,041	53	Радехівська	72	0,005
18	Глинянська	50	0,035	54	Стріківська	109	0,005
19	Добросинсько-Магерівська	44	0,028	55	Хирівська	106	0,005
20	Жовківська	30	0,027	56	Старосамбірська	92	0,005
21	Комарнівська	48	0,027	57	Козівська	127	0,004
22	Городоцька	29	0,025	58	Самбірська	74	0,004
23	Судовишлянська	52	0,025	59	Східницька	111	0,003
24	Добротвірська	55	0,024	60	Сколівська	109	0,003
25	Кам'янка-Бузька	41	0,024	61	Добромільська	113	0,003
26	Гніздичівська	71	0,023	62	Золочівська	79	0,003
27	Заболотцівська	85	0,019	63	Славська	138	0,002
28	Миколаївська	37	0,019	64	Сокальська	85	0,002
29	Великомостівська	54	0,018	65	Бориславська	98	0,002
30	Красненська	57	0,015	66	Турківська	135	0,002
31	Рудківська	48	0,015	67	Бродівська	103	0,002
32	Перемишлянська	51	0,014	68	Трускавецька	93	0,002
33	Новокалінівська	66	0,014	69	Червоноградська	72	0,002
34	Поморянська	94	0,013	70	Боринська	145	0,002
35	Новояворівська	36	0,013	71	Стрийська	71	0,002
36	Шегинівська	80	0,012	72	Дрогобицька	86	0,001

*Джерело: розраховано та побудовано авторами

Отже, отримані результати дослідження підтверджують наявність агломераційного ефекту м. Львова, що сприяє зростанню потенціалу розселення у приміських громадах. Тобто, населення, яке функціонально інтегроване в агломераційну систему, орієнтується не лише на ядро агломерації, але й на суміжні територіальні громади, що виступають зонами вторинного тяжіння. У

свою чергу, це посилює процеси агломерування, стимулюючи субурбанізацію та просторову диференціацію функцій у межах агломераційного утворення. Як наслідок, відбувається інтенсифікація житлового будівництва як у ядрі агломерації, так і в приміській зоні. Це посилює демографічні, соціально-економічні та просторові зв'язки між елементами агломераційної структури. Відтак, аналіз показників *будівництва нового житла* в м. Львові та територіальних громадах Львівської області становить невід'ємний елемент дослідження просторово-економічного впливу м. Львова на регіон, зокрема, для виявлення зон зростання та периферій.

Результати розрахунку Індексу потенціалу взаємодії за показниками житлового будівництва між м. Львовом та територіальними громадами Львівської області (рис. 3.2) засвідчили високий рівень ($I_{pot,ij} > 145$) включеності у просторово-економічну систему ядра агломерації лише чотирьох громад регіону – Сокільницької, Солонківської, Давидівської та Зимноводівської. Ці громади знаходяться в безпосередній близькості до м. Львова (радіус до 15 км) та вирізняються високою транспортною доступністю завдяки мережі автомобільних доріг із якісним покриттям, що сприяє активним інтеграційним процесам у сфері житлового будівництва.

В умовах повномасштабної війни росії проти України значна частина внутрішньо переміщених осіб була релокована саме до м. Львова та приміських територіальних громад, що зумовило різке зростання попиту на житло у межах цього просторового осередку. Відповідно, саме в обласному центрі було облаштовано найбільшу кількість місць для тимчасового та довготривалого проживання ВПО (майже 10% від загальнообласного показника), що посилило концентрацію житлових, соціальних і гуманітарних ресурсів у межах ядра агломерації.

У міру зростання відстані від ядра агломерації (приблизно 15-30 км) просторово-економічна взаємодія за показниками житлового будівництва демонструє тенденцію до суттєвого зниження. Зокрема, значення Індексу потенціалу взаємодії між м. Львова із Пустомитівською, Івано-Франківською, Оброшинською, Жовківською, Підберізцівською, Городоцькою, Куликівською, Новояричівською, Жовтанецькою територіальними громадами коливається у межах 10-53 пункти, що вказує на помірну інтенсивність взаємозв'язків у сфері житлового будівництва. Зважаючи на відносну близькість та незначну часову доступність між ядром та зазначеними громадами, низькі значення Індексу потенціалу взаємодії можуть бути індикатором переважно маятникового характеру міграційних переміщень населення у системі «громада – ядро». Натомість стримуючими чинниками розвитку субурбанізаційних процесів у цій зоні ймовірно є висока вартість нового житла, а також соціально-демографічні

особливості зазначених територій. Утім, зростаючий дефіцит земельних ділянок, придатних для житлової забудови, у м. Львові, а також приміських громадах (зокрема, згаданих вище Сокільницькій, Солонківській, Давидівській та Зимноводівській), у середньо- та довгостроковій перспективі, ймовірно, спричинить поширення забудови у пояс громад, розташованих у радіусі 15-30 км від обласного центра. Безумовно, це може стати чинником поступового розширення агломераційного впливу м. Львова на периферійні території, а також сприятиме збалансованості просторового розвитку регіону.

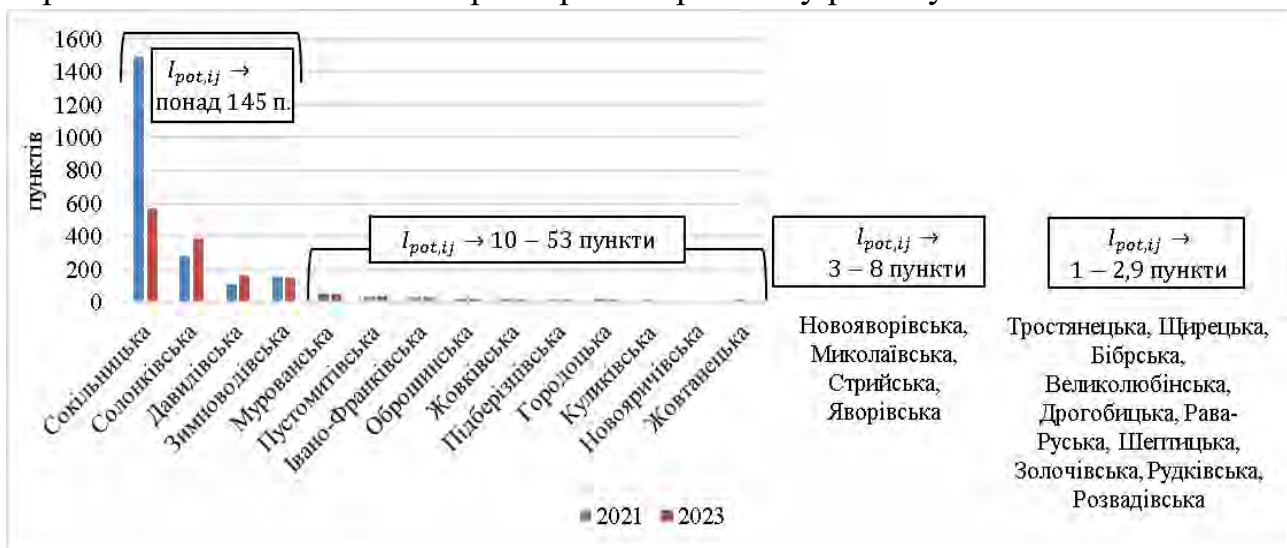

Рис. 3.2. Значення Індексу потенціалу взаємодії за показниками житлового будівництва між м. Львовом та територіальними громадами Львівської області, 2021 р. та 2023 р., пунктів

Примітка: Індекс потенціалу взаємодії за показниками житлового будівництва між м. Львовом та Великомошівською, Кам'янка-Бузькою, Мостиською, Трускавецькою, Судовишинянською, Буською, Новороздільською, Перемишлянською, Грабовецько-Дулібівською, Добросинсько-Магерівською, Красненською, Сокальською, Радохівською, Бродівською, Ралівською, Комарнівською, Добротвірською, Жидачівською, Східницькою, Моршинською, Самбірською, Бісковицькою, Глинянською, Славською, Старосамбірською, Бориславською, Белзькою, Сколівською, Ходорівською, Меденицькою, Шегинівською, Новокалінівською, Козівською, Стрілківською, Турківською, Хирівською, Журавненською, Гніздичівською, Лопатинською, Заболотцівською, Добромільською, Боринською, Підкаміньською та Поморянською територіальними громадами становить менше 1 пункту.

*Джерело: розраховано та побудовано авторами

Територіальні громади, розташовані на відстані понад 30 км від м. Львова, сьогодні характеризуються майже повною відсутністю просторово-економічної взаємодії з ядром за показниками житлового будівництва. Насамперед, це може бути зумовлено низькою транспортною доступністю частини цих громад, слабким розвитком інженерної інфраструктури, відсутністю стратегічних орієнтирів просторової інтеграції з агломераційним центром, а також концентрацією інвестицій у житловому секторі переважно в межах м. Львова.

Отже, отримані результати засвідчують послаблення потоків житлових інвестицій та зниження зацікавленості забудовників у розвитку житлового сектору в громадах, розташованих за межами 15-кілометрової зони навколо агломераційного центру.

Близькість територіальних громад до ядра агломерації істотно підвищує привабливість їхніх територій для інвестицій та *розвитку бізнесу*. Це зумовлено насамперед кращою транспортною доступністю, зручністю логістичних зв'язків, більш розвиненою інфраструктурою¹⁶⁸, а також можливістю швидкої кооперації з підприємствами, зосередженими в ядрі агломерації, доступністю до розширеного ринку платоспроможного попиту.

Синергетичний ефект просторової близькості, що виявляється у посиленні взаємодії між ядром агломерації та прилеглими громадами, є особливо помітним при оцінці просторової автокореляції рівня підприємницької активності територіальних громад Львівської області з огляду на просторово-економічний вплив м. Львова (за показником середньорічного темпу зміни кількості підприємств, 2022-2024 рр., %). Відповідні обчислення здійснено на основі розрахунку Глобального індексу Морана (рис. 3.3; Додаток А; табл. А.2).

Проведені авторські обчислення засвідчили наявність позитивної автокореляції вхідних змінних, а значущість Глобального індексу Морана перевірено та підтверджено за допомогою z-статистики.

Отримані результати дослідження засвідчують існування у Львівській області виражених територіальних трендів у розвитку підприємництва і, відповідно, тенденції до кластеризації територіальних громад регіону за темпами підприємницької активності.

До кластеру громад із високим середньорічним темпом зростання кількості суб'єктів господарювання (квадрант НН) увійшли Львівська громада із центром у м. Львів, а також територіальні громади, розташовані у радіусі до 30 км від обласного центра (за винятком Добросинсько-Магерівської громади. Ця громада хоч і віддалена від м. Львова на понад 40 км, утім характеризується високим середньорічним темпом зростання кількості суб'єктів господарювання (13,4%) та межує із громадами, відповідний показник яких також є суттєвим (Івано-Франківською (10,8%) та Жовківською (10,1%) громадами)). Така конфігурація свідчить про сильний агломераційний вплив м. Львова, що поширюється переважно у приміську зону та формує навколо обласного центру пояс громад зі швидкими темпами економічного розвитку.

¹⁶⁸ Мельник М., Лещух І. Банах О. Просторово-структурні зміни підприємницького сектору України в умовах війни. Регіональна економіка. 2025. №1(115). С. 132-146. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2025-1-12>.

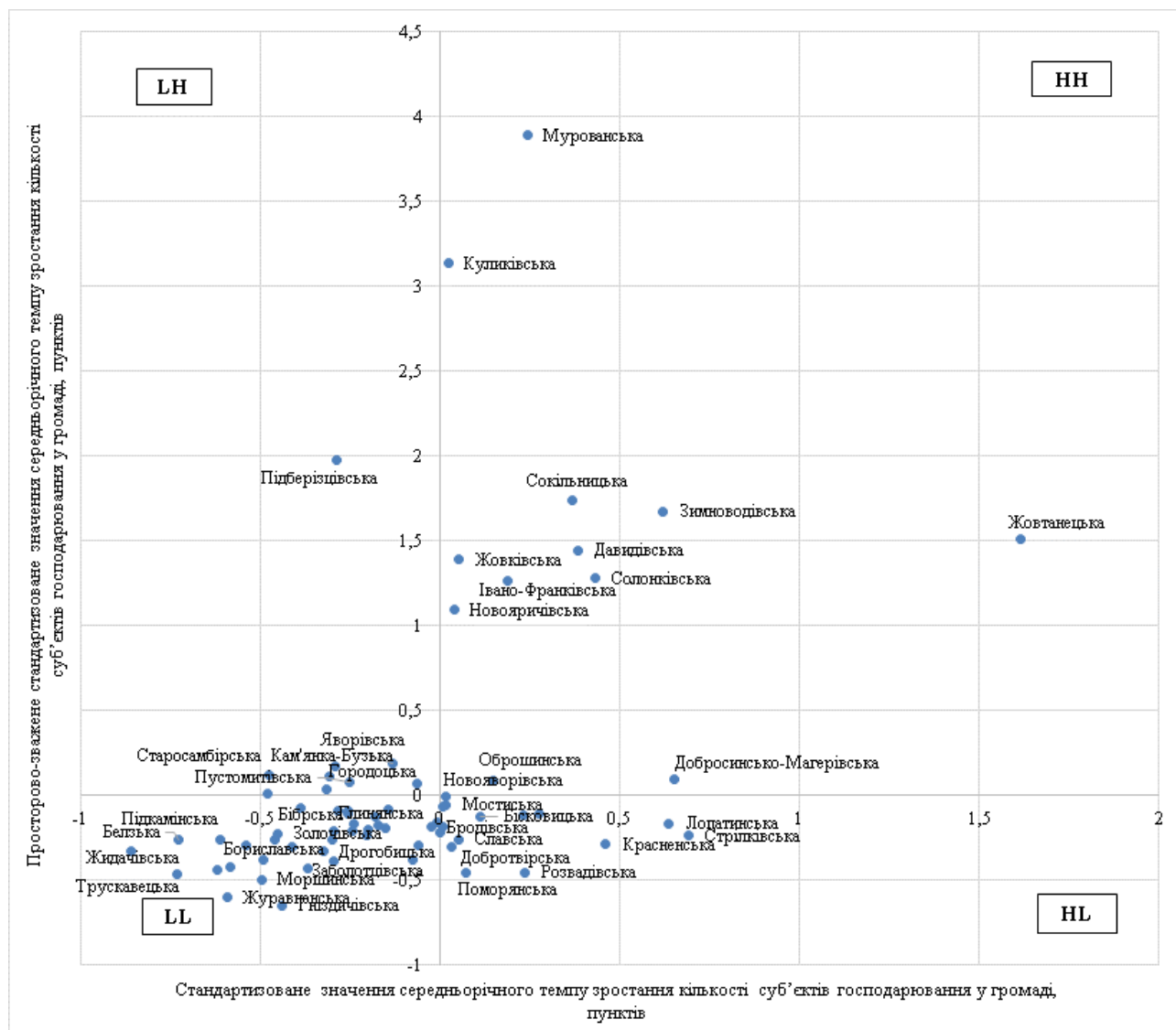

Рис. 3.3. Просторова діаграма розсіювання Морана для територіальних громад Львівської області за показником середньорічного темпу зростання кількості суб'єктів господарювання у 2022-2024 рр. (метод повного сусідства)

Примітка: для Львівської територіальної громади стандартизоване значення середньорічного темпу зростання кількості суб'єктів господарювання у громаді становить 7,73 пункти, що є найбільшим значенням (із суттєвим відривом) з-поміж громад регіону. Відтак, громада потрапила у квадрант HN. Проте, для кращої візуалізації отриманих результатів дослідження, Львівська громада не представлена на рисунку.

*Джерело: розраховано та побудовано авторами за даними¹⁶⁹

Високий рівень підприємницької активності тут може бути зумовлений доступністю до розширеного ринку платоспроможного попиту м. Львова, концентрацією трудових ресурсів, поліпшеною транспортно-логістичною інфраструктурою та активною міграцією бізнесу (зокрема, у видах діяльності, відмінних від сфери послуг) з обласного центру на периферію внаслідок

¹⁶⁹ Місцевий портал відкритих даних Львівщини. Кількість наявного населення. URL: <https://data.loda.gov.ua/dataset/ebd1c352-25c8-4f6d-ad2d-cee1ac8a525d>; DELLA: розрахунок відстані між містами. URL: <https://della.ua/distance/>

територіального розширення агломераційного простору. Враховуючи зазначене, а також статус регіону як тилового в умовах війни росії проти України, м. Львів та приміська зона упродовж першого року повномасштабного вторгнення прийняли та розмістили найбільшу кількість підприємств, що релокувалися у Львівську область.

Найбільша частка адміністративних одиниць регіону потрапила у квадрант LL – кластер громад із низькими темпами розвитку підприємницької діяльності, оточених територіями зі схожими тенденціями. Така ситуація характерна здебільшого для периферійних громад, де спостерігається слабка інтеграція в агломераційні процеси Львівської агломерації, що може вказувати на наявність бар'єрів для поширення позитивних економічних імпульсів із центру до периферії.

Разом з тим, поодинокі випадки потрапляння територіальних громад у квадранти HL чи LH свідчать про існування, відповідно, певних локальних полюсів економічного зростання або суттєвої диференціації у рівнях підприємницької активності між сусідніми громадами. Це може бути наслідком нерівномірного розвитку транспортної мережі, відмінностей у якості місцевих інституцій або ефектів близькості до промислових вузлів чи транскордонних логістичних маршрутів. Отже, просторова діаграма розсіювання Морана підтверджує, що агломераційний вплив м. Львова (за параметрами активності бізнесу) є просторово диференційованим. Зоною його домінування є територіальні громади, розташовані у радіусі до 30 км від ядра.

Свідченням тісної просторово-економічної взаємодії між м. Львовом та навколишніми територіями, а також проявів агломераційних ефектів у контексті розвитку бізнес-середовища та підприємницької активності, є концентрація виробничо-логістичних об'єктів, активне формування індустріальних парків, а також розширення торговельно-сервісної інфраструктури у приміських громадах. Зокрема, за даними Міністерства економіки України станом на кін. січня 2025 р. до Реєстру індустріальних (промислових) парків включено 100 індустріальних парків. З них найбільше – 19 од., локалізовані у Львівській області (рис. 3.4; Додаток А, табл. А.3)¹⁷⁰.

Із 19 індустріальних парків 3 од. локалізовані у м. Львові, ще 4 од. – на відстані до 30 км від обласного центра. Найвищий рівень забезпечення інженерно-транспортною інфраструктурою наявний в індустріальних парках, локалізованих у м. Львів та приміській зоні¹⁷¹. Зазначене підтверджує потенціал

¹⁷⁰ Каталог індустріальних парків. Управління індустріальних парків та супроводу інвестицій. Міністерство економіки України. URL: <https://me.gov.ua/view/921b538a-a841-4ede-8a33-29c313b81789>.

¹⁷¹ Мельник М., Лещук І., Чайковський В. Проблеми та інструменти формування інтегрованого економічного простору України в умовах війни та повоєнної відбудови. Академічні візії. 2024. Вип. 30. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10977761>.

цих територій як зони активного промислового розвитку та просторово-економічного зміцнення агломераційних зв'язків.

Концентрація індустріальних парків у зоні впливу міської агломерації у перспективі, з одного боку, сприятиме посиленню кластерних взаємозв'язків, стимулюватиме розвиток суміжних галузей, активізує інтеграцію територіальних громад у виробничі та логістичні ланцюги, а з іншого боку, посилить позиції регіону як промислово-інвестиційного осередку, завдяки трансляції на периферію позитивних екстерналій у вигляді розвитку інфраструктури, стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу, підвищення ділової активності та розширення ринків збуту для місцевих виробників. У підсумку це сприятиме вищій інтегрованості економічного простору регіону загалом.

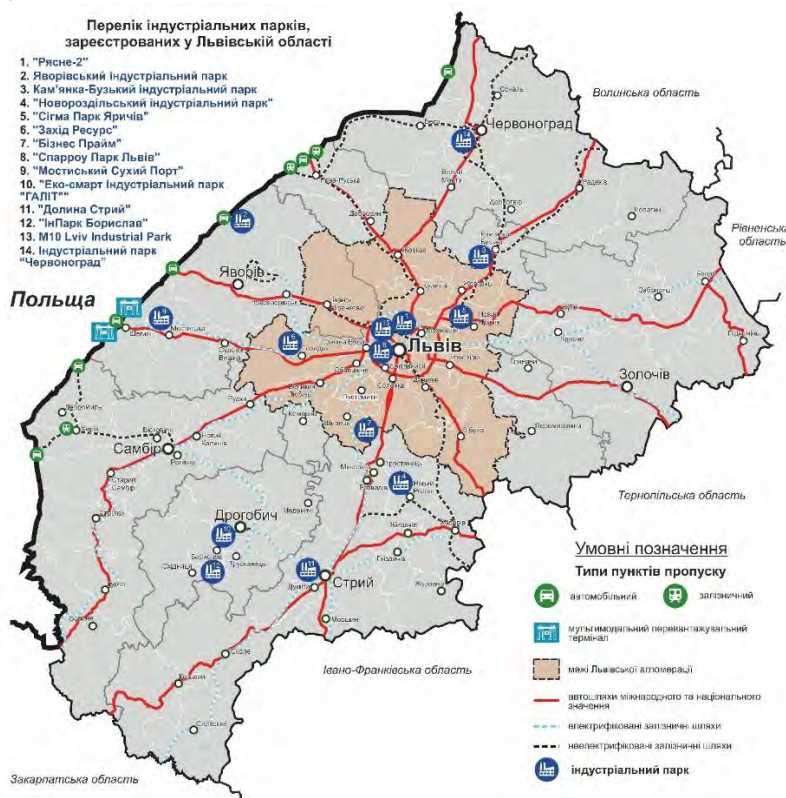
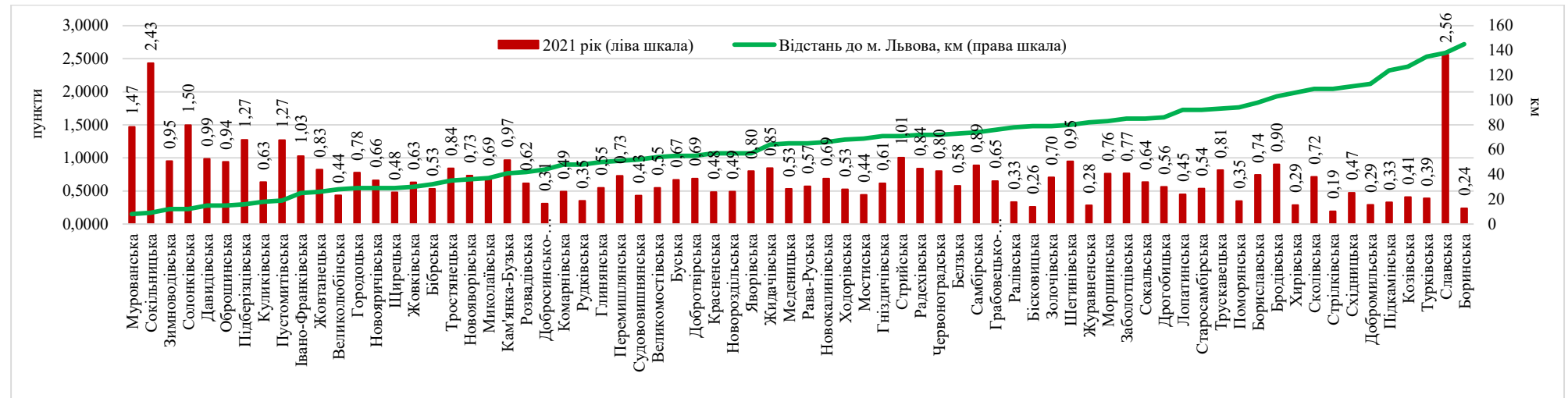

Рис. 3.4. Просторова локалізація індустріальних парків у Львівській області, станом на кін. березня 2024 р.

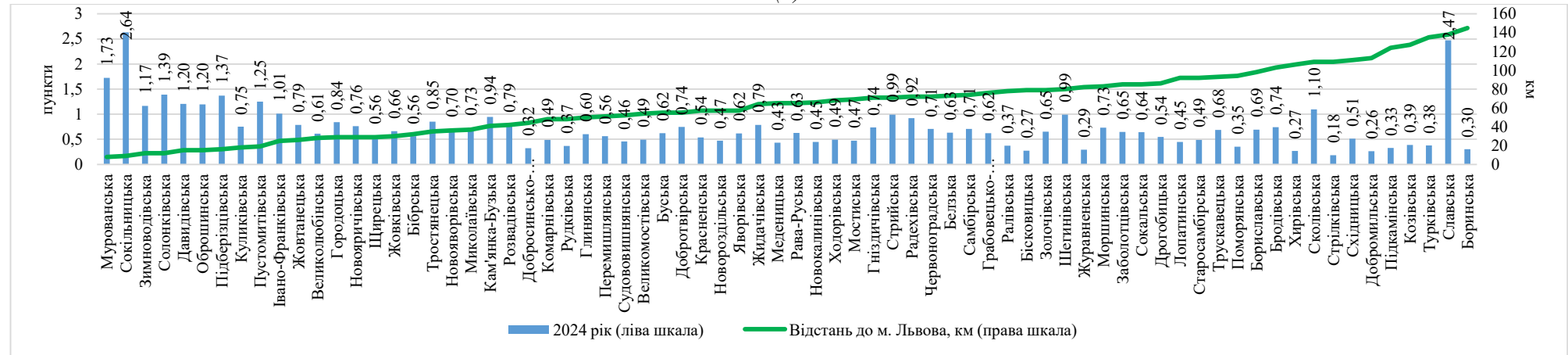
*Джерело: побудовано авторами

Отже, проведене вище дослідження дозволяє резюмувати: громади, розташовані ближче до м. Львова, характеризуються більш динамічним економічним розвитком. У свою чергу, позитивний вплив агломераційних процесів виявляється й у вищій **бюджетній спроможності** ближніх громад. Ця теза підтверджується даними, представленими на рис. 3.5. Громади, які мають високий рівень маятникової міграції, кращу транспортну доступність та функціональне зближення з м. Львовом, демонструють стабільно вищу податкоспроможність.

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

(а)

(б)

Рис. 3.5. Індекси податкоспроможності територіальних громад Львівської області у 2021 р. (а) та 2024 р. (б)

Примітка: застосовано сортування громад за критерієм відстані до м. Львова.; розраховано авторами за даними¹⁷²

¹⁷² Місцевий портал відкритих даних Львівщини. Кількість наявного населення. URL: <https://data.loda.gov.ua/dataset/ebd1c352-25c8-4f6d-ad2d-ceelac8a525d>; DELLA: розрахунок відстані між містами. URL: <https://della.ua/distance/>

Отже, інтегрованість ближніх громад у спільний економічний простір з м. Львовом сприяє мультиплікації економічних вигод та створює додаткові можливості для швидшого зростання рівня їх податкостроможності. З іншого боку, унаслідок інтенсивної маятникової міграції, активного житлового та комерційного будівництва, відкриття підприємств тощо у ближніх громадах зростає навантаження на дороги, інженерні мережі, соціальну інфраструктуру. Це зумовлює підвищений попит на капітальні видатки для розвитку транспортно-логістичної, комунальної та ін. мереж.

Дані табл. 3.2 підтверджують, що найвищий обсяг капітальних видатків (у розрахунку на 1 мешканця, грн) у Львівській області, зокрема, у січні-вересні 2024 р., здійснено територіальними громадами, які розміщені у радіусі до 15 км від м. Львова (за винятком Славської громади). Натомість периферійні громади мають значно слабший фінансовий потенціал, що свідчить про нерівномірний розподіл економічних вигод у межах регіону. Зокрема, обсяг капітальних видатків в Сокальській, Лопатинській, Заболотцівській, Стрілківській та Підкамінській громадах становив менше 50 грн у розрахунку на 1 мешканця. В контексті формування збалансованого економічного розвитку регіону, зазначене вище вкотре підтверджує потребу диференційованого підходу до просторового розвитку громад області, що передбачає стимулювання інвестицій у периферійних територіях та підтримку їх інфраструктурної інтеграції з обласним центром.

Емпіричну базу для аналізу транспортної доступності та функціональної взаємодії у системі «ядро – периферія», ідентифікації просторових зон тяжіння територіальних громад до м. Львова, а також виявлення агломераційних зв'язків створює дослідження *людинопотоку* у напрямі обласного центра.

Для обробки вхідних даних (джерело інформації – Портал місцевої статистики Львівщини¹⁷³; Додаток А, табл. А.4), здійснення просторової візуалізації векторів людинопотоку та моделювання взаємозв'язків між досліджуваними адміністративними одиницями використано інструментарій геоінформаційного аналізу, який реалізований у програмному середовищі Python із використанням бібліотек *geopandas*, *matplotlib* та *shapely*¹⁷⁴.

¹⁷³ Портал місцевої статистики Львівщини. URL: <https://stat.loda.gov.ua/>

¹⁷⁴ Мельник М.І., Лещух І.В. Просторово-економічна зв'язність міста Львова та громад області: перспективи агломераційного розвитку. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр. 2025. Вип. 1(169). <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2025-1-4>

Таблиця 3.2

Рейтинг територіальних громад Львівської області за обсягом капітальних
видатків у розрахунку на 1 мешканця, січень-вересень 2024 р.

№ з/п	Територіальна громада	Відстань до м. Львова	Обсяг капітальних видатків у розрахунку на 1 мешканця, грн	№ з/п	Територіальна громада	Відстань до м. Львова	Обсяг капітальних видатків у розрахунку на 1 мешканця, грн
1	Сокільницька	9	10293	37	Великолюбінська	28	457
2	Славська	138	9134	38	Радехівська	72	457
3	Солонківська	12	5433	39	Меденицька	65	433
4	Мурованська	8	4608	40	Новокалінівська	66	411
5	Давидівська	15	3286	41	Бориславська	98	407
6	Зимноводівська	12	3084	42	Боринська	145	399
7	Підберізцівська	16	2298	43	Турківська	135	381
8	Розвадівська	42	1889	44	Буська	55	372
9	Івано-Франківська	25	1734	45	Грабовецько-Дулібівська	76	346
10	Пустомитівська	19	1684	46	Жовтанецька	26	342
11	Новояричівська	29	1602	47	Дрогобицька	86	338
12	Східницька	111	1499	48	Добровірівська	55	318
13	Моршинська	83	1492	49	Журавненська	82	296
14	Сколівська	109	1344	50	Щирецька	29	291
15	Шегинівська	80	1098	51	Козівська	127	273
16	Стрийська	71	1088	52	Куликівська	18	248
17	Оброшинська	15	1067	53	Старосамбірська	92	239
18	Трускавецька	93	994	54	Рудківська	48	229
19	Яворівська	57	945	55	Новороздільська	57	225
20	Тростянецька	35	913	56	Хирівська	106	222
21	Глинянська	50	858	57	Червоноградська	72	219
22	Городоцька	29	791	58	Кам'янка-Бузька	41	215
23	Мостиська	69	734	59	Бісковицька	79	205
24	Жовківська	30	705	60	Перемишлянська	51	197
25	Миколаївська	37	655	61	Добросиньсько-Магерівська	44	187
26	Рава-Руська	65	628	62	Золочівська	79	187
27	Жидачівська	64	604	63	Красненська	57	180
28	Ходорівська	68	600	64	Добромилська	113	172
29	Новояворівська	36	590	65	Бібрська	32	144
30	Великомостівська	54	565	66	Поморянська	94	129
31	Самбірська	74	560	67	Судовишлянська	52	124
32	Бродівська	103	547	68	Сокальська	85	47
33	Ралівська	78	521	69	Лопатинська	92	38
34	Белзька	73	472	70	Заболотцівська	85	37
35	Комарнівська	48	465	71	Стрілківська	109	30
36	Гніздицька	71	461	72	Підкамінська	124	9

*Джерело: побудовано авторами за даними¹⁷⁵

Рис. 3.6 відображає людинопотік із населених пунктів Львівської області (до 70 км від обласного центра з урахуванням протяжності фактичної мережі автомобільних шляхів) до м. Львова. Товщина ліній відповідає обсягу людинопотоку.

У кількісному вимірі обсяги людинопотоку із населених пунктів, розташованих на відстані до 70 км від обласного центра з урахуванням протяжності фактичної мережі автомобільних шляхів, до м. Львова в середньому

¹⁷⁵ Місцеві бюджети. Дашборд фінансових показників громад. URL: <https://decentralization.ua/finance/dashboard>; DELLA: розрахунок відстані між містами. URL: <https://della.ua/distance/>

щодня становлять близько 152 тис. осіб та коливаються від приблизно 181 тис. осіб у будні дні до 79,5 тис. осіб у вихідні дні¹⁷⁶.

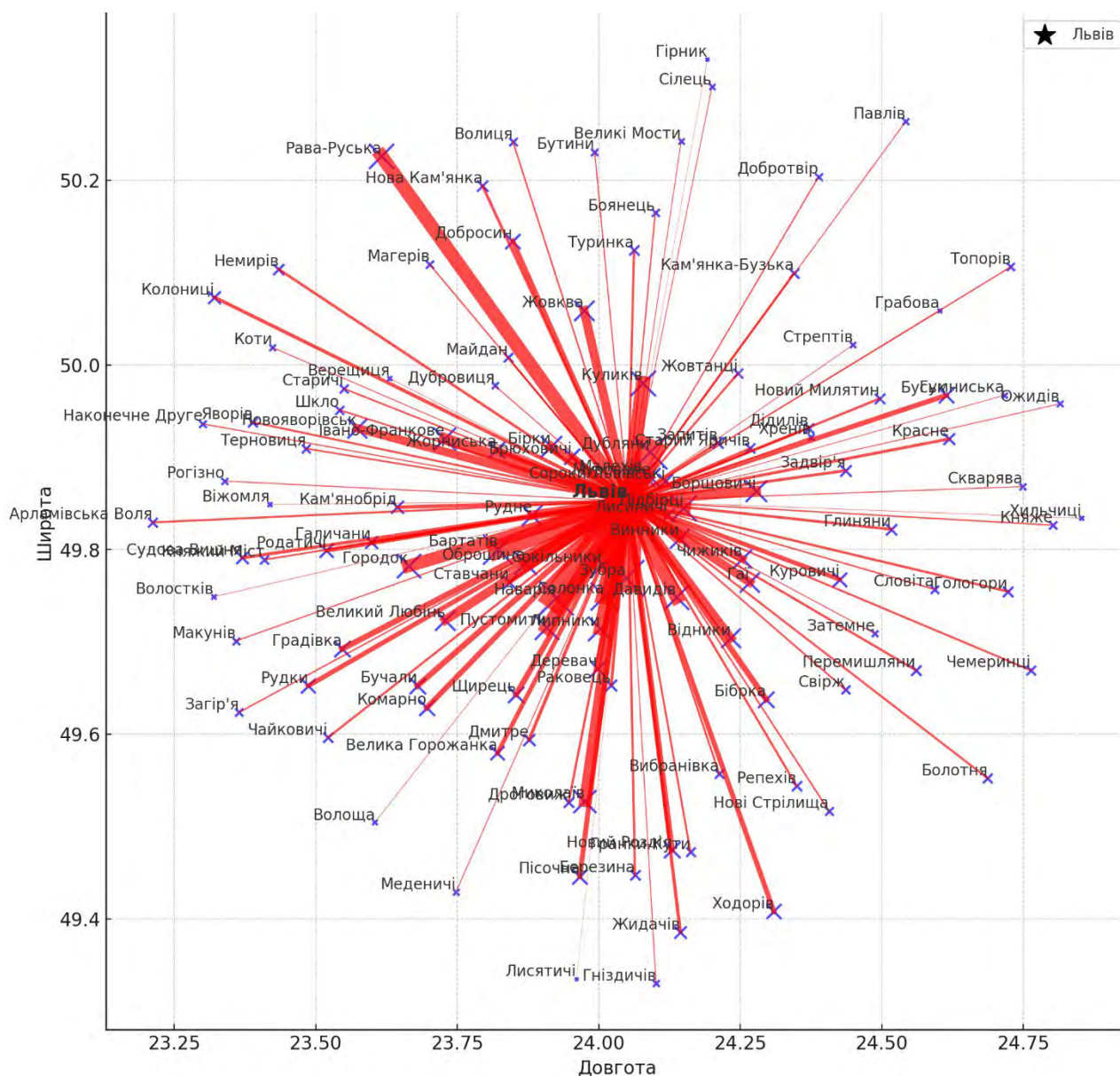

Рис. 3.6. Картосхема людинопотоку з населених пунктів Львівської області (до 70 км від обласного центра з урахуванням протяжності фактичної мережі автомобільних шляхів) до м. Львова

*Джерело: побудовано авторами за даними¹⁷⁷

14,3% від загального обсягу людинопотоку створюють мешканці населених пунктів, що входять до Львівської територіальної громади (наприклад, Дубляни, Винники, Лисиничі та ін.). Утім, зважаючи на необхідність

¹⁷⁶ Великий Львів і навіть більше: скільки людей щодня приїжджає до Львова? URL: <https://dashboard.city-adm.lviv.ua/velykyu-lviv-i-navit-shche-bilshe>

¹⁷⁷ Портал місцевої статистики Львівщини. URL: <https://stat.loda.gov.ua/>

дотримання адміністративного підходу в контексті делімітації агломерацій, більш доречно проаналізувати маятникову міграцію з територіальних громад Львівської області до м. Львова. Для цього первинні дані окремих населених пунктів (рис. 3.6) агрегуємо за територіальними громадами (рис. 3.7). При цьому, дані щодо людинопотоку із населених пунктів Львівської територіальної громади до уваги не братимемо.

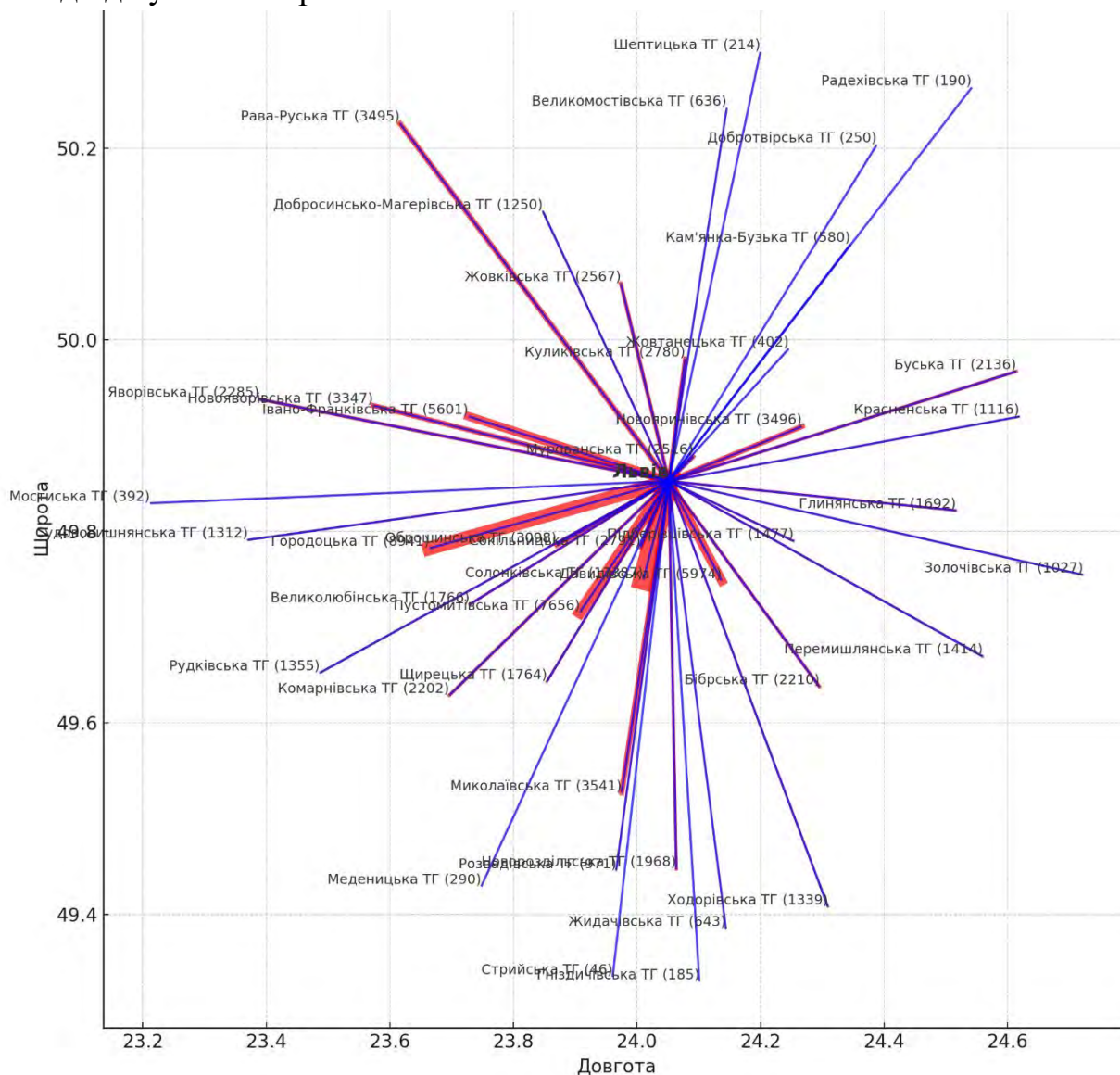

Рис. 3.7. Картосхема людинопотоку з територіальних громад* Львівської області, розташованих до 70 км від обласного центра з урахуванням протяжності фактичної мережі автомобільних шляхів, до м. Львова

Примітка:

**до розрахунку взято лише ті населені пункти територіальних громад, які розміщені на відстані до 70 км від обласного центру з урахуванням протяжності фактичної мережі автомобільних шляхів; **товщина лінії пропорційна обсягу людинопотоку.*

*Джерело: побудовано авторами за даними¹⁷⁸

¹⁷⁸ Портал місцевої статистики Львівщини. URL: <https://stat.loda.gov.ua/>

Просторовий аналіз людинопотоку із територіальних громад Львівської області (за винятком населених пунктів Львівської громади) до м. Львова дозволив виявити певну диференціацію інтенсивності маятникових поїздок населення. Найвищі значення досліджуваного показника зафіксовано для Солонківської громади – 13,4% від загального обсягу людинопотоку. Тісна соціально-економічна інтеграція з обласним центром зафіксована і для Городоцької та Пустомитівської територіальних громад. Зокрема, їхня частка у загальному обсязі людинопотоку до м. Львова становить відповідно 8,9% та 7,6%. Аналогічні показники Давидівської та Івано-франківської громад – по 3,5%, Новояворівської громади – 3,3%, а Оброшинської громади – 3,1%. Ці громади демонструють стійкі маятникові зв'язки з обласним центром, високий рівень транспортної доступності до нього, а також активну участь у формуванні агломераційного ядра навколо м. Львова.

Дещо нижчою є частка людинопотоку із приміських Сокільницької, Куликівської та Мурованської територіальних громад – у межах 2,5%-2,8%. Утім, це зумовлено відносно невеликою чисельністю населення зазначених громад, а не слабкими функціональними зв'язками із м. Львовом.

Водночас громади, розташовані на більшій відстані від м. Львова, зокрема північні (наприклад, Радехівська, Шептицька, Добротвірська та ін.) та південні (зокрема, Стрийська, Гніздицька, Меденицька та ін.) периферійні території, характеризуються нижчими обсягами щоденних поїздок населення. Це вказує на слабші функціональні зв'язки з обласним центром, що може бути наслідком як географічної віддаленості, так і обмеженої транспортної пропускну здатності або недостатнього рівня розвитку транспортної інфраструктури.

Як було зазначено вище, основний обсяг маяткової міграції до м. Львова припадає на будні дні. При цьому, найвищі показники людинопотоку зафіксовано в районі вузлової залізничної станції Львівської залізниці «Підзамче» (16,4% від загального людинопотоку в будні дні). Це вказує на стратегічне значення цього транспортного вузла у перевезеннях пасажирів в напрямі «периферія – ядро». Високі обсяги людинопотоку також спостерігаються біля Приміського вокзалу (9,6%), а також на Автостаціях №2 (6,3%) та №5 (6%), що свідчить про їхню значну роль у міжміському та приміському сполученні (рис. 3.8).

Зазначені вище транспортні вузли відіграють ключову роль у забезпеченні просторової мобільності населення регіону у напрямі «периферія – центр». Вони виступають головними «вхідними точками» до міського простору, сприяючи інтеграції територіальних громад із ядром агломерації. З іншого боку, високі обсяги людинопотоків, зафіксовані у цих вузлових точках, підтверджують формування стійких транспортних коридорів між периферійними громадами та м. Львовом. Це свідчить про зростання просторово-економічної взаємодії між ядром та навколишніми територіями, що супроводжується активізацією

маятникових (у т.ч. трудових) міграційних потоків. Утім, значна концентрація людинопотоків у кількох вузлових точках вказує на залежність транспортної системи від декількох найбільш навантажених об'єктів, що створює ризики перевантаження інфраструктури.

Це актуалізує необхідність збалансування транспортних потоків, розвитку перехоплюючих вузлів у приміській зоні, удосконалення інтеграції приміських та міських маршрутів, розвитку радіально-кільцевих сполучень (така система транспортних сполучень є типовою для багатьох великих агломерацій світу, зокрема, Паризької, Лондонської, Варшавської та ін. У Львівській агломерації поки що переважає радіальна структура, а кільцеві сполучення (особливо громадським транспортом) розвинені слабо). Реалізація зазначених заходів сприятиме рівномірнішому розподілу людських потоків у напрямі «периферія – ядро», підвищенню просторової цілісності Львівської агломерації, збалансованому просторовому розвитку регіону, зокрема, завдяки як швидкому доступу до центра агломерації, так і вищій зв'язності між периферійними громадами.

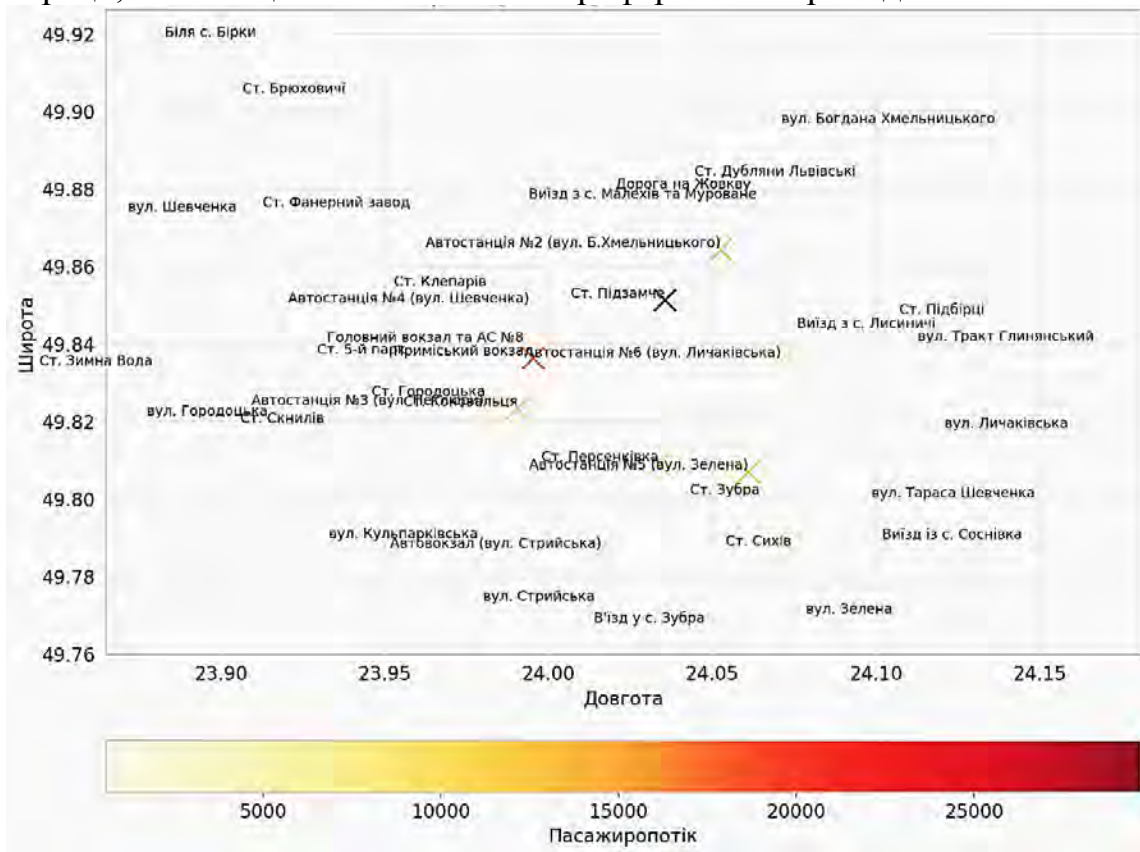

Рис. 3.8. Картосхема місць в'їзду населення територіальних громад Львівської області, розташованих до 70 км від обласного центра з урахуванням протяжності фактичної мережі автомобільних шляхів, до м. Львова
Примітка: до розрахунку взято лише ті населені пункти територіальних громад, які розміщені на відстані до 70 км від обласного центра з урахуванням протяжності фактичної мережі автомобільних шляхів.

*Джерело: побудовано авторами за даними¹⁷⁹

¹⁷⁹ Портал місцевої статистики Львівщини. URL: <https://stat.loda.gov.ua/>

46,7% людинопотоку у будні дні припадає на залізничний транспорт, 35,3% – на об'єкти зовнішнього транспорту (міжміське автобусне сполучення; у вихідні дні відповідні показники становлять 43,1% та 26,3%; Додаток А, табл. А.5). І лише кожен п'ятий маятниковий мігрант у будні дні потрапляє до м. Львова автомобільним транспортом (у вихідні дні відповідні – кожен третій). Нижча популярність індивідуального автотранспорту серед маятникових мігрантів (зокрема, у будні дні) вказує на збереження залежності населення периферійних громад від громадського транспорту для щоденного доступу до ядра.

Переважаання залізничного та міжміського автобусного транспорту у структурі перевезень пасажирів свідчить про те, що формування Львівської агломерації значною мірою відбувається вздовж транспортних осей, які забезпечують підвезення маятникових мігрантів до ядра – м. Львова – через вузлові точки («Підзамче», Приміський вокзал, автостанції). Це вказує на просторову організацію агломерації, що базується на радіальних транспортних зв'язках, які концентруються у декількох ключових вхідних пунктах міста. Натомість кільцеві сполучення (особливо громадським транспортом, а також на півночі м. Львова) поки розвинені слабо.

Результати проведеного комплексного дослідження просторово-економічного впливу м. Львова на територіальні громади області дозволили виокремити радіальні зони із різним рівнем домінування цього впливу та вказати на особливості делімітації Львівської агломерації, обґрунтувавши включеність конкретних громад до її внутрішньої та зовнішньої приміських зон:

1. Внутрішня приміська зона. До неї належать Давидівська, Зимноводівська, Мурованська, Соکیلницька та Солонківська територіальні громади. Вони безпосередньо межують з ядром, мають високу транспортну доступність до нього. На їхніх територіях розміщена значна частина житлових, промислових та логістичних об'єктів. Між м. Львовом та зазначеними громадами відстежуються найщільніший рівень інтеграції, просторової взаємодії та функціональної взаємодоповнюваності, що формує підґрунтя для делімітації агломерації.

2. Зовнішня приміська зона. До неї належать Городоцька, Жовківська, Жовтанецька, Івано-Франківська, Куликівська, Новояричівська, Оброшинська, Підбірцівська та Пустомитівська територіальні громади. Характеризується помірною інтенсивністю просторово-економічної взаємодії з ядром – м. Львовом, яка реалізується переважно у формі маятникових міграцій трудових ресурсів, транспортних переміщень, а також товарних потоків. Для громад цієї зони притаманна певна функціональна автономність (насамперед, у зв'язку з тим, що низка із них – центри колишніх районів) із збереженням локальних виробничих, аграрних та сервісних комплексів. Утім, їхній соціально-економічний розвиток значною мірою орієнтований на задоволення потреб

населення, що інтегроване у ринок праці та споживання м. Львова. Водночас транспортна доступність та сформовані комунікаційні коридори забезпечують стійкий зв'язок цих громад з ядром агломерації, що сприяє їх поступовій інтеграції в єдиний агломераційний простір.

Отже, для зазначених вище територіальних громад справджується низка характеристик, притаманних приміським зонам великих міст. Зокрема:

- безпосередня близькість до економічного центру створює сприятливі умови для активних трудових, освітніх, соціально-побутових та інших щоденних міграційних переміщень населення. Саме ці потоки у межах агломераційного простору забезпечують високий рівень просторово-економічної інтеграції громад, що межують з м. Львовом;

- ближні громади мають добре розвинені транспортні зв'язки з ядром, що суттєво знижує часові та фінансові витрати населення на переміщення, тим самим сприяючи формуванню стійких маятникових міграційних процесів;

- території, розташовані у безпосередній близькості до ядра, характеризуються високим рівнем економічної інтеграції. Вони виступають місцем проживання значної частини осіб, які працюють у м. Львові, одночасно акумулюючи частину промислово-виробничих, торговельних, логістичних та сервісних функцій, що поступово розосереджуються за межі ядра.

У контексті формування інтегрованого економічного простору регіону, головною функцією територіальних громад, які функціонально належать до агломерації, має стати передача імпульсів розвитку, що виникають унаслідок розвитку м. Львова, далі у глиб регіону.

Стратегією розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року¹⁸⁰, затвердженою наприкінці 2023 р., до переліку територіальних громад агломерації також було включено Бібрську, Великолюбінську та Щирецьку громади. Однак, результати авторських розрахунків засвідчують, що просторово-економічна інтеграція вказаних громад має фрагментарний характер. Це ставить під сумнів доцільність їх включення до агломераційного простору за критеріями поточної взаємодії. З іншого боку, перебування Бібрської, Великолюбінської та Щирецької громад у складі периферійної зони агломерації може мати довгостроковий потенціал. Адже вони все ж зберігають орієнтацію на м. Львів як провідний центр, зокрема, зайнятості, надання освітніх, медичних, побутових та інших спеціалізованих послуг, що створює потенціал для поступового посилення функціональних зв'язків із ядром. Ба більше, інтеграція зазначених громад дозволить у довгостроковій перспективі ретранслювати агломераційні ефекти на віддаленіші території регіону,

¹⁸⁰ Про затвердження Стратегії розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року: Розпорядження Львівської обласної державної (військової) адміністрації від 01.12.2023 р. № 1156/0/5-23BA.URL: <https://loda.gov.ua/documents/87308>

створюючи умови для більш збалансованого просторового розвитку Львівської області. Утім, за нинішніх умов недостатньої інтенсивності просторово-економічних зв'язків Бібрської, Великолюбінської та Щирецької громад із ядром (порівняно з громадами внутрішньої і зовнішньої зони агломерації), політика розвитку агломерації потребує врахування обмеженого потенціалу зазначених територій у коротко- та середньостроковій перспективі для ухвалення виважених управлінських рішень щодо інституційно-організаційного забезпечення агломераційного розвитку, а також спрямування цільових інвестицій для стимулювання їх функціонального зближення з ядром агломерації.

3.2. Оцінка впливу соціально-економічного потенціалу агломерацій на розвиток Карпатського регіону

В розвинених країнах агломерації стали ключовими центрами економічного зростання, інновацій та концентрації ресурсів, що посилює їх роль у забезпеченні регіонального розвитку завдяки економії масштабу, залученню інвестицій та створенню нових робочих місць. Забезпечення ефективності механізмів, що підтримують цей розвиток, є важливим завданням регіональної та національної політики. Для України проблема ефективного використання соціально-економічного потенціалу агломерацій є надзвичайно актуальною, оскільки їх формування відбувається в складних умовах воєнного стану та за відсутності належного інституційного забезпечення цього процесу. З іншого боку, удосконалення нормативно-правової бази територіального розвитку потребує визначення пріоритетних напрямів підтримки місцевих громад для пришвидшення економічного зростання агломерацій. Агломерації стикаються з такими викликами, як соціально-економічні диспропорції територіального розвитку, невідповідність транспортної інфраструктури сучасним потребам забезпечення пасажиропотоків та перевезення вантажів, погіршення екології, низькі темпи житлового будівництва, старіння населення, демографічні зміни та їх вплив на ринок праці й планування просторового розвитку. Подолання вказаних проблем значною мірою залежить від наявного соціально-економічного потенціалу агломерації та здатності місцевих органів влади ефективно його використовувати. Своєю чергою, успішний розвиток агломерацій як «точок росту» може стати ключовим фактором економічного зростання регіонів.

У зв'язку з цим необхідно досліджувати стан соціально-економічного потенціалу агломерацій та його вплив на економічний розвиток відповідних регіонів України, що є важливим для забезпечення ефективного управління на регіональному рівні. Визначення найбільш важливих складових соціально-економічного потенціалу агломерацій з точки зору їх впливу на економіку

регіону є актуальним завданням, вирішення якого дозволить розробляти напрями удосконалення стратегічного управління регіональним розвитком з урахуванням можливостей оптимального використання ресурсів агломераційних утворень.

За критерієм чисельності населення у Карпатському регіоні можемо виділити: (1) Львівську агломерацію, межі якої визначаються Львівським районом; (2) Івано-Франківську агломерацію, яка охоплює Івано-Франківський та Калуський райони; (3) Чернівецьку агломерацію, сформовану в межах Чернівецького району; (4) Закарпатську агломерацію, що включає території Ужгородського та Мукачівського районів¹⁸¹. Проте, варто зауважити, що статистична інформація за основними показниками соціально-економічного розвитку подається в розрізі районів лише починаючи з 2021 р., а за попередні роки необхідно розраховувати відповідні показники як суму показників у містах та районах, які формують агломерацію. Так, у період до 2021 р. кожен показник соціально-економічного потенціалу Львівської агломерації будемо визначати як суму відповідних показників, поданих для м. Львова, Городоцького, Жовківського, Кам'янка-Бузького, Перемишлянського та Пустомитівського районів, для Івано-Франківської агломерації – як суму показників м. Івано-Франківськ та м. Бурштин, Богородчанського, Галицького, Рогатинського, Тисменицького та Тлумацького районів, а також Калуського району, до складу якого увійшли м. Калуш, Долинський, Калуський, Рожнятівський райони та м. Болехів, для Чернівецької агломерації – до уваги необхідно брати показники м. Чернівці, Герцаївського, Глибоцького, Заставнівського, Кіцманського, Новоселицького та Сторожинецького районів, для Закарпатської агломерації – показники м. Ужгорода та м. Мукачева, а також Великоберезнянського, Перечинського, Ужгородського, Воловецького, Мукачівського та Свалявського районів¹⁸². Таким чином, першим обмеженням цього дослідження є неможливість врахування показників тих територіальних громад, що увійшли до складу певного району з 2021 р., але в попередні періоди не належали до тих районів, які були взяті до уваги при визначенні сукупного показника агломерації.

Друге обмеження проведеного дослідження виникає внаслідок відсутності в офіційних джерелах статистичних даних за районами про обсяг залучених інвестицій, інноваційну діяльність, доходи та витрати населення, розвиток інфраструктури (транспортної, освітньої, медичної), що не дозволяє повною мірою охарактеризувати соціально-економічний потенціал агломерацій. Враховуючи доступність статистичних даних на сайтах головних управлінь статистики у відповідних регіонах, для характеристики соціально-економічного

¹⁸¹ Бабець І.Г. Перспективи фінансування розвитку агломерацій Карпатського регіону в умовах євроінтеграції. *Регіональна економіка*. 2024. №3(113). С. 62-71. <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2024-3-5>.

¹⁸² Про утворення та ліквідацію районів. Постанова Верховної Ради України від 17 липня 2020 року № 807-ІХ. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text>.

потенціалу досліджуваних агломерацій, як незалежних змінних в панельній регресії, використаємо такі показники: обсяг реалізованої продукції; кількість підприємств; кількість зайнятих працівників на підприємствах; чисельність населення; міграційний приріст, скорочення (–) населення; фінансовий результат (сальдо) підприємств до оподаткування; частка підприємств, які одержали прибуток, у загальній кількості підприємств (табл. 3.3). В якості залежної змінної використані показники валового регіонального продукту (ВРП) у фактичних цінах Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької та Закарпатської областей.

За результатами регресійного аналізу виявлено міцний взаємозв'язок між обсягами ВРП досліджуваних регіонів та кількістю підприємств, фінансовим результатом підприємств до оподаткування та часткою прибуткових підприємств в загальній кількості підприємств, про що свідчить високе значення коефіцієнта кореляції ($R=0,998$). Вплив динаміки кількості підприємств та фінансового результату підприємств до оподаткування на ВРП був прямим: збільшення на 1% кожної з цих незалежних змінних упродовж досліджуваного періоду сприяло зростанню залежної змінної відповідно на 0,96% та 0,145% за інших незмінних умов. Водночас, варто зауважити, що зв'язок між ВРП та часткою прибуткових підприємств в загальній кількості підприємств був оберненим: збільшення незалежної змінної на 1% призводило до зниження залежної змінної на 1,047% за інших незмінних умов (табл. 3.4). Зв'язок між залежною та незалежними змінними є надзвичайно щільним, оскільки розрахункове значення критерію Фішера перевищує його табличне значення ($F(3,5)=417,33$). Коефіцієнт детермінації свідчить про те, що зміна ВРП досліджуваних регіонів у фактичних цінах упродовж 2019-2021 рр. на 99,6% залежала від зміни кількості підприємств, фінансових результатів підприємств до оподаткування та частки прибуткових підприємств в загальній кількості підприємств, і лише на 0,4% - від інших факторів, які не були включені до регресійної моделі. Рівень статистичної помилки не перевищує 5%, що підтверджує статистичну значимість отриманих результатів.

У результаті дослідження не було виявлено статистично значимого зв'язку між ВРП Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької та Закарпатської областей і динамікою таких показників соціально-економічного потенціалу відповідних агломерацій, як: обсяг реалізованої продукції, кількість зайнятих працівників на підприємствах, чисельність населення, міграційний приріст/скорочення населення.

Таблиця 3.3

Вхідні дані для проведення регресійного аналізу впливу соціально-
економічного потенціалу агломерацій Карпатського регіону
на економічне зростання у 2019-2021 рр.¹⁸³

Роки	ВРП, млн грн	Обсяг реалізованої продукції, млн грн	Кількість підприємств, одиниць	Кількість зайнятих працівників на підприємствах, осіб	Чисельність населення, осіб	Міграційний приріст, скорочення (-), осіб	Фінансовий результат (сальдо) підприємств до оподаткування, млн грн	Підприємства, які одержали прибуток, % до загальної кількості підприємств
Львівська агломерація								
2019	214400	310279,4	14630	247750	1151003	3610	4214,7	76,7
2020	236254	325611,8	15221	236238	1150684	2729	-1360,1	73,5
2021	296182	418830,8	15628	242646	1146538	3391	7292,4	70,3
Івано-Франківська агломерація								
2019	86679	90966,3	6760	117907	841468	1082	1374,26	82,25
2020	90398	95564,9	6131	119937	838573	774	-2047	79,3
2021	119680	59294,6	6210	147751	838396	1450	12507,8	78,2
Чернівецька агломерація								
2019	41660	46282,6	3482	101258	668760	793	265,9	73,3
2020	45054	51779,3	3511	100436	668016	-229	969,9	74
2021	54582	67469,6	3370	100189	917243	884	1232,9	66,7
Закарпатська агломерація								
2019	61325	60061,3	4138	99089	508190	611	1860,5	75,4
2020	62022	61826,6	4301	97268	506938	353	-781,3	71,6
2021	75626	83048,5	4333	96804	507147	963	5283,6	71,15

¹⁸³ Складено автором за даними: Валовий регіональний продукт. Державна служба статистики України. URL: <https://stat.gov.ua>; Діяльність суб'єктів господарювання Львівської області (2020). Статистичний збірник. Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2021. 124 с.; Чисельність населення. Головне управління статистики у Львівській області URL: https://lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/st_inf.php?1811 ; Міграційний рух населення за типом місцевості по районах у 2019-2021 рр. Головне управління статистики у Львівській області URL: https://lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/st_inf.php?1811119.; Показники діяльності підприємств по районах у 2019-2021 рр. Головне управління статистики в Івано-Франківській області. URL: <https://www.ifstat.gov.ua/>; Чисельність населення по районах. Головне управління статистики в Івано-Франківській області. URL: <https://www.ifstat.gov.ua/>; Міграційний рух населення за типом місцевості по містах обласного значення та районах у 2019-2021 рр. Головне управління статистики в Івано-Франківській області. URL: <https://www.ifstat.gov.ua/>; Показники діяльності підприємств по районах у 2019-2021 рр. Головне управління статистики в Чернівецькій області. URL: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua/>; Чисельність населення по районах. Головне управління статистики в Чернівецькій області. URL: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua/>; Міграційний рух населення за типом місцевості по районах у 2019-2021 рр. Головне управління статистики в Чернівецькій області. URL: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua/>; Діяльність підприємств у 2019-2021 рр. Головне управління статистики в Закарпатській області. URL: <https://uz.ukrstat.gov.ua/>; Чисельність населення по містах обласного значення та районах у 2019-2021 рр. Головне управління статистики в Закарпатській області. URL: <https://uz.ukrstat.gov.ua/>; Міграційний рух населення за типом місцевості по районах у 2019-2021 рр. Головне управління статистики в Закарпатській області. URL: <https://www.uz.ukrstat.gov.ua/>.

Отже, результати панельної регресії свідчать про важливу роль Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької та Закарпатської агломерацій у забезпеченні економічного розвитку Карпатського регіону. Найбільш важливими чинниками економічного зростання відповідних регіонів у період 2019-2021 рр. були такі складові соціально-економічного потенціалу агломерацій, як кількість підприємств, фінансовий результат підприємств до оподаткування та частка підприємств, які одержали прибуток, у загальній кількості підприємств. При цьому, збільшення кількості підприємств та зростання їх фінансового результату до оподаткування позитивно впливали на обсяг ВРП регіонів. Зменшення частки прибуткових підприємств у загальній кількості підприємств агломерацій, яке спостерігалось у 2019-2021 рр., мало також позитивний вплив на ВРП регіонів. Така обернена залежність може бути зумовлена збільшенням тіньової складової бізнесу, внаслідок чого підприємства вкладають отриманий прибуток у розвиток виробничих потужностей та забезпечують нарощення обсягів виробництва, але при цьому декларують збитковість і не сплачують податки в належному обсязі.

Таблиця 3.4

Результати панельної регресії оцінки впливу соціально-економічного потенціалу агломерацій Карпатського регіону на економічне зростання у 2019-2021 рр.

Факторні ознаки	Залежна змінна
	<i>ВРП</i>
Кількість спостережень	12
Постійна величина	6,450*** (1,338)
<i>Кількість підприємств</i>	0,960*** (0,041)
<i>Фінансовий результат підприємств до оподаткування</i>	0,145*** (0,020)
<i>Частка прибуткових підприємств в загальній кількості підприємств</i>	-1,047** (0,320)
R	0,998
R ²	0,996
F-критерій	F(3,5)=417,33

* - статистична помилка на рівні 10%;

** - статистична помилка на рівні 5%;

*** - статистична помилка на рівні 1%.

Джерело: розраховано автором

Аналіз залежності економічного зростання Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької та Закарпатської областей від динаміки показників соціально-економічного потенціалу агломерацій, проведений за допомогою панельної

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

регресії, дозволив виявити основні чинники впливу, які є загальними для Карпатського регіону. Водночас, досліджувані агломерації відрізняються за показниками соціально-економічного потенціалу, а тому можемо припустити, що для кожної окремої агломерації їх вплив на економічне зростання відповідного регіону може бути різним. З метою перевірки цього припущення та виявлення найбільш важливих показників соціально-економічного потенціалу Львівської агломерації для економічного зростання Львівської області проведемо регресійний аналіз за період 2012-2021 рр., де в якості залежної та незалежних змінних використаємо показники, наведені у таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Вхідні дані для оцінки впливу соціально-економічного потенціалу Львівської агломерації на економічне зростання Львівської області у 2012-2021 рр.¹⁸⁴

Рік	Залежна змінна	Незалежні змінні					
	ВРП, млн грн	Обсяг реалізованої продукції, млн грн	Кількість підприємств, одиниць	Кількість зайнятих працівників на підприємствах, осіб	Чисельність населення, осіб	Фінансовий результат (сальдо) підприємств до оподаткування, млн грн	Витрати на персонал підприємств, млн грн
2012	61962	108012,8	11832	264570	1148655	2315,1	10942
2013	63329	105630,3	12780	249550	1148620	3046,6	10778,4
2014	72923	119612,3	12646	243057	1150023	-5943,4	11291,7
2015	94690	143804,7	12695	235605	1150731	-6015,3	13506,4
2016	114842	160278,6	10725	192017	1152750	6,8	12260,8
2017	147308	202411,8	12508	197601	1152428	1844	16419,3
2018	177233	274492,7	13548	217171	1151154	4575	22113,9
2019	214400	310279,4	14630	247750	1151003	4214,7	28546,4
2020	236254	325611,8	15221	236238	1150684	-1360,1	29993,4
2021	296182	418830,8	15628	242646	1146538	7292,4	36280,7

У результаті регресійного аналізу було побудовано дві моделі (табл. 3.6). Згідно першої моделі виявлено пряму залежність ВРП Львівської області від зміни обсягів реалізованої продукції та обернену залежність - від зміни кількості

¹⁸⁴ Складено автором за даними: Діяльність суб'єктів господарювання Львівської області (2020). Статистичний збірник. Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2021. 124 с.; Діяльність суб'єктів господарювання Львівської області (2013). Статистичний збірник. Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2014. 121 с.; Діяльність суб'єктів господарювання Львівської області (2017). Статистичний збірник. Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2018. 149 с.; Діяльність суб'єктів господарювання Львівської області (2018). Статистичний збірник. Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2019. 147 с.

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

зайнятих на підприємствах. Зв'язок між залежною та незалежними змінними є міцним ($R=0,997$), а зміна ВРП Львівської області на 99,5% визначалася динамікою обсягів реалізованої продукції та кількості зайнятих на підприємствах, про що свідчить значення коефіцієнта детермінації ($R^2=0,995$). Згідно проведених розрахунків, збільшення обсягів реалізованої продукції на 1% сприяло зростанню ВРП на 1,111%, а зростання на 1% кількості зайнятих на підприємствах призводило до зниження залежної змінної на 0,446% за інших незмінних умов. Високе розрахункове значення критерія Фішера свідчить про щільність зв'язку між залежною та незалежними змінними, а рівень статистичної помилки розрахунку коефіцієнтів при незалежних факторних змінних є меншим за 1%, що підтверджує статистичну значущість регресійної моделі.

Таблиця 3.6

Результати регресійного аналізу впливу соціально-економічного потенціалу
Львівської агломерації на економічне зростання Львівської області у 2019-2021 рр.

Факторні ознаки	Залежна змінна	
	ВРП	ВРП
Кількість спостережень	12	12
Постійна величина	3,739* (1,811)	17,432*** (1,333)
Реалізована продукція	1,111*** (0,028)	-
Кількість зайнятих на підприємствах	-0,446*** (0,139)	-1,397*** (0,106)
Витрати на персонал підприємств	-	1,187*** (0,023)
R	0,997	0,998
R ²	0,995	0,997
F-критерій	F(2,7)=776,56	F(2,7)=1303,1

* - статистична помилка на рівні 10%;

** - статистична помилка на рівні 5%;

*** - статистична помилка на рівні 1%.

*Джерело: розраховано автором

Друга регресійна модель підтвердила результати, отримані згідно першої моделі в частині оберненої залежності ВРП Львівської області від кількості зайнятих на підприємствах. Так, згідно другої моделі негативний вплив збільшення кількості працівників підприємств був сильніший порівняно з тим, який виявлено у першій моделі: зростання цієї незалежної змінної на 1% призводило до зниження ВРП на 1,397%. Така залежність може свідчити про неефективне використання трудових ресурсів та залучення працівників невідповідної кваліфікації. У другій моделі не виявлено залежності ВРП від обсягів реалізованої продукції. Водночас, підтверджено наявність сильного прямого зв'язку між ВРП та обсягом витрат на персонал підприємств: при

збільшенні незалежної змінної на 1% відбувалося зростання залежної змінної на 1,187%. Ця модель є статистично значуща, що підтверджується високими значеннями коефіцієнтів кореляції та детермінації, а також значенням критерія Фішера. Статистична похибка розрахунків не перевищує 1%.

Жодна з двох побудованих моделей не підтвердила залежність економічного зростання Львівської області від таких показників соціально-економічного потенціалу Львівської агломерації, як кількість підприємств, чисельність населення, фінансовий результат (сальдо) підприємств до оподаткування. Результати регресійного аналізу даних для Львівської області за період 2012-2021 рр. дозволяють визначити обсяги реалізованої продукції, кількість зайнятих на підприємствах та витрати підприємств на персонал основними чинниками впливу потенціалу Львівської агломерації на економічне зростання регіону у довгостроковому періоді. Варто зауважити, що ці результати істотно відрізняються від результатів панельної регресії, проведеної за показниками соціально-економічного потенціалу агломерацій Карпатського регіону, які виявили істотний вплив кількості підприємств, фінансового результату підприємств до оподаткування та частки підприємств, які одержали прибуток, у загальній кількості підприємств на економічне зростання Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької та Закарпатської областей у короткостроковому періоді. У зв'язку з цим для розробки стратегічних рішень, спрямованих на забезпечення економічного зростання Карпатського регіону на основі підвищення ефективності використання соціально-економічного потенціалу агломерацій, розташованих на цій території, необхідно проводити комплексний аналіз основних чинників економічного розвитку як у короткостроковому, так і довгостроковому періоді.

Результати панельної регресії, проведеної з метою визначення впливу соціально-економічного потенціалу агломерацій на економічне зростання Карпатського регіону упродовж 2019-2021 рр., дозволили виявити сильну залежність показників ВРП Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької та Закарпатської областей від зміни кількості підприємств, фінансового результату підприємств до оподаткування та частки підприємств, які одержали прибуток, у загальній кількості підприємств, що можна вважати основними чинниками впливу агломерацій на економічний розвиток регіону у короткостроковому періоді. Водночас, дослідження залежності економічного зростання Львівської області від соціально-економічного потенціалу Львівської агломерації за 2012-2021 рр., проведене за допомогою лінійної множинної регресії, показало, що у довгостроковому періоді ключовими факторами економічного розвитку регіону були інші показники: обсяги реалізованої продукції, кількість зайнятих на підприємствах та витрати підприємств на персонал. Результати проведеного

дослідження повинні братися до уваги місцевими органами влади при обґрунтуванні пріоритетних напрямів стратегій розвитку територіальних громад, що утворюють міські агломерації Карпатського регіону, для пришвидшення економічного зростання на основі ефективного використання соціально-економічного потенціалу агломерацій. Важливим напрямом подальших досліджень є аналіз впливу складових соціально-економічного потенціалу Івано-Франківської, Чернівецької та Закарпатської агломерацій на економічне зростання відповідного регіону у довгостроковому періоді.

На основі результатів проведеного дослідження сформулюємо рекомендації для місцевих органів влади громад, що утворюють агломерації в Карпатському регіоні.

У короткостроковій перспективі з метою прямої підтримки ліквідності та прибутковості місцевого бізнесу як основи агломерації необхідно вживати заходи, спрямовані на стабілізацію та покращення фінансових показників підприємств:

- оптимізація місцевих податків та зборів: запровадження пільгових ставок податку на майно для компаній, що інвестують у сучасні технології в межах агломерації. Покращення фінансових показників компаній безпосередньо сприятиме збільшенню надходжень податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб до бюджету громади;

- консультації з економічної ефективності: організація серії навчальних сесій для малих та середніх підприємств з оптимізації процесів та фінансового менеджменту, що дозволить компаніям швидше адаптуватися до змінних ринкових умов під час воєнного стану.

У довгостроковій перспективі основою формування стійкої конкурентної переваги для агломерації мають стати інвестиції у соціальний капітал та інфраструктуру, що забезпечить розвиток виробництва та людських ресурсів:

- підтримка створення кластерів (деревообробка, ІТ або харчова промисловість), що дозволить місцевим компаніям спільно розширювати свою діяльність на зовнішні та внутрішні ринки, збільшуючи масштаби виробництва та продажів;

- реалізація інтегрованої політики ринку праці та освіти, що передбачає: адаптацію освітніх профілів у місцевих професійно-технічних навчальних закладах до потреб підприємств агломерації; збільшення кількості працівників шляхом побудови спільної транспортної інфраструктури (приміський транспорт), що сприятиме поїздкам з околиць агломерації до виробничих центрів; сприяння розвитку та співфінансування соціальної інфраструктури (ясла, дошкільні заклади, центри відпочинку) в межах агломерації, що стимулюватиме компанії збільшувати свої витрати на персонал та залучати

висококваліфікованих працівників, зменшуючи відтік трудових ресурсів з регіону.

Місцева влада не повинна розглядати свої громади як ізольовані одиниці та почати управляти ними як елементами агломераційної системи. Короткостроковий фінансовий успіх окремого підприємства має бути перетворений на довгострокові системні інвестиції в людей та інфраструктуру, що гарантуватиме стаке економічне зростання для всього Карпатського регіону.

3.3. Проблеми транспортної мобільності: на прикладі Львівської агломерації

Швидке та комфортне переміщення різними видами транспорту між населеними пунктами, підвищення безпеки дорожнього руху та зменшення заторів є однією з основних потреб мешканців та мешканок великих міст і сусідніх із ними громад та безпосередньо впливає на якість їх життя. Саме тому, розвиток інтегрованої системи мобільності визначений як одна з оперативних цілей у стратегії розвитку Львівської агломерації (далі Стратегії)¹⁸⁵ у межах стратегічної цілі №2 «Якість життя».

З метою формування інтегрованої системи мобільності, як одного із основних пріоритетів для будь-якої агломерації, а також досягнення інших цілей визначених у Стратегії, робочими групами та проєктними командами в складі представників громад членів Асоціації органів місцевого самоврядування (ОМС) «Львівська агломерація», громад потенційних членів Асоціації ОМС, Львівської обласної військової адміністрації, окремих державних і недержавних організацій регіонального та місцевого рівня підготовлено 24 проєкти співробітництва громад Львівської агломерації, які можуть спільно реалізовуватися громадами агломерації в різних форматах співпраці між ними та з іншими зацікавленими партнерами. Зокрема, на етапі формування плану реалізації Стратегії, серед відібраних 81 проєктної ідеї щодо співробітництва громад Львівської агломерації, більшість стосувалася розвитку громадського транспорту (39) та розбудови транспортної інфраструктури (24), що пояснюється особливою важливістю транспортних зв'язків, які формують фактичну цілісність агломерації.

За відсутності опублікованого плану реалізації Стратегії, специфіку підготовлених проєктів співробітництва, пов'язаних із формуванням інтегрованої системи мобільності та розвитку логістичного потенціалу громад Львівської агломерації, актуальні практичні кроки з їх реалізації, можна

¹⁸⁵ Стратегія розвитку Львівської агломерації на період до 2027 р. Львівська обласна військова адміністрація: сайт. URL: <https://loda.gov.ua/documents/87309>

окреслити орієнтуючись на перелік завдань, які необхідно виконати для досягнення відповідних оперативних цілей.

Зокрема, за результатами соціологічного дослідження 2023 р.¹⁸⁶, серед основних проблемних аспектів функціонування приміських автобусних перевезень на думку мешканців агломерації варто відзначити: недостатня кількість рейсів і значні інтервали їх руху (24,7% респондентів); незадовільний технічний стан пасажирських транспортних засобів (23,6%); велика тривалість поїздки (16,0%); висока вартість проїзду, включно з усіма пересадками (15,4%), а також неналежний рівень комфорту в салоні (12,5%). Інші проблемні аспекти відзначили менше 12% опитаних мешканців, і лише 26,9% зазначили, що для них жодних проблем у процесі функціонування приміських автобусних перевезень не існує. Окреслені мешканцями агломерації проблемні аспекти є наслідком значно глибших проблем функціонування сфери приміських автобусних перевезень, зокрема: відсутності інтегрованої системи міського громадського транспорту з приміським автобусним сполученням; відсутність інтеграції приміських автобусних рейсів із приміськими поїздами; відсутність автоматизованої системи оплати проїзду в приміських автобусах; відсутність практики замовлення транспортних послуг у приміському автобусному сполученні тощо. Для вирішення проблем покращення якості надання послуг у приміському автобусному сполученні та підвищення привабливості таких перевезень існує низка інструментів, серед яких варто виділити налагодження системи стійкого фінансування таких перевезень, покращення існуючих та створення нових елементів транспортної інфраструктури (створення виділених смуг для маршрутних транспортних засобів на в'їздах у Львів; облаштування транспортно-пересадкових вузлів з приміських автобусів на міський транспорт; покращення інфраструктури запинок приміських автобусів), а також впровадження ефективної системи контролю за якістю їх функціонування.

На території Львівської агломерації є окремі позитивні практичні кроки в напрямку вирішення окреслених проблем:

- продовження міського автобусного маршруту №9 у с. Муроване з компенсацією витрат за пробіг по території Мурованської територіальної громади;
- прийняття до транспортної мережі Львова окремих маршрутів, які курсують до населених пунктів Львівської міської територіальної громади (МТГ);
- впровадження системи безготівкової оплати проїзду у приміських автобусах Львівської області;

¹⁸⁶Думки і погляди населення Львівської агломерації. КМІС. Лютий-березень 2023 року. На замовлення Програми Ради Європи «Посилення доброго демократичного врядування і стійкості в Україні» https://decentralization.ua/uploads/library/file/858/Report_LvivAgglomeration_March2023_ukr_fin.pdf

- впровадження системи GPS-контролю за роботою приміських автобусів та виведення цієї інформації для публічного доступу.

Проте, ці кроки є радше точковими покращеннями, а не системними, що не вказує на те, що часто проблеми в функціонуванні приміського автобусного сполучення, як в масштабах Львівської агломерації зокрема, так і Львівської області загалом, не можуть бути вирішені на рівні місцевого самоврядування чи обласної адміністрації, а потребують системних рішень із вдосконалення профільного нормативно-правового забезпечення на рівні центральних органів законодавчої та виконавчої влади.

Поряд із покращенням приміського автобусного сполучення, також важливим є посилення ролі приміського залізничного сполучення, оскільки якісна диверсифікація способів переміщення та зростання частки пасажирів приміських поїздів сприятиме зростанню якості їх пересування у Львівській агломерації. Незважаючи на досить розгалужену залізничну мережу на території Львівської агломерації, приміські залізничні перевезення є альтернативою для приміського автобусного сполучення при здійсненні поїздок у її межах лише на окремих напрямках. Зокрема, тільки для 3% мешканців агломерації залізничні перевезення є одним із альтернативних способів пересування, а питома вага поїздок поїздами становить лише 3,5% в структурі пересувань в агломерації¹⁸⁷. Низька питома вага пересувань залізницею у межах агломерації призводить до зростання обсягів автомобільних пересувань, зокрема зростання навантаження на приміські автобусні мережі, які залишаються практично безальтернативним способом пересування для мешканців агломерації. Низький попит на приміське пересування залізницею у межах Львівської агломерації зумовлений негативним впливом наступних чинників:

- інфраструктурних обмежень (високої частки одноколійних ділянок з високою інтенсивністю руху; відсутності допуску приватної тяги для функціонування на залізничній інфраструктурі);
- недоліків просторового планування (відсутності залізничних платформ і незручне розташування деяких платформ у окремих населених пунктах на території Львівської агломерації, які мають безпосередній залізничний зв'язок зі Львовом; суміщення важливих на національному та міжнародних рівнях вантажних і пасажирських станцій, що суттєво звужує можливості для розвитку приміських залізничних перевезень;
- недоліків операційного характеру (недостатньої кількості рухомого складу та високого ступеня його зносу; малої кількості рейсів; незручного графіка курсування та великої тривалості поїздки);

¹⁸⁷ Думки і погляди населення Львівської агломерації. КМІС. Лютий-березень 2023 року. На замовлення Програми Ради Європи «Посилення доброго демократичного врядування і стійкості в Україні» https://decentralization.ua/uploads/library/file/858/Report_LvivAgglomeration_March2023_ukr_fin.pdf

- фінансово-економічні обмеження (системне недофінансування сектору приміських залізничних перевезень і його субсидування за рахунок інших джерел доходів).

На відміну від більшості країн Європи, в яких залізничне сполучення є базовим видом пересування у приміських поїздах, коли приміські поїзди курсують з високою частотою та є реальною альтернативою для приватного автотранспорту та приміських автобусів, для регіонів України такий підхід не є характерним. У Львові здійснювалися спроби налагодження приміського та внутрішньо міського залізничного сполучення (зокрема, функціонування на початку 1990-х років міської електрички та запуск у 2009 р. міського рейкового автобуса зі сполученням ст. Сихів – ст. Підзамче), однак жодна з цих спроб не була успішною, в тому числі через негативний вплив окреслених вище чинників.

Окремі позитивні приклади покращення приміського залізничного сполучення реалізовані в межах Київської агломерації, зокрема, курсування вже понад 10 років міської кільцевої електрички в Києві, яка на окремих напрямках є ефективною альтернативою для інших способів пересування. Крім того, варто відзначити реалізацію державного проєкту приміського залізничного сполучення навколо міст-мільйонників України – City Express, який вже діє у м. Києві¹⁸⁸, м. Дніпрі та їх передмістях. У листопаді 2021 р. м. Львів було долучено до цього проєкту та з'явилася можливість у межах його реалізації отримати 10 нових двосистемних потягів для запуску міського та приміського залізничного сполучення, однак після повномасштабного вторгнення РФ всі закупівлі тимчасово призупинили. З метою комунікації щодо формування дорожньої карти імплементації проєкту City Express у Львові в Львівській міській раді була створена спеціальна робоча група, яка спільно з ПАТ «Укрзалізниця» займається: напрацюванням візії поетапної реалізації проєкту; включення міського залізничного сполучення до єдиної транспортної системи міста та в систему електронного квитка; включення його до інтегрованої концепції розвитку та міських планів сталої мобільності тощо. За результатами аналізу основних індикаторів транспортної мобільності та потенціалу розвитку громад, для участі в проєкті було обрано 20 громад, що безпосередньо межують з м. Львів або пов'язані з ним залізничними шляхами, 9 серед яких є діючими членами Львівської агломерації. Початковий етап реалізації проєкту передбачає після позитивного техніко-економічного обґрунтування від ПАТ «Укрзалізниця» налагодження функціонування міського залізничного сполучення у межах наявних у м. Львові залізничних колій, на наступному етапі можливе його розширення за межі міста в сусідні громади. Аналіз потенційних маршрутів Lviv City Express дозволяє стверджувати, що їх функціонування дозволить створити

¹⁸⁸ Kyiv City Express. Мапа сполучень. Укрзалізниця. Сайт: <https://kyivcityexpress.uz.gov.ua/map.html>

принципово нову альтернативу в приміському пересуванні для понад третини мешканців більшості громад Львівської агломерації (рис. 3.9). Потенційно реалізація проєкту дозволить охопити близько 18% загальної площі області (або 4802,8 км²), а також 32% від загальної чисельності жителів області (1,17 млн мешканців)¹⁸⁹.

Рис. 3.9. Потенційні маршрути Lviv City Express*

*Джерело: побудовано за даними¹⁹⁰

Основними ризиками для реалізації проєкту City Express у Львові можуть стати: відсутність необхідних технічних передумов для повноцінного функціонування міського та приміського залізничного сполучення у Львівському залізничному вузлі, зокрема, модернізації та інфраструктурних змін для виведення вантажного руху з найбільш завантажених ділянок, внаслідок відсутності фінансування для таких робіт у бюджетах різних рівнів; посиленням пріоритетності магістральних вантажних і пасажирських сполучень на

¹⁸⁹ Приміська електричка врятує Львів від заторів і проблем із громадським транспортом. Святослав Товстига. Твоє місто. Сайт: https://tvoemisto.tv/blogs/prymiska_elektrychka_vryatuie_lviv_vid_zatoriv_i_problema_iz_gromadskym_transportom_133686.html

¹⁹⁰ Стали відомі потенційні маршрути, якими зможе курсувати львівська електричка. Перелік. Медіа-хаб «Твоє місто». Сайт: https://tvoemisto.tv/news/staly_vidomi_potentsiyni_marshruty_zakursumy_kursuvatyme_lvivska_elektrychka_perelik_133244.html

національному рівні на протидію приміському залізничному сполученню, що унеможлиблює забезпечення ефективних інтервалів його руху та погіршує споживчий попит на такі переміщення; низький очікуваний попит на послуги міського залізничного сполучення та його потенційна збитковість. На даний час, проєкт City Express у Львові включений до програми планування просторового розвитку Львівського залізничного вузла¹⁹¹, яка була затверджена в серпні 2023 р., та спрямована на формування комплексного підходу до розвитку Львівського залізничного вузла як основи транспортного каркасу Львівської МТГ, інтеграції з європейською залізничною системою та розвиток міського залізничного транспорту. Зокрема, програмою передбачено запровадження та розвиток міського залізничного сполучення, що в короткостроковій перспективі має стати основним видом громадського транспорту, як самої Львівської МТГ, так і Львівської агломерації, до складу якої вона входить.

Окрім проєкту City Express у Львові, удосконалення приміського залізничного сполучення у межах Львівської агломерації можливе на вже наявних напрямках, так у рамках чинного Закону України «Про залізничний транспорт» територіальні громади мають можливість здійснювати часткове фінансування роботи приміських поїздів, а ПАТ «Укрзалізниця» - покращувати рівень сервісу та якості послуг завдяки цим ресурсам, зокрема, здійснювати випуск оновленого рухомого складу, додавання нових рейсів, коригування розкладу руху, облаштування нових платформ і зупинок тощо.

Висока питома вага автомобільних поїздок у межах Львівської агломерації разом із зростанням рівня автомобілізації у регіоні зумовлює низку проблем, насамперед у її центрі: значних заторів на вулицях Львова через надмірну концентрацію транспортних засобів та інтенсивність їх руху (лише 12% водіїв автомобілів пересідають на міський громадський транспорт, тоді як 59% водіїв продовжують рух по Львову); надмірні затримки в русі міського громадського транспорту через затори (як у центральній частині міста, так і на його околицях); брак простору для організації паркування у центральній частині міста, яка зараз надмірно насичена транспортом. Одним із основних інструментів вирішення цих проблем, задекларованим серед пріоритетних завдань Стратегії, є створення мережі перехоплювальних паркінгів, розміщення яких на основних напрямках при в'їзді в місто-центр агломерації, близько транспортних розв'язок та поруч із зупинками чи станціями громадського транспорту повинно сприяти розвантаженню центральної частини та околиць м. Львова від занадто щільного

¹⁹¹ Програма планування просторового розвитку Львівського залізничного вузла як частини транспортної системи Львівської міської територіальної громади на 2023-2028 роки. Ухвала Львівської міської ради №3728 від 23.08.2023 р. Сайт: [https://www8.city-adm.lviv.ua/inTEAM/Uhvaly.nsf/\(SearchForWeb\)/100A64AA057F1E1B_C2258A2200237D1E?OpenDocument](https://www8.city-adm.lviv.ua/inTEAM/Uhvaly.nsf/(SearchForWeb)/100A64AA057F1E1B_C2258A2200237D1E?OpenDocument)

потоків автотранспорту, а також зменшенню кількості та тривалості заторів на його вулицях.

Починаючи з 2021 р., було здійснено певні практичні кроки в напрямку реалізації комплексу заходів для облаштування перехоплювальних паркінгів і створення сприятливих умов для стимулювання пересадки з приватного на громадський транспорт. Зокрема, депутатською комісією транспорту Львівської міської ради (ЛМР) представлено сім локацій, де на виїздах із Львова можуть розташовуватися перехоплювальні паркінги, Департаментом міської мобільності та вуличної інфраструктури ЛМР розроблено концепцію їх створення, зарезервовано земельну ділянку під перший перехоплювальний паркінг на південній околиці м. Львова (на вул. Стрийській) на 1264 паркувальних місць¹⁹², а на початку 2024 р. визначено компанію-забудовника, організаційно-правові та фінансові умови, на яких буде здійснюватися його будівництво. На теренах Львівської агломерації, також варто відзначити практичний досвід функціонування окремих паркувальних майданчиків біля торгових центрів (ТРЦ «King Kross Leopold» та гіпермаркету «Епіцентр», 1800 та 1000 паркувальних місць відповідно) як перехоплювальних, що не є системним рішенням, однак його слід враховувати для уникнення помилок під час реалізації мережі перехоплювальних паркінгів у м. Львові. У випадку успішної реалізації проекту City Express у Львові, а також поширення його в межах громад Львівської агломерації, перспективним варіантом розміщення перехоплювальних паркінгів можуть стати віддалені від м. Львова залізничні станції чи платформи. Зручне розташування таких паркінгів відносно мережі доріг державного значення та справедлива тарифна політика, можуть стимулювати попит як у локальних мешканців, так зовнішнього відносно агломерації транспорту.

Проте ефективне функціонування мережі перехоплювальних паркінгів можливе лише за умов надання якісної транспортної альтернативи для водіїв приміського автотранспорту – системи зручного, швидкого та надійного громадського транспорту, розвиненої велосипедної та пішохідної інфраструктури. Важливим аспектом у цьому питанні є рівень розвитку системи паркування та організація простору для паркування, а також спеціальна система ціноутворення, яка виключатиме пільгову вартість паркування у центральній частині міста для будь-яких автовласників, натомість дозволить безкоштовно чи за пільговим тарифом паркування у перехоплювальних паркінгах. Серед основних ризиків для реалізації мережі перехоплювальних паркінгів, як у межах м. Львова, так і в межах всіх дотичних громад Львівської агломерації, варто відзначити: відсутність фінансових ресурсів для їх будівництва чи облаштування

¹⁹² Перший Park & Ride у Львові. URBIS AIR. Сайт: <https://urbisair.com.ua/news/lviv/pershyy-park-amp-ride-u-lvovi/>

та забезпечення їх належним громадським транспортом, особливо в умовах воєнного стану та обмеження неперіоритетних видатків; відсутність вільних земельних ділянок для будівництва чи організації паркінгів у зручних для водіїв місцях; негнучка та неефективна тарифна політика місцевих органів влади, що може негативно впливати на попит автовласників на такі послуги; а також відсутність діючих маршрутів громадського транспорту до локації, на яких заплановано облаштування перехоплювального паркінгу.

У національній транспортній стратегії України на період до 2030 року¹⁹³ визначено низку завдань, безпосередньо пов'язаних із розвитком транспортної мобільності, зокрема забезпечення транспортної доступності для населення, стимулювання використання більш екологічних чистих засобів пересування, стримування автомобілізації міст завдяки розвитку громадського транспорту, велосипедних і піших переміщень. У 2020 р. м. Львів стало першим містом в Україні, в якому було прийняте стратегічне рішення щодо розвитку велосипедного руху як звичайного виду транспорту. Зокрема, Львівською міською радою було ухвалено План сталої міської мобільності (ПСММ), що визначає засади функціонування та розвитку сфери міської мобільності загалом і велосипедного руху зокрема. В задекларованій у ПСММ ієрархії пріоритетів для формування міської політики в сферах інфраструктури, транспорту та будівництва¹⁹⁴, забезпечення умов для руху велотранспорту та інших легких персональних засобів пересування посідає третє місце, поступаючись формуванню комфортного середовища для руху пішки та подальшому розвитку міського громадського транспорту. Основним документом, що регулює всі аспекти розвитку велосипедної мережі м. Львова на сьогодні є Програма розвитку велосипедного транспорту на території Львівської міської територіальної громади до 2033 р.¹⁹⁵, яка є пропонує можливості для розвитку наявної та створення нової безпечної та комфортної велосипедної інфраструктури та велосипедної мережі в межах території Львівської міської територіальної громади.

На сьогодні в Львівській агломерації велосипедний рух є мало затребуваним, менше 0,2% опитаних мешканців і мешканок громад агломерації за даними опитування КМІС у 2023 році вказали велосипед як основний засіб пересування або відзначили його серед можливих альтернатив (водночас, у м.

¹⁹³ Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року. Кабінет Міністрів України, Розпорядження від 30 травня 2018 р. № 430-р, Київ, Сайт: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80#Text>

¹⁹⁴ План дій з реалізації Плану сталої міської мобільності Львова до 2024 року. Рішення Львівської міської ради №815 від 22 вересня 2021 р. Сайт: [https://www8.city-adm.lviv.ua/Pool/Info/doclmr_1.NSF/\(SearchForWeb\)/944FD4B2757ED859C225875F002B36C2?OpenDocument](https://www8.city-adm.lviv.ua/Pool/Info/doclmr_1.NSF/(SearchForWeb)/944FD4B2757ED859C225875F002B36C2?OpenDocument)

¹⁹⁵ Програма розвитку велосипедного транспорту на території Львівської міської територіальної громади до 2033 р. Ухвала Львівської міської ради №3983 від 2 листопада 2023 р. Сайт: [https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/\(SearchForWeb\)/6F6977884146D7D4C2258A6000298FB1?OpenDocument](https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/(SearchForWeb)/6F6977884146D7D4C2258A6000298FB1?OpenDocument)

Львові для близько 4% мешканців велосипед є основним засобом пересування у холодну пору року та 8% - у теплий період). Основним обмежувальним чинником для зростання велосипедного руху в агломераційних поїздках є відсутність безпечної велосипедної інфраструктури (велодоріжок, велосмуг), що зазначили 35% мешканців Львівської МТГ та 13,7% мешканців агломерації. Відсутність облаштованого велосипедного сполучення між Львовом та населеними пунктами агломерації обумовлена сформованою практикою проектування автомобільних шляхів, яка не передбачає прокладання міжміської велосипедної інфраструктури. Хоча рух велосипедистів по автомобільних шляхах у приміських пересуваннях формально не є забороненим, проте він не є безпечним, що негативно впливає на рівень привабливості таких поїздок – більше 80% мешканців львівської агломерації за жодних умов не схильні користуватися велосипедом для поїздок до м. Львова.

В Україні практично відсутній успішний досвід будівництва велосипедної інфраструктури для приміських чи міжміських поїздок, особливо вздовж автомобільних шляхів загального користування. Водночас у Львівській МТГ є окремі приклади успішного облаштування та функціонування приміської велосипедної інфраструктури: велодоріжка між Львовом і Брюховичами вздовж вул. Замарстинівської (протяжністю близько 5,5 км.); велодоріжка між Львовом і Винниками вздовж вул. Личаківської (протяжністю близько 4,4 км.); а також велосмуга між Львовом і Пасіками-Зубрицькими вздовж вул. Зеленої (протяжністю близько 3,5 км.). Інтенсивність велосипедного руху на цих ділянках як у робочі дні, так і у вихідні, може свідчити про значний потенційний попит на пересування велосипедом, задоволення якого обмежене сучасним рівнем розвитку велосипедної мережі.

Хоча діюча велосипедна мережа м. Львова вважається однією з найбільш розвинутих в Україні, вона досі залишається фрагментованою та не забезпечує ефективного поєднання суцільними велосипедними шляхами його мікрорайонів із центром міста, між собою, а також з можливими точками примикання до ділянок приміської велосипедної мережі, прокладання яких заплановано вздовж автомобільних доріг загального користування. Усунення проблемних аспектів розвитку велосипедної мережі м. Львова можливе завдяки послідовній реалізації Програми розвитку велосипедного транспорту на території Львівської МТГ до 2033 р., першочерговим завданням якої визначено з'єднання існуючих елементів вже наявної велосипедної мережі, що передбачає облаштування 33 ділянок загальною протяжністю 16,1 км, а також будівництво та облаштування 65 нових ключових ділянок велосипедної мережі загальною протяжністю 110 км¹⁹⁶. В

¹⁹⁶У Львівській громаді до 2033 року хочуть облаштувати ще щонайменше 150 км велоінфраструктури. Львівська міська рада. Сайт: <https://city-adm.lviv.ua/news/city/transport/296269-u-lvivskii-hromadi-do-2033-roku-khochut-oblashtuvaty-shche-shchonaimenshe-150-km-veloinfrastruktury>

перспективі це дозволить з'єднати між собою всі ділянки велосипедної мережі в межах м. Львова та з'єднати з велосипедною інфраструктурою міста щонайменше сім сусідніх населених пунктів.

Розвиток велосипедного руху в межах громад Львівської агломерації, на нашу думку, перш за все має концентруватися на проектуванні, будівництві або облаштуванні нових ділянок приміської та міжміської велосипедної інфраструктури, облаштованих вздовж автомобільних доріг на основних напрямках сполучення. Першим практичним кроком у напрямку реалізації цього підходу має стати побудова велосипедної доріжки в межах капітального ремонту міжнародної дороги М-09 Тернопіль – Львів – Рава-Руська на ділянці Львів – Рава-Руська, фінансування якого планується за рахунок ресурсів Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР). Запланована в межах проєкту велосипедна доріжка від м. Львова до м. Жовкви (рис. 3.10), дозволить поєднати центр Львівської агломерації з центрами двох громад-учасників завдяки новій ділянці міжміської велосипедної інфраструктури, а також сприятиме підвищенню привабливості поїздок велосипедом для їх мешканців, які отримують нову альтернативу в пересуванні.

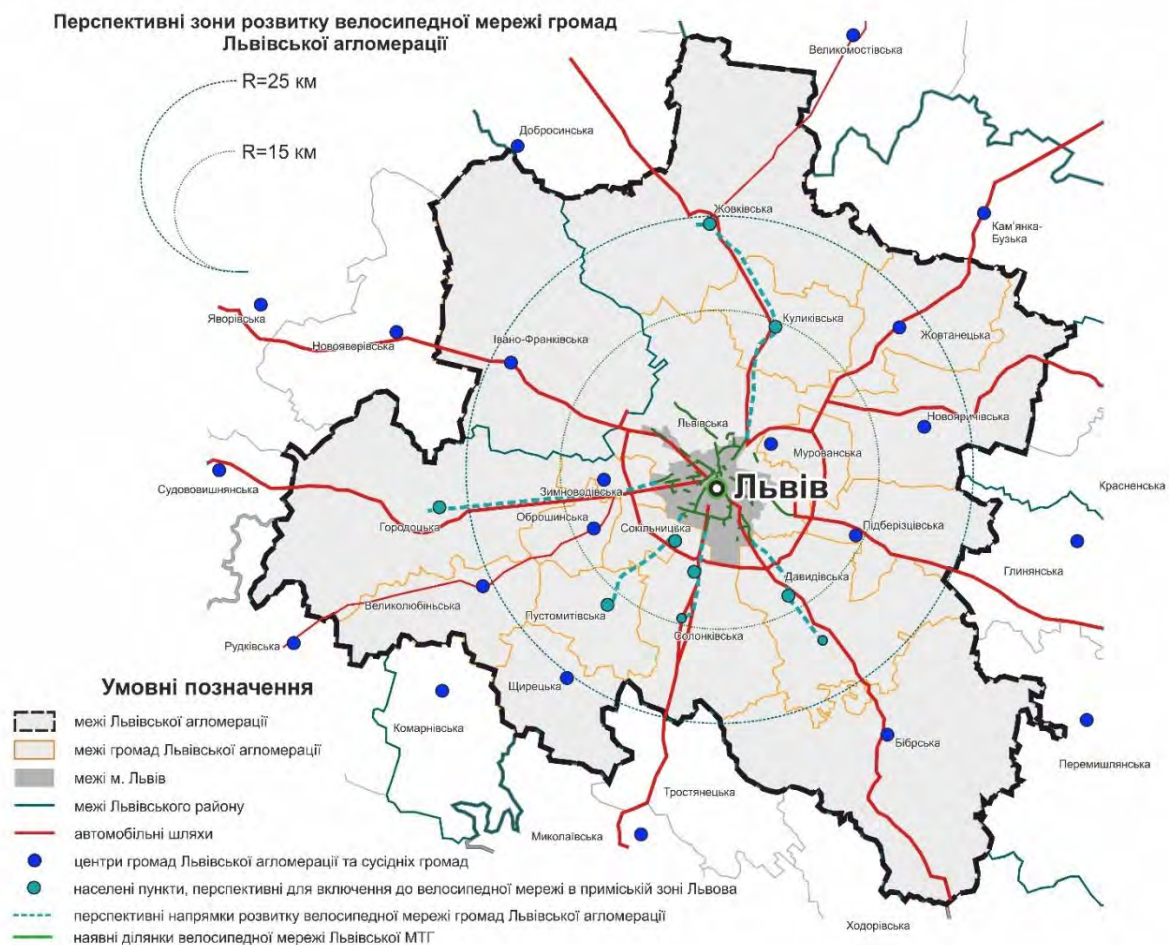

Рис.3.10. Перспективні напрямки розвитку велосипедної мережі громад Львівської агломерації

Можливе продовження цієї велосипедної доріжки до м. Рава-Руська та кордону з Польщею, створюють перспективи для поєднання велосипедної мережі Львівської агломерації з європейською мережею магістральних велосипедних сполучень (ЄвроВело), яка сполучає країни Європи між собою.

Інтеграція нових ділянок приміської та міжміської велосипедної інфраструктури з міською велосипедною мережею м. Львова дозволить повноцінно оцінити потенціал розвитку велосипедного руху в агломерації та визначити доцільність і можливі перспективи розширення велосипедної мережі вздовж доріг місцевого значення та на території громад агломерації. Серед основних ризиків для створення нових ділянок приміської та міжміської велосипедної інфраструктури в межах Львівської агломерації, а також інтеграції їх з міською велосипедною мережею м. Львова, варто відзначити: відсутність належного фінансування дорожньої сфери через дефіцит державного бюджету та продовження війни, що унеможливить будівництво найбільш протяжних ділянок велосипедних доріжок вздовж автомобільних шляхів; відмову окремих органів місцевого самоврядування вносити зміни в плани просторового розвитку громади та передбачати фінансування на розвиток велосипедної інфраструктури; відсутність досвіду в проектуванні велосипедної інфраструктури в підрядних організаціях, що може спричинити появу некомфортних і навіть небезпечних для руху велосипедних доріжок чи смуг.

Основою системи транспортної мобільності в Львівській агломерації є мережа доріг державного значення, через які переміщується понад 85% транспортного потоку в м. Львів. Ця мережа створює належні умови для руху міжнародних та міжміських автобусів і вантажного транспорту, забезпечуючи пересування більшості мешканців приміськими автобусами (57% усіх поїздок до центру агломерації) та приватними автомобілями (39% поїздок до центру агломерації)¹⁹⁷. Водночас для мережі автомобільних доріг державного значення в межах Львівської агломерації характерними є наступні проблеми: відсутність безпечних пішохідних переходів до зупинок громадського транспорту, особливо на ділянках автомобільних доріг поза межами населених пунктів; значна кількість ДТП з травмованими та загиблими, що здебільшого зумовлено недотриманням водіями автомобільного транспорту швидкісного режиму; рух транспорту через населений пункт, як правило, через його центральну частину або вулицю, що зумовлює погіршення якості життя у цьому населеному пункті; надмірну інтенсивність руху, що часто призводить до транспортних заторів. Зазначені проблеми мають значний негативний вплив на рівень безпеки руху, який є одним із найважливіших факторів при оцінюванні агломерації поїздок

¹⁹⁷ Думки і погляди населення Львівської агломерації. КМІС. Лютий-березень 2023 року. На замовлення Програми Ради Європи «Посилення доброго демократичного врядування і стійкості в Україні» https://decentralization.ua/uploads/library/file/858/Report_LvivAgglomeration_March2023_ukr_fin.pdf

мешканцями – для 51% мешканців він є найважливішим, тоді як для понад 80% опитаних він входить до трійки найважливіших.

Для вирішення проблем підвищення безпеки руху на автомобільних дорогах, на яких існує накладання локального та транзитного руху, а також які проходять через населені пункти, існує низка ефективних інструментів (організаційні рішення, інфраструктурні заходи та посилення контролю за дорожнім рухом), проте відсутність належного фінансового забезпечення в умовах війни суттєво обмежує або цілком унеможлиблює їх реалізацію. Фінансові ресурси державного дорожнього фонду, завдяки яким значною мірою здійснювалося фінансування дорожньої сфери та підвищення безпеки дорожнього руху на державному рівні до повномасштабного вторгнення РФ, спрямовуються до загального фонду державного бюджету з метою посилення оборони держави та зміцнення армії.

Попри значні обмеження фінансового характеру, підвищення безпеки дорожнього руху та розвитку мережі в Львівській агломерації залишається пріоритетними завданнями у межах формування інтегрованої системи мобільності та подальшого налагодження її ефективного функціонування. На наш погляд, в умовах дефіциту фінансових ресурсів для повноцінного забезпечення розвитку дорожньої мережі (масштабних реконструкцій наявних і будівництва нових ділянок автомобільних доріг) варто зосередитися на якісній підтримці мережі наявних доріг, здійсненні комплексних заходів з метою підвищення безпеки дорожнього руху та покращення умов руху для вразливих учасників у межах населених пунктів агломерації. Зокрема, комплекс заходів із підвищення безпеки дорожнього руху та покращення умов руху для вразливих учасників може включати: організаційні рішення з метою спрощення проїзду перехресть, попередження конфліктів перетинів транспортних потоків, мінімізації лівоповоротних потоків; облаштування засобів заспокоєння дорожнього руху з метою забезпечення дозволеної швидкості руху та зменшення обсягів транзитного руху через мережу доріг місцевого значення; облаштування безпечних пішохідних переходів на автомобільних дорогах поза межами населених пунктів та ліквідацію нерегульованих наземних пішохідних переходів через дороги державного значення; встановлення комплексів автоматичної фіксації перевищення дозволеної швидкості руху та зовнішнього освітлення в межах населених пунктів агломерації, через які проходять автомобільні дороги державного та місцевого значення.

Формування інтегрованої системи мобільності як головної передумови підтримання та розвитку транспортних зв'язків, що фактично окреслюють цілісність агломерації, а також налагодження її ефективного функціонування на теренах Львівської агломерації є одним із основних пріоритетів для її розвитку. Формування інтегрованої системи мобільності агломерації потребує комплексних

планувальних підходів, які дозволять забезпечити транспортні потреби мешканців і бізнесу в усіх її населених пунктах у сталій та інклюзивній формі. Особливо важливим на шляху до раціонального планування системи мобільності агломерації є використання методології транспортного планування, системних досліджень мобільної поведінки мешканців і моніторингу актуальних параметрів транспортного руху, які мають стати основою для ефективного прогнозування мобільної поведінки мешканців населених пунктів агломерації та достовірного аналізу впливу інвестиційних проєктів і організаційно-управлінських рішень у сфері мобільності. Для початку формування інтегрованої системи мобільності в Львівській агломерації, на нашу думку, доцільно розробити план її сталої мобільності, який дозволить більш обґрунтовано підходити до розроблення загальної стратегії розвитку системи мобільності в агломерації та окремих стратегій розвитку основних компонентів цієї системи. Наявність плану сталої мобільності та стратегії розвитку системи мобільності в Львівській агломерації дозволить громадам-членам розробляти та реалізовувати конкретні спільні проєкти в сфері мобільності та транспорту, які потенційно матимуть переваги перед проєктами інших громад у доступі до допомоги міжнародних партнерів, до державних цільових фондів та інших джерел фінансування. Проєктні пропозиції, пов'язані з розвитком сфери мобільності, розроблені в межах плану реалізації Стратегії Львівської агломерації, варто використати в процесі підготовки плану сталої мобільності та стратегії розвитку системи мобільності в Львівській агломерації, це підвищить їх шанси на отримання необхідного обсягу фінансування (в т.ч. міжнародного) та подальшої реалізації.

3.4. Особливості та механізми розвитку інноваційної інфраструктури (на прикладі Львівської агломерації)

3.4.1. Потенціал розвитку індустриальних парків в умовах війни та повоєнного відновлення України

Процес концентрації населення, виробничих потужностей, інфраструктури та сфери обслуговування у великих містах сприяє їх перетворенню у міські агломерації, що відповідає сучасним світовим урбаністичним трендам розвитку. Незважаючи на існуючі глобальні виклики, зокрема воєнно-політичні та економічні, Україна намагаючись бути включеною у світові трансформаційні процеси, спрямовує свої зусилля також у напрямі просторового планування та розвитку територій громад. Більше того, євроінтеграційний поступ нашої держави у контексті забезпечення сталого розвитку, екологічної безпеки, впровадження цифрових технологій та інновацій, вдосконалення законодавчого

регулювання слугує додатковим чинником необхідності здійснення просторового планування, створення та функціонування агломерацій. Відтак, зростаючі потреби регіонів у інвестиційній підтримці для післявоєнного відновлення спонукає їх уже сьогодні до прийняття ефективних управлінських рішень у сфері просторового планування в агломераціях, у т. ч. щодо розвитку індустріальних парків та кластерів.

Зазначимо, що у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки (далі – Стратегія), яка була прийнята ще до повномасштабного вторгнення 2022 року, задекларовано «..прискорення економічного зростання регіонів, підвищення їх конкурентоспроможності на основі ефективного використання внутрішнього потенціалу, створення нових робочих місць, покращення зайнятості населення, створення умов для повернення на батьківщину трудових мігрантів»¹⁹⁸. Війна РФ проти України привнесла значну кількість нових викликів, які, зокрема, посилили наявні міжрегіональні та внутрішньо регіональні диспропорції в державі. Відтак, Державну стратегію регіонального розвитку на 2021-2027 роки було оновлено¹⁹⁹ із врахуванням поточних безпекових викликів та майбутнього відновлення України. Разом з тим варто зазначити, що задекларовані у Стратегії заходи реалізації державної регіональної політики залишаються в сьогоднішніх реаліях актуальними, оскільки передбачають підтримку саме таких територій як агломерації²⁰⁰.

Підтвердженням необхідності створення та розвитку агломерацій в Україні може слугувати й той факт, що навіть під час війни відбулося інституційне оформлення агломерації. Так, 24 листопада 2023 р. у Львові було затверджено «Стратегію розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року» за підтримки Програми Ради Європи «Посилення доброго демократичного врядування і стійкості в Україні» в рамках Плану дій Ради Європи для України на 2023-2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова» за участі представників і представниць 18 громад²⁰¹. Процес створення Львівської агломерації відбувався поетапно, зокрема через:

1) підписання під час Форуму місцевого самоврядування «Меморандуму про взаєморозуміння та співпрацю щодо реалізації Стратегії розвитку Львівської

¹⁹⁸ Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

¹⁹⁹ ЗМІНИ, що вносяться до Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. ЗАТВЕРДЖЕНО постановою Кабінету Міністрів України від 12 грудня 2025 р. № 1686. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1686-2025-%D0%BF#Text>

²⁰⁰ Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

²⁰¹ Львівська агломерація. URL: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/lviv-agglomeration>

агломерації на період до 2027 року», який передбачав створення асоціації органів місцевого самоврядування «Львівська агломерація» (29 грудня 2023 р.)²⁰²;

2) прийняття Львівською міською радою Ухвали № 4119 від 14 грудня 2023 року «Про ініціювання створення місцевої асоціації органів місцевого самоврядування «Львівська агломерація»²⁰³;

3) проведення установчих зборів, на яких було затверджено статут Асоціації органів місцевого самоврядування «Львівська агломерація», обрано голову та співголову асоціації, виконавчого директора, затверджено персональний склад Правління та персональний склад Ревізійної комісії (29 квітня 2024 р.)²⁰⁴.

Із початку створення агломерації реалізуються основні проєкти Стратегії розвитку Львівської агломерації до 2027 року²⁰⁵ у таких основних сферах як транспорт, екологія та інфраструктура.

Реіндустріалізація агломерацій та великих міст на основі інновацій, а також формування міських та регіональних економічних кластерів в рамках завдання за напрямом «Посилення інтегруючої ролі агломерацій та великих міст»²⁰⁶ сприятиме підвищенню інноваційності та конкурентоспроможності економіки України. Більше того, повоєнна відбудова вітчизняної економіки, яка може виступати нашою новітньою індустріалізацією (або реіндустріалізацією), повинна якнайбільшою мірою відбуватися з фокусом на ті виробництва, які реалізують конкурентну перевагу України на міжнародному ринку, тобто ця новітня індустріалізація повинна бути, на нашу думку, саме експортоорієнтованою²⁰⁷. Тим більше, що сьогодні державою уже задекларовано пріоритетні сфери, в яких буде розвиватися у перспективі національна економіка, серед яких, зокрема, експортоорієнтований аграрно-промисловий комплекс з акцентом на переробку та машинобудування для виробництва продукції з високою часткою доданої вартості. Таким чином, вітчизняна «нова економіка» декларується і як експортоорієнтована, і як включена в європейські та глобальні ланцюги виробництва²⁰⁸. З огляду на це, вважаємо, що ефективний розвиток просторових форм організації бізнесу в

²⁰² У Львові підписали Меморандум про створення Асоціації «Львівська агломерація». URL: <https://city-adm.lviv.ua/news/community/299367-u-lvovi-pidpysaly-memorandum-pro-stvorennia-asotsiatsii-lvivska-ahlomeratsiia-video>

²⁰³ Львівська агломерація. URL: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/lviv-agglomeration>

²⁰⁴ 10 громад створили Асоціацію «Львівська агломерація». URL: <https://decentralization.ua/news/18007>

²⁰⁵ Стратегія розвитку Львівської агломерації до 2027 року. URL: https://media.loda.gov.ua/docs/womnzs0r/lviv-agglomeration-dstrategy_f-1.pdf

²⁰⁶ Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

²⁰⁷ Жабинець О.Й., Сухий О.О. Проблеми експортоорієнтованого бізнесу регіонів України в умовах війни та основні шляхи їх вирішення. Бізнес Інформ. 2023. №2. С. 39-45. (С.40). DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-2-39-45>

²⁰⁸ Пріоритети уряду. Стійка економіка. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/priorytety-uriadu/stiika-ekonomika>

агломераціях, зокрема таких як кластери та індустріальні парки сприятиме не лише досягненню вагомих агломераційних ефектів впливу як в регіональному аспекті, так і для економіки держави загалом, але й сприятиме євроінтеграційному поступу України та досягненню цілей сталого розвитку.

При створенні сучасної моделі реіндустріалізації з орієнтацією на експорт та загалом інноваційної екосистеми агломерацій першочергове значення сьогодні, на нашу думку, має *створення та розвиток індустріальних парків* як сучасних концентраторів промислового, інвестиційного та науково-дослідного потенціалу агломерації. Переваги функціонування індустріальних парків в межах агломерації обумовлені як досягненням синергії для зростання економічного розвитку агломерації, так і її (синергії) безпосереднім впливом на забезпечення гуманітарної, екологічної, безпекової та просторової організації агломерації, тобто на досягнення усіх цілей при співпраці громад агломерації та формуванні її когерентності. Більше того, саме індустріальні парки в межах агломерації можуть забезпечити ефект зростаючої віддачі внаслідок ефективного поєднання виробництва та інфраструктури, високих технологій та науково-дослідної сфери, тобто тих секторів, в яких, згідно з останніми дослідженнями, у т. ч. науковців ІРД НАН України²⁰⁹, ефект зростаючої віддачі є найбільшим.

За даними Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України станом на 31.12.2025 р. до Реєстру індустріальних (промислових) парків (далі - ІП) в Україні включено 118 індустріальних парків, а загальний обсяг державного стимулювання індустріальних парків у 2025 році склав майже 1 млрд грн.²¹⁰

Щодо функціонування ІП у Львівській агломерації, то за даними аналітичного звіту²¹¹, який було підготовлено в процесі розроблення Стратегії розвитку Львівської агломерації, до повномасштабної війни 2022 р. жоден із зареєстрованих в агломерації індустріальних парків не функціонував. Відтак, індустріальні парки були найменш розвинутою формою інноваційної екосистеми Львівської агломерації, потенціал якої, на відміну від кластерів чи експортних підприємств агломерації, взагалі не використовувався. Після початку війни у 2022 р. виникла потреба у розміщенні сотень релокованих підприємств із зон

²⁰⁹ Потенціал сектору комерційних послуг регіонів України: ефективність використання та механізми детінізації: монографія / НАН України. ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України"; наук. ред. М. І. Мельник. Львів, 2021. 507 с. (С.27-28).

²¹⁰ Зроблено в Україні: в індустріальних парках на кінець 2025 року збудовано або будується 37 заводів. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/b023320c-fc61-4e81-add5-d2ebfc78edd2?lang=uk-UA&isSpecial=True&title=ZroblenoVUkraini>

²¹¹ Перспективи розвитку Львівської агломерації: соціально-економічний аналіз. Аналітичний звіт. 2023. 154 с. (С.62).

бойових дій до Західної і Центральної України, що сприяло активізації розвитку ІП, і зокрема у Львівській агломерації.

Відтак, зареєстровані на території Львівської агломерації чотири ІП почали активно розвиватись та розбудовуватись (табл. 3.7). Так, перша черга складського комплексу (площею 14,4 тис кв. м.) індустріального парку «M10 Lviv Industrial Park» («Рясне-2») була завершена у 2024 році і уже частково орендується, зокрема вітчизняним підприємством «Аврора Мультимаркет». У 2025 році будівля отримала міжнародний сертифікат EDGE (Excellence in Design for Greater Efficiencies), який підтверджує відповідність об'єкта високим стандартам енергоефективності та екологічної сталості²¹².

Будівництво індустріального парку «Формація. Львів» стартувало у грудні 2023 р. у Львові в промисловій зоні «Сигнівка». Основним ядром і особливістю проекту є створення громадського центру, в який буде входити науково-дослідний центр з лабораторіями, бізнес-інкубатор, коворкінг та конференц-зал. Широкі можливості буде відкрито для наукоємних підприємств, а також входження в індустріальний парк стартапів на певних пільгових умовах²¹³. Перша черга (22 тис. м² виробничих площ) введена у вересні 2025 р.; завершення всіх етапів планується у 2028 р. В ІП «Формація. Львів» уже створено понад 500 робочих місць, а загальна кількість робочих місць після повного запуску складатиме 3 500²¹⁴.

ІП «ЗАХІД РЕСУРС» (м. Городок) пропонує свою територію для виробничих підприємств та логістики, надає послуги митного оформлення та оренди приміщень, забезпечує індивідуальне будівництво відповідно до потреб. Індустріальний парк межує з 2 логістичними центрами, на території яких розташовані структурні підрозділи Львівської митниці, склади, митно-брокерські служби та інші ключові інфраструктурні установи²¹⁵. Щодо ІП «SPARROW PARK LVIV», який також розпочав роботу під час повномасштабного вторгнення і працював як логістичний центр, то внаслідок російської ракетної атаки у жовтні 2025 р. його було значно зруйновано і наразі, на жаль, цей індустріальний парк не функціонує²¹⁶.

²¹² ІНДУСТРІАЛЬНИЙ ПАРК ДЛЯ ВАШОГО БІЗНЕСУ. URL: <https://m10.com.ua>

²¹³ У промисловій зоні «Сигнівка» стартувало будівництво індустріального парку «Формація Львів». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3803595-u-lvovi-pocali-buduvati-se-odin-industrialnij-park-na-bils-ak-150-000-m.html>

²¹⁴ У Львові відкрили найбільший промисловий проєкт міста - муніципальний індустріальний парк «Формація.Львів» (відео). URL: <https://city-adm.lviv.ua/news/economy/u-lvovi-vidkryly-naibilshyi-promyslovyi-proiekt-mista-munitsypalnyi-industrialnyi-park-formatsiialviv/>

²¹⁵ Офіційний сайт ІП «ЗАХІД РЕСУРС». URL: <https://www.industrialpark.info/en/about>

²¹⁶ У Львові горить індустріальний парк Sparrow. URL: <https://dailylviv.com/news/sytuatsiyi-i-pryhody/u-lvovi-horyt-industrialnyi-park-sparrow-141596>

Таблиця 3.7

Індустріальні парки Львівської агломерації*

Назва індустріального парку	Коротка характеристика індустріального парку
M10 Lviv Industrial Park («РЯСНЕ-2»)	Місце знаходження: Львів Площа земельної ділянки: 23,5 га Термін, на який створено індустріальний парк: 50 років Схема роботи: GREENFIELD Відстань до кордону ЄС по найближчій автомагістралі: Краковець – 61,4 км Шегині – 79,8 км
«SPARROW PARK LVIV»	Місцезнаходження: Львів Площа земельної ділянки: 18,8 га Термін, на який створено індустріальний парк: 30 років Схема роботи: GREENFIELD Відстань до кордону ЄС по найближчій автомагістралі: Краковець – 71 км Шегині – 78 км
«ЗАХІД РЕСУРС»	Місцезнаходження: м. Городок, Львівська обл. Площа земельної ділянки: 20,7 га Термін, на який створено індустріальний парк: 30 років Схема роботи: GREENFIELD Відстань до кордону ЄС по найближчій автомагістралі: Краковець – 66,6 км Шегині – 57,7 км
«Формація. Львів»	Місцезнаходження: Львів Площа земельної ділянки: 30 га Термін, на який створено індустріальний парк: 50 років Схема роботи: GREENFIELD Відстань до кордону з Польщею – 70 км

*Джерело: складено за²¹⁷

У 2024 р. Кабінетом Міністрів України було затверджено новий порядок надання коштів для облаштування індустріальних парків та будівництва для них інженерно-транспортної інфраструктури, а також компенсації з держбюджету витрат на підключення та приєднання до інженерно-транспортних мереж²¹⁸. Зокрема, грошові кошти керуючим компаніям та компаніям-ініціаторам створення ІП надаватимуться (на будівництво необхідних автомобільних шляхів, ліній зв'язку, засобів тепло-, газо-, водо- та електропостачання, інженерних

²¹⁷ INDUSTRIAL PARKS: LVIV REGION, UKRAINE. URL: <https://rei.mfa.gov.ua/storage/app/sites/139/industrial-parks-of-lviv-region.pdf>; У Львові відкрили найбільший промисловий проєкт міста — муніципальний індустріальний парк «Формація.Львів» (відео). URL: <https://city-adm.lviv.ua/news/economy/u-lvovi-vidkryly-naibilshyi-promyslovyi-proiekt-mista-munitsypalnyi-industrialnyi-park-formatsiialviv/>

²¹⁸ Кабмін оновив порядок стимулювання створення промпарків та їх підключення до комунікацій: скільки можна отримати. URL: <https://delo.ua/industry/kabmin-onoviv-poryadok-stimulyuvannya-stvorenniya-promparkiv-ta-yix-pidklyucennya-do-komunikacii-skilki-mozna-otrimati-433020/>

комунікацій тощо) в сумі до 150 млн грн., що покриватиме до 50% витрат (для деокупованих територій – до 80%)²¹⁹. Відтак, втратили чинність:

– Постанова КМУ від 28.10.2022 №1207 «Про затвердження Порядку надання коштів на безповоротній основі для облаштування індустріальних (промислових) парків та/або забезпечення будівництва об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури, необхідних для створення та функціонування індустріальних (промислових) парків».

– Постанова КМУ від 03.01.2023 №10 «Про затвердження Порядку надання компенсації витрат ініціаторам створення індустріальних (промислових) парків - суб'єктам господарювання, керуючим компаніям та учасникам індустріальних (промислових) парків на підключення та приєднання до інженерно-транспортних мереж».

– Пункт 3 постанови Кабінету Міністрів України від 29.03.2024 р. № 341 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державного стимулювання створення індустріальних парків, та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2022 р. № 1207»²²⁰.

На нашу думку, значення ІП як для агломерації, так і держави загалом зростатиме:

по-перше, з огляду на необхідність створення нових робочих місць як стимулу для повернення з-за кордону наших громадян, які виїхали внаслідок збройної агресії РФ, та осередків концентрації релокованого бізнесу з окупованих територій (соціально-економічної функції);

по-друге, з огляду на необхідність залучення іноземних інвестицій у промислове виробництво та покращення структури експорту, зокрема підвищення його інноваційності та питомої ваги товарів з вищою доданою вартістю (експортно-інвестиційної функції);

по-третє, з метою підвищення ефективності екологічного контролю та безпеки бізнесу (екологічно-безпекової функції);

по-четверте, для забезпечення просторової організації (просторової функції).

Відтак, вважаємо, що інституційна складова розвитку ІП в Україні, і зокрема в межах агломерацій, повинна стати пріоритетом у реалізації державної регіональної політики та стратегій розвитку окремих територіальних громад на

²¹⁹ ПОРЯДОК надання коштів для облаштування індустріальних (промислових) парків та/або забезпечення будівництва об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури, необхідних для створення та функціонування індустріальних (промислових) парків, а також здійснення компенсації витрат на підключення та приєднання до інженерно-транспортних мереж. ЗАТВЕРДЖЕНО постановою Кабінету Міністрів України від 4 червня 2024 р. № 644. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/644-2024-%D0%BF#n13>

²²⁰ ПЕРЕЛІК постанов Кабінету Міністрів України, що втратили чинність. ЗАТВЕРДЖЕНО постановою Кабінету Міністрів України від 4 червня 2024 р. № 644. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/644-2024-%D0%BF#Text>

найближчу перспективу, у т. ч. з огляду на необхідність подолання наслідків повномасштабного вторгнення РФ на територію України.

Більше того, громади Львівської агломерації, в яких ІП зареєстровані, розраховують на підвищення економічного потенціалу розвитку своїх громад²²¹ за умови активізації в державі механізмів державного стимулювання розвитку індустріальних парків та інвестиційної діяльності. Адже розвиток індустріальних парків та страхування інвестицій, особливо від воєнних ризиків²²² – два взаємодоповнюючих кроки у напрямі відновлення української економіки. Відтак, вже сьогодні маємо приклади далекоглядності інвесторів при будівництві ІП в м. Львові під час війни, зокрема ІП М10 (Lviv Industrial Park), що у мікрорайоні Рясне-2²²³. Компанія Dragon Capital залучила інвестиції ЄБРР і застрахувала проєкт в агентстві Світового банку MIGA від воєнних ризиків (фізичне руйнування об'єкта внаслідок ворожих обстрілів або втрата контролю над ним) на страхову суму 9,2 млн дол. США²²⁴. Більше того, у деяких громадах агломерації, зокрема у Куликівській ОТГ, є можливості та перспективи для створення ще одного ІП, площею 29,4175 га у с. Надичі²²⁵.

Результати дослідження функціонування близько 110 індустріальних парків у 8 великих містах Китаю із застосуванням економетричних методів²²⁶ доводять, що позитивний вплив ІП на економіку агломерації залежить від таких факторів як загальний рівень людського капіталу, частка іноземних інвестицій в загальних інвестиціях індустріального парку, ступінь синергії компаній з іншими компаніями агломерації (зокрема, останній чинник враховує ланцюжки постачання та споживання, які формуються між технопарком та рештою

²²¹ СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ НОВОЯРИЧІВСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ДО 2027 РОКУ. URL: <https://drive.google.com/file/d/1pSA0MKrfG3lcv1zbM6VtMMNvMfZT374C/view>; СТРАТЕГІЯ розвитку Городоцької територіальної громади на період 2021-2027 років. URL: <http://horodok-rada.gov.ua/sites/default/files/%D0%A1%D0%A2%D0%A0%D0%90%D0%A2%D0%95%D0%93%D0%86%D0%AF%20%D0%A0%D0%9E%D0%97%D0%92%D0%98%D0%A2%D0%9A%D0%A3%20%D0%93%D0%9E%D0%A0%D0%9E%D0%94%D0%9E%D0%A6%D0%AC%D0%9A%D0%9E%D0%87%20%D0%A2%D0%93.pdf>; СТРАТЕГІЯ розвитку Львівської області на період 2021-2027 років. URL: <http://ibh.asd.company/wp-content/uploads/2020/07/strategija-rozvytku-lvivshchyny-do-2027.pdf>

²²² Ухвалений закон про страхування інвестицій від воєнних і політичних ризиків сприятиме залученню внутрішніх інвесторів та забезпечить підтримку української економіки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukhvalenyi-zakon-pro-strakhuvannia-investytsii-vid-voienynykh-i-politychnykh-ryzykiv-spryiatyme-zaluchenniu-vnutrishnykh-investoriv-ta-zabezpechyt-pidtrymku-ukrainskoi-ekonomiky-iuliia-svyrydenko>

²²³ Наразі на території індустріального парку, яка становить 23,9 га, триває забудова першої черги приміщень: з 14 га першої черги вже забудовано 2,7 га – переважно це складські об'єкти. URL: <https://varianty.lviv.ua/97921-dragon-capital-zastrakhuvav-industrialnyi-park-u-riassnomu-na-maizhe-desiat-milioniv-dolariv>

²²⁴ Dragon Capital застрахував індустріальний парк у Рясному на майже десять мільйонів доларів. URL: <https://varianty.lviv.ua/97921-dragon-capital-zastrakhuvav-industrialnyi-park-u-riassnomu-na-maizhe-desiat-milioniv-dolariv>

²²⁵ ПРОФІЛЬ КУЛИКІВСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ. Додаток до Стратегії розвитку Куликівської селищної територіальної громади на період до 2027 року. (с. 66). URL: https://rada.info/upload/users_files/04371957/dcf4dc536ae793d1711d21db3da7729c.pdf

²²⁶ The birth of edge cities in China: Measuring the effects of industrial parks policy. Siqi Zheng, Weizeng Sun, Jianfeng Wu, Matthew E. Kahn. Journal of Urban Economics. July 2017. Volume 100. Pages 80-103. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jue.2017.05.002>

компаній агломерації, використання людського капіталу схожого за підготовкою як в ІП, так і агломерації в цілому, що створює, на наш погляд, хороші передумови для міграції працівників як в ІП, так і потім з ІП назад – в інші компанії агломерації, привносячи з собою здобутий позитивний досвід). Крім того, просторовий розподіл позитивних ефектів діяльності індустріального парку засвідчив²²⁷ тенденцію до побудови виробничих ланцюжків резидентів індустріальних парку з іншими компаніями агломерації, які насамперед знаходяться в радіусі кількох кілометрів від ІП, а також зростання споживання в радіусі навіть до 10 км і більше, що пов'язано, на наш погляд, із працівниками, які добираються на роботу в ІП й отримують вищу зарплату саме завдяки створенню та функціонуванню індустріального парку, а також їх (працівників) бажання, за можливості, придбати чи орендувати житло ближче до індустріального парку. Відтак, можемо стверджувати, що вищезазначена просторова концентрація ефектів діяльності ІП ще раз вказує на тісне переплетення міської агломерації та її індустріальних парків²²⁸.

Незважаючи на те, що індустріальні парки в Україні позиціонуються саме як індустріальні, сучасна світова наука та практика у світлі тенденцій збереження довкілля все частіше підтверджує ефективність еко-індустріальних парків²²⁹. Відтак, впровадження моделі еко-індустріальних парків в Україні набуває сьогодні особливої актуальності, зокрема в контексті забезпечення екологічної безпеки агломерацій.

Підтвердженням вищезазначеного є те, що у 2020 р. в Україні стартував міжнародний проєкт GEIPP Україна (програми ЮНІДО «Глобальна програма еко-індустріальних парків в Україні: реалізація на місцевому рівні»)²³⁰, мета якого продемонструвати життєздатність і переваги підходів еко-індустріального парку (далі - ЕІП) для збільшення продуктивності ресурсів і покращення економічних, екологічних і соціальних показників бізнесу, таким чином

²²⁷ The birth of edge cities in China: Measuring the effects of industrial parks policy. Siqi Zheng, Weizeng Sun, Jianfeng Wu, Matthew E. Kahn. *Journal of Urban Economics*. July 2017. Volume 100. Pages 80-103. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jue.2017.05.002>

²²⁸ Жабинець О.Й., Сухий О.О. Індустріальні парки Львівської агломерації: стан, досвід, перспективи. *Бізнес Інформ*. 2024. №5. С. 97-103. (С. 101).

²²⁹ Optimization methods applied to the design of eco-industrial parks: a literature review. Marianne Boix, Ludovic Montastruc, Catherine Azzaro-Pantel, Serge Domenech. *Journal of Cleaner Production*. 2015. Volume 87. Pages 303-317. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2014.09.032>; A socio-ecological approach to improve industrial zones towards eco-industrial parks. Olcay Genc, Guido van Capelleveen, Ercan Erdis, Onur Yildiz, Devrim Murat Yazan. *Journal of Environmental Management*. 2019. Volume 250. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0301479719312253>; Côté R., Hall J. Industrial parks as ecosystems. *Journal of Cleaner Production*. 1995. Volume 3. Issues 1-2. P.41-46. URL: https://www.academia.edu/57159517/Industrial_parks_as_ecosystems

²³⁰ Проєкт GEIPP Україна є частиною Глобальної еко-промислової програми, яка реалізується ЮНІДО в семи країнах і фінансується Урядом Швейцарії через SECO (Державний секретаріат Швейцарії з економічних питань). Основним бенефіціаром проєкту є Міністерство економіки України. Проєкт стартував у 2020 році і триватиме до 2024 року. URL: <https://geipp-ukraine.org/pro-proiekt/>

сприяючи інклюзивному та сталому промисловому розвитку в Україні²³¹. Перша фаза (2020-2024 рр.) програми ЮНІДО «Глобальна програма еко-індустріальних парків в Україні: реалізація на місцевому рівні» (Проект GEIPP Україна) завершена. Відтак, на кінець 2024 р. в Україні, у т. ч. в рамках проекту GEIPP Україна, було реалізовано наступні заходи щодо запровадження моделі еко-індустріального парку, зокрема:

- підготовлено для розгляду Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про індустріальні парки» щодо вдосконалення функціонування індустріальних парків і запровадження моделі еко-індустріального парку»²³²;

- розроблено та впроваджено з 01.09.2025 р. Національний стандарт для ЕІП (ДСТУ 9328:2025 Еко індустріальні парки. Критерії сталості та метод оцінювання²³³), який визначає критерії трансформації традиційних ІП у сучасні ЕІП²³⁴;

- схвалено «План України» для забезпечення реалізації ініціативи ЄС «Ukraine Facility», в якому серед інвестиційних пріоритетів для відбудови та відновлення України у 2024-2027 рр. є, зокрема, перехід економіки України від традиційного лінійного підходу («взьми-використай-викинь») до циркулярного підходу (зменшення, повторне використання, переробка) шляхом розбудови інфраструктури об'єктів управління відходів з кластерним типом розміщення заводів, а також інвестиції у розвиток мережі індустріальних та еко-індустріальних парків²³⁵;

- схвалено «Національний план з енергетики та клімату на період до 2030 року», однією з ключових стратегій якого²³⁶ є «Сприяння конкурентоспроможності малого та середнього бізнесу через зелену трансформацію та доступ до нових ринків», яка, зокрема, передбачає розвиток

²³¹ Про проект GEIPP Україна. URL: <https://geipp-ukraine.org/pro-proiekt/>

²³² Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про індустріальні парки» щодо вдосконалення функціонування індустріальних парків і запровадження моделі еко-індустріального парку». URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=b0059d2c-0ce6-4c54-bf3b-fd40273d634f&title=ProektZakonuUkrainiproVnesenniaZminDoZakonuUkrainiproIndustrialniParkiSchodoVdoskonalenniaFunktsionuvanniaIndustrialnikhParkivIZaprovadzhenniaModeliEkoindustrialnogoParku>

²³³ Екоіндустріальні парки. Критерії сталості та метод оцінювання. URL: <https://ua-s.org/katalog-normativnih-dokumentiv/search-by-result-parameters/66361>

²³⁴ Національний стандарт для екоіндустріальних парків. URL: <https://geipp-ukraine.org/nacionalnij-standart-dlya-ekoindustrialnih-parkiv/>

²³⁵ План України. СХВАЛЕНО розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 березня 2024 р. № 244-р. (С. 353). URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=8f36a2d9-9611-4bff-8fa9-474da62bd28d&tag=PlanUkraini>

²³⁶ РМ_РІС_ВАН_05 Сприяння конкурентоспроможності малого та середнього бізнесу через зелену трансформацію та доступ до нових ринків.

моделей індустриального симбіозу (industrial symbiosis) на основі індустриальних парків і кластерних механізмів²³⁷.

- схвалено «Стратегію відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року», однією із операційних цілей якої²³⁸ є стимулювання «зеленого переходу», що передбачає підтримку впровадження індустриального симбіозу (основної характеристики еко-індустриальних парків) та принципів циркулярної економіки²³⁹.

З огляду на те, що індустриальні парки у Львівській агломерації перебувають на етапі розбудови інфраструктури та враховуючи світові та національні трансформаційні тенденції у напрямі сталого розвитку та екологічної безпеки доцільним буде забезпечити можливості *трансформації деяких уже зареєстрованих індустриальних парків* (зокрема, «M10 Lviv Industrial Park» (м. Львів), «Формація. Львів» (м. Львів), «Захід Ресурс» (м. Городок)) в еко-індустриальні та створення нових еко-парків уже на засадах циркулярної економіки, що відповідатиме законодавству України та ЄС. Адже у Стратегії розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року важливе значення відведено стимулюванню впровадження в агломерації принципів циркулярної економіки (економіки замкненого циклу), яка передбачає раціональне споживання, відновлення та повторне використання ресурсів²⁴⁰. На нашу думку, саме впровадження принципів циркулярної економіки та захист довкілля мають стати основними стимулами для трансформації індустриальних парків в еко-індустриальні парки у Львівській агломерації.

Значення ЕІП зростатиме також з огляду на перспективи підвищення ефективності екологічного контролю та екологічної безпеки агломерації та регіону загалом. Екологічні переваги ЕІП найперше включають зменшення забруднення як водних ресурсів, так і повітряного басейну, а відтак – захист існуючої природної екосистеми від викидів забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю, завдяки раціональному використанню ресурсів та ефективному управлінню відходами. Додаткові екологічні вигоди від функціонування ЕІП передбачають також можливість створення передумов для розвитку сектора відновлювальної енергетики, покращення безпеки на виробництві тощо.

²³⁷ Національний план з енергетики та клімату на період до 2030 року. СХВАЛЕНО розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 червня 2024 р. № 587-р. URL: https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=76f559ff-4fc5-4441-b73a-1ff1a5b781cf&tag=NatsionalniiPlanZEnergetikiTaKlimatuNaPeriodDo2030-Roku&fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAAR3ZrAo5xK2gpytXEhmYDXjYWKAej3NCiDRJOeHEg8qEC7sPWGgZgIEw4_o_aem_aH2fPUQYbmt7uMUAASYXnw

²³⁸ Операційна ціль 2.3. Стимулювання "зеленого переходу".

²³⁹ СТРАТЕГІЯ відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року. СХВАЛЕНО розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2024 р. N 821-р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/kr240821?an=18&ed=2024_08_30

²⁴⁰ Стратегія розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року. Львів. 2023. 83 с. (С.52).

Досвід впровадження ЕІП у країнах, що розвиваються, і країнах із перехідною економікою свідчить, що ключовою проблемою для реалізації ініціатив ЕІП є *доступ до фінансування*. У зв'язку з цим, у рамках Глобальної програми еко-індустріальних парків було розроблено Інструмент доступу до фінансування (Access2Finance Tool)²⁴¹ для допомоги організаціям, що керують парками, і компаніям-резидентам парків отримати та розглянути інформацію про доступні можливості для фінансування ініціатив, пов'язаних із розвитком індустріальних парків до рівня ЕІП. Для подальшого розвитку вказаного інструменту сьогодні в Україні проводиться опитування зацікавлених сторін щодо його практичності²⁴². На жаль, недостатній обсяг фінансування проектів регіонального розвитку, пов'язаних із створенням інфраструктури індустріальних парків та тих, що забезпечують належну підготовку ініціатив щодо їх створення, насамперед зумовлений низькою активністю органів місцевого самоврядування, низьким рівнем залучення громадськості до розгляду відповідних ініціатив та відсутністю відповідних пріоритетів у програмах розвитку територій і регіонів²⁴³. Разом з тим, в межах державного фінансування в Україні у 2024 р. було виділено 1,13 млрд грн. на розвиток 15 індустріальних парків, у т. ч. двох індустріальних парків Львівської агломерації: «Захід Ресурс» (м. Городок) та «Сигнівка» (м. Львів). На їх розвиток виділили 15,09 млн грн. і 114,927 млн грн. відповідно. Кошти в ІП «Захід Ресурс» використовують для будівництва побутової каналізації, а в ІП «Сигнівка» - для будівництва зовнішніх мереж водопостачання та каналізації, створення мереж електропостачання та реконструкції насосної каналізаційної станції «Холодновідка»²⁴⁴.

На нашу думку, основними заходами щодо активізації розвитку ІП (ЕІП) у Львівській агломерації та загалом в Україні мають бути:

- реалізація державних та місцевих програм фінансування розвитку та облаштування індустріальних парків;
- створення державної установи з розвитку ІП з метою підтримки ініціаторів створення, керуючих компаній та учасників індустріальних парків;
- спрощення процедур реєстрації індустріальних парків;
- підвищення інституційної спроможності ІП та керуючих компаній, зокрема щодо пошуку резидентів та залучення інвесторів;

²⁴¹ Інструмент доступу до фінансування (Access2Finance Tool) був представлений зацікавленим сторонам Проекту GEIPP Україна у листопаді 2023 року.

²⁴² РОЛЬ ІНСТРУМЕНТУ ДОСТУПУ ДО ФІНАНСУВАННЯ У ВПРОВАДЖЕННІ ІНІЦІАТИВ ЕКО-ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПАРКІВ ПОТРЕБУЄ ОЦІНКИ. URL: <https://geipp-ukraine.org/rol-instrumentu-dostupu-do-finansuvannya-u-vprovadzhenni-initsiativ-eko-industrialnih-parkiv-potrebuie-ocinki/>

²⁴³ СТРАТЕГІЯ розвитку індустріальних парків на 2023-2030 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176-2023-%D1%80#Text>

²⁴⁴ Два індустріальні парки Львівщини отримали 130 млн грн держпідтримки. URL: <https://lviv.media/lvivshchyna/95598-dva-industrialni-parki-lvivshini-otrimali-130-mln-grn-derzhpidtrimki/>

- активізація співпраці стейкхолдерів щодо розвитку ІП, зокрема агенцій регіонального розвитку, органів місцевого самоврядування, міжнародних донорів та ін.;
- адаптація програм професійної освіти до потреб інвесторів ІП, а також популяризація необхідних для роботи в ІП професій через співпрацю Асоціації «Львівська агломерація» із бізнесом та громадами агломерації;
- впровадження у діяльність ІП Львівської агломерації кластерних механізмів, використання напрацювань кластерів для трансформації ІП агломерації в ЕІП;
- закладення у Стратегіях розвитку громад концепції щодо розвитку інфраструктури як однієї з основних передумов створення на території цих громад ЕІП.

Водночас поряд із необхідністю реалізації окреслених фінансово-організаційних та управлінських заходів, важливого значення набуває забезпечення інституційно-правової узгодженості розвитку індустріальних парків як елементів інноваційної інфраструктури. У цьому контексті актуалізується потреба переосмислення їх ролі у системі державної інноваційної політики та усунення наявних нормативних невідповідностей.

Однак, для реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності держави в цілому, окремих галузей економіки та окремого регіону важливе значення мають також індустріальні парки, але згаданим Законом їх не зафіксовано як складові інноваційної інфраструктури. При чому відповідно до пункту 3 частини четвертої оновленої статті 4 спеціального Закону України «Про індустріальні парки» № 5018-VI²⁴⁵, функціонування індустріальних парків спрямоване власне на запровадження інноваційних та енергозберігаючих технологій.

А згідно статті 11¹ цього Закону України на території індустріального парку можуть розміщуватися такі об'єкти, зокрема:

- наукові парки, акселератори, лабораторії з розвитку інноваційних технологій;
- багатоцільові зали для проведення наукових конференцій та інших заходів;
- заклади дошкільної освіти, заклади загальної середньої освіти, заклади вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти тощо.

Крім того, згідно абзацу дев'ятого частини першої статті 1 Закону України «Про інноваційну діяльність» *інноваційна інфраструктура* трактується як сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої

²⁴⁵ Про індустріальні парки: Закон України від 21 червня 2012 року № 5018-VI // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17#Text> (дата звернення: 25.01.2026).

форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо).

Таким чином, індустріальні парки фактично виступають повноцінними суб'єктами забезпечення інноваційної діяльності та мають розглядатися як невід'ємні елементи національної інноваційної інфраструктури, що потребує відповідного нормативного закріплення, системного моніторингу та цілеспрямованої державної підтримки.

З огляду на наявні інституційно-правові прогалини та необхідність узгодження розвитку індустріальних парків із пріоритетами інноваційної та регіональної політики держави, доцільним є вдосконалення нормативно-правового забезпечення їх функціонування за такими напрямками:

1. *Законодавча імплементація моделі еко-індустріальних парків.* Передбачає прийняття законопроекту №12117²⁴⁶ із одночасним забезпеченням уніфікованого підходу до трактування понять «індустріальний парк» та «еко-індустріальний парк», а також визначення критеріїв віднесення індустріальних парків до еко-індустріальних.

2. *Розширення функціонального наповнення індустріальних парків.* Доцільним є внесення змін до Закону України «Про індустріальні парки» в частині:

- закріплення можливості реалізації інноваційних та інвестиційних проєктів у межах індустріальних парків;
- розвитку дослідницької та технологічної інфраструктури;
- створення та функціонування центрів трансферу технологій і підтримки інновацій;
- розширення переліку видів діяльності, зокрема можливості здійснення некомерційної діяльності для забезпечення функціонування індустріального парку.

3. *Усунення інституційних колізій у сфері управління індустріальними парками.* Потребує законодавчого закріплення чітких повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері створення та функціонування індустріальних парків, з урахуванням вимог статті 19 Конституції України щодо діяльності суб'єктів владних повноважень.

4. *Формування цілісної системи обліку та моніторингу інноваційної інфраструктури.* Доцільним є створення єдиного державного реєстру об'єктів інноваційної інфраструктури та впровадження системи моніторингу їх

²⁴⁶ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення функціонування індустріальних парків, реєстраційний номер 12117 від 14.10.2024 р. Верховна Рада України:законотворчість. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/45012> (дата звернення: 27.01.2026).

функціонування з метою підвищення ефективності державної підтримки та координації розвитку відповідних інституцій.

5. Інтеграція інноваційної інфраструктури у систему просторового планування. Передбачає внесення змін до законодавства у сфері містобудівної діяльності щодо врахування потреб розвитку інноваційної інфраструктури, зокрема індустріальних парків, при плануванні територій громад і регіонів.

Практична реалізація зазначених підходів потребує узгоджених дій суб'єктів публічного управління на різних рівнях. З метою активізації розвитку індустріальних (еко-індустріальних) парків та кластерів у Львівській агломерації та загалом в Україні необхідно на рівні *Верховній Раді України* забезпечити: прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про індустріальні парки» щодо вдосконалення функціонування індустріальних парків і запровадження моделі еко-індустріального парку»; формування законодавчої бази для кластерного розвитку, зокрема прийняття Закону України «Про кластери».

В компетенції *Кабінету Міністрів України* можливим є забезпечення:

- створення державної установи з розвитку індустріальних парків з метою підтримки ініціаторів створення, керуючих компаній та учасників індустріальних парків;
- спрощення процедур реєстрації індустріальних парків;
- оновлення переліку професій та освітніх стандартів відповідно до сучасних технологічних потреб інвесторів індустріальних парків;
- фінансове стимулювання кластерних об'єднань (у вигляді прямого державного фінансування, грантів, надання податкових преференцій, забезпечення цільових державних замовлень їх продукції тощо).

Міністерству економіки, довілля та сільського господарства України слід забезпечити підвищення інституційної спроможності індустріальних парків та керуючих компаній (через організацію навчань, тренінгів тощо), зокрема щодо пошуку резидентів та залучення інвесторів.

На рівні *регіональних органів виконавчої влади (ОДА/ОВА) та органів місцевого самоврядування* важливим є створення умов для:

- стимулювання розвитку та облаштування індустріальних парків, в т. ч. шляхом передачі міжнародної фінансової та технічної допомоги від органів місцевого самоврядування до індустріальних парків та здійснення організаційної підтримки їх функціонування;
- активізації співпраці щодо розвитку індустріальних парків з Агенціями регіонального розвитку, міжнародними донорами тощо;
- активізації регіональних інституцій-фасилітаторів кластерних ініціатив;

– підтримки інноваційної діяльності кластерів, зокрема шляхом інтеграції міжгалузевих компетенцій у виробничі екосистеми.

Асоціація «Львівська агломерація» може забезпечити:

– популяризацію необхідних для роботи в індустріальних парках агломерації професій через співпрацю із навчальними закладами, бізнесом та громадами (проведення профорієнтаційних заходів у школах громад, організація турів для молоді на підприємства індустріальних парків, створення майданчиків для прямого діалогу між директорами місцевих коледжів та HR-директорами компаній-резидентів індустріальних парків тощо);

– впровадження кластерних механізмів у діяльність індустріальних парків та використання синергії вже сформованих кластерів;

– інтеграцію інфраструктурної складової розвитку еко-індустріальних парків у стратегічні документи громад;

– посилення економічного партнерства з органами влади та іноземними інвесторами з метою масштабування мережі індустріальних парків і кластерів.

Таким чином, індустріальні парки Львівської агломерації в умовах війни та повоєнного відновлення України набувають значення не лише як інструменти просторової локалізації виробництва, але й як ключові елементи інноваційної та інвестиційної інфраструктури, здатні забезпечити структурну модернізацію економіки. Їх подальший розвиток потребує комплексного підходу, що поєднує фінансові, інституційні, нормативно-правові та управлінські інструменти, а також інтеграції у ширші екосистеми кластерного та інноваційного розвитку. Реалізація запропонованих заходів сприятиме підвищенню конкурентоспроможності агломерації, активізації інвестиційної діяльності та формуванню передумов для сталого та резильєнтного економічного відновлення.

3.4.2. Кластерний розвиток Львівської агломерації: потенціал та інструменти реалізації у воєнно-повоєнний період

Кластерна форма співпраці підприємств, у т. ч. в агломераціях, є визнаною практикою підвищення ефективності виробництва та надання послуг, активізації розвитку малого та середнього бізнесу, міжгалузевої кооперації, зростання інноваційно-інвестиційної активності. Розвиток кластерів відіграє ключову роль у зміцненні економічного потенціалу агломерації та створенні сприятливого середовища для інновацій та конкурентоспроможності.

Незважаючи на існуючі прогалини в інституційному забезпеченні процесу кластеризації на загальнодержавному рівні у Львівській агломерації кластерна активність, особливо в останні роки, є досить високою. Відтак, на сьогодні в

агломерації створені та функціонують такі кластери як Львівський ІТ-Кластер (2011 р.), кластер видавничої діяльності та поліграфії (2016 р.), Західноукраїнський кластер індустрії моди (2018 р.), Львівський кластер розвитку освіти та креативності (2019 р.), Львівський кластер медичного туризму (2019 р.), кластер крафтової кераміки (2021 р.), Львівський кластер медичного бізнесу (2021 р.), туристичний кластер Львівщини (2022 р.), Львівський оборонний кластер (2022 р.), Західноукраїнський кластер соціальних підприємств (2022 р.), Львівський меблевий кластер (2023 р.), Український кластер оборонних технологій IRON (2023 р.), Львівський кластер транспорту та логістики (2024 р.).

На жаль, до складу кластерів входять переважно підприємства Львівської громади, а бізнес із сусідніх громад агломерації практично не залучений до їх діяльності. Відтак, кластерна система розвитку підприємництва в агломерації має усі шанси на розширення та активізацію кластерної активності, у т. ч. як за рахунок приєднання підприємств із інших громад агломерації до вже діючих кластерів Львівської громади (рис. 3.11), так і створення нових, зокрема виробничо-промислових кластерів на території агломерації відповідно до ключових напрямів розвитку підприємницької діяльності в громадах (рис. 3.12).

Рис. 3.11. Перспективи входження підприємств із громад агломерації до діючих кластерів Львівської територіальної громади*

*Джерело: побудовано за даними стратегій розвитку, планів соціально-економічного розвитку, інвестиційних паспортів та сайтів відповідних ОТГ, а також сайту opendatabot.ua та порталу місцевої статистики Львівщини.

Зазначимо, що географічно агломерація охоплює 18 територіальних громад, в тому числі 5 міських, 5 селищних та 8 сільських²⁴⁷. Незважаючи на те, що сьогодні до Львівської агломерації входять не усі громади, окреслення

²⁴⁷ Львівська агломерація. URL: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/lviv-agglomeration>

перспектив розвитку кластерної системи співпраці підприємств здійснювалось на основі аналізу усіх 18 ОТГ Львівської агломерації.

Рис. 3.12. Перспективи створення нових кластерів у Львівській агломерації у розрізі видів економічної діяльності*

*Джерело: побудовано за даними стратегій розвитку, планів соціально-економічного розвитку, інвестиційних паспортів та сайтів відповідних ОТГ, а також сайту opendatabot.ua та порталу місцевої статистики Львівщини.

Як видно з рис. 3.12, найбільш перспективними кластерами для розширення діяльності за рахунок підприємств, що функціонують в громадах Львівської агломерації, серед уже діючих у Львівській громаді кластерів є туристичний кластер Львівщини, Львівський меблевий кластер та Львівський кластер транспорту та логістики. Дані рис. 3.12 свідчать, що найбільш перспективними видами економічної діяльності для створення нових кластерів у Львівській агломерації є переробна промисловість, оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів, а також сільське, лісове та рибне господарство. Саме ці напрями, на нашу думку, мають найбільший економічний потенціал, а відтак – повинні стати пріоритетними при створенні нових кластерів.

З усіх громад Львівської агломерації (крім Львівської громади) лідером як за концентрацією підприємств переробної промисловості, так і сільського господарства, є Городоцька ОТГ (рис. 3.11). У п'ятірку лідерів за кількістю підприємств переробної промисловості увійшли також Пустомитівська, Івано-Франківська, Давидівська та Жовківська громади. Найбільша концентрація підприємств сільського, лісового та рибного господарства представлена у Городоцькій, Бібрській, Жовківській, Івано-Франківській, Солонківській та Куликівській громадах.

Варто зазначити, що з початком повномасштабного вторгнення кластерна активність у Львівській агломерації не згорнулась, навпаки, було створено нові кластери, зокрема Львівський оборонний кластер (2022 р.), Західноукраїнський кластер соціальних підприємств (2022 р.), Львівський меблевий кластер (2023 р.), Український кластер оборонних технологій IRON (2023 р.) та Львівський кластер транспорту та логістики (2024 р.).

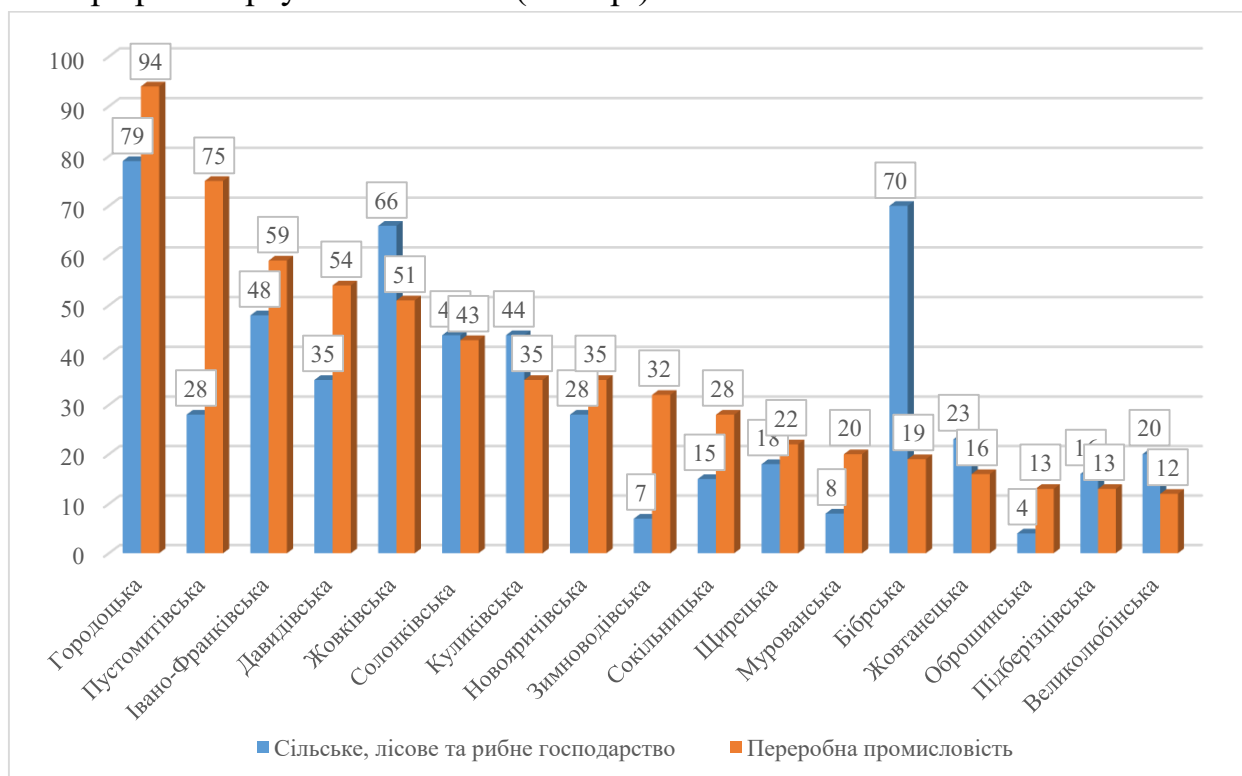

Рис. 3.11. Концентрація підприємств переробної промисловості та сільського господарства у громадах** Львівської агломерації у 2023 році, од.*

**Примітка: за винятком Львівської громади. У Львівській громаді кількість підприємств переробної промисловості у 2023 р. складала 2491 од., сільського господарства – 442 од.

*Джерело: побудовано за даними порталу місцевої статистики Львівщини.

Створення у Львові на початку війни Львівського оборонного кластеру, який об'єднав підприємства, що займаються розробкою, виготовленням та постачанням засобів індивідуального захисту, зокрема бронежилетів, для військових, поліції, медиків, журналістів, евакуаційних жилетів для дітей, за участі колективу релокованого Харківського заводу засобів індивідуального захисту, львівських бізнесменів та волонтерів, до яких доєдналися експерти з балістики і тактичного спорядження зі всієї країни²⁴⁸ стало унікальним прикладом релокації бізнесу (з Харкова до Львова) та співпраці українських підприємців.

²⁴⁸ Львівський оборонний кластер: офіційний сайт. URL: <https://www.ldc-ua.org/aboutus>

В умовах сповільнення розвитку транспорту і міської мобільності під час повномасштабної війни створення кластеру транспорту та логістики у Львівській громаді, до якого увійшло 4 транспортно-логістичні компанії (ПП «Львівкульттовари», ТОВ «МОЯ ТРАНСЛОГІСТИКА», ПП «ЛС-ТРАНС» та «РП ВЕСТ ТРАНС»)²⁴⁹ забезпечить підвищення ефективності та сприятиме розвитку як м. Львова, так агломерації загалом у напрямі закріплення статусу гуманітарно-логістичного центру України, а у перспективі – всього східноєвропейського регіону.

Подальший розвиток кластеру транспорту та логістики у Львівській агломерації є дуже важливим також з огляду на перспективи інтеграції української та молдавської залізничної інфраструктури з ЄС шляхом модернізації колії до європейського стандарту (1435 мм), тобто інтеграції залізничної системи України в транспортну систему ЄС та забезпечення мультимодальності вантажних перевезень. Замовниками даного проєкту виступили Європейська комісія та Європейський інвестиційний банк. Згідно із запропонованим планом, залізниці з Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії (через Молдову) з'єднуються з українськими містами Одеса, Чоп, Львів і далі у напрямку Києва, Полтави, Харкова та Дніпра. Етапи будівництва передбачають²⁵⁰:

- будівництво євроколії 1435 мм від кордону з Польщею (Мостиська) до *Львова* та у Молдові від Кишинєва до кордону з Румунією;
- будівництво євроколії 1435 мм між *Львовом* та Києвом, створення другого коридору на півночі України – від Польщі (Дорогуськ) до Києва та з'єднання Львова з Чопом;
- продовження євроколії від Києва на схід – до Харкова та Дніпра, а також розширення мережі на заході та півдні України: від Польщі (Рава-Руська) до *Львова*, від *Львова* – до кордону з Румунією (через Івано-Франківськ і Чернівці), від Одеси – до Кишинєва.

На нашу думку, кластер транспорту та логістики в сучасних умовах функціонування Львівської агломерації може бути розширений за рахунок приєднання транспортно-логістичних підприємств із 10 громад агломерації (див. рис. 3.11). Таким чином, транспортно-логістичні перспективи для Львівської агломерації зростатимуть, а учасники кластеру транспорту та логістики отримають значні конкурентні переваги порівняно із іншими підприємствами у цій сфері, а також підвищення ефективності використання наявного

²⁴⁹ У Львові створили кластер транспорту та логістики. URL: https://tvoemisto.tv/news/u_lvovi_stvoryly_klaster_transportu_ta_logistyky_162355.html

²⁵⁰ Євросоюз розробив стратегію переходу України на євроколію: карта. URL: <https://biz.liga.net/ua/all/transport/novosti/evrosoyuz-razrabotal-strategiyu-perehoda-ukrainy-na-evroputi-karta>

транспортно-логістичного потенціалу для подальшого зростання як економіки громад, так і агломерації загалом.

З огляду на продовження війни основними проблемами реалізації даних проєктів можуть, зокрема, стати:

1) припинення (зменшення) фінансування задекларованих проєктів;

2) відмова окремих громад агломерації брати участь в обговоренні чи блокування окремих рішень під час коригування плану просторового розвитку Львівської агломерації для трасування (прокладання) нових автомобільних доріг.

Розширення меж *Львівського туристичного кластеру*, зокрема через створення туристичного кластеру в межах Львівської агломерації²⁵¹, є перспективним планом розвитку потенціалу туризму в агломерації. Адже ефективне поєднання розвиненої туристичної індустрії Львівської громади із рекреаційними просторами інших громад агломерації, а також пам'ятками архітектури та історії, унікальними та невідомими для широкого загалу потенційними туристичними маршрутами сприятиме активізації підприємництва туристичної сфери та створення нових підприємств у громадах агломерації (наприклад, еко-ферми, сироварні та ін.). У перспективі планується створення загальної туристичної бази агломерації, дорожньої карти та мапи, краєзнавчого атласу Львівської агломерації²⁵². Зазначимо, що на території двох територіальних громад - Пустомитівської та Солонківської із 2017 р. функціонує агротуристичний кластер «ГорбоГори», створений з ініціатииви місцевих фермерів, в тому числі учасників АТО, органів місцевої і обласної влади, наукових і навчальних установ²⁵³. Кластер сприяє розвитку виробництва органічної сільськогосподарської продукції та відновленню автентичних видів ремісництва, надає рекреаційні та агротуристичні послуги. Відтак, ефективність розвитку туристичної індустрії в агломерації, особливо в умовах війни та обмежень виїзду громадян за кордон на відпочинок, зростатиме як з огляду на уже задекларовані напрями розвитку туризму у Львівській агломерації, так і перспективні – в контексті розширення меж туристичного кластеру за рахунок тих громад агломерації, які мають значний туристичний потенціал.

Таким чином, кластерна система Львівської агломерації характеризується високим рівнем галузевої диверсифікації та динамікою розвитку навіть в умовах воєнних викликів, однак її просторово-організаційна структура залишається нерівномірною, з домінуванням ядра агломерації та недостатньою інтеграцією підприємств периферійних громад у кластерні взаємодії. Це зумовлює

²⁵¹ Львівська та навколишні громади хочуть створити туристичний кластер. URL: <https://city-adm.lviv.ua/news/tourism/300815-lvivska-ta-navkolyshni-hromady-khochut-stvoryty-turystychnyi-klaster>

²⁵² Там само.

²⁵³ Стратегія розвитку Пустомитівської об'єднаної територіальної громади на 2022-2027 pp. (С.20). URL: https://rada.info/upload/users_files/04372187/5b224ede7d67101186b78e5f6d294e0e.pdf

необхідність формування цілісної кластерної політики, спрямованої на посилення міжмуніципальної кооперації, розвиток виробничих кластерів та інтеграцію у ширші інноваційні та європейські економічні екосистеми.

Стратегічними пріоритетами державної та регіональної політики щодо розвитку кластерів у воєнно-повоєнний період мають бути:

1. Інституційна пріоритизація кластерів:

– включення кластерного підходу як окремого інструменту у державні та регіональні програми відновлення та розвитку, що зумовлене необхідністю переходу від фрагментарної підтримки окремих підприємств до підтримки мережових форм організації виробництва та інновацій, що забезпечують ефекти масштабу та швидшу дифузію технологій;

– формалізація ролі кластерів у регіональних стратегіях розвитку, планах відновлення громад та програмах смарт-спеціалізації для концентрації обмежених публічних ресурсів на напрямках із найбільшим потенціалом структурної трансформації, а також для узгодження інвестиційних, інноваційних та кадрових політик у межах єдиної логіки розвитку регіональних економічних екосистем.

2. Орієнтація на технологічну та структурну модернізацію:

– підтримка кластерів у секторах з високим мультиплікативним та інноваційним ефектом (ІТ, машинобудування, оборонно-промисловий комплекс, медичні та біотехнології, агропереробка, відновлювана енергетика, «зелена» індустрія, логістика), що обґрунтовано їх здатністю генерувати стійке зростання продуктивності, підвищувати технологічну складність експорту та зменшувати залежність економіки від низькотехнологічних і сировинних моделей розвитку;

– стимулювання переходу кластерів від аутсорсингових до продуктових і R&D-орієнтованих моделей як необхідної умови формування внутрішніх джерел доданої вартості, розвитку власних технологічних компетенцій та зменшення вразливості економіки до зовнішніх шоків, що є особливо важливим у контексті воєнних ризиків і повоєнної конкуренції за інвестиції та людський капітал.

3. Інтеграція у європейські інноваційні екосистеми:

– підтримка участі українських кластерів у програмах та інструментах ЄС, як важливої складової залучення довгострокового фінансування інновацій, доступу до європейських технологічних платформ та вбудовування українських виробників у європейські ланцюги створення доданої вартості;

– розвиток партнерств із європейськими кластерами та технологічними хабами, спрямований на прискорення трансферу знань і технологій, інституційну євроінтеграцію інноваційної політики України та зниження бар'єрів входу українських компаній на ринки ЄС у повоєнний період.

Реалізація політики модернізації та розвитку кластерів у воєнно-повоєнний період потребує впровадження чітко визначеного інструментарію на різних рівнях публічного управління. Зокрема:

а) на центральному рівні:

1. *Кабінету Міністрів України, Міністерству економіки, довідля та сільського господарства України* доцільно:

1.1) внести зміни до постанови КМУ від 04.06.2024 р. № 644 «Деякі питання державного стимулювання створення та функціонування індустріальних парків»²⁵⁴ у частині затвердженого Порядку надання коштів для облаштування індустріальних (промислових) парків та/або забезпечення будівництва об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури, необхідних для створення та функціонування індустріальних (промислових) парків, а також здійснення компенсації витрат на підключення та приєднання до інженерно-транспортних мереж:

– розширити перелік допустимих отримувачів/заявників (пункт 4 Порядку), передбачивши кластерні організації (кластерні керуючі організації / асоціації / консорціуми) як потенційних бенефіціарів державної підтримки (у межах механізмів, аналогічних підтримці інфраструктури індустріальних парків);

– передбачити можливість фінансування (або співфінансування) спільної кластерної інноваційної інфраструктури (R&D-лабораторії спільного користування, центри прототипування/випробувань, інженерні центри), якщо така інфраструктура використовується учасниками кластера на договірних засадах;

1.2) внести зміни до постанови КМУ від 29.03.2024 р. № 341 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державного стимулювання створення індустріальних парків, та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2022 р. № 1207»²⁵⁵, а саме:

– передбачити окрему категорію проєктів «кластерні інноваційно-технологічні проєкти» (назва умовна), у межах якої заявником може виступати кластерний консорціум, що об'єднує не менше двох підприємств реального сектору та, за наявності, заклади вищої освіти та/або науково-дослідні установи, із визначенням порядку спільної реалізації проєкту та використання його

²⁵⁴ Деякі питання державного стимулювання створення та функціонування індустріальних парків: постанова Кабінету Міністрів України від 4 червня 2024 р. № 644. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/644-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.01.2026 р.).

²⁵⁵ Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державного стимулювання створення індустріальних парків, та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2022 р. № 1207: постанова Кабінету Міністрів України від 29 березня 2024 р. № 341. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/341-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.01.2026 р.).

результатів. Предметом фінансування у межах таких проєктів доцільно визначити створення та розвиток спільної інноваційної, інженерної та R&D-інфраструктури, а також реалізацію спільних технологічних проєктів, спрямованих на модернізацію виробництва та підвищення технологічного рівня продукції. Запровадження такого механізму забезпечить перехід від підтримки окремих підприємств до підтримки мережових форм організації інноваційної діяльності, що дозволяє посилити коопераційні ефекти. Це сприятиме концентрації ресурсів на формуванні спільних технологічних компетенцій, прискоренню трансферу знань між бізнесом і наукою та підвищенню віддачі від державних інвестицій у модернізацію виробництва.

2. Кабінету Міністрів України, Міністерству розвитку громад та територій України з метою забезпечення повноцінної імплементації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки²⁵⁶ доцільно:

– внести зміни до Плану заходів на 2025-2027 роки з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки²⁵⁷, зокрема, передбачити окремі заходи, спрямовані на розвиток інноваційних і виробничих кластерів із визначенням відповідних джерел фінансування – у межах реалізації пункту 1 «Створення умов для промислового інвестування та розвитку кластерів різної спеціалізації» напрямку «Нові робочі місця, інвестиції та розвиток бізнесу». Адже незважаючи на інтеграцію кластерного підходу до Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, План заходів на 2025-2027 роки передбачає конкретні механізми реалізації кластерної політики лише за окремими секторальними напрямами (медичні та енергетичні кластери). Водночас у межах реалізації пункту 1 завдання за напрямом «Нові робочі місця, інвестиції та розвиток бізнесу» станом на січень 2026 р. у Плані заходів відсутні інструменти, спрямовані на розвиток інноваційних і виробничих кластерів як важливого механізму формування робочих місць, залучення інвестицій та розвитку бізнесу.

3. Верховній Раді України, профільним міністерствам уточнити у межах Закону України «Про інноваційну діяльність»²⁵⁸ понятійний апарат та інструменти державної підтримки шляхом:

– запровадження визначення категорії «інноваційний кластер» як окремого об'єкта державної політики та підтримки. Важливо акцентувати, що на

²⁵⁶ Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.01.2026 р.).

²⁵⁷ Про затвердження плану заходів на 2025–2027 роки з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 вересня 2025 р. № 1047-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1047-2025-%D1%80#Text> (дата звернення: 30.01.2026 р.).

²⁵⁸ Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 р. № 40-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/40-15#Text> (дата звернення: 30.01.2026 р.).

сьогодні в законодавстві України відсутнє уніфіковане та операціоналізоване визначення «інноваційного кластера», яке могло б використовуватися як юридична підстава для застосування фінансових та інституційних інструментів державної підтримки. Хоча відповідний термін уже використовується у термінологічній базі законодавства України на основі актів права Європейського Союзу²⁵⁹, він не інтегрований у профільні закони та підзаконні нормативно-правові акти як робоча категорія для реалізації державної інноваційної політики. Доцільно передбачити при формуванні такого визначення використання підходу, закріпленого у праві Європейського Союзу (зокрема в актах щодо державної фінансової підтримки досліджень, розробок та інновацій), що вже імплементований у термінологічній базі законодавства України. Це дозволить забезпечити методологічну узгодженість із нормами та підходами, закріпленими у праві ЄС²⁶⁰, уникнути створення паралельних або суперечливих трактувань та спростити подальшу інтеграцію української кластерної політики у європейські програми та інструменти підтримки інновацій;

- передбачити можливість державної підтримки кластерних організацій як елементів інноваційної інфраструктури (за аналогією до інших інституцій підтримки інновацій), що створить правові підстави для фінансування діяльності з координації, розвитку спільної інноваційної та R&D-інфраструктури, а також реалізації спільних проєктів у межах кластерів;

- визначити правовий статус кластерних організацій (керуючих компаній, асоціацій, кластерних консорціумів) як потенційних отримувачів державної підтримки у межах інноваційної політики, що створить правові підстави для системної реалізації кластерної політики та зменшить регуляторну невизначеність для органів виконавчої влади і контролюючих органів.

4. *Верховній Раді України, Міністерству економіки, довілля та сільського господарства України у межах Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні»²⁶¹ доцільно:*

- передбачити кластерні проєкти МСП як окрему форму кооперації суб'єктів малого і середнього підприємництва та як допустимий об'єкт державної підтримки, з визначенням можливості надання фінансування на створення та розвиток спільних інноваційних, інженерно-технологічних і сервісних платформ (зокрема центрів спільного користування обладнанням, інженерних сервісів, лабораторій, сертифікаційних і випробувальних центрів), що використовуються МСП у межах кластерів;

²⁵⁹ Термінологія законодавства. Термін «Інноваційні кластери». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/44290> (дата звернення: 30.01.2026 р.).

²⁶⁰ Там само.

²⁶¹ Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22 березня 2012 р. № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text> (дата звернення: 30.01.2026 р.).

– передбачити можливість надання державної підтримки кластерним об'єднанням МСП (асоціаціям, консорціумам, керуючим організаціям кластерів) як інституційній формі кооперації МСП, що здійснює координацію спільних проєктів, розвиток спільної інфраструктури та надання спільних інноваційно-технологічних послуг.

Інтеграція кластерних проєктів МСП до інструментарію державної політики підтримки підприємництва дозволить перейти від індивідуалізованих форм підтримки до стимулювання кооперації та формування спільних технологічних і сервісних потужностей, що є важливим для підвищення продуктивності, інноваційної спроможності та конкурентоспроможності МСП у воєнно-повоєнний період.

б) на регіональному рівні:

1. *Обласним радам* у межах повноважень щодо затвердження регіональних програм розвитку та розподілу коштів обласних бюджетів доцільно:

– передбачити у регіональних цільових програмах розвитку підприємництва, інноваційної діяльності та інвестиційної політики окремі напрями підтримки кластерного розвитку, зокрема з урахуванням відповідного досвіду окремих областей²⁶², напрацьованого в межах пілотних ініціатив, що може бути масштабований як типова практика для інших регіонів;

– забезпечити співфінансування кластерних проєктів за рахунок коштів обласних бюджетів як інструменту доповнення державних і донорських ресурсів, із фокусом на проєкти, що формують спільну інноваційну та інженерно-технологічну інфраструктуру, створюють сталі робочі місця та підвищують технологічний рівень регіональної економіки;

– передбачити підтримку діяльності регіональних кластерних організацій (у межах дозволених бюджетних механізмів) як інституційних платформ координації бізнесу, науки та органів влади.

2. *Обласним військовим адміністраціям* у межах повноважень щодо реалізації державної регіональної політики та планування розвитку регіонів доцільно:

– інтегрувати розвиток інноваційних та виробничих кластерів до регіональних програм соціально-економічного розвитку та планів заходів з реалізації стратегій розвитку областей, із чітким визначенням кластерів як інструменту створення робочих місць, залучення інвестицій та розвитку бізнесу;

– передбачити у регіональних планах відбору проєктів для державного та донорського фінансування (у т.ч. в межах програм відновлення та регіонального

²⁶² Презентація регіональних програм розвитку кластерів – Clusters4Regions.
<https://www.clusters.org.ua/news/clusters4regions-regional-program-presentation/>

розвитку) пріоритет для проєктів, що реалізуються у форматі кластерних консорціумів, за умови їх відповідності цілям смарт-спеціалізації регіону;

– забезпечити координацію між структурними підрозділами ОВА (економіки, інвестицій, промисловості, освіти і науки, міжнародного співробітництва тощо) з метою узгодження інструментів підтримки бізнесу, інновацій та інвестицій у межах кластерних ініціатив.

3. *Регіональним органам виконавчої влади у сфері освіти і науки у межах наявних повноважень доцільно:*

3.1) *стимулювати участь закладів вищої освіти та наукових установ у кластерних проєктах*, зокрема через включення відповідних завдань до регіональних програм розвитку освіти, науки та інновацій. У межах зазначеного напрямку доцільно застосовувати такі інструменти:

– інтеграція показників ефективності взаємодії науки та бізнесу (кількість спільних патентів, комерціалізованих розробок, впроваджених технологій, спільних R&D-проєктів у межах кластерів) до системи моніторингу виконання регіональних програм і стратегій розвитку;

– застосування фінансових стимулів для підтримки кластерних проєктів за участі закладів вищої освіти та/або науково-дослідних установ, зокрема у форматі інноваційних ваучерів, регіональних грантів або співфінансування проєктів, де наукова установа виступає обов'язковим партнером;

– інформаційно-координаційна підтримка інтеграції ЗВО та НДІ до кластерних екосистем, у тому числі шляхом використання національних і галузевих цифрових платформ (як-от Industry4Ukraine) для пошуку партнерів, формування консорціумів та залучення до європейських і міжнародних кластерних мереж.

3.2) *підтримувати створення регіональних центрів спільного користування* (лабораторій, інженерних та випробувальних центрів) на базі ЗВО/НДІ для потреб кластерів. У цьому контексті доцільно передбачити такі практичні напрями розбудови центрів спільного користування:

– спільне фінансування створення та модернізації ЦСК шляхом поєднання коштів Державного фонду регіонального розвитку, обласних бюджетів та приватних інвестицій (у т.ч. коштів учасників кластерів), що дозволить забезпечити доступ бізнесу до високовартісного наукового та інженерного обладнання і підвищити прикладну спрямованість досліджень;

– нормативне та організаційне забезпечення розміщення ЦСК на базі закладів вищої освіти та науково-дослідних установ, зокрема шляхом застосування спрощених процедур оренди приміщень ЗВО для розміщення інженерних і випробувальних центрів відповідно до чинних роз'яснень Міністерства освіти і науки України;

– сприяння сертифікації та міжнародній акредитації лабораторій ЦСК, що забезпечить визнання результатів випробувань і досліджень іноземними замовниками та підвищить інтеграцію регіональних кластерів у міжнародні ланцюги створення доданої вартості.

4. *Агенціям регіонального розвитку*, як інституційним операторам регіональної політики доцільно:

– виконувати функції регіональних координаторів кластерного розвитку, зокрема у частині ініціювання кластерних проєктів, формування кластерних консорціумів та підготовки проєктних заявок для державних і донорських програм;

– забезпечувати методичний та аналітичний супровід кластерних ініціатив, у тому числі шляхом аналізу відповідності проєктів цілям смарт-спеціалізації регіонів, підготовки бізнес-кейсів, техніко-економічних обґрунтувань та супроводу процесів залучення фінансування;

– виконувати роль «єдиного вікна» для взаємодії кластерів із державними програмами та донорами, що сприятиме зменшенню транзакційних витрат для бізнесу, підвищенню якості проєктної підготовки та координації залучених стейкхолдерів.

Представлений комплекс пріоритетів та інструментів формує цілісну багаторівневу модель розвитку інноваційних кластерів у воєнно-повоєнний період, що поєднує стратегічні цілі, нормативно-правові зміни та практичні механізми реалізації на центральному та регіональному рівнях. Запропонований підхід забезпечує перехід від фрагментарної підтримки окремих суб'єктів до системної підтримки кластерних екосистем, здатних акумулювати технологічний, науковий і підприємницький потенціал регіонів. Це створює передумови для структурної модернізації економіки, формування якісних робочих місць, зростання інноваційної спроможності МСП і поглиблення інтеграції України до європейських виробничих та інноваційних ланцюгів створення доданої вартості.

3.4.3. IT-середовище та науково-освітній сектор Львівської агломерації: потенціал інтеграції та механізми розвитку у воєнно-повоєнний період

Попри деструктивний вплив воєнних викликів Львівська область зберігає позиції одного з ключових осередків інноваційної інфраструктури України. Станом на листопад 2025 р. у регіоні функціонував 51 елемент інноваційної

екосистеми²⁶³, що дозволило йому посісти друге місце після м. Києва (55 од.) та істотно випереджати за вказаним показником індустріально розвинені Харківську (39 од.) і Дніпропетровську (24 од.) області (Додаток Б, рис. Б.1, табл. Б.1). Така динаміка свідчить про формування стійкого регіонального інноваційного середовища, здатного конкурувати з традиційними науково-промисловими центрами країни.

Традиційно як в українському, так і в світовому контексті центрами інноваційного розвитку виступають великі міста та агломерації. Це зумовлено концентрацією в них виробничого, інтелектуального і наукового потенціалу, близькістю значної кількості виробників і споживачів, що забезпечує гнучке реагування на кон'юнктуру ринку, наявністю локальних фондів робочої сили з високоспеціалізованими навичками. Додатковими чинниками виступають розвинена транспортна та інституційна інфраструктура, наявність гнучких механізмів залучення транснаціональних стейкхолдерів і розширені можливості для створення мереж взаємодії²⁶⁴. У цьому контексті інноваційна інфраструктура Львівської області значною мірою ідентифікується з відповідною інфраструктурою Львівської агломерації. У м. Львові зосереджене ядро регіональної інноваційної системи – провідні університети, науково-дослідні центри, бізнес-асоціації та інститути розвитку. Завдяки цьому агломерація формує одну з найбільш комплексних моделей інноваційної інфраструктури в Україні, що охоплює майже всі ключові елементи сучасної інноваційної екосистеми та забезпечує передумови для інтеграції регіону в глобальні інноваційні мережі.

Важливим елементом формування конкурентних переваг Львівської агломерації є **ІТ-сектор**. Він забезпечує функціонування локальної інноваційної екосистеми, поєднуючи науковий, освітній та підприємницький потенціал регіону.

Станом на кін. листопада 2025 р. у Львівській області було зосереджено 10,4% суб'єктів господарювання України у сфері інформаційних технологій²⁶⁵ (або 33179 од.), що забезпечило їй третє місце за вказаним показником в країні після м. Києва та Харківської області. При цьому у межах Львівської агломерації функціонувало 73,8% (або 24482 од.) суб'єктів господарювання ІТ-сфери

²⁶³ Інфраструктура інноваційної екосистеми України у регіональному розрізі. URL: https://public.tableau.com/app/profile/alla.ivashchenko/viz/_17132511744400/Dashboard5

²⁶⁴ Лещух І.В. Інноваційний вимір структурних трансформацій економіки великих міст України. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2019. Випуск 2 (136). С. 11-19. URL: [https://ird.gov.ua/sep/sep20192\(136\)/sep20192\(136\)_007_LeshchukhI.pdf](https://ird.gov.ua/sep/sep20192(136)/sep20192(136)_007_LeshchukhI.pdf)

²⁶⁵ До переліку інформаційних технологій входять усі підприємства України, позначені КВЕД: 62.01 Комп'ютерне програмування, 62.02 Консультування з питань інформатизації, 58.21 Видання комп'ютерних ігор, 62.03 Діяльність із керування комп'ютерним устаткуванням, 63.99 Надання інших інформаційних послуг, 63.91 Діяльність інформаційних агентств, 62.09 Діяльність у сфері інформаційних технологій, 63.11 Оброблення даних 58.29 Видання програмного забезпечення, 63.12 Веб-портали.

області, що підтверджує її провідну роль у формуванні регіональної інноваційної екосистеми. Найвищу концентрацію IT-бізнесу демонструє м. Львів – 87,6% усіх суб'єктів, тоді як, наприклад, на м. Винники припадає 1,4%, а на с. Сокільники – 0,9%²⁶⁶. Переважна частка цих суб'єктів здійснює діяльність у таких видах, як комп'ютерне програмування, оброблення даних та консультування з питань інформатизації.

Попри оптимізацію частини офісів в інших містах України м. Львів стабільно виступає другим після столиці центром концентрації IT-бізнесу: лише у I півріччі 2025 р. тут функціонували офіси 22 компаній із 50 найбільших IT-компаній України за чисельністю спеціалістів (проти 47 компаній у м. Києві; Додаток Б, рис. Б.2).

У Львівській агломерації і, зокрема, її ядрі – м. Львові, присутні як провідні сервісні гіганти (EPAM, SoftServe, GlobalLogic), так і продуктові компанії (Genesis, Ajax Systems, ELEKS, N-iX, Intellias та ін.), що формують різноманітну та стійку локальну інноваційну екосистему²⁶⁷.

Структура IT-сектора Львівської агломерації перебуває у стані трансформації: від домінування сервісних послуг для зовнішніх замовників (аутсорс) поступово відбувається зміщення у бік розробки власних технологічних продуктів і рішень. Підтвердженням цієї тенденції є присутність в агломерації двох із п'яти найбільших продуктових компаній України за чисельністю зайнятих (Ajax Systems та Genesis)²⁶⁸. Така динаміка підкреслює посилення ролі агломерації не лише як майданчика для виконання замовлень, а й генератора інноваційних продуктів, що зміцнює її конкурентоспроможність в національному та глобальному вимірах.

Львівська агломерація охоплює дедалі ширший «ланцюг вартості» – від програмної розробки до аналітики, маркетингу та глобальних продажів. Це супроводжується зміною структури попиту на ринку праці: зростає потреба у фахівцях зі штучного інтелекту, аналізу даних (Data Science, AI/ML, Big Data) та інженерах вузької спеціалізації. Для університетів це означає необхідність оперативного оновлення освітніх програм, а для місцевої влади – забезпечення розвитку відповідної інноваційної інфраструктури (R&D-центрів, акселераторів, лабораторій і тестових платформ).

Вагомим інституційним інтегратором IT-середовища є Lviv IT Cluster – найбільше об'єднання IT-компаній у Західній Україні, що налічує понад 160 учасників. Кластер поєднує бізнес, університети та місцеву владу, створюючи

²⁶⁶ Каталог компаній України. Інформаційні технології України. URL: <https://catalog.youcontrol.market/informatsiini-tekhnologii>

²⁶⁷ Топ-50 IT-компаній України, літо 2025: перша стабільність за роки війни і вже дві продуктові компанії у «великій п'ятірці». URL: <https://dou.ua/lenta/articles/top-50-summer-2025/>

²⁶⁸ Топ-50 IT-компаній України, літо 2025: перша стабільність за роки війни і вже дві продуктові компанії у «великій п'ятірці». URL: <https://dou.ua/lenta/articles/top-50-summer-2025/>

синергію між освітнім, науковим і підприємницьким середовищами. У партнерстві з провідними університетами було розроблено понад 20 нових освітніх програм, зорієнтованих на сучасні потреби IT-ринку (Data Science, AI, ML, кібербезпека тощо), що зменшує структурний розрив між попитом бізнесу та пропозицією академічного сектору.

Крім освітнього напрямку, Кластер активно ініціює створення елементів інноваційної інфраструктури – R&D-центрів, акселераторів, інноваційних просторів та платформ для співпраці бізнесу з наукою й освітою. Щорічний форум IT Arena у м. Львові, організований за участі Кластера, є найбільшим профільним івентом у Центрально-Східній Європі та виконує роль комунікаційної платформи для стартапів, інвесторів та глобальних партнерів. Важливою ініціативою є також проєкт IT Research, що систематизує дані про розвиток галузі й формує доказову базу для стратегічного планування та ухвалення управлінських рішень. Таким чином, діяльність Lviv IT Cluster заклала основу для переходу від окремих ініціатив до системних інституційних та просторових рішень підтримки інновацій, зокрема, у вигляді спеціалізованих інноваційних парків і кампусів.

У Львівській агломерації функціонує інноваційний парк LvivTech.City²⁶⁹ – сучасний бізнес-кампус, збудований відповідно до міжнародних стандартів енергоефективності та екологічного будівництва. Його простори орієнтовані на розміщення IT-компаній, дослідницьких центрів, інкубаторів та акселераторів, що робить парк важливим осередком концентрації високотехнологічного бізнесу. На стадії підготовки перебуває реалізація масштабного проєкту Innovation District IT Park²⁷⁰ – технологічного комплексу площею 10 га, що передбачає створення офісних приміщень, університетського кампусу, лабораторій, конгрес-центру, готелю та спортивних об'єктів. Запуск цього проєкту забезпечить новий рівень інтеграції бізнесу та освіти, сприятиме розвитку дослідницької інфраструктури та формуванню повноцінного інноваційного середовища у межах Львівської агломерації.

Ядро агломерації – м. Львів, належить до трійки національних хабів кластерного розвитку (поряд із містами Києвом та Харковом)²⁷¹. Крім згаданого вище IT-кластеру тут функціонує й низка інших галузевих кластерів, які формують ядро регіональної інноваційної інфраструктури. Зокрема, це²⁷²:

²⁶⁹ LvivTech. Бізнес-центр класу «А». URL: <https://www.lviv-tech.city/>

²⁷⁰ Innovation District – Mixed-use project. URL: <http://galereja.com.ua/project.php?id=7&lang=2>

²⁷¹ Ukrainian Cluster Alliance. (2025). Ukrainian cluster ecosystem analysis (January 2025). Accelerate GDT / Interreg Europe Project. URL: https://www.interregeurope.eu/sites/default/files/2025-02/Ukrainian%20Cluster%20Ecosystem%20Analysis.pdf?utm_source=chatgpt.com

²⁷² Ukrainian Cluster Alliance. (2025). Ukrainian cluster ecosystem analysis (January 2025). Accelerate GDT / Interreg Europe Project. URL: https://www.interregeurope.eu/sites/default/files/2025-02/Ukrainian%20Cluster%20Ecosystem%20Analysis.pdf?utm_source=chatgpt.com

(1) Львівський кластер медичного бізнесу (створений у 2021 р.; станом на кін. 2024 р. об'єднував 21 учасника); (2) Львівський кластер енергетичного приладобудування (заснований у 2022 р.; станом на кін. 2024 р. об'єднував 5 учасників); (3) Львівський кластер інновацій паливно-енергетичного комплексу (заснований у 2022 р.; станом на кін. 2024 р. об'єднував 6 учасників); (4) IRON – Львівський кластер оборонних технологій (створений у 2023 р.; станом на II півріччя 2025 р. об'єднував понад 80 учасників); (5) Львівський меблевий кластер (станом на II півріччя 2025 р. – 44 учасники).

Загалом, кластерний розвиток та поява інноваційних парків у Львівській агломерації демонструють перехід від фрагментарних ініціатив до цілісної моделі інноваційного простору. Проте навіть за наявності інфраструктури та бізнес-екосистеми вирішальним чинником інноваційного зростання залишається не лише інвестиційна або просторова база, а насамперед – людський капітал і знання, що його формують. Саме тому аналіз інституційного внеску *закладів вищої освіти* (далі – ЗВО) та *наукових установ* є ключовим для розуміння механізмів відтворення інноваційного потенціалу агломерації.

Станом на кінець 2023 р. (важливо: відповідні дані оновлюються кожні 3-5 років) на балансі ЗВО України загалом налічувалося 34429 об'єктів права інтелектуальної власності (далі – ОПІВ). Безумовними лідерами за вказаним показником були м. Київ (9861 ОПІВ; 28,6% від загальноукраїнського показника) та Харківська область (7633 ОПІВ; 22,2%). Львівська область формувала 5,7% від загальнонаціонального обсягу ОПІВ, які перебували на балансі ЗВО, що ставить її на п'яте місце серед регіонів України (Додаток Б, табл. Б.2). Варто наголосити, що ключові ЗВО Львівської області, що продукують більшість інноваційних розробок, зосереджені саме у ядрі агломерації – м. Львові. Це означає, що обласна статистика фактично відображає концентрацію інтелектуального капіталу саме у центрі агломерації, який виступає локомотивом розвитку області.

Натомість у межах Карпатського регіону Львівська агломерація має домінуюче значення як центр науково-інноваційної активності, акумулюючи понад 60% усіх ОПІВ, що перебувають на балансі ЗВО регіону (рис. 3.12).

Львівська агломерація характеризується розвиненою мережею ЗВО, здатних продукувати інтелектуальну власність. Високі показники обумовлені діяльністю, зокрема, Національного університету «Львівська політехніка», ЛНУ ім. І. Франка та інших ЗВО, що активно формують патентний портфель. На фоні суттєвого відставання Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької областей, Львівська агломерація не лише зберігає конкурентоспроможність, а й формує основу для інтеграції регіону у національний інноваційний простір.

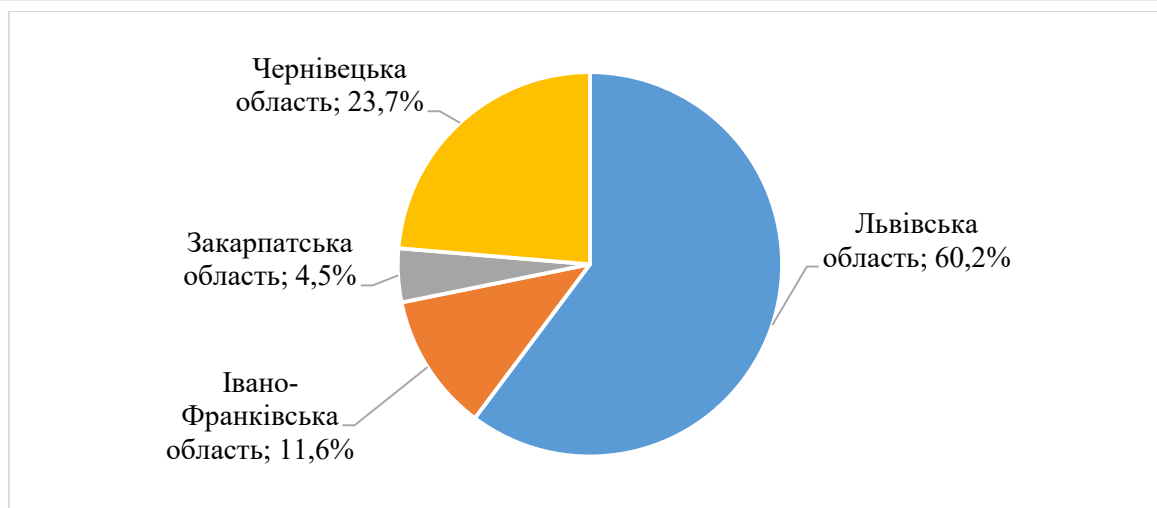

Рис. 3.12. Розподіл об'єктів права інтелектуальної власності, які перебувають на балансі закладів вищої освіти в областях Карпатського регіону України, станом на 2023 р.

**Джерело: складено авторами за даними²⁷³*

У структурі інноваційної інфраструктури Львівської агломерації ЗВО демонструють високу винахідницьку активність, що проявляється у значній кількості заявок на винаходи та корисні моделі. У 2024 р. ЗВО України подали загалом 2175 таких заявок, серед яких вагомий внесок належить львівським університетам. Зокрема, Національний університет «Львівська політехніка», подавши 105 заявок, увійшов до трійки найактивніших ЗВО країни (3-тє місце), підтвердивши статус провідного технічного осередку регіону. Високі результати також продемонстрував Львівський національний медичний університет імені Д. Галицького, який подав 26 заявок²⁷⁴, що свідчить про інтенсивний розвиток біомедичних досліджень та прикладних інновацій у медичній сфері. Зосередження заявок у межах Львівської агломерації дозволяє розглядати її як один з ключових хабів формування інтелектуальної власності в Україні, що підтверджує потенціал інтеграції науки, освіти та бізнесу для розбудови інноваційної інфраструктури.

На базі Національного університету «Львівська політехніка» функціонує школа стартапів Tech StartUp Schoo²⁷⁵ – інноваційний простір, створений для сприяння розвитку підприємницького мислення та підтримки стартапів на всіх етапах – від ідеї до комерціалізації. Місія школи полягає у формуванні екосистеми, що поєднує науку, освіту, бізнес і технології з метою створення конкурентоспроможних інноваційних продуктів. Tech StartUp Schoo надає

²⁷³ Об'єкти права інтелектуальної власності (ОПІВ) на балансі закладів вищої освіти. URL: https://public.tableau.com/app/profile/alla.ivashchenko/viz/_17313089196640/Dashboard1

²⁷⁴ Інформаційний дашборд «Показники діяльності ІР Офісу за 2024 рік». URL: https://nipo.gov.ua/wp-content/uploads/2025/03/IP_ofis_dashboard_2024-web.pdf

²⁷⁵ Tech StartUp School - інноваційна локація Львова. URL: <https://tsus.lpnu.ua/pro-tsus>

менторську підтримку, освітні програми, акселераційні треки, доступ до лабораторій і партнерських мереж, а також сприяє залученню інвестицій та впровадженню результатів досліджень у практику. Основна мета школи – трансформація інноваційних ідей студентів, науковців і підприємців у життєздатні бізнес-рішення, що сприяють сталому розвитку регіону та країни.

На базі університетів Львівської агломерації активно працюють **наукові парки** (2 із 49 зареєстрованих в Україні²⁷⁶). Зокрема, на базі Національного університету «Львівська політехніка» з 2020 р. функціонує науковий парк SID city²⁷⁷, до складу засновників якого входять українська ІТ-компанія SoftServe, ТзДВ «Гал-Кат» (лідер із виготовлення кабельної продукції в Україні), ТзОВ «Компанія з управління активами «Роял-стандарт», а також згадана вище школа стартапів НУ «Львівська політехніка» Tech Startup School.

Науковий парк SID City – це центр інноваційних і креативних рішень, діяльність якого зосереджена на трансфері технологій, комерціалізації результатів наукових досліджень та створенні умов для впровадження інновацій у виробництво. Парк пропонує широкий спектр можливостей для учасників, зокрема: реалізацію спільних дослідницьких і стартап-проектів; трансфер технологій і створення інноваційних підприємств; участь у навчальних програмах (зокрема MBA); доступ до краудфандингової платформи Startera; підтримку у створенні прототипів і залученні фінансування.

Із початком повномасштабного вторгнення SID City активно розвиває проекти подвійного та медичного призначення. У 2024 р. дохід наукового парку перевищив 10 млн грн, що підтверджує ефективність його бізнес-моделі та потенціал до масштабування²⁷⁸.

На базі Львівського національного університету ім. І. Франка діє науковий парк «Інновації та підприємництво»²⁷⁹, діяльність якого спрямована на розвиток наукової, науково-технічної й інноваційної активності університету. Парк виконує роль інноваційного інтерфейсу між освітою, наукою та бізнесом, сприяючи комерціалізації результатів досліджень та їх впровадженню у виробництво. Основними напрямками діяльності є створення конкурентоспроможних інноваційних продуктів, підтримка малого інноваційного підприємництва, залучення студентів і науковців до стартап- та дослідницьких проектів, надання консалтингових і патентно-ліцензійних послуг.

²⁷⁶ Наукові парки. Показники діяльності наукових парків. URL: <https://mon.gov.ua/nauka/innovatsiyna-diyalnist-ta-transfer-tehnologiy/naukovi-parki>

²⁷⁷ Науковий парк SID city. URL: https://tsus.lpnu.ua/sid?fbclid=IwY2xjawNVwo5leHRuA2FlbQIxMABicmlkETFsbjNFbGNIS0N3Q1Z1MGFuAR7Iso4UoWfEDNzL3otVaEO3relHAYtCJrmYQrQTHaUJ0esYbLzezkNc-fuClQ_aem_wrxKfKGXANLHkuOsOEpcWA

²⁷⁸ Науковий парк SID City Львівська політехніка - найбільший в Україні. URL: https://tsus.lpnu.ua/naukovyy-park-sid-city-lvivska-politehnika-naybilshyy-v-ukrayini?utm_source=chatgpt.com

²⁷⁹ Товариство з обмеженою відповідальністю «Науковий парк Львівського університету «Інновації та підприємництво». URL: <https://ihub.lnu.edu.ua/>

Парк також сприяє залученню венчурного капіталу, розвитку партнерства з бізнесом і міжнародними інституціями та формуванню сприятливого середовища для інноваційного розвитку регіону.

Парк регулярно проводить Конкурс студентських проєктів Lviv Startup Fest у партнерстві з Українським фондом стартапів та Управлінням з питань цифрового розвитку Львівської обласної державної адміністрації. В межах Конкурсу організовують коротку школу підготовки стартапів, де учасники мають можливість взяти участь в тренінгах та воркшопах.

Важливим елементом інноваційної інфраструктури Львівської агломерації є *науково-дослідні установи*, які забезпечують фундаментальні та прикладні дослідження у пріоритетних для регіону та країни сферах. Їхня діяльність спрямована не лише на продукування нових знань, а й на створення технологічних рішень, які можуть інтегруватися у виробництво, бізнес-середовище та соціальну сферу.

За даними²⁸⁰, станом на кін. листопада 2025 р. у Львівській області було зареєстровано 2135 суб'єктів господарювання у сфері наукових досліджень²⁸¹, що становить 6,4% від загальноукраїнського показника. За чисельністю таких суб'єктів регіон поступається лише м. Києву (8796 од.), Харківській (2716 од.) та Дніпропетровській (2695 од.) областям. Водночас у межах Львівської агломерації зосереджено 73% суб'єктів господарювання у сфері наукових досліджень області (або 1558 од.), що підкреслює її провідну роль у розвитку науково-дослідної діяльності на регіональному рівні. Найбільша їх концентрація спостерігається у ядрі агломерації – м. Львові, де розташовано 85,9% таких об'єктів. Ще по 1,2% припадає на м. Винники та с. Зимна Вода. Переважна частка цих суб'єктів здійснює діяльність у сфері інжинірингу – прикладного напрямку, що поєднує проєктування, техніко-економічне обґрунтування та консалтинг для впровадження інновацій у виробництво.

В агломерації зосереджена низка провідних інститутів Національної академії наук України, які формують ядро науково-інноваційного середовища Західного регіону. Серед них: ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України», Інститут фізики конденсованих систем НАН України, Інститут прикладних проблем механіки і математики ім. Я. Підстригача НАН України, Фізико-механічний інститут імені Г.В. Карпенка Національної академії наук України та ін.

²⁸⁰ Каталог компаній України. Наукові дослідження України. URL: <https://catalog.youcontrol.market/naukovi-doslidzhennia>

²⁸¹ До переліку галузі наукових досліджень входять усі установи України, які здійснюють свою діяльність у рамках призначених КВЕД: 71.20 Технічні випробування та дослідження; 71.12 Діяльність у сфері інжинірингу; 72.20 Експериментальні розробки у сфері суспільних наук; 72.11 Експериментальні розробки у сфері біотехнологій; 72.19 Дослідження й експериментальні розробки.

Значна частина наукових установ активно співпрацює з ЗВО, бізнесом та органами влади у форматі консорціумів, лабораторій спільного користування, а також через участь у міжнародних проєктах та грантових програмах.

Функціонування науково-дослідних установ у структурі Львівської агломерації сприяє формуванню дослідницько-орієнтованої інноваційної моделі, де фундаментальна наука безпосередньо поєднана з прикладними розробками та індустріальними потребами. Водночас інститути НАН України виконують роль «якорних інституцій» у збереженні та розвитку наукових шкіл, підготовці кадрів вищої кваліфікації (через аспірантуру та докторантуру), а також у забезпеченні інтеграції регіону до міжнародних науково-дослідних мереж.

Синергія ІТ-сектору, кластерних ініціатив та університетських науково-стартапних практик сформувала запит на нові формати робочого середовища та простори співпраці. Саме у відповідь на цей попит у м. Львові у 2012 р. з'явилися перші *коворкінги* в Україні. Це два об'єкти *Communa* загальною площею близько 1,3 тис. м². У довоєнному 2021 р. ринок коворкінгів був надзвичайно сконцентрований у столиці: м. Київ зосереджувало близько 53% усіх таких просторів, м. Харків – 12%, тоді як м. Львів займало третє місце з часткою 7%²⁸².

Унаслідок воєнних втрат бізнес-інфраструктури та скорочення кількості коворкінгів у прифронтових регіонах відбулася релокація частини із них до західних областей, що посилило позиції Львівської агломерації. Зокрема, у 2024 р. в її межах функціонувало близько 30 коворкінгів (*Startup Depot*, *UStart Coworking*, *Cosy Space*, *iHUB Lviv*, *Lviv Media Hub* та ін.; частина з них працює цілодобово та оснащена генераторами), що дозволяє розглядати агломерацію як найбільш концентрований хаб коворкінг-інфраструктури поза столицею. За орієнтовними оцінками аналітиків²⁸³, частка Львівської агломерації у 2024 р. могла становити близько чверті ($\approx 24\%$) загальноукраїнського ринку коворкінгів.

Інноваційна інфраструктура Львівської агломерації має також соціальний вимір, що зорієнтований на активізацію, зокрема, молоді. В агломерації місцева влада активно підтримує розвиток інноваційної інфраструктури для молоді – зокрема мережу муніципальних молодіжних просторів «ТВОРИ!», у межах якої діють *Lviv Open Lab* (STEAM-освіта й лабораторії) та *Pixlab prostir* (дизайн, медіа та креативні індустрії). Це формує середовище, що поєднує освіту, технології та креативний сектор, залучаючи молодь до інноваційної діяльності в межах агломерації.

²⁸² Загальна площа коворкінгів в Україні перевищила 130 тис. кв.м. URL: https://budport.com.ua/buildnews/20541-zagalna-ploscha-kovorkingiv-v-ukrajni-perevischila-130-tis-kvm-infografika?utm_source=chatgpt.com

²⁸³ Zhurbas, Vika & Mariotti, Ilaria & Orel, Marko. (2024). The (re)location of Coworking Spaces in Ukraine During the Russian Invasion. 10.1007/978-3-031-50868-4_12; Офіційний вебсайт громадської спільки «Асоціація коворкінгів України». URL: <https://www.coworkingassociation.org.ua/>

Таким чином, Львівська агломерація демонструє сформовану та структурно збалансовану інноваційну екосистему, що охоплює весь ланцюг створення доданої вартості – від фундаментальних досліджень та освітньої підготовки кадрів до комерціалізації технологій, розвитку ІТ-сектора, кластерних ініціатив і креативної економіки. Висока концентрація інституцій підтримки інновацій, науково-дослідних центрів, індустріальних парків та механізмів співпраці «наука – бізнес – влада» створює передумови для поглиблення інтеграції агломерації у національні й міжнародні інноваційні мережі. Це підтверджує її потенціал до переходу від моделі адаптивного розвитку до моделі генерації знань та технологій, здатної забезпечити стійку конкурентоспроможність регіону в умовах повоєнного відновлення та європейської інтеграції.

Водночас, попри сформованість інституційного та просторового каркасу інноваційної екосистеми, подальший розвиток інноваційної інфраструктури Львівської агломерації значною мірою залежатиме від поглиблення функціональної взаємодії між її ключовими елементами та їх орієнтації на завдання структурної модернізації економіки і повоєнного відновлення. У цьому контексті доцільно розглядати інноваційну інфраструктуру агломерації як цілісну систему, в межах якої ІТ-сектор, кластери, інноваційні парки, науково-освітні інституції, коворкінги та креативні простори виконують взаємодоповнюючі функції у формуванні та масштабуванні інновацій.

Подальший розвиток ІТ-сектору як ядра інноваційної екосистеми пов'язаний із переходом від моделі сервісної спеціалізації до моделі продуктово-орієнтованого розвитку, що передбачає стимулювання створення власних технологічних рішень, розширення сегментів з високою доданою вартістю (AI/ML, Big Data, оборонні технології), а також інтеграцію ІТ-компаній у міжгалузеві інноваційні проекти. Це створює передумови для формування мультисекторальних інноваційних рішень на перетині ІТ, енергетики, медицини та промисловості.

Важливим напрямом є посилення ролі кластерних структур як інституцій координації та консолідації ресурсів. Розвиток кластерів доцільно орієнтувати на формування повноцінних інноваційних екосистем із залученням виробничих підприємств, наукових установ, стартапів та інвесторів, а також на їх інтеграцію у міжнародні мережі та ланцюги створення доданої вартості. Особливого значення набуває підтримка кластерів у сферах, пов'язаних із повоєнним відновленням (енергетика, оборонні технології, будівництво, інженерія).

Розвиток інноваційних парків та інноваційних просторів має бути спрямований на поглиблення їх функціональної ролі як платформ для трансферу технологій, створення стартапів і взаємодії бізнесу з наукою. У цьому контексті

важливим є забезпечення інтеграції таких об'єктів із освітнім і дослідницьким середовищем, а також формування умов для залучення венчурного капіталу та масштабування інноваційних проєктів.

До пріоритетних напрямів модернізації та розвитку ЗВО та НУ у воєнно-повоєнний період належать:

- переорієнтація наукової та освітньої діяльності на прикладні потреби економіки, зокрема потреби секторів смарт-спеціалізації регіонів, проєктів повоєнного відновлення, а також на вирішення наукомістких завдань державного значення, включно з безпековими та оборонними викликами;

- посилення інституційної інтеграції ЗВО та НУ у національні та міжнародні інноваційні, виробничі та науково-технологічні ланцюги створення доданої вартості;

- розвиток дослідницької та інноваційної інфраструктури, включно з центрами колективного користування науковим обладнанням, що відповідає стратегічному пріоритету розвитку дослідницької інфраструктури та інтеграції до Європейського дослідницького простору;

- розвиток інфраструктури трансферу знань і технологій та механізмів комерціалізації результатів досліджень;

- підготовка, підтримка та утримання кадрового потенціалу науки і освіти, у тому числі через формування сучасної системи розвитку кар'єри дослідників, багатоканального фінансування науки та розширення можливостей міжнародної наукової мобільності;

- інтеграція української науки та освіти до Європейського дослідницького простору та міжнародних наукових мереж;

- розвиток механізмів використання результатів наукових досліджень у формуванні державної політики.

Модернізація ЗВО та НУ у воєнно-повоєнний період потребує реалізації комплексу взаємоузгоджених інструментів державної політики та заходів з боку ЗВО та НУ, спрямованих на підвищення ефективності освітньої та наукової діяльності, розвитку дослідницької інфраструктури та посилення ролі освіти і науки у процесах соціально-економічного відновлення держави. Зокрема, у контексті інституційної модернізації ЗВО та НУ доцільно:

1. Міністерству освіти і науки України забезпечити формування державної політики розвитку інфраструктури управління дослідженнями та інноваціями у ЗВО та НУ шляхом:

- запровадження цільових державних програм підтримки розвитку інфраструктури управління дослідженнями та інноваціями у ЗВО та НУ;

- інтеграції відповідних вимог до інституційної спроможності управління дослідженнями у механізми державної атестації наукової діяльності ЗВО та НУ;
- передбачення фінансування створення та розвитку офісів трансферу технологій, R&D-офісів та проєктних офісів у межах конкурсних програм державного фінансування науки;
- використання механізмів міжнародних проєктів модернізації вищої освіти (зокрема програм Світового банку та інших міжнародних фінансових організацій) для розвитку управлінської спроможності університетів;
- запровадження програм підготовки та підвищення кваліфікації академічних менеджерів у сфері управління дослідженнями, інноваціями та міжнародними проєктами.

2. ЗВО та НУ:

- забезпечити створення або посилення функціонування офісів трансферу технологій, інноваційних та проєктних офісів;
- забезпечити розширення практик взаємодії з бізнесом, органами державної влади та місцевого самоврядування у реалізації прикладних дослідницьких та технологічних проєктів, зокрема через використання інструментів міжнародної технічної допомоги та партнерських програм розвитку університетів.

У контексті посилення орієнтації наукових досліджень і розробок на прикладні потреби повоєнного відновлення доцільно:

1. Міністерству освіти і науки України посилити орієнтацію державної політики підтримки досліджень на прикладні напрями, пов'язані з відновленням економіки та технологічною модернізацією шляхом:

- внесення змін до переліку пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки з акцентом на напрями відновлення економіки, оборонні технології, відбудову інфраструктури та цифрову трансформацію;
- коригування умов конкурсного фінансування досліджень (МОН, НФДУ) із запровадженням окремих конкурсів прикладних досліджень та дослідно-конструкторських робіт для потреб відновлення економіки;
- запровадження механізму співфінансування прикладних досліджень за участю бізнесу та державних підприємств;
- передбачення у державному бюджеті окремих програм фінансування прикладних R&D-проєктів для секторів критичної інфраструктури та відновлення економіки;
- інтеграції прикладних R&D-проєктів ЗВО та НУ до державних програм відновлення, галузевих програм розвитку та програм державних інвестицій;

- запровадження механізму державного замовлення на прикладні науково-технологічні розробки для потреб держави та відбудови;
- використання результатів державної атестації наукової діяльності ЗВО та НУ як інструменту концентрації фінансування на установах, що забезпечують прикладні результати;
- розвитку програм підтримки комерціалізації результатів досліджень та створення дослідно-виробничих партнерств між ЗВО, НУ та підприємствами.

2. ЗВО та НУ доцільно:

- забезпечити розвиток прикладних досліджень, дослідно-конструкторських робіт та контрактної науки у взаємодії з підприємствами та державним сектором;
- забезпечити формування портфеля прикладних дослідницьких та технологічних проєктів, орієнтованих на потреби відновлення економіки, у тому числі у сферах безпеки, оборони, енергетичної стійкості та критичної інфраструктури.

У контексті формування сучасної дослідницької та інженерно-технологічної інфраструктури визначальним є розвиток центрів колективного користування науковим обладнанням як базового елементу підвищення інфраструктурної спроможності науково-освітнього сектору. Це передбачає формування цілісної державної політики у зазначеній сфері, зокрема через розроблення та впровадження державних цільових програм, спрямованих на створення і модернізацію таких центрів на базі закладів вищої освіти та наукових установ. Важливою складовою є передбачення окремих бюджетних інструментів або відповідних напрямів у чинних програмах фінансування науки для забезпечення закупівлі, оновлення та сервісного обслуговування високовартісного наукового обладнання. Одночасно доцільним є інституційне закріплення вимог щодо наявності або розвитку центрів колективного користування як умови доступу до державного фінансування дослідницької інфраструктури, а також інтеграція показників їх функціонування до системи державної атестації наукової діяльності як індикатора інфраструктурної спроможності.

Ефективність розвитку зазначених центрів значною мірою залежить від впровадження моделей змішаного фінансування, що передбачають поєднання ресурсів державного та місцевих бюджетів, коштів бізнесу, а також можливостей міжнародної технічної допомоги і фінансових організацій. У цьому контексті актуальним є запровадження механізмів часткової компенсації витрат на утримання та експлуатацію наукового обладнання, що дозволить підвищити доступність і ефективність його використання. Водночас необхідним є формування типових організаційно-економічних моделей функціонування

центрів колективного користування, включно з визначенням принципів доступу до обладнання, тарифної політики та правил його використання.

Паралельно розвиток дослідницької інфраструктури має супроводжуватися створенням і модернізацією лабораторій, інженерних і випробувальних центрів, орієнтованих на потреби економіки відновлення та технологічної модернізації. Такий підхід забезпечує не лише підвищення рівня науково-технічного потенціалу, а й формує умови для інтеграції наукових розробок у виробничі процеси, сприяючи посиленню прикладної спрямованості досліджень і розвитку інноваційної екосистеми загалом.

У контексті розвитку людського капіталу для післявоєнного відновлення економіки доцільно:

1. Міністерству освіти і науки України забезпечити адаптацію державної освітньої політики до потреб воєнної/повоєнної економіки та технологічної модернізації шляхом:

- коригування обсягів державного замовлення на підготовку фахівців із пріоритетом для професій, критично важливих для відбудови економіки, відновлення інфраструктури та функціонування секторів критичної інфраструктури (енергетика, транспорт, будівництво, інженерія, ІТ, безпека та кібербезпека); розширення державного замовлення на підготовку фахівців для сфер відновлення житлової, енергетичної, транспортної та соціальної інфраструктури

- запровадження механізму середньострокового прогнозування потреб ринку праці для формування державного замовлення на основі даних Мінекономіки, галузевих міністерств та регіональних військових адміністрацій;

- запровадження цільових державних програм підготовки та перепідготовки кадрів для потреб післявоєнного відновлення, у тому числі для ветеранів, ВПО та осіб, що втратили роботу внаслідок війни;

- інтеграції принципів навчання впродовж життя у державні освітні та економічні політики через розвиток програм короткострокової професійної підготовки, перекваліфікації та підвищення кваліфікації для дорослого населення;

- запровадження фінансових стимулів для ЗВО щодо відкриття або розширення освітніх програм за пріоритетними для відбудови напрямками;

- розвитку механізмів дуальної освіти та практико-орієнтованої підготовки у партнерстві з підприємствами секторів критичної інфраструктури та відбудови;

- інтеграції програм підготовки кадрів для відновлення економіки до державних і міжнародних програм підтримки освіти та розвитку людського капіталу.

2. ЗВО доцільно:

- адаптувати освітні програми до потреб економіки відновлення та секторів критичної інфраструктури;
- розширювати програми короткого циклу підготовки, перекваліфікації та післядипломної освіти;
- розвивати спільні освітні програми з підприємствами секторів відбудови та критичної інфраструктури;
- розширювати освітні програми для ветеранів, військовослужбовців та інших груп населення, що потребують професійної реінтеграції.

3. ЗВО у взаємодії з бізнесом посилити розвиток дуальної освіти, практико-орієнтованої підготовки та програм підвищення кваліфікації, зокрема для ветеранів, внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих груп населення.

У контексті інтеграції до Європейського дослідницького та освітнього простору визначальним є формування системної державної політики, спрямованої на гармонізацію національних пріоритетів розвитку науки і технологій із пріоритетами програм Європейського Союзу. Такий підхід передбачає, зокрема, запровадження національних механізмів співфінансування участі українських закладів вищої освіти та наукових установ у програмах ЄС, що охоплюють як покриття витрат на підготовку проєктних заявок, так і співфінансування реалізації проєктів та підтримку участі у міжнародних консорціумах. Важливою складовою є формування цілісної національної системи підтримки участі у європейських дослідницьких програмах, яка включає розвиток мережі національних контактних пунктів, надання консультаційної допомоги та супровід проєктних ініціатив на всіх етапах їх підготовки та реалізації.

Суттєве значення має також розвиток програм академічної мобільності дослідників, викладачів та аспірантів, що сприяє інтеграції української науки до європейського дослідницького простору та підвищенню якості людського капіталу. У цьому контексті доцільним є поглиблення двостороннього науково-технологічного співробітництва з державами-членами ЄС, а також забезпечення включення українських дослідницьких інфраструктур до європейських інфраструктурних мереж. Додатково актуалізується запровадження фінансових механізмів підтримки відкритого доступу до результатів досліджень та інтеграції до європейських наукових інформаційних систем, що відповідає сучасним вимогам розвитку відкритої науки.

Важливим напрямом є також формування національних програм підготовки дослідників відповідно до європейських стандартів дослідницької кар'єри, що передбачає підвищення якості підготовки кадрів та їх конкурентоспроможності на міжнародному ринку. Паралельно необхідним є

створення інституційних і фінансових механізмів, які забезпечують участь закладів вищої освіти та наукових установ у європейських інноваційних екосистемах, технологічних платформах і партнерських мережах.

На рівні самих закладів вищої освіти та наукових установ інтеграція до Європейського дослідницького простору потребує активізації участі у міжнародних дослідницьких і освітніх програмах, а також посилення розвитку сталих міжнародних партнерств у сфері науки, інновацій та підготовки кадрів. Це передбачає розширення участі у міжнародних дослідницьких консорціумах, використання можливостей зростаючого міжнародного фінансування сектору освіти і науки, а також інтеграцію у глобальні наукові та інноваційні мережі.

Узагальнюючи результати проведеного аналізу та запропоновані напрями розвитку, слід відзначити, що інноваційна інфраструктура Львівської агломерації перебуває на етапі переходу від структурної сформованості до функціональної зрілості, де ключового значення набуває не лише наявність окремих елементів, а ефективність їх взаємодії та інтеграції у цілісну інноваційну систему. Реалізація окреслених механізмів – від посилення ролі кластерів і розвитку інноваційних парків до модернізації науково-освітнього сектору, розбудови дослідницької інфраструктури та інтеграції у європейський дослідницький простір – створює передумови для формування стійкої моделі інноваційного розвитку, орієнтованої на генерацію знань, технологічну модернізацію та забезпечення конкурентоспроможності регіону у повоєнний період.

3.5. Розвиток основних послуг у сфері охорони здоров'я Львівської агломерації: виклики та проблеми співпраці

Львівська агломерація є важливим регіоном із високою концентрацією населення та активним соціально-економічним розвитком, проте її система охорони здоров'я стикається з низкою проблем, які стримують ефективне надання медичних послуг. Зростання населення, урбанізація, міграційні процеси, спричинені війною, та економічні нерівності посилюють тиск на медичну інфраструктуру, яка у багатьох випадках не відповідає сучасним потребам та викликам.

Одним із ключових аспектів проблеми є потреба єдиного стратегічного підходу до планування та інтеграції медичних послуг у межах агломерації.

Це проявляється в дисбалансі між забезпеченням базових медичних послуг у центральних і периферійних громадах, браком висококваліфікованих медичних кадрів, недостатнім рівнем фінансування та технологічної модернізації.

Крім того, відсутність ефективних механізмів співпраці між громадами ускладнює вирішення цих проблем, створюючи перепони для координації ресурсів, оптимізації витрат та впровадження інноваційних підходів. Таким чином, проблема розвитку основних послуг у сфері охорони здоров'я у громадах Львівської агломерації постає не лише як питання регіонального значення, але й як важливий елемент загальнонаціональної політики у сфері децентралізації, що вимагає детального аналізу та розробки практичних рекомендацій.

В умовах децентралізації система надання послуг у сфері охорони перепони розвитку електронної охорони здоров'я, реалізацію здоров'я на рівні територіальних громад стала предметом багатьох досліджень. Найчастіше виділяють труднощі: доступу до медичних послуг у малих громадах, віддаленості медичних закладів, нестачі кваліфікованих кадрів та ресурсів, а також необхідність підвищення компетенцій органів місцевого самоврядування у сфері охорони здоров'я (Є. Прилипко²⁸⁴, Сазонець І.Л., Зима І.Я., Носулич Т.М.²⁸⁵). Профілактика, недопущення захворюваності, розбудова системи громадського здоров'я на локальному рівні визначено пріоритетними завданнями органів місцевого самоврядування²⁸⁶. Бойко С. окреслює ключові інформаційних платформ, проблеми доступу до медичних послуг у громадах, необхідність фінансової та адміністративної автономії закладів охорони здоров'я, а також роль профілактики у громадському здоров'ї. Особливо важливими є виклики інтеграції медичних даних та використання новітніх технологій у сфері охорони здоров'я²⁸⁷. У дослідженні в рамках проекту SURGe виділено групу типових проблем, характерних для всіх регіонів України: недостатня фінансова спроможність утримувати заклади охорони здоров'я; труднощі з укладенням договорів за Програмою медичних гарантій; значний кадровий дефіцит медичного персоналу; брак управлінської спроможності та компетенцій; слабка медична інфраструктура; недостатнє матеріальнотехнічне оснащення закладів; зміна структури медичних послуг, якими користується населення в умовах війни²⁸⁸. Водночас недостатньо дослідженим залишається питання міжмуніципального партнерства у форматі агломераційних об'єднань.

Зокрема, вивчення кооперації громад Львівської агломерації як

²⁸⁴ Розвиток системи громадського здоров'я в територіальній громаді: виклики для малих громад та Програма підтримки від ULEAD. URL: <https://hromady.org/programa-pidtrimki-vid-ulead/> (дата звернення: 12.12.2024).

²⁸⁵ Сазонець І.Л., Зима І.Я. Визначення проблем та основних напрямів реформування системи охорони здоров'я України. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2018. № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1343> (дата звернення: 12.12.2024).

²⁸⁶ Розвиток системи громадського здоров'я в територіальній громаді: виклики для малих громад та Програма підтримки від ULEAD. URL: <https://hromady.org/programa-pidtrimki-vid-ulead/> (дата звернення: 12.12.2024).

²⁸⁷ Бойко С. Тенденції розвитку системи охорони здоров'я в умовах децентралізації. URL: <https://bit.ly/3VFfKv7> (дата звернення: 12.12.2024).

²⁸⁸ Успішна стратегія – здорова громада: як ефективно спланувати розвиток медичної сфери на місцях. URL: <https://bit.ly/3VAcYHm> (дата звернення: 12.12.2024).

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

інструменту для забезпечення ефективності та економічної доцільності розвитку медичних послуг залишається поза межами наукового дискурсу.

Процеси децентралізації суттєво трансформували систему управління охороною здоров'я, перетворивши централізовану модель на децентралізовану організаційно-господарську структуру. Це передбачає, що органи місцевого самоврядування отримали повноваження самостійно визначати оптимальні способи організації медичної допомоги в громадах, пріоритети розвитку медичних послуг, а також напрями залучення кваліфікованих кадрів. Разом із цим на громади покладено відповідальність за зміцнення здоров'я населення, забезпечення гарантованого доступу до медичних послуг і створення умов для стабільного функціонування та розвитку медичних закладів. Створення Львівської агломерації формує нові умови для оптимізації системи охорони здоров'я, сприяючи інтеграції ресурсів і послуг на рівні громад.

Аналіз стану охорони здоров'я у громадах Львівської агломерації виявляє як досягнення, так і проблемні аспекти. Зокрема, громади демонструють різний рівень розвитку медичної інфраструктури, кадрового забезпечення та фінансової спроможності (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Показники функціонування сфери охорони здоров'я у громадах Львівської агломерації

№ п/ п	Назва громади	К-сть закладів ОЗ, од	К-сть лікарів ПМСД (фізичних осіб), осіб	К-сть мешканців на один заклад ОЗ, осіб	Укомпл. посад лікарів усіх спец., %	Укомпл. середнім медперсонало м, %	К-сть мешканців на одного лікаря ПМСД, осіб
1	Бібрська	2	8	8578	85	85,2	2144
2	Великолюбінська	1	7	10031	79,7	80,5	1433
3	Городоцька	3	23	13765	95,3	98,2	1795
4	Жовківська	1	21	36218	94,7	90,4	1725
5	Жовтанецька	1	3	10665	76,9	83,3	3555
6	Давидівська	1	9	21690	80,7	89,1	2410
7	Куликівська	0	0	0	0	0	0
8	Пустомитівська	2	12	8047	97,8	98,7	1341
9	Новояричівська	2	7	9607	96,3	100	2745
10	Львівська	17	470	51960	92	91	1879

Джерело: складено за²⁸⁹

²⁸⁹ Статистика Львівщини. Портал місцевої статистики Львівщини. URL: <https://stat.loda.gov.ua/profile/> (дата звернення: 12.12.2024).

Громади Львівської агломерації демонструють варіативність у забезпеченості закладами охорони здоров'я, лікарями та рівнем укомплектованості медичного персоналу. Найкращі показники спостерігаються в Пустомитівській громаді, де один лікар первинної медико-санітарної допомоги обслуговує 1341 мешканця, а рівень укомплектованості як лікарського, так і середнього медичного персоналу становить понад 97%. Натомість у Жовтанецькій громаді кількість мешканців на одного лікаря значно більша – 3555, що може свідчити про низьку доступність первинної медичної допомоги.

Водночас ситуація у Бібрській громаді виглядає відносно стабільною, з хорошим рівнем укомплектованості лікарів (85%) та середнього медперсоналу (85,2%), однак значне навантаження на одного лікаря (2144 мешканці) може створювати труднощі у забезпеченні своєчасної допомоги.

Львів є ключовим медичним центром у межах агломерації, об'єднуючи широкі можливості надання медичних послуг для жителів як самого міста, так і прилеглих громад. Завдяки концентрації опорних медичних закладів, зокрема лікарень вищого рівня, інститутів, діагностичних центрів та реабілітаційних установ, Львів забезпечує доступ до послуг, які часто недоступні на рівні окремих громад²⁹⁰.

Аналізуючи відстань кожної громади до найближчих закладів охорони здоров'я м. Львова, варто відзначити про доступність медичної допомоги в межах «золотої години». Максимальний час для доїзду до Львова з найвіддаленішої громади агломерації становить 50 хв. Зокрема, у Львові розташовані надкластерні спеціалізовані заклади охорони здоров'я, а також кластерні, які надають медичну допомогу протягом 24 годин на добу. До спроможної мережі Львівського госпітального округу також входять лікарні Пустомитівської, Городоцької та Жовківської громад, що спрощує доступ громадян, які проживають близько до цих населених пунктів²⁹¹.

Процес реформування системи охорони здоров'я в регіоні є тривалим і складним, супроводжується численними викликами та обмеженнями. Формування агломерації здатне істотно прискорити ці трансформації, проте для досягнення ефективної співпраці між громадами необхідно детально ідентифікувати та систематизувати основні бар'єри, що перешкоджають координації зусиль на рівні органів влади та громадськості (табл. 3.9)

²⁹⁰ Про затвердження переліку опорних закладів охорони здоров'я у госпітальних округах на період до 2023 року. Розпорядження КМУ від 15 січня 2020 р. № 23-р. Київ. URL: <https://bit.ly/3BEZfbr> (дата звернення: 12.12.2024).

²⁹¹ Перелік погоджених закладів охорони здоров'я спроможної мережі госпітального округу Львівської області. URL: <https://bit.ly/3OShnll> (дата звернення: 12.12.2024).

Таблиця 3.9

Основні виклики та перешкоди співпраці громад Львівської агломерації
у сфері охорони здоров'я

Категорія	Основні виклики
Фінансові виклики	– Зростання вартості комунальних послуг і ремонтних робіт. – Потреба співфінансування медичних закладів між громадами. – Недостатній рівень планування довгострокового фінансування модернізації медичних закладів.
Організація спеціалізованої допомоги	– Забезпечення лікування дороговартісних захворювань (онкологія, туберкульоз, легенева гіпертензія тощо).
Доступність медичної допомоги	– Транспортна інфраструктура для людей з інвалідністю. – Оснащення закладів для забезпечення реабілітації.
Кадрові виклики	– Низький рівень забезпечення висококваліфікованим медичним персоналом. – Регулювання оплати праці медичних працівників.
Цифровізація медицини	– Повільне впровадження електронної охорони здоров'я та телемедицини. – Недостатня цифрова готовність медичних закладів. – Відсутність кваліфікації медпрацівників для роботи з цифровими технологіями.
Інфраструктурні виклики	– Технічне забезпечення для впровадження телемедицини. – Інтеграція медичних баз даних.
Правові аспекти	– Нормативне регулювання телемедичних консультацій. – Формат і юридичне оформлення співпраці громад.
Демографічні фактори	– Старіння населення, що збільшує попит на медичні послуги. – Міграція медичного персоналу та населення.
Соціально-економічні виклики	– Нерівномірний доступ до медичних послуг у різних громадах. – Вплив соціальної нерівності на стан здоров'я населення.
Екологічні виклики	– Недостатнє реагування на екологічно зумовлені захворювання.
Управлінські виклики	– Відсутність єдиної стратегії розвитку охорони здоров'я на рівні агломерації. – Слабка координація між громадами. – Відсутність належного досвіду ефективного управління у сфері охорони здоров'я.
Культурні аспекти	– Стереотипи, що перешкоджають сучасним підходам лікування.
Досвід пацієнта	– Відсутність систем зворотного зв'язку від пацієнтів. – Низький рівень задоволеності якістю медичних послуг.

Джерело: розроблено автором на основі²⁹²

²⁹² Сазонєць І.Л., Зима І.Я. Визначення проблем та основних напрямів реформування системи охорони здоров'я України. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2018. № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1343>; Ігнат, О. Співробітництво територіальних громад у сфері охорони здоров'я: виклики та інноваційні інструменти в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення в Україні. Публічне управління та місцеве самоврядування. 2023. № 2. С. 19–26; Бенюк Л. Соціальна інфраструктура територіальних громад: інтереси стейкхолдерів. Галицький економічний вісник. Тернопіль: ТНТУ, 2021. Том 69. № 2. С. 14–23.

Фінансовий тягар на місцеві громади щодо забезпечення функціонування медичної сфери зумовлений необхідністю утримання великої кількості медичних закладів, включаючи фельдшерсько-акушерські пункти, підвищенням вартості комунальних послуг та поточних ремонтних робіт. Громади стикаються з необхідністю досягнення оптимального балансу між забезпеченням доступу мешканців до медичних послуг на місці та здатністю фінансово утримувати й модернізувати свою медичну інфраструктуру. Окремою проблемою є наявність закладів, які обслуговують більше населення, ніж живе у громаді. Тому лише співпраця і співфінансування з сусідніми громадами може сприяти спроможності надавати якісні медичні послуги. Відкритим залишається питання формату та юридичного оформлення такої співпраці.

Окремим викликом для громад агломерації є організація надання допомоги хворим окремим нозологій, що потребують спеціалізованого лікування та дороговартісних препаратів (легенева гіпертензія, серцево-судинна хірургія, туберкульоз, онкологія та ін.)²⁹³. Потребують вирішення проблеми доступу до медичної допомоги людей з інвалідністю та реалізації їхнього права на реабілітацію, що вимагає налагодження транспортної інфраструктури та технічного оснащення закладів охорони здоров'я. Як на рівні загальнодержавної системи, так і в межах Львівської агломерації, існує серйозний дефіцит висококваліфікованих медичних кадрів. Це пов'язано з рядом факторів, серед яких – недостатня кількість медичних працівників, особливо в сільських та віддалених громадах, та проблеми, що стосуються системи підготовки та професійної перепідготовки медичних кадрів. Водночас питання регулювання оплати праці медичних працівників залишається актуальним, оскільки існуючі ставки заробітної плати часто не відповідають вимогам та стандартам сучасної медичної практики, що спричиняє професійне вигорання і низький рівень мотивації в медичній сфері. Ці обставини ставлять під загрозу ефективність надання медичних послуг та вимагають комплексних змін у політиці кадрового забезпечення і фінансування галузі охорони здоров'я.

Ще одним суттєвим викликом для розвитку медичної інфраструктури Львівської агломерації є обмежена активність впровадження електронної охорони здоров'я та телемедицини. Попри значний потенціал технологій у сфері охорони здоров'я, їх використання залишається на початкових етапах розвитку в багатьох громадах регіону. Це зумовлено низкою факторів, серед яких недостатня цифрова готовність медичних закладів, обмеженість фінансування для модернізації інфраструктури та відсутність достатньої кваліфікації медичних працівників для роботи з новими технологіями.

²⁹³ Комплексна програми підтримки галузі охорони здоров'я Львівської області на 2021–2025 роки. URL: <https://bit.ly/3OSTkYj> (дата звернення: 12.12.2024)

Електронна охорона здоров'я та телемедицина можуть значно покращити доступ до медичних послуг, зменшити навантаження на медичні установи, а також забезпечити безперервність медичного нагляду за пацієнтами, особливо в умовах обмежених ресурсів та географічної віддаленості. Однак для успішного впровадження цих технологій необхідне комплексне вирішення проблем, що стосуються як технічної інфраструктури, так і правових аспектів.

Ефективний розвиток системи охорони здоров'я у Львівській агломерації безпосередньо залежить від подолання значного фінансового навантаження на бюджети громад, оскільки окремі заклади фактично обслуговують значно більше населення, ніж проживає на їхній території; саме тому органам місцевого самоврядування необхідно ініціювати впровадження юридично оформлених механізмів міжмуніципального співробітництва та співфінансування для спільного утримання медичної інфраструктури та забезпечення якісної спеціалізованої допомоги.

Вирішення проблеми кадрового дефіциту та подолання дисбалансу в доступності послуг між центром і периферією вимагає від регіональних та державних органів управління розробки та реалізації єдиної стратегії розвитку агломерації, яка б фокусувалася на масштабній цифровізації, інтеграції медичних даних та розвитку телемедицини, що дозволить нівелювати бар'єри географічної віддаленості та гарантувати пацієнтам надання допомоги в межах «золотої години».

3.6. Потенціал партнерства та співпраці територіальних громад Львівської агломерації в сфері надання освітніх послуг

Освіта відіграє ключову роль у соціально-економічному розвитку Львівської агломерації, об'єднуючи мешканців міста Львова та прилеглих громад в єдиний економічний та освітньо-культурний простір. Співпраця між територіальними громадами може значно покращити якість освітніх послуг за рахунок об'єднання ресурсів і досвіду, зростання економічної ефективності та соціальної згуртованості, що забезпечує основу для інноваційного та сталого розвитку регіону. Це охоплює доступ до сучасного обладнання, кваліфікованих викладачів і різноманітних навчальних програм, які окремі громади не можуть забезпечити самотійно. Впровадження спільних ініціатив дозволяє розробити стандарти освіти відповідно до найкращих практик, що, в свою чергу, підвищує конкурентоспроможність учнів на ринку праці та сприяє їхньому всебічному розвитку.

Партнерство громад полягає у вирішенні проблем просторової невідповідності та нерівності, які часто виникають в агломераціях. Співпраця між громадами може сприяти ефективному розподілу ресурсів для вирівнювання доступу до якісної освіти, створення нових можливостей для навчання, зокрема у віддалених або менш розвинених районах.^{294 295 296} Важливим аспектом для розвитку освітньої сфери агломерації, як фундаменту формування соціального капіталу є налагодження рівноправної взаємодії м. Львова як великого центру та інших громад агломерації, а також залучення мешканців громад до управління освітніми ініціативами.²⁹⁷

Новостворена Львівська агломерація, як сукупність просторово близьких територіальних громад, між якими налагоджуються тісні демографічні, економічні, соціальні зв'язки, налічує 10 учасників: Бібрська, Великолюбінська, Городоцька, Жовківська, Жовтанецька, Давидівська, Куликівська, Львівська, Пустомитівська та Новояричівська. Організація взаємодії між громадами відбуватиметься на принципах асоціації органів місцевого самоврядування. Визначення потенціалу партнерства між громадами в сфері освіти є комплексним процесом, який потребує оцінки різних аспектів функціонування освітньої системи.

Аналіз показників доступності, економічної ефективності та забезпечення педагогічними працівниками шкіл у громадах Львівської агломерації демонструє відмінності в умовах освіти між різними територіями. Серед кількісних показників, які характеризують розвиток освітньої сфери ми виділили: кількість ЗЗСО на 100 кв. км, кількість учнів на одного вчителя, видатки на одного учня, кількість учнів загалом та середня наповненість ЗЗСО (табл. 3.10).

Одним з ключових показників якості освіти будь-якої громади на сьогодні можна вважати результати Зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) випускників шкіл. Серед громад Львівської агломерації найкращі результати за середнім балом ЗНО мають Давидівська (134.6 б.) та Пустомитівська (133.9 б.) громади, що вказує на найвищий рівень підготовки учнів. До трійки лідерів також належить Бібрська громада, проте такі результати випускників мають дещо інші передумови порівняно з двома лідерами.

Характерними особливостями освітньої сфери Давидівської та Бібрської громад є найвищий показник видатків на одного учня (40,06 і 43,28 тис. грн)

²⁹⁴ E. Glaeser, K. Kourtit, P. Nijkamp. Urban Empires. Cities as Global Rulers in the New Urban World. - 2020. - New York: сайт. URL: <https://bit.ly/3ZpXRTy>.

²⁹⁵ Carlos X. Lastra-Anadón. Agglomeration and inequality in educational outcomes: evidence from the United States. - 2017. - 35 с.: сайт. URL: <https://bit.ly/3BgWf4r>.

²⁹⁶ Стратегія розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року. - 2023.: <https://bit.ly/3B4M57f>.

²⁹⁷ Центро-периферійні взаємодії в умовах децентралізації: регіональний і локальний вимір: монографія / Патицька Х., Гринчишин І., Лещух І., Максименко А., Бас-Юрчишин М. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України, 2021. - 292 с

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

відповідно. При цьому у Пустомитівській громаді фінансування одне з найнижчих – 32,57 тис. грн на одного учня, найвищий показник кількості учнів на одного вчителя – 11 осіб та середньої наповнюваності ЗЗСО – 467 учнів, що може свідчити про високу ефективність освітнього процесу.

Таблиця 3.10

Показники діяльності освітньої сфери територіальних громад Львівської
агломерації

№ п/п	Назва громади	Середній бал ЗНО, бал 2021	Кількість ЗЗСО на 100 кв. км	Кількість учнів на одного вчителя	Видатки на одного учня/рік, тис.грн	К-сть учнів, ос.	Середня наповненість ЗЗСО, ос.
1	Давидівська	134.6	5,75	9,13	40,06	1982	152
2	Пустомитівська	133.9	5,22	11,44	32,57	2333	467
3	Бібрська	129.6	3,22	6,83	43,28	1818	130
4	Львівська	127.6	41,10	10,98	34,68	89164	697
5	Куликівська	125.1	7,88	7,76	37,62	1428	159
6	Великолюбінська	123.1	3,78	9,68	37,38	1007	201
7	Городоцька	122.8	6,38	8,74	36,22	4973	207
8	Новояричівська	121.6	4,52	9,21	36,21	2375	238
9	Жовківська	120.7	4,41	8,98	31,65	4669	233
10	Жовтанецька	111.7	5,98	8,85	37,97	1513	168

Джерело: сформовано автором на основі²⁹⁸

Аналіз географічної доступності показує, що Бібрська громада має найменшу кількість шкіл на 100 кв.км серед усіх громад Львівської агломерації (3 шт.) і водночас найменшу кількість учнів на одного вчителя та середню наповнюваність ЗЗСО (7 та 130 осіб відповідно), що може свідчити про більш ефективне використання бюджетних коштів.

Аналіз інших громад дозволяє зробити такі висновки:

- у Великолюбінській та Львівській громадах навантаження на вчителів практично таке ж як у Пустомитівській, в той ж час фінансування на одного учня вище, а результати ЗНО нижчі.
- у Куликівській громаді кількість ЗЗСО на 100 кв. км перевищує аналогічний показник у решті схожих громад.
- найнижчий середній бал ЗНО у Жовтанецькій громаді (111,7 б) з суттєво вищим фінансуванням на одного учня порівняно з Пустомитівською громадою.

²⁹⁸ Статистика Львівщини. Портал місцевої статистики Львівщини: сайт. URL: <https://bit.ly/3MMbTYd>; Освітні індикатори національного та місцевого рівнів: сайт. URL: <https://bit.ly/49OIJ5L>

Згідно з проведеним кореляційним аналізом, було встановлено, що існує слабкий позитивний зв'язок між кількістю учнів на одного вчителя та середнім балом ЗНО (кореляція 0.155), тобто зі збільшенням кількості учнів на одного вчителя середній бал ЗНО має тенденцію до незначного зростання. Однак цей зв'язок не є суттєвим, що вказує на наявність додаткових чинників, які можуть сильніше впливати на результати навчання. Подібна ситуація спостерігається і при аналізі впливу видатків на одного учня на середній бал ЗНО. Кореляція між цими показниками становить 0.129, що також вказує на слабкий позитивний зв'язок.

Згідно з опитуванням мешканців громад Львівської агломерації щодо рівня задоволення якістю знань у навчальних закладах серед батьків та учнів старше 9 класу, було отримано наступні результати (оцінка проводилась за п'ятибальною шкалою):

- 34% респондентів оцінили рівень освіти на 2 бали. Ця група вважає, що рівень освіти є низьким, і навчальні заклади не відповідають їхнім очікуванням.
- 15% респондентів дали оцінку 1 бал, що свідчить про те, що вони взагалі не задоволені якістю освіти.
- Решта оцінок були розподілені рівномірно: 16% дали 3 бали, що вказує на середній рівень задоволеності і 16% оцінили на 4 бали, що відображає вище середнього рівень задоволеності.
- 19% поставили найвищу оцінку, 5 балів, що свідчить про дуже високий рівень задоволеності.

На питання про рівень задоволення матеріально-технічним забезпеченням та умовами навчання у навчальних закладах відповіді розподілилися наступним чином: 33,3% респондентів оцінили умови навчання на 2 бали, що вказує на суттєве незадоволення рівнем забезпечення у школах та інших освітніх закладах. Також 33,3% поставили оцінку 4 бали, що свідчить про загалом позитивне сприйняття умов, хоча вони вважають, що є простір для покращення. 16% респондентів дали найнижчу оцінку – 1 бал, що означає повне незадоволення матеріально-технічним забезпеченням. Ще 17% оцінили на 3 бали, демонструючи середній рівень задоволення, коли умови навчання не є ні дуже поганими, ні достатньо хорошими.

У відповідь на питання про те, які зміни доречно впровадити у школах їхньої громади, респонденти мали можливість вибрати кілька варіантів. Результати розподілилися наступним чином:

- 71% респондентів висловили необхідність збільшення технічного оснащення та підручних матеріалів. Це свідчить про гостру потребу в сучасних інструментах для навчання та додаткових ресурсах для учнів і вчителів.

- 57% респондентів вважають за потрібне підвищити кваліфікацію вчителів. Це свідчить про усвідомлення важливості професійного розвитку педагогів для підвищення якості навчального процесу.

- 28,6% респондентів наголосили на потребі підвищення заробітної плати вчителям, збільшення фінансування освіти, проведення ремонтних робіт у школах, а також на необхідності зменшити кількість учнів у класах. Ці пропозиції вказують на важливість матеріальних та організаційних аспектів, що впливають на комфорт та ефективність навчання.

Цікавим аспектом є те, що не було відзначено проблем з доїздом до шкіл, що є позитивним показником щодо інфраструктури та доступності навчальних закладів. Серед додаткових проблем респонденти також зазначали такі аспекти, як доступність донесення матеріалу вчителями; ставлення й оцінювання учнів за соціальним статусом. Це підкреслює потребу не тільки в технічних та матеріальних поліпшеннях, але й у вирішенні проблем, пов'язаних із підходами до навчання та захистом прав на освіту.

На прохання назвати конкретні проблеми або виклики, які потребують найбільше уваги у сфері освіти у конкретній громаді, опитані найчастіше називали небажання вчителів якісно працювати та низьку кваліфікацію, осучаснення методик подачі матеріалу, підвищення мотивації педагогів.

На запитання “Чи користуєтесь ви освітніми послугами у закладах інших громад-сусідів?” 57,1% відповіли, що користуються і переважно отримують ці послуги у м. Львові. Щодо ймовірного покращення якості освіти після створення Львівської агломерації, то відповіді розподілилися навпіл – 50% погоджуються, а 50% не готові сказати. Водночас відповідь “Ні” – респонденти не обирали, що може свідчити про позитивне сприйняття такої співпраці серед мешканців громад. Окремо слід відзначити готовність опитаних осіб брати участь у проектах та ініціативах щодо розвитку освіти у їхній громаді: 26,6% – готові; 42% – готові, якщо це займатиме мало часу і 28% – не готові долучатися до змін.

Виходячи з проведеного аналізу, очевидною стає необхідність координації зусиль експертів освітньої сфери з усіх громад Львівської агломерації задля вирішення наявних проблем та вибору векторів спільної діяльності. Пріоритетні напрямки спільної діяльності можна згрупувати таким чином.

По-перше, партнерство між громадами може стати платформою для створення інноваційних освітніх ініціатив. Спільні проекти можуть включати: освітні хаби (створення багатофункційних освітніх центрів); онлайн-платформи (розробка спільних цифрових платформ для дистанційного навчання, додаткових освітніх програм та спілкування); тематичні освітні проекти (організація спільних освітніх заходів, таких як наукові форуми, конкурси, літні школи). Це

сприятиме обміну досвідом, розвитку міжособистісних навичок та поглибленню знань у різних галузях.

По-друге, громади можуть організовувати спільні програми підвищення кваліфікації для вчителів, що стане економічно вигідним і дозволить охопити більшу кількість педагогів. Важливі елементи цього: регулярні семінари та майстер-класи (організація спільних заходів для вивчення та обміну кращими освітніми практиками та інноваційними методиками навчання); програми обміну викладачами (впровадження програми обміну вчителями між громадами дозволить школам використовувати фахівців вузьких дисциплін там, де відсутні місцеві спеціалісти); менторство та підтримка вчителів (створення менторських програм для педагогів, що сприятиме їхньому професійному розвитку).

По-третє, спільні освітні проекти можуть сприяти не лише економічній вигоді, а й соціальній згуртованості між громадами. Партнерство громад у створенні єдиної стратегії розвитку освіти сприятиме формуванню єдиного культурно-освітнього простору. Це допоможе зміцнити зв'язки між громадами та підвищити соціальну згуртованість. Співпраця громад може передбачати активну участь батьків та громадських організацій у процесі вдосконалення освітньої системи. Це сприятиме формуванню активної позиції місцевого населення щодо підтримки освіти та її розвитку.

По-четверте, інвестиції в модернізацію інфраструктури шкіл та покращення матеріально-технічної бази можуть бути ефективнішими при спільному фінансуванні: оновлення шкільної інфраструктури (спільне фінансування ремонтів шкіл, оновлення бібліотек, спортзалів та інших об'єктів допоможе рівномірно розподілити витрати між громадами); придбання сучасного обладнання (спільні закупівлі навчальних матеріалів, мультимедійного обладнання, комп'ютерів тощо дадуть змогу громадам зменшити витрати через оптові ціни та покращити якість навчального процесу); створення спільних фондів (створення фондів для фінансування спільних ініціатив дозволить громадам накопичувати ресурси для реалізації довгострокових проектів).

По-п'яте, у Львівській агломерації є значний потенціал для розвитку професійно-технічної освіти, зокрема в напрямку підготовки кадрів для промисловості та ІТ-сектору, які є важливими секторами економіки Львівщини. Львівська міська громада може співпрацювати з прилеглими сільськими громадами для створення центрів технічної освіти. Залучення ІТ-компаній Львова до розробки освітніх програм, співпраця з ІТ-кластером Львова для розробки навчальних програм та організації практик для учнів. Це може сприяти не лише підготовці молодих фахівців, а й покращенню взаємодії між громадами та бізнесом. Співпраця громад може включати впровадження дуальної освіти,

яка поєднує навчання у школі та практику на підприємствах, що важливо для сільських громад, де можливості для практичної підготовки обмежені. Спільні програми навчання і працевлаштування: Львівська громада та прилеглі райони можуть впроваджувати програми, які дозволяють старшокласникам або студентам середніх навчальних закладів отримувати професійні навички без відриву від навчання.

По-шосте, співпраця громад у Львівській агломерації може передбачати активну участь місцевого бізнесу та громади у фінансуванні та розвитку освітніх проєктів: публічно-приватне партнерство (бізнес може інвестувати в освіту через партнерські проєкти з громадами: спеціальні стипендії, гранти або технічна підтримка шкіл); громадські фонди освіти (організація фондів громади, які б займалися збором коштів на підтримку місцевих шкіл і навчальних проєктів).

По-сьоме, для забезпечення рівного доступу до освіти для дітей з особливими потребами в агломерації можна використовувати спільні ресурси громад для створення інклюзивних освітніх центрів: мобільні інклюзивні групи (створення мобільних команд педагогів та спеціалістів (психологів, логопедів, соціальних працівників), які будуть допомагати дітям з особливими потребами у громадах); інклюзивні класи та ресурсні кімнати (Львів може бути центром, де створюватимуться ресурсні кімнати для дітей з особливими освітніми потребами, а прилеглі громади можуть використовувати ці ресурси через організовану мережу).

Ефективне партнерство вимагає координації на інституційному рівні. До експертного середовища варто включати представників місцевої влади, адміністрації шкіл, вчителів усіх освітніх рівнів, батьків та старшокласників. Громади можуть розробити спільні стандарти якості освіти, що відповідатимуть сучасним вимогам і сприятимуть конкурентоспроможності учнів на регіональному та національному рівнях.

Така взаємодія виступає як економічний мультиплікатор. Економічний ефект від такої співпраці полягає також у створенні нових можливостей для залучення зовнішніх інвестицій у розвиток освіти. Спільні ініціативи щодо підвищення конкурентоспроможності регіональної освітньої системи можуть стати вагомим аргументом для залучення державного і міжнародного фінансування. Зростання рівня освіти сприятиме збільшенню людського капіталу та кадрового потенціалу регіону, що в довгостроковій перспективі призведе до прискорення соціально-економічного розвитку агломерації.

Для реалізації зазначених спільних ініціатив, експертним групам необхідно провести глибинну оцінку потенціалу партнерства та співпраці з врахуванням таких аспектів (рис. 3.13):

- аналіз зацікавлених сторін (наскільки цілі та цінності партнерів збігаються;
- рівень мотивації (оцінка готовності сторін вкладати ресурси (час, фінанси, експертизу) в партнерство);
- аналіз ресурсів (які ресурси (фінансові, матеріальні, людські) кожен партнер готовий внести);
- компетенції (наскільки добре партнери доповнюють один одного своїми знаннями та навичками);
- ідентифікація потенційних ризиків (визначення факторів, які можуть негативно вплинути на партнерство);
- готовність до вирішення конфліктів (наскільки партнери готові вирішувати можливі конфлікти та непорозуміння);
- синергетичний ефект (вимірювання того, наскільки партнерство створює додаткову цінність, яку неможливо досягти окремо);
- здатність до інновацій (оцінка можливостей партнерів для впровадження нових ідей та методів у рамках співпраці);
- готовність до змін (наскільки партнери відкриті до нових підходів та гнучкі у своїх діях);
- довгостроковий інтерес (наскільки партнери готові до тривалої співпраці);
- рівень довіри (оцінка рівня довіри між партнерами, що є ключовим фактором успішного співробітництва).

Організація взаємодії на інституційному рівні є багатограним процесом, що передбачає кілька етапів: 1) запровадження платформи спільних ініціатив, де всі учасники можуть внести свої ідеї та пропозиції; 2) створення координаційної ради для узгодження спільних освітніх стандартів та реалізації стратегічних ініціатив; 3) розробка та реалізація спільних проектів; 4) оцінка та врахування результатів проектів у подальшій роботі.

Створення Львівської агломерації може стати важливим етапом для розвитку освітньої сфери територіальних громад. Партнерство між громадами є перспективним напрямом, який може забезпечити як економічну ефективність, так і соціальну згуртованість. Економічний ефект партнерства виходить за рамки освітньої системи і має широкий вплив на загальну конкурентоспроможність та стійкість розвитку територіальних громад. Тому формування дієвого експертного середовища на рівні всієї агломерації є необхідною передумовою для подолання значної територіальної нерівності, зокрема розриву у понад 20 балів ЗНО між різними громадами. Органам місцевого самоврядування громад Львівської агломерації доцільно ініціювати створення експертної ради із залученням представників влади, адміністрацій шкіл та батьків для розробки

спільних орієнтирів якості освітніх послуг та впровадження інноваційних ініціатив, таких як освітні хаби та єдині цифрові платформи. Така координація на рівні експертів дозволить вирівняти фактичний доступ до знань і задовольнити запит мешканців, які наразі змушені отримувати послуги у м. Львові.

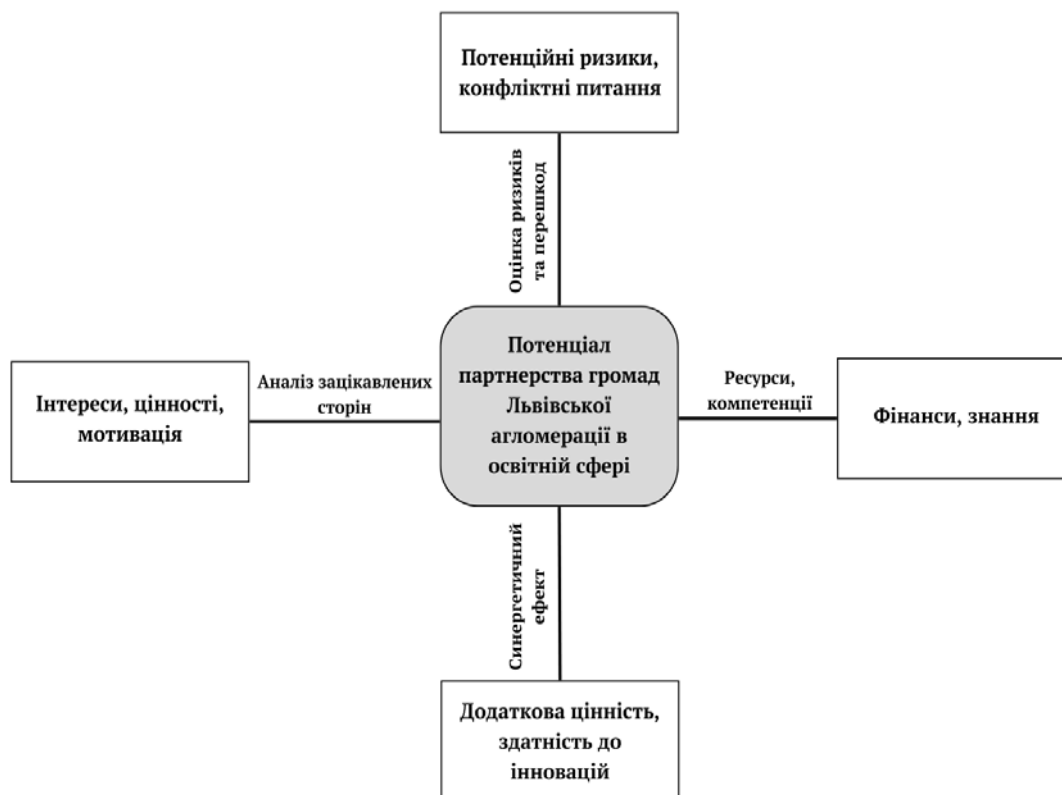

Рис. 3.13. Схема оцінки потенціалу партнерства громад Львівської агломерації у сфері освіти

Оптимізація ресурсного потенціалу потребує від місцевих органів самоврядування переходу до моделі спільного фінансування великих інфраструктурних проектів (бібліотек, спортзалів, ресурсних кімнат), оскільки існуючий слабкий зв'язок між обсягом видатків і результатами навчання вказує на потребу в ефективнішому управлінні ресурсами. Керівництву територіальних громад варто зосередитись на реалізації програм мобільності вчителів («вчитель на декілька громад») для покриття дефіциту кадрів вузьких спеціальностей у сільській місцевості та розвитку партнерства з ІТ-сектором для впровадження дуальної освіти, що дозволить підвищити загальну конкурентоспроможність учнів агломерації на ринку праці.

РОЗДІЛ IV. СТРАТЕГІЧНИЙ РОЗВИТОК АГЛОМЕРАЦІЙ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ: ІНСТИТУЦІЙНО-ФІНАНСОВИЙ КОНЦЕПТ

4.1. Громади агломерацій як суб'єкти європейської інтеграції України: інституційні обмеження та можливості

Європейська інтеграція України на сучасному етапі набуває дедалі більш територіально диференційованого характеру. Поглиблення взаємодії з Європейським Союзом відбувається не лише на рівні державної політики, а й через інституційну, економічну та соціальну трансформацію регіонів і територіальних громад. Саме на локальному рівні концентрується практична імплементація європейських стандартів у сферах публічного управління, просторового розвитку, енергетики, довкілля, соціальних послуг і демократичного врядування. Відтак громади виступають ключовими носіями євроінтеграційних змін, а їх спроможність до адаптації визначає реальну глибину інтеграції України до європейського простору.

У цьому контексті особливу роль відіграють територіальні громади, інтегровані в агломераційні утворення. Агломерації формують найбільш динамічні просторово-економічні осередки країни, де концентруються людський капітал, інвестиційні ресурси, інноваційні підприємства, транспортно-логістична та інституційна інфраструктура. Саме вони виступають ключовими «вузлами» взаємодії України з європейськими ринками, донорами, транснаціональними мережами та програмами технічної допомоги. Тому рівень готовності громад агломерацій до європейської інтеграції має значний вплив на загальнонаціональну траєкторію євроінтеграційного розвитку.

Водночас в українських умовах процеси агломерування здійснюються у складному інституційному середовищі: за відсутності повноцінно врегульованого правового статусу агломерацій, зі слабкою міжмуніципальною координацією, фрагментованими управлінськими практиками та значними соціально-економічними диспропорціями між центром і периферією. Це створює специфічні бар'єри для використання євроінтеграційних можливостей на місцевому рівні та обмежує ефективність залучення громад до європейських програм, фінансових інструментів і транснаціональних партнерств.

У контексті поглиблення євроінтеграційного курсу України посилюється стратифікація територіальних громад за параметрами соціально-економічного потенціалу, рівня інституційного розвитку та спроможності до імплементації європейських норм і стандартів. Особливу роль у цьому процесі відіграють громади, інтегровані до агломераційних утворень, оскільки їх розвиток

відбувається у тісному взаємозв'язку з великими міськими центрами, що формують ядра економічної динаміки та виступають ключовими осередками європейської інтеграції.

Центри агломерацій акумулюють значну частину регіонального людського, управлінського та інтелектуального капіталу, а також підприємницькі, технологічні та інноваційні ресурси. Крім того, в межах агломерацій зосереджуються інвестиційні потоки та розвинена мережа виробничої, інженерної, інформаційної, транспортно-логістичної, фінансової, маркетингової й соціальної інфраструктури, що створює додаткові можливості для прискореної інтеграції до європейського простору. У результаті громади, що входять до складу агломерацій, як правило, демонструють вищі темпи залучення до євроінтеграційних процесів і кращу адаптацію до вимог та викликів, пов'язаних із європейською інтеграцією України, порівняно з іншими типами територіальних громад²⁹⁹. Водночас специфіка формування та функціонування агломерацій в українських умовах породжує низку системних обмежень, які впливають на характер і результативність участі таких громад у євроінтеграційних трансформаціях.

Передусім ідеться про ускладнення реалізації комплексних управлінських реформ, зокрема у сферах бюджетного планування, управління публічними інвестиціями та розвитку міжмуніципальної взаємодії. Запровадження таких інструментів потребує підвищеної адміністративної та управлінської спроможності органів місцевого самоврядування агломераційних громад. Однією з ключових інституційних проблем у цьому контексті залишається дефіцит довіри з боку мешканців різних громад агломерації як до місцевої влади, так і до самого процесу агломераційної інтеграції.

Аналіз практичних вимірів євроінтеграції на рівні громад Львівської агломерації (зокрема на прикладі Пустомитівської міської територіальної громади) свідчить про відносно високий рівень поінформованості представників місцевого самоврядування щодо ключових аспектів європейської інтеграції, насамперед у частині її впливу на локальний економічний розвиток. Важливим чинником формування такої обізнаності є участь громад у реалізації проєктів та ініціатив, що сприяють кращому розумінню механізмів і практичних інструментів євроінтеграційних процесів на місцевому рівні. Ключовими у цьому контексті є³⁰⁰:

²⁹⁹ Борщевський В. В., Дацків Р. М., Стецько Я. О. Перспективи розвитку агломерацій у повоєнній економіці України: інституційний контекст. *Регіональна економіка*. 2024. №3(113). С. 52-61. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2024-3-4>.

³⁰⁰ Можливості євроінтеграції. Як різні громади використовують шлях до Європи : аналіт. звіт. Яворів : Агенція місцевого економічного розвитку Яворівщини, 2025. URL: https://amer.org.ua/wp-content/uploads/2025/12/shlyah_do_yevropy-1.pdf.

- участь у ініціативі Covenant of Mayors («Угода мерів»), що передбачає залучення громад-підписантів до виконання вимог ЄС у сферах кліматичної політики та охорони довкілля; у результаті, зокрема, в Пустомитівській міській територіальній громаді було розроблено План дій зі сталого енергетичного розвитку до 2030 року, спрямований на скорочення викидів CO₂ на 30 %;
- підвищення якості бюджетного планування через запровадження інструментів, що є складовими європейських підходів до управління публічними фінансами на місцевому рівні, зокрема програмно-цільового методу та середньострокового бюджетного прогнозування (щонайменше на трирічний період), що орієнтує громади на стратегічну логіку формування видатків;
- наближення до європейських стандартів у сфері управління публічними інвестиціями шляхом оновлення управлінських механізмів і переходу до використання цифрової екосистеми DREAM, спрямованої на підвищення прозорості реалізації проєктів для донорів, місцевих жителів та потенційних інвесторів.

Трансформаційні процеси, пов'язані з євроінтеграційним курсом України, мають безпосередній і відчутний вплив на повсякденні умови життя населення в агломераційних громадах. Насамперед це проявляється через зміни в системі адміністративно-територіальної організації, що здійснюються у межах адаптації до інституційних стандартів Європейського Союзу. Зокрема, йдеться про ініціативи зі створення та правового унормування діяльності Львівської агломерації, а також про просторову оптимізацію розміщення підрозділів податкової та міграційної служб. Водночас делегування частини відповідних повноважень на рівень органів місцевого самоврядування не завжди супроводжується позитивним сприйняттям з боку населення, особливо за умов інституційної неготовності окремих громад забезпечити своєчасне та якісне надання адміністративних послуг (зокрема у сфері оформлення закордонних паспортів). Додатковим ускладнюючим чинником виступає низький рівень соціальної та інституційної довіри між мешканцями різних територіальних громад у межах агломерації.

Зазначена проблема посилюється недостатнім розвитком практик міжмуніципальної взаємодії та фрагментованістю інформаційних потоків, що обмежує можливості формування спільного управлінського простору агломерації. Відсутність інтегрованих комунікаційних платформ і повноцінного використання сучасних цифрових рішень знижує ефективність координації дій між громадами та стримує формування довіри як ключового нематеріального ресурсу агломераційного розвитку.

Суттєвим напрямом реалізації євроінтеграційного потенціалу громад, інтегрованих до агломерацій, є розширення їх доступу до фінансових інструментів Європейського Союзу, насамперед у формі грантового

фінансування та пільгових кредитних ресурсів. У цьому контексті ключову роль відіграють як тематичні програми ЄС, так і інструменти підтримки транскордонної співпраці та муніципального розвитку.

Зокрема, серед найбільш релевантних можливостей для громад агломерацій доцільно виокремити такі:

- програма LIFE, яка, попри підвищені вимоги до підготовки проектних заявок і партнерських консорціумів, залишається привабливою з огляду на значні обсяги фінансування та можливість реалізації капіталомістких інфраструктурних і екологічних проєктів із довгостроковим ефектом;

- програма Interreg NEXT Польща-Україна, орієнтована на підтримку транскордонного розвитку в прикордонних регіонах, що охоплює пріоритети у сферах довкілля, охорони здоров'я, туризму, інституційної співпраці, управління кордонами та підвищення транспортної й просторової доступності; реалізація заходів у межах програми здійснюється через неприбуткові організації та механізми підтримки локальних ініціатив, зокрема фонди малих проєктів;

- кредитні інструменти Європейського інвестиційного банку, спрямовані на термомодернізацію будівель, які поєднують позикове фінансування з грантовою складовою; грантові ресурси використовуються, зокрема, для інтеграції систем відновлюваної енергетики у громадські будівлі та розвитку децентралізованої генерації електроенергії, що зменшує залежність критично важливої соціальної інфраструктури від централізованих джерел енергопостачання та підвищує її стійкість до аварійних і безпекових ризиків, зокрема в умовах ракетних і дронівих атак;

- програма TIPS у межах ініціативи ULEAD, яка забезпечує інституційну та консультаційну підтримку громад агломерацій у підготовці проектних заявок і налагодженні партнерств, сприяючи зростанню їх проєктної спроможності через освітні компоненти та підвищення кваліфікації фахівців органів місцевого самоврядування.

До практично верифікованих результатів євроінтеграційних трансформацій у територіальних громадах Львівської агломерації доцільно віднести такі напрями та досягнення³⁰¹:

- 1) підготовку проєктно-кошторисної документації для розміщення фотоелектричних електростанцій на об'єктах дошкільної освіти та на очисних спорудах, що створює передумови для підвищення енергетичної автономності відповідних закладів;

- 2) розроблення техніко-економічних обґрунтувань щодо впровадження мережі сонячних електростанцій на будівлях комунальної власності (включно з дошкільними та загальноосвітніми закладами) із можливістю міжоб'єктного перерозподілу електроенергії для живлення суміжної інфраструктури;

³⁰¹ Можливості євроінтеграції. Як різні громади використовують шлях до Європи : аналіт. звіт. Яворів : Агенція місцевого економічного розвитку Яворівщини, 2025. URL: https://amer.org.ua/wp-content/uploads/2025/12/shlyah_do_yevropy-1.pdf.

3) залучення фінансових ресурсів у межах програми Interreg для модернізації інженерних мереж та підвищення якості житлово-комунальних послуг, що сприяє оновленню базової інфраструктури та підвищенню стандартів обслуговування населення;

4) ухвалення статутів територіальних громад, у яких інституціоналізовано інструменти участі та партисипативної демократії, зокрема механізми місцевих ініціатив, електронних петицій, громадських слухань і загальних зборів, що розширює можливості залучення мешканців до процесів місцевого врядування.

Високу результативність також демонструють спільні навчально-освітні ініціативи за участі представників держав – членів Європейського Союзу, а також робочі та ділові візити європейських партнерів, спрямовані на участь у комунікаційних, консультаційних і мережевих заходах. Такі формати взаємодії сприяють трансферу знань, поширенню управлінських практик та формуванню горизонтальних зв'язків, що є важливими для інституційного зміцнення громад у процесі євроінтеграції.

Водночас функціонування громад агломерацій у нинішніх умовах супроводжується низкою системних викликів і обмежень, які ускладнюють повноцінне залучення до європейських інтеграційних процесів. Передусім спостерігається концентрація основних євроінтеграційних активностей у межах адміністративного центру агломерації, тоді як прилеглі, переважно менші громади, опиняються на периферії відповідних процесів і фактично перебувають у стані інституційної маргіналізації. За таких умов приміським громадам суттєво складніше формувати стабільні міжнародні партнерства, необхідні для участі у масштабних проєктах, що передбачають створення багатосторонніх консорціумів, а також залучати інвестиційні ресурси чи вибудовувати довгострокові коопераційні зв'язки з громадами держав – членів ЄС. Аналогічні труднощі виникають і в конкуренції за грантове фінансування, де агломераційний центр, як правило, має суттєві переваги порівняно з навколишніми громадами, а інколи й порівняно з громадами інших типів.

Наслідком такої асиметрії є поступове зниження рівня довіри мешканців приміських громад, а в окремих випадках і представників інститутів громадянського суспільства, до реальних можливостей залучення до проєктів ЄС із співфінансування перспективних напрямів місцевого розвитку, зокрема у сферах енергоефективності, охорони довкілля та модернізації житлово-комунальної інфраструктури³⁰².

Окремою проблемою залишається недостатній рівень використання потенціалу міжмуніципальної співпраці як інструменту посилення

³⁰² Інституційні проблеми та виклики функціонування агломерацій в Україні: електрон. наукова доповідь / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор М. І. Мельник. Львів, 2025. 75 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20250031.pdf>

євроінтеграційної спроможності громад. Це зумовлено не лише дефіцитом взаємної довіри між сусідніми громадами та керівниками органів місцевого самоврядування, але й інституційною слабкістю механізмів реалізації відповідних угод³⁰³. Фактична необов'язковість виконання домовленостей знижує передбачуваність та стійкість співпраці, роблячи її значною мірою залежною від суб'єктивних управлінських рішень, особистих взаємин і ситуативних інтересів ключових стейкхолдерів. У результаті це ускладнює реалізацію спільних проєктів, зокрема таких ініціатив, як проєкт «Медицина 24/7», що згадувався у контексті Пустомитівської громади.

З урахуванням окреслених викликів та інституційних обмежень розвитку агломерацій важливим є визначення системи пріоритетних напрямів і практичних інструментів реалізації їхнього потенціалу в контексті європейської інтеграції України. Йдеться про поєднання заходів, спрямованих на зміцнення соціального капіталу, модернізацію житлово-комунальної інфраструктури та формування інноваційного середовища розвитку агломерацій. Узагальнення ключових пріоритетів, відповідних завдань і можливих інструментів їх реалізації представлено на рис. 4.1.

Ключовим напрямом підвищення спроможності громад агломерацій до адаптації в умовах сучасних викликів європейської інтеграції України є послідовне зміцнення їх соціального капіталу³⁰⁴. Визначальну роль у цьому процесі має відігравати системне залучення представників експертного середовища, зокрема фахівців із держав – членів Європейського Союзу, до формування спільного стратегічного бачення розвитку та консолідованого соціокультурного простору в межах агломерації. Такий підхід сприятиме не лише узгодженню пріоритетів територіального розвитку, а й інституційному закріпленню єдиних управлінських і ціннісних орієнтирів.

Водночас освітньо-просвітницька діяльність має виходити за межі виключно підвищення професійної кваліфікації посадових осіб органів місцевого самоврядування. Її стратегічне завдання полягає у трансформації моделей мислення та поведінкових установок мешканців усіх громад агломерації, включно з населенням великих міських центрів, навколо яких формуються відповідні агломераційні структури. Формування спільної ідентичності та культури співпраці є необхідною передумовою для сталого функціонування агломерації як цілісного соціально-економічного простору.

³⁰³ Щербак В. М. Трансрегіональна співпраця як чинник європейської інтеграції: особливості координації інститутів публічного врядування. Право та державне управління. 2023. № 4. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.4.36>

³⁰⁴ Патицька Х. О. Соціальний капітал як чинник сталого розвитку територіальних громад: поведінковий аспект. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2022. Вип. 1(153). С. 10-15. DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2022-1-3>.

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

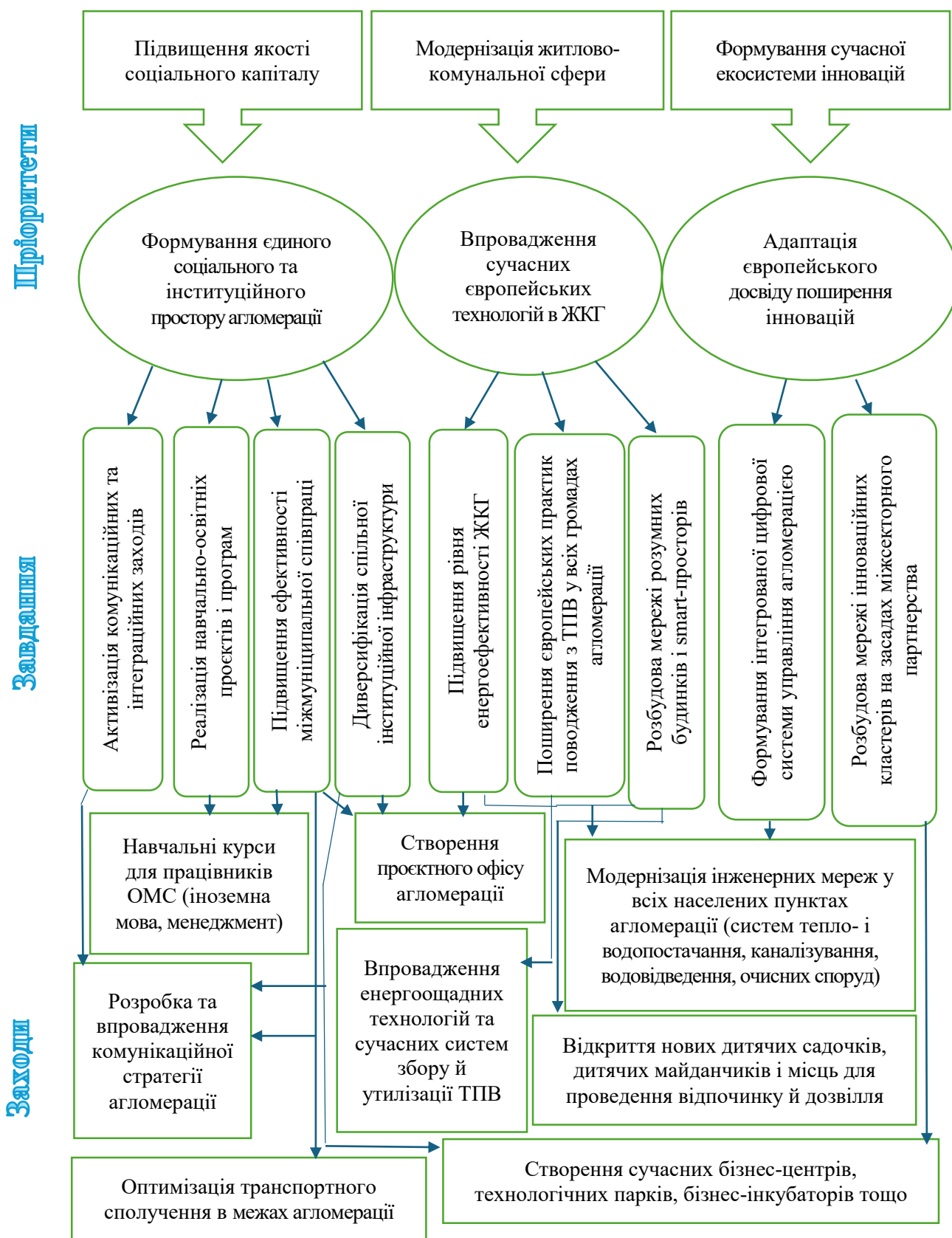

Рис. 4.1. Пріоритетні напрями, завдання та заходи, спрямовані на підвищення ефективності використання євроінтеграційного потенціалу громад агломерацій

**Джерело: систематизовано авторами*

Іншим пріоритетним напрямом виступає підвищення результативності використання євроінтеграційних інструментів для залучення інвестиційних ресурсів, спрямованих на комплексний розвиток інфраструктури всіх громад агломерації. Йдеться не лише про модернізацію житлово-комунального господарства, а й про стимулювання житлового будівництва та впровадження європейських підходів до просторового планування, зокрема щодо розміщення виробничих об'єктів, логістичних хабів, сервісних центрів та інших елементів територіальної організації продуктивних сил.

Вагомим чинником підвищення адаптивності агломераційних громад є також системний обмін найкращими практиками як між українськими агломераціями, так і з їх європейськими аналогами. Особливу цінність у цьому контексті становить досвід держав, які відносно нещодавно проходили етапи євроінтеграційної трансформації, зокрема країн Балтії та Центрально-Східної Європи. Вивчення таких кейсів дозволяє запозичувати ефективні моделі фінансування проєктів, інноваційні управлінські підходи, механізми залучення громадськості до процесів прийняття рішень, практики використання відкритих даних і цифрових інструментів, а також сучасні формати комунікацій.

Поряд із довгостроковими стратегічними пріоритетами доцільним є впровадження низки інструментів, здатних уже в короткостроковій перспективі підвищити рівень готовності агломераційних громад до участі в євроінтеграційних процесах без залучення значних фінансових ресурсів. До таких заходів належать розширення доступу працівників органів місцевого самоврядування та представників громадянського суспільства до вивчення іноземних мов, насамперед англійської, а також інших мов держав – членів ЄС, шляхом організації доступних, у тому числі безкоштовних, мовних курсів. Важливим є також сприяння пошуку партнерських громад для сільських територій, інтегрованих до агломерацій, з використанням цифрових платформ і проведенням спільних ділових та мережевих заходів.

Окремий акцент доцільно робити на розвитку компетенцій у сфері проєктного менеджменту та цифрової грамотності, включаючи надання консультаційної підтримки та реалізацію короткострокових освітніх програм із підготовки заявок на великі європейські програми, зокрема LIFE. Такі інструменти дозволяють підвищити проєктну спроможність громад і зменшити залежність від зовнішніх консультантів.

Важливим інституційним механізмом активізації участі агломераційних громад у євроінтеграційних процесах може стати створення або залучення зовнішньої організації чи спільного проєктного офісу (за аналогією з програмою TIPS у межах ULEAD), який би забезпечував комплексну підтримку: супровід проєктної діяльності, навчання персоналу, надання консультацій, а також системний пошук і розвиток партнерств із громадами держав – членів ЄС.

Водночас наявність значного людського та інтелектуального потенціалу, активного громадянського середовища й розвинутого підприємництва в

агломераційних громадах супроводжується збереженням патерналістських установок у свідомості частини мешканців. Домінування уявлення про визначальну роль керівництва органів місцевого самоврядування у впровадженні євроінтеграційних змін свідчить про необхідність цілеспрямованої роботи з подолання таких моделей мислення. Зменшення патерналістських очікувань та формування культури співвідповідальності має стати одним із ключових завдань європейської інтеграції територіальних громад, насамперед тих, що залучені до агломераційних процесів і мають для цього найбільш сприятливі стартові умови.

Для активізації участі мешканців і підприємницького сектору в євроінтеграційних трансформаціях доцільно посилювати комунікаційну складову, використовуючи сучасні інформаційні кампанії, цифрові інновації та нові соціальні технології, зокрема інструменти м'якого стимулювання, адвокатування змін і гейміфікації трансформаційних процесів. Паралельно необхідно розширювати та диверсифікувати канали комунікації, поєднуючи традиційні формати з соціальними мережами, інтерактивними вебплатформами, офлайн-майданчиками та інструментами зворотного зв'язку.

Особливу увагу слід приділяти навчанню мешканців практичному використанню інструментів участі, передбачених статутами територіальних громад і нормативними документами, що регулюють діяльність агломерацій. У цьому контексті доцільним є впровадження системних роз'яснювальних кампаній, проведення публічних обговорень і неформальних дискусій, спрямованих на підвищення рівня залученості та формування стійкої культури участі у процесах місцевого розвитку.

До пріоритетних напрямів діяльності органів місцевого самоврядування у сфері посилення євроінтеграційної спроможності громад, інтегрованих до агломерацій, належать такі блоки заходів:

- спрямування фінансових ресурсів на підвищення рівня енергоефективності та зміцнення енергетичної автономності, зокрема шляхом модернізації систем енергозабезпечення об'єктів бюджетної сфери, впровадження енергоощадних технологічних рішень, а також оновлення застарілих і зношених теплових мереж з метою скорочення витрат на енергоносії;
- нарощування інвестицій у розвиток базової інфраструктури, що охоплює будівництво та капітальний ремонт автомобільних доріг, модернізацію систем водопостачання і водовідведення, а також розширення мережі закладів дошкільної освіти, дитячих і рекреаційних просторів та об'єктів для організації дозвілля населення;
- посилення інституційної інфраструктури підтримки підприємницької діяльності в малих громадах агломерації через створення сучасних бізнес-центрів, технопарків, бізнес-інкубаторів (у тому числі з функціями інноваційної акселерації), торгово-логістичних майданчиків і фінансових хабів, що сприятиме розширенню локального ринку праці у громадах, віддалених від адміністративного центру агломерації або

розташованих у його безпосередній близькості, зменшуючи відтік трудових ресурсів і формуючи передумови для зростання надходжень податку на доходи фізичних осіб до місцевих бюджетів.

Проведене дослідження засвідчило, що територіальні громади, інтегровані в агломераційні утворення, відіграють ключову роль у практичній реалізації європейської інтеграції України на місцевому рівні. Саме в межах агломерацій концентруються людський, управлінський та інтелектуальний капітал, інвестиційні ресурси, інноваційна активність і сучасна інфраструктура, що формує підвищену адаптивність таких громад до впровадження європейських стандартів публічного управління, просторового розвитку, екологічної політики та демократичного врядування.

Емпіричний аналіз громад Львівської агломерації показав, що агломераційні громади характеризуються відносно вищим рівнем залученості до євроінтеграційних процесів порівняно з громадами інших типів. Це проявляється у їх активній участі в європейських програмах технічної допомоги й грантового фінансування, адаптації екологічних і управлінських стандартів ЄС, впровадженні цифрових інструментів публічного управління, розвитку партисипативної демократії та модернізації інфраструктури. Водночас отримані результати свідчать, що потенціал агломерацій як інституційних платформ європейської інтеграції використовується неповною мірою.

Ключовими стримуючими чинниками залишаються структурні та інституційні дисбаланси в межах агломерацій, насамперед асиметрія розвитку між адміністративним центром і периферійними громадами, дефіцит кваліфікованих управлінських кадрів, низька якість соціального капіталу та недостатній рівень взаємної довіри між громадами.

Відсутність належного інституційно-правового забезпечення агломерацій і слабкість механізмів міжмуніципальної співпраці обмежують можливості формування спільного соціального, економічного та гуманітарного простору, що негативно впливає на ефективність реалізації євроінтеграційних ініціатив.

Відтак, підвищення готовності громад, що входять до агломерацій, до поглиблення європейської інтеграції України потребує переходу від фрагментарних проєктних рішень до системного підходу, заснованого на зміцненні соціального капіталу, розвитку горизонтальних зв'язків між громадами, формуванні спільних інституцій управління та впровадженні інтегрованих просторових стратегій розвитку агломерацій. Важливу роль у цьому процесі відіграє інституалізація проєктних офісів агломерацій, удосконалення комунікаційних стратегій, розвиток управлінських компетенцій органів місцевого самоврядування та активніше залучення громадянського суспільства до євроінтеграційних трансформацій.

4.2. Підвищення інвестиційної привабливості Львівської агломерації: формування конкурентних умов для бізнесу та інновацій

Інвестиційна привабливість – це одна з основних властивостей території, що визначає її здатність залучати інвестиційні ресурси та сприяти їх ефективному використанню для розвитку соціально-економічної сфери, інноваційних галузей та видів діяльності. Для функціональних територій, зокрема міських агломерацій, інвестиційна привабливість набуває особливого значення, оскільки стає основним чинником формування конкурентних переваг і сталого розвитку. Агломераційні утворення поєднують економічні, просторові й соціальні зв'язки між містами та громадами, що зумовлює потребу комплексного підходу до оцінювання їх інвестиційного потенціалу.

Інвестиційна привабливість агломерації визначається її здатністю забезпечувати стійкі, масштабні та довгострокові інвестиційні процеси завдяки ефектам концентрації, взаємодії та спеціалізації. Інвестиційна привабливість агломерації це комплексна категорія, яка охоплює економічні, соціальні, інституційні та просторові компоненти розвитку територіальних громад, зокрема сукупність умов, властивостей та факторів, що визначають рівень інвестиційного інтересу потенційних інвесторів до конкретної території, її здатність залучати, утримувати та ефективно використовувати інвестиційні ресурси.³⁰⁵

Львівська агломерація, як один із провідних функціональних центрів Західної України, має великий потенціал для залучення інвестицій, особливо у сфери інфраструктурних проєктів, інноваційного бізнесу та технологій. Водночас існують певні перешкоди на шляху реалізації цього потенціалу, зокрема щодо використання агломераційних ефектів, міжмуніципальної координації та інституційних механізмів співпраці.

Питання інвестиційної привабливості територій в Україні та світі широко досліджується в теоретичних і емпіричних працях. У зарубіжних дослідженнях агломераційної економіки акцент робиться на просторових ефектах концентрації бізнесу, обміні здібностями і технологіями між суб'єктами, що створює мультиплікативні переваги функціонування та розвитку агломераційних територій³⁰⁶.

До основних факторів формування інвестиційної привабливості агломерації відносять:

³⁰⁵ Сірик З. О., Засадний В. Л. Теоретичні засади дослідження агломераційних чинників інвестиційної привабливості громад. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2024. Т. 9. № 1. С. 302–309. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-1-51>. URL: <https://ujae.org.ua/teoretychni-zasady-doslidzhennya-aglomeratsijnyh-chynnykiv-investysijnoyi-pryvablyvosti-gromad/>

³⁰⁶ Qiu L. Coupling Coordinated Development among Digital Economy, Regional Innovation and Talent Employment: a case study of Hangzhou Metropolitan Circle, China. 2023. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2310.19008>. URL: <https://arxiv.org/pdf/2310.19008>

- економічні – концентрація економічної активності, диверсифікація економіки, рівень продуктивності праці тощо;
- агломераційні – ефект масштабу та концентрації ресурсів, спеціалізація та кооперація, зниження трансакційних витрат, доступ до ринку праці та сфери послуг тощо;
- інфраструктурні – транспортна доступність, доступність логістичної інфраструктури, розвиток індустриальних та бізнес парків, концентрація науково-дослідних та освітніх закладів тощо;
- інституційні – прозорість регуляторного середовища, ефективність управлінської координації та взаємодії, спільна інвестиційна політика та система супроводу та підтримки інвесторів тощо;
- людський капітал – кількість та якість робочої сили, рівень освіти тощо.

Інвестиційну привабливість формує також інвестиційний клімат, який залежить від сукупності екзогенних та ендегенних факторів, що впливають на функціонування економіки країни загалом, та регіону зокрема, правову систему, політичну стабільність, конкурентоспроможність та безпеку. За оцінкою ЄВА (Європейської бізнес асоціації) інтегральний індекс інвестиційної привабливості в Україні у 2024 р. складав 2,49 бали, у 2025 р. піднявся до 2,7 бала (з 5 можливих), водночас 59% опитаних підприємців оцінили інвестиційний бізнес скоріше сприятливим, а 20% – вкрай несприятливим. Серед основних несприятливих факторів впливу на інвестиційний клімат виокремлюють:

1) безпекові – продовження повномасштабної війни, яка призводить до руйнування інфраструктури, втрати людських ресурсів, загострення безпекових ризиків впливає на зниження інтересу інвесторів. Понад 54% опитаних ЄВА бізнесів, заявили, що зазнали збитків внаслідок бойових дій.³⁰⁷

2) інституційна слабкість (неефективна судова система, бюрократичні перешкоди, складність регуляторного середовища) та корупція продовжують залишатися одними із головних бар'єрів для інвесторів.

3) нестабільність податкової системи – інвестори часто стикаються з нестабільністю податкового законодавства, що ускладнює довгострокове планування бізнесу. За дослідженням ЄВА податковий індекс у 2025 р. мав негативну динаміку і опустився до показника 2,64 з 5, що на 0,21 менше ніж у 2024 р.³⁰⁸ 36% опитаних експертів вважали, що чинний податковий режим перешкоджав розвитку бізнесу та залученню інвестицій, 43% опитаних оцінили якість податкового законодавства як неякісне, зокрема через постійні зміни,

³⁰⁷ Інвестиційна привабливість України: індекс інвестиційної привабливості України 2024. Київ: European Business Association, 2024. С. 14. URL: <https://eba.com.ua>

³⁰⁸ EBA. European Business Association. Дослідження та аналітика URL: <https://eba.com.ua>

складність та протиріччя, неоднозначні положення, несправедливу правозастосовну практику.³⁰⁹

4) енергетична криза, забезпечення енергетичної стабільності та незалежності ускладнюються постійними ракетними обстрілами енергетичної інфраструктури. Розвиток зеленої енергетики стикається з труднощами через обмежене фінансування та нестабільність умов для інвесторів.

5) обмежений доступ до фінансових ресурсів – високі кредитні ставки, обмеженість фінансових інструментів та валютних операцій тощо.

Разом з тим серед факторів, що формують інвестиційні переваги для Львівської агломерації можна виокремити:

- територіальні – тилове розташування Львівського регіону у безпосередній близькості до кордону з ЄС, що розширює можливості для розвитку сектору логістики та виробництва, зокрема зорієнтованого на експорт;
- інституціоналізація агломераційних відносин та затвердження Стратегії у Львівській агломерації підсилює довіру інвесторів, оскільки це сигнал зрілості та довгострокового розвитку інституцій. Наразі, на рівні агломеративного утворення Львівська агломерація стала першою в Україні, де було затверджено Стратегію розвитку. У Стратегії³¹⁰ окрема увага зосереджена на підвищенні інвестиційної привабливості та посиленні конкурентоспроможності шляхом формування спільної політики соціально-економічного розвитку; посиленні взаємодії між бізнесом та органами місцевої влади, що допомагатиме подоланню дисбалансів на ринку праці, підвищенню якісних та кількісних показників серед працівників.
- перехід до поліцентричного розвитку як один із ключових напрямів Стратегії, передбачає залучення інвестицій в усі громади агломерації, що стимулюватиме місцеві органи влади працювати над створенням сприятливих умов для бізнесу шляхом розвитку інфраструктури, спрощення процедур реєстрації бізнесу та надання різного роду підтримки тощо. Крім того важливим кроком стає інвентаризація інвестиційно привабливих майданчиків в рамках агломерації, реалізація спільних інфраструктурних рішень для їх передінвестиційної підготовки з подальшою спільною промоцією. У межах підготовки стратегії було виокремлено перелік проектів міжмуніципальної співпраці громад в межах агломерації³¹¹, одним із яких є створення «Мапи інвестиційної привабливості Львівської агломерації», яка покликана підвищити рівень інвестиційної привабливості громад шляхом:

³⁰⁹ Податковий індекс 2024. European Business Association. Київ, 2024. URL: <https://eba.com.ua>

³¹⁰ Стратегія розвитку Львівської агломерації до 2027 року. Львів, 2023. URL: <https://lvivagglomeration.org.ua>

³¹¹ Каталог проектів міжмуніципальної співпраці громад Львівської агломерації. Львів, 2024. С. 8. URL: <https://lvivagglomeration.org.ua/wp-content/uploads/2024/11/catalog-proektiv.pdf>

✓ формування інтерактивної інвестиційної мапи (інтерактивної платформи з інвестиційними можливостями, інфраструктурними проектами, земельними ділянками, зонами для розвитку бізнесу тощо),

✓ здійснення аналізу інвестиційного потенціалу громад;

✓ систематизації даних про інвестиційні можливості;

✓ розроблення рекомендацій для органів місцевого самоврядування;

✓ створення інформаційного порталу та промоційних матеріалів для інвесторів; формування інвестиційної політики та стратегії (зокрема шляхом розробки рекомендацій щодо політики залучення інвестицій на місцевому рівні та стратегій для підтримки інвесторів у Львівській агломерації, включаючи стимулюючі заходи для розвитку ключових секторів), оцінки потреби у розвитку інвестиційної інфраструктури тощо. Реалізація цього проекту стане першим етапом на шляху формування інвестиційної політики на рівні Львівської агломерації, допоможе підвищити конкурентоспроможність громад;

- розвиток людського капіталу, що є ключовим фактором інноваційного розвитку, конкурентоспроможності, сталого економічного зростання. Львів як потужний освітньо-науковий центр з розвиненою університетською екосистемою, здатен формувати кваліфіковані кадри для сфери ІТ, інженерії, економіки та креативних індустрій тощо. Наприклад, Львівський ІТ кластер сприяє розвитку стартапів, експорту технологічних послуг і міжнародної співпраці, що стимулює залучення талановитих фахівців та формуванню інноваційного потенціалу, необхідного для розвитку агломерації;

- участь у міжнародних форумах та партнерствах (Metrex, членство ORU Fogar, саміт міст, обміни досвідом з європейськими регіонами), що розширює можливості для залучення міжнародних партнерів та грантового фінансування. Наприклад для Львівської агломерації членство у Metrex³¹² це доступ до європейських практик управління агломераціями шляхом адаптації європейських стандартів просторового планування та розвитку інфраструктури, а також можливість участі у спільних дослідних проектах. Участь у ORU Fogar³¹³ надає можливості представлення інтересів регіону на міжнародному рівні, доступу до глобальних ініціатив сталого розвитку, обміну досвідом між регіонами щодо економічної трансформації, децентралізації та інновацій, формування іміджу Львівської агломерації як активного європейського суб'єкта регіональної політики.

Разом з тим повноцінній реалізації інвестиційного потенціалу Львівської агломерації перешкоджають:

³¹² Network of European Metropolitan Regions and Areas (METREX): офіційний сайт. URL: <https://www.eurometrex.org>

³¹³ Organization of Regions United / Forum of Global Associations of Regions (ORU Fogar): офіційний сайт. URL: <https://www.oru-fogar.org>

- відсутність нормативно-правового поля функціонування агломераційних утворень в Україні загалом, зокрема розподілу повноважень агломераційних об'єднань та механізмів міжбюджетної взаємодії. Практична взаємодія серед членів Львівської агломерації реалізується через статутні документи асоціації та угоди між її учасниками, які визначають «спільні проєкти» і механізми їх фінансування, а також процедури ухвалення рішень та взаємодії органів місцевого самоврядування без делегування їм додаткових державних повноважень чи створення спеціального окремого бюджету агломерації (повноваження та ресурси залишаються на рівні громад – учасниць угоди);

- відсутність інституційного забезпечення супроводу інвестиційного процесу на рівні агломерації. На рівні органів місцевого самоврядування членів агломерації функціонують окремі фінансово-економічні відділи у функції яких включено залучення та супровід інвестиційних проєктів. Агломерація є асоціацією органів місцевого самоврядування, що координує спільні проєкти і сприяє економічному розвитку загалом, але не виступає безпосереднім інвестиційним агентом для всього регіону, натомість акцент робиться на створення сприятливого інвестиційного середовища, поширення найкращих практик та взаємодію між громадами для реалізації спільних ініціатив, включно з економічними проєктами та залученням коштів донорів чи гранти через міжнародні програми та партнерства. На рівні Львівської агломерації інституційне забезпечення інвестиційного процесу забезпечується здебільшого через структури місцевого самоврядування окремих громад-членів агломерації. Наприклад на рівні Львівської міської ради діє Управління інвестицій та проєктів (Investment Office)³¹⁴ – структурний підрозділ, який займається залученням і супроводом українських та іноземних інвестицій, підтримкою інвестиційної привабливості міста, координацією реалізації великих проєктів та співпрацею з інвесторами. У Пустомитівській територіальній громаді розроблено інвестиційний паспорт із переліком інвестиційних можливостей для потенційних інвесторів, також функціонує Інвестиційна рада.³¹⁵ Взаємодія у інвестиційній сфері між громадами агломерації потребує створення офіційного формату співпраці, зокрема шляхом створення, наприклад, спільної Інвестиційної ради;

- різноманітність форматів інвестиційних паспортів (не всі громади, що входять до Львівської агломерації мають структуровані інвестиційні паспорти на своїх офіційних сайтах, серед тих що є вільному доступі існують суттєві відмінності як за змістом, так і за рівнем уніфікованості). Найчастіше громади агломерації для надання доступу до інвестиційної інформації використовують

³¹⁴ Інвестиційний портал міста Львова. URL: <https://investinlviv.com/ua/>

³¹⁵ Інвестиційний паспорт. Пустомитівська громада. 2024. URL: d8dad74494b9cb30e851654ecec665caf.pptx

дашборди³¹⁶ (наприклад, Городоцька, Бібрська, Новояричівська та інші). Підвищення інвестиційної привабливості у межах агломерації потребує: створення єдиної Карти інвестиційних можливостей агломерації, проведення інвестиційного зонування території, підготовки уніфікованих інвестиційних паспортів та ГІС-метаданих, запуск платформи моніторингу реалізації спільних інвестиційних проєктів тощо;

- політична складність узгодження інтересів та пріоритетів, що посилюється нерівномірним соціально-економічним розвитком громад агломерації та спричиняє формування конкуруючих, а не взаємоузгоджених позицій щодо залучення інвестицій. Реалізація спільних проєктів вимагає від органів місцевого самоврядування ефективної співпраці над узгодженням спільних цілей за умов різного соціально-економічного потенціалу, що політично ускладнює процес формування єдиної позиції щодо інвестиційної політики всередині агломерації.

Підвищення інвестиційної привабливості Львівської агломерації потребує комплексного використання низки інструментів. Наразі, на рівні агломеративного утворення Львівська агломерація стала першою в Україні, де було затверджено Стратегію розвитку Львівської агломерації. У Стратегії³¹⁷ окрема увага зосереджена на підвищенні інвестиційної привабливості та посиленні конкурентоспроможності шляхом формування спільної політики соціально-економічного розвитку; посиленні взаємодії між бізнесом та органами місцевої влади, що допомагатиме подоланню дисбалансів на ринку праці, підвищенню якісних та кількісних показників серед працівників. Крім того важливим кроком стає інвентаризація інвестиційно привабливих майданчиків в рамках агломерації, реалізація спільних інфраструктурних рішень для їх передінвестиційної підготовки з подальшою спільною промоцією.

Наразі місто Львів як основний центр агломерації залишається також головним драйвером у формуванні бізнес-клімату, залишається центром ділової активності, підприємництва та інноваційного потенціалу Львівської області. Місто має найбільш розвинуті інструменти підтримки бізнесу - інвестиційні департаменти, участь у міжнародних проєктах, активна інвестиційна політика та структуровані програми розвитку. Серед усіх 12 громад агломерації бізнес-клімат формується не лише на рівні окремої громади, а й у контексті агломераційної стратегії, формування та реалізації спільних проєктів та міжмуніципальної співпраці. Учасники «Львівської агломерації» працюють над створенням умов для економічної співпраці, спільного залучення інвестицій,

³¹⁶ Інвестиційні об'єкти Городоцької територіальної громади. URL: https://horodok-rada.gov.ua/index.php/ova_sev/investytsiyni-ob-iekty/

³¹⁷ Стратегія розвитку Львівської агломерації до 2027 року. Львів, 2023. URL: <https://lvivagglomeration.org.ua>

доступу до грантів та міжнародних партнерств, що підсилюватиме привабливість громад. Наразі певною перешкодою стає недоступність розгорнутих даних на рівні кожної з громад. Інвестиційні паспорти для кожної громади не завжди знаходяться у відкритому доступі, тому конкретні показники про умови ведення бізнесу, податки, земельні ділянки, стимулювання підприємництва тощо доступні частково, що підкреслює необхідність продовжувати розробку не лише інвестиційних паспортів, але і відкритої інформаційної політики. Відтак, бізнес-клімат у Львівській агломерації формується через загальну стратегію економічного розвитку, інвестиційні ініціативи та міжмуніципальну співпрацю, головним чином координовану асоціацією.

На рівні окремих громад, що входять до Львівської агломерації інструменти підтримки бізнес клімату не є достатньо розвинутими та включають інформацію про місцеві податки і збори (на офіційних сайтах всіх громадах оприлюднені рішення рад про ставки (земельний податок, податок на нерухомість, єдиний податок, туристичний збір тощо). Окремі спеціальні пільги для інвесторів публічно задекларовані не в кожній громаді.

Інституційна підтримка інвестора найрозвиненішою є у Львівській громаді (функціонує профільний департамент, інвестпортал, супровід інвестора³¹⁸). В інших громадах інституційна підтримка обмежується здебільшого інформаційними розділами на офіційних сайтах громад, інвестиційним паспортом (за наявності) та контактами відповідальних осіб.

Індустріальні парки / промзони: офіційно заявлені та структуровано представлені — насамперед у Львові; в інших громадах інформація обмежується переліками вільних ділянок/об'єктів.

Програми підтримки малого та середнього підприємництва затверджені у Львові — міські програми (відшкодування відсотків за кредитами, ваучерна підтримка, підтримка агропромислового комплексу тощо). На рівні Львівської міської територіальної громади присутня практика використання фінансових інструментів підтримки бізнесу яка може бути імplementована (за наявності ресурсів) на усю агломерацію (серед таких інструментів компенсація відсотків за кредитами; інструмент ваучерної підтримки для бізнесу, зокрема за такими напрямками: виставкова діяльність (для підтримки участі у міжнародних бізнес-заходах), енергозбереження, для ветеранів/ок та їхніх родин, на проєкти подвійного призначення, маркетинговий ваучер на розвиток, інвестиційний ваучер, на інноваційну розробку, ваучер на відновлення, грантовий ваучер, ваучер на БПЛА/БПЛК, компенсаційний ваучер тощо). В інших громадах

³¹⁸ Центральний хаб підприємництва Львова. URL: <https://www.cpp.lviv.ua/>

присутній інформаційний супровід про державні та донорські інструменти (єРобота, гранти, міжнародні програми) підтримки бізнесу.

Актуальною для агломерації є розробка та реалізація програми розвитку місцевих товаровиробників громад агломерації, яка б сприяла нарощенню виробничих потужностей та розширенню ринку збуту продукції.

Створення агломераційного бізнес-інкубатора є перспективним інструментом стимулювання економічного розвитку Львівської агломерації³¹⁹. Такий проєкт сприятиме розвитку підприємництва, підтримці інноваційних стартапів та підвищенню інвестиційної привабливості громад. Агломераційний бізнес-інкубатор це перспективний центр розвитку інновацій, платформа співпраці громад та інструмент економічного зростання регіону. Фактично він має потенціал для формування єдиної інноваційної екосистеми агломерації, що поєднуватиме науку, бізнес і місцеве самоврядування, а реалізація проєкту дозволить створити нові стартапи, збільшити кількість підприємців, підвищити інноваційну активність громад, залучити інвестиції, створити нові робочі місця.

Отже, бізнес-клімат Львівської агломерації характеризується нерівномірністю інституційної підтримки бізнесу серед громад, зокрема місто Львів має найрозвиненішу систему підтримки бізнесу (департаменти, інвестиційні портали, індустріальні парки, інструменти тощо) та обмеженим використанням інструментів підтримки бізнесу іншими громадами, які здебільшого пропонують окремі земельні ділянки для інвесторів, або обмежуються консультаційною підтримкою для участі у грантових програмах.

До заходів удосконалення інституційного забезпечення бізнес клімату у межах агломерації слід віднести:

- уніфікацію та консолідацію інвестиційних паспортів у єдиний агломераційний інвестиційний каталог, які сприятимуть підвищенню прозорості інвестиційної інформації, що дозволить інвесторам отримувати повну та структуровану інформацію про всі громади агломерації, спрощення пошуку інвестиційних можливостей для потенційних інвесторів; формування спільної інвестиційної політики шляхом координації інвестиційної діяльності громад; посилення міжнародної промоції агломерації шляхом використання каталогу під час інвестиційних форумів, міжнародних виставок, переговорів з інвесторами тощо;
- спільні фінансові механізми. Створення агломераційного інвестиційного фонду як механізму співфінансування спільних проєктів, що наповнюватиметься пропорційно із внесків громад, донорської та державної підтримки;

³¹⁹Каталог проєктів міжмуніципальної співпраці громад Львівської агломерації. Львів, 2024. С. 8. URL: <https://lvivagglomeration.org.ua/wp-content/uploads/2024/11/catalog-proektiv.pdf>

інституціоналізація інвестиційного офісу агломерації. Створення постійного офісу агломерації для підготовки великих інвестиційних проєктів і координації донорської допомоги, координація підготовки інвестиційних паспортів для донорів і інвесторів;

розвиток цифрових сервісів та прозорості. Створення платформи для моніторингу проєктів, відкритих даних та електронної участі громадян.

Досвід функціонування європейських агломерацій показує, що серед основних інструментів для стимулювання економічного розвитку використовують³²⁰:

- просторово-інфраструктурні – комплексне просторове планування, транспортну інтеграція, індустріальні та інноваційні парки;
- інституційні інструменти – агломераційні ради, спеціалізовані агенції економічного розвитку, економічні ради та партнерства тощо. Наприклад, у Верхньосілезькій-Загленбуській агломерації (Катовіце, Польща) використовують Програму Фонду солідарності як механізм підтримки економічного розвитку спрямований на компенсацію диспропорцій у соціально-економічного розвитку міст і муніципалітетів шляхом фінансової підтримки інвестиційних проєктів.

Інституційна підтримка бізнесу також надається Сілезьким центром підприємництва (допомога у залученні фінансування та навчання), Пакет молодих підприємців (допомога молодим засновникам компаній), а також Mine of Start-ups («Шахта стартапів»), яка була визначена як смарт спеціалізація регіону. У Кракові Асоціація відповідає за підвищення конкурентоспроможності та підтримку підприємництва та інновацій, доступність людських ресурсів для ринку праці тощо. У Амстердамі функціонують дві агенції, що підтримують економічний розвиток Амстердамська економічна рада, яка сприяє зв'язкам бізнесу, наукових інституцій та органів влади і Компанія регіонального розвитку. Орган управління метрополії представляє адміністративну сторону в економічній політиці координуючи обидві агенції. Основними інструментами, що використовуються для стимулювання економічного розвитку є інституційна підтримка, орієнтована на підвищення привабливості регіону для туризму та інвесторів, моніторинг економічних активностей, лобіювання залучення ресурсів від національного уряду.

В агломерації Гельсінкі-Уусімаа (Фінляндія) відсутній спеціальний орган, що відповідає за економічний розвиток, натомість розбудова підприємницького та інноваційного потенціалу регіону відбувається шляхом використання програмних інструментів. Зокрема, регіональна програма спрямована на

³²⁰ Врядкування у європейських агломераціях/метрополіях. Центр експертизи доброго врядування. 2022. С. 4–11.
URL: <https://rm.coe.int/1680aef40a> C.11

розбудову підприємницького та інноваційного потенціалу шляхом зростання експорту, підприємницької активності у циркулярній економіці, залученні міжнародних інвестицій тощо³²¹. У агломерації Роттердам – Гаага (Нідерланди) створюють дорадчі комітети для Управління економічним кліматом бізнес-локації (Economic Business Location Climate). Керівний комітет з питань економічного бізнес-клімату розробляє проекти, які сприяють посиленню економіки шляхом стимулювання зайнятості, підвищення привабливості агломерації, інновацій та ринку праці. Агломерація зосереджується на співпраці між органами влади, освітніми інституціями та бізнесом. Крім того серед напрямів роботи реалізація проектів підтримки муніципалітетів у допомозі малому та середньому бізнесу у цифровізації, створенні лабораторії для досліджень і співпраці із навчальними закладами, територіальному розміщенні компаній тощо. Агломерація має повноваження у сферах розвитку економіки та бізнесу, а також громадського транспорту та доріг. Транспортний сектор фінансується з національного бюджету, а економічний розвиток муніципалітетами.³²²

Створення сприятливого бізнес клімату в межах Львівської агломерації сприятиме послабленню релокації бізнесу, активізації інвестиційної діяльності, розвитку підприємництва, створенню нових робочих місць, підвищенню фінансової спроможності громад та загальному підвищенню рівня соціально-економічного розвитку регіону. Реалізація відповідних політик та інструментів економічного стимулювання дозволить сформувати конкурентоспроможну економічну систему агломерації та забезпечити сталий розвиток територій.

Інвестиційна привабливість України сьогодні – це один з головних показників того, наскільки ефективно працює економіка держави, оскільки інвестиції мають велике значення для сталого економічного розвитку та стабільності країни. Вони є джерелом не лише капіталу, але й нових технологій, управлінського досвіду тощо. Крім того, іноземні інвестиції впливають і на будь-який суб'єкт підприємницької діяльності, оскільки це визначає перспективи його розвитку, фінансову стійкість та конкурентоспроможність на ринку.

4.3. Перспективи фінансування розвитку агломерацій Карпатського регіону в умовах євроінтеграції

Процеси децентралізації влади, що активізувалися упродовж 2015-2021 рр. в рамках реформи державного управління, пришвидшили формування

³²¹ Врядкування у європейських агломераціях/метрополіях. Центр експертизи доброго врядування. 2022. С. 4-11. URL: <https://rm.coe.int/1680aef40a>, с. 4-11.

³²² Врядкування у європейських агломераціях/метрополіях. Центр експертизи доброго врядування. 2022. С.-11. URL: <https://rm.coe.int/1680aef40a>, С. 12., С. 23

агломерацій в Україні та, водночас, загострили проблеми, пов'язані з невідповідністю фінансової спроможності місцевих громад потребам соціально-економічного розвитку території. Зростання інтенсивності маятникової міграції в межах агломерацій потребує оптимізації транспортного сполучення та розбудови відповідної інфраструктури, а внутрішні переміщення населення до агломерацій Карпатського регіону в умовах війни можуть істотно вплинути на структуру економіки в результаті зміни споживчого попиту та пропозиції робочої сили, що також потребує реагування місцевих органів влади. Для вирішення зазначених проблем локального розвитку необхідні значні фінансові ресурси, яких в місцевих бюджетах недостатньо. Актуальним завданням є пошук ефективних фінансових інструментів, які б забезпечили реалізацію місцевих проектів розвитку, знижуючи загрози фінансування господарської діяльності в умовах війни та максимально використовуючи можливості європейської інтеграції України.

Попри значний інтерес вчених та представників влади до проблем розвитку агломерацій в Україні, питання фінансування їх розвитку залишаються не вирішеними. В умовах війни ситуація ускладнюється обмеженими можливостями місцевих громад у формуванні доходної частини бюджету та здійсненні видатків для реалізації проектів з розвитку соціальної, комунальної, транспортної інфраструктури. Цим зумовлена актуальність пошуку перспективних зовнішніх джерел фінансування місцевого розвитку в межах агломерацій із використанням можливостей, які надає Україні статус країни-кандидата на вступ до ЄС.

У Державній стратегії регіонального розвитку України на 2021-2027 рр. поняття агломерації визначається як «територіальні скупчення населених пунктів (насамперед міст), що формують цілісні суспільно-територіальні утворення з чисельністю населення понад 500 тис. осіб»³²³. Відповідно до цього документу в Україні визначено можливість формування семи агломерацій: Дніпровської, Запорізької, Київської, Криворізької, Львівської, Одеської, Харківської. Водночас, крім цих найбільших агломерацій відбувається формування дещо менших утворень, які також відповідають критеріям чисельності населення та територіальної близькості. Так, у Карпатському регіоні Львівська агломерація є найбільшою за чисельністю населення - 1,05 млн осіб³²⁴. В цьому регіоні також можемо виділити агломерації, які є меншими за чисельністю населення: Івано-Франківська агломерація – 833,5 тис. осіб (Івано-

³²³ Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.

³²⁴ Стратегія розвитку Львівської агломерації на період до 2027 р. URL: <https://loda.gov.ua/documents/87308>.

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

Франківський район (553,4 тис. осіб) та Калуський район (280,1 тис. осіб)³²⁵, Чернівецька – 645 тис. осіб (Чернівецький район³²⁶), Закарпатська – 503,8 тис. осіб, включаючи Ужгородський район (253,8 тис. осіб) та Мукачівський район (250 тис. осіб)³²⁷.

Бюджети основних міських територіальних громад Карпатського регіону мають обмежені фінансові ресурси для реалізації проектів розвитку. В усіх розглянутих міських територіальних громадах доходи спеціального фонду бюджету, який громади наповнюють самостійно, на порядок менші за доходи загального фонду бюджету і у 2024 р. становлять 2,6% загального обсягу бюджетних доходів у Львівській, 2,9% - в Івано-Франківській, 11,9% - у Чернівецькій та 2,7% - в Ужгородській міських громадах (табл. 4.1). Відповідно, ці кошти становлять незначну частину обсягів фінансування видатків громад на будівництво та регіональний розвиток, на транспорт та дорожню інфраструктуру, на житлово-комунальне господарство.

Таблиця 4.1

Фінансові можливості найбільших територіальних громад Карпатського регіону
для реалізації проектів розвитку у 2024 р.

Статті бюджету	Львівська	Івано- Франківська	Чернівецька	Ужгородська
Загальні доходи бюджету, млрд грн	15,3	4,4	4,5	2,1
Доходи спеціального фонду бюджету, млн грн	398,0	130,2	536,9	58,1
Видатки на будівництво та регіональний розвиток, млн грн	53,3	315,0	615,5	132,7
Видатки на транспорт та дорожнє господарство, млн грн	252,3	160,6	491,4	54,6
Видатки на житлово-комунальне господарство, млн грн	2259,5	300,0	391,1	138,6

*Джерело: складено автором за даними³²⁸

³²⁵ Чисельність населення по районах (попередні дані) на 1 лютого 2022 року. Головне управління статистики в Івано-Франківській області. URL: <https://www.ifstat.gov.ua/>.

³²⁶ Чисельність населення по районах на 1 лютого 2022 року. Головне управління статистики в Чернівецькій області. URL: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua/>.

³²⁷ Чисельність населення по районах (попередні дані) на 1 лютого 2022 року. Головне управління статистики в Закарпатській області. URL: <https://uz.ukrstat.gov.ua/>.

³²⁸ Складено автором за даними: Бюджет Чернівецької громади на 2024 рік: доходи та видатки. URL: <https://shpalta.media/2023/12/21/byudzhet-cherniveckoi-gromadi-na-2024-rik-doxodi-ta-vidatki/>; Депутати затвердили бюджет Львівської громади на 2024 рік. Львівська міська рада. URL: <https://www.lvivrada.gov.ua/novyny/item/12637-deputaty-zatverdily-byudzhet-lyvivskykoji-gromady-na-2024-rik>; Яким буде бюджет Львівської громади у 2024 році. URL: <https://www.oporuaa.org/samovriaduvannia/yakim-bude-byudzhet-l-vivs-koyi-gromadi-u-2024-roci-25065>; Рішення про бюджет Івано-Франківської міської територіальної громади на 2024 рік. Нормативні акти Івано-Франківської міської ради. URL: <https://www.namvk.if.ua/prishses/2023>; Про бюджет Ужгородської міської територіальної громади на 2024 рік. Ужгородська міська рада. URL: https://rada-uzhgorod.gov.ua/rada_docs/show/%E2%84%961599-vid-22122023-pro-biudzhet-uzhhorodskoi-miskoi-terytorialnoi-hromady-na-2024-rik.

Тому громади повинні активізувати пошук додаткових джерел фінансування проектів розвитку, зокрема з європейських фондів. Досвід залучення зовнішньої допомоги вже є у Чернівецькій міській громаді. Так, загальний бюджет Чернівецької громади на 2024 р. становить 4,5 млрд грн, з яких 450 млн грн – грантові кошти від ЄС, призначені на забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб³²⁹.

До найбільших проблем агломерацій Карпатського регіону відносяться: низька якість доріг і невідповідність транспортного сполучення сучасним потребам населення; зростаюче навантаження на інженерні комунікації та необхідність їх модернізації; незбалансованість темпів будівництва житла та попиту на ринку нерухомості; істотні диспропорції розвитку інфраструктури в обласних центрах, малих містах та селах; погіршення екологічної ситуації, особливо в великих містах. Об'єднання територіальних громад і формування агломерацій в Карпатському регіоні сприятиме вирішенню зазначених проблем завдяки реалізації міжмуніципальних проектів в сфері розбудови транспортних мереж та інфраструктури, просторового розвитку, переробки твердих побутових відходів, покращення екології та енергозбереження. Необхідна інституціоналізація взаємовідносин місцевих громад в межах утворених агломерацій, оскільки це є обов'язковою умовою одержання фінансування від європейських фондів, що, з огляду на обмежені можливості підтримки з державного бюджету, стає важливим джерелом коштів для реалізації проектів розвитку громад в сучасних умовах.

Згідно Європейської хартії місцевого самоврядування «органи місцевого самоврядування мають право, здійснюючи свої повноваження, співробітничати та в межах закону створювати консорціуми з іншими органами місцевого самоврядування для виконання завдань, що становлять спільний інтерес»³³⁰. В Україні органи місцевого самоврядування мають право об'єднуватися в асоціації, які є добровільними неприбутковими об'єднаннями і створюються з метою «ефективнішого здійснення повноважень та узгодження дій органів місцевого самоврядування щодо захисту прав та інтересів територіальних громад, сприяння місцевому та регіональному розвитку»³³¹. У Львівській агломерації, використовуючи досвід Київської агломерації, створили асоціацію органів місцевого самоврядування, до якої, крім приєднаних населених пунктів в результаті децентралізації у 2020 р., доєдналися 10 громад у 2023 р. на основі

³²⁹ Бюджет Чернівецької громади на 2024 рік: доходи та видатки. URL: <https://shpalta.media/2023/12/21/byudzhetcherniveckoi-gromadi-na-2024-rik-doxodi-ta-vidatki/>.

³³⁰ Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.10.1985. Офіційний переклад. Законодавство України: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text.

³³¹ Про асоціації органів місцевого самоврядування: Закон України від 16.04.2009 р. № 1275-VI. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-17#Text>.

укладених меморандумів³³². Інші агломерації Карпатського регіону перебувають на стадії формування. Хоча в кожній області створені асоціації органів місцевого самоврядування (Асоціація органів місцевого самоврядування Чернівецької області «Агенція розвитку громад Буковини», Місцева асоціація органів місцевого самоврядування «Агенція розвитку об'єднаних територіальних громад Прикарпаття», Закарпатська асоціація органів місцевого самоврядування), вони не мають фінансових ресурсів для реалізації інфраструктурних чи екологічних проектів. Тому актуальною залишається необхідність інституціоналізації співпраці територіальних громад в межах агломерацій у вигляді відповідних асоціацій чи консорціумів, діяльність яких буде сфокусована саме на вирішенні спільних проблем розвитку та залученні необхідного фінансування з різних джерел.

Аналізуючи досвід Франції щодо фінансування розвитку агломерацій, експерти зазначають, що дотації з державного бюджету є основним джерелом забезпечення реалізації компетенцій держави (проведення виборів, управління шкільною освітою), інвестиційні дотації надаються для великих проектів, субсидії – на менші проекти за умови їх відповідності пріоритетам регіонального розвитку, але при цьому ресурси перерозподіляються між багатими і бідними громадами³³³.

В Україні кошти державного бюджету також є важливим джерелом інвестиційних ресурсів місцевого самоврядування. На даний час основним фінансовим інструментом державної підтримки розвитку територіальних громад є субвенції, які надходять до місцевих бюджетів ОТГ, створених відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», і можуть витрачатися для фінансування заходів з розбудови та модернізації інфраструктури ОТГ, на будівництво нових об'єктів та капітальний ремонт об'єктів комунальної власності. При цьому звернемо увагу, що субвенції спрямовуються на реалізацію проектів, передбачених планом соціально-економічного розвитку ОТГ, термін реалізації яких не перевищує три роки³³⁴. Таким чином, в межах агломерації кожна територіальна громада має можливість використовувати субвенції з державного бюджету для реалізації інфраструктурних проектів на термін до трьох років. Проте, для спільних проектів, які необхідні для вирішення проблем усіх населених пунктів, що

³³² Загородній М. Київ, Львів, Одеса: як і чому там (не) формуються агломерації. <https://www.chesno.org/post/5868/>.

³³³ Агломерації: міжнародний досвід, тенденції, висновки для України. Аналітична записка. Київ: Інститут громадянського суспільства, 2017. URL: <https://www.csi.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/AGLOMERATSIYI-Final.pdf>.

³³⁴ Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на підтримку розвитку об'єднаних територіальних громад. Кабінет Міністрів України. Постанова від 16 березня 2016 р. № 200. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP160200?an=2>.

сформували агломерацію, об'єднати ці субвенції не можливо через відсутність відповідних механізмів. Крім цього, термін реалізації масштабних проектів в агломерації може перевищувати три роки.

Додатковим інструментом підтримки розвитку громад є Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР), який фінансує інвестиційні проекти, але під час воєнного стану порядок виділення коштів з фонду змінився. У 2023 р. кошти ДФРР було спрямовано на підтримку Збройних сил України, а у 2024 р. запроваджено такі норми їх розподілу між регіонами: 50% - порівну між АР Крим, областями, м. Києвом та м. Севастополем; 50% - в рівних частинах як додаткове фінансування Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Запорізької, Київської, Миколаївської, Одеської, Сумської, Харківської, Херсонської та Чернігівської областей³³⁵. Важливою умовою отримання коштів від фонду є фінансування інвестиційної програми чи проекту з місцевого бюджету, яке у випадку їх реалізації міською територіальною громадою з населенням більше 225 тис. осіб повинно становити не менше 50% загальної вартості проекту. Отже, агломерації Карпатського регіону з одного боку мають можливість залучати кошти ДФРР, хоч і в обмеженому обсязі під час війни, а з іншого боку – не мають власних коштів для забезпечення співфінансування інвестиційних проектів згідно встановлених вимог.

На важливості зміни механізмів фінансування розвитку місцевих громад наголошує Зубач Л., який вказує на запровадження «бонусів» для агломерацій у вигляді «залишених громадам коштів реверсної дотації чи додаткових відсотків ПДФО»³³⁶. Згідно змін до Бюджетного кодексу України у 2024 р. передбачено надходження ПДФО від військових частин у державний бюджет замість місцевих бюджетів, натомість реверсна дотація не буде вилучатися і залишатиметься в бюджеті громади. Проте, це рішення є тимчасовим (на один рік), а тому не дозволяє розраховувати на цей ресурс для реалізації середньострокових та довгострокових інвестиційних програм і проектів розвитку агломерації.

Крім коштів державного бюджету, в країнах ЄС територіальні громади залучають грантові кошти європейських програм для підтримки місцевого розвитку. Наприклад, у Польщі співпраця громад в межах агломерацій активізувалася після запровадження Європейським Союзом такого інструменту європейської регіональної політики, як інтегровані територіальні інвестиції, що застосовується для співфінансування спільних проектів територіальних громад із залученням коштів з різних європейських фондів одночасно. Для отримання

³³⁵ Зубач Л. Агломерації як спосіб відбудови повоєнної України. URL: <https://www.decentralization.ua/news/15633>

³³⁶ Зубач Л. Агломерації як спосіб відбудови

інтегрованих територіальних інвестицій територіальні громади, які сформували агломерацію, обов'язково утворювали асоціацію чи партнерство гмін. Агломерації Польщі отримують фінансову допомогу від ЄС через Фонд згуртованості, Європейський соціальний фонд, Європейський фонд регіонального розвитку.

У звіті «20 років можливостей і розвитку...» зазначається, що загальна сума фінансової допомоги, що надійшла з ЄС до Польщі у 2004-2023 рр., становила 1 трлн злотих, а чиста підтримка, яку Польща отримала від ЄС, досягла 672 млрд злотих. З цієї суми 196 млрд злотих отримали бенефіціари з 12 найбільших міст Польщі, об'єднаних у Союз польських метрополій (UMP). Упродовж 2004-2024 рр. за підтримки ЄС у Польщі було реалізовано 47,5 тисяч проектів усіх бенефіціарів (державних установ, органів місцевого самоврядування, приватного та неурядового секторів) у 12 містах UMP, на загальну суму 338 млрд злотих. Найбільше коштів було спрямовано на фінансування проектів в сфері транспорту - 152 млрд злотих, з яких 84 млрд злотих надійшло від ЄС³³⁷.

Під час війни пріоритетним напрямом розподілу видатків державного бюджету України є фінансування потреб оборони країни, тому виділення бюджетних коштів для проектів розвитку територіальних громад є обмежене внаслідок скорочення доходів через руйнування значної частини економічного потенціалу української економіки. В цих умовах перспективним джерелом фінансових ресурсів для реалізації проектів розвитку агломерацій Карпатського регіону визначимо програми ЄС. На даний час для України не доступні програми ЄС, що фінансуються Фондом згуртованості, Європейським соціальним фондом, Європейським фондом регіонального розвитку, які надають підтримку країнам-членам ЄС. Проте, територіальні громади можуть залучати фінансові ресурси як через раніше доступні програми (трансграничного та регіонального співробітництва, «Twinning», підтримки реалізації секторальних проектів в сфері енергетики та державного управління), так і з нових програм, доступ до яких було надано Європейським Союзом у 2024 р. Відповідно, комплекс інструментів фінансування проектів розвитку Карпатського регіону повинен поєднувати внутрішні та зовнішні ресурси (рис. 4.2).

³³⁷ Raport „20 lat szans i rozwoju. Korzyści przystąpienia do Unii Europejskiej dla największych polskich miast w latach 2004-2023”. URL: <https://metropolie.pl/artykul/20-lat-szans-i-rozwoju-korzysci-przystapienia-do-unii-europejskiej-dla-najwiekszych-polskich-miast-w-latach-2004-2023>.

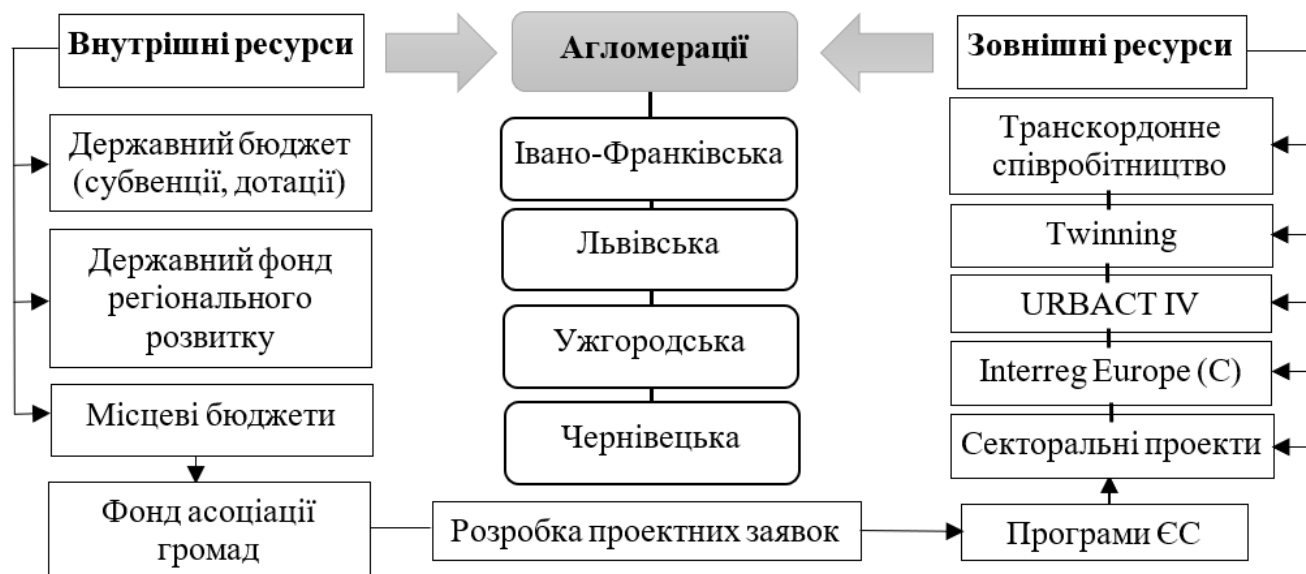

Рис. 4.2 Інструменти фінансування проектів розвитку Карпатського регіону

*Джерело: складено автором

Надання Україні статусу країни-кандидата на вступ до ЄС відкрило можливість реалізації проектів за фінансової підтримки низки європейських програм, які спрямовані на поглиблення співпраці територіальних громад в межах агломерацій. Так, з 2024 р. територіальні громади, які формують агломерації в Карпатському регіоні, можуть подавати заявки на отримання допомоги для реалізації проектів в межах програми URBACT IV, яка співфінансується Європейським фондом регіонального розвитку (79,769 млн євро), Інструментом передвступної допомоги (5 млн євро) та Інструментом сусідства, розвитку та міжнародного співробітництва (2 млн євро) на період 2021-2027 рр.³³⁸. В межах цієї програми агломерації Карпатського регіону зможуть подавати заявки на отримання фінансування для розробки інтегрованих планів щодо вирішення локальних проблем, впровадження європейського досвіду з інтегрованого розвитку на місцевому рівні, реалізації інвестиційних проектів в сфері міських інновацій.

Асоціації територіальних громад, створені в межах агломерацій, як організації, що беруть участь у регіональному розвитку, можуть отримувати фінансування з програми «Interreg Europe» (напрямок C), бюджет якої становить 394,5 млн євро, зокрема 347,6 млн. євро - на фінансування проектів міжрегіонального співробітництва, що реалізуються партнерами з ЄС³³⁹. Починаючи з 2024 р. ця програма передбачає міжрегіональну співпрацю (не

³³⁸ URBACT IV (2021-2027). URL: <https://urbact.eu/who-we-are>.

³³⁹ 2021-2027 Interreg Europe programme manual and its annexes. Version 3, December 2023. URL: <https://www.interregeurope.eu/discover-the-programme#anchor-programme-documents>

лише прикордонних регіонів) України та країн ЄС. На отримання фінансування за програмою «Interreg Europe» можуть подаватися заявки щодо реалізації проектів, спрямованих на впровадження політики регіонального розвитку в частині активізації інвестицій у нові підприємства для створення робочих місць та забезпечення економічного зростання. Європейський Союз також надає значну фінансову підтримку Україні через додатковий пакет, що об'єднує фінансові ресурси в рамках Інструменту сусідства, міжнародного співробітництва та співробітництва в галузі розвитку – Глобальна Європа (ISWMR – Глобальна Європа). Крім того, українські організації, у тому числі й асоціації територіальних громад в межах агломерацій, можуть брати участь у секторальних програмах, таких як програма «Горизонт Європи», Програма Цифрова Європа, Програма дій із навколишнього середовища та клімату (LIFE).

Нещодавно ЄС запровадив новий механізм фінансової підтримки України на 2024-2027 роки - Ukraine Facility, який передбачає надання нашій країні загалом понад 38 млрд євро у вигляді позик (до 33 млрд євро) і грантів для збільшення інвестиційної спроможності до відновлення та реконструкції. Інвестиційна програма для України забезпечена гарантіями та грантами на суму 9,3 млрд євро³⁴⁰. Цей механізм включає нові заходи з підтримки процесу узгодження законодавства України зі Спільним доробком ЄС і проведення реформ, необхідних для вступу нашої країни в ЄС. Отже, територіальні громади в межах агломерацій зможуть залучати кошти технічної допомоги, які надаватимуться органам влади на місцевому рівні та організаціям громадянського суспільства.

Для забезпечення участі у програмах ЄС та залучення фінансових ресурсів для реалізації проектів місцевого розвитку агломерацій Карпатського регіону, крім інституціоналізації взаємовідносин громад шляхом створення асоціацій (за прикладом Асоціації «Львівська агломерація»), кожна така організація повинна мати проектний офіс, який на основі проектних пропозицій від територіальних громад готуватиме заявки на отримання грантів. Проте, для фінансування діяльності таких проектних офісів також необхідні кошти, які мають бути виділені з місцевих бюджетів територіальних громад для формування Фонду асоціації. Критеріями визначення розміру таких внесків громад у Фонд асоціації можуть бути такі: (1) чисельність населення громади (сума внеску розраховується пропорційно до наявного населення); (2) доходи місцевого бюджету (сума внеску розраховується як відсоток від доходів бюджету); (3) план видатків на будівництво, розвиток транспортної інфраструктури та житлово-

³⁴⁰ The Ukraine Facility. Supporting Ukraine's recovery, reconstruction, and path towards EU accession. URL: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-assistance-ukraine/ukraine-facility_en?prefLang=pl

комунального господарства (сума внеску розраховується як відсоток від запланованих видатків з бюджету).

Для визначення суми внеску пропорційно до чисельності населення необхідно встановити розмір коштів, які будуть вноситися з місцевого бюджету у Фонд асоціації за кожного мешканця громади. При цьому, важливим етапом є обґрунтування витрат, пов'язаних із діяльністю проектного офісу, які мають фінансуватися з Фонду асоціації. Розмір цих витрат і буде визначати загальну суму, яка має надходити до Фонду щороку. Аналогічно, виходячи з обсягу витрат на діяльність проектного офісу можуть визначатися внески громад до Фонду асоціації у вигляді відсоткових платежів від доходів бюджетів громад чи планових витрат на реалізацію проектів розвитку.

Українська економіка за час війни зазнала значних збитків через втрату промислового потенціалу, знищення інфраструктури та демографічну кризу, що негативно вплинуло на бюджетну спроможність держави щодо підтримки місцевого розвитку. Агломерації Карпатського регіону не мають можливості формувати спеціальний фонд місцевого бюджету у розмірі, достатньому для реалізації проектів з будівництва, розвитку транспорту, дорожньої інфраструктури та житлово-комунального господарства. В цих умовах перспективним напрямом покращення фінансової спроможності агломерацій вважаємо залучення ресурсів, що надаються Європейським Союзом як в межах традиційних програм транскордонного співробітництва, так і згідно з програмами передвступної допомоги, що стали доступними для України з 2024 р. Для отримання фінансування з програм ЄС Івано-Франківська, Ужгородська та Чернівецька агломерації повинні створити асоціації для інституціоналізації взаємовідносин місцевих громад за прикладом Львівської агломерації. З метою активізації роботи асоціацій щодо участі у програмах ЄС та отримання фінансування для реалізації проектів розвитку доцільним є створення в кожній агломерації Фонду асоціації громад, з якого буде фінансуватися діяльність проектного офісу. Розмір внесків громад до Фонду асоціації може визначатися пропорційно до чисельності наявного населення або як відсоток від доходів бюджету чи відсоток від запланованих видатків з бюджету на будівництво, транспорт та житлово-комунальне господарство.

З метою практичного впровадження обґрунтованих вище заходів сформулюємо пропозиції для реалізації органами державної влади.

Верховній Раді України з метою створення законодавчої бази для функціонування агломерацій та їх фінансових інструментів:

1. Прийняти Закон України «Про агломерації», який визначить статус агломерацій як специфічної форми територіального співробітництва та запровадить механізм «обов'язкового добровільного» співробітництва (подібний

до європейських асоціацій метрополій), що сприятиме інституціоналізації відповідних агломераційних структур в Івано-Франківську, Ужгороді та Чернівцях.

2. В межах реформування Податкового та Бюджетного кодексів України впровадити положення, що дозволяють законно перераховувати членські внески з місцевих бюджетів до Фонду об'єднань громад. Рекомендується затвердити три альтернативні алгоритми розрахунку внесків (податок на душу населення, відсоток від доходу або відсоток від витрат на інфраструктуру), що забезпечить громадам фінансову гнучкість.

3. У Законі «Про агломерації» передбачити норму, яка забезпечить визнання агломераційних асоціацій бенефіціарами коштів ЄС, і на законодавчому рівні закріпить правосуб'єктність асоціації місцевого самоврядування, що надає їм право безпосередньо подавати заявки на отримання коштів з передвступних фондів (ІРА) та структурних фондів у рамках транскордонного співробітництва.

Кабінету Міністрів України та відповідним міністерствам з метою забезпечення співпраці та інтеграції з фондами ЄС:

1. Розробити модельний статут для агломераційних об'єднань, заснований на досвіді Львівської агломерації, з урахуванням специфічних характеристик прикордонних територій Карпатського регіону. - Міністерство розвитку громад та територій.

2. Створити механізм співфінансування проектів, що реалізуються агломераціями, які отримали кошти ЄС та фінансування з державного бюджету. При цьому, Фонд об'єднань громад слід розглядати як власний внесок, що підвищує кредитоспроможність та рейтинг заявок у транскордонних програмах. - Міністерство фінансів.

Обласним державним адміністраціям та обласним радам з метою просторової координації та експертної підтримки:

1. Забезпечити консультативну підтримку інституційної розбудови. Створити регіональні офіси підтримки агломерацій, які допомагатимуть територіальним громадам у процесі формування асоціацій та розробці справедливої моделі внеску до спільного фонду.

2. Синхронізувати Стратегії розвитку області з планами агломерацій. Визнати проекти у сферах транспорту, комунальних послуг та житлового господарства, які реалізуються агломераціями, ключовими для розвитку всього регіону, що сприятиме отриманню державного фінансування.

Територіальним громадам з метою забезпечення практичного впровадження та інтеграції ресурсів:

- при прийнятті рішень щодо створення Асоціації доцільно використати досвід формування Львівської агломерації як модель, що сприятиме швидкій інституціоналізації співпраці для спільного стратегічного планування;

- при створенні Фонду Асоціації громад прийняти одну з моделей фінансування, запропонованих у дослідженні (наприклад, відсоток від витрат на транспорт та житлово-комунальні послуги), що дозволить акумулювати капітал, необхідний для реалізації великих інфраструктурних проектів, які не можуть бути профінансовані однією громадою;

- сформувати міжмуніципальну команду експертів з питань залучення фондів ЄС в рамках Асоціації, що мінімізує адміністративні витрати та підвищить ефективність отримання транскордонних грантів.

Інституціоналізація у формі асоціацій дозволить агломераціям Західної України перестати бути сукупністю сусідніх муніципалітетів та стати єдиним економічним та правовим суб'єктом. Це є надзвичайно важливим, враховуючи статус України як кандидата на вступ до ЄС, де доступ до передвступних фондів вимагає можливості управління проектами в надрегіональному масштабі.

4.4. Публічні інвестиції як інструмент реалізації стратегічних цілей розвитку Львівської агломерації

Публічні інвестиції виступають базовим інструментом реалізації регіональної політики та трансформації стратегічних документів у конкретні управлінські дії, забезпечуючи стійкість та конкурентоспроможність територій. В умовах агломераційних утворень їх роль трансформується у напрямку забезпечення територіальної згуртованості, що передбачає покращення економічного добробуту регіонів та мінімізацію територіальних диспропорцій.

Сучасна парадигма державного управління регіональним розвитком передбачає, що інвестиційне планування повинно бути ієрархічно підпорядковане стратегічному баченню, де кожен проєктний запит у системі DREAM є ланкою в реалізації цілісної моделі агломераційного утворення. Аналіз інвестиційних проєктів територіальних громад Львівської агломерації дозволяє виявити закономірності просторового розвитку та оцінити здатність органів місцевого самоврядування до функціональної інтеграції в умовах сучасних викликів.

Значення інвестиційного планування для агломераційного розвитку визначається потребою подолання фрагментарності інвестиційної політики. За відсутності стратегічної узгодженості виникають ризики конкуренції за інвестора між сусідніми громадами замість формування спільних пропозицій.

У контексті Львівської агломерації, яка на сучасному етапі об'єднує 13 територіальних громад у Львівській області, інвестиційна політика набуває значення як механізм реалізації добровільної горизонтальної співпраці. Впровадження цифрової екосистеми DREAM дозволяє проаналізувати узгодженість проєктної діяльності з пріоритетами, визначеними у стратегічних документах регіону та агломерації.

Емпіричний аналіз проєктів громад агломерації свідчить про високу динаміку проєктної активності, де значна частина ініціатив перебуває на стадії виконання³⁴¹. Дані свідчать про високу концентрацію проєктів у межах Стратегічної цілі 2 «Якість життя», що корелює із загальнорегіональною тенденцією, де соціально орієнтовані ініціативи складають понад 58,5% загального масиву. Секторальна структура інвестицій демонструє виразний фокус на соціально-гуманітарній сфері: домінуючими напрямками є освіта, охорона здоров'я та житлово-комунальне господарство.

Таблиця 4.2

Оцінка відповідності проєктів стратегічним цілям Львівської агломерації

Стратегічна ціль агломерації	Приклад	Вартість проєктів	Частка (орієнтовно)	Рівень відповідності
Ціль 1: Згуртованість та стійкість	Облаштування укриттів (Підберізіцівська, Давидівська)	Середня	15%	Достатній (адаптація до воєнних викликів)
Ціль 2: Якість життя	Водопостачання, каналізування, ремонт шкіл (Пустомитівська, Давидівська)	Найвища	75%	Високий (пріоритет громад)
Ціль 3: Конкурентоздатність	Індустріальний парк (Жовківська), туристичні об'єкти (Львів)	Висока	10%	Недостатній (брак інноваційних проєктів)

*Джерело: складено авторами за³⁴²

Оцінка збалансованості інвестиційного портфеля виявляє суттєві структурні диспропорції, які можуть стати перешкодою для реалізації стратегічного бачення Львівської агломерації як інноваційного та логістичного хабу. Найбільш критичним є недофінансування Стратегічної цілі 3

³⁴¹ DREAM Аналітика: сайт. URL: <https://bi.dream.gov.ua/archive/#/projects>

³⁴² DREAM Аналітика: сайт. URL: <https://bi.dream.gov.ua/archive/#/projects>; Стратегія розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року: сайт. URL: [офіційне посилання на сайт ЛОБА або Асоціації]. (дата звернення: 15.06.2026).

«Конкурентоздатність», на яку в структурі публічних інвестицій припадає незначна частка порівняно з ремонтно-відновними роботами у соціальній сфері. Проекти, спрямовані на розвиток індустріальних парків, створення логістичних терміналів чи підтримку високотехнологічних кластерів, представлені одиничними ініціативами. Це вказує на те, що публічне інвестування наразі сфокусоване на вирішенні тактичних завдань виживання та базового комфорту, тоді як завдання формування доданої вартості залишаються переважно сферою очікувань від приватного капіталу або майбутніх державних програм.

За типами діяльності переважають реконструкція та капітальний ремонт існуючих об'єктів, що вказує на компенсаторний характер інвестування, спрямований на підтримання базової соціальної інфраструктури. Прикладами є модернізація освітніх закладів у Давидівській, Підберіздівській та Новояричівській громадах. Особливу роль відіграють масштабні медичні проекти Львівської громади, зокрема розбудова екосистеми реабілітації UNBROKEN, що відповідає гуманітарній місії агломерації в умовах воєнного стану.

Територіальна диференціація проектної активності в межах Львівської агломерації демонструє пряму залежність між інституційною спроможністю громад та їхньою функціональною роллю в системі розселення. Громади першого поясу, зокрема Давидівська, Підберіздівська та Пустомитівська, демонструють високу інтенсивність подання проектів, що пояснюється значним демографічним тиском, спричиненим процесами субурбанізації, та наявністю підготовлених управлінських команд. Натомість периферійні громади агломерації часто мають обмежені ресурси для підготовки якісної проектно-кошторисної документації, що створює ризики поглиблення внутрішньоагломераційних диспропорцій. Висока концентрація проектів у сфері освіти в громадах, що безпосередньо межують зі Львовом, є відповіддю на дефіцит місць у закладах соціальної інфраструктури через активне житлове будівництво. Таким чином, інвестиційна активність є не лише індикатором фінансових можливостей, а й віддзеркаленням здатності муніципалітетів адаптуватися до маятникової міграції та зростаючих потреб населення.

Наявність агломераційного ефекту в поданні інвестиційних проектів залишається на початковому етапі формування. Більшість ініціатив у системі DREAM мають локальний характер і обмежуються територією однієї громади, що свідчить про слабку міжмуніципальну координацію. Проте аналіз дозволяє виділити перші спроби функціональної інтеграції, зокрема в частині інженерної інфраструктури: проекти реконструкції очисних споруд у с. Підберізці та с. Підгірне закладають підвалини для створення єдиного екологічного простору та спільного управління водними ресурсами. Створення спільних послуг,

наприклад у сфері підтриманого проживання для ВПО та осіб похилого віку, що реалізується через міжмуніципальну взаємодію, демонструє потенціал формування спільних ринків соціальних послуг. Незважаючи на це, транспортна мобільність, яка є ключовим чинником згуртованості агломерації, наразі представлена на платформі DREAM переважно проєктами ремонту доріг окремих населених пунктів, а не інтегрованими рішеннями щодо створення агломераційних маршрутів чи перехоплювальних паркінгів

Натомість, у системі DREAM критично недостатньо представлені проєкти Куликівської селищної громади. Наявні записи щодо цієї громади часто обмежуються лише стадією розроблення проєктно-кошторисної документації, що контрастує з багатомільйонними проєктами виконання в сусідніх громадах. Основними причинами такої диспропорції є:

- дефіцит фахівців з проєктного менеджменту та стратегічного планування на рівні окремих громад;
- обмеженість ресурсів для забезпечення необхідного співфінансування масштабних об'єктів;
- брак досвіду міжмуніципальної співпраці за принципом «рівний з рівним».

Такий розрив у проєктній активності посилює ризики моноцентричного розвитку, де ресурси концентруються навколо Львова, а периферійні громади, як Куликівська, залишаються поза межами інтенсивних інвестиційних потоків.

Зіставлення проєктного наповнення DREAM із стратегічними документами виявляє зони стратегічного розриву і в контексті стратегічних пріоритетів Львівської області. Найбільша частка проєктів (58,6%) спрямована на Стратегічну ціль 2 «Якісне життя», що корелює з обласними пріоритетами розвитку людського капіталу. Проте Стратегічна ціль 1 «Економічна конкурентоспроможність» охоплена лише на 6,1%, що свідчить про недостатню кількість проєктів, спрямованих на інновації та підтримку бізнесу в межах області³⁴³.

Другою за значущістю є Стратегічна ціль 3 «Збалансований просторовий розвиток», на яку припадає 26,5 % проєктів. У її межах найбільше проєктів відповідає операційним цілям «Розвиток інфраструктури територіальних громад» та «Дорожньо-транспортна, логістична, транскордонна та інформаційно-комунікаційна інфраструктура». Це вказує на активну реалізацію проєктів з будівництва, реконструкції та ремонту доріг, транспортного сполучення, логістичних об'єктів, а також розвиток цифрової інфраструктури громад. Натомість операційна ціль «Стимулювання економічного розвитку

³⁴³ Стратегія розвитку Львівської області на період 2021-2027 років: сайт. URL: <https://loda.gov.ua/documents/49999>. (дата звернення: 15.06.2026).

сільських та гірських територій» представлена значно меншою кількістю проєктів, що може свідчити про недостатню проєктну підтримку цього напрямку³⁴⁴.

Проєкти, співвіднесені зі Стратегічною ціллю 4 «Чисте довкілля» та Стратегічною ціллю 5 «Туристична привабливість», формують порівняно незначну частку загального масиву. В окремих операційних цілях і завданнях цих стратегічних напрямів зафіксована повна відсутність проєктів, що вказує на наявність «порожніх зон» у реалізації екологічних та туристичних пріоритетів Стратегії. Зокрема, недостатньо представлені проєкти, спрямовані на збереження природної спадщини, розвиток природоохоронної інфраструктури, а також комплексне просування регіонального туристичного продукту³⁴⁵.

Загалом, виявлений розподіл проєктів демонструє дисбаланс між задекларованими стратегічними цілями та реальною структурою проєктної діяльності у Львівській області. Домінування проєктів соціальної інфраструктури свідчить про високий рівень відповідності поточних інвестиційних ініціатив нагальним потребам громад, однак водночас оголює недостатню проєктну підтримку економічного розвитку, інновацій, довкіллевих та туристичних напрямів, що визначені Стратегією як ключові для довгострокового розвитку регіону.

Поза увагою публічних інвестицій залишаються проєкти міжмуніципального співробітництва, які б мали системний вплив на всі 13 громад. Навіть успішні ініціативи часто мають статус пілотних і потребують масштабування.

Система управління публічними інвестиціями в агломерації стикається з низкою бар'єрів:

- Реактивний характер планування: проєкти часто є відповіддю на кризові виклики (облаштування укриттів), а не результатом реалізації довгострокового бачення розвитку агломерації.
- Методологічні обмеження DREAM: наявність технічних або дублюючих записів ускладнює об'єктивну оцінку реальних обсягів інвестування.
- Брак синхронізації: стратегічні плани 13 громад часто не узгоджені між собою, що веде до конкуренції за інвестора замість формування єдиного інвестиційного простору.

Узагальнення аналізу інвестиційного ландшафту Львівської агломерації дозволяє стверджувати, що існуюча структура публічних інвестицій є перехідною від локально-фрагментарної до інтегровано-агломераційної моделі. Основною системною проблемою є розрив між високим рівнем стратегічного

³⁴⁴ Стратегія розвитку Львівської області на період 2021-2027 років: сайт. URL: <https://loda.gov.ua/documents/49999>. (дата звернення: 15.06.2026).

³⁴⁵ Там само..

планування, зафіксованим у Стратегії агломерації, та інерційним характером проєктного наповнення системи DREAM, що орієнтоване на нагальні потреби відновлення. Для досягнення стратегічного бачення Львівської агломерації необхідна трансформація інвестиційного портфеля в напрямі збільшення частки проєктів з вираженим міжмуніципальним характером та високою доданою вартістю, що дозволить конвертувати просторову концентрацію населення в агломераційний ефект сталого розвитку.

РОЗДІЛ V. ІНСТИТУЦІЙНІ ДЕТЕРМІНАНТИ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ АГЛОМЕРАЦІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

5.1. Удосконалення управління сталим розвитком регіонів України на основі європейського досвіду формування агломерацій

Україна отримала статус країни-кандидата на вступ до ЄС і подальший рух на шляху євроінтеграції залежить від виконання багатьох умов, серед яких формування державної політики в різних сферах життєдіяльності з урахуванням цілей сталого розвитку та поступове приєднання до «Європейського зеленого курсу». Реалізація цілей сталого розвитку на державному та регіональному рівнях значною мірою залежить від ступеня залучення локальної компоненти, що передбачає ефективну співпрацю між різними зацікавленими сторонами та виконання відповідних завдань в об'єднаних громадах. Практичне впровадження концепції сталого розвитку потребує конкретних дій в межах регіональної політики, зокрема, формування стратегічних планів територіальних громад з урахуванням цілей сталого розвитку та їх виконання. Проте, досягнення цілей сталого розвитку на регіональному рівні стримується проблемами, що виникають в місцевих громадах внаслідок недостатніх фінансових ресурсів, обмежених можливостей використання наявного потенціалу, неефективного управління та слабкої координації взаємодії зацікавлених сторін.

В умовах глобальної економіки відбувається посилення ролі агломерацій, як осередків концентрації товарів, капіталу, послуг та інноваційних ідей, що забезпечують тісний взаємозв'язок регіонального розвитку з міжнародним середовищем. Міські агломерації є джерелом низки загроз сталому розвитку регіону, які проявляються, зокрема, у зростанні шкідливих викидів в атмосферне повітря, накопиченні значних обсягів побутових відходів, нерозвиненості інфраструктури, погіршенні якості життя населення. Водночас, в агломераціях сконцентровані важливі ресурси для вирішення проблем сталого розвитку. Наприклад, кваліфіковані кадри, інноваційні підприємства, науково-дослідні установи та інвестиційні фонди, діяльність яких, за умови створення відповідного інституційного середовища, може сприяти зниженню загроз сталому розвитку агломерації та регіону загалом.

Формування агломерацій в Україні відбувається в умовах невизначеності та недостатнього нормативно-правового забезпечення, тому система управління розвитком таких територіальних об'єднань потребує впровадження сучасних інституційних інструментів. В країнах ЄС процеси формування та розбудови агломерацій почалися значно раніше і вже накопичено значний обсяг інформації

щодо управління агломераціями в контексті сталого розвитку. З огляду на активізацію євроінтеграційного процесу України та необхідність досягнення цілей сталого розвитку, актуальним напрямом досліджень є вивчення досвіду країн ЄС щодо управління сталим розвитком на регіональному рівні з урахуванням можливостей вирішення проблем із залученням потенціалу агломерацій.

В Україні процес формування агломерацій ускладнюється низкою проблем нормативно-правового характеру та не враховує потреб забезпечення сталого розвитку в межах агломераційних утворень. З іншого боку, заходи, що розробляються з метою забезпечення сталого розвитку регіону, не передбачають можливостей використання агломераційного потенціалу для зниження загроз сталому розвитку на регіональному рівні. Отже, для комплексного вирішення проблем сталого розвитку регіонів України та формування агломерацій, актуальними залишаються питання ефективного управління сталим розвитком з урахуванням можливостей використання потенціалу агломерацій. У зв'язку з цим необхідним є вивчення європейського досвіду щодо реалізації концепції сталого розвитку в регіонах і досягнення відповідних цілей, у тому числі й за рахунок ефективного управління агломераціями. На основі аналізу європейського досвіду формування агломерацій необхідно розробляти заходи з удосконалення управління сталим розвитком регіонів України. Розробка інструментів управління сталим розвитком регіону повинна відбуватися з урахуванням потенціалу агломерацій та на основі результатів аналізу інституційного забезпечення реалізації концепції сталого розвитку на регіональному рівні в Україні та країнах ЄС, а також узагальненні європейського досвіду формування агломерацій в контексті сталого розвитку.

В науковій літературі сталий розвиток визначають як «гармонійний (рівномірний, збалансований) розвиток, процес змін з метою зміцнення нинішнього та майбутнього ресурсного потенціалу для забезпечення належної якості життя людей, при якому узгоджуються: експлуатація природних ресурсів, галузева структура інвестицій, орієнтація науково-технічного розвитку, розвиток особистості; інституціональне середовище»³⁴⁶. Застосування системного та процесного підходів дозволяє визначити сталий розвиток регіону як «процес системного перетворення, перехід до нової структури об'єкта, що забезпечує якісно новий, більш високий рівень ефективності використання ресурсного потенціалу системи»³⁴⁷. Згідно такого підходу, сталий розвиток регіону забезпечується завдяки переходу кількісних змін усіх елементів соціально-економічної системи в якісні, в результаті чого відбувається покращення якісних характеристик системи. Отже, досягнення цілей сталого

³⁴⁶ Зеркалов Д. В. Проблеми екології сталого розвитку. К.: Основа, 2013. 430 с.

³⁴⁷ Бабець І.Г. Сталий розвиток і безпека регіону: посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 268 с.

розвитку на регіональному рівні повинно відбуватися через підвищення якості усіх складових системи, до яких належать і агломерації. Відповідно, розбудова агломерацій за умови збалансування економічної, соціальної та екологічної сфер життєдіяльності є важливою складовою забезпечення сталого розвитку регіонів України.

Екологічна політика ЄС відображається в програмах дій для збереження довкілля з початку 1970-х років, а у 2015 р. країни-члени ЄС підтримали остаточне ухвалення Порядку денного на період до 2030 року та Цілей розвитку ООН разом із Паризькою кліматичною угодою³⁴⁸. У грудні 2019 р. Європейська комісія представила Європейську зелену угоду – нову стратегію зростання і перетворення ЄС на сучасну, ресурсоефективну та конкурентоспроможну економіку, в якій: у 2050 р. чисті викиди парникових газів будуть нульовими; економічне зростання відокремлено від використання ресурсів; природний капітал охороняється, раціонально управляється та відновлюється; здоров'я та добробут громадян захищені від ризиків і впливів, пов'язаних із навколишнім середовищем³⁴⁹. З 2021 р. в ЄС впроваджено 8-му програму дій з охорони довкілля до 2030 року, яка спрямована на досягнення цілей Європейської зеленої угоди щодо навколишнього середовища та зміни клімату. Європейський парламент 22 листопада 2023 р. ухвалив серію поправок до договорів ЄС, спрямованих на посилення реалізації цілей сталого розвитку в ЄС і в зовнішній політиці Союзу³⁵⁰. Ці поправки включають більш амбітні положення щодо зменшення глобального потепління, захисту біорізноманіття, покращення результатів у сфері охорони здоров'я та освіти, забезпечення повної зайнятості та прискорення соціального прогресу.

Європейські документи щодо реалізації цілей сталого розвитку становлять основу для формування в країнах-членах ЄС державних, регіональних та локальних стратегічних документів, які при плануванні основних заходів враховують не лише спеціалізацію регіонів та міст, а й необхідність збалансування економічної, соціальної та екологічної складових для досягнення кожної стратегічної цілі та виконання операційних завдань. Так, Рамкова стратегія розвитку Відня «Smart City Vienna 2019-2050»³⁵¹, яка базується на попередніх ініціативах («Smart City Wien» та «Innovative Vienna 2020»), була доповнена заходами з цифровізації, адаптації до наслідків зміни клімату,

³⁴⁸ Lafortune, G. and G. Schmidt-Traub (2019). Exposing EU Policy Gaps to Address the Sustainable Development Goals. Brussels, European Economic and Social Committee (EESC). URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/3843ae62ba79-11ea-811c-01aa75ed71a1/language-en>.

³⁴⁹ EU Environment Policy. European Green Deal. EU Policies & Regulations. Retrieved from <https://wecoop.eu/regional-knowledge-centre/eu-policies-regulations/>.

³⁵⁰ European Parliament. Proposals of the European Parliament for the Amendment of the Treaties. Resolution of 22 November 2023 (2022/2051(INL)). Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0427_EN.pdf.

³⁵¹ Smart City Wien. URL: <https://www.wien.gv.at/stadtentwicklung/studien/pdf/b008552.pdf>.

**Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни
та повоєнного відновлення України**

функціонування циркулярної економіки та використання матеріалів на основі переробки, що узгоджується з цілями «Порядку денного сталого розвитку ООН до 2030 року», при цьому в її структурі не виокремлюються виміри якості життя, ресурсів та інновацій. Навпаки, кожна цільова сфера Рамкової стратегії поєднує всі три керівні принципи: необхідність збереження ресурсів; покращення якості життя та забезпечення соціальної інтеграції; впровадження інновацій як ключового важеля сталого розвитку (табл. 5.1).

Таблиця 5.1

Цілі сталого розвитку в стратегічних документах європейських агломерацій

Документ	Візія	Цілі
Віденська агломерація		
VIENNA 2030 – Economy and Innovation	Створення добробуту та покращення якості життя для всіх жителів завдяки забезпеченню високоякісних робочих місць та удосконаленню інфраструктури	- нові технології в охороні здоров'я як основа доступних медичних послуг; - цифровізація та захист інформації; - технологічно передові інтелектуальні рішення місцевої адміністрації для підвищення інвестиційної привабливості; - стимули для бізнесу та креативних індустрій
Smart City Wien 2019-2050	Найкраща якість життя для всіх жителів Відня з мінімальним використанням ресурсів завдяки комплексним інноваціям	- розвиток міста на основі високої продуктивності міського господарства, ефективного використання ресурсів і конкурентоспроможності; - реалізація інноваційних проєктів для соціально-екологічної трансформації економіки; - цифровізація муніципальних підприємств, використання цифрових даних та штучного інтелекту в програмуванні заходів з економії ресурсів і підвищення якості життя
Будапештська агломерація		
The Budapest 2030 Long-Term Urban Development Concept	Будапешт має стати зразковою метрополією у наступні 20 років з точки зору економічної ефективності, інновацій, культурних досягнень, антропогенного та природного середовища, рівних можливостей для всіх мешканців	- створення антропогенного середовища і зручного громадського простору, сприяння творчості, стійкості економіки та екологічному розвитку; - розвиток Будапешта як місця для роботи, використовуючи наявні навички робочої сили, регулювання економіки, інфраструктуру та послуги; - розвиток регіонального, національного та міжнародного співробітництва, що зміцнює позиції міста та сприяє оптимальному регіональному розподілу ресурсів і завдань
Дублінська агломерація		
The Dublin City Development Plan (2022-2028)	Столиця, яку люди обирають для життя, роботи та обміну досвідом, відпочинку, інвестування та спілкування.	- зменшення викидів вуглецю на 40% до 2030 р. та перехід до безemisийної економіки у 2050 р.; - забезпечення цільових інвестицій в інфраструктуру та послуги, оптимальне використання громадського транспорту для створення компактного міста; - досягнення стійкого зростання, конкурентоспроможності, інклюзивності та резильєнтності міста на основі диверсифікації локальної економіки і створення якісних робочих місць;

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

		- перехід до екологічно чистих видів транспорту, використання громадського транспорту, декарбонізація транспорту
--	--	--

**Джерело: складено автором за даними³⁵²*

При плануванні розвитку міста Дублін використано стратегічний підхід до розробки заходів, який полягає в інтеграції принципів пом'якшення клімату та їх адаптації до всіх розділів плану, щоб забезпечити зниження вмісту вуглецю в повітрі та стійкість міста до зміни клімату. Наприклад, ціль «Зрівноважений рух і транспорт» передбачає зменшення поїздок приватних автомобілів з бензиновими та дизельними двигунами, сприяння активним подорожам (пішохідні та велосипедні доріжки) і використанню громадського транспорту, що спрямовано на зниження негативного впливу транспорту та довкілля, полегшення пересування в межах Дублінської агломерації. Цей підхід сприяє інтеграції землекористування та транспорту, удосконаленню активної туристичної інфраструктури, переходу до екологічних способів пересування, водночас усуваючи затори та зменшуючи пов'язані з транспортом викиди CO₂³⁵³.

З 2016 року реалізується концепція Métropole du Grand Paris (Метрополія Великого Парижа), яка спрямована на перетворення столичного регіону в один із найпривабливіших та з найвищими стандартами якості життя. Циркулярну економіку визначено основним напрямом для забезпечення економічної стійкості та розвитку Паризької метрополії, що відображено в таких стратегічних цілях: «міський метаболізм» – покращення знань про потоки ресурсів та визначення шляхів їх оптимізації; сприяння циркулярній економіці через локальні та спільні мережі; підтримка переходу до циркулярної економіки. Реалізується державно-приватна програма, яка сприяє впровадженню циркулярних закупівель в різних сегментах. Metropole щороку фінансує кілька інфраструктурних проектів для розвитку економіки замкнутого циклу, включаючи міські центри сільського господарства, центри переробки та повторного використання³⁵⁴.

В Україні агломерації обласних центрів та столична агломерація є фактично сформованими, але наразі не мають юридичного статусу, оскільки проект закону «Про міські агломерації» не розглянутий та не ухвалений

³⁵² Складено автором за: Smart City Wien. URL: <https://www.wien.gv.at/stadtentwicklung/studien/pdf/b008552.pdf>; VIENNA 2030 – Economy & Innovation. URL: <https://www.wien.gv.at/english/businessmedia/vienna-2030.html>; The Dublin City Development Plan (2022-2028). URL: <https://www.dublincity.ie/residential/planning/strategic-planning/dublin-city-development-plan/development-plan-2022-2028>; The Budapest 2030 Long-Term Urban Development Concept. URL: https://archiv.budapest.hu/Documents/V%C3%A1ros%C3%A9p%C3%ADt%C3%A9si%20F%C5%91oszt%C3%A1ly/Budapest2030_ENG_summary.pdf

³⁵³ The Dublin City Development Plan (2022-2028). URL: <https://www.dublincity.ie/residential/planning/strategic-planning/dublin-city-development-plan/development-plan-2022-2028>

³⁵⁴ Greater Paris Metropolis, France. URL: <https://circularcitiesdeclaration.eu/cities/greater-paris-metropolis>.

Верховною Радою України. Також не були внесені відповідні зміни та доповнення до чинних законодавчих актів, які б визначали агломерацію як одну з форм співробітництва громад. Водночас, у Державній стратегії регіонального розвитку України на 2021-2027 рр. в межах стратегічної цілі «Формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, кліматичному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах» передбачена оперативна ціль №1 «Забезпечення інтегрованого розвитку територій з урахуванням інтересів майбутніх поколінь», одним із завдань якої визначено «створення законодавчої основи функціонування та розвитку агломерацій, забезпечення збалансованого просторового розвитку територій, що входять до їх складу»³⁵⁵.

Отже, агломерації розглядаються як важлива складова сталого розвитку на регіональному рівні, але їх функціонування не регламентується законодавчо, що ускладнює вирішення проблем фінансування реалізації спільних проектів та робить не дієвим механізм державного стимулювання співробітництва громад в межах агломерації. Так, у Законі України «Про співробітництво територіальних громад» передбачено державне стимулювання співробітництва, якщо воно «здійснюється більш як трьома суб'єктами», а фінансова підтримка з боку держави може відбуватися через «надання субвенцій місцевим бюджетам суб'єктів співробітництва у пріоритетних сферах державної політики»³⁵⁶. Субвенції є одним з основних інструментів державної підтримки співробітництва громад в межах агломерацій, але при цьому не визначені пріоритетні сфери державної політики, які є умовою отримання субвенцій для фінансування таких проектів.

Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» визначає цілі сталого розвитку, проголошені Генеральною Асамблеєю ООН, як орієнтири для «розроблення проектів прогнозних і програмних документів, проектів нормативно-правових актів з метою забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України»³⁵⁷. Відповідно до цього Указу необхідно доповнити Закон України «Про співробітництво територіальних громад» (ст. 15, п. 1.1) пріоритетними сферами державної політики, які спрямовані на досягнення цілей сталого розвитку.

³⁵⁵ Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.

³⁵⁶ Про співробітництво територіальних громад. Закон України № 1508-VII від 17.06. 2014 року. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>.

³⁵⁷ Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Указ Президента України № 722/2019 від 30.09. 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.

Вивчення структури, цілей та завдань Стратегії розвитку Львівської агломерації дозволяє зробити висновок про відповідність цього документу цілям сталого розвитку та його узгодженість з Державною Стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 роки та Стратегією розвитку Львівської області на період 2021-2027 років. Зокрема, у Стратегії розвитку Львівської агломерації стратегічна ціль 2 «Якість життя» включає операційну ціль «2.1. Інтегрована система мобільності»³⁵⁸, що відповідає операційній цілі «3.2. Дорожньо-транспортна, логістична, транскордонна та інформаційно-комунікаційна інфраструктура» в стратегічній цілі «Збалансований просторовий розвиток», визначеної Стратегією розвитку Львівської області³⁵⁹. Водночас, існує потреба коригування цілей в Стратегії розвитку Львівської області з урахуванням економічної, соціальної та екологічної складової, відображаючи інноваційні інструменти їх забезпечення та потенційні ефекти для сталого розвитку в результаті реалізації пропонованих заходів. Наприклад, операційну ціль 3.2 в межах стратегічної цілі «Збалансований просторовий розвиток» сформулюємо як «Збалансований дорожній рух та транспортні мережі», а завдання для її реалізації з урахуванням сталого розвитку Львівської агломерації визначимо як: (1) декарбонізація транспорту, сприяння використанню транспортних засобів з низьким рівнем викидів, електромобілів та громадського електротранспорту; (2) розвиток пішохідної та велосипедної інфраструктури; (3) застосування інноваційних підходів до організації паркування приватного транспорту, зменшення заторів, зниження викидів CO₂.

Стратегія розвитку Львівської агломерації узгоджена з основними стратегічними документами в частині формулювання цілей сталого розвитку, проте виконання відповідних завдань потребує фінансових ресурсів, що в умовах війни складно забезпечити, оскільки доходи місцевих громад не достатні для реалізації масштабних проектів, а кошти державного бюджету спрямовуються на оборону країни. Після отримання Україною статусу країни-кандидата на вступ до ЄС, територіальні громади, що співпрацюють в межах агломерацій, мають можливість подавати проектні заявки на отримання фінансування з Європейських фондів за програмами URBACT IV, «Interreg Europe» (напрямок С), «Горизонт Європи», «Цифрова Європа», «Програма дій із навколишнього середовища та клімату (LIFE)». Для залучення і ефективного використання фінансів з програм ЄС територіальні громади повинні співпрацювати і консолідувати свої організаційні зусилля для використання наявного потенціалу. Забезпечення партнерства та інтегрованого підходу до вирішення спільних проблем сталого розвитку громад потребує створення інституції, яка

³⁵⁸ Стратегія розвитку Львівської агломерації на період до 2027 р. URL: <https://loda.gov.ua/documents/87308>.

³⁵⁹ Стратегія розвитку Львівської області на період 2021-2027 років. URL: <https://loda.gov.ua/documents/49999>.

плануватиме розвиток усієї агломерації, а також зміцнення організаційних та фінансових механізмів підтримки цього процесу.

Об'єктивний процес формування агломерацій в Польщі упродовж останніх десяти років значною мірою підтримується на законодавчому рівні, а співпраця об'єднаних громад інституціоналізується відповідно до змін, які відбуваються у політиці згуртування ЄС. Так, якщо упродовж 2004-2013 рр. допомога структурних фондів ЄС зосереджувалася в основному на фінансуванні заходів, спрямованих на вирівнювання диспропорцій розвитку між регіонами, то політика згуртування на 2014-2020 рр. основний акцент розподілення фінансової допомоги зробила на підвищенні конкурентоспроможності регіонів за рахунок використання ендегенного потенціалу, у тому числі й агломерацій.

Політика згуртування на 2021-2027 рр. визначила такі основні цілі: (1) більш конкурентоспроможна та розумна Європа; (2) більш екологічна Європа - перехід від економіки з низьким рівнем викидів CO₂ до економіки з нульовими викидами; (3) більш пов'язана Європа завдяки збільшенню мобільності; (4) Європа з сильнішим соціальним виміром і більш інклюзивним характером; (5) Європа ближча до своїх громадян через підтримку стратегій розвитку на місцях та стійкий міський розвиток у ЄС³⁶⁰.

Вказані цілі політики згуртування ЄС визначають відповідні стратегічні пріоритети агломерацій, які повинні забезпечувати досягнення результатів згідно принципів сталого розвитку. Наприклад, очікуваними результатами реалізації стратегії розвитку агломерації визначаються: підвищення туристичної привабливості та посилення ролі туризму в економічному розвитку; підвищення рівня надання соціальних послуг та припинення процесів депопуляції; концентрація підприємств нової економіки та збільшення пропозиції привабливих робочих місць; забезпечення зовнішньої та внутрішньої транспортної доступності; покращення природного середовища, безпеки та адаптації до зміни клімату³⁶¹.

Збалансований розвиток агломерацій є невід'ємною частиною зрівноваженого розвитку регіонів, що забезпечується посиленням стійкості з точки зору виробництва, споживання, захисту навколишнього середовища та забезпечення належної якості життя населення, більшість якого зосереджена у містах. Процеси урбанізації перемістили центр політики сталого розвитку з регіонального рівня на рівень великих міст, що особливо проявляється в сферах освіти, охорони здоров'я, промисловості та інфраструктури, боротьби зі зміною клімату. Ціль 5 політики згуртування, яка зосереджена на стійкому розвитку міст

³⁶⁰ Polityka spójności. URL: <https://wielkopolska.eu/component/content/article/5235-polityka-spojnosci?catid=171:uncategorised&Itemid=580>.

³⁶¹ Ponadlokalna Strategia Rozwoju Aglomeracji Dzierżoniowskiej do 2030 roku. URL: <https://pow.dzierzonow.pl/ponadlokalna-strategia-rozwoju-aglomeracji-dzierzoniowskiej-2030.html>.

і громад, об'єднує всі вищезазначені елементи. Проблеми локального та регіонального розвитку найкраще відомі місцевим органам влади, що робить їх ключовими бенефіціарами фінансування з фондів ЄС. У фінансовій перспективі 2021–2027 рр. 44% коштів ЄС (понад 33,5 млрд євро), запланованих для Польщі, будуть використані на регіональному рівні для інвестицій у будівництво доріг і мостів, реалізацію освітніх проектів і підтримки підприємництва³⁶².

Ефективність функціонування агломерації визначається здатністю ухвалення рішень на нижчих щаблях ієрархії управління та високим рівнем інтеграції громад, що забезпечує вирішення спільних проблем. Стратегічне управління розвитком агломерацій в Польщі здійснюється за допомогою інструментів та заходів, які визначаються у відповідних стратегіях, що розроблені агломераціями на період до 2030 р. Стратегії розвитку агломерацій спрямовані на забезпечення спільного планування діяльності на території кількох функціонально пов'язаних гмін.

Одним із ключових інструментів забезпечення сталого розвитку агломерацій в Польщі є інтегровані територіальні інвестиції (ІТІ), цілі яких полягають у: сприянні партнерській моделі співпраці між різними адміністративними одиницями у функціональних міських зонах; підвищенні ефективності втручань, що здійснюються шляхом впровадження інтегрованих проектів, які комплексно відповідають потребам і проблемам міст і функціонально пов'язаних з ними територій; збільшенні впливу міст та функціонально пов'язаних територій на форму та спосіб реалізації заходів, які підтримуються в рамках політики згуртування³⁶³.

У Польщі застосування ІТІ є більш масштабним порівняно з іншими країнами ЄС, оскільки охоплює не лише великі міста, але й їхні функціональні зони. Для здійснення ІТІ залучаються ресурси Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР) та Європейського соціального фонду (ЕСФ). У програмному періоді 2014-2020 рр. ІТІ були реалізовані як частина спеціально виділених асигнувань у кожній із 16 регіональних програм та опосередковано в рамках національних програм (додаткові проекти, що фінансуються з Програми інфраструктури та довкілля та Програми Східної Польщі) для фінансування інтегрованих проектів. Загалом використання ІТІ передбачалося у 24 функціональних зонах, включаючи 17 функціональних зон у великих містах воєводств (через міцні функціональні зв'язки було створено спільну ІТІ для Бидгоща та Торуня) та 7 у функціональних зонах субрегіональних/регіональних

³⁶² Stanowisko w sprawie przyszłości polityki spójności. Unia metropolii polskich. URL: <https://metropolie.pl/artukul/stanowisko-w-sprawie-przyszlosci-polityki-spojnosci>.

³⁶³ Zintegrowane Inwestycje Terytorialne. Portal Funduszy Europejskich. URL: <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/zasady-dzialania-funduszy/zintegrowane-inwestycje-terytorialne/>.

міст у чотирьох воєводствах - Сілезькому (Ченстохова, Рибнік, Бельсько-Бяла), Нижньосілезькому (Єленья Гура, Валбжих), Великопольському (Каліш-Острів) і Західнопоморському (Кошалін-Колобжег-Бялогард).

Основним джерелом фінансування ІТІ у Польщі у 2014-2020 рр. стали 16 регіональних програм, в рамках яких на впровадження ІТІ виділено майже 3,8 млрд євро, що значно перевищило обов'язкові 5% коштів ЄФРР, тобто приблизно 2,2 млрд євро, і додатково включало кошти ЄСФ. Разом із національними операційними програмами, згідно яких Міністерство розвитку надає підтримку додатковим проектам, для реалізації ІТІ було виділено приблизно 6,2 млрд євро³⁶⁴.

Ці інвестиції спрямовувалися для реалізації проектів з: розвитку сталого та ефективного транспорту, що з'єднує місто та його функціональну зону; відновлення соціально-економічних функцій деградованих ділянок функціональної території міста; покращення стану навколишнього природного середовища у функціональній зоні міста; підтримки енергоефективності та переходу до економіки з низьким рівнем викидів CO₂; покращення доступу та якості публічних послуг у всій функціональній зоні; зміцнення досліджень, технологічного розвитку та інновацій.

Як показує досвід Польщі, кошти, які муніципалітети виділяють на проекти, надходять переважно з фондів ЄС та національних державних програм, а меншою мірою використовуються поворотні форми інвестиційного фінансування (кредити). Проте, не завжди вдається отримати кошти для запланованих інвестицій із фондів ЄС, тому набувають розвитку альтернативні джерела фінансування. Однією з таких форм в Польщі є фінансування проектів за формулою державно-приватного партнерства, яка використовується у випадку інвестиційних та операційних проектів, що реалізуються на основі довгострокового договору, укладеного між державними органами та суб'єктами приватного сектору, метою яких є створення необхідної матеріальної, фінансової та організаційної інфраструктури, що дозволяє надання державних послуг. Проекти за формулою державно-приватного партнерства реалізуються переважно в таких сферах, як: будівництво паркінгів; громадський транспорт; дорожньо-транспортна інфраструктура; інфраструктура водопостачання, каналізації, теплопостачання; освітлення міста³⁶⁵.

Використання в Україні польського досвіду фінансування проектів в межах агломерацій повинно поєднуватися з керівними принципами сталого розвитку і передбачати державне стимулювання «зелених» інвестицій, що спрямовуються в

³⁶⁴ Zintegrowane Inwestycje Terytorialne. Portal Funduszy Europejskich. URL: <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/zasady-dzialania-funduszy/zintegrowane-inwestycje-terytorialne/>.

³⁶⁵ Strategia Rozwoju Ponadlokalnego Aglomeracji Konińskiej 2030. URL: <https://aglomeracijakoninska.org/strategia>.

інноваційні проекти з ресурсозбереження, підвищення якості життя, покращення екології і забезпечують перехід кількісних змін в якісні (рис. 5.1).

Рис. 5.1. Управління сталим розвитком регіону на основі потенціалу агломерацій

**Джерело: складено автором*

Крім цього, важливим напрямом удосконалення управління сталим розвитком регіону є застосування комплексного підходу до стратегічного планування розвитку агломерації із дотриманням принципів ресурсозбереження, високої якості життя та соціальної інтеграції, впровадження інновацій, що забезпечить перехід соціально-економічної системи до нового більш якісного стану.

З точки зору ефективного використання потенціалу агломерацій як складової сталого розвитку регіону важливим завданням є інституціоналізація процесу формування та розбудови агломерацій. Позиціонування агломерації в планах просторового розвитку регіону як єдиної функціональної системи, для якої плануються заходи з урахуванням інтересів всіх громад, що входять до складу агломерації, дозволить покращити адаптацію системи до змін в зовнішньому середовищі. При цьому, план розвитку кожної громади є детальною версією відповідної частини стратегії розвитку агломерації, що, своєю чергою, деталізує інструменти і засоби досягнення стратегічних цілей сталого розвитку регіону в частині вирішення проблем агломерації. Для зміцнення адаптивної спроможності регіону протистояти загрозам, що виникають внаслідок кліматичних змін, обмеженості ресурсів та низького рівня якості життя

населення, важливим напрямом стратегічного планування є впровадження програм цифровізації та розвитку циркулярної економіки.

Агломерації стали важливими осередками реалізації концепції сталого розвитку в країнах ЄС завдяки розробці і реалізації стратегій розвитку агломерацій, які узгоджені з іншими стратегічними документами в частині формування цілей та завдань в економічній, соціальній та екологічній сферах. Відповідно, імплементація європейського досвіду в Україні щодо застосування ефективних інструментів управління сталим розвитком на локальному та регіональному рівнях повинна відбуватися за такими напрямками: (1) формулювання стратегічних цілей розвитку агломерації та регіону з урахуванням всіх керівних принципів сталого розвитку, що передбачають необхідність збереження ресурсів, покращення якості життя та забезпечення соціальної інтеграції, впровадження інновацій як ключового важеля сталого розвитку; (2) інституціоналізація процесу формування і функціонування агломерацій шляхом розробки і впровадження нормативно-правового забезпечення та внесення змін до існуючих законодавчих актів щодо визначення статусу і структурних елементів управління агломерації як складової системи регіонального розвитку; (3) вирішення проблеми фінансування проектів сталого розвитку, що реалізуються в агломерації, на основі впровадження державних стимулів для «зелених» інвестицій та інструментів державно-приватного партнерства щодо забезпечення інвестицій бізнесових структур в розбудову міської інфраструктури; (4) зміцнення спроможності регіону протистояти загрозам, що виникають внаслідок кліматичних змін, обмеженості ресурсів та низького рівня якості життя населення, використовуючи сучасні інструменти в межах програм цифровізації та розвитку циркулярної економіки.

На основі результатів проведеного дослідження сформульовані висновки і пропозиції для органів влади різних рівнів ієрархії управління.

Верховній Раді України з метою створення правової бази для управління міськими агломераціями відповідно до принципів концепції зрівноваженого (сталого) розвитку:

- доповнити законодавство про місцеве самоврядування та регіональний розвиток визначенням «агломерації» як суб'єкта сталого розвитку: визначити її правовий статус, структуру керівних органів та компетенції щодо планування на місцевому та регіональному рівнях;

- впровадити стимули для «зелених» інвестицій шляхом прийняття змін до Податкового кодексу, які передбачають стимули для підприємств, що реалізують проекти в рамках державно-приватного партнерства, спрямовані на розвиток громадського транспорту з нульовими викидами, підвищення енергоефективності житла та управління відходами;

- створити правову базу для обов'язкового включення міськими агломераціями в стратегії місцевого розвитку показники циркулярності економіки.

Кабінету Міністрів України та відповідним міністерствам:

- розробити Національну стратегію розвитку агломерацій, яка забезпечить інтеграцію цілей сталого розвитку (екологічне, соціальне та економічне управління) з інноваціями як основним рушієм зростання;

- впровадити Програму підтримки цифровізації територіального управління, згідно якої передбачити створення платформ «Розумного міста»/«Розумного регіону» для агломерацій, що дозволяють здійснювати моніторинг споживання ресурсів у режимі реального часу та моделювання кліматичних загроз;

- забезпечити стандартизацію проектів державно-приватного партнерства у міській інфраструктурі. Розробка Міністерством економіки готових шаблонів договорів та процедур для приватних інвесторів, що знизить бар'єр для входу бізнесу в проекти міського відродження та технічної модернізації.

Обласним державним адміністраціям та обласним радам з метою забезпечення стратегічної координації та адаптації до змін клімату:

- створити регіональні центри для підтримки агломерацій у використанні сучасних аналітичних інструментів для протидії наслідкам зміни клімату та управління обмеженими водними та енергетичними ресурсами;

- забезпечити узгодження регіональних стратегій з цілями агломерації в частині відповідності планів просторового розвитку регіону потребам агломерацій, що динамічно розвиваються, з особливим акцентом на екологічних проблемах та адаптивності до кліматичних змін.

Територіальним громадам:

- забезпечувати інституціоналізацію міжмуніципального співробітництва на основі створення спільних рад/офісів агломерації, відповідальних за впровадження інноваційних та екологічно чистих проектів (наприклад, спільна мережа прокату міських велосипедів, інтегрована система управління відходами);

- впроваджувати стандарти циркулярної економіки шляхом сприяння розвитку місцевих енергетичних кластерів та компаній, які переробляють вторинну сировину, що безпосередньо вплине на ефективність використання ресурсів у регіоні;

- використовувати цифрові інструменти для залучення мешканців до процесів прийняття рішень щодо стратегічних цілей розвитку, забезпечення більшої інклюзивності та прийняття екологічно чистих змін.

Реалізація вищезазначених пропозицій дозволить перейти від реактивного кризового управління до проактивного розвитку стійкості в міських районах. Використання інновацій як важеля розвитку, одночасно забезпечуючи фінансову безпеку через державно-приватне партнерство та «зелені» інвестиції, є єдиним способом сталого покращення якості життя мешканців у контексті європейської інтеграції України.

5.2. Стан та перспективи екологічно збалансованого розвитку Львівської агломерації

Необхідність адаптації українських міст до воєнних викликів, які загострили значну кількість екологічних проблем, пов'язаних із збільшення викидів парникових газів, руйнуванням промислової та енергетичної інфраструктури, забрудненням ґрунтів, води та втратою біорізноманіття, вимагає концентрації зусиль та фінансових ресурсів для поточного та майбутнього відновлення, у т. ч. з врахуванням засад екологічно збалансованого розвитку. Більш швидше та ефективніше вирішення зазначених проблем можна забезпечити створенням міської агломерації. Адже інтеграція міста-центра агломерації та його прилеглих територій в таких основних напрямках як транспортна мобільність, економічна співпраця, просторовий розвиток та захист довкілля відкриває більше можливостей та перспектив завдяки концентрації матеріальних, людських, інвестиційних та інших ресурсів. Інтеграційні процеси в агломерації можуть також поширюватись на медицину, культуру, освіту, інноваційний розвиток та інші сфери. Відтак, на нашу думку, як єдиний функціональний простір агломерація на відміну від окремих громад, навіть досить успішних, буде відрізнятися достатньою високою резильєнтністю та адаптивністю до регіональних, загальнодержавних чи глобальних змін, у т. ч. таких як війна, стихійне лихо, епідемія тощо.

Реалізація «зеленого» переходу в Україні має передбачати комплексне вирішення екологічних та кліматичних проблем в енергетиці, промисловій політиці, сільському господарстві, транспортній системі тощо через:

1. Розвиток відновлювальних джерел енергії (вітрової, сонячної, гідроенергетики та біоенергетики (деревина, с/г відходи та ін.)).
2. Забезпечення енергоефективності через впровадження заходів для зменшення споживання енергії (напр., сучасних інтелектуальних систем обліку).
3. «Зелене» фінансування (за допомогою низки інвестиційних та фінансових інструментів фінансування проєктів «зеленого» переходу) для забезпечення екологічно збалансованого розвитку та покращення стану довкілля.
4. Створення еко-індустріальних парків та перехід до екологічно чистого

аграрного виробництва згідно з вимогами ЄС.

В контексті переходу до «зеленої» економіки забезпечення екологічної збалансованості в агломераціях вимагає впровадження ефективних механізмів захисту довкілля, які зокрема передбачають: управління відходами та водними ресурсами агломерації, її парковими та лісовими зонами, а також створення та підтримання так званих зон з «низькими викидами», що є особливо актуальним для міст, які виступають ядрами агломерацій.

Європейський досвід функціонування агломерацій свідчить, що саме захист довкілля виступає одним з основних інтегруючих напрямів співпраці громад в агломераціях. В сучасних умовах глобальних кліматичних змін, наслідків війни для економіки та довкілля, а також майбутньої інтеграції України до ЄС необхідність здійснення в Україні «зеленого» переходу залишається актуальним, якщо не першочерговим завданням. Адже зміцнення енергетичної незалежності та екологічної безпеки, зменшення викидів парникових газів і побудова кліматично нейтральної економіки мають бути не амбітними цілями на папері, а підкріплюватися реальними кроками на шляху до сталого та зеленого відновлення України, особливо після закінчення війни. В контексті вищезазначеного актуальним буде вивчення досвіду впровадження зелених ініціатив у європейських агломераціях та його адаптації до потреб та реалій «зеленого» переходу в Україні, і зокрема у Львівській агломерації.

Розглянемо особливості співпраці громад у напрямі захисту довкілля в деяких європейських агломераціях, зокрема, Гетеборзькій (Швеція) з населенням 1,08 млн. чол., Амстердамській (Нідерланди) з населенням 2,6 млн. чол. та Брнєнській (Чехія) з населенням 732 тис. чол., оскільки саме з цими агломераціями активно співпрацює Львівська агломерація.

Шведська Гетеборзька агломерація (Gothenburg Metropolitan Area) об'єднує 13 муніципалітетів на основі політичного консенсусу та угод. Сьогодні в агломерації проживає трохи більше мільйона мешканців, однак їх кількість щороку зростає. Для створення комфортних умов життя населення в регіоні муніципалітети співпрацюють у таких основних напрямках як ринок праці, клімат та довкілля, забезпечення регіону кваліфікованими кадрами, планування житлового будівництва, розвитку бізнесу та інфраструктури, школа та освіта, соціальне забезпечення³⁶⁶. Міжмуніципальна співпраця в екологічній сфері Гетеборзької агломерації включає: адаптацію до змін клімату, сталий транспорт, стає споживання та збереження води та повітря. Скорочення викидів та адаптація до наслідків зміни клімату є важливими стратегічними пріоритетами у сфері захисту довкілля агломерації. Ці пріоритети інтегровані майже в усі види діяльності агломерації.

³⁶⁶ Sakområden. URL: <https://goteborgsregionen.se/sakomraden>

Щодо управління відходами, то в Гетеборзькій агломерації спільним планом з управління відходами, зокрема передбачено³⁶⁷:

1. Підтримку циркулярної економіки – забезпечення повторного використання та відновлення матеріалів для просування принципів циркулярної економіки та екологічної відповідальності.

2. Дотримання нормативних вимог та екологічну освіту - єдині стандарти сфери екології забезпечують дотримання нормативних вимог та підтримують освіту щодо належної утилізації відходів для мешканців та підприємств.

3. Спільне управління відходами – спільна компанія керує збором та обробкою відходів за допомогою передових технологій переробки.

Стратегія урбанізації Амстердамської агломерації (Нідерланди) характеризується поліцентричним розвитком, який передбачає збалансоване зростання в усіх її субрегіонах. Взаємодія м. Амстердам та 36 муніципалітетів (субрегіонів) в основному направлена на: ефективне використання існуючої інфраструктури, змішане використання забудови та її зосередження поблизу станцій, створення інфраструктури сталої енергетики та інтегровані з урбанізацією природні та водні мережі³⁶⁸. З огляду на те, що в агломерації спостерігається висока концентрація промисловості, рада агломерації наприкінці 2022 р. висунула ідею перетворити промисловість агломерації на найекологічнішу промислову зону в Нідерландах³⁶⁹. Це зробити доволі складно, оскільки проведений аналіз екологічної ситуації в Амстердамській агломерації засвідчив, що промислові викиди містять викиди CO₂, азоту та твердих частинок, концентрація яких у повітрі перевищує рекомендоване ВООЗ значення у значній частині агломерації та навіть вища за середній показник навколо промислових об'єктів. Крім того, промисловість використовує велику кількість сировини (викопного палива та біомаси), а токсичність поверхневих вод висока у значній частині Амстердамської агломерації. Зазначимо, що діючі екологічні ініціативи в агломерації, як правило, зосереджені на скороченні викидів парникових газів для пом'якшення зміни клімату та підвищення якості повітря, однак практично відсутні ті ініціативи, що направлені на покращення якості ґрунту та води. Крім того, менші промислові зони отримують обмежену увагу, відтак - екологічні проекти там практично відсутні. Амбітні цілі, що поставлені радою агломерації, вимагають значних інвестицій у регіон. Крім того, необхідно усунути низку перешкод розвитку цього кліматичного проєкту, таких як перевантаження

³⁶⁷ Maria Sigroth, Process Development Manager, Gothenburg Region, Sweden. Intermunicipal Collaboration in the Gothenburg Metropolitan Area. II Міжнародний форум агломерацій України (Львів, 24.10.2025).

³⁶⁸ Emiel Reiding, Secretary-director MRA, Metropolitan region Amsterdam, Netherlands. Introduction Metropolitan region Amsterdam. II Міжнародний форум агломерацій України (Львів, 24.10.2025).

³⁶⁹ Coen van der Giesen, Bettina Kampman, Joram Dehens, Charley Bakker, Koen van Dam. Naar een groene industrie in de MRA. Een verkenning voor de Metropoolregio Amsterdam. Delft, CE Delft, april 2024. URL: https://cedelft.eu/wp-content/uploads/sites/2/2025/02/CE_Delft_230256_Naar_een_groene_industrie_in_de_MRA_Def.pdf

мережі, повільне видання дозволів, невизначеність щодо просторової інтеграції тощо. На цьому етапі «зеленого» переходу в Амстердамській агломерації здійснюється здебільшого підтримка поточних розробок у сфері екології та зелених ініціатив. Однак основні кроки мають бути направлені на сприяння озелененню промисловості та досягненні необхідних передумов (енергетична інфраструктура, достатній простір для екологічного та ризикового управління, а також забезпечення чіткої пріоритезації суспільних цілей), хоча фактична реалізація цих проектів вимагатиме значних зусиль та інвестицій.

Брненська агломерація (Brno Metropolitan Area) в Чехії позиціонується як центр електронної мікроскопії, інформаційних технологій, ігрової індустрії, космічних технологій та кібербезпеки³⁷⁰. Інтегрований підхід здійснюється у чотирьох напрямках розвитку: мобільність, навколишнє середовище, комунальні послуги, координація розвитку житлового та комерційного будівництва. Брненська агломерація є типовим прикладом моноцентричної агломерації – ця територія має єдине ядро, яким є місто Брно – найпотужніший центр послуг, можливостей працевлаштування, освіти тощо. У Чеській Республіці Брненська агломерація є одним із регіонів, що найбільш швидко розвиваються, а це своєю чергою потребує систематичної координації. Брненська агломерація фактично складається з 184 муніципалітетів (включаючи м. Брно), де проживає понад 730 тисяч мешканців, і їхня кількість дещо зростає з року в рік. Наразі не існує законодавчої бази, яка б охоплювала управління агломераціями, тому координація діяльності на території агломерації відбувається на принципі партнерства та через комунікацію міста Брно із сусідніми муніципалітетами³⁷¹. Завдяки інструменту Інтегрованих територіальних інвестицій (ІТІ)³⁷² для агломерації Брно виділяються кошти з різних операційних програм. Відтак, у 2014-2020 рр. в агломерації було реалізовано понад 120 проектів на суму 5,5 млрд чеських крон, а на 2021-2027 рр. – виділено 8 млрд чеських крон. Основні агломераційні проекти, які реалізовано у сфері захисту довкілля агломерації подано у табл. 5.2.

Варто зазначити, що фінансування зеленого переходу в ЄС здійснюється із Європейських структурних та інвестиційних фондів (EU structural and investment funds) в рамках фінансування цілей європейської політики згуртованості. На жаль, сьогодні Україна не має доступу до цих джерел фінансування. Разом з тим,

³⁷⁰ Ondřej Cmoriak, City of Brno Department of Strategic Development and Cooperation. Brno Metropolitan Area: Czech example of metropolitan cooperation and governance. II Міжнародний форум агломерацій України (Львів, 24.10.2025).

³⁷¹ Brno Metropolitan Area. Basic information. URL: <https://metropolitni.brno.cz/en/o-bmo/zakladni-informace-o-bmo/>

³⁷² Інтегровані територіальні інвестиції (ІТІ) – це інструмент Політики згуртованості Європейського Союзу, який об'єднує фінансування з різних програм в єдину стратегію для певної території. Це дозволяє впроваджувати місцеві, локальні стратегії сталого розвитку шляхом поєднання коштів з кількох пріоритетних напрямків та операційних програм.

статус України як країни-кандидата до ЄС відкриває низку інших перспектив щодо залучення фінансування, які раніше не були доступні, у т. ч. в екологічній сфері: в межах ініціативи Європейського територіального співробітництва (Interreg) та ініціатив, які координує Єврокомісія (наприклад, Ukraine Facility, Horizon Europe, Creative Europe, EU4Health, Механізм цивільного захисту ЄС, Дослідницький фонд вугілля та сталі, CEF, DIGITAL тощо)³⁷³.

Таблиця 5.2

Екологічні проєкти Брненської агломерації
та обсяги їх фінансування

Види проєктів	Основні характеристики проєктів	Обсяги субсидій через інструмент ІТІ
Брненський центр з переробки відходів	4,5 т. відходів за 1 годину 95 % чистоти при сортуванні	50 млн чеських крон
Заходи захисту від повеней, які роблять річки доступнішими для людей	23 км річок буде ревіталізовано на всіх етапах 24 тис. мешканців будуть захищені від повеней	220 млн чеських крон
Переобладнання паропроводів на трубопроводи гарячої води	на 336 т. зменшення викидів CO ₂ на 1 км в рік 67 км загальної довжини системи гарячого водопостачання	129 млн чеських крон
Відродження зеленої інфраструктури міських територій агломерації	6 міст, проєкти яких схвалено для підтримки 7 громадських просторів будуть ревіталізовані	192 млн чеських крон

*Джерело: складено автором за³⁷⁴

Таким чином, спільними рисами співпраці громад в європейських агломераціях є підтримка циркулярної економіки та управління відходами, екологічна освіта та єдині стандарти в екологічній сфері, відродження зеленої інфраструктури міських територій агломерацій, а також доступ до фінансування екологічних ініціатив. Додаткові стратегічні цілі забезпечення екологічно збалансованого розвитку у кожній агломерації є індивідуальними із врахуванням поточних потреб у сфері захисту довкілля.

Щодо Львівської агломерації, то природні багатства агломерації (ліси, озера та ін.) поєднуються із низкою екологічних проблем, викликаних промисловим та транспортним забрудненням, а також забрудненням побутовими та промисловими відходами. Проблема відновлення відходів в агломерації досі не вирішена. А затримка у будівництві та введенні в експлуатацію

³⁷³ Набок В. Фонди ЄС: можливості для України. Інститут аналітики та адвокації, 2023. 21 с.

³⁷⁴ Brno Metropolitan Area. Metropolitan projects and integrated solutions. URL: <https://metropolitni.brno.cz/en/projekty-kategorie/zivotni-prostredi-en/>

сміттєпереробного заводу у місті-центрі агломерації (м. Львові) не сприяє покращенню ситуації. Передбачається, що завод матиме потужність у 250 тисяч т. відходів щорічно. Після завершення процесів переробки та сортування залишатимуться відсортовані матеріали, вторинна сировина, RDF-паливо (27,96%) та до 15% екологічно безпечних залишків, які потребуватимуть захоронення на полігоні. Завдяки цьому обсяг відходів, що підлягатиме видаленню, значно скоротиться. Реалізація проєкту будівництва заводу здійснюється за фінансової підтримки Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР), Фонду Східноєвропейського партнерства з енергоефективності та довкілля (E5P) та коштів Львівської міської ради³⁷⁵.

Варто зазначити, що на сьогодні рівень відновлення відходів у Львівській області є незначним (рис. 5.2), особливо у порівнянні із Івано-Франківською обл., але дещо вищим, ніж загальноукраїнське значення у 2024 році. Загалом, за даним показником Україна значно відстає від ЄС, де рівень відновлення наближається до 50%, тобто майже половина залишкових ресурсів повторно залучається у виробничі процеси для їх подальшої переробки.

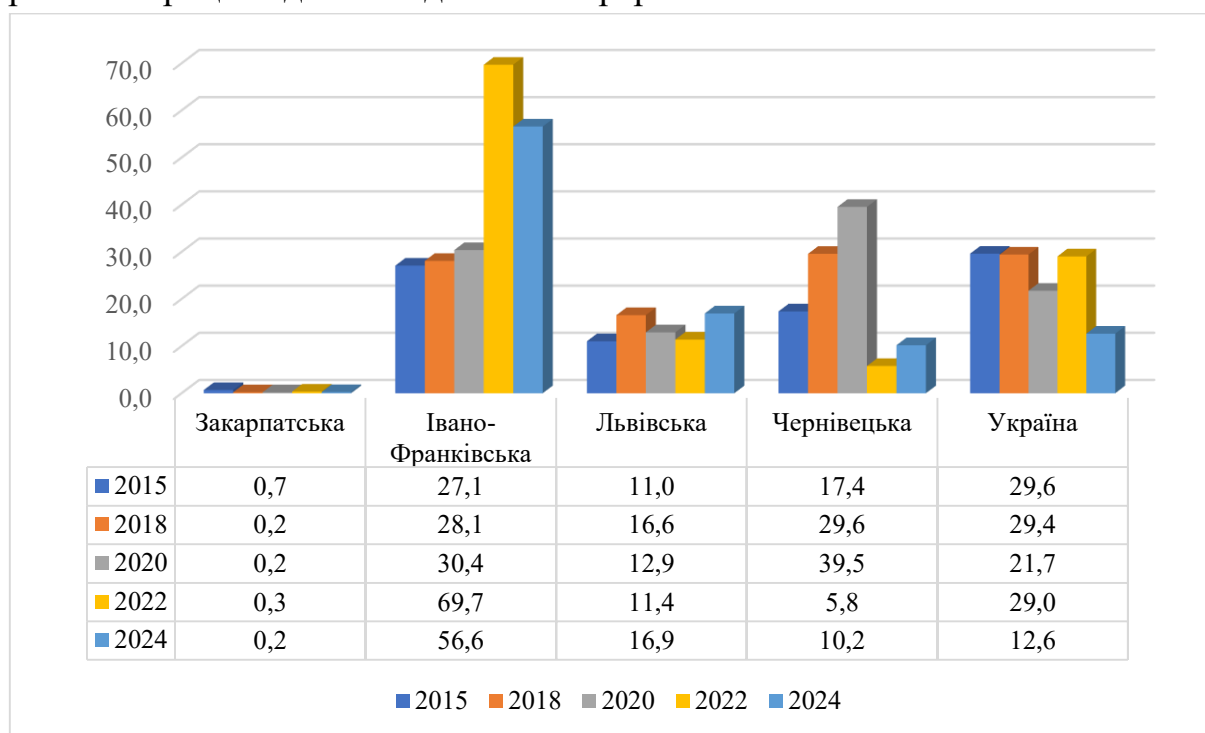

Рис. 5.2. Рівень відновлення відходів в Україні
та областях Карпатського регіону, %*

*Джерело: розраховано та побудовано за³⁷⁶

³⁷⁵ Польська компанія відреагувала на звинувачення Львова щодо зриву будівництва сміттєпереробного заводу. URL: https://tvoemisto.tv/news/polska_kompaniya_vidreaguvala_na_zvynuvachennya_lvova_shchodo_zryvu_budivnytstva_s_mittiepererobnogo_zavodu_178597.html

³⁷⁶ Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

**Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни
та повоєнного відновлення України**

Щодо Львівської агломерації, то у 2024 р. на агломерацію припадало 61,7% загального обсягу утворених відходів Львівської області, з яких 0,03% небезпечних відходів. Майже 95% усіх відходів утворено у Львівській громаді; 2,35% – у Пустомитівській та 1,85% – в Івано-Франківській. На інші громади припадає менше 1% утворених відходів. Рівень відновлення відходів у Львівській агломерації у 2024 р. складав 9,05%, що є значно нижчим показником порівняно із аналогічним показником Львівської області та загальноукраїнським значенням.

Відновлення відходів здійснювалося лише у Львівській та Новояричівській громадах із показниками 9,5% та 23,8% відповідно (табл. 5.3). Зазначимо також, що майже 83% утворених в агломерації відходів у 2024 році було видалено на полігони.

Таблиця 5.3

**Утворення та оброблення відходів в громадах
Львівської агломерації у 2024 р.***

Громади агломерації	Обсяги відходів, тон				Рівень відновлення відходів, %
	Утворених	Відновлених	Спалених	Видалених на полігони	
Бібрська	243,9	-	-	-	-
Великолюбінська	952,9	-	-	-	-
Городоцька	3797,8	-	-	-	-
Давидівська	222,7	-	-	-	-
Жовківська	778,9	-	0,1	-	-
Жовтанецька	1497	-	10	-	-
Зимноводівська	182,5	-	70	-	-
Куликівська	1084,3	-	5,1	-	-
Львівська	1271789,5	120631,6	12231,2	1111214,8	9,5
Мурованська	93,9	-	-	-	-
Новояричівська	2842,7	675	421,5	-	23,8
Оброшинська	-	-	-	-	-
Підберізцівська	17,3	-	-	-	-
Пустомитівська	31500,5	-	30697,7	86	-
Сокільницька	989,9	-	-	-	-
Солонківська	113,8	-	-	-	-
Щирецька	100	-	-	-	-
Івано-Франківська	24748,3	-	35	-	-
Всього	1340955,9	121306,6	43470,6	1111300,8	9,05

*Джерело: розраховано та побудовано за³⁷⁷

³⁷⁷ Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

На нашу думку, введення в експлуатацію сміттєпереробного заводу та впровадження моделі еко-індустріального парку на території Львівської агломерації змогли б покращити ситуацію з відновленням відходів в регіоні та пом'якшити загалом негативний індустріальний вплив на довкілля.

В екологічному аспекті та для визначення пріоритетності у фінансуванні природоохоронних заходів в агломерації важливою є оцінка величини природоохоронної території, яка у Львівській агломерації займає 280,5 кв. км., тобто майже 8% від загальної площі агломерації, та площ природоохоронних територій громад (табл. 5.3). Як бачимо, найбільші за площею природоохоронні території сконцентровані у 4 громадах: Івано-Франківській, Солонківській, Львівській та Жовківській громадах. На них припадає 85% площі усієї природоохоронної території агломерації.

Таблиця 5.3

Природоохоронні території Львівської агломерації

Громади агломерації	Загальна площа громади, кв. км	Площа природоохоронних територій в громаді, кв. км	Питома вага природоохоронної території в загальній площі громади, %	Загальна кількість озер	Кількість очисних споруд
Івано-Франківська	420,6	105,1197	25,0	76	1
Солонківська	174,4	51,2050	29,4	21	0
Львівська	311,4	48,2136	15,5	126	2
Жовківська	453,6	34,4990	7,6	80	1
Великолюбінська	132,4	13,1040	9,9	18	0
Бібрська	435,4	9,6755	2,2	18	1
Давидівська	226,2	8,4812	3,7	32	1
Оброшинська	49,8	3,7530	7,5	24	1
Щирецька	114,5	3,5000	3,1	12	1
Пустомитівська	95,7	1,9570	2,0	18	1
Зимноводівська	30,9	0,3670	1,2	18	0
Підберізцівська	124,1	0,3207	0,3	24	0
Новояричівська	221	0,1300	0,1	44	3
Городоцька	375,9	0,1245	0,0	171	1
Куликівська	114,2	0,0360	0,0	10	0
Жовтанецька	150,4	0,0100	0,0	55	0
Сокільницька	32,9	0,0	0,0	21	0
Мурованська	43,1	0,0	0,0	19	0
Всього	3506,5	280,4962	8,0	787	13

*Джерело: складено автором за³⁷⁸

³⁷⁸ Портал місцевої статистики Львівщини. URL: <https://stat.loda.gov.ua/communities-and-districts/>

Дані табл. 5.3 також свідчать, що на території Львівської агломерації є 787 озер. На жаль, наявних очисних споруд у Львівській агломерації всього лише 13, з яких найбільше в Новояричівській громаді – 3 та у Львівській – 2.

Для обґрунтування перспективних напрямів розвитку Львівської агломерації в контексті екологічно збалансованого розвитку проведемо групування громад за показниками, що характеризують природний та економічний потенціал територій, а також фінансові зусилля громад на зниження негативного впливу на екологію та покращення стану довкілля (Додаток В). На основі результатів кластерного аналізу, проведеного в програмі STATISTICA, виділено чотири групи територіальних громад (рис. 5.3).

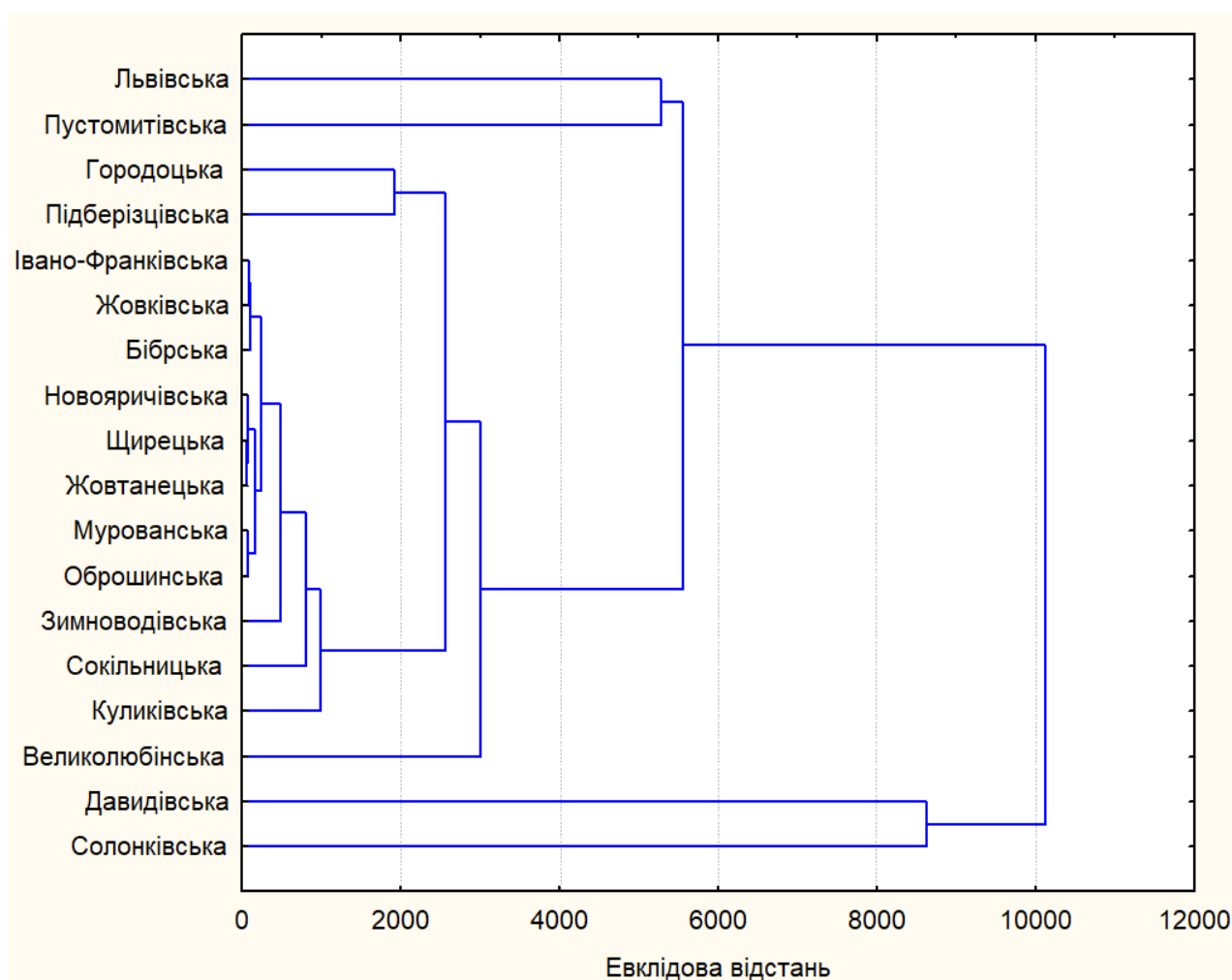

Рис. 5.3. Дерево поєднань громад Львівської агломерації за показниками екологічної складової сталого розвитку у 2023 р.

**Джерело: складено автором*

До I групи увійшли Давидівська й Солонківська громади, які є рівновіддалені від центру кластера (табл. 5.4). Спільними характеристиками цих громад, що відрізняють їх від інших груп, є найвищі витрати на охорону НПС

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

при відносно невеликій загальній площі цих громад. Так, частка витрат у загальних витратах агломерації на охорону НПС Давидівської громади у 2023 р. становила 37,62%, а Солонківської – 26,2%, а частка витрат на охорону НПС у бюджеті громади також була найбільшою, порівняно з іншими громадами агломерації, і становила відповідно 5,97% і 3,14%.

Таблиця 5.4

Результати групування громад Львівської агломерації за показниками
екологічної складової збалансованого розвитку у 2023 р.

Громади	Евклідова відстань до центру кластера	Спільні ознаки, що характеризують групу
I кластер		
Давидівська	1152,971	відносно невелика загальна площа громад; найвищий обсяг витрат на охорону НПС; найбільша частка витрат у загальних витратах агломерації на охорону НПС; найбільша частка витрат на охорону НПС у бюджеті громади; найбільші обсяги витрат на одне підприємство переробної промисловості та на одне підприємство сільського, лісового та рибного господарства
Солонківська	1152,971	
II кластер		
Городоцька	256,5791	порівняно невисокі витрати на охорону НПС; низька частка витрат у загальних витратах агломерації на охорону НПС; низька частка витрат на охорону НПС у бюджеті громади; мала площа природоохоронної території; найвищі витрати громади на охорону НПС на 1 кв. км природоохоронної території громади
Підберізіцівська	256,5791	
III кластер		
Івано-Франківська	152,9126	найменша площа природоохоронної території; найменша частка природоохоронної території в загальній площі громади; переважно незначна частка природоохоронної території громади в загальній площі природоохоронної території агломерації; витрати громади на охорону НПС на 1 кв. км природоохоронної території громади є низькими або взагалі відсутні
Жовківська	154,8696	
Куликівська	365,1644	
Новояричівська	136,2722	
Зимноводівська	121,3889	
Сокільницька	154,6479	
Щирецька	137,2175	
Мурованська	108,3682	
Бібрська	135,2311	
Жовтанецька	136,3161	
Оброшинська	94,4497	
Великолюбінська	938,1494	
IV кластер		
Львівська	705,8505	високий обсяг витрат на охорону НПС; значна частка витрат у загальних витратах агломерації на охорону НПС; наявність очисних споруд
Пустомитівська	705,8505	

**Джерело: складено автором*

Другий кластер включає дві громади – Городоцьку й Підберізіцівську, які знаходяться на однаковій відстані від центру кластера і характеризуються малою

площею природоохоронної території, порівняно з громадами першої та четвертої групи. Відповідно, в цих громадах у 2023 р. спостерігалися порівняно невисокі витрати на охорону НПС, що обумовлювало низьку їх частку у загальних витратах агломерації на охорону НПС (у Городоцькій – 0,98%, Підберізіцівській – 1,7%) та у бюджеті громади (відповідно 0,14% та 0,63%). Водночас, витрати громади на охорону НПС на 1 кв. км природоохоронної території громади були найвищими серед інших громад Львівської агломерації і становили у Городоцькій 5602,87 тис. грн та у Підберізіцівській 3782,58 тис. грн

Третій кластер є найбільший за кількістю громад, що мають спільні ознаки, які відрізняють їх від інших громад Львівської агломерації. Найближче до центру кластера розташована Оброшинська громада, тому для загальної характеристики цієї групи необхідно брати до уваги характерні особливості цієї громади за умови їх зіставності з показниками інших громад, що сформували цю групу.

При малій площі природоохоронної території та незначній частці природоохоронної території громади в загальній площі природоохоронної території агломерації в громадах третьої групи витрати на охорону НПС на 1 кв. км природоохоронної території є низькими або взагалі відсутні. Так, в Оброшинській громаді площа природоохоронної території становить 3,75 кв. км, а витрати на одиницю цієї площі у 2023 р. – 47,48 тис. грн, тоді як у Івано-Франківській, Жовківській, Новояричівській, Щирецькій та Жовтанецькій громадах витрати на охорону НПС не здійснювалися, а у Сокільницькій, Мурованській та Бібрській громадах ці витрати були надзвичайно малими.

Львівська і Пустомитівська громади сформували четвертий кластер, а спільними ознаками цих громад є високий обсяг витрат на охорону НПС та значна частка витрат у загальних витратах агломерації на охорону НПС, хоча ці показники дещо нижчі порівняно з громадами першого кластера. Громади четвертої групи мають велику кількість підприємств. Зокрема, у Львівській громаді – їхня кількість є найбільшою (442 - сільського господарства та 2491 – переробної промисловості). При цьому, обсяги витрат на охорону НПС у розрахунку на одне підприємство у 2023 р. становили відповідно 20,13 тис. грн і 3,57 тис. грн. У Пустомитівській громаді зосереджена значно менша кількість сільськогосподарських (28) та промислових (75) підприємств, але витрати у розрахунку на одне підприємство є значно вищі – 336,54 тис. грн та 125,54 тис. грн відповідно.

Проаналізуємо динаміку бюджетних витрат на охорону навколишнього природного середовища Львівської агломерації у 2023-2024 рр. (табл. 5.5).

На фоні зниження загального обсягу бюджетних витрат Львівської агломерації на охорону навколишнього природного середовища у 2024 р. порівняно із 2023 р. майже в 2 рази, спостерігаємо таке ж зростання (майже в 2

**Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни
та повоєнного відновлення України**

рази) обсягу витрат Львівської громади, а також збільшення її частки в бюджеті агломерації на захист довкілля – майже в 3 рази (з 12,47% у 2023 р. до 36,44% у 2024 р.). Більше того, навіть за такий короткий період у Львівській агломерації чітко простежується процеси концентрації фінансових ресурсів у сфері захисту довкілля у декількох громадах-лідерах, серед яких Львівська, Давидівська, Солонківська та Сокільницька громади. Їх загальна питома вага у бюджетних витратах Львівської агломерації на охорону навколишнього природного середовища за один рік функціонування агломерації зросла майже на 10% (з 77,7% у 2023 р. до 87,4% у 2024 р.).

Таблиця 5.5

**Бюджетні витрати громад Львівської агломерації на охорону
навколишнього природного середовища у 2023-2024 рр.***

Громади агломерації	Обсяг витрат, грн.		Питома вага витрат у бюджеті громади, %		Питома вага витрат у витратах агломерації, %	
	2023	2024	2023	2024	2023	2024
Куликівська	53940,00	7164,00	0,04	0,00	0,08	0,00
Бібрська	75200,00	48000,00	0,04	0,03	0,11	0,13
Пустомитівська	9423144,00	60320,00	2,78	0,02	13,21	0,17
Великолюбінська	3957237,28	70000,00	3,89	0,06	5,55	0,19
Городоцька	697557,85	434102,62	0,14	0,08	0,98	1,20
Оброшинська	178180,00	697121,00	0,11	0,51	0,25	1,93
Івано-Франківська	-	729184,65	-	0,24	-	2,01
Мурованська	143698,56	924539,24	0,09	0,39	0,20	2,55
Підберізцівська	1213073,29	1597953,25	0,63	0,84	1,70	4,41
Сокільницька	986133,18	3839688,23	0,50	1,23	1,38	10,60
Солонківська	18692473,59	6715120,86	3,14	1,75	26,20	18,54
Давидівська	26845685,17	7899139,25	5,97	2,10	37,62	21,81
Львівська	8899099,82	13197300,02	0,05	0,08	12,47	36,44
Жовківська	-	-	-	-	-	-
Новояричівська	-	-	-	-	-	-
Зимноводівська	192877,85	-	0,07	-	0,27	-
Щирецька	-	-	-	-	-	-
Жовтанецька	-	-	-	-	-	-
Всього	71358300,59	36212469,12	17,45	7,33	100,00	100,00

*Джерело: складено та розраховано за³⁷⁹

Таким чином, у 2024 р. лєвова частка витрат на захист довкілля агломерації припадала на Львівську громаду як ядро агломерації та її три географічно «найближчі супутники», що, на нашу думку, не сприяє збалансуванню інтересів

³⁷⁹ Бюджети територіальних громад у Львівській області. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget/1350000000/info/profile>; Портал місцевої статистики Львівщини. URL: <https://stat.loda.gov.ua/communities-and-districts/>

усіх територіальних громад та усуненню дисбалансів між ядром та периферією агломерації в забезпеченні її екологічної збалансованості.

Щодо основних екологічних показників, то наявні статистичні дані (рис. 5.4) свідчать, що на території Львівської області обсяги оборотної та послідовно (повторно) використаної води за період 2018-2021 рр. демонстрували низхідну динаміку, відтак – спостерігалось також зменшення частки області протягом вказаного періоду в загальному обсязі повторно використаної води в Україні загалом.

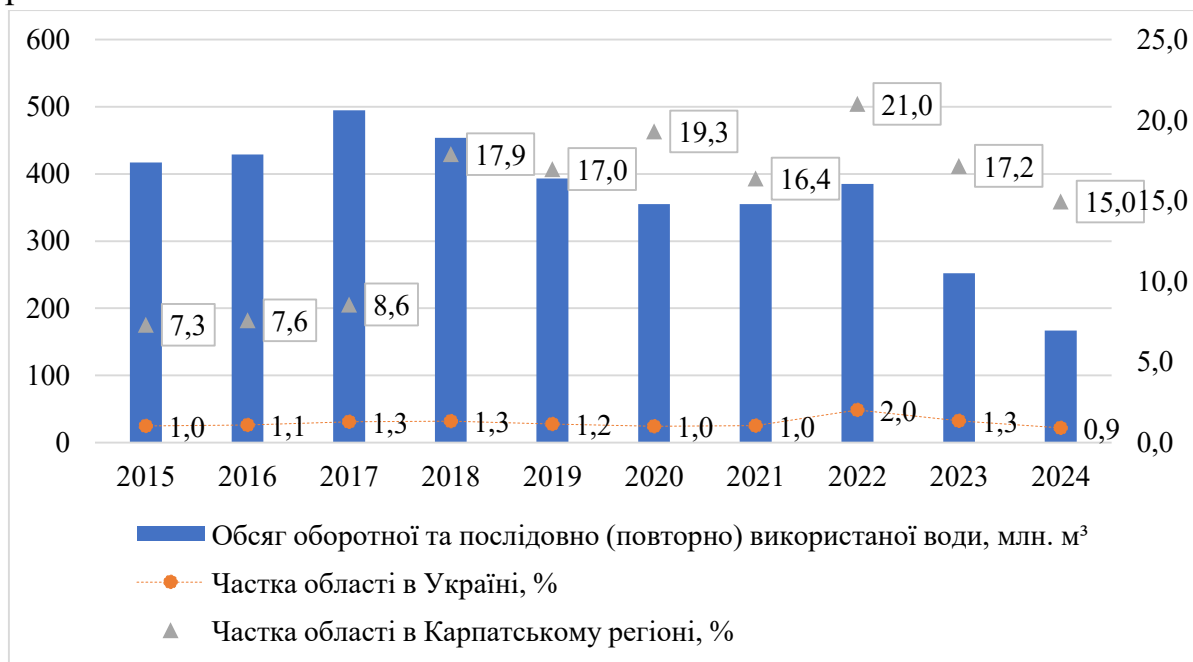

Рис. 5.4. Динаміка оборотної та послідовно (повторно) використаної води у Львівській обл. протягом 2015-2024 рр.*

*Джерело: розраховано та побудовано за³⁸⁰

Протягом останніх двох років повномасштабного вторгнення (2023-2024 рр.) чітко простежується значне зниження даного показники (у 2024 р. порівняно із 2022 р. – більш ніж в 2 рази як за обсягами, так і часткою в Україні); аналогічною є тенденція зменшення частки Львівської області в загальних обсягах оборотної та послідовно (повторно) використаної води всього Карпатського регіону (див. рис. 5.4).

Особлива увага усіх громад, які формують Львівську агломерацію, має бути приділена збереженню та розвитку мережі «зелених» (пов'язаних з зеленими насадженнями) та «блакитних» (пов'язаних з водними ресурсами) територій, які утворюють природній каркас агломерації, як єдиної системи³⁸¹. Щодо «блакитних» територій, тобто водних ресурсів, то дані табл. 5.6 свідчать про

³⁸⁰ Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

³⁸¹ Стратегія розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року. Львів. 2023. 83 с. (с.54).

суттєве зростання у довоєнний період забруднення поверхневих вод Львівської області: обсяги скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти протягом 2015-2021 рр. зросли більш ніж в 2,5 р., а частка області за даним показником в загальноукраїнському масштабі – більш ніж в 4 рази.

Під час війни частка Львівської області у загальних обсягах скинутих забруднених вод у поверхневі водні об'єкти в Україні підвищилась до 30,5% у 2022 р. та до 36,2% у 2024 р. Наведені дані дозволяють зробити висновок, що водна екосистема регіону перебуває у загрозовому стані.

Щодо інших екологічних показників (табл. 5.6), то незважаючи на зменшення у 2024 р. у Львівській обл. обсягу викидів забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю від стаціонарних джерел забруднення, частка Львівської області у загальноукраїнському масштабі за вказаними показниками суттєво зросла, зокрема у перший рік повномасштабної війни – до 6,4% за викидами забруднюючих речовин та до 4,7% за викидами діоксиду вуглецю, що є найбільшими показниками за останні 10 років. Можемо припустити, що це відбулося внаслідок релокації до регіону підприємств із зон бойових дій (у Львівську обл. в перші місяці війни було переміщено 128 підприємств³⁸², що складало майже 25,5% від усіх підприємств, релокованих із зон бойових дій, та 40,6% – від релокацій до областей Карпатського регіону), а також послаблення екологічного контролю внаслідок розбалансування роботи державних органів, в т. ч. контролюючих, у перші місяці війни.

Таблиця 5.6

Деякі екологічні показники Львівської області
у довоєнний період та під час війни

Показники	Од. виміру	2015	2020	2021	2022	2023	2024	Темпи росту, % (у 2021 порівняно із 2015 р.)	Темпи росту, % (у 2024 порівняно із 2021 р.)
Скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти	млн. м ³	45	123	120	114	119	112	266,7	93,3
	Частка в Карпатському регіоні, %	90,0	95,3	94,5	95,8	93,0	96,6	105,0	102,2
	Частка в Україні, %	5,1	23,7	22,1	30,5	31,6	36,2	430,5	163,7

³⁸² Глобальні чинники та ризики ендегенного розвитку регіонів: наукове видання / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. редактор М.І. Мельник. Львів, 2022. 150 с. (С.76).

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення	тис. т	102,4	76,0	75,4	76,2	57,9	55,4	73,6	73,5
	Частка в Карпатському регіоні, %	30,7	34,3	29,9	32,7	27,6	31,9	97,4	106,7
	Частка в Україні, %	3,6	3,4	3,4	6,4	4,7	5,5	93,8	164,8
Викиди діоксиду вуглецю в атмосферне повітря від стаціонарних джерел викидів	тис. т	3399,3	2968,4	3126	2964,3	2208,3	1822,1	92,0	58,3
	Частка в Карпатському регіоні, %	22,3	22,0	20,1	22,3	17,7	18,2	90,2	90,7
	Частка в Україні, %	2,4	2,7	2,8	4,7	3,3	3,0	114,2	106,1

*Джерело: розраховано та складено за³⁸³

З огляду на те, що у громадах агломерації зареєстровано 72% діючих підприємств Львівської області, і саме на агломерацію припадає 2/3 капітальних та прямих іноземних інвестицій регіону та понад 90% його інноваційного потенціалу³⁸⁴, можемо констатувати, що наведені вище статистичні показники варто враховувати для ситуаційної оцінки стартових умов при впровадженні засад циркулярної економіки та створення ефективної системи захисту навколишнього природного середовища у Львівській агломерації.

Аналіз європейського досвіду організації співпраці громад в агломераціях щодо захисту довкілля та оцінка поточного стану у природоохоронній системі Львівської агломерації дозволяє запропонувати наступні стратегічні напрями діяльності агломерації щодо забезпечення її екологічного збалансованого розвитку:

1. Ефективне управління відходами (системне вирішення проблеми шляхом завершення будівництва сміттєпереробного заводу, активізації контролю за існуючими сміттєзвалищами, формування культури поводження з відходами).
2. Відродження зеленої інфраструктури міської території агломерації.
3. Трансформація створених індустриальних парків в еко-індустриальні парки.
4. Активізація розвитку відновлювальних джерел енергії.

³⁸³ Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

³⁸⁴ Перспективи розвитку Львівської агломерації: соціально-економічний аналіз. Аналітичний звіт. 2023. 154 с. (с.9).

5. Створення спільного бюджету для фінансування захисту довкілля та його перерозподіл у відповідності до потреб громад.

6. Залучення коштів міжнародних донорів для реалізації «зелених» ініціатив агломерації.

В контексті переходу до «зеленої» економіки забезпечення екологічної збалансованості в агломераціях вимагає впровадження ефективних механізмів захисту довкілля, які зокрема передбачають: управління відходами та водними ресурсами агломерації, її парковими та лісовими зонами, а також створення та підтримання так званих зон з «низькими викидами», що є особливо актуальним для міст, які виступають ядрами агломерацій.

У сфері управління відходами *Асоціації «Львівська агломерація» необхідно забезпечити:*

- розроблення та реалізацію Стратегічного плану управління відходами до 2034 р., узгодженого із Регіональним планом управління відходами у Львівській області до 2034 р.;

- підписання угоди про співробітництво у сфері управління відходами в агломерації та створення єдиної компанії для організації збору відходів у м. Львові та громадах агломерації;

- завершення будівництва сміттєпереробного заводу (м. Львів) та реконструкції Грибовицького полігону; будівництво нового сміттевого полігону для безпечного розміщення залишків, що не підлягатимуть переробці на заводі, на території однієї або двох-трьох громад агломерації в рамках узгодженої стратегії спільного управління відходами агломерації;

- розробку заходів, спрямованих на підвищення освітнього рівня у сфері поводження з відходами як серед населення, так і в підприємницькому секторі (інформування через ЗМІ, проведення публічних консультацій, тренінгів, поширення промоційної продукції серед мешканців та підприємств тощо).

У напрямі збереження та розвитку водних ресурсів, а також відродження зеленої інфраструктури міських територій *Асоціації «Львівська агломерація» необхідно забезпечити:*

- підключення якнайбільшої кількості домогосподарств агломерації до центральної каналізації, встановлення водних очисних споруд;

- відновлення водно-болотних угідь та торфовищних екосистем агломерації;

- оформлення нових та оновлення існуючих парків, створення та оновлення рекреаційних зон, у т. ч. дощових бульварів;

- ревіталізацію річок, озер та міських водостоків;

- розвиток потенціалу водних об'єктів агломерації у напрямі рекреації, туризму та спорту.

5.3. Стратегічні пріоритети та інструментарій забезпечення екологічно збалансованого розвитку агломерацій в умовах «подвійного переходу»

Сталий агломераційний розвиток в регіонах України вимагає нових підходів у реалізації екологічно збалансованого розвитку шляхом синергетичного поєднання інновацій та ефективних екологічних рішень. Ці підходи мають на меті як наближення до практик ЄС в контексті актуального сьогодні «подвійного переходу», так і підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств (через забезпечення енергоефективності, зменшення викидів парникових газів тощо) на європейських та світовому ринках.

Активне та комплексне використання інновацій відкриває безліч можливостей щодо використання інноваційних розробок не тільки для пом'якшення наслідків зміни клімату та покращення стану довкілля, але й у контексті досягнення соціально-економічних пріоритетів (охорона здоров'я та створення екологічно безпечних умов життя населення, стає економічне зростання та розвиток соціального підприємництва). За даними Звіту Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO) за 2024 р.³⁸⁵ щодо інноваційності економік 133 країн світу Україна за величиною Глобального Інноваційного Індексу посідає 60 місце у рейтингу (табл. 5.7).

Кращу позицію наша держава займає у рейтингу розвитку ІКТ (56 місце), однак значно відстає у напрямі сталого екологічного зростання (81 місце). На нашу думку, інтеграція ІКТ у реалізацію екологічних ініціатив та розвиток екологічного підприємництва (наприклад, використання таких інноваційних екологічних практик як екологізація логістики, використання гідропанелей та LED освітлення тощо) дозволить перейти на більш вищий рівень сталого екологічного розвитку, що своєю чергою підвищить рівень впровадження ІКТ, у т. ч. цифрових технологій, на підприємствах, а відтак, сприятиме їх інноваційному розвитку відповідно до сучасних трендів глобального інноваційного простору.

Стратегічні пріоритети у реформуванні екологічної сфери та в напрямі залучення «зелених» інвестицій повинні забезпечити сталий економічний розвиток, зростання конкурентоспроможності підприємств та регіонів, збереження довкілля та відновлення природної екосистеми на основі інновацій, враховуючи стандарти ЄС.

З метою забезпечення конкурентоспроможності та сталого розвитку на основі інноваційних підходів необхідним є надання допомоги бізнесу щодо одночасного впровадження як цифрових технологій, так і екологічно стійких рішень на основі принципів екологічної, соціальної та управлінської

³⁸⁵ World Intellectual Property Organization (WIPO) (2024). Global Innovation Index 2024: Unlocking the Promise of Social Entrepreneurship 10.34667/tind.50062 URL: https://www.wipo.int/web-publications/global-innovation-index-2024/assets/67729/2000%20Global%20Innovation%20Index%202024_WEB3lite.pdf

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

відповідальності (далі – принципів ESG³⁸⁶). Євроінтеграційні прагнення України підсилюють необхідність їх впровадження, а нова бізнес-реальність для підприємницьких та фінансових структур в Україні вимагає здатності адаптуватися до цих ESG-вимог.

Таблиця 5.7

Рейтинг України в глобальному інноваційному просторі

Показники		Україна	Польща	Чехія	Швеція	Нідерланди	Велика Британія	США
Глобальний Інноваційний Індекс (GII)								
Рейтинг		60	40	30	2	8	5	3
Сталий екологічний розвиток								
Рейтинг		81	79	11	2	54	22	98
ВВП на одиницю використаної енергії		5,5	12,9	9,8	12,2	15,5	19,5	9,8
Використання низьковуглецевої енергії, %		31,3	8,3	23,3	70,4	14,4	24,2	17,3
Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ)								
Рейтинг		56	33	58	15	12	11	9
індекси	Доступ до ІКТ	87,9	98,8	95,2	98,3	95,8	99,9	97,9
	Використання ІКТ	н/д**	92,2	81,6	91,9	84,6	86,3	92,4
	Урядові онлайн-послуги	79,5	77,1	63,5	89	89,2	87,4	92,3
	Електронна участь	59,3	64	59,3	72,1	96,5	95,3	90,7
Середнє значення індексу ІКТ		75,6	83,0	74,9	87,8	91,5	92,2	93,3

** немає даних

*Джерело: складено за³⁸⁷

В Україні сьогодні формуються інституційні засади імплементації принципів ESG у практичну діяльність підприємств, особливо експортоорієнтованих на ринок ЄС, оскільки вимоги ESG-регулювання в ЄС поширюються також на партнерів-нерезидентів з інших країн. Більше того, відповідність вимогам ESG є необхідною передумовою для вступу України до ЄС. З огляду на це, провадження високих стандартів екологічної відповідальності як підприємств, так і фінансових установ уже реалізуються в практичній площині. Так, зокрема оновлено підходи до корпоративного управління у банківському

³⁸⁶ ESG (Environmental, Social, Governance).

³⁸⁷ World Intellectual Property Organization (WIPO) (2024). Global Innovation Index 2024: Unlocking the Promise of Social Entrepreneurship 10.34667/tind.50062 URL: https://www.wipo.int/web-publications/global-innovation-index-2024/assets/67729/2000%20Global%20Innovation%20Index%202024_WEB3lite.pdf

секторі, в основі яких закладено принципи сталого розвитку, соціальної відповідальності та управління ESG-ризиками, і найперше принципу подвійної суттєвості (double materiality), тобто впливу ESG-факторів у коротко-, середньо- та довгостроковому періодах за такими напрямками³⁸⁸:

1) оцінка впливу ESG-факторів на фінансовий стан банку/клієнта/контрагента, результати його діяльності, грошові потоки, доступ до джерел фінансування, економічну вартість капіталу (financial materiality);

2) оцінка впливу діяльності банку/клієнта/контрагента на економіку, суспільство, навколишнє природне середовище, його клієнтів/контрагентів/споживачів (impact materiality).

Таким чином, стратегія банківських установ буде ґрунтуватися на принципах ESG, а також передбачатиме впровадження процедури оцінки ESG-ризиків своїх клієнтів (розробку типового ESG-профілю клієнта та спеціальних анкет для верифікації). Через використання низки цифрових інструментів (наприклад, ESG-профілю в системі SaveEcoBot³⁸⁹), фінансові установи зможуть швидко аналізувати екологічні та соціальні ризики підприємств у процесі їх кредитування. Більше того, підприємства, що активно впроваджують стандарти ESG, навіть можуть претендувати на зниження відсоткової ставки за кредитами.

Консультативна та фінансова підтримка для підприємств в Україні в напрямі «подвійного переходу» здійснюється через державну підтримку (Платформа «Дія.Бізнес»³⁹⁰, єдина платформа урядових програм енергетичної підтримки³⁹¹) та міжнародні ініціативи (EU4Business, DT4SME, STEP IN 2 EU), у т. ч. через низку грантових програм (Startup EDGE (Deep Tech & Green Tech), Rob4Green, Horizon Europe, EIT InnoEnergy та ін.). Так, зокрема за програмами міжнародного співробітництва «DT4SME» та «STEP IN 2 EU», а також за ініціативи EU4Business запускається проєкт «Ваучери для цифрової трансформації ММСП», в рамках якого допомогу та підтримку переходу мікро, малого та середнього бізнесу з «ворожих» програм 1С та BAS на безпечні ERP рішення забезпечуватиме Асоціація IT Ukraine³⁹².

Цифрова трансформація як процес інтеграції цифрових технологій в підприємницьку діяльність, розвиток агломерації та регіону з метою забезпечення їх екологічно збалансованого розвитку несе не тільки переваги в контексті підвищення конкурентоспроможності, але й певні загрози довкіллю. Адже

³⁸⁸ Про схвалення Змін до Методичних рекомендацій щодо організації корпоративного управління в банках України. Рішення Правління Національного банку України 03 лютого 2026 року N 31-рш. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/PB26019?an=1&ed=2026_02_03

³⁸⁹ ESG-профіль підприємства: цифровий прорив в екосоціальній оцінці. URL: <https://nabu.ua/ua/esg-profil-pidpriyemstva-tsifroviy-proriv-v-ekosotsialniy-otsintsi.html>

³⁹⁰ URL: <https://business.dia.gov.ua/>

³⁹¹ URL: <https://energy.kmu.gov.ua/>

³⁹² Voucher Program for Digital Transformation of Ukrainian Companies. URL: <https://itukraine.org.ua/en/voucher-program-for-digital-transformation-of-ukrainian-companies/>

застосування у процесі створення нового, інноваційного продукту (у т. ч. для зменшення негативного впливу на довкілля) таких прогресивних технологій як хмарні обчислення, бази даних, штучний інтелект та ін. вимагає значного використання такого надважливого природного ресурсу як вода. Для охолодження своїх центрів обробки даних великі технологічні компанії (Google, Microsoft та ін.) використовують мільярди літрів води щороку. Так, наприклад, для підтримки роботи технології штучного інтелекту у 2027 році необхідно буде від 4,2 до 6,6 млрд куб. метрів води, що перевищує загальний річний обсяг використання половини Великої Британії³⁹³.

Вуглецевий та енергетичний сліди штучного інтелекту також є значними. Так, щомісячні викиди діоксиду вуглецю від роботи технології штучного інтелекту складають більш ніж 260 т., що еквівалентно приблизно 260 трансатлантичним перельотам. І якщо на операції зі штучним інтелектом на сьогоднішній день припадає 4% від загального попиту на електроенергію, то за прогнозами уже до 2030 року цей показник може сягнути 9,1%³⁹⁴. Утворення електронних відходів є ще одним із побічних ефектів швидкого розвитку технологій. Такі відходи містять токсичні хімічні елементи, зокрема свинець, ртуть і кадмій, які здатні забруднювати ґрунт і водні ресурси, створюючи потенційні загрози для здоров'я людей. Згідно з прогнозами Всесвітнього економічного форуму, якщо не вживати необхідних заходів, то до 2050 року загальна кількість електронних відходів може зрости більш ніж удвічі, досягнувши близько 120 млн т. щороку³⁹⁵. До того ж, видобуток рідкоземельних металів (літію, кобальту та ін.), необхідних для виготовлення електроніки, нерідко спричиняє ерозію ґрунтів та забруднення навколишнього середовища токсичними речовинами, що посилює і так зростаючий негативний вплив цифровізації суспільства та економіки на природні екосистеми.

На жаль, реалії сьогодення свідчать про те, негативний вплив на довкілля від використання штучного інтелекту зростає швидше, ніж компанії встигають впроваджувати екологічно чисті технології. Не додає оптимізму також той факт, що інформація в ЄС про викиди CO₂, енергоспоживання та використання води великих дата-центрів уже не є публічною³⁹⁶. Причиною засекречення даних, на нашу думку, є те, що сьогодні центри обробки даних у Європі будуються з шаленою швидкістю, а ЄС прагне потроїти їх потужність протягом наступних

³⁹³ Pengfei Li, Jianyi Yang, Mohammad A. Islam, Shaolei Ren. Making AI Less “Thirsty”: Uncovering and Addressing the Secret Water Footprint of AI Models. URL: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2304.03271>

³⁹⁴ Environmental Impact Of Ai. URL: https://www.icebergdatalab.com/news/industry_and_law/the-environmental-impact-of-ai

³⁹⁵ Як штучний інтелект впливає на довкілля? URL: <https://ecoaction.org.ua/iak-ai-vplyvaie-na-dovkillia.html#:~:text=>

³⁹⁶ US tech firms successfully lobbied EU to keep datacentre emissions secret. URL: <https://www.theguardian.com/technology/2026/apr/17/microsoft-us-tech-firms-lobbied-eu-secrecy-rules-datacentre-emissions>

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

п'яти-семи років та стати світовим лідером у сфері штучного інтелекту нарівні зі США та Китаєм.

Таким чином, можемо стверджувати, що цифрова трансформація та активне використання ШІ, зокрема в екологічній сфері, відкриває перед людством як нові горизонти, так і певні загрози. Відтак, лише за умови забезпечення мінімізації впливу цифрових технологій та алгоритмів ШІ на навколишнє середовище та правильного їх використання можна розраховувати на уповільнення кліматичних змін, підвищення енергоефективності та сталий економічний розвиток.

Стратегічні пріоритети цифрової та екологічної трансформації в агломераціях повинні концентруватися на формуванні комфортних умов для життя громадян як у місті-центрі агломерації, так і у прилеглих громадах. У контексті сучасних викликів, таких як війна, економічна нестабільність, екологічні загрози та потреба у відновленні, ці пріоритети, на нашу думку, повинні передбачати наступне (табл. 5.8)

Таблиця 5.8

Основні стратегічні пріоритети та шляхи реалізації цифрової та екологічної трансформації в агломераціях

Стратегічні пріоритети	Шляхи реалізації
<i>Екологічна трансформація</i>	
Енергоефективність та відновлювана енергетика	- модернізація тепломереж - термомодернізація житлових та громадських будівель - перехід на відновлювальні джерела енергії
Захист довкілля та адаптація до зміни клімату	- створення (оновлення) «зелених» зон та «дощових бульварів» - ревіталізація річок, озер та міських водостоків - моніторинг стану довкілля
Циркулярна економіка та управління відходами	- створення еко-індустріальних парків - впровадження сучасних систем сортування та переробки сміття - будівництво сміттепереробних заводів - реконструкція старих полігонів - контроль за стихійними сміттєзвалищами - підвищення освітнього рівня у сфері поводження з відходами
Стійка мобільність	- розвиток екологічного громадського транспорту - створення інфраструктури для електромобілів - розвиток велосипедної та пішохідної інфраструктури
<i>Цифрова трансформація</i>	
Цифрова геоінформаційна, інженерна та медична інфраструктура	- створення спільних геопорталів та карт (для відображення інженерних мереж, доріг, будівель, земельних ділянок) з метою здійснення просторового планування - впровадження цифрових інструментів для моніторингу ЖКГ та інженерних мереж (вода, тепло, електроенергія) - впровадження спільних онлайн медичних сервісів

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

Цифровізація управління	- створення спільних систем електронного документообігу, реєстрів та баз даних - уніфікація адміністративних послуг (ЦНАПів) та інструментів участі громадян у прийнятті управлінських рішень (через електронні петиції, онлайн-голосування, онлайн-громадські обговорення тощо) на усій території агломерації
Цифрова мобільність	- створення єдиних транспортних систем з наскрізною оплатою (єдиним електронним квитком), спільним моніторингом трафіку та оптимізацією маршрутів між громадами агломерації - впровадження «розумного» паркування та «розумного» вуличного освітлення
Економічний розвиток та цифрова трансформація бізнесу	- впровадження інноваційних технологій на підприємствах (роботизація виробництва, використання штучного інтелекту, «хмарних» обчислень та ін.) для автоматизації бізнес-процесів - стимулювання створення бізнес-інкубаторів, технопарків та коворкінгів - синхронізація цифрових систем різних населених пунктів агломерації для безперебійної логістики, виробництва та надання послуг - сприяння розвитку інноваційних кластерів - підвищення цифрової грамотності населення та бізнесу

**Джерело: розроблено автором*

Серед засад реалізації державної екологічної політики важливе місце відведено сприянню збалансованому (сталому) розвитку шляхом досягнення збалансованості складових розвитку (економічної, екологічної, соціальної), орієнтування на пріоритети збалансованого (сталого) розвитку³⁹⁷. Своєю чергою, стратегічні пріоритети забезпечення екологічно збалансованого розвитку України варто розглядати із таких основних позицій як усунення наслідків кліматичних змін, зменшення рівня промислового забруднення навколишнього природного середовища та перехід до «зеленої» економіки, що у довгостроковій перспективі сприятимуть покращенню екологічної ситуації в державі. Відтак, екологічна стійкість та економічна ефективність як основні принципи сталого розвитку мають стати базовими в стратегічному плануванні як на національному, так і регіональному рівнях.

З метою проведення екологічних реформ у відповідності до вимог ЄС в Україні ще до повномасштабного вторгнення було прийнято Стратегію екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року та

³⁹⁷ Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>

Операційний план її реалізації у 2022-2024 роках³⁹⁸. На жаль, через війну цей план вдалося реалізувати лише частково, оскільки на окупованих територіях та у зонах активних бойових дій моніторинг і управління кліматичними ризиками здійснювати неможливо. Відтак, результативність впровадження в Україні заходів щодо зниження ризиків, спричинених зміною клімату, є фрагментарною та не охоплює усі регіони держави.

З точки зору законодавчого забезпечення актуальними у контексті здійснення та реалізації національної кліматичної політики є також прийняття:

1) Стратегії формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2035 року та операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2026 роках³⁹⁹. Передбачається, що реалізація Стратегії відбуватиметься у чотири трирічні етапи протягом 2024-2035 рр.; оцінка досягнення цілей проводитиметься за результатами виконання трирічних операційних планів.

2) Плану заходів щодо створення національної системи торгівлі квотами на викиди парникових газів (СТВ)⁴⁰⁰, який буде реалізовуватись протягом 2025-2028 рр. за такими основними напрямками: прийняття нормативно-правових актів у сфері впровадження національної системи торгівлі квотами на викиди парникових газів; забезпечення ефективного функціонування національної системи торгівлі квотами на викиди парникових газів відповідно до вимог системи торгівлі квотами на викиди парникових газів ЄС; підтримання постійного систематичного діалогу для сприяння взаємодії та підвищення рівня обізнаності зацікавлених сторін щодо впровадження національної системи торгівлі квотами на викиди парникових газів. Передбачається, що План реалізації СТВ включатиме 3 основні етапи⁴⁰¹: підготовчий (2025-2027 рр.) – розробка законодавчої бази та створення необхідних інструментів для роботи СТВ; перший (пілотний) – з 2028 року – тестовий запуск системи торгівлі квотами на викиди парникових газів; другий (операційний) – розпочнеться не раніше ніж через 3 роки після скасування воєнного стану, що дозволить впровадити СТВ в умовах стабільного економічного відновлення.

Зазначимо, що торгівля квотами на викиди парникових газів є надзвичайно важливим інструментом у боротьбі як зі зміною клімату, так і зменшенням промислового забруднення. Доведена світовим та європейським досвідом

³⁹⁸ СТРАТЕГІЯ екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року. СХВАЛЕНО розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 р. № 1363-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-%D1%80#n17>

³⁹⁹ Про схвалення Стратегії формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2035 року і затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2026 роках. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/483-2024-%D1%80#Text>

⁴⁰⁰ Про затвердження плану заходів щодо створення національної системи торгівлі квотами на викиди парникових газів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/146-2025-%D1%80#Text>

⁴⁰¹ Уряд затвердив план заходів щодо створення національної СТВ. URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/uryad-zatverddiv-plan-zahodiv-shhodo-stvorenniya-nacionalnoi-stv/>

ефективність системи торгівлі квотами на викиди парникових газів може забезпечити суттєве зменшення викидів забруднюючих речовин (найперше CO₂) промисловими підприємствами. Так, уже на другій стадії запровадження системи торгівлі викидами Європейського Союзу (до 2012 року) виявлено зменшення вуглецевих викидів на 10%⁴⁰², а з урахуванням наступних фаз дослідники відзначають падіння вуглецевих викидів до 42%⁴⁰³. Більше того, кошти від продажу квот можуть бути направлені на поповнення державного та місцевих бюджетів з метою збільшення фінансування «зеленого переходу» на національному та регіональному рівнях. Враховуючи перерозподіл отриманих коштів, румунська Energy Policy Group розробила прогнози до 2032 року для низки країн Центральної і Східної Європи, спеціально відібравши країни з вищою залежністю від викопного палива⁴⁰⁴, й дійшла висновку про виправданість і позитивні наслідки політики обмеження вуглецевих викидів: поряд з доволі незначним негативним впливом на обсяги ВВП та зайнятості прогнози вказують на позитивні наслідки для добробуту саме з урахуванням перерозподілу зібраних коштів.

Відтак, в Україні ще до війни було створено систему моніторингу, звітності та верифікації викидів (МЗВ) в рамках прийнятого у 2020 році Закону України «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів»⁴⁰⁵, згідно якого із 2021 року підприємства, що займаються переробкою нафти, виробництвом коксу, чавуну, сталі, скла, цементу тощо⁴⁰⁶, почали подавати щорічні звіти про свої викиди CO₂ за встановленими законодавством правилами. На жаль, із початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну подання звітності за 2021-2023 рр. набуло добровільного характеру і тільки у 2025 р. було відновлено обов'язковість МЗВ⁴⁰⁷. Це свідчить про те, що незважаючи на воєнні виклики, в Україні продовжується робота в напрямі створення національної системи торгівлі квотами на викиди парникових газів, і найперше – формування статистичної бази даних про викиди CO₂ як ключового

⁴⁰² Dechezleprêtre, A., Nachtigall, D., & Venmans, F. (2023). The joint impact of the European Union emissions trading system on carbon emissions and economic performance. *Journal of Environmental Economics and Management*, 118, 102758. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jeem.2022.102758>

⁴⁰³ Klimko, R., & Hasprová, S. (2025). The impact of the EU ETS on greenhouse gas emissions in the EU from 2005 to 2022. *Economics and Environment*, 92(1), 874. URL: <https://doi.org/10.34659/eis.2025.92.1.874>

⁴⁰⁴ Energy Policy Group (EPG). (2023). Distributional Impact of Carbon Pricing in Central and Eastern Europe. Energy Policy Group. URL: <https://www.epg-thinktank.org/distributional-impacts-of-carbon-pricing-in-central-and-eastern-europe/>

⁴⁰⁵ Закон України «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/377-20#Text>

⁴⁰⁶ ПЕРЕЛІК видів діяльності, викиди парникових газів в результаті провадження яких підлягають моніторингу, звітності та верифікації. ЗАТВЕРДЖЕНО постановою Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2020 р. № 880. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/880-2020-%D0%BF#n8>

⁴⁰⁷ Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4187-20#Text>

елементу ефективного функціонування майбутньої СТВ в Україні європейського зразка.

При створенні національної СТВ Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України (далі – МЗДПРУ) отримує консультаційну підтримку європейських партнерів, зокрема Федерального міністерства економіки та захисту клімату Німеччини (BMWK), щодо оновлення законодавства у сфері моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів, розбудови інституційної спроможності МЗДПРУ, який реалізовуватиме реформу системи торгівлі квотами, організації навчання працівників державного регуляторного органу⁴⁰⁸. Адже запровадження системи торгівлі квотами на викиди парникових газів є однією з передумов для вступу України до ЄС (відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС).

Додатковим стимулом для якнайшвидшого впровадження СТВ в Україні має стати введення із 1 січня 2026 р. в ЄС механізму коригування вуглецевих викидів на кордоні (CBAM – Carbon Border Adjustment Mechanism). Це новий інструмент ЄС у сфері оподаткування імпорту продукції з високим вуглецевим слідом (так зване «вуглецеве» або «екологічне мито») для забезпечення рівних умов конкуренції між виробниками, що працюють у європейській системі торгівлі викидами (EU ETS), та іноземними виробниками, де такої системи ще не створено. Тобто, CBAM передбачає запровадження вуглецевого мита на імпорт до ЄС таких товарів, як сталь, цемент, добрива, електроенергія, алюміній та водень⁴⁰⁹.

В умовах війни та обмежених фінансових можливостей вітчизняних експортерів «високовуглецевої» продукції до ЄС як сьогоденного основного зовнішньоекономічного партнера України необхідним є відтермінування запровадження механізму CBAM. Адже за існуючими оцінками падіння ВВП в Україні як прямий наслідок запровадження CBAM для вітчизняних експортерів у найближчі роки може скласти близько 9-11 млрд дол. США⁴¹⁰. Аналогічним чином, західні дослідники прогнозують, що CBAM матиме негативні економічні наслідки для країн із слабким екологічним регулюванням⁴¹¹. Погоджуємося з думками експертів та представників вітчизняного бізнесу, продукція яких підпадає під оподаткування при експорті в ЄС, що відтермінування впровадження європейського екологічного мита CBAM буде оптимальним

⁴⁰⁸ Introducing an emissions trading scheme (ETS) in Ukraine. URL: <https://www.giz.de/en/projects/vprovadzhennya-sistemi-torgivli-kvotami-na-vikidi-parnikovikh-gaziv-stv-v-ukraini>

⁴⁰⁹ Єврокомісія готова відтермінувати CBAM для України, але є умова, - Tagesspiegel. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/evrokomisiya-gotova-vidterminuvati-svam-ukrayini-1751619653.html>

⁴¹⁰ Виняток щодо CBAM для України внесли до Плану дій з євроінтеграції. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/vinyatok-shchodo-cbam-ukrayini-vnesli-planu-1755770830.html> вересень 2025

⁴¹¹ Lan, T., & Tao, R. (2024). Research on the Inhibitory Effect of the EU's Carbon Border Adjustment Mechanism on Carbon Leakage. Sustainability, 16(17), 7429. URL: <https://doi.org/10.3390/su16177429>

принаймні до закінчення війни плюс ще декілька років для можливостей відновлення та модернізації виробничих потужностей в умовах поступового переходу до «зеленої» економіки. Можливо за цей час в Україні уже повноцінно працюватиме створена національна СТВ і проблема, що пов'язана з механізмом СВАН, втратить свою актуальність. На жаль, відтермінування СВАН для України не відбулося. Відтак уже в перші місяці дії механізму прикордонного вуглецевого регулювання (з січня 2026 р.) спостерігається скорочення до ЄС експорту металургійної продукції⁴¹².

Війна в Україні посилила виклики, що пов'язані зі зміною клімату та забрудненням навколишнього природного середовища. Внаслідок бойових дій безпосереднє забруднення повітря, ґрунтів та води доповнюється руйнуванням цілих природних екосистем (наприклад, екосистем внаслідок підриву Каховської ГЕС вздовж Дніпра) та втрати біорізноманіття (загибелі птахів, диких тварин, риби та ін.). Лише за три роки війни загальна кількість зафіксованих в Україні злочинів проти довкілля склала уже понад 6500 од.; викиди діоксиду вуглецю досягли позначки 180 млн т.⁴¹³ і майже четверта частина України ($\approx 23\%$ її загальної території) забруднена вибухонебезпечними предметами. Варто зазначити, що негативний вплив війни на довкілля не обмежується лише рамками нашої держави. Повномасштабна війна призвела до суттєвого зростання викидів навіть в рамках Європейського союзу – приріст викидів оцінюється на рівні 92 тис. т. CO₂ в річному вимірі; водночас зростання викидів зафіксовано і за межами ЄС, зокрема в США та Великобританії⁴¹⁴.

Зменшення рівня забруднення довкілля як під час війни, так і у післявоєнному періоді найперше має бути направлене на зменшення промислового забруднення. Адже головними причинами, що призвели до загрозливого стану навколишнього природного середовища в Україні є саме причини, що безпосередньо пов'язані з виробничими процесами на промислових підприємствах, зокрема⁴¹⁵:

– застарілі технології виробництва та обладнання, висока енергомісткість та матеріаломісткість, що перевищують у два, три рази відповідні показники розвинутих країн;

⁴¹² Перші місяці СВАН вже негативно вплинули на українську металургію. URL: <https://gmcenter.ua/posts/pershi-misyaci-zastosuvannya-cbam-vzhe-negativno-vplinuli-na-ukrainsku-metallurgiju/>

⁴¹³ 71 млрд доларів збитків та 180 млн тонн викидів: на COP29 Україна назвала масштаб шкоди природі за 1000 днів війни. URL: <https://mepr.gov.ua/71-mlrd-dolariv-zbytktiv-ta-180-mln-tonn-vykydiv-na-sor29-ukrayina-nazvala-masshtab-shkody-pryrodi-za-1000-dniv-vijny/>

⁴¹⁴ Han, L., Zhou, Z., Shi, B., & Wang, Y. (2024). Challenges to environmental governance arising from the Russo–Ukrainian conflict: Evidence from carbon emissions. *Journal of Environmental Management*, 349, 119481. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2023.119481>

⁴¹⁵ Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2021 році. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Міндовкілля України. URL: <https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/Natsdopovid-2021-n.pdf>

- високий рівень концентрації промислових об'єктів;
- несприятлива структура промислового виробництва з високою концентрацією екологічно небезпечних виробництв;
- відсутність належних природоохоронних систем (очисних споруд, оборотних систем водозабезпечення тощо), низький рівень експлуатації існуючих природоохоронних об'єктів.

До причин інституційного характеру відносять⁴¹⁶:

- 1) недостатній рівень здійснення державного контролю за виконанням вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища;
- 2) відсутність системи заохочення суб'єктів господарювання до збільшення інвестицій у природоохоронні заходи;
- 3) обмежений доступ громадськості до екологічної інформації та участі під час дозвільних процедур.

Забезпечення екологічно збалансованого розвитку вимагає використання низки інструментів державної екологічної політики, які можна систематизувати таким чином (табл. 5.9). Як бачимо, інституційні інструменти забезпечення екологічно збалансованого розвитку включають в себе усю сукупність організаційних, правових та фінансово-економічних механізмів, які використовуються для досягнення гармонійного поєднання економічного розвитку з охороною навколишнього середовища та раціональним використанням природних ресурсів.

Сталий агломераційний розвиток в регіонах України вимагає нових підходів у реалізації екологічно збалансованого розвитку шляхом синергетичного поєднання інновацій та ефективних екологічних рішень. Ці підходи мають на меті як наближення до практик ЄС в контексті актуального сьогодні «подвійного переходу», так і підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств (через забезпечення енергоефективності, зменшення викидів парникових газів тощо) на європейських та світовому ринках. Відтак, усунення наслідків кліматичних змін, зменшення рівня промислового забруднення навколишнього природного середовища та перехід до «зеленої» економіки із застосуванням інноваційних технологій є сьогодні стратегічними пріоритетами у забезпеченні екологічно збалансованого розвитку.

⁴¹⁶ Запобігання промислому забрудненню. URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/reformy/zapobigannya-promyslovomu-zabrudnennyu/>

Таблиця 5.9

Систематизація інституційних інструментів забезпечення екологічно
збалансованого розвитку

Вид інструменту	Механізм дії
Організаційні	
організація співпраці стейкхолдерів	забезпечення взаємодії при плануванні і реалізації екологічної політики усіх стейкхолдерів (громадян, підприємницьких структур, наукових працівників, органів державної влади тощо)
інформаційне забезпечення та ефективна комунікація	інформування громадян та інших зацікавлених сторін щодо діяльності органів виконавчої влади у сфері захисту довкілля, зокрема щодо стану довкілля, рівня його забруднення тощо.
міжнародна співпраця у сфері захисту довкілля	дотримання міжнародних зобов'язань, а також налагодження міжнародної співпраці з питань запобігання транскордонному забрудненню довкілля
Правові	
державне регулювання у сфері захисту довкілля	визначення науково обґрунтованих меж щодо використання природних ресурсів і рівнів забруднення довкілля, у т. ч. в рамках виконання Директив ЄС
національне законодавче забезпечення у сфері захисту довкілля, приведене у відповідність до норм і вимог ЄС	забезпечення відповідних умов для ефективного функціонування сфери захисту довкілля
стратегічна екологічна оцінка та оцінка впливу на навколишнє природне середовище	установлення відповідності планованої або фактично здійснюваної діяльності вимогам і нормам законодавства щодо захисту довкілля, гарантування екологічної безпеки
системи екологічного менеджменту, екологічний аудит, сертифікація та маркування продукції з урахуванням екологічних стандартів	запровадження екологічних підходів у виробництві та споживанні
комплексний моніторинг стану довкілля і нагляд у сфері охорони довкілля	побудова ефективної системи контролю за виконанням природоохоронного законодавства з врахуванням найкращих практик організації роботи подібних установ у країнах ЄС
Фінансово-економічні	
податкові	зменшення ставки екологічного податку або відшкодування податку (встановлення річної фіксованої суми компенсації)
кредитні	надання для підприємств, які впроваджують технології ресурсо- та енергозбереження, здійснюють модернізацію виробництва відповідно до встановлених екологічних стандартів, кредитів на пільгових умовах
інвестиційні	залучення державних ресурсів (субсидії та дотації), коштів міжнародних донорів та приватного капіталу в природоохоронну діяльність
страхові	вирішення екологічних проблем, сприяння формуванню екологічної безпеки
фінансові (штрафи, пеня)	формування екологічно свідомої поведінки

*Джерело: складено на основі опрацювання⁴¹⁷

⁴¹⁷ Національна екологічна політика. URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/natsionalna-ekologichna-polityka/>; Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>;

З метою зменшення промислового забруднення, стабільного фінансування природоохоронної діяльності та стимулювання розвитку екологічного підприємництва, у т. ч. в агломераціях, необхідно:

Верховній Раді України забезпечити:

- прийняття Закону України «Про систему торгівлі квотами на викиди парникових газів»;
- внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів щодо створення Спеціального фонду для фінансування інноваційних кліматичних проектів із визначенням джерел надходжень від продажу квот та напрямів їх використання.

Кабінету Міністрів України забезпечити:

- розроблення та затвердження порядку функціонування реєстру квот на викиди парникових газів, правил проведення аукціонів продажу квот та методики розподілу квот між підприємствами, у т. ч. безкоштовного їх отримання;
- створення Спеціального фонду для фінансування інноваційних кліматичних проектів, в який буде надходити частина коштів від продажу квот підприємствам.

Міністерству економіки, довкілля та сільського господарства України забезпечити:

- продовження роботи в напрямі вдосконалення системи моніторингу, звітності та верифікації викидів (МЗВ) (зокрема, впровадження Єдиної електронної платформи подачі, перевірки та зберігання звітності про викиди та її подальшої інтеграції з європейською платформою ETS), яка є основою для впровадження системи торгівлі квотами на викиди парникових газів;
- модернізацію (або відновлення зруйнованих внаслідок військових дій) великих промислових підприємств із застосуванням найкращих інноваційних технологій, що підтверджені європейською практикою;
- розробку інструментів фінансової підтримки інновацій у сфері кліматичної політики.

Асоціації «Львівська агломерація» забезпечити:

- створення спільного бюджету в агломерації для фінансування захисту довкілля та його перерозподіл у відповідності до потреб громад;
- залучення коштів міжнародних донорів для реалізації «зелених» ініціатив агломерації.

Таким чином, вирішення наявних екологічних проблем є визначальними завданнями для України в сьогоdnішніх турбулентних умовах соціально-економічного розвитку та глобальних кліматичних змін, у т. ч. в умовах війни та повоєнного відновлення. Впровадження ефективних механізмів захисту довкілля та переходу до «зеленої» економіки із врахуванням принципів сталого розвитку та майбутньої інтеграції України до ЄС сприятиме захисту,

збереженню та примноженню природного біорізноманіття з одночасною модернізацією та трансформацією економіки у відповідності до принципів кліматичної нейтральності, зеленої та цифрової трансформації, що відповідатиме пріоритетам екологічно збалансованого розвитку як на національному, так і регіональному рівнях.

РОЗДІЛ VI. УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АГЛОМЕРАЦІЙ НА ОСНОВІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕГРОВАНOSTІ, ІНКЛЮЗИВНОСТІ ТА ЗУРТОВАНOSTІ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

6.1. Узгодження інтересів громад у сфері стратегічного планування як передумови формування засад спільної інвестиційної політики (на прикладі Львівської агломерації)

Ефективний розвиток громад в умовах обмежених ресурсів та наростаючих глобальних викликів, військових дій, що ведуться на території держави, вимагає від ОМС використання ефективних інструментів соціально-економічного розвитку для сталого інклюзивного зростання громад. Одним із таких інструментів є розвиток партнерських відносин між громадами, а в контексті пошуку ефективних інструментів посилення взаємодії територіальних громад особливої уваги заслуговує така форма співробітництва як міська агломерація. Львівська агломерація є найбільшим агломеративним утворенням Західного регіону України із площею умовної зони впливу 3596,8 км² та загальна чисельність населення – 1,05 млн осіб (на 1.01. 2022), яке географічно визначається в межах Львівської громади (м. Львів та інші населені пункти громади) та 18 сусідніх громад (Бібрської, Великолюбінської, Городоцька, Давидівської, Жовківської, Жовтанецької, Зимноводівської, Івано-Франківської, Куликівської, Мурованської, Новояворівської, Новояричівської, Оброшинської, Підберізцівської, Пустомитівської, Сокільницької, Солонківської та Щирецької громад).

У світовій практиці існують декілька моделей управління міськими агломераціями:

- однорівневі – для неї характерне єдине муніципальне утворення, що включає всю територію агломерації;
- дворівневі – створення у рамках агломерації муніципального утворення другого рівня;
- регіональні – управління здійснюється органами регіональної влади (можливе в тому випадку, коли агломерація займає переважну частину території регіону);
- договірні – агломерації розвиваються на основі міжмуніципального співробітництва⁴¹⁸.

⁴¹⁸ Войціцька К. М. Публічне управління економічним розвитком урбанізованих територій : дис. ... д-ра філософії. Житомир, 2023. 296 с. С. 206. URL: <https://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8370/Voitsitska.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

На законодавчому рівні функціонування агломерацій в Україні не врегульовано, відтак громади самостійно шукають шляхи налагодження співпраці із переведенням її у формальну площину. Найбільш ефективною, на нашу думку, є розвиток співпраці на договірних засадах, оскільки у такому варіанті співпраці можливо максимально врахувати потреби кожної сторони. Крім того, об'єднання задля реалізації спільних проектів та вирішення спільних проблем сильніших (наприклад місто Львів) та слабших громад дозволяє стимулювати розвиток останніх.

Участь у агломерації створює громадам додаткові переваги шляхом підвищення інституційної спроможності, зниження конкуренції та посилення співпраці у соціально-економічній сфері, великих інфраструктурних проектах, які самостійно реалізувати громада не може. Соціологічне опитування проведе Київським міжнародним інститутом соціології серед мешканців Львівської агломерації у 2023 р. показало, що абсолютна більшість населення агломерації (88%) підтримують співробітництво Львова та сусідніх громад, а сама ідея співробітництва користується абсолютною підтримкою як у Львівській громаді (89%) так і у сусідніх громадах (86%). Понад 54% мешканців агломерації вважають що від співпраці виграє як Львів так і сусідні громади. Топ сферами для співробітництва, на думку мешканців, можуть стати будівництво доріг, сучасних сміттєпереробних заводів чи полігонів, розвиток мережі медичних закладів, облаштування зелених зон, очистка річок, розвиток індустріальних парків, розвиток мережі освітніх закладів, громадського транспорту, спортивної інфраструктури, вирішення завдань цивільної оборони⁴¹⁹. Як бачимо, мешканці агломерації позитивно оцінюють можливості та перспективи співробітництва між громадами, а відтак завданням ОМС стає налагодження такої співпраці та переведення її у формальну площину із подальшим формуванням напрямів спільного стратегічного розвитку, розробкою та реалізацією спільної інвестиційної політики, що сприятиме зменшенню економічних диспропорцій, підвищенню економічної стійкості та безпеки.

Формування засад спільної інвестиційної політики важлива для розвитку територіальних громад у межах Львівської агломерації, оскільки:

- стимулюватиме економічний розвиток громад та економічну активність їх мешканців;
- сприятиме отримання інвестиційних ресурсів шляхом залучення іноземних кредитів, грантових коштів під реалізацію великих інфраструктурних проектів, розвиток індустріальних парків та інших форм просторової організації бізнесу;

⁴¹⁹ Думки і погляди населення Львівської агломерації: результати соціологічного дослідження : аналітичний звіт. 2023. URL: https://kiis.com.ua/materials/pr/20230508_z/Report_LvivAgglomeration_March2023_ukr_fin.pdf

- сприятиме підтримці функціонуючого бізнесу, стимулюватиме розвиток підприємництва та диверсифікації видів економічної діяльності у громадах.

У Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки оперативною ціллю 1 визначено «Стимулювання центрів економічного розвитку», якими виступають міста та агломерації. Однак, на законодавчому рівні не врегульовані питання, що стосуються створення, управління та розвитку агломерацій, що стає певною перепорою для їх ефективного функціонування в правовому полі.

У Стратегії Львівської агломерації виокремлено 24 ключових стратегічних проекти, серед яких створення єдиної та зручної системи громадського транспорту (наприклад проект «Lviv city express»⁴²⁰ (спрямований на розвиток приміського залізничного сполучення, яке б зменшило навантаження на автотрафік та скоротило час та транспортні витрати мешканців прилеглих до Львова територій)), покращення системи поводження з відходами, вирішення спільних екологічних та соціальних проблем тощо.

Однією із перепон для формування та реалізації спільної інвестиційної політики у Львівській агломерації є відсутність механізму координації та узгодження діяльності її учасників. Для часткового вирішення цієї проблеми було утворено Асоціацію органів місцевого самоврядування «Львівська агломерація» членами якої стали 10 територіальних громад: Бібрська, Великолюбінська, Городоцька, Давидівська, Жовківська, Жовтанецька, Куликівська, Львівська, Новояричівська, Пустомитівська. Метою об'єднання громад в асоціацію стала можливість реалізації спільних проектів на взаємовигідних та рівноправних засадах із залученням на ці проекти коштів міжнародної технічної допомоги, а також можливість репрезентувати спільні інтереси на різних міжнародних майданчиках, спілкуватися з іншими європейськими агломераціями, Європейською комісією, щоб залучати додаткове фінансування під реалізацію спільних проектів.

Пілотними проектами, які почали реалізовувати у межах Львівської агломерації стали проекти спрямовані на розвиток згуртованості, поглиблення довіри та розширення міжмуніципальної співпраці, зокрема:

- у сфері освіти – літні табори для школярів Львівської агломерації (було охоплено близько 500 дітей); надання послуг Центру професійного розвитку педагогічних працівників у Львові (на засадах міжмуніципальної співпраці);
- у туристично-рекреаційній сфері – формування Краєзнавчого атласу Львівської агломерації, який відображатиме історично важливі місця та

⁴²⁰ Проекти співробітництва в межах Львівської агломерації, які можна очікувати найближчим часом: відбулось засідання робочої групи. URL: <https://loda.gov.ua/news/60412>

туристично привабливі об'єкти кожної із громад-учасниць Асоціації (фінансується в рамках гранту Ради Європи).

Розширення співробітництва в економічній сфері потребує поглиблення механізмів співпраці, напрацювання спільних проектів спрямованих на активізацію економічного розвитку та співробітництва, що охоплюватиме територію кількох суміжних ОТГ. Крім того, розширення співробітництва між територіальними громадами у межах Львівської агломерації допоможе:

- нівелювати виникнення потенційних конфліктів між громадами щодо використання суміжних територій внаслідок формального узгодження містобудівної документації чи недотримання її вимог, відсутності генеральних планів як окремих населених пунктів так і ОТГ загалом;

- активізувати перехід до поліцентричної моделі розвитку Львівської агломерації, оскільки станом на 2024 р. економічний розвиток м. Львова та навколишніх громад був мало інтегрованим, що посилює конкуренцію за інвестора, ускладнює узгодження територій для розташування великих інвестиційних об'єктів (наприклад індустриальні парки) та подальшого управління ними;

- сформувати спільні стратегії та плани розвитку між громадами агломерації або синхронізувати між собою уже наявні. Як зазначено Н. Попадинцем, стратегічні плани розвитку громад агломерації містять схожі (однакові) цілі (не синхронізовані між собою), що часто унеможливорює їх досягнення у тій чи іншій громаді (наприклад, будівництво дороги, школи, медичного закладу, полігону ТПВ тощо), так як неузгоджені ресурси, технічні і земельні питання, екологічні проблеми, що можуть мати спільний вплив⁴²¹.

Готовність ОМС до розробки та реалізації спільних проектів можна оцінити шляхом аналізу стратегічної документації громад. Аналіз стратегічних документів ОТГ, що потенційно можуть входити до Львівської агломерації показує, що громади не повністю розуміють принципи утворення та функціонування агломерацій, які в умовах України ще не регламентовані нормативно-правовими документами, що викликає страх втрати власної як суб'єктності та і контролю над ресурсами. Успішне використання переваг географічної близькості до Львова не поєднується із бажанням формувати спільну соціально-економічну політику, формувати робочі групи для вирішення спільних проблем, реалізації проектів та формуванні спільних стратегічних векторів розвитку. Близькість до м. Львів як важлива передумова власного розвитку зазначається у стратегіях Жовківської міської ОТГ, Давидівської

⁴²¹ Попадинець Н. М., Олексюк Г. В. Агломераційні процеси та інклюзивний розвиток: стратегування і смарт-підхід. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2024. Т. 9. № 3. С. 190–197. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-3-33>

сільської ОТГ, Зимноводівської сільської ОТГ, Івано-Франківської сільської ОТГ та ін. Однак, поряд із використанням переваг від близькості розташування до м. Львова, громади не бажають ділитися власними ресурсами ні зі Львовом ні з сусідніми громадами, а потенційне входження у майбутнє агломеративне утворення більшість розглядає як загрозу (втрати власної суб'єктності та ресурсів – людських, земельних, фінансових тощо). Наприклад, Жовківська громада побоюється, що входження до агломерації збільшить залежність від рішень обласного центру та може спричинити втрату суб'єктності. У Новояричівській селищній ОТГ побоюються, що участь у агломерації посилить регуляторний вплив на рішення громади. У стратегії Сокільницької сільської ОТГ⁴²² зазначено, що вигідне географічне розташування біля Львова приваблює населення та бізнес, створює можливості для розвитку логістичної сфери, міжмуніципального співробітництва для вирішення спільних проблем, зокрема у соціальній та житлово-комунальній сфері, а входження у Львівську агломерацію сприятиме модернізації комунальних мереж та транспортної інфраструктури. Географічна наближеність до Львова трактується як перевага, що створює додаткові можливості для економічного розвитку, зокрема транспортного сектору, логістики, переробної промисловості. Водночас, разом із усіма переліченими перевагами входження у Львівську агломерацію розглядається як загроза. Отже, формування та розвиток Львівської агломерації, шляхом залучення нових учасників залежить від того, наскільки вдасться сформуванати зрозуміле середовище для участі усіх потенційних учасників агломерації на рівних, демократичних засадах.

Більшість потенційних учасників Львівської агломерації у своїх стратегіях не виокремлюють ні потенційні можливості ні загрози для розвитку власних громад. Можна припустити, це пов'язано з тим, що більшість стратегій розроблялися та були затверджені ще до 2022-2023 рр., коли процес інституціоналізації Львівської агломерації ще не активізувався. Оцінка переваг від участі ОТГ в агломерації дозволяє розширити можливості вирішення локальних проблем, що стимулюватиме соціально-економічний розвиток. На кінець 2024 р. лише окремі територіально громади розуміли можливості для власного розвитку від участі у Львівській агломерації. Однією із таких є Жовківська міська ОТГ у стратегії розвитку якої зазначено, що: «участь у Львівській агломерації дасть змогу залучати зовнішніх фахівців до розвитку сфер громади, спільному вирішенню локальних проблем; дасть змогу залучити додаткове співфінансування на вирішення локальних проблем (наприклад, щодо ТПВ, транспортного сполучення тощо), а також забезпечити інноваційний підхід

⁴²² Стратегія розвитку Сокільницької сільської територіальної громади на період до 2027 року. URL: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Ffrada.info%2Fupload%2Fusers_files%2F04369682%2F12ea1f842e1765ec23cc35f00fc4a258.docx

до розвитку управлінської культури, туристичної галузі, впорядкування публічних просторів, збору та моніторингу за муніципальними даними, розвитку ринку нерухомості тощо, при цьому не втрачаючи своєї суб'єктності та іміджу»⁴²³.

У більшості громад відсутні комплексні просторові плани території. Відсутність просторового планування громади негативно впливає на її розвиток, стримує налагодження відносин із сусідніми громадами, залучення інвестиційних ресурсів тощо. На початок 2024 р. ОТГ Львівської агломерації не мають розроблених комплексних планів розвитку власних територій (лише у стратегії розвитку Куликівської ОТГ⁴²⁴ окремим пунктом відзначено необхідність його створення), а просторове планування обмежується генеральними планами населених пунктів, більшість із яких потребують оновлення. Відсутність Комплексного плану просторового розвитку території ОТГ найчастіше пояснюється недостатністю ресурсів у громади для фінансування його створення (Новояричівська ОТГ⁴²⁵), така ситуація значно ускладнюватиме формування та реалізацію спільних інвестиційних проєктів, що охоплюватимуть інтереси двох або більше громад на території Львівської агломерації.

Планування, а відтак і реалізації спільних проєктів шляхом укладання договорів про співробітництво територіальних громад проводиться з метою вирішення комунальних, соціальних, освітніх проблем, натомість економічне або інвестиційне співробітництво, а відтак і формування спільної інвестиційної політики територій у межах двох або більше ОТГ не знайшли відображення у стратегічних документах. Здебільшого, громади об'єднуються шляхом укладання договорів про міжмуніципальне співробітництво для вирішення питань у сферах житлово-комунального господарства (поводження з ТПВ, водопостачання та водовідведення тощо), благоустрою території, освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення. Як зазначають у Стратегії розвитку Оборощинської ОТГ сподівання на ефективність новостворюваної Львівської агломерації та вирішення багатьох системних проблем через муніципальне співробітництво не виправдовують себе. Учасники агломерації, переслідуючи власні інтереси, не можуть знайти консенсусу, що призводить до розчарування і посилення недовіри до реально ефективних інструментів розвитку регіональної

⁴²³ Стратегія розвитку Жовківської міської територіальної громади на період до 2028 року. URL: <http://surl.li/ygcadj>

⁴²⁴ Стратегія розвитку Куликівської селищної територіальної громади до 2027 року та план заходів на 2024–2027 роки з реалізації стратегії розвитку Куликівської селищної територіальної громади до 2027 року. 2023. URL: https://rada.info/upload/users_files/04371957/f789f75ece57f9f26bd1ebfc4f1c9697.pdf

⁴²⁵ Стратегія розвитку Новояричівської селищної територіальної громади до 2027 року. URL: <https://novoyarychiv-gromada.gov.ua/strategiya-rozvitku-11-53-15-25-10-2022/>

економіки та можливості реалізації значимих розвиткових проєктів⁴²⁶. Натомість важливо, щоб громади зрозуміли, можливості від участі у створенні Львівської агломерації та використання її потенціалу для вирішення соціально-економічних проблеми, диверсифікації структури економіки громад, підвищення її інвестиційної привабливості тощо.

В Україні ще не достатньо прикладів успішної співпраці між містом та приміськими територіями. Одним із таких прикладів стала «сільська агломерація» Хотинського субрегіону на Буковині (каркасом агломерації стали Клішковецька, Недобоївська, Рукшинська та Хотинська об'єднані територіальні громади, об'єднавши близько 50 тисяч населення, 70 % якого складають малі товаровиробники, що займаються вирощуванням фруктів), у якій співробітництво відбувається в напрямку агломерацій між містом і селом. В рамках співробітництва реалізовується спільний проєкт «Партнерство територіальних громад «Яблуневої агломерації» як ефективний інструмент місцевого розвитку», яким передбачається: переорієнтації на інші ринки збуту, розвиток переробки плодово-ягідної продукції, створення спільного комунального підприємства із сучасними виробничими потужностями, яке буде обслуговувати приватні та фермерські господарства всього Хотинського субрегіону⁴²⁷. Ці питання можуть вирішуватись через наявні механізми горизонтальної співпраці громад. Водночас в рамках міських агломерацій існуватиме потреба узгодження громадами спільних рішень, щодо яких відсутній консенсус. Саме це стає основоположною проблемою, яка потребує першочергового законодавчого унормування у сфері функціонування міських агломерацій у короткостроковій перспективі.

У Стратегії розвитку Львівської агломерації зазначається, що місцева влада повинна працювати над створенням сприятливих умов для бізнесу, зокрема шляхом розвитку інфраструктури, покращення транспортного сполучення, формування прозорого регуляторного середовища, а також надання фінансової підтримки, оскільки наявність достатнього фінансування є передумовою успішної діяльності агломерацій. В українських реаліях у найближчій перспективі видається малоімовірним затвердження окремого фінансування агломерацій за рахунок податкових надходжень, тому оптимальною моделлю є залучення позабюджетного фінансування. Початок перемовин щодо вступу України до Європейського Союзу та набуття статусу кандидата у члени Європейського Союзу створює вікно можливостей для

⁴²⁶ Стратегія розвитку Оброшинської територіальної громади на період до 2027 року. URL: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Ffrada.info%2Fupload%2Fusers_files%2F04369587%2F4423140c6b9c18c0a0928f2461c3c9ce.docx

⁴²⁷ «Яблунева агломерація»: нові можливості місцевого розвитку. URL: <https://www.csi.org.ua/news/yabluneva-aglomeratsiya-novi-mozhlyvosti-mistseвого-rozvytku/>

залучення цільового фінансування європейських фондів, які починають працювати в Україні, зокрема програми Interreg Europe та Life⁴²⁸. У цьому контексті важливу роль відіграє співпраця з міжнародними організаціями та програмами, які допомагають залучати фінансування на розвиток інфраструктурних проектів і підтримку малого та середнього бізнесу.

Одним із інструментів розбудови територіальної політики ЄС, що спрямується на підтримку реалізації соціально-економічних проектів, що охоплюють адміністративні межі кількох громад або районів є інтегровані територіальні інвестиції (ІТІ)⁴²⁹.

Інструмент ІТІ, передбачений 36 статтею Регламенту про загальні положення⁴³⁰, та спрямований на підтримку розвитку територій через реалізацію ними власного потенціалу. Для вирішення питань розвитку території залучаються різні рівні влади – національний, регіональний, місцевий. Група територій, функціонально пов'язаних між собою, для того щоб претендувати на ресурси ІТІ повинна:

- формалізувати наміри про співпрацю у формі меморандуму чи асоціації;
- виокремити спільні проблеми, підготувати низку проектів, спрямованих на їх вирішення;
- підготувати спільну стратегію і/або план інтегрованого розвитку спрямовані на стимулювання економічного розвитку територій, стримування відпливу робочої сили, покращення доступу до якісних послуг для жителів незалежно від місця проживання, посилення функціональної цілісності території шляхом реалізації проектів спрямованих на розвиток дорожньо-транспортної інфраструктури та інженерних мереж тощо.

Територіально, проекти фінансовані ІТІ можуть охоплювати різні типи функціональних територій, зокрема міста, функціональні міські території, агломераційні території тощо.

Основною перевагою використання ІТІ є можливість поєднувати інвестиції з різних джерел, зокрема з Європейського соціального фонду (ЄСФ), Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР) або Фонду згуртованості, також дозволяється залучати фінансову підтримку в рамках Європейського сільськогосподарського фонду регіонального розвитку та Європейського фонду морського та рибного господарства.

⁴²⁸Лях В. М. Проблеми створення та розвитку міських агломерацій в Україні: досвід Республіки Польща. International Scientific Journal «Internauka». 2024. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2024-1>. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/17056768526233.pdf>

⁴²⁹ Андріїв Б. Є. Міжмуніципальне співробітництво в умовах впровадження стратегії поліцентричного врядування. Регіональні студії. 2022. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2022.31.5>

⁴³⁰ Regulation (EU) No 1303/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013R1303>

За тематичною спрямованістю найбільшу підтримку отримують проекти спрямовані на реалізацію наступних цілей: перехід до низьковуглецевої економіки; охорону навколишнього середовища та підвищення ефективності використання ресурсів; сприяння соціальній інтеграції, боротьбі з бідністю та дискримінацією тощо.

Перевагами використання ІТІ у регіональному розвитку в Європейському Союзі стали⁴³¹:

- *Цілісний підхід*, що проявляється у можливостях поєднання ресурсів із різних фондів ЄС (Європейський соціальний фонд, Європейський фонд регіонального розвитку або Фонд згуртованості) для узгодженого вирішення багатьох проблем, що сприяє синергії та ефективному використанню коштів.
- *Посилення процесів децентралізації* – шляхом розширення прав та можливостей місцевих суб'єктів (муніципалітетів, неурядових організацій, бізнесу) бути залученими до процесів прийняття рішень, що дозволяє ефективно адаптувати ІТІ до місцевих потреб.
- *Стратегічне планування* на місцевому рівні із визначенням пріоритетів та стратегічних цілей, що дозволяє регіонам ефективно розподіляти ресурси для досягнення цілей сталого розвитку.
- *Гнучкість* – забезпечується шляхом надання широких можливостей при виборі проектів, що дозволяє регіонам адаптуватися до швидкозмінних зовнішніх обставин та реагувати на нові виклики (наприклад зміни клімату, цифровізацію тощо).
- *Інновації в управлінні*, що продукуються через міжгалузеву співпрацю представників різних стейкхолдерів з різноманітних сфер (наприклад освіти, бізнесу, науки).
- *Підтримання сталого розвитку міст* шляхом впровадження інтегрованого розвитку, розвитку інфраструктури, соціальної інтеграції та захисту навколишнього середовища.

Станом на 2017 р. для реалізації інтегрованих територіальних та міських стратегій ІТІ використовували 20 членів ЄС із загальною сумою фінансування 13,8 млрд. євро, з яких 11,8 млрд. євро (85%) фінансувалося в рамках ЄФРР (ERDF), 1,7 млрд. євро (12 %) Європейський соціальний фонд (ESF), решта - через Фонд згуртування (0,3 млрд. євро). На дев'ять держав-членів ЄС припадало майже 80 % загального обсягу фінансування ІТІ, причому близько 28 % усіх ІТІ реалізуються в одній країні – Польщі⁴³².

⁴³¹ Regulation (EU) No 1303/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013R1303>

⁴³² Integrated territorial investment: implementation and future prospects. Brussels : European Parliament, 2018. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/614735/EPRS_BRI\(2018\)614735_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/614735/EPRS_BRI(2018)614735_EN.pdf)

Наприклад у Роттердамі інструментом ІТІ фінансуються проекти, в рамках яких підприємства отримують підтримку в розвитку інноваційних технологій через ЄФРР, а Європейський соціальний фонд забезпечує цільове навчання для забезпечення пропозиції робочої сили для робочих місць у цих секторах. Компанії беруть участь у розробці відповідних навчальних курсів і зобов'язуються надавати слухачам робочі місця після отримання ними відповідної кваліфікації⁴³³.

Одним із прикладів використання ІТІ є грецький муніципалітет Піррей⁴³⁴. При впровадженні ІТІ Піррей був розділений на два міські райони залежно від потреб та критеріїв впровадження:

1. Перший район характеризувався високим трафіком, неорганізованим паркуванням, низьким рівнем озеленення та нестачею вільних територій. Проекти, які планувалися до реалізації в цьому районі спрямовувалися на міський розвиток та ревіталізацію, посилення соціальної згуртованості.

2. Для другого району характерними були негативне навантаження від інтенсивного пасажиропотоку у порту, комерційної портової та суднобудівельної діяльності, висока щільність населення, інтенсивний трафік, завантаженість доріг, нестача вільного простору, наявність занедбаних як промислових районів так і районів приватної забудови. Для вирішення зазначених проблем було запропоновано ряд заходів для забезпечення соціально згуртованості, що поєднуються із заходами міського розвитку.

На початковому етапі у Пірреї було проведено публічні консультації між місцевими органам влади та спілкам, бізнес-спільнотою та громадянам з метою формування ефективної стратегії, яка повинна відповідати реальним потребам та можливостям муніципалітету Пірея. Стратегія муніципалітету Пірей отримала найвищу оцінку від Органу управління регіональною операційною програмою із загальним фінансуванням понад 80 млн євро на п'ять років. Ці кошти спрямовувалися на заходи, які стосуються модернізації міст (25 млн євро), посилення соціальної згуртованості (27 млн євро), розвиток підприємництва (28 млн євро). Частина ІТІ у муніципалітеті Пірей, що стосується транспортних та дорожньої інфраструктури, ремонтних робіт, шкільних спортивних споруд, фінансується за рахунок національних ресурсів (приблизно 32 млн євро).

⁴³³ Integrated territorial investment: implementation and future prospects. Brussels : European Parliament, 2018. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/614735/EPRS_BRI\(2018\)614735_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/614735/EPRS_BRI(2018)614735_EN.pdf)

⁴³⁴ Delitheou V., Georgakopoulou S. Integrated territorial investments as a tool for sustainable urban development: the case of Piraeus municipality. Theoretical and Empirical Researches in Urban Management. 2019. Vol. 14, No. 3. P. 22–40. URL: <https://www.jstor.org/stable/26753787>

У Румунії інструмент ІТІ⁴³⁵ реалізовувався у дельті Дунаю та охопив територію 38 адміністративних одиниць: міста Тульча, 4 малих та середніх містечок, 29 муніципалітетів повіту Тульча (цей повіт містить 46 муніципалітетів) та 4 муніципалітетів (Корбу, Істрія, Міхай-Вітезу та Сецеле) у складі повіту Констанца. Інструмент ІТІ дельти Дунаю впроваджувався для забезпечення сталого економічного розвитку з акцентом на туризм та сільськогосподарську діяльність, підвищення якості життя та захисту навколишнього середовища. Організацією, яка виконувала роль проміжного органу з впровадження ІТІ була Асоціація розвитку громад ІТІ дельти Дунаю. Виділене фінансування в обсязі 1,12 млрд євро на розвиток громад на цій території стало найбільшим інвестиційним проектом у Румунії. Через механізми ІТІ громади дельти Дунаю змогли подати 1 743 проекти на суму 1,43 млрд євро, з яких було укладено контракти на 996 проектів загальною вартістю 865,5 млн євро (понад 77% від загального обсягу коштів, виділених ЄС на цей регіон). Серед проектів які отримали фінансування були: будівництво мосту через Дунай між Браїлою та Тульчею, модернізація порту Тульча, модернізація аеропорту «Дельта Дунаю» та відновлення деяких районних доріг у Констанці.

Інструмент ІТІ надає можливості місцевим органам влади самостійно розробляти та реалізовувати інтегровані та структуровані програми спрямовані на інтенсифікацію місцевого розвитку, а впровадження ІТІ сприяє підвищенню конкурентоспроможності, інновацій та підприємництва, забезпеченню соціальної згуртованості, збереженню ресурсів, реорганізації виробництва, підвищенню стійкості перед демографічними викликами тощо.

Разом з тим, при використанні інструменту ІТІ європейські громади стикнулися з низкою проблем, серед яких⁴³⁶:

- проблеми розробки територіальних стратегій (визначення оптимального географічного охоплення, тематичного змісту та механізмів управління стратегіями) у контексті узгодження відмінностей між функціональними та адміністративними межами території;
- проблеми із залученням потенційних бенефіціарів для подачі заявок за конкретними тематичними напрямками, наприклад такими як перехід до низьковуглецевої економіки, що спричиняло зміну стратегії ІТІ та породжує ризик перетворення стратегії на «муніципально-орієнтовану», з обмеженим залученням інших партнерів (наприклад громадського, волонтерського та приватного секторів);

⁴³⁵ Păceșilă M., Colesca S. E., Popescu R.-I., Burcea Ș.-G. Integrated territorial investments as a tool for sustainable development: overview on the implementation in Romania. Theoretical and Empirical Researches in Urban Management. 2022. Vol. 17, No. 4. P. 5–21. URL: <https://www.jstor.org/stable/27181032>

⁴³⁶ Integrated territorial investment: implementation and future prospects. Brussels : European Parliament, 2018. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/614735/EPRS_BRI\(2018\)614735_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/614735/EPRS_BRI(2018)614735_EN.pdf)

- проблеми із розробкою стратегічних, інтегрованих проектних пропозицій. Виникли ризики, що при розробці та відборі проектів основна увага приділяється швидкому освоєнню коштів, а не їхньому стратегічному значенню. Відтак, ефективна реалізація проектів потребує напрацювання необхідних для імплементації проектів до початку програмного періоду;
- складність інструменту через необхідність об'єднання інвестицій з різних фондів; адаптації регуляторної політики, зокрема реалізація систем моніторингу та контролю, дотримання правил державних закупівель, тематичної спрямованості, системи оцінки ефективності, орієнтації на результат тощо;
- складність організаційної структури запровадження ІТІ, оскільки використання ІТІ потребує створення посередницьких органів, що збільшує рівень бюрократичного навантаження на органи управління. Крім того, місцеві органи влади часто не мають необхідних ресурсів для підготовки та реалізації проектів, пов'язаних з ІТІ;
- небажання органів державної влади делегувати повноваження на місцевий рівень. Органи державного управління в деяких державах-членах, таких як Чехія та Німеччина, не бажають передавати повноваження на місцевий рівень, оскільки не завжди переконані у важливості цього інструменту для розвитку місцевих територій;
- недостатній рівень фінансування. Не усі країни здійснили обов'язкове виділення операційних програмних ресурсів на ІТІ, що ставить під загрозу їх реалізацію у цих державах

Допоки Україна не стала членом ЄС, українські міста та громади не мають доступу для отримання додаткового фінансування із використанням ІТІ. Однак, на даному етапі для громад Львівської агломерації важливо навчитися формувати спільні напрями співпраці, спільні стратегічні вектори розвитку, формалізувати співпрацю тощо. Крім того, негативний досвід європейських країн у використанні ІТІ дає можливість враховувати його при формулюванні власних стратегій та планів, що в перспективі дозволить залучати додаткові ресурси на стимулювання економічного зростання.

Формування міжмуніципальної співпраці громад у межах Львівської агломерації лише розпочинається. Наразі громадам важливо зрозуміти, що в умовах співробітництва вони зможуть отримати додаткові можливості для власного зростання. Одним із напрямів розвитку міжмуніципальної співпраці громад Львівської агломерації повинен сфокусуватися на формуванні спільної інвестиційної політики, що допоможе:

- 1) активізувати пошук потенційних інвесторів, залучення партнерів та програм підтримки, як національних так і міжнародних (міжнародні організації, фонди, партнерські відносини з містами-партнерами тощо);

2) створити комфортні умови для інвесторів шляхом формування сприятливого бізнес-клімату, прозорого регуляторного середовища, які стимулюватимуть розвиток бізнесу, залучення інвестицій та розвиток економіки в усіх громадах агломерації;

3) знизити рівень конкуренції за інвестора, натомість стимулювати зростання співпраці сильніших та слабших громад, шляхом створення спільних інвестиційних паспортів, проведення інвестиційного маркетингу громад, посилення популяризації місцевих підприємств, виробників тощо;

4) стимулювати розвитку міжмуніципальних інноваційних проєктів (індустріальних парків, логістичних хабів та ін.), що сприятиме формуванню поліцентричної моделі економічного розвитку агломерації.

6.2. Перспективи адаптації міжнародних практик інтеграції систем освіти та охорони здоров'я в агломераціях

Повномасштабна війна в Україні спричинила суттєву трансформацію просторового розвитку, особливо у сфері доступу до базових соціальних послуг. Зруйнована інфраструктура, масова внутрішня міграція та перевантаження систем освіти й охорони здоров'я у приймаючих регіонах, зокрема в Карпатському регіоні, загострили потребу в інституційній адаптації публічних послуг. Підвищення ролі агломерацій як вузлів надання освітніх і медичних послуг у цьому контексті стає одним із ключових напрямів просторової політики.

Проблематика розвитку міських агломерацій та можливостей адаптації міжнародних моделей управління освітою й охороною здоров'я сьогодні досліджена фрагментарно. У наукових працях сформоване теоретичне підґрунтя для розуміння природи та динаміки агломераційних процесів, однак проблематика адаптації міжнародних практик організації систем освіти й охорони здоров'я в українських агломераціях, зокрема Львівській, залишається концептуально та методологічно недостатньо опрацьованою.

Міжнародний досвід організації систем освіти в агломераціях демонструє, що якість освітніх послуг, доступність і рівень інноваційності безпосередньо залежать від того, наскільки ефективно функціонує просторово інтегрована мережа освітніх закладів. Країни з найбільш сталими агломераційними моделями — Франція, Німеччина, Нідерланди, Канада та Південна Корея — надають цінні приклади балансування інтересів ядра агломерації та її периферійних громад.

У європейських агломераціях простежується тенденція до високого рівня координації між муніципалітетами, які входять до складу єдиного метрополійного простору. Наприклад, у Нідерландах агломерація Рандстад

(Амстердам – Роттердам – Гаага – Утрехт), що сформувалася у 1950–1970-х роках, реалізує модель регіонального освітнього планування, де місцеві органи влади узгоджують кількість шкіл, профілізацію старших класів, транспортну доступність та інтеграцію з ринком праці⁴³⁷.

У Парижській агломерації, яка розвивається з другої половини ХХ століття, освіта інтегрована у стратегічний план регіону Іль-де-Франс — документ, який визначає баланс між центральними районами, периферією та новими містами. Французька система базується на національних стандартах, але з широкими регіональними програмами підтримки, що сприяє зменшенню нерівності між центром і передмістями⁴³⁸.

У міжнародній практиці важливу роль відіграє транспортна інтеграція освітнього простору. У Лондонській агломерації (яка оформилася в середині ХХ століття) шкільна інфраструктура пов'язана з мережею громадського транспорту, що забезпечує рівний доступ до якісних шкіл незалежно від району проживання. Системи електронного вступу та централізованого розподілу учнів дозволяють уникати хаотичного зростання попиту на окремі заклади.

Більшість сучасних агломерацій у розвинених країнах функціонують як єдиний освітній простір, у якому ядро й периферія взаємодоповнюють одне одного. У центральних частинах агломерацій зосереджені профільні ліцеї, спеціалізовані старші школи, професійно-технічні центри та університети, які акумулюють висококваліфікованих педагогів і доступ до наукових ресурсів. Периферійні території зазвичай забезпечують базову середню та початкову освіту, проте використовують переваги ядра через транспортну доступність і системи міжтериторіальної підтримки. Надзвичайно важливим чинником у таких моделях є організація транспортної мобільності — шкільного підвозу, міжмуніципального громадського транспорту, інтегрованих маршрутів, що дозволяють учням з усього регіону відвідувати заклади із високим рівнем освітніх послуг.

Яскравим прикладом є Паризька агломерація, де провідні ліцеї обслуговують учнів з усієї регіональної зони Іль-де-Франс. Водночас периферійні комуни отримують державну підтримку для розвитку дошкільної та початкової освіти, а також для організації транспортних маршрутів до центральних шкіл. Для українського контексту, зокрема для Львівської агломерації, така модель свідчить про необхідність створення спільних ліцейних

⁴³⁷ Врядкування у європейських агломераціях/метрополіях. URL: <https://rm.coe.int/overview-governance-of-european-metropolitan-areas-cegpad20227-ukr-3-/1680acf40a/> (дата звернення: 15.03.2026). С. 22-23.

⁴³⁸ SDRIF-E: Іль-де-Франс, об'єктив 2040. Région Île-de-France. URL: <https://www.iledefrance.fr/toutes-les-actualites/le-sdrif-e-ile-de-france-objectif-2040> (дата звернення: 15.03.2026).

округів і впорядкування транспортної логістики як ключового компонента доступності.

У багатьох державах міжмуніципальна координація є основою ефективного управління освітою в агломераційних структурах. Канада та Нідерланди демонструють найвищу результативність таких підходів. В Канаді система school boards передбачає, що один освітній борд може охоплювати від 20 до 50 муніципалітетів. Члени шкільних рад відіграють ключову роль у формуванні якості освіти у своїх громадах. Вони забезпечують ефективне управління школами, фінансову відповідальність та орієнтацію на успіх учнів⁴³⁹.

Управління кадрами, транспортом, бюджетом і навчальними програмами здійснюється централізовано, що дозволяє забезпечити однаковий рівень якості освіти незалежно від економічних відмінностей між громадами. У Нідерландах управління школами покладено на освітні фонди — приватні, громадські або релігійні організації, які охоплюють агломераційні території, тоді як держава здійснює жорсткий контроль через регулярні інспекції⁴⁴⁰.

Обидві моделі демонструють ключову перевагу: міжмуніципальна співпраця значно зменшує нерівність між центральними й периферійними громадами, створюючи більш збалансований освітній простір. Це особливо актуально для великих українських агломерацій, де різниця між міськими та приміськими школами часто залишається суттєвою.

Успішні агломерації світу активно застосовують модель «потрійної спіралі» (Triple Helix), у якій школа стає частиною ширшої мережі співпраці між муніципалітетом, університетами та бізнесом. Встановлення таких зв'язків забезпечує доступ учнів до університетських лабораторій, консультацій викладачів, менторських програм зі студентами. Бізнес-структури сприяють формуванню сучасних компетентностей через профорієнтаційні заходи, стажування та розробку навчальних модулів, що відповідають тенденціям ринку праці. Технопарки й інноваційні кластери додають STEM-інфраструктуру, інкубатори та простори для створення стартапів. На сучасному етапі реалізовується проєкт оновлення економіки, що спрямований на сприяння інноваціям та на економічне зростання, а також на покращення цифрового зв'язку та зв'язку між освітою та ринком праці. Агломерація Ейндховена (Brainport) — один з найкращих світових прикладів, де шкільна система

⁴³⁹ Empowering exceptional governance. Alberta School Boards Association (ASBA). URL: <https://www.asba.ab.ca/school-boards> (дата звернення: 15.03.2026).

⁴⁴⁰ Administration and governance at central and/or regional level. Eurydice. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/netherlands/administration-and-governance-central-and-or-regional-level> (дата звернення: 15.03.2026).

орієнтована на підготовку молоді до high-tech виробництва, логістики та інженерії, що відповідає потребам місцевого ринку праці⁴⁴¹.

У скандинавських агломераціях, зокрема в Осло та Копенгагені, створюються освітні кластери, інтегровані з університетами та науковими центрами. У Південній Кореї великі корпорації – Samsung, LG, Hyundai – виступають довгостроковими партнерами шкіл у Сеульській столичній області, підтримуючи технічну освіту й запроваджуючи STEM-платформи. Спільним для більшості розвинених агломерацій є акцент на інклюзивність, рівність доступу та «просторову справедливість». Так, у Скандинавських країнах (особливо у Стокгольмі та Копенгагені) освітня система поєднує децентралізацію з високим рівнем фінансового вирівнювання між муніципалітетами. Агломераційний розвиток почав формуватися після 1960-1970-х років, коли було проведено адміністративно-територіальні реформи, а сама освіта стала частиною стратегій територіальної інтеграції.

Провідні агломерації сучасного світу інтенсивно впроваджують інновації в освітній процес, формуючи нові підходи до змісту та методів навчання (табл. 6.1). Значна увага приділяється цифровізації управління школами та навчального середовища, що включає електронні платформи, автоматизацію адміністрування, цифрові журнали та систему аналітики освітніх результатів. У країнах Східної Азії – зокрема Японії та Південної Кореї – активно застосовуються елементи роботизації та автоматизації в навчальному процесі, що формує компетентності майбутньої економіки.

Таблиця 6.1

Порівняльна характеристика міжнародних практик організації та управління
освітою в умовах агломераційного розвитку

Країна	Період формування агломерацій	Приклади агломерацій	Модель управління освітою	Особливості для агломерацій	Ключові елементи освітньої системи
Франція	1960–1980 рр.	Париж, Ліон, Лілль	Академічні округи (централізована координація)	Забезпечення балансу між освітніми можливостями ядра та периферії агломерації	Спеціалізовані ліцеї, централізовані стандарти якості

⁴⁴¹ Врядкування у європейських агломераціях/метрополіях. URL: <https://rm.coe.int/overview-governance-of-european-metropolitan-areas-cegpad20227-ukr-3-/1680aef40a/> (дата звернення: 15.03.2026). С. 22-23.

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

Німеччина	1950–1990 рр.	Рур, Мюнхен, Гамбург	Управління на рівні земель + автономія громад	Диференціація освітніх профілів відповідно до функціональної структури агломерації	STEM-центри, дуальна освіта, автономія шкіл
Канада	1950–2000 рр.	Торонто, Монреаль	School boards (міжмуніципаль ні органи)	Інтеграція освітніх ресурсів кількох муніципалітетів	Спільні бюджети, кадрова мобільність, участь громад
Нідерланди	1970–2000 рр.	Рандстад	Освітні фонди з жорстким контролем якості	Зменшення територіальних диспропорцій доступу до освіти	Фінансова рівність, національний моніторинг якості
Південна Корея	1980–2000 рр.	Сеул, Пусан	Централізована державна модель	Освіта як елемент міських інноваційних кластерів	Технологічні ліцеї, цифровізація, інновації

*Джерело: систематизовано на основі⁴⁴²

Фінляндія, як один із лідерів Європи за якістю освіти, розвиває компетентнісний підхід, який передбачає формування в учнів не лише предметних знань, а й критичного мислення, креативності, співпраці та цифрової грамотності. У Канаді спостерігається сильна інтеграція позашкільної діяльності у формальні траєкторії навчання, що дозволяє поєднувати академічні та практичні компетенції. Усі ці підходи мають значний потенціал для українських агломерацій, особливо в контексті реформи НУШ та оновлення мережі ліцеїв.

Аналіз міжнародного досвіду демонструє, що одним із ключових напрямів розвитку українських агломерацій має стати формування агломераційних освітніх кластерів. У межах таких кластерів можливим є створення спільних

⁴⁴² SDRIF-E: Іль-де-Франс, об'єктив 2040. Région Île-de-France. URL: <https://www.iledefrance.fr/toutes-les-actualites/le-sdrif-e-ile-de-france-objectif-2040> (дата звернення: 15.03.2026); Education policy outlook. Germany. OECD. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/about/projects/edu/education-policy-outlook/274156-EDUCATION%20POLICY%20OUTLOOK%20GERMANY_EN.pdf (дата звернення: 15.03.2026); Top-Performing Countries. Canada. National Center on Education and the Economy (NCEE). URL: <https://ncee.org/canada/> (дата звернення: 15.03.2026); Education policy outlook. Netherlands. OECD. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/about/projects/edu/education-policy-outlook/326698-EDUCATION%20POLICY%20OUTLOOK_NETHERLANDS_EN%20.pdf (дата звернення: 15.03.2026); Top-Performing Countries. Korea. National Center on Education and the Economy (NCEE). URL: <https://ncee.org/korea/> (дата звернення: 15.03.2026).

ліцейних округів для кількох громад, наприклад у Львівській агломерації, де Львів та прилеглі громади уже мають тісні транспортні та трудові зв'язки, але їхні старші профільні школи працюють фрагментарно. Координація спеціалізованої освіти – зокрема ІТ, інженерної та медичної – у центрі агломерації, з опорою на Львівський ІТ-кластер, Львівську політехніку та медичний університет, дозволила б оптимізувати ресурси та сформувати якісну освітню пропозицію для всього регіону.

Важливою передумовою модернізації освітнього простору агломерацій є запровадження єдиних транспортних та цифрових рішень. Досвід канадських school boards засвідчує ефективність електронних маршрутів підвозу учнів, які забезпечують прозорість, безпеку та раціональне використання коштів. У Львівській агломерації питання підвозу стоїть особливо гостро в громадах Солонка – Львів, Давидів – Львів, Зимна Вода – Львів. Впровадження електронних маршрутів та централізованої цифрової бази даних учнів і педагогів змогло б зменшити навантаження на транспортну мережу, оптимізувати розклади та покращити доступність шкіл.

Ще одним перспективним напрямом є розвиток дуальної та STEM-освіти, що відповідає сучасним тенденціям інноваційної економіки. Адаптація європейських практик може передбачати розширення співпраці закладів освіти з підприємствами індустриальних парків і технологічних кластерів області, а також технологічних компаній, які вже беруть участь у програмах технічної підготовки школярів. Створення регіональних STEM-хабів, інтегрованих з університетами, могло б посилити конкурентоспроможність агломерації та забезпечити учнів перспективами розвитку у високотехнологічних галузях.

Окремо слід розглянути перспективу формування міжмуніципальних освітніх інституцій, які могли б виконувати функції спільних управлінських рад громад. Аналогічні моделі успішно працюють у Нідерландах, де громади передають значну частину повноважень в управління освітою освітнім фондам або міжмуніципальним структурам. Для України це могло б означати створення механізмів спільного управління школами та координації кадрової політики. У Львівській агломерації це особливо актуально, адже дисбаланс між ресурсами центральних і периферійних громад – наприклад, між Львовом та Давидівською чи Пустомитівською громадами – призводить до різної якості освітніх послуг. Спільне управління дозволило б організувати перерозподіл фінансових ресурсів між центром і периферією, зменшити територіальні диспропорції та забезпечити більш гармонійний розвиток освіти на всій території агломерації.

Система охорони здоров'я також є однією з ключових складових соціальної інфраструктури міських агломерацій, оскільки саме в межах агломерацій концентруються високоспеціалізовані медичні заклади, кадрові

ресурси та інноваційні медичні технології. Міжнародний досвід свідчить, що ефективність медичного обслуговування в агломераціях значною мірою залежить від моделі управління, рівня міжмуніципальної координації та механізмів фінансування.

Централізовані системи охорони здоров'я (Франція, Південна Корея) характеризуються домінуючою роллю держави у плануванні, фінансуванні та регулюванні медичних послуг. В умовах агломерацій така модель дозволяє забезпечувати єдині стандарти якості медичної допомоги, а також стратегічне розміщення високоспеціалізованих лікарень і науково-медичних центрів у ядрах агломерацій.

У Франції функціонування регіональних агентств охорони здоров'я забезпечує координацію між центральною владою та місцевими громадами, що особливо важливо для великих агломерацій, таких як Паризька. Медичні університетські госпіталі виконують роль референтних центрів, обслуговуючи не лише міста-ядра, а й прилеглі території^{443 444}.

Подібний підхід спостерігається у Південній Кореї, де держава активно інтегрує медичні заклади в інноваційні кластери, поєднуючи медицину, біотехнології та цифрові сервіси⁴⁴⁵.

Децентралізовані моделі охорони здоров'я (Німеччина, Канада) передбачають розподіл повноважень між національним, регіональним та муніципальним рівнями управління. В агломераціях така модель сприяє гнучкому реагуванню на локальні потреби населення та врахуванню просторових особливостей розвитку.

У Німеччині землі відповідають за планування лікарняної мережі, тоді як фінансування та надання послуг здійснюються через систему обов'язкового медичного страхування. Це дозволяє агломераціям формувати багаторівневу мережу закладів – від базової первинної допомоги на периферії до високоспеціалізованих клінік у міських ядрах⁴⁴⁶.

Канадська модель, своєю чергою, базується на провінційному управлінні та міжмуніципальній координації, що дає змогу оптимізувати використання ресурсів і зменшувати дублювання медичних послуг у межах агломерацій.

⁴⁴³ Organization and financing of public health services in Europe: France. NCBI. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK507320/> (дата звернення: 15.03.2026).

⁴⁴⁴ France University Hospitals. CHU-Media. URL: <https://www.chu-media.info/france-university-hospitals/> (дата звернення: 15.03.2026).

⁴⁴⁵ OECD Reviews of Innovation Policy. Korea. 2023. OECD. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/07/oecd-reviews-of-innovation-policy-korea-2023_6517d469/bdcf9685-en.pdf (дата звернення: 15.03.2026).

⁴⁴⁶ Beazley I., Dougherty S., James C., Penn C., Phillips L. Decentralisation and performance measurement systems in healthcare. OECD Working Papers on fiscal federalism. 2019. No. 28. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2019/04/decentralisation-and-performance-measurement-systems-in-health-care_b8a31586/6f34dc12-en.pdf (дата звернення: 15.03.2026).

Кожна провінція розробляє власну систему надання первинної, вторинної та спеціалізованої допомоги, визначає стандарти доступу та контролює роботу медичних закладів у межах своєї території. У великих агломераціях, таких як Торонто або Монреаль, ця модель доповнюється міжмуніципальною координацією, що дозволяє оптимізувати використання ресурсів між різними муніципалітетами, уникати дублювання послуг і забезпечувати рівний доступ до медичної допомоги на всій території агломерації. Наприклад, мережа лікарень і первинних медичних центрів у межах агломерації координується через регіональні охоронні органи та координаційні ради, які планують розподіл спеціалізованих послуг (наприклад, кардіології або онкології) так, щоб складні випадки скеровувалися до центральних міських госпіталів, тоді як базова первинна допомога залишалася доступною на периферії. Такий підхід забезпечує ефективність системи охорони здоров'я, інтеграцію послуг та рівний доступ для населення, зокрема у густонаселених і просторово розгалужених агломераціях⁴⁴⁷.

У Нідерландах особлива увага приділяється рівності доступу до медичних послуг незалежно від місця проживання в агломерації. Це досягається через чітке регулювання страхових пакетів і компенсаційних механізмів для медичних закладів, що обслуговують периферійні громади. У результаті формується збалансована система, де високоспеціалізована допомога концентрується в центральних містах, але залишається доступною для населення всієї агломерації.

Сучасною тенденцією розвитку охорони здоров'я в агломераціях є перехід до інтегрованих і мережових моделей, що передбачають координацію між первинною, вторинною та третинною медичною допомогою. У багатьох європейських агломераціях створюються міжмуніципальні медичні кластери, які об'єднують лікарні, науково-дослідні установи, реабілітаційні центри та служби громадського здоров'я.

Цифровізація медицини (eHealth, телемедицина, електронні медичні записи) відіграє ключову роль у забезпеченні просторової інтеграції медичних послуг, особливо для мешканців периферійних територій агломерацій. Такі підходи підвищують ефективність управління потоками пацієнтів, зменшують навантаження на центральні лікарні та сприяють більш рівномірному доступу до медичної допомоги.

Міжнародний досвід засвідчує, що жодна модель охорони здоров'я не є універсальною для агломерацій, однак ефективними виявляються поєднання централізованого стратегічного планування з децентралізованим управлінням на місцевому рівні. Для українських агломерацій, зокрема Львівської,

⁴⁴⁷ About Canada's health care system. Government of Canada. URL: <https://www.canada.ca/en/health-canada/services/canada-health-care-system.html> (дата звернення: 15.03.2026)

перспективним є розвиток міжмуніципальної координації медичних послуг, створення мережеских кластерів охорони здоров'я та впровадження цифрових інструментів управління. Це дозволить підвищити доступність і якість медичної допомоги, а також забезпечити стійкість системи в умовах соціально-економічних трансформацій.

Таким чином, для подолання диспропорцій у якості соціальних послуг необхідно перейти від фрагментарного управління окремими громадами до формування єдиного освітнього та медичного простору агломерації. Це передбачає впровадження механізмів спільного управління, таких як створення міжмуніципальних освітніх рад або медичних кластерів, де ресурси (фінансові, кадрові, наукові) розподіляються збалансовано між ядром та периферією. Такий підхід дозволяє концентрувати високоспеціалізовану допомогу та профільну старшу освіту в центрі, забезпечуючи при цьому доступність базових послуг у кожній громаді. Ефективність соціальної інфраструктури безпосередньо залежить від просторової зв'язності та цифровізації управлінських процесів. Пріоритетним напрямом має стати розробка спільних схем шкільного підвозу, інтеграція міжмуніципальних маршрутів громадського транспорту та впровадження єдиних цифрових систем (eHealth, електронний вступ, аналітичні бази даних). Це забезпечить реальну доступність якісних послуг для мешканців віддалених територій агломерації та дозволить оптимізувати навантаження на заклади в центрі.

6.3. Інструменти державно-громадської координації у сфері освіти для розвитку агломерацій Карпатського регіону

Формування агломераційних просторів у Карпатському регіоні України актуалізує потребу у нових механізмах координації розвитку соціальної інфраструктури, зокрема сфери освіти. В той же час, сучасна парадигма регіонального розвитку в Україні, що базується на процесах децентралізації та євроінтеграції, висуває нові вимоги до якості людського капіталу. В умовах децентралізації, міжмуніципальної взаємодії та зростання ролі територіальних громад освіта перетворюється не лише на базову суспільну послугу, але й на стратегічний чинник регіональної конкурентоспроможності, якості людського капіталу та просторової інтеграції.

Попри активізацію реформ у сфері місцевого самоврядування та освітньої децентралізації, у Карпатському регіоні досі зберігаються суттєві диспропорції у розвитку освітнього середовища між громадами, особливо у гірських і периферійних територіях. Наявні механізми управління освітою переважно орієнтовані на адміністративні межі окремих громад і недостатньо враховують

функціональні зв'язки агломераційних територій, мобільність населення, спільне використання освітньої інфраструктури та потреби регіонального ринку праці. Додатковими викликами є демографічні зміни, міграційні процеси, наслідки війни та обмеженість фінансових ресурсів, що підсилює потребу у формуванні ефективних моделей міжмуніципального партнерства й державно-громадської взаємодії. У цьому контексті особливої актуальності набуває дослідження інструментів координації, здатних забезпечити узгодження інтересів держави, територіальних громад, освітніх установ, громадського сектору та бізнесу задля сталого розвитку агломераційного освітнього простору.

В умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення трансформація освітньої інфраструктури вимагає впровадження інноваційних інструментів державно-громадської координації. Це набуває особливого значення для розвитку територіальних агломерацій, де концентрація освітніх ресурсів має бути узгоджена з потребами ринку праці та стратегіями розвитку громад. Проблематика полягає у необхідності створення інтегрованих управлінських структур, які б дозволили подолати відомчу розрізненість та забезпечити синергію між державним сектором, органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства.

Проблематика розвитку освітніх систем, координації управлінських механізмів та формування інструментів взаємодії в агломераційних і транскордонних просторах перебуває у полі уваги широкого кола вітчизняних і зарубіжних науковців, що свідчить про її міждисциплінарний та актуальний характер. Так, особливості фінансового забезпечення освіти в Карпатському регіоні в умовах адміністративно-територіальної реформи проаналізовано Л. Бенівською. Дослідниця наголошує на проблемі «малокомплектних шкіл» та необхідності створення опорних закладів як інструменту оптимізації мережі.⁴⁴⁸ У працях А. Шуляк та Н. Шуляк. підкреслено, що координаційні органи Єврорегіону повинні сприяти науковому та освітньому обміну між членами об'єднання, що дає підстави розглядати структури транскордонного співробітництва як готові майданчики для взаємодії у сфері освіти. Авторами запропоновано перехід від «жорсткого адміністрування» до «координаційних функцій», що підтверджує необхідність пошуку м'яких інструментів координації замість суто командно-контрольних методів управління освітньою мережею⁴⁴⁹. Аналіз проблем планування та розвитку систем мобільності в агломераціях, зокрема Львівській, висвітлено у працях М. Мельник та Р. Яремчука, які доводять, що формування інтегрованої системи мобільності є основною

⁴⁴⁸ Бенівська Л. Я. Особливості фінансового забезпечення освіти в Карпатському регіоні. Регіональна економіка. 2017. № 1. С. 38–45.

⁴⁴⁹ Shuliak A., Shuliak N. Institutional Support of Euroregions “Carpathian” and “Bug”: A Case Study for Ukrainian-Polish Cross-Border Cooperation // Środkowoeuropejskie Studia Polityczne. 2021. № 2. P. 79–98.

передумовою стимулювання розвитку агломераційних утворень, що чинить прямий вплив на розвиток освіти⁴⁵⁰. Досвід Німеччини у сфері локального управління освітою (програма «Learning Locally» – LvO) демонструє успішні моделі розбудови місцевих спроможностей через освітній моніторинг та залучення фондів⁴⁵¹. Водночас вітчизняні фахівці «Інституту освітньої аналітики» акцентують увагу на важливості цифровізації моніторингу через інструменти DashBoard для оперативного управління мережею закладів загальної середньої освіти⁴⁵².

Попри значний науковий доробок недостатньо дослідженим залишається питання інституційної координації управлінських рішень між різними рівнями освітнього врядування в умовах агломераційного розвитку. Особливої актуальності ця проблема набуває для Карпатського регіону України, де поєднуються процеси децентралізації, просторової інтеграції громад, транскордонної взаємодії та трансформації освітньої мережі в умовах воєнного стану. У цьому контексті важливого значення набуває аналіз міжнародного досвіду багаторівневого освітнього врядування, зокрема моделей розподілу управлінських повноважень у країнах OECD, які демонструють ефективні механізми поєднання державного регулювання, місцевої автономії та координаційних інституцій. Порівняння таких моделей із сучасною українською практикою дозволяє не лише виявити структурні дисбаланси у системі управління освітою, але й обґрунтувати доцільність формування нових координаційних механізмів у межах міжмуніципального співробітництва та агломераційного розвитку (рис. 6.1).

Розподіл рівнів прийняття рішень та модальностей управління в освіті в країнах OECD, демонструє складну багаторівневу архітектуру освітнього врядування, у якій поєднуються елементи централізації, децентралізації та інституційного розподілу повноважень. Аналіз ключових функціональних блоків – організація навчального процесу («Organisation of instruction»), управління педагогічним персоналом, управління керівниками закладів освіти, освітнє планування та структура програм, а також управління ресурсами – засвідчує, що в більшості країн OECD домінує модель розширеної інституційної автономії закладів освіти та органів місцевого самоврядування при збереженні стратегічної ролі держави у визначенні рамкових стандартів.

⁴⁵⁰ Мельник М. І., Яремчук Р. Є. Аналіз проблем транспортної мобільності агломерацій (на прикладі Львівської агломерації). Регіональна економіка. 2024. № 4. С.52 –62.

⁴⁵¹ Busemeyer M., Vossiek J. Reforming Education Governance Through Local Capacity-Building: A Case Study of the “Learning Locally” Programme in Germany // OECD Education Working Papers. No. 113. Paris : OECD Publishing, 2015. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/education/reforming-education-governance-through-local-capacity-building_5js4v1g0brmx-en (дата звернення: 15.05.2026).

⁴⁵² Моніторинг змін мережі закладів загальної середньої освіти відповідно до регіональних планів / Інститут освітньої аналітики. Київ, 2026.

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

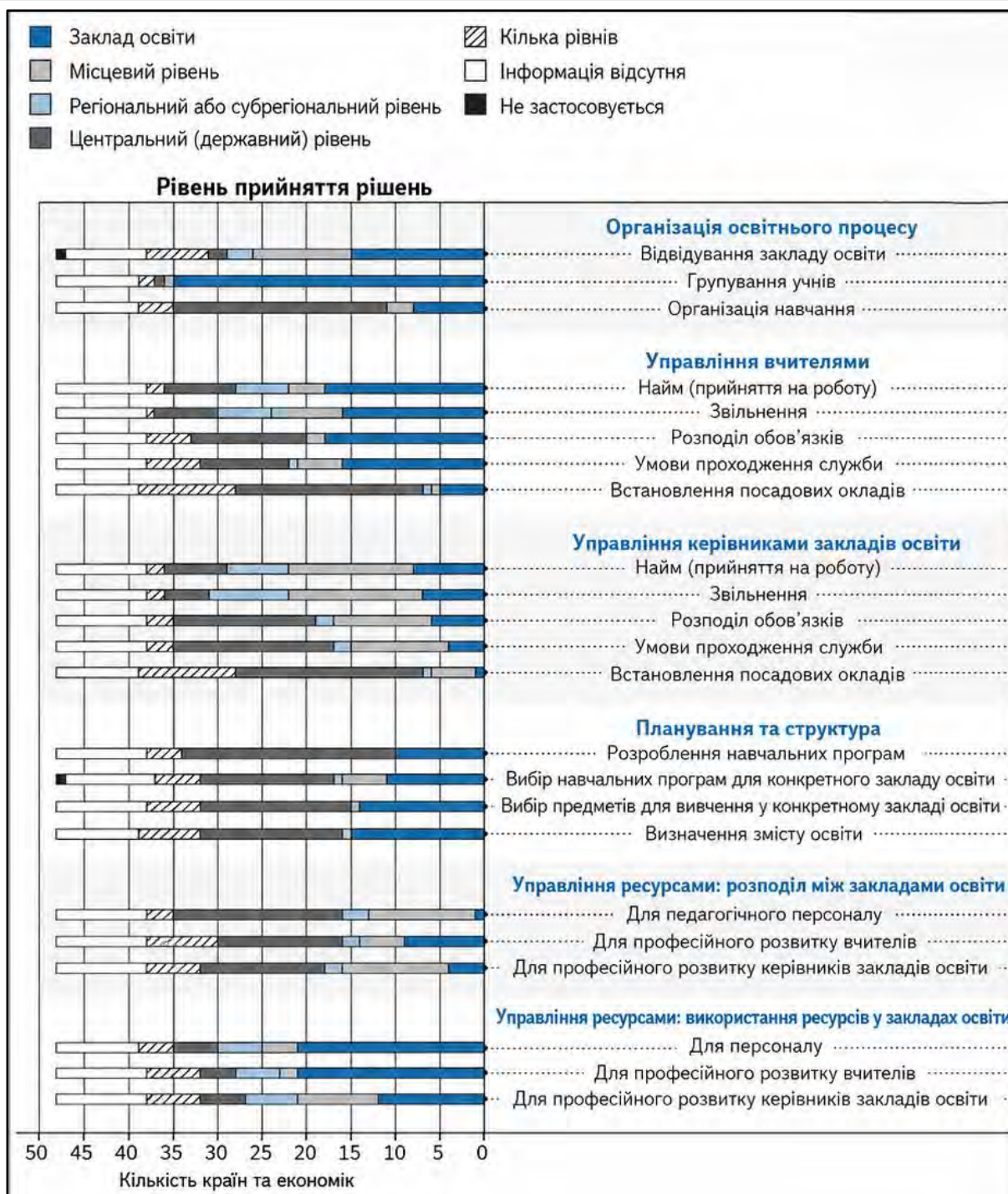

Рис. 6.1. Розподіл повноважень щодо прийняття рішень у сфері освіти між рівнями управління в країнах OECD

*Джерело: створено автором на основі⁴⁵³

Зокрема, у сфері організації навчального процесу країни OECD демонструють переважання шкільного рівня прийняття рішень, що охоплює формування навчальних груп, організацію навчального часу та частково – вибір

⁴⁵³ OECD. Strategic Education Governance Framework, 2018–2021. URL: <https://www.oecd.org/en/topics/education-organisation-and-governance.html#context> (дата звернення: 15.05.2026).

школи або освітніх траєкторій учнів. Це свідчить про високий рівень інституційної автономії шкіл у забезпеченні операційної гнучкості освітнього процесу. Водночас держава зберігає функцію встановлення загальних освітніх стандартів, що забезпечує баланс між автономією та уніфікацією результатів навчання.

Подібна логіка простежується у сфері управління педагогічними кадрами. У більшості країн OECD рішення щодо найму, умов праці та професійного розвитку вчителів дедалі частіше делегуються на рівень закладу освіти або місцевих органів влади. Водночас питання базового рівня оплати праці та загальної кадрової політики залишаються частково або повністю централізованими. Така модель відображає прагнення поєднати локальну відповідальність за якість освіти з державними гарантіями соціального захисту педагогів.

Управління керівниками закладів освіти характеризується змішаною моделлю, де процедури призначення директорів часто здійснюються на рівні місцевого самоврядування або шкільних рад, однак у межах національно визначених кваліфікаційних і процедурних рамок. Це забезпечує баланс між локальним добором управлінських кадрів та загальнонаціональними стандартами професійної компетентності. У сфері освітнього планування та структури програм («Planning and structures») спостерігається більш виражена роль центрального рівня, який формує базові навчальні програми та визначає результати навчання, однак із поступовим розширенням можливостей шкіл щодо адаптації змісту освіти до місцевих потреб.

У блоці управління ресурсами OECD-країни демонструють диференційовану модель: стратегічний розподіл фінансових ресурсів переважно залишається на державному або регіональному рівні, тоді як їх оперативне використання дедалі частіше делегується закладам освіти. Такий підхід підвищує ефективність використання бюджетних коштів і сприяє адаптивності освітніх систем до локальних викликів.

На цьому тлі українська модель освітнього врядування, сформована внаслідок реформ, зокрема Закону України «Про освіту» та Закону України «Про повну загальну середню освіту», формально декларує децентралізацію, однак фактично зберігає суттєві ознаки централізованої регуляторної системи. Суб'єктами управління виступають Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство освіти і науки України, обласні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування (територіальні громади) та заклади освіти^{454 455}. Проте розподіл повноважень між ними є асиметричним і характеризується обмеженою автономією нижчих рівнів управління.

⁴⁵⁴ Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 10.05.2026).

⁴⁵⁵ Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 10.05.2026).

У сфері організації навчального процесу українські заклади освіти формально мають право формувати освітні програми в межах державних стандартів, однак ключові параметри – зміст навчання, структура навчального навантаження, тривалість освітніх циклів – визначаються на центральному рівні. У порівнянні з країнами OECD, де школи часто виступають активними суб'єктами формування навчального середовища, в Україні їхня роль залишається переважно адаптаційною, а не проактивною. Слід зазначити, що станом на 2026 рік Україна вийшла на фінішну пряму підготовки до запуску трирічної профільної середньої освіти (ліцеїв) з 2027 року. Уже зараз діють пілотні ліцеї і заклади освіти повинні отримати суттєву автономію у виборі профілів та формуванні індивідуальних освітніх траєкторій для учнів.

У сфері управління педагогічними працівниками спостерігається змішана, але обмежена модель децентралізації. Хоча найм і звільнення вчителів здійснюється керівниками закладів освіти, фінансова автономія є суттєво обмеженою через централізовану систему оплати праці та освітню субвенцію. Це створює розрив між відповідальністю закладів за якість освітнього процесу та їхніми реальними інструментами мотивації кадрового потенціалу, що відрізняє Україну від більш гнучких моделей OECD.

Аналогічні обмеження характерні для управління керівниками закладів освіти, де конкурсні процедури формально децентралізовані, але суттєво регламентовані національним законодавством. У результаті місцевий рівень виконує переважно процедурно-адміністративну функцію, тоді як стратегічні параметри відбору залишаються у сфері державного регулювання.

Найбільш централізованим залишається блок освітнього планування та структури програм. Державні стандарти освіти визначають зміст і результати навчання, що забезпечує уніфікацію освітнього простору, однак одночасно обмежує можливості територіальної диференціації освітніх моделей. У країнах OECD, навпаки, спостерігається тенденція до розширення адаптивності навчальних програм на рівні шкіл, що підвищує їхню відповідність локальним соціально-економічним умовам.

У сфері управління ресурсами Україна поєднує централізоване фінансування заробітної плати через державну освітню субвенцію з локальним утриманням інфраструктури на рівні громад. Проте фрагментація фінансових і управлінських повноважень знижує ефективність використання ресурсів і ускладнює формування довгострокових стратегій розвитку освітньої мережі на місцевому рівні.

Таким чином, у порівнянні з країнами OECD, українська модель характеризується незавершеною децентралізацією, за якої операційні функції частково передані на місцевий рівень, тоді як стратегічні та фінансові механізми

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

залишаються значною мірою централізованими. Слід зазначити, що така ситуація значною мірою об'єктивно зумовлена функціонуванням держави в умовах воєнного стану, що вимагає підвищення рівня регуляторної керованості та оперативної координації управлінських рішень. Відповідно, кожен із суб'єктів освітньої політики та управління діє в межах обмежених ресурсних і функціональних повноважень, що призводить до фрагментації управлінських рішень та відсутності цілісної, узгодженої моделі розвитку освітньої системи.

У цьому контексті досвід OECD-країн свідчить про ефективність багаторівневих моделей врядування, де ключовим є не лише розподіл повноважень, але й наявність координаційних інституцій між рівнями управління. Для України таким інституційним механізмом може стати освітня координаційна рада в межах міжмуніципального співробітництва громад (зокрема, в межах функціональних міських агломерацій) як територій функціонального взаємовпливу громад. Її впровадження дозволило б подолати фрагментованість управління, властиву нинішній моделі, та забезпечити горизонтальну координацію освітньої політики між громадами (табл. 6.2).

Таблиця 6.2

Порівняння моделей управління освітньою мережею в межах агломерації

Параметр	Традиційна (відомча) модель	Координаційна (агломераційна) модель
Центр прийняття рішень	Департамент освіти ОМС	Спільний координаційний орган агломерації
Роль громадськості	Пасивна (інформування)	Активна (участь у наглядових радах, фінансування фондами, участь у проектах)
Тип мережі	Ізольовані ЗЗСО	Опорні школи з розгалуженою мережею філій
Фінансування	Тільки бюджетна субвенція	Багатоканальне (бюджет + меценати + гранти ЄС)

*Джерело: сформовано автором на основі ⁴⁵⁶

Функціонально така рада могла б виконувати роль стратегічного координатора у питаннях планування освітньої мережі, оптимізації ресурсів,

⁴⁵⁶ Busemeyer M., Vossiek J. Reforming Education Governance Through Local Capacity-Building: A Case Study of the "Learning Locally" Programme in Germany // OECD Education Working Papers. No. 113. Paris : OECD Publishing, 2015. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/education/reforming-education-governance-through-local-capacity-building_5js4v1g0brmx-en (дата звернення: 15.05.2026); Моніторинг змін мережі закладів загальної середньої освіти відповідно до регіональних планів / Інститут освітньої аналітики. Київ, 2026; OECD. Strategic Education Governance Framework, 2018–2021. URL: <https://www.oecd.org/en/topics/education-organisation-and-governance.html#context> (дата звернення: 15.05.2026).

узгодження освітніх програм між громадами агломерації та формування спільної кадрової політики. Це наближає українську модель до практик OECD, де значна частина ефективності досягається саме через інститути координації на мезорівні управління, а не лише через формальний розподіл повноважень.

Важливим інструментом державно-громадської координації є створення систем доказової політики (evidence-based policy). Для агломерацій Карпатського регіону критично важливим є використання DashBoard-інструментів для оцінки, наприклад:

1. Транспортної доступності: у гірських районах частина учнів потребує обов'язкового підвезення, що в умовах незадовільного стану доріг ускладнює оптимізацію мережі.

2. Наповнюваності класів: видатки на одного учня у гірських районах Львівщини (Турківський, Сколівський) у 2 рази вищі, ніж у Львові, через низьку завантаженість шкіл (на рівні 1/3 від потужності)⁴⁵⁷.

3. Кадрового забезпечення: для значної частини громад Карпатського регіону характерним є дефіцит педагогічних кадрів, особливо в галузі природничих дисциплін, іноземних мов та інклюзивної освіти. Водночас у межах агломераційного підходу цифровий моніторинг кадрового забезпечення дозволяє координувати міжмуніципальний розподіл педагогічного навантаження, формувати спільні кадрові резерви та розвивати моделі міжшкільного викладання, у тому числі із застосуванням дистанційних технологій.

4. Освітніх результатів та соціальної вразливості: використання інтегрованих аналітичних панелей дозволяє виявляти території з нижчими показниками навчальних досягнень, високим рівнем освітніх втрат внаслідок війни, інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) чи соціально-економічної депривації. Це створює можливість для адресного спрямування ресурсів, психологічної підтримки, розвитку інклюзивних сервісів та коригування освітньої політики на основі реальних потреб територій.

Це дає підстави стверджувати, що створення «цифрових паспортів» освітніх ландшафтів агломерацій дозволить приймати обґрунтовані рішення про створення опорних закладів та ліквідацію малокомплектних шкіл з обґрунтуванням для громадськості.

Фінансове забезпечення освіти в регіоні стикається з викликом невідповідності обсягів освітньої субвенції реальним потребам територіальних громад, що особливо загострюється в умовах демографічної диференціації, нерівномірності розселення населення та зростання вартості утримання освітньої

⁴⁵⁷ Бенюк Л. Я. Особливості фінансового забезпечення освіти в Карпатському регіоні // Регіональна економіка. 2017. № 1. С. 38–45.

інфраструктури. Водночас в умовах воєнного стану суттєва частина державних фінансових ресурсів спрямовується на потреби оборони та безпеки, що обмежує можливості централізованого фінансування модернізації освітньої системи та реалізації масштабних реформ. За таких умов особливого значення набуває формування багатоканальної моделі фінансування освіти, яка передбачає поєднання державних, місцевих, грантових, донорських та приватних ресурсів.

Одним із найбільш перспективних інструментів у цьому контексті виступає формування міжмуніципальних консорціумів у межах агломерацій, здатних спільно брати участь у міжнародних програмах та проєктах. Агломераційний формат створює суттєві конкурентні переваги для залучення зовнішнього фінансування, оскільки міжнародні донори та європейські інституції переважно орієнтуються на комплексні територіальні рішення, що охоплюють декілька громад та демонструють масштабний соціально-економічний ефект. На відміну від окремих територіальних громад, агломерації мають ширшу ресурсну базу, більшу кількість потенційних бенефіціарів, розвинутішу інституційну спроможність та вищий рівень кадрового й організаційного потенціалу для підготовки та адміністрування міжнародних проєктів.

У таких умовах опорні школи можуть трансформуватися з виключно освітніх установ у багатофункціональні центри розвитку людського капіталу та вузли інтегрованої системи освітньої мобільності агломерації. Йдеться не лише про організацію підвезення учнів, а й про формування спільного освітнього простору, у межах якого забезпечується доступ до спеціалізованих лабораторій, інклюзивних сервісів, цифрової інфраструктури, профільного навчання та позашкільної освіти для мешканців кількох громад. Саме така модель відповідає сучасним європейським підходам до оптимізації освітньої мережі через концентрацію ресурсів та міжмуніципальну кооперацію.

Важливим елементом багатоканального фінансування є також розвиток механізмів взаємодії освіти та бізнесу. У межах агломерацій така співпраця може реалізовуватися через створення публічно-приватних партнерств, корпоративне фінансування окремих освітніх програм, спільне обладнання STEM-лабораторій, підтримку дуальної та профільної освіти, а також участь бізнесу у формуванні компетентнісного профілю підготовки учнів відповідно до потреб регіонального ринку праці. Для бізнесу участь у розвитку освіти виступає не лише елементом соціальної відповідальності, але й інструментом формування майбутнього кадрового потенціалу території.

Додатково агломераційний формат дозволяє формувати стійкі партнерські мережі між органами місцевого самоврядування, закладами освіти, університетами, громадськими організаціями та приватним сектором. Саме

мережевий характер взаємодії підвищує спроможність територій до участі у програмах Європейського Союзу, транскордонного співробітництва, фондах відновлення України та міжнародних інноваційно-освітніх ініціативах. У результаті формується нова модель управління освітнім розвитком, де фінансова стійкість забезпечується не лише через державні трансферти, а через інтеграцію різних джерел ресурсів та координацію інтересів основних стейкхолдерів регіонального розвитку.

Інноваційним елементом державно-громадської координації є залучення благодійних фондів як «агентів змін». Німецький досвід LvO показує, що партнерство з фондами дозволяє створювати нейтральні центри освітнього консультування, які допомагають громадянам орієнтуватися у пропозиціях навчання впродовж життя⁴⁵⁸.

Для Карпатського регіону це актуально у контексті⁴⁵⁹:

- розробки програм «зеленої освіти» (Green Tech Jobs) спільно з торгово-промисловими палатами та екологічними фондами;
- інтеграції дітей-мігрантів та внутрішньо переміщених осіб (на прикладі проекту QUIMS у Бремені);
- подолання негативного сальдо міграції молоді через створення «точок тяжіння» в агломераціях.

На основі синтезу теоретичних положень стратегічного управління освітою, емпіричних даних щодо функціонування Львівської агломерації та специфіки транскордонного співробітництва в Карпатському регіоні, розроблено концепцію державно-громадської координації сфери освіти для агломерації. Вона відображає перехід від лінійно-ієрархічного управління до мережевого врядування (network governance), де освітній простір агломерації розглядається як єдина екосистема.

Запропонована концепція базується на шести доменах ефективного врядування за методологією OECD: стратегічне мислення, підзвітність, розбудова спроможностей, управління знаннями, залучення стейкхолдерів та системна перспектива.

Центральним ядром схеми є «Освітня координаційна рада агломерації», яка виконує роль модератора між вертикальними (державними) та горизонтальними (громадсько-приватними) векторами впливу. Система включає чотири функціональні блоки інструментів:

⁴⁵⁸ Busemeyer M., Vossiek J. Reforming Education Governance Through Local Capacity-Building: A Case Study of the "Learning Locally" Programme in Germany // OECD Education Working Papers. No. 113. Paris : OECD Publishing, 2015. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/education/reforming-education-governance-through-local-capacity-building_5js4v1g0brmx-en (дата звернення: 15.05.2026).

⁴⁵⁹ Там само

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

1. Аналітико-цифровий блок (Knowledge Governance): забезпечує доказову базу для прийняття рішень через DashBoard-моніторинг.
2. Інституційно-управлінський блок: механізми міжмуніципального партнерства та створення опорних хабів.
3. Ресурсно-економічний блок: багатоканальне фінансування та залучення інвестицій бізнесу.
4. Соціально-гуманітарний блок: задоволення потреб громади та інтеграція вразливих груп (зокрема внутрішньо переміщених).

Логіка схеми побудована на циклічній реінвестиції ресурсів: економічна ефективність, досягнута через оптимізацію мережі, конвертується у підвищення якості людського капіталу (через Green Tech хаби та ІТ-кластери).

Для повної наукової відповідності концепції стратегічного управління освітою (Strategic Education Governance), запропонованої OECD, оновлена схема має відображати не лише вертикальну ієрархію, а й горизонтальну взаємодію широкого кола зацікавлених сторін (стейкхолдерів). Нижче представлено інтегровану структуру, де кожна група стейкхолдерів посідає своє місце у системі координації агломераційного освітнього простору (табл. 5.3).

Таблиця 5.3

Інтегрована матриця стейкхолдерів та інструментів координації
в освітній агломерації

Рівень управління / Координації	Стейкхолдери	Домени стратегічного управління	Ключові інструменти та механізми,
Міжнародний / Транскордонний	Єврорегіон Карпати-Україна, моніторингові комітети ЄС, міжнародні донори	Whole-of-system perspective: подолання системної інерції через зовнішню експертизу та ресурси.	Міжнародні гранти, програми білінгвального навчання, транскордонна мобільність.
Центральний (Державний)	МОН України, ДСЯО, «Інститут освітньої аналітики» (ІОА)	Accountability: встановлення рамок підзвітності та стандартів якості.	Освітня субвенція, DashBoard-моніторинг, нормативне регулювання «освітніх округів».
Регіональний	ОВА, обласні ради, Агенції регіонального розвитку	Strategic thinking: формування візії «освітнього ландшафту» всього Карпатського регіону.	Регіональні стратегії розвитку, координаційні ради, плани мережі опорних закладів.

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

Локальний (Агломераційний)	Органи ОМС, ОТГ, Спільний координаційний орган агломерації, Бізнес-асоціації, кластери	Stakeholder involvement: інтеграція знань, спільна відповідальність та довіра.	Договори про міжмуніципальне співробітництво, спільні цифрові платформи, ПРП-проекти.
Інституційний (Рівень закладу)	Опорні школи, хаби профтехосвіти, Наглядові ради, батьківська та учнівська спільноти, ВПО	Capacity: забезпечення спроможності для реалізації політики на місцях.	Педагогічна автономія, «зелена освіта», інклюзивні центри, центри консультування.

**Джерело: складено автором*

Інтеграція стейкхолдерів у єдину систему базується на шести доменах ефективного врядування:

1. Залучення стейкхолдерів: центром координації стають не лише адміністрація, а й наглядові ради та бізнес-асоціації. Їхня роль полягає у формуванні «спільної відповідальності та власності» за результати освіти. Це особливо важливо для Карпатського регіону, де бізнес (наприклад, ІТ-сектор) може виступати донором технічного переоснащення.

2. Управління знаннями: стейкхолдери на всіх рівнях використовують інструменти Dashboard для прийняття доказових рішень (evidence-based policy). Батьківська спільнота та ВПО через ці інструменти отримують прозору інформацію про якість послуг, що стимулює культуру покращення результатів,.

3. Системна перспектива: створення «Освітніх рад агломерацій» дозволяє синхронізувати інтереси держави (мінімізація витрат), громад (доступність послуг) та ринку праці (підготовка кадрів),. Це допомагає долати фрагментованість управлінських рішень.

4. (Підзвітність: схема передбачає баланс між локальною свободою громад (local discretion) та необхідністю обмеження фрагментації мережі. Це реалізується через опорні школи, які стають ядрами освітнього простору агломерації.

Резюмуючи результати дослідження, слід підкреслити, що стратегічний розвиток освітнього простору агломерацій Карпатського регіону в умовах децентралізації та воєнних трансформацій критично залежить від імплементації інтегрованої моделі державно-громадської координації, яка базується на принципах мережевого врядування. Узагальнення міжнародного досвіду країн OECD та аналіз вітчизняних реалій дають підстави стверджувати, що перехід від «жорсткого адміністрування» до «м'яких» інструментів координації – через

функціонування Освітніх координаційних рад, застосування DashBoard-моніторингу для реалізації доказової політики та формування міжмуніципальних консорціумів для багатоканального фінансування – дозволяє нівелювати інституційну фрагментацію та просторові диспропорції у розвитку людського капіталу. Таким чином, синергія ресурсів територіальних громад, бізнес-асоціацій та міжнародних інституцій у межах інтегрованого агломераційного каркасу не лише підвищує економічну ефективність використання освітньої субвенції, але й перетворює сферу освіти на фундаментальний чинник регіональної конкурентоспроможності, соціальної згуртованості та сталого відновлення територій.

6.4. Концепт ідентифікації та функціонування агломерацій при плануванні території на регіональному рівні

Відповідно до засад державної регіональної політики наприкінці листопада 2025 р. урядом України визнано можливість виокремлення територій міських агломерацій серед територій регіональних полюсів зростання ⁴⁶⁰. Відсутність ефективної системи управління соціально-економічним розвитком агломерації призводить до розбалансованості у плануванні розвитку міста та прилеглих територій, а також формує загрозу дублювання повноважень і функцій між органами виконавчої влади.

Виокремлення агломераційного простору постає фундаментальним детермінантом просторового планування на регіональному рівні та вагомим чинником збалансованості регіонального розвитку перетворюючи регіональне планування на дієвий інструмент реальної політики, що дозволяє раціонально керувати розвитком територій. За своєю суттю планування територій стає головним інструментом організації простору та визначення меж впливу агломерацій. Позаяк в умовах протистояння України проти російської агресії посилюється роль планування як способу формування територіально-економічної єдності агломерацій, це зумовлює зростання інтересу в цій сфері.

Водночас актуалізація територіального планування як інструменту визначення просторово-економічних особливостей організації та розміщення елементів агломераційного простору, створення територіально-економічної єдності при управлінні агломераційним процесом зумовлює інтенсифікацію міждисциплінарних досліджень у цій сфері, зокрема щодо ідентифікації та функціонування агломерацій при плануванні території регіону.

⁴⁶⁰ Про визначення переліку функціональних типів територій та вимог до показників для віднесення територій до різних функціональних типів: постанова Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2025 р. № 1493 // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1493-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.02.2026).

У західній науковій парадигмі агломерацію трактують як суцільний масив забудованих територій, сформований у результаті просторового розростання міст і концентрації суспільної діяльності. Водночас міська агломерація розглядається як окрема таксономічна категорія – інтегрована урбанізована екосистема. Її розвиток визначається не лише функціональною спеціалізацією складових елементів, а також розширенням і ускладненням економічного, соціального та культурного середовища ⁴⁶¹.

У пункті 17 статті 2 Директиви Ради ЄС «Про якість атмосферного повітря та заходи з його очищення» від 21 травня 2008 року № 2008/50/ЄС зазначається: «агломерація означає велике місто з передмістями із населенням більше 250 тисяч чоловік або, якщо населення становить 250 тисяч чи менше, із встановленою державою-членом густотою населення на квадратний кілометр» ⁴⁶².

Згідно методологічного посібника Євростату з територіальних типологій ⁴⁶³ міські агломерації визначаються як регіони рівня NUTS 3 або групи регіонів рівня NUTS 3, де щонайменше 50% населення проживає в межах функціональної міської території (далі - FUA), яка складається з щонайменше 250 тисяч мешканців. Такий підхід дозволяє ідентифікувати агломераційне утворення як масштабне урбанізоване середовище, де межі визначаються інтенсивністю соціально-економічних зв'язків.

Слід звернути увагу, що класифікація FUA базується на спільній методиці Євростату та Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) ⁴⁶⁴, якою передбачено виокремлення чотирьох типів FUA за розміром залежно від чисельності населення:

- малі (small FUAs) — з населенням від 50 000 до 100 000 осіб;
- середні (medium-sized FUAs) — з населенням від 100 000 до 250 000 осіб;
- великі (metropolitan areas / Large FUAs) — з населенням від 250 000 до 1,5 млн осіб;
- глобальні міста (global cities) — з населенням понад 1,5 млн осіб.

В наукових джерелах вони нерідко трактуються як малі, середні, великі агломерації та метрополійні регіони (понад 1,5 млн осіб, в Україні це Київська

⁴⁶¹ Fujita M. The Spatial Economy: Cities, Regions and International Trade / M. Fujita, P. Krugman, A.J. Venables. – Cambridge, MA : MIT Press, 1999. – 380 p.

⁴⁶² Директива 2008/50/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 року про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи. Міжнародний документ: ідентифікатор 994_950. Верховна Рада України: законодавство України сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_950#Text (дата звернення: 9.02.2026).

⁴⁶³ Territorial typologies manual – metropolitan regions [Electronic resource] / Eurostat – Statistics Explained. – 2019. – Access mode: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Territorial_typologies_manual_-_metropolitan_regions (дата звернення: 10.02.2026).

⁴⁶⁴ Methodological manual on territorial typologies – 2018 edition. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019. 146 p. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/9507230/KS-GQ-18-008-EN-N.pdf> (дата звернення: 10.02.2026).

агломерація). Такий підхід дозволяє ідентифікувати агломерації як цілісні урбанізовані середовища, межі яких визначаються чисельністю населення та інтенсивністю соціально-економічних зв'язків.

Сьогодні об'єктом дискусії є урядова підзаконна ініціатива врегулювати статус агломерацій через механізм їх ідентифікації у структурі регіональних полюсів зростання⁴⁶⁵, якою визначено обмежити коло агломерацій лише тими утвореннями, де центральне місто має населення понад 470 тис. осіб, а зв'язок визначається суто формальним 30-кілометровим радіусом від його меж. Такий підхід видається доволі вузьким, оскільки ігнорує можливість врахування реальні соціально-економічні взаємодії. Використання терміну "міська агломерація" опосередковано припускає існування неміських (сільських) аналогів, що свідчить про певну концептуальну неповноту та фрагментарність запропонованого правового регулювання ідентифікації агломерацій, а суцільно геометричний підхід суперечить європейській логіці виокремлення FUA.

Необхідно зазначити, що в початковому варіанті Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 р.⁴⁶⁶ урядом вперше було імplementовано термін «агломерація», що трактувався як територіальні скупчення населених пунктів (насамперед міст), що формують цілісні суспільно-територіальні утворення з чисельністю населення понад 500 тис. осіб. Наголошувалося також, що агломерації є осередками концентрації населення, капіталу та підприємницької діяльності, мають тісні господарські, трудові й культурно-побутові зв'язки з прилеглими територіями та відзначаються високим рівнем розвитку інфраструктури, економіки й сфери послуг.

Тобто, попри визнання агломерацій як стратегічних центрів економічного зростання та інноваційних драйверів регіонів, в Україні досі існує інституційний вакуум, що ускладнює їхнє ефективне функціонування.

Так, на державному рівні актуалізувалася проблема, яка з грудня 2026 р. перебуває на контролі Комітету Верховної Ради України з питань транспорту та інфраструктури, щодо кризової ситуації у Львівській агломерації, пов'язаної з намірами приміської територіальної громади с. Сокильники здійснити житлову забудову на приаеродромній території Міжнародного аеропорту «Львів» імені Данила Галицького, що створює потенційну довгострокову загрозу його діяльності.

⁴⁶⁵ Про визначення переліку функціональних типів територій та вимог до показників для віднесення територій до різних функціональних типів: постанова Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2025 р. № 1493 // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1493-2025-%D0%BF#Text>. . (дата звернення: 22.01.2026).

⁴⁶⁶ Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 // Законодавство України: сайт. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF/ed20200805#Text>. (дата звернення: 22.01.2026).

Таким чином, відсутність комплексної законодавчої бази для ідентифікації та регулювання агломераційних процесів перешкоджає забезпеченню збалансованого просторового розвитку цих територій. Унаслідок цього термінологічна невизначеність та правова нестабільність постають драйверами трансформації потенційних економічних переваг у ризики хаотичного розростання та стагнації агломераційних систем.

Слід звернути увагу, що відповідно до досліджень The Economist Intelligence Unit (далі - EIU), яке оцінює в довоєнному періоді конкурентоспроможність 120 міст світу на замовлення компанії Citigroup, формування рівня конкурентоспроможності міських агломерацій обумовлено такими ключовими факторами ⁴⁶⁷:

- *економічний розвиток*, найбільш вагомий (30 %) – характеризується показниками щодо розміру ринку, купівельної спроможності та перспективи зростання;
- *людський капітал* (15 %), який визначає рівень забезпечення людськими ресурсами та підприємницької спроможності;
- *інституційна ефективність* (15 %), яка дає змогу визначати ступінь стабільності регулювання, фінансової автономії місцевого самоврядування та загальної ефективності управління;
- *фінансова зрілість* (10 %), що забезпечує підприємницький сектор необхідними кредитно-фінансовими інструментами в контексті масштабності міста як фінансового кластера;
- *глобальна (міжнародна) привабливість* (10%), яка характеризує готовність міжнародних компаній відкривати штаб-квартири або філії на території агломерації, враховує присутність авторитетних науково-освітніх центрів, які виступають базою для відтворення високоінтелектуального капіталу та є основою зміцнення міжнародних позицій агломерації;
- *фізичний капітал* (10%), який характеризує стан та доступність розгалуженої інфраструктурної мережі (транспортних артерій, міжнародних вузлів, систем громадських перевезень і телекомунікацій) для оптимізації бізнес-процесів, соціального комфорту та якості життєзабезпечення населення і гостей агломерації;
- *довкілля та природні загрози* (5%), що обумовлюють рівень природно-техногенної та екологічної безпеки та має велике значення для розвитку агломерації та регіону в цілому. Інвестори все частіше закладають територіальні ризики у свої операційні стратегії, а екологічна якість

⁴⁶⁷ Hot spots: Benchmarking global city competitiveness : analytic report / The Economist Intelligence Unit. 2012. 28 p. URL: https://ia601303.us.archive.org/22/items/324866-citi-global-city-jan-11-2/324866-citi-global-city-jan-11-2.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 9.02.2026).

міст стає об'єктом постійного порівняння та оцінювання, оскільки саме міста очолюють боротьбу країн проти кліматичних змін.

- *соціальні та культурні переваги* (5%), які впливають на якість життя на території агломерації, забезпечують додаткові економічні вигоди та формують сприятливе середовище для залучення талантів і підвищують глобальну привабливість міста

Однак в даному економічному дослідженні вплив просторового чинника не виокремлено. Варто згадати, що концептуальне обґрунтування урахування просторового виміру в економічних дослідженнях отримало в працях Нобелівського лауреата з економіки 2008 р. П. Кругмана (США) ⁴⁶⁸. Це підтверджує тезу про те, що розвиток агломерацій є результатом складної взаємодії різних чинників, що детермінують специфіку їх просторового позиціонування в реальному географічному середовищі.

Тому на основі синтезу територіально-орієнтованого підходу та методології EIU можемо стверджувати, що конкурентоспроможність агломерації формується поєднанням таких взаємопов'язаних домінант:

- *геопросторова локалізованість*: інтегральна властивість агломерації, що відображає унікальність просторової ідентичності конкретної функціональної міської території в межах одного чи декількох регіонів з урахуванням сукупності природно-географічних, соціально-економічних, екологічних та містобудівних чинників;
- *економічна детермінованість*: спроможність агломерації формувати значний обсяг ВВП і підтримувати активну ринкову динаміку, що виступає ключовим сигналом для притоку інвестицій;
- *аккумулятивність інтелектуального потенціалу*: здатність агломерації концентрувати, накопичувати, примножувати інтелектуальні ресурси (знання, навички, таланти та творчі ідеї);
- *інституційна спроможність*: ефективність управлінських механізмів і рівень фіскальної автономії, які забезпечують стабільність середовища для впровадження інновацій і захисту інвестицій;
- *інфраструктурна та фінансова розвиненість*: наявність сучасної матеріально-технічної бази (транспорт, комунікації) та фінансових інструментів, що знижують трансакційні витрати й підвищують мобільність ресурсів;
- *соціально-культурна та екологічна атрактивність*: забезпечення високих стандартів якості життя, що трансформує агломерацію в

⁴⁶⁸ Кругман П. Пространство: последний рубеж / П. Кругман // Пространственная экономика. – 2005. – №3. – С. 121-126

сприятливіше середовище життєдіяльності населення, припливу талантів і відвідувачів.

Концептуальний підхід П. Кругмана щодо просторової детермінованості економіки знаходить своє практичне втілення у сучасній європейській моделі FUA, де розвиток агломераційних зв'язків відбувається на основі поєднання інтересів сукупності адміністративних одиниць.

Необхідно враховувати, що найсучасніші орієнтири європейської політики у сфері просторового розвитку визначає Територіальний порядок денний до 2030 року (далі – ТПД 2030)⁴⁶⁹. ТПД 2030 підкреслює важливість стратегічного просторового планування, а імплементація заходів ТПД 2030 має займати провідне місце в системі партнерських угод та програм Європейського Союзу. Також на зустрічі міністрів, відповідальних за політику територіальної згуртованості та міські питання ЄС, яка відбулась у Варшаві 21.05.2025 р.⁴⁷⁰, акцентовано на важливості територіального виміру у формуванні політики ЄС після 2027 року та посиленні територіального виміру секторальних політик на всіх рівнях управління, позаяк ТПД 2030 спрямований на формування інклюзивного й сталого майбутнього для всіх територій, а також на підтримку досягнення Цілей сталого розвитку в Європі.

Тому впровадження новітніх стратегій щодо розвитку вітчизняних агломерацій має базуватися на принципах територіальної згуртованості, актуалізованих на Варшавській зустрічі міністрів ЄС. Зокрема, акцент має зміщуватися з просторового розростання на інституційну інтеграцію громад у межах єдиних функціональних міських територій (FUA). Це дозволить українським агломераціям не лише досягати конкурентоспроможності, а й стати системоутворюючими об'єктами політики згуртованості ЄС у післявоєнний період.

В Звіті Європейської Комісії щодо України за 2025 рік⁴⁷¹ вказано на необхідність поетапного формування скоординованої та узгодженої системи планування, яка враховує стратегічне, просторове та бюджетне планування. На даний час закріплене частиною четвертою статті 7 Закону України «Про засади державної регіональної політики» положення щодо узгодження стратегічного, програмного та просторового планування на різних рівнях фактично визначає

⁴⁶⁹ Territorial Agenda 2030: A future for all places. Agreed at the Informal Meeting of Ministers responsible for Spatial Planning and Territorial Development and/or Territorial Cohesion on 1 December 2020, Germany. — 2020. — 32 p. URL: https://territorialagenda.eu/wp-content/uploads/TA2030_jun2021_en.pdf (дата звернення: 11.02.2026).

⁴⁷⁰ Conclusions of the Informal Meeting of Ministers responsible for Cohesion Policy, Territorial Cohesion and Urban Matters (Warsaw, May 21, 2025). General Secretariat of the Council of the European Union. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/> (дата звернення: 10.02.2026).

⁴⁷¹ European Commission. Directorate-General for Enlargement and Eastern Neighbourhood. Ukraine Report 2025 [Electronic resource]. Brussels, 2025. 111 p. Available at: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/17115494-8122-4d10-8a06-2cf275eecde7_en?filename=ukraine-report-2025.pdf (дата звернення: 23.02.2026).

містобудівну документацію як базову основу стратегічного планування та інструмент реалізації державної регіональної політики, надаючи їй статусу ключового чинника забезпечення сталості й просторової інтегрованості регіонального розвитку. Тим більше, що згідно положень статті 5 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності»⁴⁷² програми розвитку регіонів та населених пунктів, програми господарського, соціального та культурного розвитку повинні узгоджуватися з містобудівною документацією відповідного рівня.

Однак, в Україні жодним правовим актом не регламентовано розроблення Схеми розвитку агломерації як окремого документа територіального планування, так і Стратегії розвитку агломерації як документа стратегічного планування державної регіональної політики.

Натомість, в рамках регіональної ініціативи за підтримки Центру експертизи доброго врядування Ради Європи через Програму «Посилення доброго демократичного врядування і стійкості в Україні» спільно з залученими експертами Фонду розвитку місцевої демократії імені Єжи Регульського, у Львівській області впроваджується Стратегія розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року⁴⁷³. Оскільки на законодавчому рівні критерії визначення меж агломерацій не закріплені, при підготовці цієї Стратегії склад громад Львівської агломерації визначено з урахуванням таких критеріїв:

- просторова суміжність: наявність спільної межі з територією Львівської громади або суміжність із громадами-сусідами першого порядку;
- функціональна взаємодія: маятникова міграція та експертно підтверджені зв'язки у межах 30-кілометрової зони впливу м. Львова;
- інституційна спадковість: урахування меж перспективного розвитку агломерації, закладених у містобудівній документації попередніх років.

Слід звернути увагу, що лише з 21.11.2025 р. на основі положень Переліку функціональних типів територій та вимоги до показників для віднесення територіальних громад до різних функціональних типів⁴⁷⁴ основним критерієм наявності агломераційних зв'язків вважається розташування населених пунктів громади в межах 30-кілометрового радіуса доступності від адміністративних

⁴⁷² Про регулювання містобудівної діяльності: закон України від 7 лютого 2011 р. № 3038-VI (із змінами) // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>. (дата звернення: 08.02.2026).

⁴⁷³ Стратегія розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року: затверджено розпорядженням начальника Львівської обласної військової адміністрації від 01.12.2023 р. № 1156/0/5-23ВА. ЛОВА, сайт. URL: <https://loda.gov.ua/documents/87308> (дата звернення: 23.02.2026).

⁴⁷⁴ Про визначення переліку функціональних типів територій та вимог до показників для віднесення територій до різних функціональних типів: постанова Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2025 р. № 1493 // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1493-2025-%D0%BF#Text>. . (дата звернення: 22.01.2026).

меж міста-ядра, чисельність населення якого становить не менше ніж 470 тис. осіб.

Можемо стверджувати, що єдиним документом у сфері територіального планування, в якому зазначається вимога щодо ідентифікації меж агломерації є ДБН Б.1.1-13:2021 «Склад та зміст містобудівної документації на державному та регіональному рівнях» (чинний з 1.10.2022 р.)⁴⁷⁵. Цей документ передбачає фіксацію меж міських агломерацій на рівні регіонального планування (схеми планування території областей та АР Крим; далі – Схеми) у масштабі 1:100 000. Графічна частина розробляється у цифровому форматі з використанням системи координат УСК-2000 та уніфікованого кодування об'єктів, що дозволяє інтегрувати дані безпосередньо до містобудівного кадастру та ГІС-платформ для їх подальшої візуалізації та аналізу.

Варто зауважити, що попри відсутність у ДБН Б.1.1-13:2021 чітких критеріїв ідентифікації агломерацій, він містить вимогу щодо обов'язкового окреслення приміських зон для міст із населенням понад 100 тис. осіб саме на етапі висвітлення існуючого стану території. А оскільки згідно пункту 10 частини першої статті 1 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» приміська зона трактується як територія, що забезпечує просторовий та соціально-економічний розвиток міста⁴⁷⁶, відсутність чітких критеріїв делімітації приміської зони спричинює можливість довільного застосування поліваріантних методологічних підходів до її геопросторової ідентифікації як складової функціональної міської території, зокрема для всіх міст із населенням понад 100 тис. осіб.

Згідно додатку В ДБН Б.1.1-13:2021 при складанні Схеми здійснюється аналіз соціально-економічного, екологічного та містобудівного розвитку їх території у розрізі районів та/або територіальних громад за системою індикативних показників, які характеризують існуючий потенціал розвитку та розкривають досягнутий ними рівень соціально-економічного, екологічного та планувального розвитку. Зокрема, в пункті В.3.4 визначено, що рівень містобудівного розвитку району (громади) розраховується на основі індексів щільності населення, щільності міської забудови та урбанізації. Втім, як у цьому документі зокрема, так і в національному правовому полі загалом не закріплено понять «індекс урбанізації» та «зона урбанізації». Причому ще з 19.10.2019 р. на

⁴⁷⁵ ДБН Б.1.1-13:2021 "Склад та зміст містобудівної документації на державному та регіональному рівнях". Портал державної електронної системи у сфері будівництва: BN01:7376-9243-7885-9415. 2022. URL: https://e-construction.gov.ua/files/new_doc/2022-06-10/b2b67574-07f0-49d6-8278-cebceccba493.pdf. (дата звернення: 24.02.2026).

⁴⁷⁶ Про регулювання містобудівної діяльності: закон України від 7 лютого 2011 р. № 3038-VI (із змінами) // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>. (дата звернення: 08.02.2026).

законодавчому рівні визначено⁴⁷⁷, що до об'єктів нормування належать, зокрема: планування та забудова території; склад і зміст документації об'єктів будівництва, містобудування та архітектури.

Разом з тим, на сьогодні в переліку основних проектних показників Схеми згідно таблиці Г.2 додатку Г ДБН Б.1.1-13:2021 вказані саме вимоги щодо висвітлення параметрів території зони урбанізації, зокрема: тис. км²/%. А індекс урбанізації або рівень урбанізації – це статистичний показник, який відображає частку міського населення у загальній кількості мешканців конкретного адміністративно-територіального утворення, межі якого визначено.

Також в рамках Схеми обумовлено розроблення пропозицій щодо виділення міжрайонних систем розселення регіону на базі груп районів (громад) з близькими показниками соціально-економічного розвитку, які характеризуються функціональною та структурно-територіальною єдністю. Причому міжрайонні системи розселення визначено об'єктами проектування саме на подальших етапах регіонального планування. Але ДБН Б.1.1-13:2021 наразі не містить ані методики виділення міжрайонних систем розселення, ані переліку їхніх ключових параметрів серед основних проектних показників Схеми, ані порядку проектування таких об'єктів на подальших етапах регіонального планування.

Тобто дотепер в ДБН Б.1.1-13:2021 не унормовано взаємозв'язку та критеріїв делімітації щодо категорій, які вказані в цьому документі: «міська агломерація», «приміська зона», «зона урбанізації», «міжрайонні системи розселення регіону».

Відтак, на нашу думку, виділення міжрайонних систем розселення регіону на базі груп районів (громад) з врахуванням державних інтересів, інтересів суміжних областей, спільних інтересів територіальних громад, інтересів суміжних територіальних громад території яких входять до складу відповідної області, саме в рамках Схеми постає лише базовим етапом ідентифікації території агломерацій на регіональному рівні із застосуванням геоінформаційних технологій. А розроблення схеми планування території агломерації варто виокремити як окремий вид планувальної документації регіонального рівня, що сфокусований на забезпечення конкурентоспроможності агломерації. При цьому розгляд територіальних громад як бази для формування міжрайонних систем розселення дозволяє в межах Схеми ідентифікувати агломеративні утворення та окреслити проектні пропозиції їх подальшого функціонування. Такий метод забезпечує узгодження інтересів усіх рівнів (від державних до локальних) та створює підґрунтя для цифрового управління регіональним розвитком.

З огляду на наведене, а також для усунення правових прогалин у сфері регіонального та містобудівного розвитку, ми вважаємо за необхідне закріпити на законодавчому рівні:

⁴⁷⁷ Про внесення змін до Закону України "Про будівельні норми" щодо удосконалення нормування у будівництві: закон України від 3 жовтня 2019 року № 156-IX // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-20#n28>. (дата звернення: 25.02.2026).

- зміст понять «функціональна міська територія», «агломерація», «зона урбанізації» та «міжрайонна система розселення»;
- критерії та порядок геопросторового виокремлення функціональних міських територій, агломерацій, приміських зон, зон урбанізації та міжрайонних систем розселення;
- Стратегію розвитку агломерації як документ стратегічного планування державної регіональної політики;
- обов’язковість розроблення Схеми планування території агломерації як планувальної документації регіонального рівня;
- ідентифікацію стану функціонування та моніторингу розвитку агломерації, як об’єкта національної інфраструктури геопросторових даних і національної статистичної системи;
- інтеграцію ГІС-систем територіальних громад у єдину цифрову модель управління агломерацією.

Крім того, важливо оновити ДБН Б.1.1-13:2021 в частині забезпечення:

- делімітації функціональних міських територій, агломерацій, приміських зон, зон урбанізації та міжрайонних систем розселення;
- ідентифікації стану функціонування та параметрів розвитку агломерації за основними проєктними показниками Схеми планування території області;
- визначення вимог до складу та змісту Схеми планування території агломерації з акцентом на забезпечення її конкурентоспроможності через поєднання визначених нами ключових домінант: геопросторова локалізованість, економічна детермінованість, інфраструктурна та фінансова розвиненість, соціально-культурна та екологічна атрактивність.

Таким чином, фундаментальною складовою просторового планування на регіональному рівні є виділення агломераційних ареалів, які постають драйверами збалансованого територіального розвитку.

Без належного правового забезпечення процеси агломерування замість стимулювання інноваційного прориву ризикують увійти у фазу деградації та просторового дисбалансу. Тому на сьогодні планування територій розглядається як інструмент створення цілісного агломераційного середовища та забезпечення конкурентоспроможності його функціонування.

Реалізація стратегій розвитку національних агломерацій повинна спиратися на принципи територіальної згуртованості, оновлені під час Варшавської зустрічі міністрів ЄС у травні 2025 року. Ключовий фокус при цьому має переноситися з екстенсивного просторового зростання на поглиблення інституційної інтеграції громад у межах спільних функціональних міських територій (FUA). Такий підхід створює передумови для того, щоб українські агломерації не лише відповідали критеріям конкурентоспроможності за методологією Economist Intelligence Unit, а й закріпилися як системоутворюючі елементи політики згуртованості ЄС у повоєнний період.

РОЗДІЛ VII. ІНСТИТУЦІЙНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СТРАТЕГІЧНОГО ТА ПРОСТОРОВОГО ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ АГЛОМЕРАЦІЙ НА РІЗНИХ РІВНЯХ УПРАВЛІННЯ

7.1. Пріоритети та інструменти подолання інституційних бар'єрів функціонування агломерацій в Україні

Незважаючи на поступову активізацію процесів просторової інтеграції територіальних громад, в Україні досі відсутні належні інституційні основи для повноцінного функціонування агломерацій. Це обумовлює низку системних проблем, що стримують реалізацію їхнього потенціалу як центрів економічного, соціального та інноваційного розвитку.

Суттєвою перешкодою розвитку агломерацій в Україні є *відсутність їх законодавчого визначення та нормативно врегульованого порядку утворення*.

Відповідно до пункту 6 частини першої статті 4 Закону України «Про співробітництво територіальних громад» від 17 червня 2014 р. № 1508-VII⁴⁷⁸, однією з форм співробітництва територіальних громад визначено «утворення агломерації у порядку, встановленому законом». Водночас у пункті 1 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку співробітництва територіальних громад» від 13 травня 2025 р. № 4425-IX⁴⁷⁹ зазначено, що положення щодо утворення агломерацій набувають чинності лише після ухвалення окремого закону, який визначатиме порядок їх створення та функціонування.

Таким чином, чинне законодавство передбачає можливість запровадження правового режиму агломерацій, проте відсутність спеціального закону фактично унеможливорює формалізацію їхнього статусу як окремої форми міжмуніципального співробітництва. Це створює нормативну прогалину, яка обмежує інституційну спроможність громад реалізовувати спільні стратегії розвитку в агломераційному форматі. Неврегульованість організаційно-правових засад створення та функціонування агломерацій формує правовий вакуум, у межах якого такі утворення не мають чітко визначених повноважень, відповідальності, механізмів регулювання та джерел фінансування. Відсутність нормативної конкретизації статусу агломерацій ускладнює їхню повноцінну участь у процесах стратегічного планування, реалізації спільних інфраструктурних проєктів і координації політик розвитку на міжмуніципальному рівні.

⁴⁷⁸ Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17 червня 2014 р. № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>

⁴⁷⁹ Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку співробітництва територіальних громад: Закон України від 13 травня 2025 р. № 4425-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4425-20#n15>

Попри те, що агломерації не мають статусу адміністративно-територіальних одиниць, вони фактично виконують стратегічну координаційну функцію у розвитку територій, забезпечуючи узгодження інтересів громад, спільне використання ресурсів і реалізацію проєктів міжмуніципального значення. У цьому контексті особливого значення набуває питання узгодженості державної, регіональної та місцевої політики, а також узгодження стратегічних і просторових планів розвитку. Водночас системна проблема полягає у *недостатній координації управлінських рішень і стратегічних дій у сфері регулювання розвитку агломерацій між центральними, регіональними та місцевими рівнями влади, відсутності чітких механізмів вертикальної інтеграції стратегічного планування* тощо. Це підтверджують і результати нещодавнього авторського опитування, за результатами до якого 35,8% респондентів визначили зазначену вище проблему як один із ключових бар'єрів інституційного становлення агломерацій в Україні⁴⁸⁰.

Відсутність узгоджених стратегічних документів, ефективних комунікаційних каналів і горизонтальних механізмів взаємодії призводить до фрагментарності управлінських рішень, розпорошення ресурсів. Це суттєво ускладнює реалізацію комплексних інфраструктурних чи інвестиційних проєктів, що виходять за межі однієї громади.

Ще однією проблемою є *невизначеність у делімітації меж агломерацій*. Відсутність методологічно обґрунтованих критеріїв ідентифікації агломерацій призводить до суперечливих підходів у визначенні меж впливу великих міст, що ускладнює просторове планування та прогнозування соціально-економічних процесів. Це створює ризики конфліктів інтересів між громадами, а також знижує ефективність інтегрованого розвитку.

Додатковим стримувальним чинником виступає *фрагментованість та недостатня узгодженість документів стратегічного планування, що регулюють розвиток агломерацій*. У багатьох країн ЄС при відсутності безпосередньо закону про агломерації існують національні або регіональні методичні рамки (наприклад,⁴⁸¹), що:

– визначають порядок підготовки інтегрованих стратегій розвитку агломерацій;

⁴⁸⁰ Інституційні проблеми та виклики функціонування агломерацій в Україні: наукова доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор М.І. Мельник. Львів, 2025. 75 с. С. 28. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20250031.pdf>.

⁴⁸¹ Pertoldi, M., Fioretti, C., Guzzo (2022). Handbook of Territorial and Local Development Strategies. Publications Office of the European Union, Luxembourg. doi:10.2760/57919, JRC130788; A System-Wide Analysis of Local Government Finance in Italy (2023). URL: <https://lgiu.org/wp-content/uploads/2023/10/A-system-wide-analysis-of-local-government-finance-in-Italy.pdf>; The use of integrated territorial tools in Cohesion Policy (2022). URL: https://ccre-cemr.org/wp-content/uploads/2024/04/230124_EN_analysis_ITI_CLLD_final.pdf

- задають єдину методологію моніторингу реалізації документів державного планування;
- дозволяють пілотним агломераціям отримувати державну або європейську підтримку.

Інакше кажучи, в ЄС агломерації мають рамкові методичні правила, які дозволяють їхнім документам державного планування не залишатися поза системою державного планування, а інтегруватися до регіональних стратегій і фінансових інструментів.

В Україні немає окремого закону про агломерації. А Закон України «Про співробітництво територіальних громад» дає правову основу для міжмуніципальної співпраці, але він не регламентує стратегічне планування між громадами в масштабі агломерацій.

Таким чином, в Україні стратегії розвитку, програми соціально-економічного розвитку тощо здебільшого формуються кожною громадою ізольовано, без урахування міжмуніципальної взаємодії та спільних просторових пріоритетів. Водночас чинне вітчизняне законодавство не містить спеціальних вимог до порядку розроблення стратегій та планів реалізації саме для агломерацій, як об'єднань органів місцевого самоврядування, що створює певну правову невизначеність. Показовим є приклад Стратегії розвитку Львівської агломерації до 2027 року, ухваленої у грудні 2023 р. Попри погодження учасників об'єднання, де-факто вона перебуває поза межами чинного правового поля. Крім того, до зазначеної Стратегії не розроблено План заходів з її реалізації. Натомість у Стратегії наявний розділ «Ключові стратегічні проєкти», у якому в розрізі оперативних цілей наведено лише перелік потенційних ініціатив. Утім, не наведено інформації щодо обсягів і джерел фінансування, а також не визначені часові рамки реалізації проєктів, що також є проблемою, адже ускладнює їхню практичну імплементацію й системний моніторинг виконання проєктів та оцінювання ефективності запланованих дій.

Однак, у листопаді 2024 р. було підготовлено «Каталог проєктів міжмуніципальної співпраці громад Львівської агломерації»⁴⁸², який є збіркою описів десяти потенційних ініціатив (транспортних, екологічних, економічних тощо). Проте, цей документ не може розглядатися як План реалізації Стратегії, оскільки він не містить структурних елементів, обов'язкових відповідно до пункту 5 Методичних рекомендацій щодо порядку розроблення, затвердження, реалізації, проведення моніторингу та оцінювання реалізації стратегій розвитку

⁴⁸² Каталог проєктів міжмуніципальної співпраці громад Львівської агломерації. URL: <https://lvivagglomeration.org.ua/wp-content/uploads/2024/11/catalog-proektiv.pdf>

територіальних громад⁴⁸³, затверджених наказом Міністерством розвитку громад та територій України від 21.12.2022 р. № 265, та/або відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2023 р. № 816 «Деякі питання розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації та проведення моніторингу реалізації зазначених стратегій і планів заходів»⁴⁸⁴. Зокрема, у ньому не конкретизовані завдання, терміни виконання, індикатори моніторингу, відповідальні виконавці та джерела фінансування проєктів міжмуніципальної співпраці. Таким чином, Каталог має радше характер інформаційно-довідкового збірника, ніж інструменту планування реалізації Стратегії. Отже, відсутність законодавчо визначених стандартів для стратегічного планування агломерацій наразі створює інституційну прогалину, яка ускладнює формування цілісної системи регулювання розвитку агломерацій.

Разом з тим, стратегії розвитку та плани заходів з їх реалізації належать до категорії документів державного планування в Україні, а отже, відповідно до вимог Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку»⁴⁸⁵, мають проходити обов'язкову процедуру стратегічної екологічної оцінки (далі – СЕО). У випадку агломерацій цього не відбувається, оскільки відповідні стратегії юридично залишаються поза межами чинного законодавчого поля. Така ситуація створює суттєву прогалину у забезпеченні екологічної збалансованості планувальних рішень, унеможлиблює належну оцінку потенційних екологічних наслідків реалізації стратегічних проєктів та знижує рівень прозорості процедур ухвалення рішень.

Крім того, відсутність механізму проведення СЕО для стратегічних документів агломерацій обмежує інтеграцію екологічної складової у процес стратегічного планування. У результаті стратегічні ініціативи, що стосуються транспортної, промислової чи житлово-комунальної інфраструктури, можуть ухвалюватися без належної оцінки їхнього впливу на стан довкілля, кліматичну стійкість і здоров'я населення. Це суперечить принципам Європейського зеленого курсу, до яких Україна зобов'язалася поступово наближати свої політики в межах Угоди про асоціацію з ЄС.

Серйозним бар'єром розвитку агломерацій залишається *обмеженість фінансових інструментів і джерел ресурсів*. Нині законодавство не передбачає механізмів формування окремих бюджетів агломерацій чи відрахувань від

⁴⁸³ Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку розроблення, затвердження, реалізації, проведення моніторингу та оцінювання реалізації стратегій розвитку територіальних громад: Наказ Міністерства розвитку громад та територій України від 21.12.2022 р. № 265. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0265914-22#Text>

⁴⁸⁴ Деякі питання розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації та проведення моніторингу реалізації зазначених стратегій і планів заходів: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2023 р. № 816. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/816-2023-%D0%BF#Text>

⁴⁸⁵ Про стратегічну екологічну оцінку: Закон України від 20 березня 2018 року № 2354-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19#Text>

місцевих податків на користь спільних проєктів. Єдиними легітимними джерелами фінансування наразі залишаються членські внески громад-учасниць та гранти європейських і міжнародних фондів. Однак доступ до таких ресурсів можливий лише після інституціоналізації співпраці громад, що мають тісні функціональні зв'язки, шляхом створення асоціацій органів місцевого самоврядування відповідно до Закону України «Про асоціації органів місцевого самоврядування»⁴⁸⁶.

Відсутність законодавчого визначення та нормативно врегульованого порядку утворення і функціонування агломерацій створює інституційну прогалину у сфері публічних інвестицій. Агломерації не мають статусу розпорядників бюджетних коштів у розумінні статті 22 Бюджетного кодексу України⁴⁸⁷, а тому не можуть безпосередньо включати власні проєкти до середньострокового плану пріоритетних публічних інвестицій області і, відповідно, отримувати державне фінансування, зокрема, з Державного фонду регіонального розвитку, реалізовувати проєкти через механізми державно-приватного партнерства тощо. Загалом описана ситуація суттєво обмежує реалізацію міжмуніципальних ініціатив, передусім інфраструктурних, екологічних і транспортних, що потребують узгодженого підходу та консолідованого фінансування.

Таким чином, інституційні проблеми функціонування агломерацій мають комплексний характер і вимагають системного підходу до їх подолання. Йдеться не лише про ухвалення спеціального законодавства, але й про створення ефективної системи багаторівневого врядування, фінансових стимулів і механізмів координації, що забезпечать гармонійний розвиток агломерацій у межах нової моделі просторової організації економіки України.

Ефективний розвиток агломерацій є стратегічним імперативом для України в умовах просторової трансформації економіки, викликів воєнного часу та завдань повоєнної відбудови. Підвищення їх потенціалу вимагає скоординованих зусиль влади, бізнесу та громадянського суспільства. Утім, найперше центральним органам влади необхідно пріоритезувати розробку та ухвалення комплексної системи інституційного забезпечення розвитку агломерацій, здатної створити прозорі правила формування, ефективні механізми координації та дієві інструменти реалізації спільних проєктів. У цьому контексті вбачаємо чотири можливі сценарії вирішення проблеми нормативної невизначеності щодо утворення та функціонування агломерацій, які відрізняються за змістом, складністю імплементації та очікуваними результатами (рис. 7.1).

⁴⁸⁶ Про асоціації органів місцевого самоврядування: Закон України ід 16 квітня 2009 року № 1275-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-17#Text>

⁴⁸⁷ Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

Сценарій	Коротка характеристика	Переваги / потенціал	Ризики / обмеження
1. Пасивний сценарій – збереження статус-кво	відсутність змін у правовому полі; агломерації продовжують формуватися стихійно та некеровано	немає реальних переваг, окрім збереження статусу кво. Громади зберігають свободу у виборі форм співпраці	– відсутність чіткої координації в ухваленні рішень; – нерівномірний розвиток територій; – зростання інфраструктурної фрагментації; – обмеженість у залученні інвестицій та реалізації спільних проєктів; – відсутність формалізованих механізмів відповідальності за спільні рішення
2. Вдосконалення Закону України «Про співробітництво територіальних громад»	модернізація існуючої правової бази через уточнення та розширення форм та інструментів міжмуніципального співробітництва	– швидше отримання перших практичних результатів у порівнянні з розробкою нового комплексного закону ; – оновлення та розширення форм і інструментів міжмуніципального співробітництва; – можливість апробації нових форм і інструментів співпраці між громадами з подальшим їх удосконаленням; – можливість адаптації рішень до специфіки кожної агломерації	– агломерації залишаються однією з форм співробітництва, без окремого статусу, оскільки закон не охоплює потреб агломерацій як функціональних територій; – обмежені можливості для стратегічного планування та управління розвитком територій; – можливі розбіжності у застосуванні норм закону в різних регіонах
3. Окремі закони про конкретні агломерації (пілотні моделі)	спеціальні акти для окремих агломерацій (Львівська, Київська тощо) з урахуванням їхніх специфічних особливостей	– адаптація під локальний контекст; – гнучке врахування індивідуальних особливостей кожної агломерації; – можливість пілотного впровадження та корекції моделі; – швидше генерує перші практичні результати	– фрагментарність правового поля, відсутність уніфікації та єдиних правил; – ризик правової нерівності між громадами; – складність подальшої уніфікації та масштабування рішень
4. Єдиний рамковий закон про агломерації	комплексне законодавче врегулювання: визначення критеріїв делімітації меж агломерацій, моделей управління, процедур, інструментів координації та планування	– формування цілісної національної моделі розвитку агломерацій та єдиних правил гри для всіх регіонів; – забезпечення чіткого визначення статусу агломерацій, їхніх компетенцій, механізмів фінансування та відповідальності сторін; – створення правових передумов для реалізації спільних інфраструктурних та інвестиційних проєктів; – посилення узгодженості державної, регіональної та місцевої політики; – ефективніше використання ресурсів та більш збалансований просторовий розвиток; – кращі можливості для залучення міжнародної технічної допомоги та фінансування від донорів ЄС; – прозорість і підзвітність у діяльності агломераційних органів	– потребує ретельної підготовки та широкого політичного консенсусу; – можливі побоювання окремих громад щодо зменшення рівня автономії; – вимагатиме перехідного періоду для імплементації нових механізмів управління

Рис. 7.1. Можливі сценарії вирішення проблеми нормативної невизначеності щодо утворення та функціонування агломерацій (*Джерело: розроблено авторами)

Узагальнюючи наведене, найбільш оптимальним для України є ухвалення єдиного рамкового закону про агломерації, оскільки саме він забезпечує передбачуваність, прозорість і сталість правил формування та взаємодії громад у межах функціональних міських територій. Такий закон стає своєрідною «страхівкою» для громад, гарантує збереження їх автономії та статусу повноцінних суб'єктів ухвалення рішень на своїй території, водночас створюючи чіткі механізми координації та спільного планування. Рамковий підхід дозволяє усунути правову фрагментацію, уніфікувати моделі управління та сформувати інституційну основу для реалізації спільних інфраструктурних та інвестиційних проєктів, що критично важливо для повоєнного відновлення та довгострокового розвитку.

Рамковий закон про міські агломерації мав би визначати:

- чіткі критерії формування та делімітації меж агломерацій на основі комплексного аналізу демографічних, економічних, інфраструктурних та соціальних взаємозв'язків між великим містом (ядром агломерації) та приміською зоною;

- правовий статус агломерації як суб'єкта планування та співробітництва з дорадчою та координаційною роллю, без прямого управлінського впливу на громади (тобто без створення нового адміністративного рівня, адже агломерації є формою співробітництва рівноправних громад/функціональним утворенням/функціональним типом території);

- типові моделі управління (ради агломерацій, асоціації ОМС, договірні форми), які забезпечують представництво усіх громад та враховують їх автономію;

- механізми фінансування спільних проєктів через бюджети громад, державні та донорські кошти, з урахуванням обмеженості повноважень агломерацій щодо розпорядження фінансами;

- розподіл повноважень між громадами в межах агломерації з акцентом на координацію планування розвитку, надання послуг та управління ресурсами, без делегування повноважень, що належать безпосередньо громадам.

З метою формування дієвої інституційної основи управління агломераціями доцільно одночасно нормативно врегулювати процедуру їх утворення, визначивши функції, компетенції та повноваження органів управління, що забезпечить прозорість, підзвітність і сталість управлінських процесів.

Попри відсутність у країнах Європейського Союзу єдиної організаційно-інституційної моделі функціонування агломерацій, їхня структура управління характеризується певною схожістю і передбачає наявність кількох базових елементів:

– керівного органу (президента або голови агломерації) та його заступників, які здійснюють представницькі функції та загальну координацію діяльності;

– представницького органу – ради агломерації, відповідальної за ухвалення стратегічних і політичних рішень, затвердження бюджету, програм розвитку та документів просторового планування;

– виконавчого органу (правління агломерації), який забезпечує оперативне управління, адміністрування ресурсів, реалізацію спільних проєктів і координацію роботи департаментів та служб;

– консультативно-координаційного органу – конференції або ради мерів, до складу якої входять голови усіх муніципалітетів агломерації. Цей орган відповідає за забезпечення партнерської взаємодії між громадами, налагодження комунікації з громадськістю, бізнесом, науковими установами й іншими стейкхолдерами;

– галузевих комітетів, департаментів і служб, відповідальних за реалізацію політик у сферах транспорту, екології, енергоменеджменту, просторового планування, цифровізації тощо.

З метою підвищення ефективності координації та моніторингу діяльності агломерацій доцільно створити також консультативно-дорадчі органи при органах управління агломерацією (наприклад, науково-експертну раду або аналітичний офіс), які б забезпечували підготовку пропозицій щодо удосконалення політики, розроблення стратегічних документів і здійснення оцінки результативності спільних ініціатив.

Зміцнення аналітичної спроможності та залучення експертного середовища формують основу для більш зважених рішень на рівні агломерацій. Наступним кроком має стати інституційне підсилення державної політики у цій сфері, зокрема через створення національних інструментів обліку та моніторингу. Тому Міністерству розвитку громад та територій України доцільно запровадити на національному рівні Реєстр агломерацій України як офіційну інформаційну систему, що забезпечуватиме облік, моніторинг та аналітичний супровід розвитку агломерацій. Такий Реєстр мав би містити:

– відомості про склад агломерацій (громади-учасниці, адміністративні межі, основні показники демографічного, економічного та інфраструктурного розвитку);

– інформацію про наявну стратегію розвитку та план заходів з її реалізації, програми соціально-економічного розвитку та проєкти міжмуніципального співробітництва, а також систему показників моніторингу ефективності функціонування агломерацій з можливістю порівняльного аналізу у динаміці та за регіонами;

– дані щодо джерел і обсягів фінансування спільних проєктів, у тому числі коштів державного бюджету, місцевих бюджетів, міжнародної технічної допомоги та приватних інвестицій.

Реєстр доцільно інтегрувати до *Єдиної геоінформаційної системи здійснення моніторингу та оцінювання розвитку регіонів і територіальних громад*, забезпечивши відкритий доступ до узагальнених даних для органів влади, дослідницьких установ, бізнесу, громадськості та ін. стейкхолдерів.

Створення такого Реєстру забезпечить уніфіковану інформаційну базу та підвищить прозорість процесів. Водночас для повноцінного впровадження агломераційного підходу необхідно формувати спільні методологічні орієнтири. Тому наступним кроком має стати розроблення єдиних стандартів і рекомендацій щодо планування розвитку агломерацій. У цьому контексті Міністерству розвитку громад та територій України у партнерстві з асоціаціями органів місцевого самоврядування, науковими та громадськими організаціями та іншими стейкхолдерами варто розробити методичні рекомендації та стандарти для стратегічного планування розвитку агломерацій, які б передбачали:

– принципи побудови стратегій розвитку агломерацій як міжмуніципальних утворень, що поєднують економічні, просторові, екологічні та соціальні компоненти;

– типову структуру стратегічного документа (аналіз потенціалу, бачення, цілі, портфель проєктних ідей, джерела фінансування, система управління реалізацією тощо);

– механізми інтеграції стратегій громад-членів у загальну рамку агломераційного планування;

– систему індикаторів моніторингу та оцінки ефективності реалізації планувальних документів, як базових (динаміка соціально-економічних показників), так і специфічних (ступінь взаємодії громад, залученість громади до реалізації спільних проєктів, рівень задоволеності жителів якістю послуг тощо);

– єдині методологічні принципи для проведення стратегічної екологічної оцінки стратегій розвитку агломерацій та планів заходів з їх реалізації як документів державного планування відповідно до Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку».

Крім того, доцільно:

1) передбачити у законодавстві можливість затвердження стратегій розвитку агломерацій на міжмуніципальному рівні, наприклад через спільне рішення рад громад-учасниць або через створення відповідного міжмуніципального органу (агломераційної ради). Це забезпечить юридичну дієвість стратегічних документів і їхню інтеграцію в систему державного планування;

2) інтегрувати агломераційний підхід у державні галузеві програми, як-от програми просторового розвитку, розвитку інфраструктури, транспорту, цифровізації, екології тощо, надаючи пріоритет тим ініціативам, що розроблені на основі узгоджених міжмуніципальних стратегій.

Додатково доцільно передбачити створення цифрової платформи методичного супроводу стратегічного планування розвитку агломерацій, що міститиме типові шаблони документів, приклади стратегій, систему індикаторів, а також онлайн-інструменти збору даних і моніторингу їх реалізації.

1. Кабінету Міністрів України забезпечити міжвідомчу координацію державних політик, що впливають на розвиток агломерацій, зокрема у сферах транспорту, інфраструктури, екології, регіонального розвитку, цифровізації та просторового планування. Для цього доцільно:

- створити міжвідомчу координаційну платформу (раду або робочу групу з питань розвитку агломерацій) при Кабінеті Міністрів України, до складу якої мали б увійти представники центральних органів виконавчої влади, асоціацій органів місцевого самоврядування, профільних наукових установ, громадських організацій тощо;

- забезпечити узгодження пріоритетів і заходів стратегій розвитку агломерацій із цілями та завданнями державних програм і стратегічних документів вищого рівня, зокрема у сферах транспорту, енергоефективності, просторового планування, охорони довкілля;

- запровадити механізм регулярного міжвідомчого моніторингу реалізації державних політик, що впливають на агломераційний розвиток, з підготовкою щорічного аналітичного звіту про стан та результати їх імплементації;

- інтегрувати агломераційний підхід у державні інвестиційні програми та проєкти, зокрема до програм Державного фонду регіонального розвитку, екологічних, транспортних і цифрових ініціатив.

Такий підхід забезпечить вертикальну інтеграцію стратегічного планування, узгодженість політик різних рівнів і підвищить результативність реалізації державної регіональної політики у контексті розвитку агломерацій.

Крім вищезазначеного, необхідно законодавчо врегулювати процедуру формування фінансових ресурсів агломерацій, чітко визначивши джерела надходжень, порядок їх адміністрування та принципи бюджетної автономії. У більшості європейських країн такі механізми закріплені спеціальними нормами або окремими законами, що регламентують фінансову систему агломерацій/метрополій.

Для обґрунтування можливих підходів у вітчизняних реаліях доцільно розглянути три найпоширеніші джерела доходів європейських агломерацій (без урахування іноземних ресурсів) та оцінити їхню релевантність для України

(Додаток Г, табл. Г.1). Наведені джерела доходів є потенційно важливими для формування сталого бюджету українських агломерацій, адже поєднують різні механізми фінансування – від власних надходжень до державної підтримки та партнерських моделей. Водночас їх запровадження потребує поступового та диференційованого, з урахуванням воєнного стану, бюджетної спроможності громад, нерівності ресурсів та відсутності законодавчо визначеного статусу агломерацій.

У середньостроковій перспективі, після стабілізації фінансової системи, доцільно розглянути пілотне впровадження механізмів стимулюючих міжбюджетних трансфертів для агломерацій, спрямованих на реалізацію спільних інвестиційних проєктів у сферах транспорту, енергетики та екології. В українському контексті важливо забезпечити такі умови застосування цих механізмів: чітко визначені критерії розподілу коштів; система моніторингу та оцінки результативності державної підтримки; прозорі конкурсні процедури відбору проєктів для фінансування.

Водночас, в Україні у разі запровадження державних трансфертів доцільно застосовувати механізми стимулюючого фінансування, орієнтовані на результати. Наприклад, надання коштів за умови:

- досягнення визначених індикаторів соціально-економічного розвитку;
- реалізації міжмуніципальних проєктів;
- залучення додаткових позабюджетних ресурсів або приватних інвестицій.

У такому випадку державна підтримка може відігравати каталізуючу та «активаційну» роль, сприяючи запуску пілотних агломераційних ініціатив без порушення принципів бюджетної самостійності громад та стимулюючи укрупнення ресурсів для спільних проєктів.

Натомість на початкових етапах інституціоналізації агломерацій в Україні важливим джерелом формування їхніх бюджетів можуть стати членські внески територіальних громад-учасниць. На цьому етапі вони відіграють не стільки фіскальну, скільки інституційну та мотиваційну роль, оскільки:

- по-перше*, засвідчують готовність громад до міжмуніципальної співпраці;
- по-друге*, формують мінімальний адміністративно-фінансовий ресурс для забезпечення функціонування органів управління агломерацією;
- по-третє*, сприяють становленню культури партнерства та спільної відповідальності за реалізацію агломераційних рішень.

У цьому контексті членські внески можуть розглядатися як базовий елемент фінансової архітектури агломерацій, що створює передумови для подальшого впровадження більш складних фінансових інструментів, зокрема

стимулюючих трансфертів, цільових фондів підтримки проєктів агломерацій та механізмів міжмуніципального інвестування.

Практика формування бюджету Львівської агломерації на етапі її інституціоналізації ілюструє застосування саме такого підходу. Зокрема, рішенням членів Асоціації у 2024-2025 рр. було запроваджено сплату членських внесків у розмірі 1 грн на одного мешканця відповідної громади. З огляду на вітчизняні реалії розвитку територіальних громад та обмеженість альтернативних джерел фінансування міжмуніципальних утворень, використання моделі формування бюджету агломерації на основі членських внесків є загалом раціональним. Водночас така модель потребує подальшого методичного вдосконалення, зокрема шляхом диференціації розміру внесків з урахуванням просторових характеристик громад агломерації.

На нашу думку, доцільним є використання показника щільності населення як додаткової бази для розрахунку членських внесків. Щільність населення відображає не лише кількісний вимір людського потенціалу громади, а й фактичний рівень урбанізованості території, інтенсивність її використання та ступінь навантаження на транспортну, інженерну й соціальну інфраструктуру. Такий підхід дозволяє більш коректно враховувати асиметрії просторового розвитку агломерації, зокрема відмінності між громадами ядра та периферії, і формує передумови для більш справедливого розподілу фінансового навантаження між учасниками об'єднання.

Подібні закономірності підтверджуються результатами низки емпіричних досліджень, присвячених аналізу просторових ефектів урбанізації та функціонування агломерацій. Зокрема, у дослідженні Світового банку (Huchida et al., 2009⁴⁸⁸) щільність населення розглядається як один із базових компонентів індексу агломерації, що відображає рівень фактичної урбанізації територій та інтенсивність просторової концентрації економічної активності. У роботі Büttner, Schwager & Stegarescu (2004)⁴⁸⁹ емпірично доведено, що як чисельність населення, так і його щільність мають прямий вплив на обсяги витрат на надання муніципальних послуг, а отже, на рівень фінансового навантаження органів місцевого самоврядування. Водночас результати дослідження Chen et al. (2023)⁴⁹⁰, виконаного на прикладі агломерації Гуаньчжун у Китаї, підтверджують

⁴⁸⁸ Huchida, K., Ingram, G. K. (2009). Agglomeration Index: Towards a New Measure of Urban concentration. World Bank, WDR Background Paper. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/7d55fc41-a76d-5e71-9e69-7a589ced29ff/content>

⁴⁸⁹ Büttner, T., Schwager, R., & Stegarescu, D. (2004). Agglomeration, Population Size, and the Cost of Providing Public Services: An Empirical Analysis for German States. ZEW Discussion Paper No. 04-18. Centre for European Economic Research. URL: <https://ftp.zew.de/pub/zew-docs/dp/dp0418.pdf>

⁴⁹⁰ Chen, L., Yu, L., Yin, J., & Xi, M. (2023). Impact of Population Density on Spatial Differences in the Economic Growth of Urban Agglomerations: The Case of Guanzhong Plain Urban Agglomeration, China. *Sustainability*, 15(19), 14601. URL: <https://doi.org/10.3390/su151914601>

наявність позитивного статистично значущого зв'язку між зростанням щільності населення, економічним зростанням та підвищенням продуктивності територій.

Таким чином, показник щільності населення доцільно використовувати не лише як суто демографічну характеристику, а як інтегральний індикатор рівня урбанізованості та інфраструктурного навантаження територій, що створює підґрунтя для більш справедливому розподілу фінансових зобов'язань між громадами агломерації. Водночас принципово важливим є врахування чисельності населення, яке фактично проживає на території громади, а не лише зареєстрованого, оскільки саме фактична присутність населення формує попит на інфраструктурні послуги та визначає реальне навантаження на агломераційні системи.

З метою забезпечення справедливому розподілу фінансового навантаження між громадами агломерацій доцільним є застосування комбінованої формули розрахунку членських внесків, яка поєднує кількісні та просторові параметри розвитку територій:

$$C_i = P_i * k_1 + D_i * k_2,$$

де: C_i – розмір членського внеску громади-учасниці агломерації, грн; P_i – чисельність населення, яке фактично проживає у громаді, осіб (відображає масштаб людського потенціалу громади й її участь у формуванні попиту на послуги та ресурси агломерації); D_i – щільність населення громади, осіб/км² (характеризує інтенсивність використання території та рівень інфраструктурного навантаження); k_1 та k_2 – вагові коефіцієнти, що визначаються за спільним рішенням учасників агломерації залежно від пріоритетів розвитку.

При цьому коефіцієнти k_1 та k_2 відображають відносну значущість окремих чинників у структурі фінансової участі громад в агломераційному об'єднанні, зокрема:

- k_1 – вагу демографічного чинника, що пов'язаний із чисельністю фактичного населення громади;
- k_2 – вагу просторового чинника, який характеризує інтенсивність використання території та інфраструктурне навантаження.

Чим вищим є значення відповідного коефіцієнта, тим більшою є вага відповідного чинника у фінальному розрахунку членського внеску. Так, для великих урбанізованих агломерацій (зокрема Львівської та Київської) доцільно надавати більшій ваги показнику щільності населення ($k_2 > k_1$), оскільки саме інтенсивність використання території визначає рівень навантаження на спільну транспортну, інженерну та соціальну інфраструктуру. Натомість в агломераціях, сформованих переважно з сільських та селищних територій, більш вагомим має

бути показник чисельності фактичного населення ($k_1 > k_2$), що відповідає структурі попиту на базові публічні послуги та особливостям просторової організації таких агломерацій (табл. 7.1).

Таблиця 7.1

Типологія агломерацій за рівнем урбанізованості та рекомендованими параметрами формули розрахунку членських внесків

Тип агломерації	Характеристика	Рекомендоване співвідношення	Пояснення
Високо-урбанізована (як Львівська, Київська агломерації)	Багато щільно населених громад, активна щоденна маятникова міграція, спільна інфраструктура	$k_2 > k_1$	Значиміший фінансовий внесок мають робити громади з високим навантаженням на транспорт, житлово-комунальні послуги та міську інфраструктуру
Змішана (урбанізовано-сільська)	Агломерація формується містом та кількома сільськими громадами	$k_1 \approx k_2$	Баланс між кількістю населення та територіальним навантаженням
Переважно сільська	Громади агломерації загалом мають невелику щільність населення, але значну площу територій	$k_1 > k_2$	Головний критерій – фактична кількість населення, а не його щільність, бо території розріджені

**Джерело: розроблено авторами*

Перевагами запропонованого підходу насамперед є:

1) відповідність принципам справедливості, пропорційності та прозорості, закріпленим у європейських підходах до метрополійного та агломераційного врядування⁴⁹¹;

2) забезпечення збалансованого розподілу фінансового навантаження між громадами, розташованими ближче до ядра агломерації, та громадами її периферії, з урахуванням відмінностей в інтенсивності користування спільною інфраструктурою;

3) урахування фактичної чисельності населення, а не лише офіційно зареєстрованих мешканців, що підвищує точність фінансових розрахунків і відповідність реальному попиту на публічні послуги;

4) формування гнучкої та адаптивної системи визначення членських внесків, придатної для застосування на різних етапах становлення та розвитку агломерацій.

⁴⁹¹ Regional, rural and urban development. URL: <https://www.oecd.org/en/topics/regional-rural-and-urban-development.html>; The OECD Metropolitan Governance Survey. URL: https://www.oecd.org/en/publications/the-oecd-metropolitan-governance-survey_5jz43zldh08p-en.html?utm_source=chatgpt.com

Остаточне рішення щодо вибору моделі формування фінансових ресурсів агломерацій має прийматися за результатами відкритих дебатів, обговорень і експертних консультацій із обов'язковим урахуванням позицій органів місцевого самоврядування – учасників агломерацій.

Важлива роль у подоланні інституційних бар'єрів функціонування агломерацій в Україні належить також регіональному рівню управління. Саме на рівні області формується потенціал для координації міжмуніципальної взаємодії в межах функціональних міських територій, синхронізації стратегічних пріоритетів і створення передумов для реалізації спільних проєктів. У цьому контексті першочерговим завданням регіональних органів влади є інституційне «підсилення» горизонтальної співпраці громад у межах потенційних або вже сформованих агломерацій, зокрема через створення консультативно-координаційних платформ чи робочих груп, які виконували б функції узгодження позицій, модерації діалогу та супроводу ініціатив міжмуніципального характеру. На практиці такі формати можуть набувати різних організаційних конфігурацій – від постійно діючих робочих груп до спеціалізованих офісів координації агломераційних процесів, орієнтованих на забезпечення комунікації між громадами та підготовку проєктних рішень.

Паралельно доцільним є стимулювання формалізації співпраці громад шляхом укладання меморандумів і договорів про міжмуніципальне співробітництво відповідно до Закону України «Про співробітництво територіальних громад», а також розроблення спільних програм економічного, інфраструктурного та екологічного розвитку. Водночас ефективність таких інструментів суттєво залежить від наявності системного аналітичного супроводу агломерування на рівні області. Йдеться про регулярний моніторинг просторових, демографічних і економічних взаємодій у громадах, насамперед локалізованих навколо великих міст, що дозволяє формувати доказову основу для управлінських рішень, обґрунтовувати інвестиційні пріоритети, своєчасно виявляти просторові диспропорції та оцінювати динаміку функціональної інтегрованості територій.

Важливим напрямом регіональної політики має стати також узгодження стратегічних і просторових документів територіальних громад, які належать до потенційних/сформованих агломерацій, із положеннями регіональних стратегій розвитку. Це передбачає інтеграцію пріоритетів агломерацій до планів заходів з реалізації регіональних стратегій, а також їх врахування у середньострокових планах пріоритетних публічних інвестицій на рівні області. Така вертикальна інтеграція документів планування є критичною, оскільки забезпечує зменшення фрагментарності управлінських рішень, підсилює узгодженість проєктного портфеля та створює підґрунтя для концентрації ресурсів на ініціативах, що мають міжмуніципальний ефект.

Окремо слід підкреслити доцільність передбачення в регіональних програмах розвитку спеціальних напрямів підтримки агломерацій, орієнтованих на фінансування спільних міжмуніципальних проєктів. У пріоритеті мають бути сфери, де ефект масштабу та синергія взаємодії громад проявляються найвиразніше: транспортне сполучення і мобільність; поводження з відходами та екологічна безпека; просторове планування і цифрова трансформація; «зелений» перехід; енергоефективність, водопостачання та інфраструктура спільного користування. З огляду на дефіцит ресурсів і конкуренцію проєктів у межах області, перспективним є перехід до підтримки саме тих ініціатив, що спираються на узгоджені міжмуніципальні пріоритети та демонструють потенціал мультиплікаційного впливу на суміжні території.

Інституційне закріплення агломераційного підходу на регіональному рівні потребує також посилення інформаційно-аналітичної складової регіональної політики. У цьому контексті доцільним є впровадження практики підготовки регіональних аналітичних звітів про стан розвитку агломерацій, які містили б оцінку динаміки ключових соціально-економічних показників, рівня інтегрованості громад, просторових диспропорцій, а також ідентифікацію бар'єрів і потреб для формування адресної регіональної політики підтримки агломерацій. Такі звіти можуть виконувати не лише описову, а й управлінську функцію, тобто слугувати основою для коригування програм розвитку, пріоритизації інвестицій і підготовки узгоджених проєктних пропозицій.

Поряд із регіональним рівнем, важливим суб'єктом практичного становлення агломерацій є органи місцевого самоврядування, які безпосередньо формують інституційну основу міжмуніципальної співпраці. В умовах нормативної невизначеності громади, що мають тісні функціональні взаємозв'язки та спільні інтереси розвитку, а також планують інституціоналізувати свою співпрацю, мають формалізувати її через створення асоціацій органів місцевого самоврядування. Саме така організаційно-правова форма (передбачена статтею 15 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»⁴⁹²) наразі дозволяє легітимно представляти спільні інтереси, укладати партнерські угоди, залучати гранти європейських фондів (подібні процеси вже спостерігаються у громадах, локалізованих навколо міст Івано-Франківська, Тернополя, Рівного, Вінниці, де розпочато консультації щодо створення міжмуніципальних об'єднань або асоціацій агломераційного типу. Київська та Львівська агломерації зареєстровані саме як асоціації органів місцевого самоврядування у 2019 р. та 2024 р. відповідно).

⁴⁹² Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

Важливим елементом інституційної зрілості агломерацій є посилення аналітичної та управлінської спроможності громад через розвиток механізмів спільного управління. У цьому контексті доцільним є створення спільних консультативно-координаційних структур (офісів, агенцій чи асоціацій розвитку), які можуть виконувати функції комунікації та узгодження спільних дій, підготовки міжмуніципальних інвестиційних проєктів, координації програм розвитку, а також налагодження партнерств із бізнесом, донорами та міжнародними організаціями. Паралельно критично важливим є запровадження практик обміну даними та спільного моніторингу показників і проєктів, розвиток кадрового потенціалу фахівців місцевого самоврядування та підготовка узгоджених пропозицій до регіональних і державних програм з урахуванням пріоритетів агломераційного розвитку.

Інституціоналізація співпраці громад у межах агломерації потребує також формування спільного стратегічного горизонту. Відтак розроблення спільних або узгоджених стратегічних документів розвитку (із визначенням цілей, пріоритетів, проєктного портфеля, джерел фінансування та системи моніторингу) є ключовим кроком, що забезпечує узгоджене бачення розвитку територій, підвищує керованість реалізації ініціатив і посилює їх інвестиційну привабливість. Водночас ефективність стратегування в агломераційному форматі прямо залежить від відкритості процедур, прозорості ухвалення рішень та залучення стейкхолдерів (громадськості, бізнесу, наукової спільноти тощо) на етапах підготовки, обговорення й реалізації стратегічних документів. Регулярне інформування населення про перебіг реалізації цілей, публічні звіти, використання цифрових платформ та інтерактивних інструментів моніторингу сприяють підвищенню довіри та підзвітності агломераційних інституцій.

Нарешті, перспективним практичним виміром міжмуніципальної взаємодії є розвиток партнерств, орієнтованих на створення спільних комунальних підприємств, інфраструктурних об'єктів і сервісів (у транспорті, поводженні з відходами, водопостачанні, цифрових послугах, енергоефективності тощо). Такі ініціативи формують матеріальну основу агломераційного розвитку, забезпечують ефект масштабу у наданні послуг, сприяють консолідації ресурсів та можуть виступати інституційним прототипом майбутніх моделей агломераційного управління в Україні.

Таким чином, подолання інституційних бар'єрів функціонування агломерацій в Україні потребує комплексного поєднання нормативно-правових, управлінсько-організаційних, планувально-координаційних та фінансово-інвестиційних рішень (рис. 7.2), спрямованих на легітимацію агломерацій як форми міжмуніципальної взаємодії та включення їх у систему державного планування і публічних інвестицій.

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

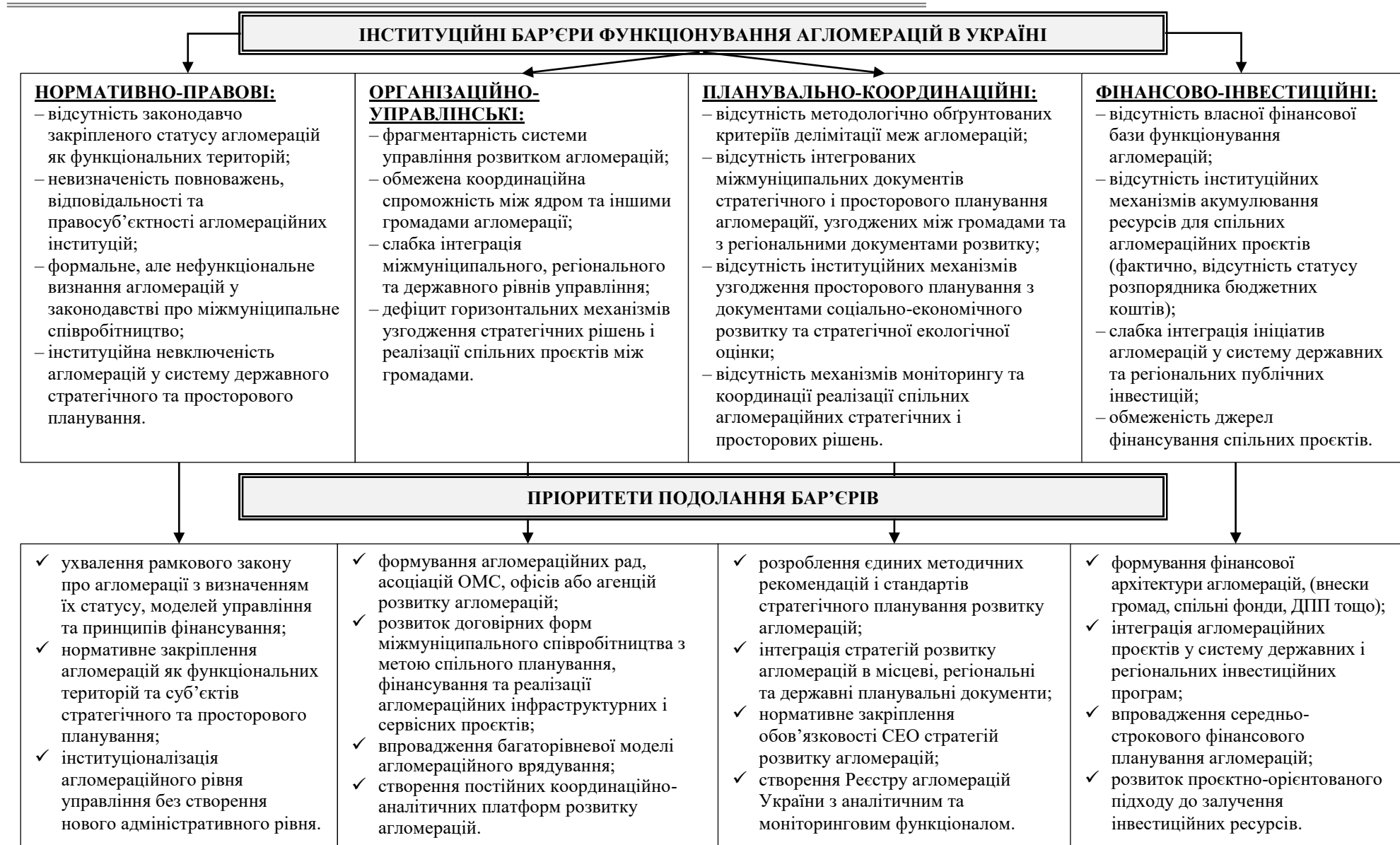

Рис. 7.2. Інституційні бар'єри функціонування агломерацій в Україні та пріоритети їх подолання (розроблено авторами)

Відсутність спеціального закону, стандартизованих процедур делімітації меж та стратегування тощо зумовлюють фрагментарність управлінських дій та звужують можливості реалізації спільних проєктів, тоді як рамкове законодавче врегулювання у поєднанні з інструментами координації на регіональному рівні та інституційною активністю органів місцевого самоврядування (через асоціації, спільні офіси, узгоджені стратегії й проєктні портфелі) створює передумови для переходу від ситуативної співпраці до сталої моделі агломераційного врядування. Водночас формування фінансової архітектури агломерацій має базуватися на поетапності та диференціації інструментів (від членських внесків і грантових ресурсів до стимулюючих трансфертів і власних надходжень), що дозволить забезпечити мінімальну інституційну спроможність на старті та поступово розширювати інвестиційний потенціал агломерацій як ключових функціональних територій повоєнного відновлення і підвищення конкурентоспроможності регіонів.

7.2. Удосконалення інституційного регулювання розвитку міських агломерацій в Україні

Сучасна регіональна політика України перебуває на етапі трансформації, зумовленої переходом від адміністративно-територіального до функціонального управління розвитком територій. В умовах децентралізації та європейської інтеграції міські агломерації дедалі більшою мірою набувають ролі ключових драйверів просторового, економічного та соціального розвитку. Європейський досвід переконливо демонструє, що результативне функціонування метрополій та агломерацій базується на чіткому законодавчому й інституційному підґрунті, яке враховує функціональні зв'язки між містами-центрами та прилеглими територіями. Концептуальну основу для такого підходу формують ініціатива Нового європейського Баухаусу, що пропагує сталий, інклюзивний та естетичний розвиток міських просторів з урахуванням різноманіття місць, традицій і культур⁴⁹³, а також Лейпцизька хартія (2020 р.), яка визначає ключові принципи інтегрованого розвитку міст: мультирівневе управління, залучення громадянського суспільства, баланс соціальних, економічних та екологічних інтересів, рівний доступ до ресурсів і можливостей⁴⁹⁴. Для України це означає необхідність впровадження інтегрованого підходу до розвитку міст і поєднання моделей добровільних асоціацій з публічно-правовими утвореннями, здатними реалізовувати спільні політики у різних сферах. Після утворення перших

⁴⁹³European Research Executive Agency. New European Bauhaus. 2022. URL: https://rea.ec.europa.eu/publications/new-european-bauhaus_en

⁴⁹⁴The New Leipzig Charter – The transformative power of cities for the common good. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/brochure/new_leipzig_charter/new_leipzig_charter_en.pdf

агломерацій (Київської, Львівської) процес формування агломераційних утворень ініціювали також й інші міста України.

Метрополії, агломерації та функціональні території мають стати ключовими інструментами післявоєнного розвитку України, адже відбудова інфраструктури, житлового фонду й транспортних систем потребує ефективного та координованого підходу⁴⁹⁵. Агломерації й метрополії виступають центрами концентрації економічних, соціальних і логістичних ресурсів, здатних пришвидшити відновлення територій та підвищити ефективність використання державних, місцевих і міжнародних інвестицій. Вони також відіграють важливу роль у поверненні внутрішньо переміщених осіб, забезпечуючи доступ до робочих місць, житла та соціальних послуг і сприяючи інтеграції цих груп у місцеві громади. Відповідну роль агломераційного розвитку як інструменту реалізації національної стратегії післявоєнного відновлення підтверджено й Резолюцією II Міжнародного форуму агломерацій України (2025 р.)⁴⁹⁶, а підходи до розвитку агломерацій повністю узгоджуються з основними напрямками Плану відновлення України, затвердженого Кабінетом Міністрів України та Європейським Союзом⁴⁹⁷.

Упродовж останніх років Україна поступово переходить до функціонального підходу у просторовому та регіональному плануванні, що наближає вітчизняну систему управління до європейських стандартів NUTS (Номенклатура територіальних одиниць для статистики) і FUA (функціональні міські зони). Закон України «Про засади державної регіональної політики» (у редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022 р.) уперше закріпив поняття «функціональні типи територій», поділивши їх на території відновлення, полюси зростання, території з особливими умовами для розвитку та території сталого розвитку⁴⁹⁸. Для визначення таких територій було створено міжвідомчу комісію (наказ Мінрегіону № 689 від 08.08.2023 р.)⁴⁹⁹, а Кабінет Міністрів України ухвалив низку підзаконних актів, що визначають порядок і критерії моніторингу, планування та оцінювання розвитку цих територій. Постановою Кабінету Міністрів України від 19.11.2025 р. № 1493 затверджено перелік функціональних типів територій та вимоги до показників для віднесення територіальних громад

⁴⁹⁵Інституційні проблеми та виклики функціонування агломерацій в Україні: електрон. наукова доповідь / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор М. І. Мельник. Львів, 2025. 75 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20250031.pdf>

⁴⁹⁶Резолюція II Міжнародного форуму агломерацій України. Львівська агломерація, 03.11.2025. URL: <https://lvivagglomeration.org.ua/2025/11/03/>

⁴⁹⁷План Відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua/>

⁴⁹⁸Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 5 лютого 2015 р. № 156-VIII (в редакції Закону № 2389-IX від 09.07.2022 р.). Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19>

⁴⁹⁹Наказ Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України № 689 від 08.08.2023 р. URL: <https://mindev.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/nakaz-689-vid-08082023.pdf>

до відповідних функціональних типів⁵⁰⁰. Таким чином, в Україні формується національна класифікація територій за функціональністю, яка враховує не лише адміністративні межі, а й економічні, соціальні, екологічні та безпекові чинники, що створює методологічні передумови для подальшої інституціоналізації агломерацій.

Водночас у вітчизняному законодавстві досі відсутні визначення понять «агломерація» та «метрополія», які в Європейському Союзі є базовими одиницями просторового розвитку. У країнах-членах ЄС поняття метрополійного регіону (Metropolitan Region) та функціональної міської зони (FUA) застосовуються для опису інтегрованих урбанізованих територій, що об'єднують міське ядро та навколишню зону інтенсивних трудових і соціально-економічних зв'язків. У практиці ЄС склалася тенденція до інституціоналізації метрополійних регіонів як функціональних територій із власними представницько-виконавчими органами управління (зокрема у Франції, Іспанії, Польщі), фінансовими механізмами та державною підтримкою як «полісів зростання». Натомість український підхід наразі зосереджений переважно на регіональному рівні й не охоплює специфіки великих урбанізованих зон, таких як Київська, Львівська, Одеська чи Харківська агломерації, хоча система функціональних типів територій уже створює передумови для переходу до інституціоналізації агломерацій і метрополійних регіонів.

Конституційні підстави для запровадження агломераційної моделі управління в Україні існують уже сьогодні: частина друга статті 142 Конституції України передбачає можливість об'єднання територіальними громадами на договірних засадах об'єктів комунальної власності та бюджетних коштів для виконання спільних проєктів або фінансування комунальних підприємств, організацій і установ⁵⁰¹. Водночас спеціального закону, який би визначав правові, організаційні та фінансові засади діяльності міських агломерацій, досі не ухвалено: внесений у 2017 р. проєкт Закону «Про міські агломерації» № 6743⁵⁰² було відхилено у 2019 р. Завдання щодо створення законодавчих засад функціонування агломерацій закріплене у Державній стратегії регіонального розвитку на період 2021–2027 років (у межах операційної цілі 1.1 «Забезпечення інтегрованого розвитку територій»)⁵⁰³, проте відповідний нормативний акт досі

⁵⁰⁰Про визначення переліку функціональних типів територій та вимог до показників для віднесення територій до різних функціональних типів: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.11.2025 № 1493. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1493-2025-p>

⁵⁰¹Конституція України. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

⁵⁰²Проект Закону України «Про міські агломерації» № 6743 від 17.07.2017. Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62318

⁵⁰³Державна стратегія регіонального розвитку на період 2021–2027 років: Постанова Кабінету Міністрів України № 695 від 05.08.2020 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/regionalna-politika/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvitku/derzhavna-strategiya-regionalnogo-rozvitku-na-2021-2027-roki-ta-plan-zahodiv-z-yiyi-realizaciyi>

не розроблено. Чинні закони України «Про співробітництво територіальних громад»⁵⁰⁴ та «Про асоціації органів місцевого самоврядування» лише частково охоплюють агломераційні відносини. У 2025 р. ці закони доповнено визнанням агломерації окремою формою співробітництва територіальних громад⁵⁰⁵, однак умови утворення та функціонування агломерацій мають бути визначені окремим законом, якого досі не ухвалено. На основі чинних норм функціонують Київська⁵⁰⁶ та Львівська⁵⁰⁷ агломерації (детальніше про історію їх інституційного оформлення та діяльність – див. п. 1).

Згідно з визначенням Європейського агентства з довкілля, міська агломерація складається з міста (або селища) та приміської зони чи густонаселеної території, що лежить за межами, але прилягає до його кордонів, причому одна велика міська агломерація може охоплювати декілька міст або селищ з їхніми приміськими зонами⁵⁰⁸. Натомість поняття «метрополія» позначає історично сформовані навколо великих міст агломерації – складні територіально-суспільні системи з яскраво вираженими метрополійними функціями та зв'язками, висока здатність яких до самоорганізації та конкуренції за ресурси зумовлює визнання їхньої провідної ролі в межах регіональної і національної просторової політики⁵⁰⁹. У ЄС метрополійні регіони визначаються як міські агломерації (регіони NUTS 3 або групи регіонів NUTS 3), де щонайменше 50 % населення проживає в межах функціональної міської зони (FUA), яка налічує не менш як 250 000 мешканців⁵¹⁰. При цьому кожний метрополійний регіон є агломерацією, проте не кожна агломерація має передумови для набуття статусу метрополійного регіону⁵¹¹ – натомість Львівська агломерація такі передумови вже має.

Львівська агломерація фактично виконує функції метрополійного регіону: вона має просторову цілісність, тісні функціональні зв'язки між громадами та спільні інтереси у сферах транспорту, житла й інфраструктури. Водночас

⁵⁰⁴Закон України «Про співробітництво територіальних громад». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>

⁵⁰⁵Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку співробітництва територіальних громад: Закон України від 13.05.2025 № 4425-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>

⁵⁰⁶Статут Місцевої асоціації органів місцевого самоврядування «Київська агломерація». URL: <https://www.kyivagglomeration.org.ua/dokumenty/>

⁵⁰⁷Статут Місцевої асоціації органів місцевого самоврядування «Львівська агломерація». URL: <https://lvivagglomeration.org.ua/pro-nas/>

⁵⁰⁸Urban agglomeration. European Environment Agency. URL: <https://www.eea.europa.eu/help/glossary/eea-glossary/urban-agglomeration>

⁵⁰⁹Метрополійні функції великих міст України: потенціал розвитку та перспективи реалізації: монографія / наук. ред. М. І. Мельник; ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2016. 552 с.

⁵¹⁰Territorial typologies manual – cities, commuting zones and functional urban areas. Eurostat. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/SEPDF/cache/72677.pdf>

⁵¹¹Mazur T., Korol E. The evolution of the meaning of the terms metropolization, metropolis, metropolitan area, metropolitan space in the context of urbanization processes of the XX – early XXI centuries. 2010. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/6969/1/07.pdf>

юридично вона залишається добровільним міжмуніципальним об'єднанням без визначених законом повноважень і власного бюджету. У червні 2025 р. було презентовано законодавчу ініціативу щодо врегулювання діяльності Львівської агломерації у формі пілотного проєкту Закону України «Про Львівську агломерацію», який покликаний створити нормативну основу для діяльності агломерації та стати моделлю для подальшого впровадження агломераційного підходу в Україні⁵¹². Зважаючи на це, у короткостроковій перспективі доцільним є ухвалення нормативно-правового акта – закону або постанови Кабінету Міністрів України «Про агломерації», який забезпечить практичний механізм координації між громадами в межах інтегрованих міських територій, а в довгостроковій перспективі може еволюціонувати у рамковий акт про метрополійні регіони, гармонізований із європейською класифікацією.

У сучасному європейському урбаністичному плануванні міські агломерації та метрополії відіграють ключову роль у забезпеченні економічного розвитку, ефективного управління транспортом, охорони довкілля та соціальної інтеграції. Досвід європейських країн демонструє, що чітке нормативно-правове регулювання, інституційна структура та механізми фінансування є визначальними чинниками успішного функціонування агломерацій⁵¹³. Для формування пропозицій щодо інституційного облаштування українських міських агломерацій – насамперед Львівської та Київської – за приклад обрано такі європейські метрополії, як Métropole de Lyon (Франція), Àrea Metropolitana de Barcelona (Іспанія), Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia (Польща), діяльність яких регулюється спеціальним законом, а також польські Aglomeracja Wałbrzyska, Stowarzyszenie Metropolia Krakowska та Lubelska Functional Area / ZIT Lublin, діяльність яких регулюється статутами та міжмуніципальними угодами. Вибір цих прикладів обумовлений тим, що вони демонструють різні, але успішні моделі інституційного устрою, поєднують централізоване управління з участю громад, мають ефективні механізми співпраці й фінансування, є релевантними за масштабом і структурою для українських міст та забезпечують високий рівень стратегічного планування й територіальної інтеграції.

Правовий статус. Métropole de Lyon має чіткий правовий статус, закріплений у законодавстві, проте так було не завжди: у 1969-2014 рр. діяла міська агломерація «Великий Ліон», що об'єднувала Ліон і кілька навколишніх

⁵¹²У Львові презентували законодавчу ініціативу щодо врегулювання діяльності Львівської агломерації. Львівська обласна військова адміністрація, 11.06.2025. URL: <https://loda.gov.ua/news/139267>; Законопроект про Львівську агломерацію: що він передбачає. ZAXID.NET, 11.06.2025. URL: https://zaxid.net/lvivska_aglomeratsiya_yak_pilotniy_proyekt_na_derzhavnomu_rivni_n1612333

⁵¹³Інституційні проблеми та виклики функціонування агломерацій в Україні: електрон. наукова доповідь / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор М. І. Мельник. Львів, 2025. 75 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20250031.pdf>

комун, тоді як інші прилеглі території входили до тематичних союзів переважно формального характеру. У січні 2014 р. було ухвалено закон про модернізацію місцевого публічного управління та створення метрополій, який передбачив трансформацію агломерації «Великий Ліон» у метрополію Ліон (Métropole de Lyon) з розширенням її меж за рахунок комун департаменту Рона; процес інституційного становлення тривав близько семи років і завершився ухваленням Пакту про узгодження управління метрополією на 2021–2026 рр.⁵¹⁴ Метрополія Барселони (Àrea Metropolitana de Barcelona, AMB) офіційно створена у 2010 р. на підставі Закону Каталонії 31/2010 про метрополійний район Барселони, який визначає керівні органи метрополії, процедури ухвалення рішень і механізми фінансування⁵¹⁵. Верхньосілезько-Заглемб'янська метрополія (Górnosławsko-Zagłębiowska Metropolia, GZM) діє на основі Закону Республіки Польща від 9 березня 2017 р. «Про метрополію у воєводстві сілезькому», маючи статус юридичної особи публічного права з прямо визначеними законом публічними завданнями і компетенціями, делегованими від гмін⁵¹⁶. Натомість Aglomeracja Wałbrzyska, Stowarzyszenie Metropolia Krakowska та Lubelska Functional Area / ZIT Lublin функціонують без спеціального закону, на основі статутів або міжмуніципальних угод⁵¹⁷ – такий статус забезпечує гнучкість, але обмежує юридичну силу рішень і можливість виконувати повноцінні метрополійні функції. В Україні Львівська та Київська агломерації створені у формі асоціацій органів місцевого самоврядування відповідно до Закону «Про асоціації органів місцевого самоврядування»⁵¹⁸⁵¹⁹; такі об'єднання не мають спеціального правового статусу публічно-правової корпорації і діють на основі затверджених їхніми членами статутів, що істотно обмежує їхні можливості щодо виконання функцій, властивих європейським метрополіям.

Організаційна структура. Європейські метрополії, регульовані окремим законом, характеризуються дворівневою системою управління – представницьким органом (рада, асамблея, загальні збори) та виконавчим органом (президент, голова правління, метрополійна адміністрація). У Ліонській метрополії функціонують Рада метрополії та Президент, який очолює виконавчі

⁵¹⁴Métropole de Lyon. Pacte de cohérence métropolitain 2021–2026. URL: https://www.grandlyon.com/fileadmin/user_upload/media/pdf/institution/20210316_pacte-coherence-metropolitain.pdf

⁵¹⁵Llei 31/2010 de l'Àrea Metropolitana de Barcelona (aprovada pel Parlament de Catalunya el 27 de juliol del 2010): marc jurídic. URL: <https://www.amb.cat/s/web/amb/la-institucio/marc-juridic>

⁵¹⁶Ustawa z dnia 9 marca 2017 r. o związku metropolitalnym w województwie śląskim. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20170000730>

⁵¹⁷Metropolia Krakowska. O nas. URL: <https://metropoliakrakowska.pl/stowarzyszenie/o-nas>; Aglomeracja Wałbrzyska. URL: <https://um.walbrzych.pl/pl/news/aglomeracja-walbrzyska>; Porozumienie międzygminne w sprawie ZIT Lublin. URL: https://edziennik.lublin.uw.gov.pl/WDU_L/2023/2110/oryginal/akt.pdf

⁵¹⁸Статут Місцевої асоціації органів місцевого самоврядування «Львівська агломерація». URL: <https://lvivagglomeration.org.ua/pro-nas/>

⁵¹⁹Статут Місцевої асоціації органів місцевого самоврядування «Київська агломерація». URL: <https://www.kyivaglomeracia.org.ua/dokumenty/>

органи; у Барселонській агломерації – Рада метрополії, Виконавчий комітет і Президент; у GZM – Загальні збори представників гмін, Метрополійний орган, Виконавча рада та Голова метрополії. У польських асоціаціях і функціональних зонах органами управління є загальні збори, правління та президент (для асоціацій) або комітет ZIT і секретаріат (для функціональних зон), які мають переважно координаційний і дорадчий характер; зокрема, в Aglomeracja Wałbrzyska діє посередницька інституція (IPAW), підпорядкована міській раді Валбжиха, яка адмініструє програми ZIT, та Комітет керівників агломерації⁵²⁰. В Україні структура управління Львівської агломерації визначається статутом і включає Загальні збори Асоціації, Правління, Президента (головою обрано міського голову Львова, співголовами почергово стають очільники інших громад в алфавітному порядку), контрольний орган – Ревізійну комісію, та виконавчий орган – Виконавчий апарат⁵²¹. Ця модель відповідає асоціативному принципу управління, проте має консультативний характер і не передбачає реальних виконавчих повноважень у сферах спільної компетенції; на відміну від європейських метрополій, українські агломерації не мають інституційно закріплених профільних департаментів (транспорту, планування, екології тощо) із постійним фінансуванням і штатною структурою.

Компетенції. У європейських метрополіях сформовано розгалужену систему профільних комітетів і комісій, які забезпечують фахову підготовку рішень і координацію між секторами: залежно від країни це комісії з транспорту та дорожньої інфраструктури, економічного розвитку, цифровізації, соціальної політики, освіти, культури, фінансів, територіального управління, житлової політики й урбанізації, охорони довкілля та клімату. Так, у GZM діють комісії з питань транспорту, клімату, стратегії та інвестицій, а в Ліонській метрополії – комісії з транспорту, економічного розвитку, цифровізації та інтеграції, соціального розвитку, освіти, спорту, культури, фінансів, екології та сільського господарства, житлових питань та урбанізації. Така структура дозволяє інтегрувати міжмуніципальні інтереси, формувати комплексні рішення та узгоджувати галузеві політики у межах спільної стратегії розвитку. В українських агломераціях аналогічний механізм лише формується: у межах міжмуніципального співробітництва можуть створюватися робочі групи чи дорадчі комісії (з транспорту, економічного розвитку, екології, соціальної політики, цифровізації), однак вони здебільшого мають консультативний характер і не забезпечують сталого міжсекторального управління, що обмежує можливості комплексного планування та координації між громадами і знижує ефективність управління агломераційним розвитком.

⁵²⁰ Aglomeracja Wałbrzyska. URL: <https://um.walbrzych.pl/pl/news/aglomeracja-walbrzyska>

⁵²¹ Статут Місцевої асоціації органів місцевого самоврядування «Львівська агломерація». URL: <https://lvivagglomeration.org.ua/pro-nas/>

Фінансові засади. Європейські метрополії застосовують комбінацію джерел фінансування: власні місцеві податки та податкові надбавки; частки від загальнонаціональних податків; членські внески та міжмуніципальні перерозподіли; державні трансферти й цільові субвенції; доходи від господарської діяльності та платних послуг; європейські грантові ресурси; позики, облігації та інші проєктні надходження. Так, у GZM 5 % податку на доходи фізичних осіб мешканців спрямовується безпосередньо на фінансування метрополії, а в АМВ діє спеціальний «метрополійний податок» на нерухомість (Impost Metropolità), що сплачується мешканцями муніципалітетів-членів⁵²². Важливим інструментом є інтегровані територіальні інвестиції (ІТІ), що фінансуються з коштів Європейського фонду регіонального розвитку у поєднанні з державним співфінансуванням і дозволяють реалізовувати стратегічні проєкти розвитку інфраструктури, транспорту, екології та соціальних послуг на рівні всієї агломерації через координаційний орган метрополії⁵²³. В Україні жоден із цих механізмів системно не застосовується: Львівська та Київська агломерації не отримують стабільної частки державних податків, метрополійні податки та надбавки законодавством не передбачені, доходи від спільних комунальних підприємств обмежені, а основним джерелом фінансування залишаються щорічні членські й вступні внески та добровільні пожертви⁵²⁴ – модель, що є простою й гнучкою, але створює нестабільність доходів і унеможлиблює залучення кредитів чи облігацій для капітальних проєктів.

Планування та стратегічне управління. Європейські метрополії розробляють стратегії розвитку, окремі стратегії інтегрованого розвитку для механізму ІТІ та просторові плани, обов'язкові для виконання всіма муніципалітетами-членами, що дозволяє інтегрувати транспортну, екологічну, економічну та житлову політику в єдиному документі. В Україні стратегічні документи агломерацій мають рекомендаційний характер і не мають юридично зобов'язальної сили; лише Львівська агломерація має власну Стратегію розвитку, реалізація якої залежить від рішень кожної окремої громади та потребує глибшої інтеграції в регіональну стратегію розвитку (табл. 7.2).

⁵²²Ustawa z dnia 9 marca 2017 r. o związku metropolitalnym w województwie śląskim. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20170000730>; Llei 31/2010 de l'Àrea Metropolitana de Barcelona (aprovada pel Parlament de Catalunya el 27 de juliol del 2010): marc jurídic. URL: <https://www.amb.cat/s/web/amb/la-institucio/marc-juridic>

⁵²³Porozumienie międzygminne w sprawie ZIT Lublin. URL: https://edziennik.lublin.uw.gov.pl/WDU_L/2023/2110/oryginal/akt.pdf; Aglomeracja Wałbrzyska. URL: <https://um.walbrzych.pl/pl/news/aglomeracja-walbrzyska>

⁵²⁴Статут Місцевої асоціації органів місцевого самоврядування «Львівська агломерація». URL: <https://lvivagglomeration.org.ua/pro-nas>; Статут Місцевої асоціації органів місцевого самоврядування «Київська агломерація». URL: <https://www.kyivaglomeracia.org.ua/dokumenty/>

**Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни
та повоєнного відновлення України**

Таблиця 7.2

**Порівняння інституційного регулювання українських агломерацій
та обраних європейських метрополій**

Критерій	Métropole de Lyon (Франція)	AMB Barcelona (Іспанія)	GZM (Польща)	Aglomeracja Wałbrzyska / ZIT (Польща)	Львівська / Київська агломерації (Україна)
Правова форма	Місцева колективна одиниця зі спец. статусом	Міжмуніципальне публічне утворення	Метрополійне об'єднання (юр. особа публ. права)	Міжмуніципальна угода / ZIT	Місцева асоціація органів місцевого самовряд.
Регуляторний документ	Закон 2014 р. + Пакт про узгодження управління 2021-2026	Закон Каталонії 31/2010	Закон від 9.03.2017 про метрополію у Сілезькому воєводстві	Статут / міжмуніципальна угода, стратегія ZIT	Статут асоціації
Органи управління	Рада метрополії, Президент	Рада метрополії, Виконавчий комітет, Президент	Загальні збори, Метрополійний орган, Виконавча рада, Голова	Загальні збори, Правління / Комітет ZIT, секретаріат (IPAW)	Загальні збори, Правління, Президент, Ревізійна комісія, Виконавчий апарат
Профільні комітети	Транспорт, економіка, цифровізація, соціальна сфера, екологія, житло та ін.	Тематичні служби/департаменти (транспорт, урбаністика, довкілля)	Транспорт, клімат, стратегія, інвестиції	Робочі групи за проектами (транспорт, енергоефективність)	Робочі групи – консультативний характер
Стратегія розвитку	Профільні стратегії	Стратегічна рефлексія метрополії	Стратегія розвитку GZM 2022–2030	Strategia ZIT (Wałbrzych, Lublin)	Є лише у Львівської агломерації (до 2027 р.)
Основні джерела фінансування	Місцеві податки, держ. трансферти, доходи від госп. діяльності, позики, ЄС-програми	Метрополійний податок на нерухомість, частка ПДФО (5 %), членські внески, позики	5 % ПДФО мешканців, членські внески, гранти ЄС	Кошти ЄС через ZIT, співфінансування з нац./регіон. бюджетів, ДПП	Членські та вступні внески, добровільні пожертви, гранти (нестабільне фінансування)

*Джерело: складено автором на основі⁵²⁵

⁵²⁵Інституційні проблеми та виклики функціонування агломерацій в Україні: електрон. наукова доповідь / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор М. І. Мельник. Львів, 2025. 75 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20250031.pdf>

Проведений порівняльний аналіз показав, що європейські агломерації функціонують у різних формах – як повноцінні метрополійні утворення з власними повноваженнями, бюджетами та управлінськими структурами, так і як асоціації чи функціональні зони, тоді як українські агломерації наразі є асоціаціями координаційного типу, діяльність яких обмежена консультативними функціями. Європейський досвід демонструє вищий рівень інституційної зрілості, правової визначеності та фінансової спроможності, що забезпечує реальний вплив агломерацій і метрополій на регіональний розвиток.

Інституційні бар'єри та напрями вдосконалення інституційного регулювання розвитку агломерацій в Україні. Узагальнення поточного стану нормативно-правового регулювання та зарубіжного досвіду дозволяє виокремити основні інституційні бар'єри, що стримують розвиток українських агломерацій: відсутність встановлених спеціальних процедур і нормативів для організації та функціонування агломерацій; відсутність уніфікованих фінансових та управлінських моделей; слабка фінансова база і відсутність системного механізму інтегрованого фінансування агломерацій; розрив між регіональним та агломераційним стратегуванням; обмеженість асоціаційної моделі, яка не забезпечує виконавчої спроможності. У відповідь на ці бар'єри пропонується комплекс взаємопов'язаних заходів за такими напрямками: законодавчим, методичним, фінансовим, регіональним та інституційним (на рівні самих агломерацій).

Законодавчий напрям. Відсутність спеціального нормативного акта про агломерації/метрополії обмежує їхні повноваження, фінансову спроможність і можливість брати довгострокові зобов'язання. Доцільно розробити проєкт закону України чи постанови Кабінету Міністрів України «Про агломерації» (рамковий акт), що передбачатиме: визначення понять «агломерація», «метрополійний регіон» та критерії віднесення територій до них; процедуру створення/розпуску агломерацій і їхній правовий статус; модель органів управління (рада, загальні збори, виконавчий орган/президент/дирекція) і механізми делегування повноважень від громад; перелік можливих делегованих компетенцій (транспорт, просторове планування, житлова політика, поводження з відходами, екологія, інвестиційна політика) та порядок делегування і фінансування; фінансові інструменти – можливість отримання частки податків, встановлення спеціальних агломераційних надбавок/податків у межах державного регулювання, членські й перерозподільні механізми, право на позики/облігації, із пілотуванням на прикладі Львівської агломерації. Ухвалення такого акта дасть правову основу для стабільних міжмуніципальних рішень, підвищить фінансову передбачуваність агломерацій і дозволить реалізовувати масштабні інфраструктурні проєкти та узгоджене просторове планування.

Методичний напрям. Відсутність єдиних методичних підходів до просторового планування агломерацій та обов'язкових для виконання стратегій зумовлює фрагментарність розвитку й конфлікти інтересів між громадами. Доцільно розробити методичні рекомендації та типовий пакет документів: порядок розроблення агломераційних стратегій, їх структуру та механізм обов'язкового погодження/включення в місцеві плани розвитку; стандарти інтегрованого просторового планування (інфраструктура, транспорт, клімат, житло); шаблони міжмуніципальних договорів про делегування функцій і планування інвестицій; типовий статут агломерації з визначенням структури, повноважень, порядку ухвалення рішень, механізмів контролю й прозорості. Уніфіковані підходи підвищать якість стратегічних документів, дозволять координувати інфраструктурні проекти, забезпечать виконання загальноагломераційних цілей усіма громадами, полегшать створення нових агломерацій та уніфікують відповідні процедури.

Фінансовий напрям. Нестабільне та обмежене фінансування агломерацій (членські внески, разові гранти) не дозволяє планувати капітальне фінансування й обслуговування довгострокових зобов'язань. Для створення дієвої фінансової основи доцільно запровадити, за прикладом країн ЄС, механізм виділення частки (наприклад, 5 %) податку на доходи фізичних осіб, який становить основу місцевих бюджетів і може бути частково спрямований на агломераційний рівень за формульними критеріями (населення, кількість маятникових поїздок, інфраструктурне навантаження, інвестиційні пріоритети), що потребує внесення змін до Бюджетного кодексу. Варто наголосити, що йдеться не про створення нового джерела доходів, а про перерозподіл частини вже наявних надходжень ПДФО між бюджетами громад-учасниць та бюджетом агломерації, обсяги й механізм якого мають бути узгоджені на договірних засадах. Додатковими інструментами можуть стати перерозподіл доходів від акцизного та майнового податків між муніципалітетами всередині агломерацій; місцеві надбавки та збори (туристичний збір, збори за паркування) для спільних потреб агломерації; механізми міжмуніципального перерозподілу/солідарності за формульними підходами, подібними до моделі реверсної дотації, адаптованими до потреб агломерацій (критерії: податкоспроможність, інфраструктурні навантаження, кількість користувачів послуг поза місцем проживання); цільові субвенції з державного бюджету, а також механізм, за яким частина реверсної дотації (до 50%) може спрямовуватися на спільні інвестиційні проекти за умови стабільних джерел доходу, прозорих фінансових правил та інтеграції з державними системами планування (зокрема DREAM). Водночас застосування цього інструменту потребує зваженого підходу: оскільки реверсна дотація є засобом підтримки громад з нижчою податкоспроможністю, її часткове переспрямування

на спільні агломераційні проєкти не повинно погіршувати фінансове становище найменш спроможних громад-учасниць і має супроводжуватися компенсаційними механізмами. Запропоновані заходи забезпечать стабільне фінансування агломерацій, підвищать ефективність використання ресурсів і сприятимуть розвитку міжмуніципальної співпраці з дотриманням норм законодавства та шляхом його необхідної адаптації.

Механізм інтегрованих територіальних інвестицій. Системний механізм інтегрованого фінансування агломерацій варто запроваджувати у два етапи. Перший – перехідний (у межах чинного законодавства, без окремого закону про агломерації/ІТІ): визначити ІТІ як інструмент міжмуніципальної координації проєктів розвитку в межах норм Закону «Про співробітництво територіальних громад», розробити методiku визначення пріоритетів проєктів та критеріїв участі громад з урахуванням економічних, соціальних, екологічних та інтеграційних показників, створити на рівні агломерацій координаційний орган ІТІ (Раду та операційний секретаріат для підготовки, відбору й моніторингу проєктів), а фінансування реалізовувати через прозорі механізми співфінансування держави, місцевих бюджетів та міжнародних донорів із дотриманням вимог Бюджетного кодексу, використовуючи цифрову платформу DREAM для реєстрації, моніторингу, фінансового контролю та звітності. Другий – перспективний (за наявності окремого закону про агломерації або ІТІ): агломерації отримують юридичний статус суб'єкта, встановлюються правові механізми спільного бюджету та міжмуніципального фінансування, інтегровані з державною системою планування публічних інвестицій, формується єдина методика відбору проєктів за економічними, соціальними, екологічними та інтеграційними критеріями з обов'язковою інтеграцією у стратегічні документи розвитку агломерацій, регіонів і країни, а також впроваджуються обов'язкові стандарти прозорості, моніторингу та звітності через електронні портали (DREAM, Prozorro, відкриті дані), що мінімізує корупційні ризики й підвищує ефективність використання ресурсів. Впровадження ІТІ дозволить агломераціям розвиватися узгоджено та стратегічно, підвищуючи ефективність використання державних, місцевих і міжнародних ресурсів та залучаючи інвестиції у транспортну, житлову й соціальну інфраструктуру, а пілотні ініціативи створить основу для поширення успішної моделі на всю країну.

Регіональний рівень. Відсутність координації між регіональним і агломераційним плануванням, зумовлена тим, що стратегії регіону та агломерації ухвалювалися у різний час, потребує синхронізації стратегування на рівні агломерації, її учасниць і регіону. Для цього доцільно передбачити в обласній стратегії розвитку окремий розділ «Агломераційний розвиток» із пріоритетами спільного планування, координувати з Радою агломерації

підготовку обласних інфраструктурних і просторових програм, а для покращення фінансування агломерації – сформувати спеціальний фонд на рівні місцевих бюджетів громад-учасниць для реалізації агломераційних заходів. Це сприятиме синхронізації регіонального й агломераційного розвитку та покращенню фінансування агломерацій.

Інституційний рівень асоціацій «Львівська агломерація» та «Київська агломерація». Чинні статuti визначають лише дорадчі механізми взаємодії, без конкретної структури виконавчих органів, стабільних фінансових інструментів та достатньої залученості громадськості й експертного середовища. Удосконалення системи управління агломерацією передбачає: утворення спільного органу управління – Ради агломерації як нового органу публічно-правового типу, який ухвалюватиме обов’язкові для всіх громад рішення (через спеціальний закон або пілотний статус) і виконуватиме функції розроблення та координації Стратегії розвитку агломерації, погодження проєктів спільного значення (транспорт, просторове планування, довкілля, культура, соціальна інфраструктура), ініціювання й контроль міжмуніципальних програм, підготовку пропозицій до бюджету агломерації та взаємодію з державними органами влади і міжнародними партнерами. При цьому обов’язковість рішень Ради агломерації має поширюватися виключно на питання, повноваження з яких добровільно делеговано громадами на договірних засадах, що відповідає принципу самостійності місцевого самоврядування, закріпленому Конституцією України, і не передбачає створення нового рівня адміністративного управління чи обмеження правоздатності громад-учасниць; створення консультативно-дорадчого органу – Платформи (Ради) розвитку агломерації як експертно-аналітичного й громадського майданчика, що забезпечує залучення науковців, бізнесу, професійних спільнот і громадських організацій до стратегічного планування, надає експертні рекомендації щодо стратегічних документів і проєктів, сприяє впровадженню інноваційних та сталих рішень у сфері урбаністики, мобільності, екології, культури й соціальної інтеграції та розвиває партнерства між наукою, муніципалітетами і приватним сектором; посилення інституційної спроможності Виконавчого апарату агломерації шляхом затвердження чіткої внутрішньої структури, створення профільних відділів (фінансів, стратегічного розвитку, просторового планування, транспорту, соціального розвитку, міжнародного співробітництва, аналітики), запровадження системи планування роботи, внутрішнього контролю, публічної звітності та кадрової стабільності; забезпечення публічної звітності діяльності агломерації через відображення на веб-сайтах рішень, проєктів, бюджетів, річних планів і звітів про їх реалізацію та онлайн-моніторинг виконання цілей Стратегії. Доцільно також передбачити механізм обов’язкового погодження з

Радою агломерації проєктів містобудівної документації громад, якщо вони містять міжмуніципальні інтереси (транспорт, екологія, житло тощо), та інтегрувати систему управління мобільністю через спільного транспортного оператора або координаційний офіс громадського транспорту. Реалізація цих заходів підвищить ефективність координації між органами місцевого самоврядування та забезпечить узгоджений просторовий, економічний і соціальний розвиток територій.

Розрив між інтересами окремих громад і загальними агломераційними потребами (транспорт, житло, екологія) створює дихотомію розвитку регіону, подолання якої потребує використання інструментів делегування функцій громадам за договорами про співробітництво, включення положень про обов'язковість виконання агломераційних стратегій у місцеві програми розвитку громад-учасниць агломерації та створення спільних (комунальних/міжмуніципальних, public-public) підприємств для надання послуг у сфері транспорту, поводження з відходами, житла. Це підвищить ефективність сервісів, скоротить дублювання інфраструктури та забезпечить кращу якість муніципальних послуг.

Отже, комплекс запропонованих заходів забезпечує формування сучасної моделі управління агломераціями, орієнтованої на інтегроване планування, прозоре фінансування, міжмуніципальну координацію та ефективну реалізацію інфраструктурних проєктів. Реалізація цих пропозицій наблизить Україну до європейських практик інституційного регулювання міських агломерацій і метрополій та створить підґрунтя для сталого розвитку метрополійних регіонів у процесі післявоєнного відновлення та європейської інтеграції держави.

7.3. Європейський досвід організаційно-інституційного забезпечення та стратегічного управління розвитком агломерацій/метрополій

Агломерації є важливим двигуном економічного зростання завдяки високій концентрації населення, бізнесу, інфраструктури та інновацій. В Україні розвиток агломерацій має значний нереалізований потенціал, що може стати каталізатором для модернізації економіки та підвищення рівня життя населення, особливо в умовах повоєнного відновлення. Провідні економічні центри Європи (Лондон, Барселона, Ліон та ін.) уже давно демонструють успішні приклади розвитку потужних міських агломерацій. Їхній досвід свідчить про важливість комплексного підходу до регіонального планування, ефективної мобільності та раціонального використання ресурсів. Ці агломерації стали центрами інновацій, високотехнологічних галузей і залучення інвестицій, що сприяло загальному

економічному зростанню відповідних регіонів. Вивчення та адаптація їхніх практик може стати основою для розвитку провідних агломерацій в Україні.

У 1970-ті роки в Європі відбулося активне реформування систем регіонального планування, що насамперед було пов'язано з різкою зміною економічних умов розвитку, змінами владних повноважень місцевих органів управління, зростанням конкуренції за ресурси тощо.

У європейських країнах відсутня уніфікована організаційно-інституційна модель функціонування агломерацій чи спільний стандарт стратегічного управління їхнім розвитком. Попри значну різницю у ступені інституційної формалізації, зазначені структури в Європі виконують спільну базову функцію – забезпечують координацію між муніципалітетами в межах єдиного функціонального міського простору. За класифікацією ОЕСР, системи агломераційного врядування визначаються чотирма ключовими характеристиками: (1) географічною охопленістю (включенням центрального міста та навколишніх громад), (2) участю органів місцевого самоврядування, (3) тематичною спрямованістю (спільні сфери політики) та (4) широтою компетенцій (мінімум два напрями діяльності, зокрема просторове планування та транспорт)⁵²⁶.

У даному контексті показовим є **французький підхід**, де метрополії виокремлено на законодавчому рівні як окрему ланку багаторівневого врядування. Франція належить до небагатьох європейських держав, які ввели спеціальний статус «метрополія» в загальнонаціональне законодавство, насамперед завдяки прийняттю Законів про модернізацію територіальної публічної діяльності та створення метрополій (2014 р.)⁵²⁷ про нову територіальну організацію Франції (2015 р.)⁵²⁸. Ці акти уточнили розподіл повноважень між регіонами, департаментами, комунами та установами публічної міжмуніципальної співпраці і посилили роль великих метрополій як центрів економічного розвитку та координації політик на функціональних міських територіях. Було визначено новий статус і компетенції метрополій для функціональних зон із чисельністю населення понад 400 тис. осіб, а також встановлено правила інтеграції територіальних громад, розташованих у межах метрополій. Законодавці обґрунтовували реформу необхідністю підвищення ефективності публічного управління, оптимізації бюджетних витрат та посилення конкурентоспроможності великих міських територій. Зокрема, очікувалося, що інтеграція транспортної інфраструктури, дорожньої мережі,

⁵²⁶ Ahrend, R., & Schumann, A. (2014). Approaches to Metropolitan Area Governance: A Country Overview. OECD Regional Development Working Papers, No. 2014/03. <https://doi.org/10.1787/5jz5j1q7s128-en>

⁵²⁷ LOI n° 2014-58 du 27 janvier 2014 de modernisation de l'action publique territoriale et d'affirmation des métropoles. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000028526298?utm_source=chatgpt.com

⁵²⁸ Loi n° 2015-991 du 7 août 2015 portant nouvelle organisation territoriale de la République. <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000030985460&categorieLien=id>

планування мобільності й соціальної інфраструктури на території кількох комун дозволить усунути дублювання функцій і забезпечити цілісну політику розвитку⁵²⁹.

Запроваджені метрополії стали найпотужнішими формами публічної міжмуніципальної співпраці з власними податковими повноваженнями, що охоплюють практично всі ключові напрями місцевої політики. Крім компетенцій комун-членів, метрополії можуть перебирати окремі повноваження департаментів і регіонів, а також отримувати додаткові делеговані функції від держави (за згодою), зокрема у сфері житлової політики, соціальної підтримки, управління мобільністю та екологічної політики.

З 01 січня 2015 р. статус метрополії отримали міста Ліон, Ренн, Бордо, Тулуза, Нант, Тулон, Лілль, Руан, Гренобль, Страсбург і Монпельє, а 01 січня 2016 р. утворено Метрополію Великого Парижа та Метрополію Екс-Марсель-Прованс. Столична метрополія об'єднує місто Париж та три прилеглі департаменти, у межах яких розташовано 130 комун. У науковій і експертній спільноті оцінки цієї моделі різняться: частина дослідників вважає її надто великою та складною адміністративною конструкцією, тоді як інші підкреслюють значний потенціал для реалізації масштабних проєктів сталого міського розвитку та посилення конкурентоспроможності регіону Іль-де-Франс – центрального й економічно найпотужнішого регіону Франції⁵³⁰.

Однією з перших територіальних колективних одиниць зі спеціальним статусом у Франції стала **метрополія Ліон**. Упродовж 1969-2014 рр. в країні функціонувала міської спільнота «Великий Ліон», яка об'єднувала м. Ліон і незначну кількість навколишніх комун (муніципалітетів). Натомість більшість інших сусідніх адміністративних одиниць були об'єднані в низку різних «тематичних» союзів, функціонування яких часто було лише формальним. Прийнятий у 2014 р. Закон про модернізацію територіальної публічної діяльності та створення метрополій передбачив створення метрополії Ліона у встановлений дев'ятимісячний перехідний період. Її формування здійснювалося шляхом трансформації міської спільноти «Великий Ліон» та розширення меж за рахунок приєднання низки комун департаменту Рона. Утім, інституційне будівництво метрополії до нинішньої її конфігурації тривало приблизно сім років – аж до прийняття Пакту про узгодження управління метрополією на період 2021-2026 років⁵³¹. Цей рамковий документ слугує для уточнення повноважень та умов співпраці між комунами метрополії, забезпечення ефективного

⁵²⁹ Хребтій І.В. Децентралізація у Франції: досвід для України. Аспекти публічного управління. 2018. Т. 6, № 9. С. 32-42. DOI: 10.15421/151852.

⁵³⁰ Waserman F. La reforme de la taxe professionnelle. Vie Publique. 2016. 1 mars. URL: <http://www.vie-publique.fr/decouverte-institutions/finances-publiques/approfondissements/reforme-taxe-professionnelle.html>

⁵³¹ Métropole de Lyon. Pacte de cohérence métropolitain. 2021. 44 p. URL: https://www.grandlyon.com/fileadmin/user_upload/media/pdf/institution/20210316_pacte-coherence-metropolitain.pdf

використання спільних ресурсів тощо. Сьогодні Ліонська метрополія об'єднує м. Ліон і 57 навколишніх комун. У 2021 р. чисельність населення метрополії становила майже 1,5 млн осіб, з яких майже 37% проживали у м. Ліон. Рада метрополії, що є дорадчою асамблеєю, управляє Ліонською метрополією. До складу Ради входить 150 членів-радників, які представляють 14 виборчих округів та обираються прямим голосуванням терміном на шість років. Рада збирається за ініціативою Президента принаймні один раз на квартал, рішення приймаються більшістю голосів метрополійних радників. Рада займається розробленням і затвердженням політики метрополії, управлінням бюджетом, а також контролем за виконанням рішень. Її функції загалом охоплюють широкий спектр завдань, зокрема щодо економічного розвитку, транспорту, екології та соціальних питань⁵³². Члени Ради обирають Президента, який відповідає за загальне керівництво метрополією, а також представляє її інтереси на світовій арені та в разі взаємодії з іншими органами державної влади. Якщо Президент відсутній, його заміщає перший віцепрезидент або віцепрезидент. Бюро метрополії (далі – Бюро) реалізує повноваження, делеговані йому Радою. Воно формується у складі Президента, 23 віцепрезидентів і 42 членів Ради. Члени Бюро розподілені на окремі робочі групи / тематичні комісії для координування конкретних напрямів та аспектів політики метрополії. Кожен член Бюро може бути учасником як однієї, так і кількох тематичних комісій. На 2024 р. таких комісій налічувалося сім, а саме⁵³³:

- 1) комісія з питань транспорту та розвитку дорожньої інфраструктури;
- 2) комісія з питань економічного розвитку, цифровізації та інтеграції;
- 3) комісія з питань соціального розвитку;
- 4) комісія з питань освіти, спорту, культури та культурної спадщини;
- 5) комісія з питань фінансів та організації територіального управління;
- 6) комісія з питань надання локальних послуг, екології та сільського господарства;
- 7) комісія з житлових питань і загальної політики урбанізації.

Рада мерів є важливим консультативним органом метрополії, основною функцією якої є координації вирішення проблем, що становлять спільний інтерес. У метрополії Ліон відсутня єдина комплексна стратегія розвитку. Тут послуговуються окремими «тематичними» стратегіями, а саме: Стратегія стійкої трансформації бізнесу, Стратегія розвитку туризму метрополії Ліон на період до 2026 року «Відповідальний туризм», Кліматична стратегія «Ліон 2030» та ін.

⁵³² Organisation politique. La Métropole de Lyon: Site. 2023. URL: <https://www.grandlyon.com/metropole/organisation-politique>

⁵³³ Les commissions thématiques de la Métropole de Lyon. La Métropole de Lyon: Site. 2023. URL: <https://www.grandlyon.com/metropole/les-commissions-thematiques>

На відміну від французької моделі, у **Великій Британії** чітко розмежовується адміністративно оформлена метрополія та ширша функціональна міська зона. «**Великий Лондон**» є офіційним адміністративним регіоном Англії, створеним відповідно до Закону про організацію влади в Лондоні 1963 р.⁵³⁴ До його складу входять 32 боро та місто Лондон із спеціальним муніципальним статусом (City of London). Саме цю територію в британській системі вважають метрополією, де здійснюється стратегічне управління розвитком.

Водночас реальний міський простір Лондона значно виходить за межі цього адміністративного регіону. Національна статистична служба Великої Британії та Eurostat використовують поняття «Міська зона Великого Лондона» (London Urban Area/Greater London Urban Area), яким позначають ширший функціональний міський простір. Він охоплює не лише територію «Великого Лондона», а й значні частини прилеглих графств (Гартфордшир, Ессекс, Кент, Суррей, Беркшир та Букінгемшир). Цю територію визначають за критеріями суцільної забудови, інтенсивності маятникової міграції та функціональних зв'язків між муніципалітетами. Таким чином, «Міська зона Великого Лондона» відповідає сутності реального інтегрованого міського простору, більшого за формальні адміністративні кордони.

Узагальнюючи, у британській моделі «Великий Лондон» функціонує як метрополія з чітко визначеною правовою та управлінською архітектурою, тоді як «Міська зона Великого Лондона» репрезентує ширший міський простір, сформований просторовими, економічними та соціальними взаємозв'язками. Це двошарове розмежування є важливим прикладом для України, оскільки демонструє, що юридично визначені межі агломерації та реальні межі функціонального міського простору можуть істотно відрізнятися, і потребують різних управлінських підходів.

Як зазначалося вище, метрополія «Великий Лондон» – це адміністративна одиниця, утворена у 1965 р.; охоплює 32 боро та самостійний округ Лондон-Сіті. Лондонські боро є адміністративними одиницями, які мають власні органи місцевого самоврядування. Вони відповідають за місцеве управління та надають різні послуги, зокрема у сфері освіти, транспорту, управління відходами, планування, соціальні послуги, послуги з вирішення житлових питань тощо (табл. 7.3). Боро мають чітко визначені межі, які зазвичай базуються на історичних і географічних даних.

⁵³⁴ London Government Act. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1963/33/contents>

Таблиця 7.3

Розподіл повноважень у межах метрополії «Великий Лондон»

Послуги	Рада Великого Лондона	Лондонські боро
Розвиток сфери освіти		+
Житлова політика	+	+
Планування розвитку на короткостроковий період		+
Стратегічне планування	+	+
Планування розвитку сфери транспорту	+	+
Функціонування пасажирського транспорту	+	
Функціонування автомагістралей	+	+
Функціонування поліції	+	
Забезпечення пожежної безпеки	+	
Суспільні послуги		+
Функціонування бібліотек		+
Дозвілля та відпочинок		+
Збір та утилізація відходів <i>Примітка: стратегія управління відходами розробляється мером «Великого Лондона»</i>		+
Збереження довкілля		+
Збір податків та інших надходжень для фінансування місцевого розвитку		+

*Джерело: складено автором на основі⁵³⁵

«Великий Лондон» є офіційною адміністративною територією, яка має власний орган управління – Раду Великого Лондона. До її складу входять мер міста Лондона та Лондонська асамблея. Мер обирається за мажоритарною системою на фіксований чотирирічний термін. Вибори відбуваються в травні, обмежень щодо кількості термінів перебування на посаді немає. Беручи участь у виборах, усі кандидати на пост мера «Великого Лондона» сплачують депозит (таке практикується для більшості виборних посад у Великій Британії) у розмірі 10 тис. фунтів стерлінгів, який повертається, якщо кандидат набере принаймні 5% голосів виборців. Лондонська асамблея – це виборний орган, який формується з 25 членів, обраних за системою пропорційного представництва. У міській агломерації «Великий Лондон» налічується 14 географічних виборчих округів, у кожному з яких обирається по одному члену, ще 11 членів обираються

⁵³⁵ We are London: official website of the urban agglomeration «Greater London». URL: <https://www.london.gov.uk/>

за партійним списком. Водночас партія може отримати місце в Лондонській асамблеї за умови, що на виборах вона отримає принаймні 5% голосів. Вибори відбуваються кожні чотири роки, одночасно з виборами мера Великого Лондона. Лондонська асамблея контролює діяльність мера Великого Лондона та має право переважною більшістю голосів (2/3) вносити зміни до річного бюджету, а також відхиляти проекти документів стратегічного планування, які пропонуються мером⁵³⁶. Для забезпечення ефективної роботи щодо місцевого розвитку Лондонська асамблея сформувала такі колегіальні органи⁵³⁷: комітет з питань бюджету, комітет з питань регламенту та організації роботи, комітет з питань економічної політики, комітет з екологічної політики, комітет з питань пожежної безпеки та надзвичайних ситуацій, комітет з питань транспорту, комітет з питань охорони здоров'я, комітет з питань житлового будівництва, комітет з питань планування та регенерації, комітет з питань забезпечення правопорядку та боротьби зі злочинністю, аудиторська комісія та наглядова рада. Стратегічним документом, який визначає довгострокове бачення просторового розвитку метрополії «Великий Лондон», є Стратегія просторового розвитку «Великого Лондона», так званий План Лондона (далі – План). Обов'язковість його розроблення та прийняття регламентується Актом про Раду Великого Лондона 1999 р. Актом також передбачено, що до сфери дії Плану обов'язково мають бути віднесені питання, пов'язані із соціальним розвитком, економічним розвитком і підвищенням конкурентоспроможності й ефективності використання ресурсів і сприянням покращення стану довкілля⁵³⁸. План розробляється мером і Лондонською асамблеєю і має на меті забезпечення гармонійного та стійкого розвитку міської агломерації. План Лондона вперше був розроблений та опублікований у 2004 р., згодом (2008 р., 2011 р., 2013 р. і 2016 р.) його суттєво доопрацювали та оновили, планування розвитку орієнтувалося на період до 2036 р. Утім, у березні 2021 р. для врахування нових викликів і змін у розвитку метрополії Рада Великого Лондона прийняла новий План Лондона періодом дії до 2041 р. Він базується на таких принципах:

- 1) рівність можливостей для всіх мешканців метрополії;
- 2) безперешкодний доступ до медичних послуг, сприяння покращенню здоров'ю лондонців;
- 3) досягнення сталого розвитку у Великій Британії;

⁵³⁶ Метрополійні функції великих міст України: потенціал розвитку та перспективи реалізації: монографія / наук. ред. М. І. Мельник; ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2016. 552 с

⁵³⁷ Tabled papers of the Annual Meeting for London Assembly on 10 May 2024. London Assembly: Website. URL: <https://www.london.gov.uk/about-us/londonassembly/meetings/documents/b29396/Tabled%20Papers%20Friday%2010-May-2024%2010.00%20London%20Assembly%20Plenary.pdf?T=9>

⁵³⁸ Greater London Authority Act 1999. UK Legislation: Website. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1999/29/contents>

4) кліматична нейтральність;

5) стимулювання використання річки Темзи для пасажирських і вантажних перевезень.

Чинний План Лондона орієнтований на досягнення низки оперативних цілей розвитку за такими стратегічними напрямками, як транспортна сфера, довкілля, економіка, житлова сфера, культура, охорона здоров'я (зокрема, ідеться про забезпечення рівного доступу всіх мешканців агломерації до медичних послуг). Прийняття усіх планувальних рішень, а також підготовка планів розвитку окремих секторів соціально-економічного життя метрополії Радою Великого Лондона здійснюється виключно з урахуванням положень Плану.

Акт про Раду Великого Лондона 1999 р. зобов'язує мера «Великого Лондона» здійснювати контроль за виконанням Плану та щорічно публікувати й оприлюднювати на сайті мерії відповідні моніторингові звіти.

В Іспанії модель організаційно-інституційного забезпечення розвитку метрополій вирізняється високою формалізацією та фінансовою автономією. Зокрема, створення **Метрополії Барселони** регламентовано Законом №31/2010 від 3 серпня 2010 р. про Метрополію Барселони⁵³⁹, який надав цій структурі статусу міжмуніципального об'єднання (юридичної особи) із можливістю ухвалювати рішення, встановлювати збори й податки, а також забезпечувати свою фінансову самостійність.

Метрополія Барселони займає 636 км²; тут проживає понад 3,2 млн жителів, що робить метрополію однією з найбільших в Європі. Її формування стало, з одного боку, об'єктивним наслідком, а з другого, – продовженням і поглибленням співпраці навколишніх муніципалітетів у межах різних союзів – Асоціації муніципалітетів (де-факто стала ядром майбутньої метрополії; охоплює 31 муніципалітет та управляє спільними послугами, що стосуються громадських просторів, інфраструктури, містобудування та житлової сфери), Транспортного союзу (охоплює 18 муніципалітетів; створений для спільного управління громадським транспортом) та Екологічного союзу (охоплює 33 муніципалітети; створений для спільного управління водопостачанням і поводженням з відходами).

Метрополія Барселони складається з м. Барселони та 36 навколишніх муніципалітетів. Управління метрополією здійснюють такі органи⁵⁴⁰:

⁵³⁹ Llei 31/2010 de l'Àrea Metropolitana de Barcelona (aprovada pel Parlament de Catalunya el 27 de juliol del 2010). AMB: Pàgina d'internet. URL: <https://www.amb.cat/s/web/amb/la-institucio/marc-juridic.html>

⁵⁴⁰ Títol I. Organització. Article 4. Òrgans metropolitans de govern i administració. Llei 31/2010 de l'Àrea Metropolitana de Barcelona (aprovada pel Parlament de Catalunya el 27 de juliol del 2010). AMB: Pàgina d'internet. URL: https://www.amb.cat/ca/web/amb/la-institucio/llei-amb/titol-i/-/asset_publisher/Vd9yIPCbjrG/content/int_llei_titol_1_article_4?detailBackURL=%2Fca%2Fweb%2Famb%2Flainstitucio%2Fllei-amb%2Ftitol-i

1. Рада метрополії (далі – Рада). Вона є вищим керівним органом метрополії, до її основних повноважень належать призначення та звільнення президента метрополії (далі – Президент), затвердження законодавчих і нормативних актів, затвердження Плану дій з реалізації стратегії розвитку, утворення / ліквідація структурних підрозділів метрополії та встановлення тарифів на послуги, які надаються на території метрополії. До складу Ради входять 90 осіб, так званих метрополійних радників (фактично – депутатів). Квоту представників кожного муніципалітету в Раді визначають, ураховуючи чисельність його населення. Водночас мери муніципалітетів є членами Ради за посадою.

2. Президент відіграє найвищу представницьку роль у метрополії, відповідає перед Радою за управлінські рішення і політичну діяльність. До його основних повноважень належать затвердження внутрішньої організації метрополії, попереднє (тимчасове) затвердження інструментів містобудування (остаточне затвердження здійснюється Радою), управління персоналом, призначення / звільнення віцепрезидента метрополії та ін. Важливо, що Президент має право скликати та головувати на засіданнях ради метрополії, ради мерів та інших управлінських структур метрополії, а у разі рівності голосів під час голосування має право голосу вирішального значення.

3. Виконавчий віцепрезидент та інші віцепрезиденти. Призначаються Президентом із числа метрополійних радників. Вони можуть замінювати Президента в разі відсутності останнього.

4. Правління метрополії (далі – Правління) – орган, який допомагає Президенту виконувати свої повноваження. Формується з Президента (є членом Правління за посадою) та кількох, але не більше ніж третина членів Ради метрополійних радників, призначених Президентом за пропозицією Ради із числа радників кожного муніципалітету-учасника метрополії. Якщо особа позбавляється статусу радника муніципалітету, то вона автоматично втрачає і статус радника метрополії. Правління метрополії для виконання своїх обов’язків збирається принаймні двічі на місяць.

5. Рада мерів, до складу якої входять мери муніципалітетів метрополії. Зокрема, до її повноважень належать подання Раді пропозицій щодо дій, пов’язаних з розвитком території, а також надання попередніх висновків щодо затвердження планів реалізації програм місцевого розвитку.

Метрополія також має окреме статистичне управління, яке акумулює значні масиви статистичної інформації у сфері демографії метрополії, суспільного розвитку, економіки, довкілля, мобільності тощо. Метрополія відає питаннями, пов’язаними з територіальним плануванням, містобудуванням,

розвитком інфраструктури (транспорт і мобільність (у цю сферу вкладається найбільший обсяг інвестицій, а її розвиток є чи не найпріоритетнішим), житло, довкілля, водозабезпечення та управління відходами), економічним розвитком і соціальною згуртованістю в частині, що становить спільний інтерес муніципалітетів-членів метрополії. Пріоритетами в прийнятті рішень метрополії є енергетичний перехід (адаптація до змін клімату), забезпечення якості громадських просторів, зокрема шляхом збільшення площ зелених насаджень, інклюзивність.

Річний бюджет метрополії Барселони приблизно становить 900 млн Євро та є значною мірою залежним від зовнішніх трансферів. У структурі доходів бюджету частка податків, зборів та платежів за користування об'єктами публічної власності, акумульованих на користь метрополії, становлять 25%, з яких 15% – надбавка до муніципального податку на майно⁵⁴¹. Ще по 15% надходжень метрополія отримує від членських внесків муніципалітетів (розмір внесків встановлюється за згодою усіх муніципалітетів, є однаковим для всіх адміністративних одиниць-членів метрополії та не залежить від площі або чисельності населення) та від регіональних і європейських адміністрацій. Плата за виконання делегованих повноважень і надання спільних послуг, головним чином за водопостачання та управління відходами, складає 45% доходів бюджету⁵⁴².

⁵⁴¹ Довідково: до 2025 р. жителі муніципалітетів, що входять до метрополії Барселони, сплачували муніципальний податок на нерухоме майно (база оподаткування – кадастрова вартість нерухомості), як і всі жителі Іспанії. Водночас, відповідно до спеціального законодавства та місцевого податкового положення метрополії на її території до базової ставки оподаткування податку на нерухоме майно додатково застосовувалася так звана метрополійна надбавка у розмірі 0,2% (винятки – фізичні особи-власники недорогої нерухомості (вони повністю звільнені від сплати надбавки), а також великі компанії, порти, аеропорт, електростанції (сплачували значно вищі ставки та формували основну частину податкових надходжень бюджету метрополії). Фактично це означало, що власники нерухомості в межах метрополії Барселони сплачували як звичайний муніципальний податок на нерухоме майно, так і додатковий метрополійний платіж, який спрямовується на фінансування транспортних, екологічних, інфраструктурних та інших спільних метрополійних послуг.

Починаючи з 2026 р., на території метрополії Барселони запроваджується новий порядок сплати метрополійної надбавки до податку на нерухоме майно: усі власники нерухомості (без винятків) сплачуватимуть єдину ставку 0,045%, яка буде автоматично включена до рахунку зі сплати муніципального податку на нерухоме майно. Метою цієї зміни є вирівнювання податкових умов для фізичних осіб та великих компаній. Це означає, що усі власники нерухомості на території метрополії Барселони сплачуватимуть у середньому 17-18 євро метрополійної надбавки на рік. У результаті бюджет метрополії щороку втрачатиме близько 40 млн євро, оскільки частка надходжень від великих інфраструктурних об'єктів суттєво зменшиться, тоді як основне податкове навантаження буде перенесено на житловий сектор. Джерело: Ordenança fiscal reguladora del Tribut Metropolità. URL: <https://ajuntament.barcelona.cat/hisenda/sites/default/files/normativa/2022-01/ordenanca-tribut-metropolita.pdf?profile=1>; Barcelona to Introduce New Tax for 240,000 Property Owners Starting 2026. How much will you pay for real estate? Details on the latest changes in the Barcelona metropolitan area. URL: <https://russpain.com/en/news-3/in-barcelona-from-2026-owners-of-240-thousand-properties-will-start-paying-a-new-tax-313549/>.

⁵⁴² Metropolitan Area of Barcelona. URL: https://www.metrofutures.org/AMB-Observatory-factsheet.pdf?utm_source=chatgpt.com

Стратегія розвитку метрополії Барселони під назвою «Стратегічна рефлексія метрополії» орієнтована на стимулювання розвитку метрополії за такими стратегічними пріоритетами⁵⁴³:

1. Соціальна інтеграція. У межах виконання цього пріоритету передбачаються реалізація проєктів щодо боротьби з бідністю, посилення згуртованості суспільства, розвитку соціальної інфраструктури та публічних просторів, модернізації житлового фонду тощо.

2. Сталий економічний розвиток, орієнтований на реіндустріалізацію, розвиток майданчиків / просторів для ведення бізнесу, сприяння обміну технологіями та знаннями між університетами (науковими установами) і промисловістю, підвищення рівня зайнятості, розвиток торговельних активностей у метрополії, заохочення внутрішньої та зовнішньої торгівлі, підвищення експортного потенціалу метрополії, розвиток туризму тощо.

3. Екологія та довкілля. Стратегічний пріоритет деталізується низкою оперативних цілей, як-от: боротьба зі зміною клімату, адаптація до змін клімату, зменшення рівня забруднення довкілля, ефективне використання ресурсів з акцентом на «зелену» і низьковуглецеву економіку.

4. Ефективна мобільність. У межах виконання цього пріоритету передбачаються реалізація проєктів, пов'язаних з розвитком та управлінням громадським транспортом, логістикою та дорожньою інфраструктурою метрополії.

5. Територіальна згуртованість. Досягнення цього стратегічного пріоритету планується шляхом розроблення та впровадження нових правових і регуляторних меж для містобудування, які слугуватимуть драйверами модернізації і вдосконалення просторового планування метрополії; розроблення планів для комплексного використання територій різних функціональних типів, зокрема житлової, комерційної, промислової тощо; формування територіально орієнтованих планів / програм розвитку муніципалітетів, ураховуючи їхній потенціал і можливості розвитку.

6. Капітал та управління. Стратегічна ціль орієнтована на посилення управління метрополії на інноваційній основі, підвищення якості та прозорості надання публічних послуг, підзвітність влади перед громадськістю (ефективне управління, доступ мешканців до інформації), посилення інституційної спроможності метрополії.

Окрім Барселони, в Іспанії функціонують й інші значущі міські функціональні утворення та міжмуніципальні об'єднання, проте більшість із них мають нижчий рівень інституціалізації, ніж Метрополія Барселони. У різних

⁵⁴³ Avendaño G. E. *Reflexió Estratègica Metropolitana*. 2015. 314 p. URL: https://docs.amb.cat/alfresco/api/-default-/public/alfresco/versions/1/nodes/2a50a4cf-85c2-412f-b055-c5f60c65e6b3/content/REM_complert.pdf?attachment=false&mimeType=application/pdf&sizeInBytes=3483557

автономних спільнотах створювалися чи створюються структури, такі як агломерації Більбао, Валенсії, Севільї або Сарагоси, однак їхній статус часто обмежується сферою міжмуніципального співробітництва (транспорт, поводження з відходами, водопостачання) і не передбачає повної метрополійної автономії. Частина цих утворень функціонує як міжмуніципальні об'єднання, які координують окремі політики, але не мають повноважень повноцінного метрополійного уряду. Найбільш розвинені моделі зосереджені на управлінні громадським транспортом або екологічним управлінням. Таким чином, Іспанія демонструє тенденцію до поліцентричного й децентралізованого управління міськими функціональними утвореннями, але лише Барселона наразі має найвищий рівень законодавчо оформленої метрополійної структури з фінансовою автономією.

Однією з небагатьох європейських держав, що офіційно інституціоналізувала метрополійний рівень управління, є **Італія**. Національний закон №56/2014 про міста і метрополії створив метрополійні міста (Città Metropolitana), що замінили колишні провінції у найбільших міських функціональних зонах країни. Їхніми ключовими функціями стали стратегічне планування розвитку, просторове та транспортне планування, координація надання публічних послуг, розвиток інфраструктури та сприяння економічному зростанню на відповідних територіях. Загалом в Італії законодавством регламентовано утворення 14 метрополійних міст, які діють як органи місцевого самоврядування «другого рівня» та виконують роль центру координації між муніципалітетами метрополії.

Попри значну інституційну формалізацію, метрополії Італії функціонують у досить специфічних фінансових умовах: на відміну від муніципалітетів, вони не мають власної повноцінної податкової бази, а їхні бюджети формуються переважно за рахунок державних трансфертів і невеликої групи податків та зборів, що були передані метрополіям від колишніх провінцій. Відтак фінансування італійських метрополій здійснюється за змішаною моделлю, у якій ключовим джерелом доходів залишаються трансферти з державного бюджету. За даними⁵⁴⁴, їхня частка становить приблизно 55-65% від загального обсягу доходів бюджету метрополій. Решту становлять:

– податок на страхування транспортних засобів (частка у доходах бюджету метрополії становить 20-25%);

⁵⁴⁴ Local Government Information Unit & Local Democracy Research Centre. (2023). A system-wide analysis of local government finance in Italy. URL: <https://lgiu.org/publication/a-system-wide-analysis-of-local-government-finance-in-italy/>; Istituto Nazionale di Statistica. Conti Pubblici Territoriali (Territorial Public Accounting System). URL: <https://www.agenziacoazione.gov.it/sistema-conti-pubblici-territoriali/?lang=en>

– збір за реєстрацію, перереєстрацію або передачу права власності на транспортний засіб (частка у доходах бюджету метрополії – 5-8%. Важливо, що 100% зазначеного збору надходить до бюджету метрополій, у якій зареєстрований платник-власник транспортного засобу⁵⁴⁵);

– екологічний збір – збір за утилізацію і захоронення відходів (частка у доходах бюджету метрополії – 3-5%);

– адміністративні збори, концесії, плата за користування майном, участь у програмах ЄС (частка у доходах бюджету метрополії – приблизно 5%).

Така структура, з одного боку, засвідчує високу залежність метрополій від державного бюджету, що обмежує їхню фінансову автономію, але, з іншого боку, забезпечує стабільність виконання базових функцій.

Типову організаційно-інституційну модель функціонування італійських метрополій доцільно розглянути на прикладі Метрополії Турин, яка є четвертою з-поміж 14 італійських метрополій за чисельністю населення.

Метрополію формують м. Турин (тут проживає майже 40% мешканців метрополії) і 312 муніципалітетів, з яких 143 є невеликими гірськими муніципалітетами. Метрополія характеризується поліцентричним економічним розвитком, провідною роллю центрального міста, в якому зосереджено дослідницьку діяльність, інноваційні та академічні центри, а також прилеглою територією з дуже різною динамікою економічного розвитку. У 80% муніципалітетів метрополії мешкає менше ніж 5000 жителів, а у 36% муніципалітетів – менш ніж 1000 жителів. Метрополія Турин є органом місцевого самоврядування «другого рівня», організаційно-управлінську структуру якого, відповідно до згадуваного вище закону № 56/2014, формують:

1. Мерія метрополії, яку очолює метрополійний мер – мер м. Турин. Він обирається на загальних місцевих виборах і відповідає за координацію співпраці між містом і навколишніми муніципалітетами в межах метрополії. Конференція мерів – консультативно-дорадчий орган, який формується з мерів усіх муніципалітетів-учасників метрополії, також належить до складу мерії.

2. Рада метрополії – орган врядування та контролю, складається з представників (делегованих депутатів) муніципалітетів метрополії. Кількість представників від кожного муніципалітету залежить від його площі та чисельності населення. Рада виконує законодавчі функції в межах метрополії, ухвалює рішення щодо питань, пов'язаних з економічним розвитком, функціонуванням транспорту, розвитком інфраструктури, реалізацією екологічних проєктів тощо. Вона також контролює виконання бюджету метрополії.

⁵⁴⁵ Imposta Provinciale di Trascrizione. URL: <https://www.provincia.savona.it/tributi/ipt>

3. Комітети, департаменти та служби метрополії. Наприклад, екологічний комітет займається питаннями охорони довкілля, включно з управлінням відходами та контролем забруднення довкілля. А питання планування та управління транспортними мережами метрополії, відповідно, належать до компетенції агенції транспорту та інфраструктури. Метрополія виконує такі додаткові функції: стратегічне та просторове планування, планування мобільності, координація та управління державними послугами та транспортом, просування та координація цифровізації, економічний і соціальний розвиток. Хоча органи врядування метрополії не мають повноважень застосовувати фінансові інструменти, спрямовані на стимулювання економічного розвитку, вони несуть відповідальність за координацію, узгодження та реалізацію діяльності, метою якої є надання муніципалітетам доступу до регіональних, національних або європейських фондів⁵⁴⁶.

Лева частина доходів бюджету метрополії формується національними трансферами та місцевими податками. Метрополія може реалізовувати добровільні делеговані завдання від муніципалітетів, які фінансуватимуться не лише через державні чи регіональні трансфери, але й завдяки місцевим податкам і зборам. Основними витратами бюджету метрополії є поточні видатки на фінансування органів управління, придбання товарів і послуг, а також капітальних видатків. Метрополія Турин може брати кредити для фінансування своїх витрат, але лише тих, що пов'язані з державною власністю. Туринська метрополія, як і інші італійські метрополії, відповідно до законодавства країни кожні три роки розробляє та затверджує Стратегічний план метрополії, який підлягає щорічному оновленню. Зазначений документ визначає загальні, галузеві та наскрізні завдання розвитку метрополійної території та визначає пріоритети діяльності, необхідні для цього ресурси, строки та спосіб її виконання, дотримуючись принципів екологічної стійкості. Стратегічний план метрополії розробляється партисипативним методом, а його основною метою є посилення інтеграції запитів від невеликих і найбільш віддалених адміністрацій для подолання відчуття відсутності приналежності або недостатньої участі в процесах, якими керує влада метрополії. Кінцева мета – зменшити нерівність розвитку територій і місцевих громад.

У **Польщі** метрополійний рівень врядування розвивається за кількома різними моделями. Найбільш інституціоналізованою є Верхньосілезько-Заглембська метрополія (далі – Верхньосілезька метрополія), створена на підставі спеціального закону про метрополійне об'єднання у Сілезькому воєводстві 2017 р., який регламентував компетенції, органи управління та

⁵⁴⁶ Врядування у європейських агломераціях / метрополіях: аналіт. дослідження. Стасбург, 2022. 33 с. URL: https://decentralization.ua/uploads/library/file/868/Overview_Governance-of-European-metropolitan-areas_CEGGPAD2022_Ukr.pdf

механізми фінансування метрополії⁵⁴⁷. Водночас інші великі функціональні міські зони, зокрема Краківська, Вроцлавська, Познанська, Лодзька та ін. метрополії, функціонують у форматі добровільних асоціацій органів місцевого самоврядування, що координують просторовий розвиток, транспорт та спільні проекти без окремого статусу метрополії.

За законом від 09 березня 2017 р. до складу Верхньосілезької метрополії увійшли 41 гміна з населенням понад 2 млн осіб, а офіційне функціонування метрополії розпочалося 01 липня 2017 р. Фінансова модель метрополії істотно відрізняється від французької або італійської: відповідно до даних Інституту розвитку міст і регіонів⁵⁴⁸, основними джерелами її доходів є 5% від податку на доходи фізичних осіб, сплаченого мешканцями території метрополії, а також фіксовані і змінні членські внески гмін-учасниць. Така конструкція забезпечує Верхньосілезькій метрополії вищий рівень фінансового планування та власних надходжень порівняно з метрополіями інших європейських країн, де бюджети значною мірою залежать від державних трансфертів.

Протягом перших років функціонування Верхньосілезької метрополії зростання її бюджету було значним: від понад 13,2 млн злотих у 2017 р. (приблизно 3,1 млн Євро) до близько 1,3 млрд злотих у 2021 р. (приблизно 279,3 млн Євро), головним чином через прийняття на себе транспортних функцій⁵⁴⁹.

Разом з тим, формування бюджету метрополії не позбавлене дискусій. Зокрема, у Польщі частка ПДФО надходить до бюджету за місцем офіційної реєстрації платника, тоді як у великих функціональних міських зонах значна частина економічної активності формується за рахунок людей, які щоденно прибувають на роботу до метрополії, але проживають поза її межами. Це створює дисбаланс: гміни, що фактично користуються інфраструктурою метрополії (транспорт, дороги, громадські послуги тощо), не беруть участі у її фінансуванні. Тому останніми роками обговорюється ідея перегляду формули розподілу ПДФО із можливим урахуванням маятникової міграції, тобто кількості осіб, які щодня працюють у метрополії⁵⁵⁰. Застосування такого підходу могло б зміцнити фінансову базу Верхньосілезької та інших метрополій,

⁵⁴⁷ Pyka R. (2018). Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia jako innowacja w samorządzie terytorialnym. Szanse i wyzwania pierwszego w Polsce związku metropolitalnego. *Studia Regionalne i Lokalne*. №1(71), 5-25. doi: 10.7366/1509499517101; Dolnicki B., March R. (2017). Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia. *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny*, zeszyt 3. URL: <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/rpeis/article/view/10157/9742>

⁵⁴⁸ Czakon P., Jarczewski W., 2023, Funkcjonowanie Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii (GZM) na tle rozwiązań europejskich, *Badania Obserwatorium Polityki Miejskiej*, Instytut Rozwoju Miast i Regionów, Warszawa–Kraków. <https://doi.org/10.51733/opm.2023.09>

⁵⁴⁹ Czakon P., Jarczewski W., 2023, Funkcjonowanie Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii (GZM) na tle rozwiązań europejskich, *Badania Obserwatorium Polityki Miejskiej*, Instytut Rozwoju Miast i Regionów, Warszawa–Kraków. <https://doi.org/10.51733/opm.2023.09>

⁵⁵⁰ Gospodarka: wyzwania i rozwiązania. <https://obserwatorium.miasta.pl/aktualizacja-kpm-wyzwania-i-rozwiazania/gospodarka-wyzwania-i-rozwiazania/>

оскільки дозволило б вирівняти розрив між реальною інтенсивністю використання міської інфраструктури та доходами, які її фінансують.

Асоціація «Краківська метрополія» (далі – Асоціація) є інституціоналізованою формою партнерства органів місцевої влади м. Краків і 15 прилеглих гмін (одна міська, чотири селищні та 10 сільських). Асоціацію було утворено у 2014 р. Її загальна площа становить 1275 км², з них чверть займає м. Краків. Завдання Асоціації полягає в зміцненні співпраці та використанні потенціалу всіх муніципалітетів, а також представленні та захисті спільних інтересів у межах виконуваних завдань. Асоціація підтримує своїх членів щодо низки питань для забезпечення реалізації інтегрованих територіальних інвестицій, включно з державними закупівлями. Президентом Асоціації є мер м. Кракова. Він також входить до складу Правління разом із чотирма іншими мерами. Генеральна асамблея складається з 15 мерів, тобто мерів усіх гмін, що входять до агломерації. В офісі агломерації над питаннями, не віднесеними до місцевих політик, працюють близько 20 осіб, вони спеціалізуються на підготовці та модеруванні дебатів про розвиток агломерації на основі фактичних даних. Основою для співпраці у сфері вирішення спільних надлокальних завдань для забезпечення стабільного та сталого розвитку всієї агломерації є Стратегія «Краківська метрополія 2030»⁵⁵¹ (далі – Стратегія). Нею регламентовані такі стратегічні цілі розвитку агломерації:

1. Розумне управління, засноване на партнерстві та залученості учасників.
2. Безпечне довкілля, орієнтація на кліматичний нейтралітет і високу якість життя.
3. Стійка та ефективна мобільність.
4. Інноваційний і конкурентоспроможний розвиток, створення тривалих відносин у мережі провідних економічних центрів Європи.
5. Стимулювання розвитку на основі співпраці, ураховуючи різноманітність місцевого потенціалу.
6. Ефективна та інклюзивна освіта, творчий розвиток.
7. Розвиток сучасних і доступних соціальних послуг, соціальна рівність і солідарність.

Перелік конкретних проєктів і детальний опис завдань, які необхідно реалізувати в межах виконання кожного з них, регламентує План дій з реалізації Стратегії. Загалом Стратегія визначає такі сфери співпраці гмін-учасниць агломерації до 2030 р.: довкілля і просторовий розвиток (частка фінансування відповідних проєктів становить 36,5% загального обсягу фінансового забезпечення Плану дій з реалізації Стратегії), мобільність (29,8%), соціальні послуги (9,5%),

⁵⁵¹ Strategia Metropolia Krakowska 2030 (wersja skrocona). 2023. 22 s. URL: https://metropoliakrakowska.pl/brepo/panel_repo/2023/06/21/a4tpiv/20230620smk2030-wersja-skrocona.pdf

освіта (8,2%), відпочинок (7,4%), економіка (5,2%) і розумне врядування (3,4%)⁵⁵². Пріоритети Стратегії «Краківська метрополія 2030» чітко узгоджуються із пріоритетами, визначеними в документах стратегічного планування вищого рівня (як тими, що прийняті в Польщі, так і тими, що прийняті в ЄС). Значна частина фінансового ресурсу, необхідного для розвитку агломерації, особливо у сфері захисту довкілля і просторового розвитку, розвитку альтернативної енергетики, мобільності та соціальної інтеграції, залучається з фондів ЄС за допомогою інтегрованих територіальних інвестицій – інструменту Єврокомісії для реалізації спільних проєктів. Проте отримання цих коштів уможлиблюється наявністю в агломерації обов'язкового документа – Стратегії інтегрованих територіальних інвестицій⁵⁵³, яка чітко регламентує найважливіші цілі та проєкти, які плануються реалізувати агломерацією за кошти ЄС. Краківська агломерація у межах програми «Європейські фонди для Малопольщі» отримала на період 2021-2027 рр. пул коштів у розмірі 154,96 млн євро для реалізації⁵⁵⁴

1) інфраструктурних проєктів:

- підвищення енергоефективності (15,1 млн євро);
- підтримка розвитку відновлюваних джерел енергії (11,9 млн євро);
- розвиток водного господарства (12,8 млн євро);
- розвиток системи управління водопостачанням і каналізацією (14,1 млн євро);
- розвиток системи управління відходами (2,3 млн євро);
- розвиток міського транспорту (55,0 млн євро);

2) інших проєктів:

- соціальна підтримка (28,5 млн євро);
- покращення якості медичних послуг (0,4 млн євро);
- підтримка розвитку дошкільної освіти (5,4 млн євро);
- підтримка розвитку загальної освіти (3,6 млн євро);
- підтримка сфери професійної освіти (5,97 млн євро).

Крім того, наявність Стратегії інтегрованих територіальних інвестицій Краківської метрополії на 2021-2027 рр. уможливила отримання агломерацією у межах програми «Європейські фонди інфраструктури, клімату та довкілля» додаткових 105 млн євро для розвитку міського транспорту.

⁵⁵² Strategia Metropolia Krakowska 2030 (wersja skrocona). 2023. 22 s. URL: https://metropoliakrakowska.pl/brepo/panel_repo/2023/06/21/a4tpiv/20230620smk2030-wersja-skrocona.pdf

⁵⁵³ Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Metropolii Krakowskiej na lata 2021-2027. Metropolia krakowska: Strona internetowa. 2021. URL: <https://metropoliakrakowska.pl/metropolia/publikacje/strategiazintegrowanych-inwestycji-terytorialnych-metropolii-krakowskiej-na-lata-2021-2027>

⁵⁵⁴ Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Metropolii Krakowskiej na lata 2021-2027. Metropolia krakowska: Strona internetowa. 2021. URL: <https://metropoliakrakowska.pl/metropolia/publikacje/strategiazintegrowanych-inwestycji-terytorialnych-metropolii-krakowskiej-na-lata-2021-2027>

У Латвії процеси метрополійного управління залишаються фрагментованими. З одного боку, законом про регіональний розвиток створено так звані планувальні регіони, які виконують функції стратегічного планування та координації розвитку, але не мають статусу метрополій у юридичному сенсі⁵⁵⁵. Саме тому муніципалітети столичного функціонального простору ініціювали створення окремого механізму співпраці – Асоціації муніципалітетів Риги та П'єриги «Ризька метрополія»⁵⁵⁶, яка стала першою інституційно оформленою формою добровільного метрополійного партнерства. Її населення становить близько 1,1 млн осіб (січень 2022 р.; з них понад 61% проживає у м. Рига), а процес формування має тривалу передісторію. Зокрема, у Стратегії сталого розвитку Латвії до 2030 року Ризька метрополія була визначена як один із шести «просторів національних інтересів», тобто територія, яка має «виняткову цінність і важливість для сталого розвитку країни, збереження ідентичності та містить значні стратегічні ресурси для розвитку країни»⁵⁵⁷. Фактично метрополію було утворено в січні 2021 р. шляхом об'єднання дев'яти муніципалітетів.

У жовтні 2021 р. прийнято План розвитку макрорегіону Балтійського моря до 2050 року. Ним регламентовано, що Ризька метрополія має бути сформована як поліцентричний, просторово та соціально єдиний мікрорегіон з інтегрованою високошвидкісною залізничною лінією (як для транснаціональних, так і для внутрішніх сполучень), висококонкурентною, енергоефективною та вуглецево-нейтральною економікою. На середину 2024 р. налагоджено співпрацю та діалог між муніципалітетами-членами Ризької метрополії. Але потужні та дієві фінансові та планувальні інструменти розвитку поки відсутні. Зокрема, потребує розроблення стратегія розвитку метрополії, положення якої мають бути узгоджені та актуалізовані, ураховуючи План дій щодо розвитку Ризької метрополії, який було прийнято у січні 2020 р. (фактично за рік до об'єднання муніципалітетів у метрополію), а також Стратегію сталого розвитку Ризького району на період до 2030 року (фактично це планувальний документ регіонального рівня, а Стратегія розвитку Ризької метрополії мала б бути документом планування розвитку надлокального рівня). Натомість у 2021 р. було прийнято статут Асоціації. Наприклад, управління метрополією здійснюється двома співголовами, які обираються з-поміж голів ради муніципалітетів-членів Асоціації. Виконавчим органом є Правління у складі чотирьох членів Асоціації. Останні, зокрема, обирають терміном на три роки аудитора (не є членом

⁵⁵⁵ Danielewicz J. (2025). Governance Beyond Administrative Borders: Sustainable Urban Development in Baltic Metropolitan Areas. *European Research Studies Journal*. Vol. XXVIII, Iss. 1, 839-860.

⁵⁵⁶ Rīgas Metropoles: oficiālā mājas lapa. 2024. URL: <https://rigasmetropole.lv>

⁵⁵⁷ Latvia 2030: Sustainable Development Strategy of Latvia until 2030. 2010. 107 p. URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/lat174235.pdf>

Правління), який здійснює контроль за фінансово-господарською діяльністю метрополії. Важливо, що збори членів Правління затверджують річний звіт Асоціації лише після отримання схвального висновку аудитора.

Бюджет Асоціації формується із членських внесків муніципалітетів-учасників, їх сплачують щорічно до 30 квітня. Розмір членського внеску муніципалітету міста Риги становить 40,0 тис. євро, а інших муніципалітетів – 5,0 тис. євро.

Латвійський приклад демонструє, що метрополійні утворення можуть розвиватися й у межах добровільного міжмуніципального партнерства, коли національна нормативна база ще не сформована. Для України це показує можливість поетапного запуску координаційних механізмів між громадами без очікування окремого закону, з поступовим нарощуванням інституційної спроможності та виробленням спільних правил співпраці.

Отже, провідні європейські агломерації та метрополії формувалися впродовж тривалого й непростого періоду, але саме цей процес став фундаментом динамічного розвитку макрорегіонів, посилення їхньої економічної інтегрованості та конкурентоспроможності. Дослідження порівняльних моделей Франції, Великої Британії, Іспанії, Італії, Польщі та Латвії дає змогу виокремити спільні чинники успіху, що визначають ефективність метрополійного врядування. До них належать, зокрема:

- 1) наявність чіткого законодавчого поля, яке визначає статус, повноваження та механізми взаємодії адміністративних одиниць;
- 2) висока інституційна спроможність органів управління;
- 3) партнерська модель врядування, що передбачає узгодження рішень між містом-ядром та муніципалітетами-партнерами;
- 4) інтегроване просторове та стратегічне планування, узгоджене з регіональними, національними та європейськими пріоритетами;
- 5) орієнтація на зовнішньоекономічний розвиток і глобальну конкурентоспроможність;
- 6) системний моніторинг та оцінювання реалізації стратегій, що забезпечує адаптивність метрополійної політики.

Для України цей досвід є важливим орієнтиром у формуванні власної моделі метрополійного врядування, здатної забезпечити ефективну координацію між громадами та інтегроване планування розвитку. Він демонструє, що законодавче закріплення статусу агломерацій, посилення інституційної спроможності та партнерська взаємодія між муніципалітетами є ключовими умовами підвищення конкурентоспроможності територій. Упровадження таких підходів може стати одним із драйверів повоєнного відновлення та сталого розвитку українських територій.

7.4. Стратегічні пріоритети та інструменти підвищення економічного потенціалу агломерацій в умовах просторової трансформації економіки України

Міські агломерації традиційно виступають локомотивами економічного зростання, центрами інновацій, концентрації людського капіталу та ділової активності. В умовах безпрецедентних викликів, спричинених повномасштабною збройною агресією російської федерації, та глибинної просторової трансформації економіки України роль агломерацій набуває особливого значення. Вони стають не лише осередками прийняття переміщених підприємств та населення, але й ключовими вузлами для повоєнної відбудови, модернізації та забезпечення стійкого розвитку держави.

Просторова трансформація економіки України характеризується зміною географії виробничих сил, руйнуванням традиційних логістичних маршрутів, виникненням нових безпекових зон та міграційними процесами. Ці чинники вимагають не просто адаптації, а формування нової, більш стійкої та ефективної моделі просторової організації економіки, де агломерації відіграватимуть провідну роль. Підвищення їх економічного потенціалу є критично важливим для забезпечення економічної безпеки та підвищення конкурентоспроможності держави на глобальних ринках та прискорення інтеграції до Європейського Союзу.

Одним із ключових стратегічних пріоритетів, спрямованих на розкриття та примноження економічного потенціалу українських агломерацій, є гарантування безпеки та стійкості їх розвитку. Це базова передумова, без якої неможливий ефективний економічний поступ. Реалізація цього пріоритету передбачає інтеграцію безпекових оцінок і заходів у всі стратегічні та містобудівні документи, що дає змогу координувати міжмуніципальну розробку планів розвитку з урахуванням ризиків та необхідних заходів захисту. Важливим напрямом виступає розбудова систем цивільного захисту, зокрема укриттів та систем оповіщення, де агломерації можуть забезпечувати узгодженість дій, координацію створення та утримання відповідної інфраструктури, а також обмін інформацією між громадами щодо її функціонування.

Не менш суттєве значення має сприяння диверсифікації економічної структури, що дозволяє зменшити вразливість територій від ураження окремих підприємств чи галузей. У цьому контексті агломерації здатні підтримувати ініціативи з економічної диверсифікації через координацію стратегічних підходів, не втручаючись безпосередньо в управління підприємствами. Також пріоритетом є формування резервних потужностей критичної інфраструктури

та забезпечення її фізичного захисту. Завдяки узгодженим діям агломерації можуть координувати плани резервування й захисту ключових об'єктів, а також сприяти співпраці громад у питаннях їхньої безпеки. Водночас важливим завданням виступає підтримка підприємств у розробці планів безперервного функціонування бізнесу: агломерації можуть забезпечувати інформаційно-консультаційну підтримку, організовувати обмін кращими практиками та залучати експертів для підготовки планів дій, що мінімізують ризики зупинки діяльності.

Наступним стратегічним пріоритетом виступає формування конкурентоспроможної інноваційно-інвестиційної моделі розвитку та функціональної спеціалізації агломерацій. Їхня ключова роль полягає у виконанні функції координаційної платформи, що об'єднує зусилля громад задля досягнення синергійного ефекту в економічному зростанні. Насамперед це означає узгоджену роботу над створенням прозорого й сприятливого бізнес-середовища, що включає обмін кращими практиками між громадами, мінімізацію дублювання адміністративних процедур і спрощення дозвільних процесів у межах спільного простору. Не менш важливим завданням є підтримка та організація інвестиційних ініціатив: агломерації можуть координувати проведення інвестицій-них форумів, стимулювати залучення внутрішніх інвестицій та стати дієвим майданчиком для розвитку державно-приватного партнерства.

Важливою складовою є і сприяння формуванню інноваційних екосистем, зокрема через підтримку технопарків, індустріальних парків, бізнес-інкубаторів та акселераторів, що створюють умови для високотехнологічних виробництв і розвитку креативних галузей. У цьому контексті значної ваги набуває впровадження економічного зонування та розвиток кластерів на основі смарт-спеціалізації. Узгодження стратегій між громадами дозволяє концентрувати ресурси на найбільш перспективних напрямках та забезпечувати їхню інтеграцію в загальний простір економічного зростання.

Окремо слід підкреслити важливість цифровізації та впровадження новітніх технологій. Агломерації здатні координувати обмін інформацією, стимулювати розвиток ІТ-сектору й цифрових послуг, а також сприяти впровадженню технологій Індустрії 4.0, що забезпечує підвищення конкурентоспроможності не лише окремих громад, а й агломераційного простору загалом. Наступним важливим стратегічним напрямом виступає комплексна модернізація та випереджальний розвиток інфраструктури, адже саме сучасна інфраструктура формує основу економічного зростання та конкурентоспроможності територій. У цьому контексті першочерговим

завданням є координація прискореного відновлення, реконструкції та модернізації транспортної системи. Хоча повноваження щодо залізниць, аеропортів і річкових портів належать державним та регіональним органам влади, агломерації здатні забезпечувати міжмуніципальну співпрацю у сфері розвитку автомобільних доріг місцевого значення й міських транспортних шляхів, а також сприяти інтеграції транспортної інфраструктури в межах агломераційного простору.

Окремого значення набуває розвиток громадського транспорту. Попри те, що організація та фінансування цієї сфери залишаються у компетенції місцевих рад і відповідних органів, саме агломерації можуть координувати узгодження маршрутних схем, стимулювати впровадження екологічних і комфортних видів транспорту, зокрема швидкісних трамваїв чи міської електрички. Показовим прикладом є Львівська агломерація, де реалізується проект продовження тролейбусного маршруту зі Львова до Давидова: 30 квітня відбувся тестовий заїзд тролейбуса, а станом на травень 2025 р. триває спільна робота Львівської та Давидівської громад⁵⁵⁸. Цей досвід демонструє ефективність кооперації, коли Асоціація «Львівська агломерація» виступає платформою для переговорів та узгодження рішень.

Важливим елементом є також реконструкція та розвиток комунальної інфраструктури, зокрема систем водопостачання, водовідведення та поводження з відходами. Агломерації можуть координувати спільні проєкти модернізації, сприяти залученню інвестицій та впровадженню сучасних технологій управління мережами, залишаючи операційне управління за окремими громадами. Не менш значущим напрямком стає розбудова сучасної цифрової інфраструктури. У цьому випадку агломерації можуть виступати майданчиком для координації дій, спрямованих на забезпечення ширококутового доступу до Інтернету на всій території, розвиток смарт-технологій та інтеграцію цифрових рішень у спільний простір.

Ще одним стратегічним пріоритетом є інтеграція «зеленого» переходу в економічне планування агломерацій, оскільки саме міські агломерації мають потенціал стати пілотними просторами для впровадження принципів «зеленої» економіки. З урахуванням компетенції агломерації можуть:

- координувати міжмуніципальне планування та впровадження «зелених» ініціатив, об'єднуючи зусилля громад у сфері енергомодернізації, розвитку електротранспорту та управління ресурсами;
- сприяти залученню інвестицій у «зелені» проєкти, організовувати інформаційно-консультаційну підтримку для підприємств і громад;

⁵⁵⁸ У Львові працюють над запуском тролейбуса до Давидова: відбувся тестовий заїзд. URL: https://tvoemisto.tv/news/u_lvovi_pratsyuyut_nad_zapuskom_troleybusa_do_davydova_vidbuvsya_testovyy_zaid_175690.htm

– виступити платформою для обміну досвідом і кращими практиками у сфері «зеленої» економіки.

Важливо, що агломерації, виступаючи пілотними майданчиками «зеленого» переходу, здатні генерувати регіональний мультиплікативний ефект, що полягатиме у створенні нових робочих місць та прирості валового регіонального продукту завдяки поширенню інновацій і стандартів сталого розвитку на увесь регіон.

Важливим стратегічним пріоритетом є налагодження ефективної системи управління та поглиблення міжмуніципального співробітництва. Ефективне управління є передумовою успішного економічного розвитку. Відтак, актуальними є:

– законодавче закріплення статусу міських агломерацій та визначення моделей їхнього функціонування. Відповідно до Плану реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2024-2027 роки, передбачено розробку та прийняття законодавчих актів, які офіційно визнають міські агломерації, визначають їх правовий статус, повноваження та відповідальність органів управління⁵⁵⁹. Реалізація цих заходів створить правову основу для діяльності агломерацій як міжмуніципальних об'єднань з координаційними функціями;

– створення координаційних органів управління агломераціями. Агломерації утворюють ради агломерацій за участі представників усіх громад-учасниць, бізнесу та громадськості. Ці органи координують спільні рішення з питань розвитку, інвестицій, інфраструктури та соціальних послуг, забезпечуючи баланс інтересів учасників;

– активне використання механізмів міжмуніципального співробітництва. Агломерації сприяють укладенню міжмуніципальних угод, реалізації спільних проєктів і створенню комунальних підприємств для вирішення спільних проблем у сферах транспорту, поводження з відходами, водопостачання тощо⁵⁶⁰. Це дозволить оптимізувати ресурси та підвищити ефективність надання послуг;

– підвищення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування. Агломерації організовують навчальні програми, обмін досвідом та залучення експертів для підвищення кваліфікації представників

⁵⁵⁹ Про затвердження плану заходів з реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2024-2027 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 березня 2024 р. No 270-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270-2024-%D1%80/print>; Децентралізація. Законодавчий порядок денний 2024-2025: звіт за результатами дослідження думки представників органів місцевого самоврядування. Київ : ГО «Деспро», 2024. 88 с. URL: https://decentralization.ua/uploads/attachment/document/1523/3.1.Legislative_Agenda_Forum_Report_.pdf

⁵⁶⁰ Децентралізація. Законодавчий порядок денний 2024-2025: звіт за результатами дослідження думки представників органів місцевого самоврядування. Київ : ГО «Деспро», 2024. 88 с. URL: https://decentralization.ua/uploads/attachment/document/1523/3.1.Legislative_Agenda_Forum_Report_.pdf

громад, що сприятиме ефективнішому управлінню та реалізації спільних проєктів.

Агломерації мають розвиватися гармонійно, уникаючи надмірної концентрації в ядрі та деградації периферії. В цьому контексті актуальними є:

1) розробка та імплементація комплексних планів просторового розвитку агломерацій. Агломерації можуть координувати розробку генеральних планів та інших містобудівних документів, які враховують взаємозв'язок міста-ядра та прилеглих територій, а також принципи поліцентричного розвитку. Це сприятиме гармонійному просторовому розвитку та оптимальному використанню ресурсів у межах агломераційного простору;

2) забезпечення транспортної доступності та рівного доступу до послуг. Агломерації координують міжмуніципальну співпрацю для покращення транспортного сполучення, що забезпечує мешканцям усіх частин агломерації рівний доступ до соціальних, освітніх, медичних та інших послуг. Це підвищить мобільність робочої сили і сприятиме економічній інтеграції;

3) визначення та підтримка полюсів зростання другого порядку. Агломерації можуть підтримувати розвиток менших міст і селищ у межах агломерації як центрів економічної активності, що сприятиме диверсифікації економіки, зменшенню навантаження на місто-ядро, посиленню позитивних екстерналій углиб регіону;

4) інтеграція агломерацій у національну та між-народну економічну систему. Агломерації можуть виступати платформою для розвитку транспортних коридорів, логістичних хабів та участі у міжнародних програмах співробітництва, що підвищить інвестиційну привабливість та економічний потенціал регіону та країни загалом;

5) розвиток внутрішніх механізмів саморегуляції та партнерства. Агломерації мають вибудовувати інституційну спроможність і механізми багаторівневого врядування, які забезпечуватимуть баланс між містом-ядром, громадами агломерації та периферією регіону. Це дозволить координувати стратегічні пріоритети з громадами всього регіону, уникати просторових диспропорцій і поширювати ефекти зростання на ширший територіальний простір.

Ефективний розвиток агломерацій є стратегічним імперативом для України в умовах просторової трансформації економіки, викликів воєнного часу та завдань повоєнної відбудови. Підвищення їх економічного потенціалу вимагає скоординованих зусиль влади, бізнесу та громадянського суспільства. Утім, найперше необхідно:

а) центральним органам влади:

2. Пріоритезувати розробку (Міністерство розвитку громад та територій України) та ухвалення (Верховна Рада України) рамкового закону про міські агломерації, який мав би визначати:

- чіткі критерії формування та делімітації меж агломерацій на основі комплексного аналізу демографічних, економічних, інфраструктурних та соціальних взаємозв'язків між великим містом (ядром агломерації) та приміською зоною;

- правовий статус агломерації як суб'єкта планування та співробітництва з дорадчою та координаційною роллю, без прямого управлінського впливу на громади (тобто без створення нового адміністративного рівня, адже агломерації є формою співробітництва рівноправних громад);

- типові моделі управління (ради агломерацій, асоціації ОМС, договірні форми), які забезпечують представництво усіх громад та враховують їх автономію;

- механізми фінансування спільних проєктів через бюджети громад, державні та донорські кошти, з урахуванням обмеженості повноважень агломерацій щодо розпорядження фінансами;

- розподіл повноважень між громадами в межах агломерації з акцентом на координацію планування розвитку, надання послуг та управління ресурсами, без делегування повноважень, що належать безпосередньо громадам.

3. Ініціювати створення при Міністерстві розвитку громад та територій України, як центральному виконавчому органі влади, який координує економічний розвиток агломерацій, Національної платформи (фонду тощо) розвитку агломерацій для обміну досвідом, координації стратегічних ініціатив і сприяння інтеграції зусиль держави, бізнесу та наукової спільноти. Реалізація цієї ініціативи сприятиме формуванню єдиного комунікаційного й аналітичного середовища для членів агломерацій та інших стейкхолдерів; забезпечить координацію стратегічних рішень, поширення інформації щодо типових моделей співпраці, особливостей підготовки інвестиційних проєктів тощо. Національна платформа (фонд) може стати інструментом залучення міжнародної технічної допомоги, підтримки інноваційних ініціатив і посилення ролі агломерацій у формуванні національної економічної системи.

4. Розробити (Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури) та затвердити (Кабінет Міністрів України) державну цільову програму підтримки економічного розвитку агломерацій, передбачивши у ній систему фінансових інструментів реалізації політики підтримки агломерацій (створення спеціального фонду, залучення міжнародної допомоги, державно-приватне партнерство тощо). Крім того, мають бути чітко регламентовані організаційно-програмні умови фінансування проєктів. Зокрема, з метою забезпечення

об'єктивності та прозорості розподілу фінансових ресурсів, доцільно передбачити чіткі критерії оцінки та відбору проєктів, включаючи визначення їхньої пріоритетності та розподіл бюджету програми за стратегічними напрямками (секторами) у формі секторальних проєктних портфелів. Важливо також забезпечити участь у конкурсному відборі як проєктів «твердого» типу (будівництво, реконструкція, облаштування), так і «м'яких» компонентів (освітні та просвітницькі ініціативи, аналітична підтримка, комунікаційні заходи, проєктний менеджмент, підвищення інституційної спроможності тощо). З огляду на сучасні практики регіонального розвитку, поєднання таких складових є критично важливим, адже за відсутності «м'яких» елементів значна частина капітальних інвестицій не дає очікуваного ефекту.

Важливо, що саме державна цільова програма має виконати роль стартового фінансового інструменту, необхідного для «запуску» розвитку агломерацій в Україні. Її завданням має бути створення початкової фінансової бази, на основі якої агломерації зможуть формувати власні проєкти розвитку та надалі залучати додаткові ресурси, насамперед, міжнародне фінансування та інвестиції.

5. Міністерству розвитку громад, територій та інфраструктури, Міністерству фінансів України, профільним комітетам Верховної Ради України створити дискусійну платформу за участю наукових та громадських організацій, практиків-економістів та юристів, управлінців у сфері регіонального розвитку та інших зацікавлених сторін з метою напрацювання пропозицій щодо внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів України в частині:

- дозволу на формування міжмуніципальних (агломераційних) фондів розвитку на договірних засадах;

- запровадження механізму часткового зарахування податків, зібраних на території агломерації (зокрема, частини ПДФО), до вище зазначених фондів із цільовим призначенням, а саме – реалізація спільних проєктів розвитку. У цій частині варто проаналізувати досвід та провести додаткові консультації щодо врахування практики Верхньосілезько-Заглембської метрополії (Польща), де відповідно до законодавства, 5% податку на доходи фізичних осіб – жителів громад-членів метрополії спрямовується до спільного бюджету метрополії для фінансування транспортної, освітньої та інноваційної інфраструктури. Так, у 2024 р. надходження від цього податку становили майже 24% від загального обсягу доходів бюджету метрополії⁵⁶¹, а у 2023 р. – 22,4%⁵⁶². При цьому, щорічно близько 80% видатків бюджету Верхньосілезько-Заглембської метрополії

⁵⁶¹ Budżet Metropolii GZM na rok 2024. URL: <https://gzmetropolia.pl/najnowsze?wiadomosci=68>

⁵⁶² Zarząd Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii otrzymał absolutorium. URL: <https://www.wkatowicach.eu/informacje/w-katowicach/Zarzad-Gornoslasko-Zaglebiowskiej-Metropolii-otrzymal-absolutorium-Zdjecia/idn:6778>

спрямовується на виконання делегованих громадами-членами повноважень у сфері транспорту. Із цієї суми приблизно 93% становлять поточні витрати (організація пасажирських перевезень автобусами, трамваями, тролейбусами та метро; утримання інфраструктури зупинок; експлуатація та розвиток систем пасажирського транспорту; інтеграція пасажирів та систему тарифів і квитків). Решту витрат у сфері транспорту спрямовується на придбання електричних та водневих автобусів, а також на впровадження та модернізацію ІТ-систем, що забезпечують функціонування транспортної мережі⁵⁶³.

6. Кабінету Міністрів України, Міністерству економіки України, а також профільним міністерствам (насамперед, Міністерству розвитку громад та територій України) стимулювати державно-приватне партнерство у пріоритетних секторах економіки агломерацій (зокрема, інфраструктура, транспорт, енергетика, інновації). Доцільно передбачити:

- розробку типових ДПП-проектів (зокрема, концесійних та змішаних моделей співфінансування) з урахуванням потреб та особливостей громад, що входять до складу агломерацій;
- запровадження інструментів державного співфінансування та надання гарантій за найбільш капіталомісткими проектами.

Важливо, щоб координацію ініціатив громад та бізнесу щодо залучення інвестицій здійснювала саме асоціація органів місцевого самоврядування громад-членів агломерації. Це сприятиме формуванню узгодженого інвестиційного профілю конкретної агломерації, гарантуванню стабільності партнерства, а також посиленню довіри з боку інвесторів. Крім того, зазначені інституції можуть виконувати функції з адміністрування спільних проектів, залучення додаткового фінансування та супроводу реалізації пріоритетних ініціатив.

7. Міністерству розвитку громад та територій України у партнерстві з науковими та громадськими організаціями, асоціаціями громад розробити методичні рекомендації та стандарти для стратегічного планування розвитку агломерацій, які б передбачали:

- принципи побудови стратегій розвитку агломерацій як міжмуніципальних утворень, що поєднують економічні, просторові, екологічні та соціальні компоненти;
- типову структуру стратегічного документа (аналіз потенціалу, бачення, цілі, портфель проектних ідей, джерела фінансування, система управління реалізацією);

⁵⁶³ Metropolia GZM z budżetem na przyszły rok. Najwięcej pieniędzy pochłonie kwestia transportu zbiorowego. URL: <https://www.wkatowicach.eu/informacje/w-katowicach/Metropolia-GZM-z-budzetem-na-przyszly-rok-Najwiecej-pieniedzy-pochlonie-kwestia-transportu-zbiorowego/idn:5377>

- механізми інтеграції стратегій громад-членів у загальну рамку агломераційного планування;

- систему індикаторів моніторингу та оцінки ефективності реалізації планувальних документів, як базових (динаміка соціально-економічних показників), так і специфічних (ступінь взаємодії громад, залученість громади до реалізації спільних проєктів тощо).

Такі рекомендації мають базуватися на кращих міжнародних практиках (зокрема країн ЄС) та враховувати український контекст, а саме добровільність міжмуніципального співробітництва, нерівномірність ресурсного забезпечення громад, потребу в післявоєнному відновленні.

Додатково доцільно передбачити створення цифрової платформи для методичного супроводу стратегічного планування агломерацій (типові шаблони, приклади, індикатори, онлайн-інструменти збору даних і моніторингу).

8. Продовжити практику проведення національних форумів агломерацій/урбаністичних форумів за участі уряду, з урахуванням позитивного досвіду попередніх аналогічних вітчизняних (наприклад, Перший міжнародний форум агломерацій в Україні, Lviv Urban Forum тощо) і міжнародних ініціатив – з метою поширення успішних практик функціонування агломерацій та великих міст, презентації моделей міжмуніципального співробітництва, а також для залучення приватних інвесторів і міжнародних партнерів до реалізації проєктів агломераційного розвитку.

Такі форуми мають стати платформи для стратегічного діалогу та обміну досвідом, важливим інструментом формування спільного бачення просторової трансформації економіки, узгодження політик та консолідації зусиль держави, громад і бізнесу. Вони також сприятимуть підвищенню обізнаності серед потенційних інвесторів щодо економічного потенціалу конкретної агломерації та демонструватимуть відкритість України до міжнародної співпраці в цій сфері.

б) регіональним органам влади:

1. Департаментам економічної політики (або іншим профільним структурним підрозділам обласних державних/військових адміністрацій) забезпечити інтеграцію пріоритетів економічного розвитку агломерацій у стратегічне планування розвитку регіону, зокрема:

- передбачити агломераційний компонент у стратегіях розвитку регіонів та планах заходів з їх реалізації;

- включити індикатори динаміки розвитку агломерацій до системи моніторингу виконання стратегій розвитку регіонів;

- узгодити плани територіального розвитку громад у межах агломерацій із регіональними документами просторового планування.

2. Департаментам економічної політики (або іншим профільним структурним підрозділам обласних державних/військових адміністрацій) у взаємодії з відповідними департаментами фінансів підготувати проєкт регіональної програми підтримки розвитку агломерацій. Така програма має стати інструментом стимулювання міжмуніципального співробітництва, концентрації ресурсів на ключових проєктах економічного розвитку, а також посилення інституційної спроможності громад агломерацій.

Основні напрями реалізації:

- фінансова підтримка спільних ініціатив: передбачити в обласному бюджеті кошти для співфінансування проєктів, що становлять спільний інтерес громад у межах агломерації (зокрема, транспорт, інженерна та соціальна інфраструктура, економічна кооперація, цифрова трансформація тощо) та реалізуються щонайменше двома громадами в рамках узгоджених стратегічних цілей, визначених у плані розвитку агломерації та/або регіональній стратегії розвитку;

- прозорий конкурсний механізм: розробити систему відкритого конкурсного відбору проєктів, що становлять спільний інтерес громад у межах агломерації, з чіткими критеріями: ступінь економічного ефекту, інноваційність, вплив на зайнятість, відповідність регіональній стратегії розвитку тощо;

- підтримка «м'яких» компонентів: передбачити можливість фінансування не лише інфраструктурних ініціатив, а й заходів з посилення інституційної спроможності громад: навчання персоналу, розробка стратегічних документів, підготовка інвестиційних заявок, цифрова трансформація управління тощо;

- методичний і експертний супровід: забезпечити громадам доступ до консультацій, шаблонів, типових документів, а також супровід на всіх етапах реалізації проєктів (від ідеї до впровадження), залучивши до цього агенції регіонального розвитку, університети, міжнародних партнерів.

3. Департаментам економічної політики (або іншим профільним структурним підрозділам обласних державних/військових адміністрацій) у координації з фінансовими та статистичними підрозділами організовувати системний моніторинг економічного розвитку агломерацій. Зокрема:

- запровадити щорічне звітування на рівні області про динаміку міжмуніципальної співпраці в межах агломерацій, включаючи реалізацію спільних проєктів, обсяги фінансування з обласного та місцевих бюджетів, залучені інвестиції, досягнення стратегічних індикаторів, а також виявлені бар'єри та пропозиції щодо їх усунення;

- формувати щорічні рекомендації для коригування регіональної політики, виходячи з актуальних викликів та потенціалу агломерацій;

– щорічно подавати узагальнені результати моніторингу керівництву обласної державної /військової адміністрації та Міністерству розвитку громад та територій України з метою забезпечення обґрунтованого прийняття управлінських рішень, коригування стратегічних документів розвитку області та формування державної політики у сфері підтримки агломерацій.

Запровадження системного моніторингу сприятиме підвищенню підзвітності органів влади, зміцненню інклюзивності управління та формуванню довіри громадськості до рішень щодо розвитку агломерацій.

Разом з тим, варто розуміти, що ключовою передумовою формування політики розвитку агломерацій на всіх рівнях управління є **систематичний збір та аналітичне опрацювання даних про розвиток агломерацій**. Такі дані дозволяють своєчасно ідентифікувати просторові диспропорції, потреби громад та динаміку змін, забезпечать прозорість процесів і сприятимуть ухваленню ефективних рішень. За відсутності належного аналітичного супроводу розвиток агломерацій залишатиметься несистемним, що ускладнить досягнення синергії між громадами.

Систематичний збір, обробка, аналітика та забезпечення публічної доступності даних про економічний розвиток та потенціал агломерацій має відбуватись у межах національної системи моніторингу просторового розвитку з чітким розподілом функцій між рівнями влади. Зокрема, центральним органам виконавчої влади (Міністерство розвитку громад та територій України) доцільно:

– розробити уніфікований підхід до формування базових наборів соціально-економічних індикаторів розвитку агломерацій (наприклад: рівень зайнятості, обсяг інвестицій, динаміка розвитку бізнесу, стан інфраструктури, мобільність населення, інноваційність тощо);

– ініціювати створення та адміністрування національного аналітичного дашборду, який містив би регулярну статистику та аналітичні звіти щодо розвитку агломерацій України, із можливістю доступу для громад, бізнесу, науковців, інвесторів та інших стейкхолдерів;

– інтегрувати дані у національну систему відкритих даних (зокрема платформи Державної служби статистики, регіональних адміністрацій та ін.);

– забезпечити щорічну підготовку та публікацію аналітичної доповіді про стан і динаміку розвитку агломерацій в Україні, що слугуватиме основою для вдосконалення державної регіональної політики та практики просторового планування;

– розвивати партнерства з університетами, аналітичними центрами та міжнародними організаціями для зовнішньої оцінки ефективності реалізованих

заходів, проведення порівняльного аналізу між агломераціями та формування практично орієнтованих рекомендацій.

У зазначеному контексті Департаментам економічної політики у співпраці з Департаментами цифрової трансформації, Департаментами містобудування та архітектури та Департаментами фінансів та статистики (або іншим відповідними профільним структурним підрозділам обласних державних/військових адміністрацій) доцільно:

- створити та регулярно оновлювати регіональні аналітичні платформи (dashboard) з елементами геоінформаційних систем (ГІС) для збору, обробки й візуалізації ключових показників розвитку агломерацій, що діють на відповідній території. У Львівській області, наприклад, сьогодні активно функціонує Аналітичний портал Львівщини, де наявні вкладки «Львівська агломерація» та «Культурна мапа Львівської агломерації». Цей інструмент можна поглибити шляхом інтеграції додаткових тематичних модулів (наприклад, економічна активність, інфраструктурні проекти, мобільність населення, інвестиційна привабливість тощо), а також передбачити можливість зворотного зв'язку для громад і користувачів. Досвід Львівської області може слугувати успішною моделлю для масштабування подібних цифрових рішень в інших регіонах України (з урахуванням місцевих особливостей), що сприятиме підвищенню прозорості, ефективності управління розвитком агломерацій і кращій координації між стейкхолдерами;

- забезпечити інтеграцію таких платформ з національними інструментами моніторингу та включення даних у загальнодержавну інформаційну систему;

- сприяти участі територіальних громад у формуванні локального сегмента платформи (збір первинних даних, зворотний зв'язок тощо);

- використовувати такі платформи для планування регіональної політики розвитку, ухвалення рішень на конкурсній основі, звітування про реалізацію програм підтримки розвитку агломерацій.

в) органам місцевого самоврядування територіальних громад у межах агломерацій:

1. Забезпечити збір, систематизацію та регулярне подання до обласних державних/військових адміністрацій первинних даних щодо демографічних, соціально-економічних та інфраструктурних показників для інтеграції у регіональні аналітичні платформи розвитку агломерацій.

2. Ініціювати та реалізовувати спільні проекти міжмуніципального співробітництва у пріоритетних сферах (транспорт, інженерна та соціальна інфраструктура, економічна кооперація, цифрова трансформація), у тому числі шляхом подання заявок на участь у конкурсних відборах регіональних та державних програм.

3. Забезпечити узгодження власних стратегічних і програмних документів розвитку із стратегічними та планувальними документами агломерації та регіону з метою формування єдиної рамки просторового розвитку.

4. Проводити публічні консультації та інші форми залучення громадськості щодо визначення пріоритетів та підготовки спільних проєктів розвитку агломерацій.

Отже, розвиток агломерацій має стати одним із центральних елементів просторової політики України в умовах воєнного та повоєнного періодів. Формування ефективної системи управління агломераційними процесами вимагає ухвалення рамкового законодавства, створення інституційної архітектури підтримки, запровадження фінансових стимулів для міжмуніципальної кооперації, а також формування єдиного аналітичного середовища. Скоординовані дії центральної та регіональної влади, бізнесу, громад та міжнародних партнерів дадуть змогу розкрити економічний потенціал агломерацій як точок зростання, посилити стійкість громад і забезпечити цілісну просторову трансформацію країни.

7.5. Стратегічне планування розвитку агломерацій в Україні: пріоритети взаємного узгодження інтересів громад, агломерацій і регіонів

Стратегічне планування сьогодні стає все більш важливим інструментом публічного управління в Україні. Протягом останнього десятиліття воно охопило фактично всі щаблі владної ієрархії, поступово вибудовуючись у цілісну систему стратегування просторового та економічного розвитку за загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях.

Водночас ця система поки залишається далекою від свого завершеного вигляду, потребуючи подальших змін у напрямі еволюції та наближення до інституційних стандартів ЄС та інших цивілізованих держав світу. Передусім це стосується узгодження стратегічних інтересів держави, з інтересами її регіонів і територіальних громад з погляду окреслення релевантних орієнтирів їх довгострокового розвитку, а також постановки оперативних цілей і завдань, пов'язаних з реалізацією відповідних стратегій.

Ще одним важливим аспектом впровадження системного підходу в стратегічному плануванні територіального розвитку в Україні є забезпечення принципів цілісності та збалансованості при формуванні стратегій розвитку агломерацій. На жаль, цей аспект стратегування сьогодні значною мірою випадає з поля зору дослідників. З одного боку, така ситуація зумовлена фактичною відсутністю агломерацій в інституційному полі нашої держави, зокрема як об'єкта публічного управління, а з іншого, спричинена браком традицій і

необхідного досвіду органів місцевого самоврядування в налагодженні та розвитку міжмуніципальної співпраці й колаборації одне з одним і з органами регіональної влади. У ширшому сенсі, можна навіть вести мову про наявність в управлінській культурі публічної влади в Україні відчутних прогалин, пов'язаних з її недостатньою спроможністю до забезпечення інтересів усіх учасників міжмуніципального співробітництва на засадах субсидіарності, взаємної поваги одне до одного та готовності до компромісів.

У вітчизняній науковій літературі кожна з окреслених груп чинників описана достатньо ґрунтовно та різнобічно.

Одні дослідники вказують на те, що попри важливу роль проблематики міських агломерацій в теорії місцевого самоврядування, в нашій державі до цього часу так і не з'явилося належного інституційно-правового обґрунтування їх розвитку, відтак наявні можливості для реалізації міськими агломераціями свого потенціалу частково реалізуються лише через об'єднання територіальних громад у формі громадських об'єднань.⁵⁶⁴

Часто навіть звучать думки про те, що в Україні, по суті, відсутня система інституціональної інфраструктури міських агломерацій. Тобто, бракує чіткого визначення самого поняття «агломерація», а також опису критеріїв встановлення меж міських агломерацій. Як наслідок, території таких агломерацій формуються у нас фактично стихійно. Відтак, нагальною потребою стає розробка якісного інституціонального забезпечення агломерацій, яке має розвиватися за основними трьома напрямками: 1) створення законодавчої бази, 2) розвиток інституційного середовища для розроблення і реалізації планів розвитку міських агломерацій; 3) впровадження ефективної моделі управління агломераціями та імплементація сучасних механізмів керівництва ними, включаючи розробку стратегічних планів та їх реалізацію.⁵⁶⁵

Аналогічні ідеї широко представлені в середовищі українських науковців, які працюють у сфері досліджень, пов'язаних зі сферами публічного управління, місцевого самоврядування, стратегування просторового розвитку, регіональної економіки, міжмуніципального співробітництва тощо.

Інституційно-звичаєвий контекст цієї проблеми висвітлений у працях представників українського неінституціоналізму, а також прихильників теорій людського й соціального капіталу, економіки знань і поведінкової економіки.

Наприклад, А. Шлапак і Д. Кузьменко відзначають вагому роль людського капіталу в розвитку агломерацій. На їх думку, цей капітал виступає не лише

⁵⁶⁴ Шустер Б. Перспектива розвитку та функціонування міських агломерацій в Україні. Регіональні студії. 2024. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2024.36.11>.

⁵⁶⁵ Сірик З., Засадний В. Теоретичні засади дослідження агломераційних чинників інвестиційної привабливості громад. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2025. Т. 9. № 1. С. 302-3-09. С. 306. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-1-51>

фактором економічної продуктивності, але є також визначальним чинником управлінської ефективності, зокрема в контексті впливу на інституційне оновлення, соціальну адаптацію та локальний розвиток агломерацій. Що більше, в умовах війни це поняття набуває нового виміру, де ключовими стають не лише економічні, а й соціально-культурні характеристики – здатність до співпраці, навчання, емпатії, солідарності. Не думку авторів, практична реалізація цього потенціалу найяскравіше виявляється у функціонуванні міських агломерацій, які в умовах війни в Україні стали осередками економічної мобілізації, соціальної інтеграції та управлінської гнучкості. Передусім це стосується динаміки трансформаційних процесів, зміни економічної активності в агломераціях під впливом військових викликів, а також визначальної ролі людських ресурсів у цих та пов'язаних із ними процесах.⁵⁶⁶

А. Ревко вказує на те, що людський капітал є регіональною категорією, яка має вирішальне значення при формуванні соціального капіталу, оскільки той формується та реалізується за просторовими ознаками. Особливо важливим є дослідження особливостей впливу людського й соціального капіталу на якісь та ефективність публічного управління в агломераціях у контексті стимулювання розвитку інститутів громадянського суспільства, а також з погляду активізації інституційної співпраці та міжсекторного співробітництва.⁵⁶⁷

Роль людського та соціального капіталу в українських агломераціях зростає і з огляду на їх здатність змінювати етичні стандарти управління, починаючи з відмови місцевої влади від укорінених управлінських стереотипів і владних рудиментів, і закінчуючи впровадженням сучасних комунікаційних технологій в публічному менеджменті агломерацій і застосування демократичних практик управління в органах їх публічної влади.

Потреба в сучасних етичних стандартах управління агломераціями зростає на тлі швидкої модернізації та диверсифікації форм активізації агломераційних процесів, що вимагає нетривіальних підходів до інституціоналізації їх розвитку. Основними викликами, які при цьому слід враховувати, є: низький рівень етичної зрілості інституцій, корупційні ризики, відсутність ефективних механізмів внутрішнього контролю, конфлікти інтересів та обмежена прозорість у прийнятті рішень. У цьому контексті, еволюція етичних стандартів є одним із основних засобів подолання наявних викликів перед владними інституціями, дотичними до процесу створення та функціонування агломерацій. При цьому, вказані етичні стандарти є не лише орієнтиром у діяльності публічних інституцій, вони також виступають стратегічним інструментом формування довіри, лояльності та мотивації в соціальному середовищі. Відтак, завдяки їм в агломерації поступово

⁵⁶⁶ Шлапак А., Кузьменко Д. Розвиток міських агломерацій в умовах дії воєнного стану. Економічний простір. 2025. № 203. С. 263-268. С. 265. DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.203.263-268>.

⁵⁶⁷ Ревко А. Соціальний капітал як детермінанта розвитку громади та соціального підприємництва в умовах сучасних викликів. Економіка та суспільство. 2022. Вип. 43. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-61>.

виникає прозорість і передбачуваність, а всі учасники можуть реалізовувати свої власні економічні інтереси та потенціал розвитку, будучи одночасно включеними в діяльність, спрямовану на досягнення стратегічних цілей агломерації.⁵⁶⁸

Зважаючи на зазначене, слід констатувати, що саме інституційно-правові та ментально-управлінські чинники розвитку агломерацій сьогодні виступають тими системоутворюючими ланками, на які має спиратися весь процес розробки та втілення у життя їх стратегічних планів. Вони також визначають як управлінську логіку всього планувального процесу, так і його організаційну архітектуру, починаючи з аналізування чинної соціально-економічної ситуації в агломерації, й закінчуючи розробкою проєктів рішень, спрямованих на виконання завдань задля досягнення кожної з встановлених оперативних цілей (рис. 7.3).

Зокрема, важливо відзначити важливість поєднання формальних чинників інституціоналізації розвитку агломерацій з неформальною складовою еволюції агломераційних процесів, які найбільш тісно переплітаються на етапі взаємного узгодження та реалізації стратегічних інтересів різних громад, що входять до складу агломерацій. Передусім у цьому контексті варто відзначити поєднання стратегічних інтересів розвитку міських центрів агломерацій з тими інтересами, які є визначальними для навколишніх сільських населених пунктів, а також їхню реалізацію через формування спільного соціального та економічного простору всієї агломерації, як єдиного просторового утворення.

Акцентуючи увагу на основних проблемних ланках в контексті втілення в життя описаної моделі, варто відзначити, що головним обмежуючим чинником є не стільки брак політичної волі до впровадження необхідних нормативно-правових змін, скільки наявність латентних ментально-управлінських бар'єрів, які, з одного боку, гальмують вищезгадані інституційно-правові трансформації у зв'язку з наявним у суб'єктів прийняття відповідних адміністративних рішень конфліктом інтересів, а з іншого, стимулюють опортуністичну поведінку в жителів окремих громад агломерації.

Наприклад, небажання керівників громад чи інших представників місцевих еліт ділитися своїми владними повноваженнями, або ж наявні у них корисливі мотиви, такі як прагнення перерозподіляти частину ресурсів громади на власну користь чи бажання отримати доступ до управління комунальним майном та бюджетними коштами, здатні спричиняти виникнення серйозних перепон на шляху якісного стратегічного планування в агломераціях. Так, зловживання у сферах земельних відносин, надання дозволів на використання лісових та інших природних ресурсів громад, або ж фінансування комунальних підприємств і

⁵⁶⁸ Жарикова К., Олещенко В. Етичні стандарти як чинник розвитку людського капіталу в організаціях Київської агломерації: стратегічна цінність і механізми впровадження. Фінансово-економічний розвиток агломерацій: людський капітал та інституційні вектори сталого розвитку України. Зб. мат. всеукр. наук.-практ. онлайн конф. Київ: Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, 2025. 280 с. С. 21-24. С. 23. Взято з <https://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/12013/document.pdf>.

бюджетних закупівель, можуть значно спотворювати мотиви прийняття тих чи інших управлінських рішень на місцевому рівні, обмежуючи тим самим здатність агломерацій забезпечувати достатню ефективність свого розвитку на основі досягнення синергії партнерства всіх громад, що входять до їх складу.

Стратегування розвитку агломерацій

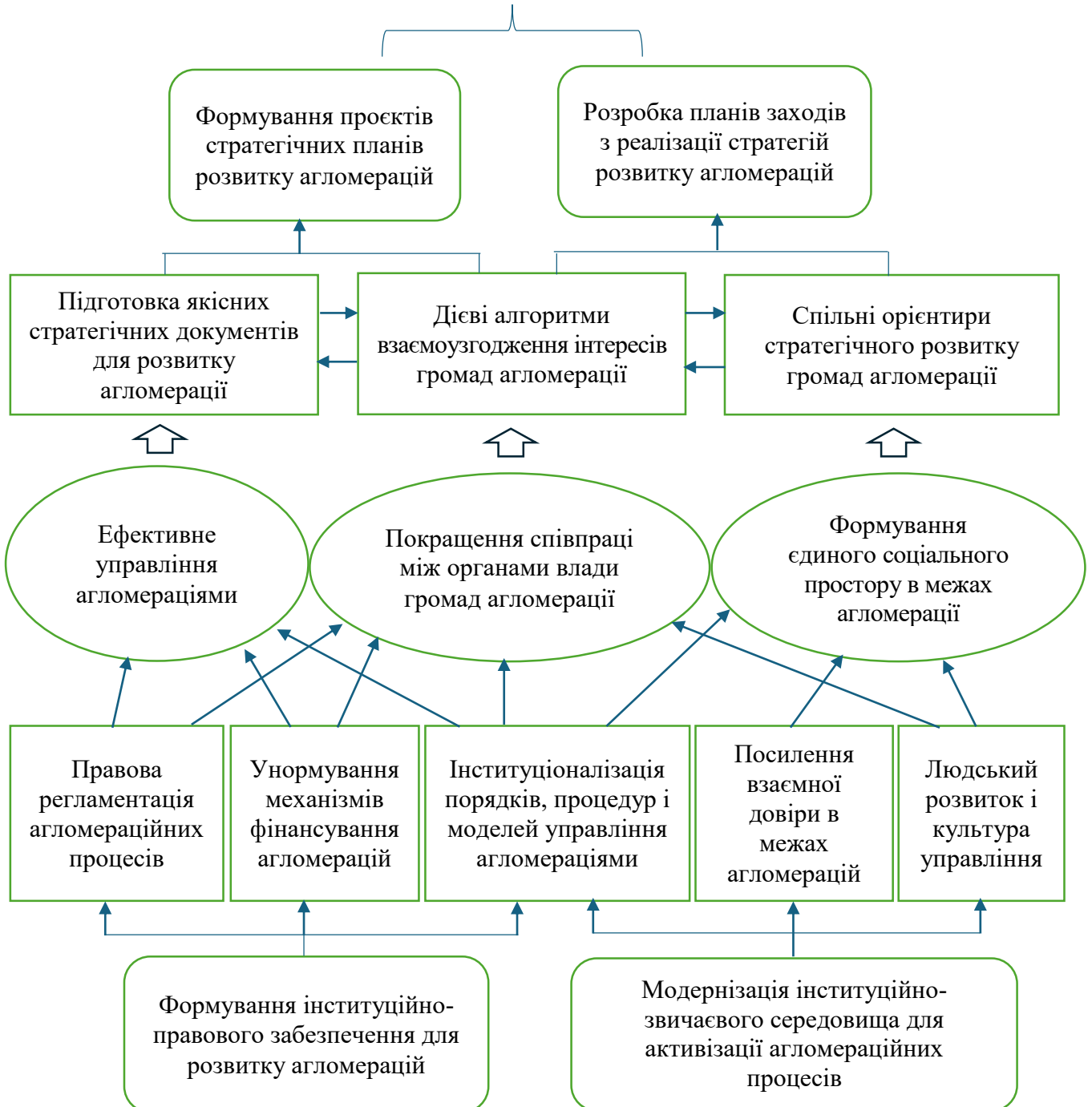

Рис. 7.3. Модель адаптації сучасної системи стратегічного планування в українських агломераціях

*Джерело: складено автором

Фактично, у цьому контексті можна навіть вести мову про небезпеку появи своєрідної інституційної пастки. Її суть полягає в тому, що суб'єктивні корисливі інтереси частини суб'єктів прийняття рішень на місцевому рівні (особливо в сільських громадах агломерації) можуть негативно впливати на ефективність використання її економічних ресурсів, збільшуючи тим самим транзакційні витрати управління та деформуючи механізми стратегічного планування.

Наприклад, у Львівській агломерації, яка географічно налічує 18 громад, до процесу реалізації Стратегії її розвитку, по суті, долучилися лише 12 громад (дві з яких – у 2025 р., тобто через два роки після затвердження Стратегії розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року або на пів дороги до завершення терміну її дії). Це означає, що в стратегічному плануванні розвитку агломерації брало участь ледь більше від половини громад, що формують її сучасний просторово-економічний ландшафт.

Описана ситуація значною мірою спричиняє перетворення стратегічного планування в агломераціях, якщо не на фікцію, то на достатньо умовний процес, де постановка цілей не завжди відповідає реальним проблемам стратегічного розвитку всіх громад-учасниць, а засоби досягнення цих цілей є далекими від оптимальності та не спираються на надійні джерела фінансування (а подекуди навіть блокуються небажанням частини місцевих еліт втілювати їх у життя).

Тобто, агломерування в Україні до цього часу так і не стало невід'ємним атрибутом політики місцевого розвитку та незамінним об'єктом публічного управління, без чого жодні стратегічні плани не мають реального шансу на успіх, а в широкому розумінні – і серйозного соціально-економічного сенсу.

Це відтісняє нашу державу на узбіччя цивілізаційного мейнстріму, в якому роль агломерацій і центрів економічного зростання поступово зростає, а процеси агломерування набувають дедалі більшої ваги, прискорюючись під впливом цифровізації та урбанізації.

Так, протягом усього періоду повоєнної еволюції в Європі, а тепер і у світі, характерною особливістю стало стрімке зростання саме великих міст, які часто розширювались так активно, що створювали великі ареали міського розселення – мегаполіси. Зараз у світі понад 450 міст має населення понад 1 мільйон людей. У десяти найбільших агломераціях планети проживає понад 250 мільйонів людей. Найбільш швидко в наші дні формуються агломерації в Китаї, Індії, інших країнах Азії, передусім острівної, а також в Латинській Америці. В Європі ситуація з розширенням великих міст певним чином стабілізувалась, але й тут можна чітко означити основні урбанізовані території – агломерації різного типу та різної природи утворення.⁵⁶⁹

⁵⁶⁹ Агломерації. Аналітична записка. Частина перша. Інститут громадянського суспільства. 2017. Взято з <https://www.csi.org.ua/publications/aglomeratsiyi-analitychna-zapyska/>.

При цьому цивілізований розвиток агломерацій зазвичай супроводжується гармонійним посиленням їх ролі в економіці держав та регіонів. При цьому, завдяки постійному вдосконаленню механізмів публічного управління та засобів інституційного впливу на розвиток агломерацій, їх функціонування не спричиняє негативних екологічних, демографічних чи фінансових проблем, спираючись на чітку та продуману систему стратегічного планування, яка поєднує інтереси держав, регіонів, субрегіонів та окремих територіальних громад.

Таким чином, сьогодні в Україні розгортання агломераційних процесів має спиратися не лише на надійний інституційний ґрунт і на сприятливу соціально-психологічну атмосферу, воно також потребує сучасних управлінських підходів до розвитку місцевого самоврядування та до налагодження економічної співпраці між громадами, що входять до складу агломерацій. І в першу чергу в цьому ряду слід відзначити здатність місцевої влади забезпечувати довгостроковий розвиток усіх громад агломерації, невід’ємним атрибутом чого є якісне та ефективне стратегічне планування.

Сучасні європейські країни накопичили значний практичний досвід та напрацювали багату інституційну базу для формування дієвих стратегічних планів і якісних стратегій розвитку як на рівні окремих територіальних громад, так і для їх об’єднань, включаючи агломерації. Одним з наріжних стовпів цього досвіду є використання інструментів партисипації. У Білій книзі ЄС, серед інших принципів виділено принцип участі, який стверджує, що якість, релевантність та ефективність політики ЄС залежить від участі широкого кола осіб та організацій на всьому шляху творення політики – від її планування до впровадження. У стратегічних документах ЄС, орієнтованих на стимулювання місцевого розвитку, основний наголос робиться на важливості залучення до співпраці усіх учасників процесу: центральних та місцевих органів влади, національних асоціацій органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, наукових установ, навчальних закладів тощо, з метою посилення системи демократичного самоврядування, розвитку місцевої демократії, покращення якості управління та публічних послуг, що надаються громадянам.⁵⁷⁰

Це означає, що базовим компонентом для впровадження в українських агломераціях якісного стратегічного планування має стати залучення до процесу розробки відповідних стратегічних планів не лише працівників органів місцевого самоврядування громад-учасниць агломерації, але й представників інститутів її громадянського суспільства, експертів, підприємців, а також широкого кола зацікавлених осіб, включаючи регіональну владу. Це дасть змогу збалансувати

⁵⁷⁰ Довженко В., Войтенко А., Плотнікова М. Використання європейського досвіду партисипативного управління в стратегічному плануванні розвитку територіальних громад. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2020. № 12. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.12.33.

інтереси всіх сторін, дотичних до процесу стратегічного планування розвитку агломерацій та забезпечити їх взаємне узгодження.

Європейський досвід показує, що саме таке взаємоузгодження стає запорукою подальшого успішного втілення стратегічних планів у життя на етапі їх практичної реалізації. Адже організаційна структура врядування в сучасних агломераціях країн Європи є значно диференційованою. Кожна країна має свою власну модель управління, що відображає її інституційну, культурну та політичну специфіку. Наприклад, у Німеччині, де діє децентралізована система врядування, агломерації визначаються як асоціації муніципалітетів, де органи місцевої влади співпрацюють задля вирішення спільних завдань. Натомість агломерації в Іспанії мають переважно централізовану модель врядування, де існує єдиний орган, що координує діяльність різних муніципалітетів. У Нідерландах діє гібридна модель управління агломераціями, яка включає централізовані та децентралізовані елементи публічного менеджменту. Але попри унікальність систем організації влади в агломераціях усі вони спираються на взаємоузгодження стратегічних інтересів регіонального, субрегіонального та місцевого рівня.⁵⁷¹

Водночас виникає питання: як в українських агломераціях вибудувати відносини громад (чи муніципалітетів) навколо спільних інтересів? Адже цей виклик кожна країна вирішує по-своєму. Універсальної моделі не існує. В деяких випадках сусідні муніципалітети вливаються у велике місто і стають його частиною, але здебільшого цього не відбувається, а громади налагоджують «горизонтальну» співпрацю на інших інституційних засадах, з різним рівнем формалізації цього процесу. Проте єдине, що завжди залишається незмінним – це сама агломераційна ідея – ідея про культуру співпраці (співпраці окремих громад в рамках агломерації між собою, їх співпраці з органами регіональної влади, співпраці місцевої влади громад з бізнесом та з представниками громадянського суспільства тощо). Власне саме ця культура співпраці і має вирішальне значення для розвитку агломерацій та для ефективного функціонування їх економіки в довгостроковій перспективі. Адже стратегічні цілі розвитку агломерацій досягаються насамперед завдяки формуванню взаємної довіри між усіма учасниками агломераційного процесу, що дозволяє їм взаємодіяти максимально ефективно з найменшими трансакційними витратами.⁵⁷²

При цьому варто наголосити, що процес стратегічного планування в агломераціях, включаючи розробку проєктів стратегічних документів, а також взаємне узгодження стратегічних та оперативних цілей розвитку агломерації, обговорення завдань і проєктів, що лягають в основу відповідних стратегічних

⁵⁷¹ Сучасні тенденції у врядуванні європейськими агломераціями/метрополіями: приклад для України. Децентралізація. Взято з <https://decentralization.ua/news/17269>.

⁵⁷² Кошелюк М. Агломераційна ідея – це ідея про культуру співпраці. Рубрика. Взято з <https://rubryka.com/blog/aglomeratsijna-ideya/>.

рішень, є невід’ємною ланкою процесу формування довіри та культури співпраці в межах агломерації, а відтак – інструментом забезпечення розвитку її економіки на засадах цілісності, збалансованості та сталості.

Дієвим важелем стратегічного планування розвитку агломерацій, здатного враховувати інтереси її громад та узгоджуватися з пріоритетами розвитку регіонів, є реалізація спільних агломераційних проєктів. При цьому вихідним пунктом може стати будь-яка стратегічна ідея, яка вимагає співпраці. Наприклад, перехоплюючі паркінги, логістичні центри чи туристичні дестинації. Реалізувати відповідні ідеї в одному муніципалітеті практично неможливо. І якщо у є добрий стратегічний план і кожен муніципалітет показує, скільки він має грошей на такий проєкт, можна об’єднувати зусилля і навіть спробувати залучити додаткові ресурси в міжнародних організаціях або навіть у державному чи обласному бюджеті. Тобто, часто для започаткування взаємовигідної співпраці та розвитку її «агломераційної культури» потрібен лише тестовий майданчик. При цьому кожен хороший приклад потім можна поширювати на інші проєкти, що мають на меті виконання відповідних завдань, спрямованих на досягнення тих чи інших оперативних цілей розвитку агломерації.⁵⁷³

Таким чином, стратегічне планування розвитку агломерацій в Україні сьогодні проєктується відразу на дві важливі сфери розгортання агломераційних процесів: по-перше, воно окреслює пріоритетні цілі та завдання довгострокового розвитку агломерацій, а по-друге, сприяє посиленню згуртованості різних громад в їх межах, сприяючи тим самим формуванню сучасної культури економічних взаємодій і підвищенню якості соціального капіталу агломерацій.

Зважаючи на це, в нинішніх соціально-економічних умовах стратегічне планування доцільно розглядати не лише як інструмент публічного управління розвитком агломерацій, але також і як ефективний засіб гармонізації соціально-економічних інтересів у їх межах, з усіма відповідними наслідками.

7.6. Підходи до забезпечення взаємоузгодженості стратегічного та просторового планування розвитку агломерацій

Тотальний характер війни кардинально змінив функціональність господарського використання значної частина територій, зумовив оновлення пріоритетів стратегії соціально-економічного розвитку і просторової функціональності в Україні з позиції їх відновлення. Кардинально змінився склад документації з просторового та стратегічного планування на місцевому

⁵⁷³ Кошелюк М. Агломераційна ідея – це ідея про культуру співпраці. Рубрика. Взято з <https://rubryka.com/blog/aglomeratsijna-ideya/>.

рівні, яку за аналогом європейської практики варто узгоджено формувати з позиції фундаментального планувального підходу.

В Україні без оптимізації соціально-економічних процесів у великих містах і міських агломераціях просте зростання чисельності міського населення не супроводжуватиметься достатнім рівнем прискорення соціально-економічного розвитку⁵⁷⁴.

З огляду на інтерактивне позиціонування України як частини Європейського планувального простору істотно актуалізується необхідність налагодження функціонування дієвого механізму синхронізованої розробки та взаємоузгодження стратегічного, програмного та просторового планування на різних рівнях управління саме в контексті забезпечення функціонально-просторової спрямованості сучасних економічних процесів в умовах триваючої війни, а також стійкості моделі просторової організації життєдіяльності держави загалом та агломеративних утворень зокрема.

Відсутність законодавчо закріпленого феномену «агломерація» не дозволяє чітко виокремити повноваження адміністративно-територіальних утворень, зокрема при територіальному плануванні як інструменті просторово-економічної організації території та розміщення елементів агломераційного простору, створенні територіально-економічної єдності при управлінні агломераційним процесом. В Україні дотепер не сформовано нормативно-правового регулювання питань легітимації та функціонування агломерацій, є істотні труднощі у проведенні комплексного аналізу агломераційних процесів через відсутність офіційної статистики щодо сформованих і потенційних агломерацій, а також консенсусного підходу до планування їх розвитку. Ця проблема постає перешкодою реального формування інституційно-правових засад взаємопов'язаної системи планування функціонально-просторового розвитку держави.

Водночас Законом України від 9 липня 2022 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій»⁵⁷⁵ дефініцію «агломерація» не зафіксовано, а до принципів державної регіональної політики додано принцип інтегрованого розвитку – як «поєднання галузевого та територіального підходів для розвитку територіальної громади та/або регіону, що забезпечує соціально-економічний та культурний розвиток територій».

⁵⁷⁴ Їжак О. І. Щодо унормування функціонування міських агломерацій / О. І. Їжак // Київ: НІСД. 2021. 13с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/miski-aglomeratsii1.pdf> (дата звернення: 24.01.2025).

⁵⁷⁵ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій. Закон України від 09 липня 2022 № 2389-IX. // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#Text> (дата звернення: 12.02.2025).

На нашу думку, на законодавчому рівні передусім необхідно визначитись з акцентом на ідентифікації агломерації як реальної адміністративно-територіальної одиниці (територія територіальної громади, адміністративний район) з власною назвою такої агломерації, а не як віртуальному регіональному полюсі зростання. Адже з огляду на реалії військового стану та масштаби руйнувань інфраструктури кожен агломерацію як конкретний просторовий об'єкт регіональної політики може бути віднесено до одного із зазначених функціональних типів територій. Також є хибним зведення сутності сучасної агломерації виключно до окремої форми добровільного міжмуніципального співробітництва територіальних громад.

Таким чином, як реальний геопросторовий об'єкт агломерацію варто виокремлювати як територію об'єднаної територіальної громади, або як сукупність таких територій, зокрема як адміністративно-територіальну одиницю в статусі адміністративного району. З позиції імплементації територіально орієнтованого та безпекового підходів щодо формування згуртованої держави в різних вимірах, зокрема просторовому, саме як реальний геопросторовий об'єкт державної регіональної політики агломерація апріорі постає цілісним інтегрованим об'єктом:

- системи взаємопов'язаних документів стратегічного планування і реалізації державної регіональної політики;
- системи містобудівної документації, документації із землеустрою, інвестиційних програм розвитку населених пунктів і територій;
- системи бюджетного планування.

В сучасних умовах для розв'язання проблеми узгодженості стратегічного та просторового планування, в оновленій Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки ⁵⁷⁶ за напрямом «Інструменти планування та підзвітності у регіональній політиці» оперативної цілі 3.1 «Розвиток інституційної спроможності органів публічної влади з урахування кращих практик ЄС» стратегічної цілі 3 «Розбудова ефективного багаторівневого врядування», з-посеред іншого, передбачено створення скоординованої системи стратегічного, просторового та бюджетного планування регіонального розвитку на національному, регіональному та місцевому рівні.

Необхідно зауважити, що згідно частини четвертої статті 7 Закону України "Про засади державної регіональної політики" ⁵⁷⁷ узгодження документів стратегічного планування і реалізації державної регіональної політики з

⁵⁷⁶ Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 12.02.2025).

⁵⁷⁷ Про засади державної регіональної політики: Закон України від 5 лютого 2015 р. № 156 – VIII // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>. (дата звернення: 15.03.2025).

відповідною містобудівною документацією визначає містобудівну документацію по суті першоосновою стратегічного планування та детермінантом синхронізованої розробки та взаємоузгодження стратегічного, програмного та просторового планування. Дотепер на національному рівні первинним планувальним документом де-юре залишається Генеральна схема планування території України, яка затверджена у 2002 р.⁵⁷⁸ і мала би стати платформою для планувальних документів нижчого рівня та просторовою рамкою для документів стратегічного планування і реалізації державної регіональної політики, але де-факто втратила свою актуальність в умовах невизначеності її оновлення. Тому визнання стратегічної важливості агломерацій в Україні та імплементація їх правосуб'єктності повинно також стати окремою складовою оновлення цієї Генеральної схеми.

Натомість Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель" від 17.05.2020 р. № 711-IX⁵⁷⁹ на місцевому рівні імплементовано концепцію інтегрованого розвитку території територіальної громади (далі - Концепція інтегрованого розвитку), як документ стратегічного планування, який може розроблятися на замовлення органу місцевого самоврядування із залученням місцевих мешканців, суб'єктів господарювання, що зареєстровані та/або здійснюють господарську діяльність на території відповідної територіальної громади або мають намір здійснювати таку діяльність у межах відповідної території, і визначає довгострокові, міждисциплінарні просторові та соціально-економічні пріоритети розвитку території, є вихідними даними для розроблення містобудівної документації на місцевому рівні на принципах сталого розвитку.

Прикметно, що в Україні розробка на рівні територіальної громади Концепції інтегрованого розвитку як документальної основи формування загального бачення і поєднання всіх компонентів планувального процесу, належного забезпечення взаємоузгодженості стратегічного та просторового планування, апріорі визнана необов'язковою. Це істотно дефокусує виокремлення та врахування довгострокових, просторових та соціально-економічних пріоритетів розвитку території, всіх аспектів планування. Також в оновленому Законі України "Про засади державної регіональної політики"⁵⁸⁰ цю концепцію не віднесено до документів стратегічного планування державної

⁵⁷⁸ Про Генеральну схему планування території України: закон України від 7 лютого 2002 р. № N 3059-III // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3059-14#Text>. (дата звернення: 15.03.2025).

⁵⁷⁹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель: закон України від 17.06.2020 р. № 711-IX (із змінами). Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text>. (дата звернення: 03.04.2025).

⁵⁸⁰ Про засади державної регіональної політики: Закон України від 5 лютого 2015 р. № 156 – VIII // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>. (дата звернення: 15.03.2025).

регіональної політики, що з позиції змістовного наповнення на відповідному рівні нівелює можливість врахування всіх сфер життєдіяльності в рамках єдиного планувального процесу.

Так, перша в Україні Стратегія розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року ⁵⁸¹ розроблена та затверджена з ініціативи Львівської обласної військової адміністрації за відсутності як концепції інтегрованого розвитку Львівської територіальної громади, так і комплексного плану розвитку Львівської територіальної громади, а також відсутності зазначених документів в усіх територіальних громадах, які охоплено проєктними межами Львівської агломерації. Водночас стратегічним документом, який визначає зміст та цілі містобудівної політики м. Львова, орієнтованої на інтегрований підхід до питання розвитку міста задля досягнення цілей успішного та сталого розвитку є «Інтегрована концепція розвитку: Львів 2030» ⁵⁸², затверджена 9 липня 2021 р. на засіданні сесії Львівської міської ради. За своїми принципами та цілями зазначений документ закладає основи збалансованого та сталого просторового розвитку міста, декларуючи підходи інтегрованого розвитку, що закріплені у Лейпцизькій хартії сталого розвитку міст та створюючи умови для розвитку кліматично-нейтрального міста Львова та запланованої актуалізації Генерального плану Львова, або розробки нового, який закріпить рішення цієї концепції. Зазначимо, що цей документ, розроблено в рамках німецько-швейцарсько-української співпраці з реалізації Проєкту «Інтегрований розвиток міст в Україні» щодо створення інтегрованих концепцій розвитку шість міст: Чернівці, Вінницю, Житомир, Полтаву, Львів та Київ (Подільський район).

Втім «Інтегрована концепція розвитку: Львів 2030», яка розроблена в міських межах, потребує оновлення та розширення, позаяк в сучасних умовах місто є адміністративним центром Львівської територіальної громади та ядром легітимованої Львівської агломерації. Тому цілком консеквентним є прийняття Львівською міською радою ухвали № 4591 від 28 березня 2024 року на підставі якої робочою групою Львівської міської ради розпочато розробку концепції інтегрованого розвитку Львівської територіальної громади.

Однак важливо враховувати, що згідно чинного Порядку формування Концепції інтегрованого розвитку території територіальної громади ⁵⁸³ в процесі

⁵⁸¹ Стратегія розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року: затверджено розпорядженням начальника Львівської обласної військової адміністрації від 01.12.2023 р. № 1156/0/5-23ВА. ЛОВА, сайт. URL: <https://loda.gov.ua/documents/87308> (дата звернення: 23.02.2025).

⁵⁸² Про затвердження Інтегрованої концепції розвитку: Львів 2030: ухвала 5-тої сесії 8-го скликання Львівської міської ради від 9 липня 2021 р. № 1131 // Львівська міська рада, URL^ [https://www8.city-adm.lviv.ua/inTEAM/Uhvaly.NSF/\(SearchForWeb\)/9C79AF352E47829AC2258718001FC021?OpenDocument](https://www8.city-adm.lviv.ua/inTEAM/Uhvaly.NSF/(SearchForWeb)/9C79AF352E47829AC2258718001FC021?OpenDocument). (дата звернення: 03.04.2025).

⁵⁸³ Про затвердження Порядку формування Концепції інтегрованого розвитку території територіальної громади: наказ Міністерства розвитку громад та територій України від 22 вересня 2022 р. № 172 // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1421-22#Text>. (дата звернення: 08.04.2025).

підготовки такої концепції опрацьовується інформація щодо: державних та регіональних інтересів; інтересів суміжних територіальних громад; громадських інтересів; відомостей щодо чинних та проєктних документів стратегічного планування, містобудівної документації та документації із землеустрою, іншої документації та результатів спеціальних досліджень. Тривалість розрахункового періоду визначається в межах 10-20 років, а за наявності обґрунтування - на більш тривалий період. А реалізація положень Концепції інтегрованого розвитку строк дії якої не обмежується повинна сприяти:

- визначенню пріоритетів розвитку територіальної громади для досягнення цілей та обраного сценарію розвитку територіальної громади;
- посиленню організаційної, матеріальної та фінансової спроможності територіальних громад, органів місцевого самоврядування;
- реалізації принципів місцевого самоврядування, розвитку громадянського суспільства, формуванню та сталому розвитку громадських організацій, територіальних спільнот та соціальних груп;
- публічності процесів планування розвитку територіальної громад та застосування партисипативних практик, зокрема у сферах просторового планування, бюджетної політики, моніторингу соціально-економічних процесів;
- підвищенню якості життя мешканців, розвитку людського капіталу територіальної громади, соціальної інтеграції, інклюзивності громадського простору, забезпеченню рівних можливостей для різних категорій суспільства незалежно від віку, статі та соціального стану;
- зростанню ділової активності та інвестиційної привабливості територій, можливостей використання органами місцевого самоврядування та суб'єктами господарювання сучасних підходів управлінських та технологічних рішень;
- підвищенню правової свідомості та правової культури мешканців у сфері містобудування;
- підвищенню стійкості інфраструктури до змін клімату, техногенних загроз та стихійних лих, рівня громадської безпеки;
- координації планів дій органів місцевого самоврядування при узгодженні містобудівної документації, програм соціально-економічного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, цільових програм з інших питань місцевого самоврядування, місцевих бюджетів.

Формування та реалізацію Концепції інтегрованого розвитку в умовах повномасштабної війни в Україні належить розглядати як інструмент загальнодержавного значення щодо збалансованого формування нових умов для стійкого соціально-економічного розвитку в межах агломерацій, співпраці

громад щодо вирішення проблем життєзабезпечення населення, функціонування національної економіки загалом.

Тому, ми відстоюємо позицію законодавчого унормування обов'язковості розробки Концепції інтегрованого розвитку та її імплементації в переліку документів стратегічного планування державної регіональної політики. Як документ безстрокової дії Концепція інтегрованого розвитку постає першоосновою розробки комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади, стратегії розвитку цієї територіальної громади, а також програм комплексного відновлення територій територіальних громад, що забезпечуватиме взаємоузгодженість цих документів.

Підкреслимо, що вже на даний час згідно абзацу двадцять четвертого частини восьмої статті 16¹ Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності»⁵⁸⁴ положення концепції інтегрованого розвитку території територіальної громади є, зокрема вихідними даними для розроблення комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади. А згідно частини п'ятої статті 15² цього Закону положення затвердженої програми комплексного відновлення території територіальної громади (її частини) є складовими вихідних даних для розроблення та внесення змін до містобудівної документації на місцевому рівні.

Прикметно також, що чинним Порядком формування Концепції інтегрованого розвитку території територіальної громади⁵⁸⁵ обумовлено максимальне врахування всіх відповідних інтересів та аспектів соціально-економічного розвитку територіальної громади, взаємних просторових впливів чинників різних галузей та сфер соціально-економічних процесів, а також ризиків різних рівнів.

Таким чином, спільні інтереси територіальних громад необхідно зафіксувати:

- на рівні територіальної громади – в Концепції інтегрованого розвитку як потенційні об'єкти добровільного міжмуніципального співробітництва;
- на рівні регіону – в регіональній стратегії розвитку як окремий блок завдань регіонального розвитку, зокрема щодо яких відсутній консенсус в співробітництві між територіальними громадами.

Такий підхід по суті є детермінантом забезпечення взаємоузгодженості, просторового, стратегічного та бюджетного планування розвитку агломерацій в

⁵⁸⁴ Про регулювання містобудівної діяльності: закон України від 7 лютого 2011 р. № 3038-VI (із змінами) // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>. (дата звернення: 08.04.2025).

⁵⁸⁵ Про затвердження Порядку формування Концепції інтегрованого розвитку території територіальної громади: наказ Міністерства розвитку громад та територій України від 22 вересня 2022 р. № 172 // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1421-22#Text>. (дата звернення: 08.04.2025).

сучасних умовах, а також адміністративно-територіальних одиниць в межах агломераційного простору.

На нашу думку, доцільно ввести такі зміни в законодавчі акти, зокрема:

– в Законі України "Про засади державної регіональної політики від 5 лютого 2015 р. № 156 – VIII ⁵⁸⁶:

- доповнити частину другу статті 7 цього Закону пунктом 4 такого змісту: *"4) концепції інтегрованого розвитку території територіальної громади."*;

- доповнити частину четверту статті 7 цього Закону абзацом другим такого змісту: *"Положення концепції інтегрованого розвитку території територіальної громади є складовими вихідних даних для розроблення програми комплексного відновлення територій територіальних громади (її частини), комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади, стратегії розвитку територіальної громади."*;

– в Законі України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 7 лютого 2011 р. № 3038-VI ⁵⁸⁷:

- у пункті 5² частини першої статті 1 цього Закону слова "може розроблятися" замінити словом "розробляється";

- в абзаці другому частини другої статті 16¹ та абзаці четвертому частини дев'ятої статті 16¹ цього Закону слова в дужках "(за наявності)" вилучити;

- в абзаці п'ятому частини п'ятнадцятої статті 16¹ цього Закону слова *"якщо не затверджена концепція інтегрованого розвитку території територіальної громади"* вилучити;

– в «Порядку розроблення, оновлення, внесення змін та затвердження містобудівної документації», затвердженому постановою Кабінету Міністрів України № 926 від 1 вересня 2021 р. ⁵⁸⁸:

- у пункті 13 цього Порядку дужки і слова "(за наявності)" вилучити;

- частину першу підпункту 12 пункту 42 цього Порядку викласти в такій редакції: *"для комплексного плану - формування завдання на основі затвердженої концепції інтегрованого розвитку та/або програми комплексного відновлення території територіальної громади, що передбачає виконання таких заходів:"*;

- в абзаці дев'ятому частини третьої підпункту 16 пункту 42 цього Порядку слова *"а у разі їх відсутності - протокол стратегічної сесії з*

⁵⁸⁶ Про засади державної регіональної політики: Закон України від 5 лютого 2015 р. № 156 – VIII // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>. (дата звернення: 15.03.2025).

⁵⁸⁷ Про регулювання містобудівної діяльності: закон України від 7 лютого 2011 р. № 3038-VI (із змінами) // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>. (дата звернення: 08.04.2025).

⁵⁸⁸ Про затвердження Порядку розроблення, оновлення, внесення змін та затвердження містобудівної документації: постанова Кабінету Міністрів України від 1 вересня 2021 р. № 926 (із змінами) // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/926-2021-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 03.04.2025).

формування завдання на розроблення проекту містобудівної документації відповідно до підпункту 12 пункту 42 цього Порядку" вилучити;

- в абзаці тринадцятому частини третьої підпункту 16 пункту 42 цього Порядку слова "(за наявності)" вилучити.

- в «Порядку розроблення, проведення громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них», затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 14 жовтня 2022 р. № 1159.⁵⁸⁹:

- абзац другий частини першої пункту 16 цього Порядку викласти в такій редакції: *"інтересів суміжних областей, спільних інтересів територіальних громад, інтересів суміжних територіальних громад території яких входять до складу відповідної області, - шляхом здійснення запитів до відповідних облдержадміністрацій, виконавчих органів сільських, селищних, міських рад."*;

- частину другу пункту 18 цього Порядку викласти в такій редакції: *"Під час розроблення проекту програми комплексного відновлення області враховуються отримані вихідні дані, відомості відповідних кадастрів і реєстрів, інформаційних систем, відомості щодо державних інтересів, інтересів суміжних областей, спільних інтересів територіальних громад, інтересів суміжних територіальних громад території яких входять до складу відповідної області, а також пропозиції громадськості до проекту такої програми за результатами їх розгляду робочою групою за участю розробника (отриманих як після оприлюднення рішення щодо розроблення програми, так і після оприлюднення проекту програми)."*;

- частину першу пункту 25 цього Порядку викласти в такій редакції: *"Виконавчий орган сільської, селищної, міської ради, який розробляє програму комплексного відновлення території територіальної громади (її частини), забезпечує врахування державних інтересів, інтересів суміжних областей, спільних інтересів територіальних громад, інтересів суміжних територіальних громад території яких входять до складу відповідної області шляхом здійснення запитів до облдержадміністрації, виконавчих органів сільських, селищних, міських рад суміжних територій територіальних громад та розгляду отриманої інформації під час розроблення відповідної програми."*

- частину другу пункту 27 цього Порядку викласти в такій редакції: *"Під час розроблення проекту програми комплексного відновлення території територіальної громади (її частини) враховуються отримані вихідні дані,*

⁵⁸⁹ Про затвердження Порядку розроблення, проведення громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них: постанова Кабінету Міністрів України від 14 жовтня 2022 р. № 1159 // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1159-2022-%D0%BF#n10>. (дата звернення: 03.04.2025).

відомості відповідних кадастрів і реєстрів, інформаційних систем, відомості щодо державних інтересів, інтересів суміжних областей, спільних інтересів територіальних громад, інтересів суміжних територіальних громад території яких входять до складу відповідної області, а також пропозиції громадськості до проекту такої програми за результатами їх розгляду робочою групою за участю розробника (отриманих як після оприлюднення рішення щодо розроблення програми, так і після оприлюднення проекту програми).";

■ частину другу пункту 28 цього Порядку викласти в такій редакції:
"Разом з проектом програми комплексного відновлення території територіальної громади (її частини) до уповноваженого органу містобудування та архітектури облдержадміністрації надаються копії відповідей на запити щодо врахування державних інтересів, інтересів суміжних областей, спільних інтересів територіальних громад, інтересів суміжних територіальних громад території яких входять до складу відповідної області, а також інформація щодо врахування пропозицій громадськості, отриманих під час розроблення проекту програми."

– оновити зміст «Порядку формування Концепції інтегрованого розвитку території територіальної громади», затвердженого наказом Міністерства розвитку громад та територій України від 22 вересня 2022 р. № 172⁵⁹⁰ з врахуванням пропонованих змін до означених актів законодавства України.

Отже, сучасні динамічні зміни системи планування просторово-територіально-орієнтованого розвитку на рівні територіальних громад апріорі посвідчують необхідність системних зрушень у сфері просторового розвитку на районному, регіональному та національному рівнях, а також інтегрованого поєднання просторового та соціально-економічного планування загалом.

Реалії воєнного стану фокусують потребу актуалізації та врахування на відповідних рівнях врядування державних інтересів, інтересів суміжних областей, спільних інтересів територіальних громад, інтересів суміжних територіальних громад території яких входять до складу відповідної області в ієрархічно-інтегрованих документах просторового, соціально-економічного та бюджетного планування.

В нинішніх умовах агломерація є реальним геопросторовим об'єктом, а тому її варто виокремлювати як територію об'єднаної територіальної громади, або як сукупність таких територій, зокрема як адміністративно-територіальну одиницю в статусі адміністративного району. Реалізацію Концепції інтегрованого розвитку територіальної громади варто розглядати як інструмент

⁵⁹⁰ Про затвердження Порядку формування Концепції інтегрованого розвитку території територіальної громади: наказ Міністерства розвитку громад та територій України від 22 вересня 2022 р. № 172 // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1421-22#Text>. (дата звернення: 08.04.2025).

загальнодержавного значення щодо збалансованого формування нових умов для стійкого соціально-економічного розвитку в межах агломерацій, співпраці громад щодо вирішення проблем життєзабезпечення населення, функціонування національної економіки.

Імплементация пропонує змін щодо законодавчого унормування обов'язковості розробки Концепції інтегрованого розвитку та її імплементції в переліку документів стратегічного планування державної регіональної політики забезпечить взаємоузгодженість та взаємозв'язність стратегічного, просторового та бюджетного планування розвитку агломерацій як на рівні територіальної громади, а відтак і в межах окремої адміністративно-територіальної одиниці – адміністративного району, регіону. Визнання стратегічної важливості агломерацій в Україні та імплементация їх правосуб'єктності повинно також стати окремою складовою оновлення Генеральної схеми планування території України. В разі легітимації нової Генеральної схеми планування території України; появи нових державних інтересів, інтересів суміжних областей, спільних інтересів територіальних громад, інтересів суміжних територіальних громад території яких входять до складу відповідної області чи необхідності врахування інших викликів важливо систематично забезпечувати актуалізацію Концепції інтегрованого розвитку як релевантної основи послідовного взаємоузгодженого просторового, стратегічного та бюджетного планування на відповідному етапі розвитку території.

7.7. Інструментарій узгодження стратегічного та просторового планування розвитку агломерацій на різних рівнях управління

Результати проведеного аналізу свідчать, що ефективність розвитку агломерацій значною мірою залежить не лише від наявності стратегічних пріоритетів чи просторових рішень, а й від здатності забезпечити їх узгоджену реалізацію в межах єдиної системи управління територіальним розвитком. В умовах децентралізації, повоєнного відновлення та переходу до функціонально орієнтованої моделі державної регіональної політики особливого значення набуває формування інструментарію, який забезпечує координацію рішень між різними рівнями управління та учасниками розвитку території.

Попри наявність в Україні розгалуженої системи документів стратегічного, просторового, бюджетного та інвестиційного планування, їх практична взаємодія залишається недостатньо ефективною. Основні проблеми пов'язані не стільки з відсутністю відповідних інструментів, скільки з їхньою інституційною та функціональною неузгодженістю між державним, регіональним, агломераційним і місцевим рівнями управління. У результаті

стратегічні пріоритети не завжди отримують належне просторове відображення, а просторові рішення, відповідно, не завжди забезпечуються необхідними фінансовими та інвестиційними механізмами реалізації. Особливо гостро ці проблеми проявляються в агломераціях, які фактично функціонують як єдині просторово-економічні системи, однак залишаються поділеними між кількома територіальними громадами та адміністративно-територіальними одиницями.

Чинна система планування територіального розвитку в Україні формально структурована за державним, регіональним і місцевим рівнями. Натомість агломераційний рівень у ній юридично не закріплений і фактично відсутній. На кожному з рівнів паралельно функціонують стратегічний і просторовий контури планування, які відображають відповідно пріоритети соціально-економічного розвитку та просторові механізми їх реалізації. Систематизацію основних інструментів стратегічного та просторового планування за рівнями управління наведено в табл. 7.4.

Важливо зазначити, що наведені два контури планування мають різних розпорядників, різні горизонти й різну юридичну природу. Стратегічні документи ухвалюються представницькими органами та орієнтовані на середньостроковий горизонт, тоді як містобудівна документація має значно триваліший цикл оновлення й безпосередньо породжує правові наслідки для землекористування та забудови. За відсутності спільного «містка» між цими контурами навіть якісна стратегія залишається без просторового втілення, а просторове рішення – без стратегічного обґрунтування.

Таблиця 7.4

Наявний інструментарій узгодження стратегічного та
просторового планування розвитку агломерацій за рівнями управління

Рівень управління	Стратегічне планування	Просторове планування
Державний	- Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 рр. (ред. КМУ № 940 від 13.08.2024) <i>(обов'язковий)</i> - План заходів з реалізації ДСРР <i>(обов'язковий)</i> - Галузеві (секторальні) стратегії та програми (транспорт, енергетика, охорона здоров'я тощо) <i>(обов'язковий)</i> - План відновлення та розвитку регіонів (до 31.12.2027) – КМУ № 731 від 18.07.2023 <i>(документ воєнного/відновлювального циклу)</i>	- Генеральна схема планування території України (Закон від 07.02.2002 № 3059-III; чинна, але фактично застаріла – нова не затверджена) <i>(обов'язковий)</i> - Схеми планування окремих частин території України <i>(обов'язковий)</i> - Нормативна рамка містобудування та геопросторових даних (Закони «Про регулювання містобудівної діяльності», «Про НІГД») <i>(обов'язковий)</i>

**Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни
та повоєнного відновлення України**

Регіональний	● Регіональні стратегії розвитку <i>(обов'язковий)</i> ● Плани заходів з реалізації регіональних стратегій <i>(обов'язковий)</i> ● Програми економічного і соціального розвитку областей <i>(обов'язковий)</i> ● Регіональний план відновлення та розвитку (до 31.12.2027) – КМУ № 731; лише для регіонів з визначеними територіями відновлення <i>(документ воєнного/відновлювального циклу)</i>	● Схеми планування територій областей <i>(обов'язковий)</i> ● Програма комплексного відновлення області (ст. 15-1 Закону «Про регулювання містобудівної діяльності»); аналітично-просторовий документ; розробляється за рішенням ОДА – не є обов'язковою <i>(документ воєнного/відновлювального циклу)</i>
Агломераційний / міжмуніципальний	● Угоди про співробітництво ТГ (Закон № 1508-VII «Про співробітництво ТГ») <i>(єдина правова основа)</i> ● Спільні проєкти та спільне фінансування в рамках угод про співробітництво <i>(практика)</i> ● Стратегія розвитку агломерації <i>(необов'язковий)</i>; агломерація не є суб'єктом планування	жодного обов'язкового просторового документа агломераційного рівня не передбачено чинним законодавством
Рівень територіальних громад	● Стратегія розвитку ТГ <i>(обов'язковий)</i> – Закон «Про засади державної регіональної політики»; основа для бюджетного планування ● Програми економічного і соціального розвитку ТГ <i>(обов'язковий)</i> ● Секторальні програми розвитку (освіта, охорона здоров'я, ЖКГ тощо) <i>(обов'язковий)</i> ● Концепція інтегрованого розвитку ТГ (не обов'язковий) – Наказ Мінрозвитку № 172 від 22.09.2022; вихідні дані для містобудівної документації; розробляється на замовлення ОМС ● План відновлення та розвитку ТГ (до 31.12.2027) – КМУ № 731; лише для ТГ, визначених як території відновлення <i>(документ воєнного/відновлювального циклу)</i> ● Програма комплексного відновлення ТГ – Закон «Про регулювання містобудівної діяльності», ст. 15-2; аналітично-просторовий документ для постраждалих громад <i>(документ воєнного/відновлювального циклу)</i>	● Комплексний план просторового розвитку ТГ <i>(обов'язковий з 01.01.2025)</i> – Закон № 711-IX від 17.06.2020; поєднує містобудівну документацію та документацію із землеустрою ● Генеральні плани населених пунктів <i>(обов'язковий)</i> – зберігають чинність; після 01.01.2025 зміни вносяться лише з приведенням у відповідність до КП ПРТ ● Детальні плани територій (ДПТ) <i>(обов'язковий)</i> ● Землевпорядна документація <i>(обов'язковий)</i>

*Джерело: складено авторами

До цих двох контурів необхідно додати третій – бюджетний. Він представлений середньостроковими бюджетними прогнозами, програмами соціально-економічного розвитку з відповідним кошторисним забезпеченням та інвестиційними програмами розвитку комунальної інфраструктури. Його розрив зі стратегічним і просторовим контурами є не менш значущим: стратегічні пріоритети і просторові рішення нерідко не забезпечені жодним бюджетним інструментом, а бюджетне фінансування, навпаки, здійснюється поза зв'язком із просторовими рішеннями і стратегічними цілями. Саме тому узгодження цих трьох контурів є базовою умовою ефективного агломераційного планування, а не лише методичним удосконаленням. Додаткове ускладнення створює необов'язковий статус концепції інтегрованого розвитку території громади, яка за задумом мала б поєднувати довгострокові, просторові та соціально-економічні пріоритети, проте в чинній системі не віднесена до документів стратегічного планування державної регіональної політики.

На *державному рівні* стратегічний контур представлений насамперед Державною стратегією регіонального розвитку на 2021–2027 роки, яка містить ціль поширення позитивного впливу регіональних полюсів зростання (міських агломерацій і великих міст) задля зменшення диспропорцій розвитку, а також передбачає створення скоординованої системи стратегічного, просторового та бюджетного планування. Просторовий контур формують Генеральна схема планування території України та схеми планування окремих частин території України. Принциповим є те, що згідно з частиною четвертою статті 7 Закону України «Про засади державної регіональної політики» містобудівна документація фактично визначена першоосновою стратегічного планування. Водночас державний рівень не оперує поняттям агломерації як самостійним об'єктом просторового планування. Генеральна схема планування території України, затверджена Законом України від 07.02.2002 № 3059-III⁵⁹¹, формувалася в принципово інших соціально-економічних та адміністративно-територіальних умовах. Після завершення реформи децентралізації 2020 р., формування нової системи територіальних громад, суттєвих міграційних змін, спричинених війною, трансформації транспортно-логістичних коридорів та зміни просторової організації економіки її планувальні рішення значною мірою втратили актуальність. Оновлення Генеральної схеми має стати одним із ключових інструментів формування сучасної системи просторового планування держави, орієнтованої на розвиток функціональних регіонів і міських агломерацій та інтеграцію України до європейського просторового планувального простору⁵⁹². Принципово важливо, що оновлення Генеральної

⁵⁹¹ Закон України від 07.02.2002 №3059-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3059-14>

⁵⁹² Палеха Ю.М. Нова редакція Генеральної схеми планування території України – стратегія інтеграції України у європейський простір // Український географічний журнал. 2020. № 1. С. 7–15

схеми має здійснюватися одразу в цифровому форматі – це не технічна вимога, а функціональна необхідність в умовах відновлення. Саме у цифровому середовищі стає можливою динамічна прив'язка рішень відбудови до просторової рамки держави, координація розміщення повернутого та нового житла, виробничих потужностей і логістики з урахуванням міграційних змін. Водночас цифрова Генеральна схема має стати верхнім рівнем ієрархії, до якого прив'язуватимуться концепції інтегрованого розвитку громад – документи, що відповідно до підходів політики згуртованості ЄС мають поєднувати довгострокові просторові, соціально-економічні та інфраструктурні пріоритети в єдиній логіці розвитку функціональної території.

Слабкість державного рівня полягає не у відсутності документів, а в їх недостатній взаємоузгодженості та застарілості просторової основи. Схеми планування окремих частин території України розробляються вибірково й не охоплюють усіх агломераційних ареалів, секторальні стратегії (транспортна, енергетична, екологічна) не інтегровані в єдину просторову логіку, а система агломераційних даних, моніторингу та геопросторової взаємодії залишається нерозвиненою. У результаті навіть закладена в стратегічних документах ідея полюсів зростання не забезпечується належними інструментами просторової реалізації: державні пріоритети не трансформуються у спільну просторову рамку, яка б слугувала орієнтиром для регіонального та місцевого планування.

На **регіональному рівні** інструментарій є найбільш розвиненим: регіональні стратегії розвитку, плани заходів з їх реалізації та програми соціально-економічного розвитку областей утворюють стратегічний контур, а схеми планування територій областей – просторовий. До них додаються регіональні плани відновлення та програми комплексного відновлення області. Водночас саме на цьому рівні найгостріше проявляється галузева фрагментація: транспорт, житло, економіка, екологія, соціальна інфраструктура, відновлення та безпека плануються як окремі сектори, а не як взаємопов'язані елементи розвитку агломерацій.

Додатковим джерелом неузгодженості є подвійний статус програм комплексного відновлення території: визначаючи просторові, містобудівні та соціально-економічні пріоритети, вони не є містобудівною документацією, а отже, формально не зобов'язують до відповідних змін у схемах планування та комплексних планах. Регіональні стратегії у більшості випадків не містять достатньо деталізованого агломераційного виміру. Унаслідок цього регіон, маючи найповніший набір документів, не виконує своєї ключової у запропонованій моделі функції – пріоритезації та просторової прив'язки агломераційних рішень.

Агломераційний (міжмуніципальний) рівень є найменш сформованим. Наявні інструменти мають точковий, ініціативний характер: стратегія розвитку

агломерації (поки що лише в окремих випадках, як-от Стратегія розвитку Львівської агломерації на період до 2027 року), угоди про співробітництво територіальних громад, спільні проєкти та спільне фінансування на основі Закону України «Про співробітництво територіальних громад». Просторовий контур цього рівня в чинній системі фактично відсутній. Адже схема просторового розвитку агломерації, агломераційна ГІС-база, функціональне зонування та транспортно-інфраструктурний каркас наразі є радше потенційними, ніж унормованими інструментами.

Рівень територіальних громад після реформи місцевого самоврядування став основним фокусом просторового планування. Стратегічний контур утворюють стратегії розвитку громад, програми соціально-економічного розвитку та концепції інтегрованого розвитку території, а просторовий – комплексні плани просторового розвитку територій громад, генеральні плани населених пунктів і детальні плани територій. Проте громади планують здебільшого в межах власної адміністративної території, тоді як їхній розвиток об’єктивно залежить від ширших агломераційних зв’язків, а комплексні плани сусідніх громад не завжди координуються між собою.

Наведена архітектура інструментарію має й виразне емпіричне підтвердження. Українські агломерації перебувають на різних етапах інституціоналізації: поряд із Київською (Асоціація ОМС «Київська агломерація», заснована у жовтні 2019 р., нині об’єднує понад 20 громад столичного регіону, голова – міський голова Києва) та Львівською (Асоціація ОМС, з квітня 2024 р., 12 громад, площа 3 597 км², ~1,05 млн осіб) – в науковий і управлінський обіг увійшли також Одеська та Івано-Франківська, а низка областей у межах актуалізації регіональних стратегій уже означила завдання щодо розвитку агломерацій. Водночас показовим є приклад Львівської агломерації, стратегію якої затверджено за відсутності концепцій інтегрованого розвитку та комплексних планів у більшості громад, охоплених її проєктними межами, а до самої Асоціації ОМС «Львівська агломерація», заснованої у квітні 2024 р. з 10 громад, станом на серпень 2025 р. увійшли 12 з 18 громад стратегічного охоплення. Подібна асиметрія (наявність стратегічного контуру за слабкого або відсутнього просторового) є типовою й безпосередньо вказує на «вузькі місця» узгодження, що аналізуються нижче.

Загалом національна практика свідчить про відсутність сформованого консенсусного підходу до планування розвитку агломерацій. Попри поступове поширення агломераційної тематики у стратегічних документах різних рівнів, інтереси міста-ядра, приміських громад та регіональних органів влади нерідко розглядаються відокремлено. У результаті агломерації залишаються радше простором ситуативної міжмуніципальної взаємодії, ніж повноцінним об’єктом узгодженого стратегічного, просторового та інвестиційного планування.

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

Розриви між стратегічним і просторовим контуром та причини неповного узгодження. Зіставлення стратегічного та просторового контурів на кожному рівні управління дає змогу локалізувати наявні розриви, тобто місця, де ціль розвитку не отримує просторового втілення або де просторове рішення не спирається на стратегічний пріоритет. Їх систематизовано в табл. 7.5.

Таблиця 7.5

Розриви стратегічного та просторового планування розвитку агломерацій за рівнями управління

Рівень управління	Характер наявного розриву
Державний	Відсутній правовий статус агломерацій та єдина методика встановлення їх меж; документи державного рівня не містять агломерації як самостійного об'єкта планування; Генеральна схема планування території України не оновлювалася з 2002 р. і не відповідає сучасній системі розселення та адміністративно-територіальному устрою; відсутній єдиний стандарт агломераційних даних і система моніторингу; секторальні політики (транспорт, житло, економіка) не узгоджені між собою в просторовому вимірі.
Регіональний	Регіональні стратегії розвитку не містять агломераційного виміру та просторової прив'язки пріоритетів; схеми планування територій областей розробляються без координації з стратегічними документами; секторальні програми (транспорт, житло, економіка, екологія, відновлення) формуються поза просторовою прив'язкою до функціональних агломераційних зон; відсутній спеціалізований механізм пріоритезації та відбору міжмуніципальних проєктів агломераційного масштабу.
Агломераційний / міжмуніципальний	Рівень юридично не існує як самостійна планувальна ланка: стратегія розвитку агломерації та схема її просторового розвитку не передбачені як обов'язкові документи; відсутній нормативно закріплений постійний орган міжмуніципальної координації, обов'язковий для всіх агломерацій, паспорт агломерації, єдина ГІС-база та система індикаторів моніторингу; відсутні спеціалізовані фінансові інструменти підтримки проєктів агломераційного масштабу – наявні механізми (угоди про співробітництво ТГ) не забезпечують системного планування та стабільного фінансування спільних пріоритетів.
Рівень територіальних громад	Громади планують розвиток здебільшого у власних адміністративних межах без урахування функціональних зв'язків із сусідніми громадами; комплексні плани просторового розвитку, генплани та детальний план територій розробляються без координації з суміжними документами; приміська забудова зростає без узгодження з транспортною системою, інженерними мережами та соціальною інфраструктурою агломерації; відсутня спільна інформаційна основа для міжмуніципального планування.

**Джерело: побудовано авторами*

Узагальнення зафіксованих розривів дає змогу звести наявні часткові проблеми узгодження до п'яти системних причин, кожна з яких має власну природу й вимагає окремого типу інструментів.

1. Вертикальна неузгодженість документів. Стратегічні цілі вищого рівня не завжди транслуються в просторові рішення нижчих рівнів, а просторові рішення громад не агрегуються у зведену картину агломерації. Розрив між стратегічним і просторовим плануванням означає, що стратегії визначають цілі розвитку, але вони не переходять у конкретні рішення щодо землекористування, забудови, транспорту та інфраструктури.

Поглиблює цей розрив застарілість верхньої просторової рамки: Генеральна схема планування території України, що мала б бути платформою для документів нижчого рівня, фактично втратила актуальність. Унаслідок цього вертикаль позбавлена спільної просторової основи, до якої прив'язувалися б рішення регіонів і громад, а секторальні політики розвитку територій не інтегровані в єдину агломераційну просторову логіку. У підсумку кожен рівень планує у власній системі координат, що унеможлиблює наскрізне узгодження.

2. Горизонтальна неузгодженість просторового і стратегічного планування розвитку громад. Адміністративні межі не відповідають функціональним зв'язкам: люди живуть, працюють, навчаються й користуються послугами в різних громадах, тоді як планування залишається в межах окремої громади. Комплексні плани сусідніх громад розробляються автономно, тому рішення щодо житла, доріг, промислових зон чи інженерних мереж можуть суперечити одне одному й створювати негативні просторові ефекти для всієї агломерації.

Брак сталої платформи горизонтального узгодження має й соціально-економічний вимір. За відсутності спільних правил приміська забудова розширюється швидше, ніж розвивається транспорт, інженерні мережі та соціальні послуги, а місто-ядро й периферія поступово розходяться в траєкторіях розвитку. Як було наведено у попередніх параграфах монографії, з'являється місце для інституційних пасток, насамперед «пастки дивергенції», коли центр нарощує потенціал за рахунок переливу ресурсів, а периферія перетворюється на пасивну зону, що загалом підвищує трансакційні витрати агломерування.

3. Документально-планувальна прогалина на агломераційному рівні. Комплексні плани громад і генеральні плани не замінюють спільної просторової схеми для всієї агломерації, а стратегія агломерації за відсутності схеми просторового розвитку лишається декларацією без просторової прив'язки. Бракує також документа, який би фіксував межі функціональної зони, ядро, приміські громади, спільні інфраструктурні проекти та екологічний каркас.

Основною прогалиною є відсутність єдиної методики виокремлення агломерацій на основі маятникової міграції, транспортної доступності, ринку праці та користування послугами. У країнах ЄС та ОЕСР функціональні міські території (Functional Urban Areas, FUA) визначаються як міста разом із зонами маятникової міграції, що формують єдиний ринок праці та систему повсякденних зв'язків⁵⁹³. Методика OECD та Європейської Комісії базується насамперед на щільності населення та інтенсивності трудових поїздок, що дозволяє формувати функціональні межі територій незалежно від адміністративних кордонів.

Без формалізованих меж функціональної території неможливо коректно визначити ні склад учасників узгодження, ні предмет спільних рішень, тому навіть наявні інструменти співробітництва застосовуються фрагментарно й не складаються в цілісну планувальну ланку.

4. *Фінансова відокремленість.* Фінансування не прив'язане до агломераційних пріоритетів: проекти фінансуються як локальні ініціативи окремих громад, а не як частина спільної агломераційної стратегії. Водночас дороги, громадський транспорт, водопостачання, поводження з відходами, лікарні та школи можуть обслуговувати кілька громад, але утримуються здебільшого окремо, без механізму спільного фінансування.

Фінансова відокремленість підживлює ще одну деструктивну модель поведінки – надмірні сподівання на зовнішні грантові ресурси як єдине джерело розв'язання агломераційних проблем. За відсутності власного фінансового інструмента агломерації спільні капіталомісткі об'єкти або не реалізуються, або реалізуються з відставанням, що знецінює стратегічні цілі ще на стадії їх просторового втілення.

5. *Інформаційно-аналітичний дефіцит.* Бракує якісних даних про переміщення населення, інфраструктурне навантаження, житло, землю, послуги та ризики; відсутня єдина ГІС-база агломерації й система моніторингу з узгодженим набором індикаторів. Додатковим обмеженням є те, що відомості про межі лише незначної частки територіальних громад внесено до Державного земельного кадастру, що ускладнює актуалізацію містобудівної документації та обґрунтоване стратегування на новий період.

Проблема інформаційного забезпечення має системний характер і виходить за межі суто агломераційного планування. Відсутність Закону України «Про місцеву статистику» суттєво обмежує можливості формування якісної інформаційної бази для територіально орієнтованої державної регіональної політики. Унаслідок цього при виокремленні функціональних типів територій

⁵⁹³ OECD. Definition of Functional Urban Areas (FUA). OECD. 2024. URL: <https://www.oecd.org/en/data/datasets/oecd-definition-of-cities-and-functional-urban-areas.html>; European Commission. Territorial Agenda 2030. A future for all places. Luxembourg, 2020.

відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України №1493 використовується обмежений перелік показників, який не повною мірою відповідає сучасним європейським підходам до оцінювання територіального розвитку. Це ускладнює застосування таргетованого підходу до визначення територій, що потребують першочергової державної підтримки, а також знижує обґрунтованість подальшої розробки цільових програм регіонального розвитку та механізмів підтримки функціональних міських територій, зокрема агломерацій.

Згідно з даними щодо цифровізації кадастрової системи⁵⁹⁴, протягом 2025 року до кадастру було внесено межі лише 90 територіальних громад та 446 адміністративно-територіальних одиниць, що свідчить про збереження значного обсягу неврегульованих просторових даних та необхідність прискорення кадастрової інвентаризації. Через це гальмується розроблення в електронному форматі комплексних планів просторового розвитку, а будь-яка спроба узгодити стратегічне, просторове та бюджетне планування на новий стратегічний період наражається на брак легітимної картографічної основи. Інформаційний дефіцит є не периферійною, а однією з базових причин неузгодженості стратегічного, просторового, бюджетного та інвестиційного планування. Відсутність актуальних даних про межі територіальних громад, землекористування, населення та функціональні зв'язки між територіями ускладнює підготовку документів нового стратегічного циклу на 2028–2034 роки, стримує оновлення генеральних планів населених пунктів, комплексних планів просторового розвитку територіальних громад і схем планування територій регіонального рівня. Тобто під блокуванням опиняються одночасно всі три ключові рівні містобудівної документації: (1) генеральні плани населених пунктів – базовий документ просторового розвитку на рівні міста чи села; (2) комплексні плани просторового розвитку територій громад – документ, що визначає землекористування, зонування і розміщення інфраструктури на рівні ТГ; (3) схеми планування територій на регіональному рівні – документ, що мав би служити просторовою рамкою для узгодження рішень громад у межах регіону та агломерації. Паралельне блокування всіх трьох рівнів унеможливорює будь-яке системне просторове планування знизу догори і є прямою загрозою якості рішень у стратегічному циклі 2028–2034 років. За цих умов актуалізація Генеральної схеми планування території України у цифровому форматі, розвиток містобудівного кадастру та впровадження сучасної системи місцевої статистики мають розглядатися не лише як передумова якісного планування, а й

⁵⁹⁴ Цифровізація українських земель: як оновився Державний кадастр за 2025 рік. ULAND. https://uland.ua/cifrovizaciya-ukrayinskix-zemel-yak-onovivsya-derzavnii-kadastr-za-2025-rik?utm_source=chatgpt.com

як складова забезпечення економічної та національної безпеки держави, пов'язана із захистом прав власності, управлінням земельними ресурсами та контролем просторового розвитку територій.

Важливими складовими сучасної інформаційної інфраструктури просторового розвитку є Геоінформаційна система регіонального розвитку, Геопортал Національної інфраструктури геопросторових даних та Геопортал містобудівного кадастру державного рівня, запуск якого розпочато у 2025 році. Геоінформаційна система регіонального розвитку має стати базовою платформою накопичення та візуалізації місцевих статистичних даних, необхідних для реалізації територіально орієнтованої державної регіональної політики. Водночас ефективність її функціонування безпосередньо залежить від розширення програм статистичних спостережень Державної служби статистики України відповідно до вимог європейської інтеграції та переходу до сучасної системи місцевої статистики.

Проте потенціал цих інструментів наразі використовується не повною мірою. Доступ до значної частини геопросторових даних залишається обмеженим на період дії воєнного стану, публічна кадастрова карта не функціонує у повному обсязі, а наповнення Геопорталу НІГД стримується обмеженою доступністю вихідних кадастрових даних. Адже публічна кадастрова карта наразі закрита, а доступ до значної частини кадастрових даних залишається обмеженим в умовах воєнного стану для наповнення Геопорталу в повному обсязі. Дані Державного земельного кадастру щодо меж і площ переважної більшості територіальних громад фактично заморожені – вони або не оцифровані, або недоступні для використання в містобудівній та планувальній документації. Це не тимчасове технічне обмеження, а системна проблема: без актуальних кадастрових меж ТГ неможливо ні скласти легітимний генеральний план населеного пункту, ні розробити комплексний план просторового розвитку, ні сформувавши схему планування території на регіональному рівні. Водночас саме інтеграція державного, регіонального та місцевого рівнів містобудівного кадастру має стати цифровим фундаментом узгодження стратегічного, просторового, бюджетного та інвестиційного планування розвитку територій.

Окремо слід наголосити, що зазначені розриви загострюються чинниками війни та повоєнного відновлення. Плани відновлення часто орієнтовані на окремі громади, хоча пошкоджена інфраструктура, житло, робочі місця й послуги пов'язані з ширшою системою розселення; внутрішньо переміщені особи, зміна чисельності населення, релокований бізнес, нові логістичні маршрути та безпекові ризики потребують перегляду усталених просторових рішень. Тому узгодженість стратегічного та просторового контурів розвитку є не лише

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

методичною проблемою, а й чинником втрат ефективності відбудови, що безпосередньо впливає на використання ресурсів, якість управлінських рішень та досягнення цілей розвитку.

Типологія інструментів, які потребують запровадження або посилення

Виходячи з природи виявлених причин, інструментарій узгодження доцільно структурувати за також за п'ятьма функціональними групами. Така типологія дає змогу адресувати кожну системну причину відповідним типом інструмента й уникнути зведення проблеми лише до правового унормування. Зведену характеристику груп подано в табл. 7.5.

Таблиця 7.5

Типологія інструментів узгодження,
які потребують запровадження або посилення

Група інструментів	Інструменти	Рівень впровадження
Нормативно-правові	<i>Наявна база:</i> ○ Закон України «Про співробітництво територіальних громад» № 1508-VII (правова основа для угод і спільних проєктів; агломерацію визнано формою співробітництва ТГ (Закон № 4425-IX від 13.05.2025)) ○ ДБН Б.1.1-13:2021 (містить поняття агломерації, але без операційної методики делімітації) <i>Потребують запровадження:</i> ● Визнання стратегії та схеми просторового розвитку агломерації документами стратегічного планування державної регіональної політики ● Закріплення обов'язковості концепції інтегрованого розвитку громад у складі агломерацій ● Закріплення обов'язкового міжмуніципального розділу в комплексних планах громад у складі агломерації (механізм горизонтального узгодження просторових рішень сусідніх громад)	Державний
Планувально-документальні	<i>Наявна база:</i> ○ Регіональні стратегії розвитку та комплексні плани просторового розвитку ТГ (обов'язкові з 01.01.2025) (розробляються без агломераційного виміру) ○ Концепція інтегрованого розвитку тергромад (необов'язковий документ (Наказ Мінрозвитку № 172 від 22.09.2022)) ○ Стратегії агломерацій (у поодиноких випадках (Київська, Львівська агломерації), без просторової схеми) <i>Потребують запровадження:</i> ● Агломераційний розділ регіональної стратегії з межами, складом громад і ключовими міжмуніципальними проєктами	Регіональний, агломераційний, громад

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

	● Обов'язковий міжмуніципальний розділ комплексного плану для громад у складі агломерації (транспорт, маятникова міграція, спільні мережі, зонування) ● Схема просторового розвитку агломерації з функціональним зонуванням і транспортно-інфраструктурним каркасом ● Картографічно прив'язаний перелік пріоритетних міжмуніципальних проєктів як обов'язковий додаток до стратегії агломерації ● ГІС-додаток до стратегій у форматі, придатному для просторового планування	
Інституційно-організаційні	<i>Наявна база:</i> ○ Асоціації ОМС агломерацій (діють у декількох містах) ○ Угоди про співробітництво територіальних громад (використовуються точково для окремих проєктів) <i>Потребують запровадження або посилення:</i> ● Асоціація ОМС агломерації з паритетним представництвом громад як постійна нормативно закріплена платформа координації ● Громада-координатор як головний розпорядник коштів і юридичний ініціатор спільних проєктів ● Спільний офіс залучення інвестицій агломерації ● Механізми залучення стейкхолдерів (бізнес, мешканці, експерти, сервісні оператори) до формування спільних пріоритетів	агломераційний
Фінансові	<i>Наявна база:</i> ○ ДФРР та цільові субвенції з державного бюджету (наявні канали фінансування без агломераційного фільтра відбору проєктів) ○ Кошти міжнародних донорів і програм ЄС (ЄБРР, ЄІБ, U-LEAD, програми відновлення) (фінансують інфраструктуру переважно через окремі громади, а не агломерацію як цілісний об'єкт) ○ DREAM (цифрова екосистема управління публічними інвестиціями; міжмуніципальні проєкти можна реєструвати вже зараз) ○ Середньостроковий план пріоритетних публічних інвестицій 2027–2029 (передумова Єдиного проєктного портфеля) ○ Спільний фонд розвитку агломерації на основі внесків громад-учасниць (діє у Львівській агломерації; потребує нормативного закріплення як типової моделі) <i>Потребують запровадження:</i> ● Включення міжмуніципальних проєктів агломерації до Єдиного проєктного портфеля публічних інвестицій держави через DREAM ● Агломераційний пріоритет у ДФРР (окремий конкурсний напрям для міжмуніципальних проєктів)	агломераційний, державний

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

	● Механізм ІТІ як інструмент акумулювання коштів держави, громад і донорів у єдиному просторово прив'язаному портфелі проєктів агломерації	
Інформаційно-аналітичні	<i>Наявна база:</i> ○ Геоінформаційна система регіонального розвитку (платформа для місцевих даних (потребує розширення планів статистичних спостережень)) ○ Геопортал НІГД (обмежений доступ в умовах воєнного стану; публічна кадастрова карта не функціонує у повному обсязі) ○ Геопортал містобудівного кадастру державного рівня (запуск розпочато у 2025 р.; цілісна система ще не сформована) <i>Потребують запровадження:</i> ● Єдина ГІС-база агломерації, інтегрована з геопорталом містобудівного кадастру та НІГД ● Паспорт агломерації як уніфікований опис меж, складу громад і базових параметрів розвитку ● Система індикаторів і моніторингу (dashboard) ● Завершення внесення меж тергромад до Державного земельного кадастру ● Ухвалення Закону України «Про місцеву статистику» та розширення планів статистичних спостережень ● Актуалізація Генеральної схеми планування у цифровому форматі як верхнього рівня просторової ієрархії	агломераційний, державний

**Джерело: розроблено авторами*

Нормативно-правові інструменти у контексті узгодження планування виконують роль передумови, а не самостійної цілі, детально вони розглянуті в параграфі 7.2 монографії. З погляду забезпечення планувальної узгодженості принципово важливими є три нормативні зміни: по-перше, визнання стратегії та схеми просторового розвитку агломерації обов'язковими документами, без чого планувальний цикл агломераційного рівня залишається юридично незамкненим; по-друге, закріплення обов'язкового міжмуніципального розділу в комплексних планах громад, що входять до агломерації, саме цей механізм забезпечує горизонтальне узгодження просторових рішень сусідніх громад; по-третє, включення концепції інтегрованого розвитку тергромад до переліку обов'язкових документів для громад у складі агломерацій, що технологічно поєднає стратегічний і просторовий контури на рівні кожної громади-учасниці.

Планувально-документальні інструменти. Для замикання розриву між стратегічним і просторовим контурами потрібні документи, що технологічно поєднують обидва виміри. По-перше, агломераційний розділ регіональної стратегії, у якому для кожної агломерації фіксуються межі, склад громад, функції ядра, зони впливу та ключові міжмуніципальні проєкти. По-друге, обов'язковий

міжмуніципальний (агломераційний) розділ комплексного плану для громад, що входять до агломерації, з мінімальним змістом: транспортні зв'язки, маятникова міграція, спільні інженерні мережі, зони житлового розширення, промислово-логістичні території, природоохоронні зони та ризики. По-третє, схема просторового розвитку агломерації з функціональним зонуванням і транспортно-інфраструктурним каркасом. По-четверте, картографічно прив'язаний перелік пріоритетних міжмуніципальних проєктів як обов'язковий додаток до стратегій розвитку агломерацій, що забезпечує зв'язок між стратегічними цілями, просторовими рішеннями та інвестиційними потребами. По-п'яте, картографічний (ГІС) додаток до стратегій, який одразу подає полюси зростання, проблемні території, транспортні вузли, інвестиційні майданчики, соціальну інфраструктуру, екологічні обмеження та території відновлення у форматі, придатному для просторового планування.

Спільна риса цих інструментів – це їх «двоприродність»: кожен із них одночасно належить і стратегічному, і просторовому контурам, виконуючи функцію містка між ними. Агломераційний розділ стратегії та схема просторового розвитку агломерації забезпечують вертикальне узгодження з регіональним рівнем, тоді як міжмуніципальний розділ комплексних планів і вимога взаємного врахування рішень суміжних громад працюють на горизонтальне узгодження. Принциповим є й те, що стратегію слід одразу подавати у картографічно прив'язаному вигляді: тоді вона стає придатною для використання в комплексному плані, а не дублюється чи спростовується ним постфактум.

Інституційно-організаційні інструменти. Як зазначалося у п. 7.2 монографії, асоціація ОМС агломерації з паритетним представництвом громад має виступати постійною платформою узгодження просторових рішень, зокрема обов'язкового погодження проєктів містобудівної документації громад, що зачіпають міжмуніципальні інтереси (транспорт, інженерні мережі, зонування, екологія). Громада-координатор забезпечує юридичну ініціацію і супровід спільних планувальних документів. Спільний офіс залучення інвестицій слугує точкою прив'язки стратегічних пріоритетів до конкретних проєктів із просторовою прив'язкою в єдиному портфелі. Без інституційного суб'єкта, наділеного реальною планувальною функцією, решта інструментів (документальні, фінансові, інформаційні) не складаються в цілісний цикл узгодження.

Фінансові інструменти узгодження стратегічного, просторового та інвестиційного планування виконують свою функцію лише за умови, що фінансування прив'язане до стратегічних пріоритетів і просторових рішень агломерації, а не існує як автономний потік ресурсів. Саме цей зв'язок, між

стратегічною ціллю, просторовим рішенням і конкретним проєктом із джерелом фінансування, є визначальним критерієм ефективності фінансового інструментарію агломерації.

Оскільки агломерації наразі не є окремими суб'єктами бюджетного процесу, фінансовий інструментарій має спиратися на чинну логіку управління публічними інвестиціями: спільне техніко-економічне обґрунтування проєкту, його реєстрацію в цифровій екосистемі DREAM, оцінку за уніфікованими критеріями соціально-економічного ефекту та кількості бенефіціарів і подальше закріплення фінансування в Єдиному проєктному портфелі публічних інвестицій держави. Передумовою формування такого портфеля є Середньостроковий план пріоритетних публічних інвестицій на 2027–2029 роки (затверджений КМУ 17 червня 2026 р., загальним обсягом 270,9 млрд грн), що охоплює 18 пріоритетних галузей, зокрема транспорт, муніципальну інфраструктуру, енергетику та цифрову трансформацію. Перевага цього підходу в тому, що він уже сьогодні дає змогу залучати кошти на масштабні міжмуніципальні об'єкти.

Системним механізмом, що забезпечує змістовний зв'язок між стратегічними пріоритетами і просторово прив'язаними проєктами, є інтегровані територіальні інвестиції (ІТІ), детально розглянуті в параграфі 7.2 монографії. У контексті планувальної узгодженості ІТІ виконує функцію «перекладача»: координаційний орган формує, відбирає і моніторить проєкти, що відповідають цілям агломераційної стратегії та схеми просторового розвитку, і реєструє їх у DREAM для включення до Єдиного проєктного портфеля.

Практичним прикладом руху в цьому напрямі є Львівська агломерація, яка має діючий механізм спільного фонду на основі внесків громад-учасниць. Це перший в Україні досвід стабільного міжмуніципального фінансування спільних проєктів, що заслуговує нормативного закріплення як типової моделі. Водночас наявність фонду є лише першим кроком: принципово важливим є методичний зв'язок між рішеннями про фінансування та стратегічними пріоритетами і схемою просторового розвитку агломерації – фінансуватися мають саме ті проєкти, що входять до спільного портфеля пріоритетів, зареєстрованого в DREAM. Саме тоді фінансовий інструмент замикає повний планувальний цикл: стратегічна ціль → просторове рішення → проєкт у спільному портфелі → фінансування. За відсутності цього зв'язку навіть стабільне фінансування агломерації не гарантує узгодженості планувальних рішень.

Інформаційно-аналітичні інструменти. Замикання планувального циклу неможливе без спільної інформаційної основи. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах переходу до нового циклу стратегічного планування на 2028–2034 роки. Відсутність Закону України «Про місцеву статистику» обмежує можливості формування якісної інформаційної бази для територіально

орієнтованої державної регіональної політики. Як наслідок, під час виокремлення функціональних типів територій відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України №1493 використовується обмежений перелік показників, який не повною мірою відповідає сучасним європейським підходам до аналізу територіального розвитку. Це ускладнює визначення територій, що потребують першочергової підтримки держави, та знижує обґрунтованість механізмів підтримки функціональних міських територій і агломерацій. Її утворюють єдина ГІС-база агломерації, інтегрована з геопорталом містобудівного кадастру та національною інфраструктурою геопросторових даних; паспорт агломерації як уніфікований опис меж, складу громад і базових параметрів; система індикаторів і моніторингу (dashboard) розвитку агломерації з узгодженим набором показників. Передумовою їх дієвості є завершення внесення відомостей про межі територіальних громад до Державного земельного кадастру та розширення планів статистичних спостережень, зокрема через ухвалення засад місцевої статистики, що відповідає й вимогам європейської інтеграції. Важливими елементами такої системи є Геоінформаційна система регіонального розвитку, Геопортал Національної інфраструктури геопросторових даних та Геопортал містобудівного кадастру державного рівня, запуск якого розпочато у 2025 році. Водночас використання цих інструментів обмежується недостатньою повнотою вихідних даних, обмеженнями доступу до геопросторової інформації в умовах воєнного стану та незавершеністю формування цілісної системи містобудівного кадастру на державному, регіональному та місцевому рівнях.

Система індикаторів має охоплювати щонайменше п'ять блоків: просторово-функціональний (маятникова міграція, транспортна доступність, забезпеченість послугами), економічний (концентрація робочих місць, інвестиційні майданчики, динаміка доданої вартості), інфраструктурний (стан спільних мереж і об'єктів), соціальний (стан соціальної сфери) та відбудовний (обсяг і стан територій відновлення). Уніфіковані індикатори виконують подвійну функцію: вони слугують і критеріями пріоритезації проєктів на стадії планування, і параметрами моніторингу на стадії реалізації, що технологічно замикає зворотний зв'язок між результатом і коригуванням стратегічних цілей. Без формування повноцінної системи місцевої статистики, завершення внесення меж територіальних громад до Державного земельного кадастру та інтеграції геопросторових даних у єдину цифрову інфраструктуру неможливими залишаються ані якісне стратегування на новий період, ані оновлення генеральних планів населених пунктів, комплексних планів просторового розвитку територіальних громад і схем планування територій регіонального рівня. За таких умов актуалізація Генеральної схеми планування території

України в цифровому форматі має розглядатися як один із базових інструментів забезпечення узгодженості стратегічного, просторового, бюджетного та інвестиційного планування. Водночас це питання виходить далеко за межі містобудування та безпосередньо пов'язане із захистом прав власності, управлінням земельними ресурсами, залученням інвестицій та забезпеченням національної безпеки держави.

Розглянуті групи інструментів дають ефект лише за умови їх інтеграції в єдину систему, що забезпечує узгодження стратегічного, просторового, бюджетного та інвестиційного планування на всіх рівнях управління. Ключову роль у такій системі відіграє агломераційний рівень як простір міжмуніципальної координації, у межах якого узгоджуються спільні пріоритети розвитку, інфраструктурні проєкти та механізми їх фінансування.

Окремої уваги потребує вбудовування інструментарію в контур повоєнного відновлення, оскільки саме відбудова стає найбільшим джерелом просторових рішень і капіталовкладень на найближчі роки. Проблема полягає в тому, що плани відновлення нерідко орієнтовані на окремі громади, тоді як пошкоджена інфраструктура, житло, робочі місця й послуги пов'язані з ширшою системою розселення. Тому програми комплексного відновлення території доцільно розглядати не як автономні документи, а як просторово-інвестиційний складник наскрізного циклу: їх рішення мають синхронізуватися зі стратегією та схемою просторового розвитку агломерації, а проєкти відновлення – потрапляти в спільний портфель публічних інвестицій нарівні з рештою міжмуніципальних проєктів.

Технологічно це забезпечується через ті самі канали, що й решта фінансового інструментарію: реєстрацію проєктів відновлення в цифровій екосистемі публічних інвестицій, їх оцінку за уніфікованими критеріями та закріплення в середньостроковому плані пріоритетних інвестицій. Перевага агломераційного підходу до відновлення в тому, що він дає змогу уникнути дублювання об'єктів у сусідніх громадах, зосередити обмежені ресурси на спільній інфраструктурі з найбільшим мультиплікативним ефектом і врахувати міграційні зміни - приплив внутрішньо переміщених осіб і релокованого бізнесу до великих міст, що змінює навантаження на житло, транспорт і соціальні послуги в усьому агломераційному просторі.

Запропонований інструментарій узгоджується і з європейською рамкою просторового розвитку. Реалізація стратегій національних агломерацій має спиратися на принципи територіальної згуртованості, оновлені Варшавською декларацією про територіальну згуртованість та міську політику, прийнятою на

неформальному засіданні міністрів ЄС (Варшава, травень 2025 р.)⁵⁹⁵, з перенесенням акценту з екстенсивного просторового зростання на поглиблення інституційної інтеграції громад у межах спільних функціональних міських територій. Делімітація функціональних міських територій, єдина методика визначення меж агломерацій та інтеграція ГІС-баз у цифрову модель управління відповідають європейським підходам до врядування метрополійними просторами й закладають підґрунтя для того, щоб українські агломерації відповідали критеріям конкурентоспроможності – через поєднання геопросторової локалізованості, економічної детермінованості, інфраструктурно-фінансової розвиненості та соціокультурної й екологічної атрактивності.

Особливо чутливим до узгодження є житлово-соціальний вимір відновлення. Масове переміщення населення змінило навантаження на житловий фонд, освіту, охорону здоров'я та комунальну інфраструктуру нерівномірно: великі міста-ядра приймають додаткові потоки, тоді як приміські громади стають зонами нової житлової забудови. Без агломераційного розділу комплексних планів і спільної схеми ця забудова ризикує закріпити дисбаланси – житло без робочих місць, послуг і транспорту. Тому інструментарій узгодження виконує тут не лише планувальну, а й соціально-стабілізаційну функцію, синхронізуючи розміщення житла, місць прикладання праці та публічних послуг у межах усієї функціональної території.

⁵⁹⁵ Warsaw Declaration on Territorial Cohesion and Urban Policy, May 2025; URL: <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/warsaw-declaration>

ПІСЛЯМОВА

Проблематика висвітленого в монографії дослідження тісно пов'язана із пріоритетами Державної стратегії регіонального розвитку України до 2027 року. Адже висновки і результати наукових досліджень слугують основою для обґрунтування інструментів реалізації стратегічних пріоритетів державної регіональної політики в частині підтримки різних функціональних типів територій, зокрема міських агломерацій, зменшення диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів країни, формування згуртованого економічного простору, підвищення ролі центрів економічного зростання – регіональних полюсів росту, забезпечення досягнення цілей сталого розвитку територій.

Агломерації є ядрами соціально-економічного простору завдяки наявному інтелектуальному, науковому та освітньому потенціалу, а також розвиненій інноваційній, фінансовій, інформаційній та транспортній інфраструктурі; від розвитку агломерацій і складності їх функціонального навантаження безпосередньо залежить розвиток прилеглої території та інтенсивність продукування управлінських і технологічних інновацій, можливість трансформації їх в метрополійні субрегіони; а в умовах повномасштабного вторгнення спостерігається тяжіння ВПО та релокованого бізнесу до великих міст, де існують кращі соціально-економічні умови для життєдіяльності, тому потенціал агломерацій є каталізатором повоєнної відбудови та відновлення.

На основі аналізу урбанізаційних процесів в Україні виявлено вищу інтенсивність концентрації населення й економічної активності саме у великих містах, тобто відбувається стиснення економічного простору на користь великих міст та агломерацій; агломераційні простори стають точками концентрації інновацій, послуг і робочих місць, створюючи мультиплікативний ефект для навколишніх територій, забезпечують не лише більшу продуктивність праці, а й вищі стандарти життя, виступаючи полюсами розвитку у вітчизняній економічній системі.

Виявлено, що просторово-економічний розвиток Львівської області формується під впливом стійких агломераційних трендів, серед яких: зростання інтенсивності маятникових міграцій у напрямі м. Львова; чітко виражений обернений зв'язок між відстанню до ядра та демографічною, інвестиційною й підприємницькою активністю громад; посилення субурбанізаційних процесів; тяжіння і концентрація житлового будівництва, промислово-логістичних об'єктів та індустриальних парків у приміській зоні; формування радіально орієнтованої транспортної системи з кількома вузловими точками; наявність зон високої й низької просторової концентрації підприємницької активності з

кластеризацією економічних процесів. Відповідно така динаміка суттєво впливає на просторово-структурні зміни економіки регіону: громади, розташовані ближче до Львова, демонструють вищу податкоспроможність, більш динамічний розвиток бізнесу, вагоміші обсяги капітальних видатків і інтенсивніші маятникові міграційні потоки населення порівняно з периферійними територіями. З огляду на зазначене визначено ключові орієнтири державної регіональної політики щодо розвитку такого функціонального типу територій як міські агломерації, а саме: створення інтегрованої системи моніторингу просторових процесів на основі демографічних, міграційних, інфраструктурних, екологічних та економічних індикаторів; формування єдиних стандартів і механізмів стратегічного, просторового, інвестиційного та транспортного планування в межах агломерацій; розвиток міжмуніципальних інститутів для управління транспортними потоками та субурбанізацією; посилення транспортно-логістичної зв'язності периферійних громад та підтримка їх економічної інтеграції на базі інвестицій в інфраструктуру.

Проаналізовано перспективи розвитку Львівської агломерації в контексті досягнення цілей сталого розвитку, а саме виявлено погіршення екологічної ситуації у природній екосистемі Львівської агломерації (зменшення обсягів оборотної та послідовно (повторно) використаної води; загрозливий стан водної екосистеми через значні обсяги скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти; критично великі в загальноукраїнському масштабі викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю від стаціонарних джерел забруднення), значні просторові дисбаланси між громадами агломерації щодо фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища. З огляду на виявлені проблеми були обґрунтовані пропозиції щодо застосування інституційних інструментів забезпечення екологічно збалансованого розвитку агломерацій, зокрема в контексті зменшення промислового забруднення, стабільного фінансування природоохоронної діяльності та стимулювання розвитку екологічного підприємництва. Це доводить необхідність формування у Львівській агломерації ефективної системи захисту навколишнього природного середовища та переходу до циркулярної економіки, у т. ч. через впровадження на моделі еко-індустріального розвитку.

За результатами аналізу особливостей нормативно-правового регулювання міських агломерацій в Україні та практик Київської й Львівської агломерацій в умовах переходу до функціонального підходу у просторовому плануванні виявлено інституційні бар'єри, що стримують розвиток міських агломерацій. А саме: відсутність встановлених спеціальних процедур та нормативів для організації та функціонування агломерацій, уніфікованих фінансових та управлінських моделей, наявність слабкої фінансової бази і

відсутність системного механізму інтегрованого фінансування агломерацій, розрив між регіональним і агломераційним стратегуванням та обмеженість асоціаційної моделі, яка не забезпечує виконавчої спроможності. Ці бар'єри попри сформовані функціональні зв'язки і наявність локальних механізмів спільного управління у міських агломераціях України обмежують їхню здатність виконувати метрополійні функції, координувати просторовий та інфраструктурний розвиток і забезпечувати стійкість територій.

При цьому основними викликами функціонування агломерацій в Україні є територіальна фрагментація та зниження просторової інтегрованості та згуртованості соціально-економічного розвитку регіонів і громад – зниження функціональної цілісності просторового розвитку; просторова концентрація безпекових, екологічних, техногенних ризиків і небезпек, особливо у прифронтових територіях; євроінтеграційні вимоги щодо просторового розвитку в контексті екологічних, соціальних, енергетичних та управлінських трансформацій; зниження суспільної віддачі, соціальної та економічної резильєнтності регіонів та громад в умовах війни загалом.

В ході дослідження еволюції інституційного забезпечення розвитку агломерацій в Україні, виявлено як формальні, так і неформальні бар'єри та проблеми процесу його удосконалення, а саме: неузгодженість позицій між територіальними громадами щодо підходів та процедур створення та функціонування агломерацій; невизначеність фінансових механізмів та інструментів реалізації спільних проєктів; не вирішення проблеми рівності прав учасників та можливого дисбалансу впливу великих міст; відсутність консенсусу щодо інституційної моделі врядування та розмежування повноважень. На основі проведеного опитування експерти віддали перевагу «м'якшим», напівформальним механізмам/формам співробітництва (угод чи асоціацій), що підтверджує необхідність як пошуку політичної волі і консенсусу в рамках існуючої на сьогодні інституційної рамки функціонування агломерацій, так і вимагає подальшого консенсусу щодо вибору більш ефективної моделі врядування.

Аналіз інституційних проблем та викликів реалізації потенціалу Львівської агломерації дав змогу їх систематизувати в розрізі наступних складових: 1) політичні бар'єри, зокрема, відсутність політичної волі та мотивації керівництва частини громад; 2) дисфункційність неформальних інститутів довіри, взаємодії, вмотивованості та скептицизм щодо перспектив співпраці між громадами-учасницями, зокрема, через відсутність успішно реалізованих спільних інфраструктурних проєктів; 3) слабка стратегічна рамка – формальність стратегічних і планувальних документів, а саме немає узгодженого Плану заходів з реалізації Стратегії розвитку агломерації і як наслідок – немає

деталізованих проєктів, етапів реалізації, конкретизованих джерел фінансування; 4) проблеми інституційного врядування: неврегульовані механізми розподілу видатків; нечіткість розподілу повноважень і відповідальності у сфері управління агломерацією; неузгоджене просторове планування уповільнює формування агломерації, а понад $\frac{3}{4}$ опитаних наголосили, що потрібне спільне просторове планування як інструмент узгодження інтересів громад; 5) відсутність цілісної електронної інформаційної системи містобудівного кадастру на державному, регіональному та місцевому рівнях, що дестимулює інтегрований просторовий розвиток.

Оцінено готовність та адаптованість до сучасних викликів і перспектив європейської інтеграції України територіальних громад, що входять до складу Львівської агломерації, а також надано практичні рекомендації для агломераційних громад України щодо підвищення ефективності використання інструментів, програм та можливостей євроінтеграції в сучасних соціально-економічних умовах.

Обґрунтовано необхідність інституціоналізації взаємовідносин територіальних громад в Івано-Франківській, Ужгородській та Чернівецькій агломераціях у формі асоціації ОМС (за прикладом Львівської агломерації), що є перспективним напрямом покращення фінансової спроможності агломерацій як в контексті можливостей залучення ресурсів, які надаються Європейським Союзом в межах програм транскордонного співробітництва та згідно з програмами передвступної допомоги, так і в контексті формування Фонду асоціації громад (розмір внесків громад до якого може визначатися пропорційно до чисельності наявного населення або як відсоток від доходів бюджету чи відсоток від запланованих видатків з бюджету на будівництво, транспорт та житлово-комунальне господарство), що дозволить активізувати участь агломерацій у програмах ЄС та отримувати фінансування для реалізації проєктів розвитку.

На основі дослідження європейського досвіду виявлено предметні площини інституційного регулювання розвитку агломерацій, які ґрунтуються на інституціоналізації моделей врядування метрополійних субрегіонів (просторів), чіткому розмежуванні повноважень між муніципалітетами, функціонуванні спеціалізованих координаційних органів, власних фінансових інструментів та інтегрованому стратегічному плануванні. Європейська практика демонструє перехід від фрагментарних форм співробітництва до формалізованих метрополійних структур, здатних забезпечувати узгоджене управління транспортом, мобільністю, житлом, просторовим розвитком та екологічною політикою, що обумовлює необхідність створення цілісної системи агломераційного врядування, враховуючи в умовах війни та повоєнного

відновлення потребу координації територій із нерівномірним ресурсним потенціалом та управління спільною інфраструктурою. Відповідно, орієнтирами державної регіональної політики мають стати: законодавче закріплення статусу агломерацій, формування координаційних інституцій (агломераційних рад, рад мерів), запровадження механізмів спільної фінансової відповідальності, розроблення інтегрованих стратегій просторового, інвестиційного, інноваційного, інфраструктурного та економічного розвитку, підвищення інституційної спроможності міжмуніципальних органів стратегічного планування. Реалізація цих підходів забезпечить адаптацію дієвих європейських моделей до українських умов та формування спроможних агломерацій як центрів економічного відновлення та територіальної згуртованості.

Виявлено, що сучасна динаміка агломераційного розвитку (розширення функціональних зв'язків між громадами, зростання потреби у спільних секторальних та просторових рішеннях, активізація міжмуніципальної взаємодії та посилення потреби в інтегрованому стратегічному, бюджетному та просторовому плануванні) актуалізує структурні диспропорції та проявляє низку інституційних деформацій. Зокрема: (1) відсутність законодавчого визначення агломерацій та порядку їх утворення створює правовий вакуум і унеможливорює формалізацію їх статусу; (2) брак методологічних критеріїв делімітації меж спричиняє суперечності у визначенні території впливу та ускладнює просторове планування; (3) фрагментарність стратегічних документів і відсутність єдиних стандартів планування призводять до неузгодженості стратегічних та операційних рішень; (4) неможливість проходження стратегічної екологічної оцінки для агломераційних стратегій суперечить вимогам Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку» та обмежує інтеграцію екологічних і кліматичних цілей; (5) відсутність інструментів фінансування та статусу розпорядника бюджетних коштів виключає агломерації з системи публічних інвестицій; (6) слабкість механізмів вертикальної та горизонтальної координації між рівнями влади спричиняє фрагментарність управлінських рішень. Водночас відсутність інтегрованої національної системи збору, аналітичної обробки та моніторингу даних щодо розвитку агломерацій значно знижує спроможність держави формувати політику, засновану на даних, та оперативно реагувати на просторові виклики. Сукупна дія цих чинників послаблює інституційну спроможність громад реалізовувати комплексні проекти, стримує інтегрований просторовий розвиток та знижує здатність агломерацій виконувати координаційну роль у системі багаторівневого врядування.

Розроблений механізм інституційно-правової легітимації Концепції інтегрованого розвитку територіальної громади як обов'язкової складової підсистеми документів стратегічного планування державної регіональної

політики та базису взаємоузгодженої розробки документів просторового, соціально-економічного, бюджетного планування, зокрема в контексті стратегічного управління процесами формування та розвитку агломерацій.

Обґрунтовано диверсифіковані варіанти легітимації статусу агломерацій, їх інституалізації на законодавчому рівні; виокремлено перелік спільних інтересів територіальних громад для їх законодавчої інституалізації як предмету реалізації районними/обласними радами в межах агломерації. Зокрема: (1) збалансованість регулювання містобудівної діяльності щодо забезпечення комплексного розвитку агломерацій та безпекових умов їх функціонування; (2) стійкий розвиток транспортної інфраструктури та сполучення в межах агломерації; (3) забезпечення функціональності та дієвості механізмів реалізації житлово-комунальних потреб (забезпечення водопостачання і водовідведення; управління системою поводження з твердими побутовими відходами; резервування територій для розміщення полігонів промислових і побутових відходів, влаштування кладовищ); (4) підтримка якісного функціонування системи охорони здоров'я в межах госпітальних округів та агломерації; (5) координація здійснення спільних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, поступового соціально справедливого переходу до кліматичної нейтральності; (6) забезпечення постійного та якісного моніторингу реалізації заходів щодо попередження надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру (стихійного лих, катастроф, великих пожеж, застосування засобів ураження, пандемій, панзоотій тощо); (7) врегулювання механізмів повноцінного вирішення всіх питань, щодо яких між територіальними громадами відсутній консенсус.

Визначено, що детермінантою забезпечення взаємоузгодженості стратегічного та просторового планування розвитку агломерацій є виокремлення та врахування спільних інтересів територіальних громад, а також адміністративно-територіальних одиниць в межах агломераційного простору: на рівні територіальної громади – в Концепції інтегрованого розвитку територіальної громади; на рівні регіону – в регіональній стратегії розвитку. Адже в Україні понині не сформовано нормативно-правового регулювання питань функціонування агломерацій та консенсусного підходу до планування їх розвитку.

Запропоновано комплекс законодавчих змін спрямованих на створення системної та стабільної моделі інституційного регулювання встановлення дійсних меж адміністративно-територіальних одиниць та територій територіальних громад, їх фіксації як документальної основи легітимності, узгодженості та дієвості інструментів регіонального розвитку, їх просторово-

територіальної, соціально-економічної, екологічної та культурної інтегрованості.

Означено підходи щодо інституційної інтеграції Схеми планування території агломерації як планувальної документації регіонального рівня (або у форматі Схеми планування окремої частини території України), Стратегії розвитку агломерації як документу стратегічного планування державної регіональної політики з акцентом на комплексному поєднанні ключових домінант забезпечення конкурентоспроможності агломерації: геопросторової локалізованості, економічної детермінованості, інфраструктурної та фінансової розвиненості, соціокультурної та екологічної атрактивності.

Узагальнення трендів, виявлених інституційних і структурних деформацій розвитку агломерацій дало змогу обґрунтувати чіткі орієнтири щодо удосконалення моделі агломераційного врядування в Україні. Насамперед це стосується: (1) унормування інституційного статусу агломерацій, що передбачає ухвалення рамкового закону із визначенням критеріїв формування, моделей врядування, процедур стратегічного планування, механізмів фінансування та розподілу повноважень; (2) створення національного Реєстру агломерацій як основи для інтегрованої системи моніторингу та аналітичних дашбордів, що забезпечуватимуть системний збір, узгоджену обробку та регулярну публічну звітність про динаміку агломераційних процесів; (3) розроблення єдиних методичних стандартів стратегічного та просторового планування, гарантії екологічної збалансованості стратегічних рішень на основі інтеграції процедур стратегічної екологічної оцінки; (4) формування гнучкої системи фінансових інструментів (у т.ч. членські внески, власні надходження, стимулюючі трансферти, фонди спільного розвитку тощо); (5) посилення горизонтальної взаємодії громад через асоціації та спільні інституції; (6) удосконалення бюджетного та податкового законодавства для підтримки міжмуніципальних інвестицій; (7) інституціоналізація міжвідомчої координації на рівні державної регіональної політики; (8) розвиток механізмів публічно-приватного партнерства. Реалізація цих орієнтирів забезпечить перехід від фрагментарних міжмуніципальних практик до цілісної системи управління функціональними міськими територіями, що є необхідною умовою підвищення стійкості, конкурентоспроможності та збалансованого просторового розвитку України в умовах відбудови та європейської інтеграції.

На основі результатів порівняльного аналізу інституційного регулювання агломерацій і метрополій у країнах ЄС та Україні становлено прямий і опосередкований зв'язок між наявністю спеціального правового статусу агломерацій/метрополій, стабільної моделі управління та фінансування і їхньою спроможністю забезпечувати інтегрований розвиток та регіональну стійкість.

Відтак, орієнтирами удосконалення інституційної моделі українських агломерацій мають стати: ухвалення рамкового законодавства про агломерації; запровадження виконавчих органів публічно-правного типу; уніфікація статутних і управлінських моделей; формування стабільної системи фінансування, зокрема через механізм інтегрованих територіальних інвестицій; синхронізація стратегування на рівні агломерації, її громад-учасниць та регіону; удосконалення системи управління шляхом створення Ради агломерації, консультативної платформи, посилення виконавчого апарату і забезпечення публічної звітності діяльності агломерацій; зміцнення міжмуніципальної координації на засадах ефективного метрополійного управління відповідно до кращих практик ЄС.

Визначено напрями імплементації європейського досвіду в Україні щодо застосування ефективних інструментів управління сталим розвитком на локальному та регіональному рівнях: (1) формулювання стратегічних цілей розвитку агломерації та регіону з урахуванням всіх керівних принципів сталого розвитку, що передбачають необхідність збереження ресурсів, покращення якості життя та забезпечення соціальної інтеграції, впровадження інновацій як ключового важеля сталого розвитку; (2) інституціоналізація процесу формування і функціонування агломерацій шляхом розробки і впровадження нормативно-правового забезпечення та внесення змін до існуючих законодавчих актів щодо визначення статусу і структурних елементів управління агломерації як складової системи регіонального розвитку; (3) вирішення проблеми фінансування проектів сталого розвитку, що реалізуються в агломерації, на основі впровадження державних стимулів для «зелених» інвестицій та інструментів державно-приватного партнерства щодо забезпечення інвестицій бізнесових структур в розбудову міської інфраструктури; (4) зміцнення спроможності регіону протистояти загрозам, що виникають внаслідок кліматичних змін, обмеженості ресурсів та низького рівня якості життя населення, використовуючи сучасні інструменти в межах програм цифровізації та розвитку циркулярної економіки.

На основі досвіду функціонування європейських агломерацій систематизовано ключові інструменти, що використовуються для стимулювання їх економічного розвитку, основними серед яких є інституційні, фінансові, просторово-інфраструктурні, цифрові, маркетингові, а також інструменти підтримки бізнесу тощо. Запропоновано заходи щодо удосконалення інституційного забезпечення, зокрема в контексті нормативно-правового врегулювання взаємодії між членами агломерації, інституціоналізації офісу агломерації, єдиного просторового планування.

На основі аналізу формування бюджетів та фінансування великих європейських агломерацій в розрізі таких складових: власні податкові надходження (переважно місцеві податки), трансферти від центрального уряду та цільове фінансування від Європейського Союзу, визначено особливості формування фінансових та інвестиційних ресурсів агломерацій (метрополій), що послужило основою для вироблення рекомендацій, як щодо удосконалення інструментарію реалізації державної регіональної політики в частині підтримки такого функціонального типу територій як міські агломерації, так і щодо удосконалення внутрішньої системи врядування в рамках асоціації органів місцевого самоврядування – учасників агломерації.

Систематизовано міжнародні підходи до організації систем освіти в міських агломераціях та визначено можливості їх адаптації в Україні, зокрема проаналізовано моделі освітнього врядування, характерні для агломерацій Франції, Німеччини, Канади, Нідерландів та Південної Кореї, та встановлено, що успішність освітніх систем у цих країнах забезпечується поєднанням трьох ключових чинників: інституційної координації між громадами, інтегрованої транспортно-цифрової інфраструктури та взаємодії освіти з регіональним ринком праці. Розширений аналіз показує, що такі підходи можуть бути релевантними в умовах формування Львівської агломерації, а саме обґрунтовано перспективи створення агломераційних освітніх кластерів, міжмуніципальних партнерських інституцій, інтегрованих транспортних рішень для підвезення учнів, цифрових реєстрів педагогічних ресурсів, а також розвитку STEM-напрямів та дуальної освіти у співпраці з індустріальними парками регіону. Основні результати дослідження свідчать, що адаптація міжнародних моделей в Україні можлива за умови: інституційної узгодженості між територіальними громадами агломерації; запровадження агломераційного управління освітою – від спільного планування мережі закладів до координації спеціалізованих ліцеїв; модернізації транспортної та цифрової інфраструктури, яка дозволить забезпечити рівний доступ до якісної освіти для мешканців периферійних громад; інтеграції освіти з ринком праці, що створює умови для зменшення міграційного відтоку молоді та підсилення регіонального розвитку. Запропоновані рекомендації дозволяють розглядати Львівську агломерацію як пілотний регіон для імплементації сучасних практик просторової організації освітньої системи.

Проведено комплексний аналіз публічних інвестицій Львівської області, зареєстрованих у системі DREAM. Дослідження охоплює класифікацію інвестиційних проєктів за статусами реалізації, що засвідчує: понад 51% перебувають на етапі виконання, значна частка – на стадії ініціації, тоді як інші завершено або скасовано з різним ступенем результативності. Аналіз

секторальної структури інвестицій виявив домінування фінансування освіти, водопостачання та санітарії, а також охорони здоров'я. За типами діяльності переважають реконструкція, модернізація й ремонт, тоді як нове будівництво та придбання обладнання становлять меншу частину, що вказує на орієнтацію регіону передусім на підтримання базової соціальної інфраструктури. Співставлення проєктних ініціатив зі стратегічними цілями та завданнями, визначеними у Стратегії розвитку Львівської області до 2027 року дало змогу оцінити рівень відповідності інвестицій стратегічним пріоритетам та визначити сфери найбільшого впливу на регіональний розвиток. Разом із тим аналіз засвідчив, що значна частина фінансування спрямовується на підсилення та ремонт соціальної інфраструктури, що часто має циклічний характер та не супроводжується системними змінами. Відсутність доступних інструментів для комплексної оцінки ефективності реалізованих проєктів обмежує можливість вимірювання довгострокових результатів. Обґрунтовано потребу переорієнтації частини інвестицій у стратегічні, інноваційні та інфраструктурно стійкі рішення, здатні забезпечити довготривале підвищення якості життя населення.

Систематизовано чинники та умови підвищення статусу агломерацій і їх переходу в статус метрополійних регіонів (ареалів), зокрема наступні: нарощення функціонального навантаження (регіональні, столичні, міжнародні функції), тобто збільшення функціонального радіусу впливу на різні територіальні суспільні системи; концентрація, диверсифікація економічної діяльності, розвиток нових ВЕД і сфери послуг вищого порядку; підвищення рівня інтегрованості в сучасні мережні взаємодії, зокрема з іншими метрополіями (представництво власних структур у мережевій конкуренції на світовому чи європейському рівні); продукування подій світового чи загальноєвропейського рівня; створення інфраструктури, що репрезентує транснаціональну мережу.

Отже, сьогодні в Україні при модернізації державної регіональної політики, першочерговим кроком повинно стати удосконалення процесу управління розвитком агломерацій, формування відповідного інституційного забезпечення для комплексного розвитку та підвищення їх економічного і фінансового потенціалу як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Найперше доцільно:

- 1) інституціалізувати статус агломерацій;
- 2) визначити критерії ідентифікації відповідних територіальних одиниць як агломерацій та делімітації агломераційних просторів;
- 3) регламентувати принципи, заходи та основні підходи до управління розвитком агломерації на засадах децентралізації і деконцентрації (делегування і передачі повноважень на місцевий рівень виборним органам з відповідним

фінансовим забезпеченням). Зокрема, необхідним є утворення спеціального органу управління комплексним розвитком агломерації; чітке регламентування процедури обрання його членів, визначення їх повноважень. На наш погляд, зазначений спеціальний орган доцільно сформувати із числа делегатів відповідних багатомандатних виборчих округів, які входять в агломераційний простір, шляхом проведення виборів за мажоритарною виборчою системою, або системою єдиного перехідного голосу з метою забезпечення пропорційного представництва всіх територіальних громад агломерації, залежно від чисельності населення у них;

4) утворити спеціальний консультативно-дорадчий орган при органі управління агломерацією для координації та моніторингу її розвитку і функціонування. Враховуючи іноземний досвід, до складу зазначеного органу мали б увійти різні стейкхолдери агломерації: представники бізнесу, громадських об'єднань, науково-освітньої та культурної сфер, речники іноземних інституцій з просторового розвитку (з метою активізації міжнародного співробітництва) та інші активісти;

Інструментом забезпечення ефективного розвитку агломерацій в Україні повинно стати інтегроване комплексне стратегічне планування на основі чіткого визначення пріоритетів розвитку з врахуванням спеціалізації кожної конкретної агломерації. Важливим є також забезпечення стандартизації (уніфікації) процедур формування, визначення структури і методів підготовки стратегічних планів розвитку агломерацій, зокрема шляхом прийняття центральним урядом відповідних інструкцій, методичних рекомендацій чи консолідованого законодавчого акту, який чітко регламентував би:

1. Правила та методи підготовки стратегічних планів розвитку з врахуванням актуальних умов соціально-економічного розвитку країни. Нові стратегічні плани повинні концентруватись на кількох справді стратегічних цілях, а не перераховувати усі можливі напрями (варіанти) функціонування агломерації, а також враховувати стратегічні пріоритети розвитку ЄС. Очікуваними результатами, серед іншого, є забезпечення можливості здійснення порівняння стратегічних планів розвитку агломерацій з позицій структури і задекларованих результатів використаному фінансуванню. При цьому, фінансова частина стратегічного плану повинна відповідати реально наявним фінансовими ресурсами бенефіціанта, зокрема, шляхом включення до неї всіх джерел фінансування розвитку агломерації (власного бюджету; зовнішнього фінансування, включаючи фінансування з бюджетів органів місцевого самоврядування тощо).

2. Повноваження органів регіональної та центральної влади у стратегічному плануванні та реалізації планів розвитку агломерації.

3. Склад та механізм формування робочих груп для планування розвитку агломерації – головного координаційного органу процесу стратегічного планування, що утворюється для обговорення і затвердження всіх ключових рішень, пов'язаних з розробленням і реалізацією стратегічного плану розвитку агломерації. Вважаємо, орієнтовний склад робочої групи повинен включати 25-30 осіб, зокрема: депутати місцевих рад-членів агломерації; керівники структурних підрозділів виконавчих комітетів місцевих рад-членів агломерації; активісти громадських організацій та органів самоорганізації населення; представники місцевого бізнесу, місцевих засобів масової інформації; інші активісти місцевої еліти, агентств регіонального та місцевого розвитку; представники іноземних інституцій у сфері просторового розвитку; експерти і консультанти.

4. Механізм координації стратегічного плану розвитку агломерації з планами та пріоритетами національного й регіонального розвитку, насамперед за допомогою механізмів горизонтального та вертикального співробітництва між різними стейкхолдерами (у країнах ЄС вони є ключовим фактором політики просторового розвитку). Серед іншого, це активізує місцеві потенціали розвитку.

5. Механізм залучення громадськості до стратегічного планування розвитку агломерації, зокрема шляхом: залучення представництва громадськості в раді агломерації до ухвалення важливих рішень щодо стратегічного планування розвитку метрополії; проведення цільового інформування громадськості шляхом організації громадських слухань, громадських приймалень тощо; проведення соціологічних опитувань, інтерактивних теле- і радіо дебатів тощо.

З-поміж іншого, це посилить регулюючу та контрольну функції громадськості у забезпеченні економічної стабільності розвитку агломерацій, з одного боку, та надасть органам місцевого самоврядування можливість оперативного прийняття управлінських рішень щодо вдосконалення стратегічного планування розвитку агломерації, – з іншого.

6. Обсяг, часові рамки та індикатори успішності виконання стратегічних планів розвитку агломерації.

7. Механізм моніторингу ефективності та результативності виконання стратегічного плану розвитку агломерації, зокрема, різними стейкхолдерами, органами державної та регіональної влади тощо. Вважаємо, такий моніторинг доцільно здійснювати за наступними ключовими напрямками: визначення критично важливих елементів стратегічного плану (зокрема, пріоритетних цілей і їх фінансового забезпечення); моніторинг дотримання графіків виконання окремих проєктів (програм) розвитку; моніторинг процесу досягнення запланованих результатів з метою виявлення та аналізу причин невиконання

окремих проєктів (програм), розробки рекомендацій щодо усунення недоліків; моніторинг змін законодавства, кон'юнктури регіональних та національного ринків, соціально-економічного стану агломерації та країни загалом.

Це дозволить оцінити зміни у функціонуванні агломерації унаслідок виконання стратегічного плану розвитку та проаналізувати ефективність і реалістичність окремих його складових, а при необхідності – прийняти відповідні управлінські рішення щодо внесення змін до окремих положень стратегій.

ДОДАТКИ

**Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни
та повоєнного відновлення України**

Додаток А

Таблиця А.1

Вихідні дані для аналізу взаємозалежності між відстанню від громад Львівської області до обласного центра та інтенсивністю взаємодії між відповідними територіями (за показником чисельності наявного населення, осіб)

Територіальна громада	Відстань до м. Львова, км	Кількість наявного населення з урахуванням ВПО, 2024 рік, осіб	кількість суб'єктів господарювання на 01 січня, од.		
			2022	2023	2024
Белзька	73	15076	433	458	485
Бібрська	32	17155	719	748	833
Бісковицька	79	18685	430	463	524
Боринська	145	24303	435	474	514
Бориславська	98	41774	1971	2101	2280
Бродівська	103	41456	1852	1992	2227
Буська	55	31230	1395	1486	1603
Великолюбінська	28	10031	367	391	432
Великомостівська	54	16430	443	466	523
Глинянська	50	10005	350	369	411
Гніздичівська	71	7528	241	262	278
Городоцька	29	41295	2208	2382	2645
Грабовецько-Дулібівська	76	12618	602	639	682
Давидівська	15	21690	1182	1287	1479
Добромилська	113	20989	529	576	618
Добросинсько-Магерівська	44	16447	449	514	577
Добротвірська	55	12030	373	403	451
Дрогобицька	86	129354	6146	6522	7171
Жидачівська	64	18727	913	960	1009
Жовківська	30	36218	1862	1991	2255
Жовтанецька	26	10665	381	456	536
Журавненська	82	12497	323	343	367
Заболотцівська	85	6527	189	212	221
Зимноводівська	12	21069	1354	1530	1735
Золочівська	79	51595	2383	2522	2746
Івано-Франківська	25	20183	1104	1207	1356
Кам'янка-Бузька	41	22136	1036	1104	1213
Козівська	127	12568	303	335	356
Комарнівська	48	14357	523	583	615
Красненська	57	17636	650	725	820
Куликівська	18	11867	533	577	644
Лопатинська	92	12483	301	332	386

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

Продовження табл. А.1

Меденицька	65	19217	418	460	501
Миколаївська	37	34721	1597	1744	1897
Моршинська	83	18278	667	705	765
Мостиська	69	33066	1431	1532	1727
Мурованська	8	9970	524	591	647
Новокалінінська	66	14690	365	397	429
Новороздільська	57	38728	1168	1237	1366
Новояворівська	36	54128	2255	2427	2722
Новояричівська	29	19213	730	778	883
Оброшинська	15	8132	508	545	621
Перемишлянська	51	24504	1058	1117	1218
Підберіздівська	16	8489	377	445	438
Підкаміньська	124	11469	299	315	339
Поморянська	94	7513	168	184	204
Пустомитівська	19	16094	1406	1539	1653
Рава-Руська	65	26737	1042	1148	1291
Радехівська	72	34364	1416	1548	1709
Ралівська	78	13990	499	524	600
Розвадівська	42	12328	359	394	443
Рудківська	48	26376	710	760	832
Самбірська	74	40195	2210	2346	2616
Сколівська	109	22377	911	987	1090
Славська	138	18987	509	561	617
Сокальська	85	54526	2405	2515	2733
Сокільницька	9	9374	945	1018	1180
Солонківська	12	15096	1435	1553	1803
Старосамбірська	92	22537	874	916	1004
Стрийська	71	106911	5392	5749	6187
Стрілківська	109	15358	359	401	463
Судовишлянська	52	13253	478	503	588
Східницька	111	20504	652	675	773
Тростянецька	35	8453	351	379	416
Трускавецька	93	52674	2485	2622	2783
Турківська	135	23844	728	779	851
Хирівська	106	16499	447	470	538
Ходорівська	68	25275	783	846	910
Червоноградська	72	94453	4564	4830	5212
Шегинівська	80	11107	329	361	397
Щирецька	29	12061	390	408	456
Яворівська	57	53858	2039	2204	2426

* у зв'язку із відсутністю офіційних та актуальних даних щодо чисельності наявного населення (з урахуванням ВПО станом на 01.01.2024 р.) у місті Львові, при розрахунках береться до уваги чисельність населення Львівської територіальної громади; джерело: ⁵⁹⁶

⁵⁹⁶ Місцевий портал відкритих даних Львівщини. Кількість наявного населення. URL: <https://data.loda.gov.ua/dataset/ebd1c352-25c8-4f6d-ad2d-cee1ac8a525d>; DELLA: розрахунок відстані між містами. URL: <https://della.ua/distance/>

**Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни
та повоєнного відновлення України**

Таблиця А.2

Результати розрахунків просторової автокореляції територіальних громад
Львівської області за показником середньорічного темпу зростання кількості
суб'єктів господарювання упродовж 2022-2024 рр. (метод повного сусідства)

Територіальна громада	Середньорічний темп зростання кількості суб'єктів господарювання, %	Стандартизоване значення середньорічного темпу зростання кількості суб'єктів господарювання у громаді, пунктів	Просторово-зважене стандартизоване значення середньорічного темпу зростання кількості суб'єктів господарювання у громаді, пунктів	Квадрант
Белзька	5,8	-0,7287	-0,2622	LL
Бібрська	7,7	-0,3869	-0,0734	LL
Бісковицька	10,4	0,1129	-0,1213	HL
Боринська	8,7	-0,2029	-0,2362	LL
Бориславська	7,6	-0,4128	-0,3023	LL
Бродівська	9,7	-0,0239	-0,1862	LL
Буська	7,2	-0,4786	0,0134	LH
Великолюбінська	8,5	-0,2376	-0,1655	LL
Великомостівська	8,7	-0,2011	-0,2000	LL
Глинянська	8,4	-0,2573	-0,0997	LL
Гніздичівська	7,4	-0,4398	-0,6470	LL
Городоцька	9,5	-0,0638	0,0685	LH
Грабовецько- Дулібівська	6,4	-0,6181	-0,4334	LL
Давидівська	11,9	0,3836	1,4454	HH
Добромилська	8,1	-0,3155	0,0400	LH
Добросинсько- Магерівська	13,4	0,6524	0,0959	HH
Добротвірська	10,0	0,0308	-0,3002	HL
Дрогобицька	8,0	-0,3254	-0,3269	LL
Жидачівська	5,1	-0,8586	-0,3258	LL
Жовківська	10,1	0,0523	1,3878	HH
Жовтанецька	18,6	1,6146	1,5108	HH
Журавненська	6,6	-0,5894	-0,5972	LL
Заболотцівська	8,2	-0,2936	-0,3904	LL
Зимноводівська	13,2	0,6216	1,6740	HH
Золочівська	7,4	-0,4495	-0,2236	LL
Івано-Франківська	10,8	0,1886	1,2676	HH
Кам'янка-Бузька	8,2	-0,2916	0,1766	LH
Козівська	8,4	-0,2556	-0,0927	LL
Комарнівська	8,5	-0,2435	-0,2059	LL
Красненська	12,3	0,4606	-0,2860	HL
Куликівська	9,9	0,0229	3,1320	HH
Лопатинська	13,3	0,6369	-0,1643	HL
Львівська	52,0	7,7290	0,3344	HH
Меденицька	9,5	-0,0602	-0,2921	LL

**Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни
та повоєнного відновлення України**

Продовження табл. А.2

Миколаївська	9,0	-0,1503	-0,1902	LL
Моршинська	7,1	-0,4960	-0,4930	LL
Мостиська	9,9	0,0155	-0,0538	HL
Мурованська	11,1	0,2424	3,8853	HH
Новокалінівська	8,4	-0,2558	-0,1043	LL
Новороздільська	8,2	-0,3008	-0,2626	LL
Новояворівська	9,9	0,0151	-0,0028	HL
Новояричівська	10,0	0,0416	1,0913	HH
Оброшинська	10,6	0,1477	0,0873	HH
Перемишлянська	7,3	-0,4583	-0,2557	LL
Підберіздівська	8,2	-0,2891	1,9742	LH
Підкамінська	6,5	-0,6094	-0,2557	LL
Поморянська	10,2	0,0711	-0,4539	HL
Пустомитівська	8,4	-0,2522	0,0826	LH
Рава-Руська	11,3	0,2761	-0,1027	HL
Радехівська	9,9	0,0096	-0,1869	HL
Ралівська	9,8	-0,0095	-0,1575	LL
Розвадівська	11,1	0,2355	-0,4507	HL
Рудківська	8,3	-0,2844	-0,0879	LL
Самбірська	8,8	-0,1792	-0,1260	LL
Сколівська	9,4	-0,0769	-0,3777	LL
Славська	10,1	0,0533	-0,2556	HL
Сокальська	6,6	-0,5845	-0,4194	HL
Сокільницька	11,8	0,3686	1,7355	HH
Солонківська	12,2	0,4312	1,2783	HH
Старосамбірська	7,2	-0,4772	0,1256	LH
Стрийська	7,1	-0,4930	-0,3736	LL
Стрілківська	13,6	0,6916	-0,2349	HL
Судовишнянська	11,1	0,2302	-0,1165	HL
Східницька	9,0	-0,1441	-0,0821	LL
Тростянецька	8,9	-0,1722	-0,1785	LL
Трускавецька	5,8	-0,7302	-0,4623	LL
Турківська	8,1	-0,3089	0,1149	LH
Хирівська	9,8	-0,0004	-0,2147	LL
Ходорівська	7,8	-0,3673	-0,4296	LL
Шептицька	6,9	-0,5391	-0,2948	LL
Шегинівська	9,8	0,0075	-0,0623	HL
Щирецька	8,2	-0,2968	-0,2112	LL
Яворівська	9,1	-0,1332	0,1877	LH
Глобальний індекс Морана				1,2297

**Джерело: розраховано автором за даними⁵⁹⁷*

⁵⁹⁷ Місцевий портал відкритих даних Львівщини. Кількість наявного населення. URL: <https://data.loda.gov.ua/dataset/ebd1c352-25c8-4f6d-ad2d-cee1ac8a525d>; DELLA: розрахунок відстані між містами. URL: <https://della.ua/distance/>

**Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни
та повоєнного відновлення України**

Таблиця А.3

Перелік індустриальних парків, включених до Реєстру індустриальних парків,
локалізованих у Львівській області (станом на кін. січня 2025 р.)

№	Назва	Місце розташування	Площа, га	Ініціатор створення	Керуюча компанія
1	Львівський індустриальний парк «Рясне-2»	м. Львів	23,49	Львівська міська рада	ТОВ «ІНДУСТРІАЛЬНИЙ ПАРК М10» (попередня назва ТзОВ «СіТіПарк Львів»)
2	Яворівський індустриальний парк	с. Грушів Львівської області	40,00	Яворівська районна рада	ТОВ «ЮПАРКС»
3	Кам'янка-Бузький індустриальний парк	м. Кам'янка-Бузька Львівської області	24,47	Кам'янка-Бузька міська рада	ПП «СКІФИ»
4	Новороздільський індустриальний парк	м. Новий Розділ Львівської області	46,40	Ново-роздільська міська рада	Консорціум «Центр інвестиційно-промислового розвитку»
5	Індустриальний парк «СІГМА Парк Яричів»	с. Старий Яричів, Львівської області	15,71	ТОВ «Індустриальний парк «СІГМА Парк Яричів»	ПП «КЕРУЮЧА КОМПАНІЯ «СІГМА МЕНЕДЖМЕНТ»
6	Індустриальний парк «Захід Ресурс»	м. Городок Львівської області	20,77	ТОВ «ЄВРО-ІНВЕСТ-ХОЛДІНГ»	ТОВ «ІНДАСТРІАЛ ПАРК ГЛОБАЛ ДЕВЕЛОПМЕНТ»
7	Індустриальний парк «Бізнес Прайм»	с. Тернопілля Львівської області	17,5	ТзОВ «Рубікон Трейд»	ТОВ «СІТІ ТРЕЙД ДЕВЕЛОПЕРС»
8	Індустриальний парк «Спарроу Парк Львів»	м. Львів	18,8242	ТОВ «СПАРРОУ ІНДАСТРІЗ»	ТОВ «УКРПРОМЕНЕР ГО РЕСУРСИ»
9	Індустриальний парк «Мостиський Сухий Порт»	територія Мостиської міської ради Мостиського району Львівської області	34,5116	Мостиська міська рада	ТОВ «Мостиський ХАБ»

**Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни
та повоєнного відновлення України**

10	Індустріальний парк «ГАЛІТ»	м. Дрогобич Львівської області	19	Дрогобицька міська рада	ТОВ «ЄТІ ПРО»
11	Індустріальний парк «Долина Стрий»	м. Стрий Львівської області	13,95	Стрийська міська рада	<i>відсутня</i>
12	«Сигнівка»	м. Львів	30,1406	Львівська міська рада	ТОВ «ФОРМАЦІЯ СИГНІВКА»
13	«ЯДРО ІНДАСТРІ»	м. Дрогобич Львівської області	10,0036	ТОВ «ФАСАД ЗАХІД»	ТОВ «Дрогобич Міськбуд»
14	«ІнПарк Борислав»	територія Бориславської міської територіальної громади Львівської області	20	Бориславська міська рада	ТОВ «Хаб меблевих технологій»
15	«Червоноград»	територія Шептицької міської територіальної громади Львівської області	63,0545	Шептицька міська рада	ТОВ «СКІФСЬКИЙ СТЕП»
16	«Добросин»	с. Добросин Львівської області	27,3815	Добросинсько-Магерівська сільська рада	ТОВ «ЄВРОПАРК Добросин»
17	«Добросин Інвест Парк»	с. Добросин Львівської області	14,62	Добросинсько-Магерівська сільська рада	ТОВ «Паркіт Добросин»
18	Індустріальний Парк «Технологій та бізнесу»	Новояворівська територіальна громада Львівської області	17,41	Новояворівська міська рада	<i>відсутня</i>
19	«ЕКОЦЕНТР»	на території Сокільницької територіальної громади Львівської області	27,6943	ТОВ «КОМПАНІЯ ЛОГІСТ-ЛЬВІВ-ТРАНС»	<i>відсутня</i>

*Джерело: складено автором за даними⁵⁹⁸

⁵⁹⁸ Каталог індустріальних парків. Управління індустріальних парків та супроводу інвестицій. Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=45629531-ea5f-4a91-9050-fe47b001dc22&title=DovidkaProIndustrialniParkiVUkraini> <https://me.gov.ua/view/921b538a-a841-4ede-8a33-29c313b81789>

**Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни
та повоєнного відновлення України**

Таблиця А.4

Людинопотік з територіальних громад Львівської області,
розташованих до 70 км від обласного центра
з урахуванням протяжності фактичної мережі автомобільних шляхів,
до м. Львова

Територіальна громада	Обсяг людинопотоку, осіб	Частка, % до підсумку
Буська	2136	2,13
Красненський	1116	1,11
Великолюбінська	1766	1,76
Городоцька	8941	8,91
Комарнівська	2202	2,20
Меденицька	290	0,29
Гніздичівська	185	0,18
Жидачівська	643	0,64
Ходорівська	1339	1,33
Добросинсько-Магерівська	1250	1,25
Жовківська	2567	2,56
Куликівська	2780	2,77
Рава-Руська	3495	3,48
Глинянська	1692	1,69
Золочівська	1027	1,02
Доброутвірська	250	0,25
Жовтанецька	402	0,40
Кам'янка-Бузька	580	0,58
Новояричівська	3496	3,49
Новороздільська	441	0,44
Новороздільська	371	0,37
Миколаївська	3541	3,53
Розвадівська	971	0,97
Мостиська	392	0,39
Судовишнянська	1312	1,31
Новороздільська	1156	1,15
Бібрська	2210	2,20
Перемишлянська	1414	1,41
Давидівська	5974	5,96
Мурованська	2516	2,51
Оброшинська	3098	3,09
Пустомитівська	7656	7,63
Сокільницька	2791	2,78
Солонківська	13387	13,35
Підберіздівська	1477	1,47
Щирецька	1764	1,76
Радехівська	190	0,19
Рудківська	1355	1,35
Великомостівська	636	0,63

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

Продовження табл. А.4

Шептицька	214	0,21
Стрийська	46	0,05
Івано-Франківська	5601	5,58
Новояворівська	3347	3,34
Яворівська	2285	2,28
Всього	100302	100,00

*Джерело: складено автором за даними⁵⁹⁹

⁵⁹⁹ Портал місцевої статистики Львівщини. URL: <https://stat.loda.gov.ua/>

**Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни
та повоєнного відновлення України**

Таблиця А.5

Людинопотік з територіальних громад Львівської області, розташованих до
70 км від обласного центра з урахуванням протяжності фактичної мережі
автомобільних шляхів, до м. Львова
(за типами транспорту та місцями в'їзду до м. Львова)

Місце в'їзду до м. Львова	Тип транспорту	Людинопотік	
		обсяг, осіб	частка, % до підсумку
будні дні			
Автовокзал (вул. Стрийська)	Об'єкт зовнішнього транспорту	5541	3,07
Автостанція №2 (вул. Б.Хмельницького)	Об'єкт зовнішнього транспорту	11385	6,30
Автостанція №3 (вул. Петлюри)	Об'єкт зовнішнього транспорту	5412	2,99
Автостанція №4 (вул. Шевченка)	Об'єкт зовнішнього транспорту	2211	1,22
Автостанція №5 (вул. Зелена)	Об'єкт зовнішнього транспорту	10902	6,03
Автостанція №6 (вул. Личаківська)	Об'єкт зовнішнього транспорту	6669	3,69
Біля с. Бірки	Автомобільний пункт	1355	0,75
Виїзд з с. Лисиничі	Автомобільний пункт	958	0,53
Виїзд з с. Малехів та Муроване	Автомобільний пункт	4889	2,70
Виїзд із с. Соснівка	Автомобільний пункт	1191	0,66
В'їзд у с. Зубра	Автомобільний пункт	3028	1,68
вул. Богдана Хмельницького	Автомобільний пункт	577	0,32
вул. Городоцька	Автомобільний пункт	5410	2,99
вул. Зелена	Автомобільний пункт	779	0,43
вул. Кульпарківська	Автомобільний пункт	1919	1,06
вул. Личаківська	Автомобільний пункт	3085	1,71
вул. Стрийська	Автомобільний пункт	3620	2,00
вул. Тараса Шевченка	Автомобільний пункт	1014	0,56
вул. Тракт Глинянський	Автомобільний пункт	1238	0,68
вул. Шевченка	Автомобільний пункт	1333	0,74
Головний вокзал та АС №8	Об'єкт зовнішнього транспорту	4271	2,36
Дорога на м. Жовкву	Автомобільний пункт	2088	1,16
Приміський вокзал	Об'єкт зовнішнього транспорту	17390	9,62
Ст. 5-й парк	Залізнична станція	3736	2,07
Ст. Брюховичі	Залізнична станція	1423	0,79
Ст. Городоцька	Залізнична станція	4840	2,68
Ст. Дубляни Львівські	Залізнична станція	4867	2,69
Ст. Зимна Вода	Залізнична станція	2616	1,45
Ст. Зубра	Залізнична станція	2763	1,53
Ст. Клепарів	Залізнична станція	895	0,50
Ст. Коновальця	Залізнична станція	9701	5,37
Ст. Персенківка	Залізнична станція	9251	5,12
Ст. Підбірці	Залізнична станція	1855	1,03
Ст. Підзамче	Залізнична станція	29696	16,43
Ст. Сихів	Залізнична станція	6442	3,56
Ст. Скнилів	Залізнична станція	4685	2,59
Ст. Фанерний завод	Залізнична станція	1729	0,96
Разом		180764	100,00

**Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни
та повоєнного відновлення України**

Продовження табл. А.5

Місце в'їзду до м. Львова	Тип транспорту	Людинопотік	
		обсяг, осіб	частка, % до підсумку
вихідні дні			
Автовокзал (вул. Стрийська)	Об'єкт зовнішнього транспорту	2728	3,43
Автостанція №2 (вул. Б.Хмельницького)	Об'єкт зовнішнього транспорту	3894	4,90
Автостанція №3 (вул. Петлюри)	Об'єкт зовнішнього транспорту	2777	3,50
Автостанція №4 (вул. Шевченка)	Об'єкт зовнішнього транспорту	636	0,80
Автостанція №5 (вул. Зелена)	Об'єкт зовнішнього транспорту	2411	3,04
Автостанція №6 (вул. Личаківська)	Об'єкт зовнішнього транспорту	2767	3,48
Біля с. Бірки	Автомобільний пункт	1659	2,09
Виїзд з с. Лисиничі	Автомобільний пункт	630	0,79
Виїзд з с. Малехів та Муроване	Автомобільний пункт	3219	4,05
Виїзд із с. Соснівка	Автомобільний пункт	784	0,99
В'їзд у с. Зубра	Автомобільний пункт	3194	4,02
вул. Богдана Хмельницького	Автомобільний пункт	587	0,74
вул. Городоцька	Автомобільний пункт	2228	2,81
вул. Зелена	Автомобільний пункт	528	0,66
вул. Кульпарківська	Автомобільний пункт	868	1,09
вул. Личаківська	Автомобільний пункт	3514	4,42
вул. Стрийська	Автомобільний пункт	3523	4,44
вул. Тараса Шевченка	Автомобільний пункт	1292	1,63
вул. Тракт Глинянський	Автомобільний пункт	815	1,03
вул. Шевченка	Автомобільний пункт	531	0,67
Головний вокзал та АС №8	Об'єкт зовнішнього транспорту	1109	1,40
Дорога на Жовкву	Автомобільний пункт	951	1,20
Приміський вокзал	Об'єкт зовнішнього транспорту	4560	5,74
Ст. 5-й парк	Залізнична станція	1223	1,54
Ст. Брюховичі	Залізнична станція	1590	2,00
Ст. Городоцька	Залізнична станція	1105	1,39
Ст. Дубляни Львівські	Залізнична станція	3885	4,89
Ст. Зимна Вода	Залізнична станція	2951	3,72
Ст. Зубра	Залізнична станція	1339	1,69
Ст. Клепарів	Залізнична станція	297	0,37
Ст. Коновальця	Залізнична станція	3234	4,07
Ст. Персенківка	Залізнична станція	2074	2,61
Ст. Підбірці	Залізнична станція	2006	2,53
Ст. Підзамче	Залізнична станція	9043	11,39
Ст. Сихів	Залізнична станція	3772	4,75
Ст. Скнилів	Залізнична станція	982	1,24
Ст. Фанерний завод	Залізнична станція	718	0,90
Разом		79424	100,00

**Джерело: складено автором за даними⁶⁰⁰*

⁶⁰⁰ Портал місцевої статистики Львівщини. URL: <https://stat.loda.gov.ua/>

Додаток Б

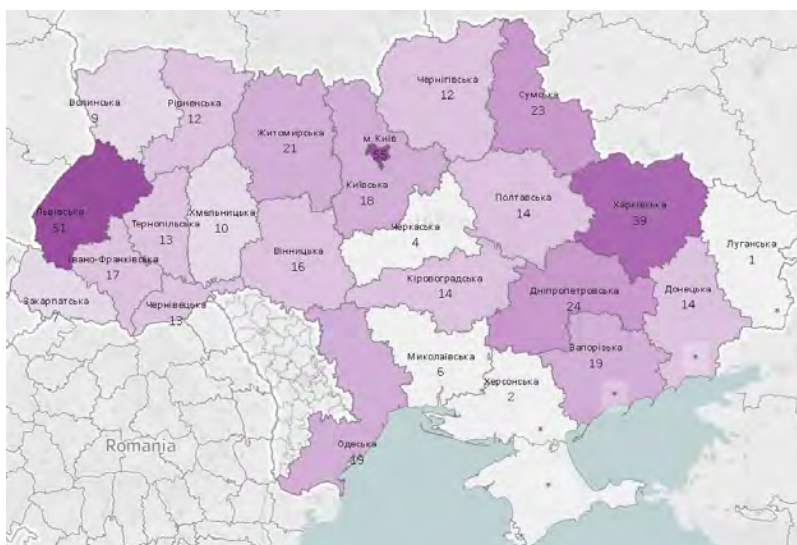

Рис. Б.1. Картохема локалізації об'єктів інноваційної інфраструктури
в регіонах України

джерело: ⁶⁰¹

Таблиця Б.1

Структура інноваційної інфраструктури Львівської області за видами
об'єктів, станом на серпень 2025 р.

Вид інноваційної інфраструктури	Кількість об'єктів, од.
Індустріальні парки	14
Наукові парки	2
Технологічні парки	1
Інноваційні кластери	2
Бізнес-інкубатори та акселератори	9
Інноваційні парки	1
Інноваційні технологічні платформи	0
Інноваційні хаби	1
Стартап-школи	2
Центри інновацій та трансферу технологій	12
Центри підтримки технологій та інновацій	2
Центри інноваційного бізнесу	2
Кластери-учасники Українського кластерного альянсу	3
Всього	51

⁶⁰¹ Інфраструктура інноваційної екосистеми України у регіональному розрізі. URL: https://public.tableau.com/app/profile/alla.ivashchenko/viz/_17132511744400/Dashboard5

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

джерело: складено авторами за даними⁶⁰²

Рис. Б.2. Локалізація офісів ТОП-50 найбільших ІТ-компаній України за чисельністю спеціалістів

джерело: ⁶⁰³

⁶⁰² Інфраструктура інноваційної екосистеми України у регіональному розрізі. URL: https://public.tableau.com/app/profile/alla.ivashchenko/viz/_17132511744400/Dashboard5

⁶⁰³ Топ-50 ІТ-компаній України, літо 2025: перша стабільність за роки війни і вже дві продуктові компанії у «великій п'ятірці». URL: <https://dou.ua/lenta/articles/top-50-summer-2025/>

Таблиця Б.2

Розподіл об'єктів права інтелектуальної власності, які перебувають на балансі закладів вищої освіти, за регіонами України, станом на 2023 р.*

Регіон	Об'єкти права інтелектуальної власності на балансі закладів вищої освіти	
	кількість, од.	частка у загальнодержавному показнику, %
м. Київ	9861	28,6
Харківська область	7633	22,2
Дніпропетровська область	6935	20,1
Запорізька область	2475	7,2
Львівська область	1947	5,7
Одеська область	1813	5,3
Вінницька область	817	2,4
Чернівецька область	765	2,2
Рівненська область	535	1,6
Івано-Франківська область	375	1,1
Полтавська область	212	0,6
Волинська область	184	0,5
Тернопільська область	159	0,5
Закарпатська область	146	0,4
Донецька область	142	0,4
Сумська область	120	0,3
Київська область	82	0,2
Миколаївська область	80	0,2
Хмельницька область	60	0,2
Херсонська область	45	0,1
Чернігівська область	30	0,1
Житомирська область	7	0,0
Черкаська область	6	0,0
Кіровоградська область	0	0

*Примітка: дані дашборду оновлюються кожні 3-5 років;
джерело: складено авторами за даними⁶⁰⁴

⁶⁰⁴ Об'єкти права інтелектуальної власності (ОПІВ) на балансі закладів вищої освіти. URL: https://public.tableau.com/app/profile/alla.ivashchenko/viz/_17313089196640/Dashboard1

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни
та повоєнного відновлення України

Додаток В
Вихідні дані показників для кластерного аналізу*

Громади агломерації	Кількість підприємств, од.		Обсяг витрат на охорону НПС, тис. грн	Питома вага витрат у загальних витратах агломерації на охорону НПС, %	Питома вага витрат на охорону НПС у бюджеті громади, %	Обсяг витрат на одне підприємство переробної промисловості, тис. грн	Обсяг витрат на одне підприємство сільського, лісового та рибного господарства, тис. грн	Загальна кількість озер	Кількість очисних споруд	Площа природоохоронних територій в громаді, кв. км	Заг. площа громади, кв. км	Питома вага природоохоронної території в загальній площі громади, %	Частка природоохоронної території громади в загальній площі природоохоронної території агломерації, кв. км	Витрати громади на охорону НПС на 1 кв. км природоохоронної території громади, тис. грн.
	Сільське, лісове та рибне господарство	Переробна промисловість												
Львівська	442	2491	8899,10	12,47	0,05	3,57	20,13	126	2	48,21	311,40	15,48	17,19	184,58
Городоцька	79	94	697,56	0,98	0,14	7,42	8,83	171	1	0,12	375,90	0,03	0,04	5602,87
Пустомитівська	28	75	9423,14	13,21	2,78	125,64	336,54	18	1	1,96	95,70	2,04	0,70	4815,10
Івано-Франківська	48	59	-	-	-	-	-	76	1	105,12	420,60	24,99	37,48	-
Давидівська	35	54	26845,69	37,62	5,97	497,14	767,02	32	1	8,48	226,20	3,75	3,02	3165,32
Жовківська	66	51	-	-	-	0,00	-	80	1	34,50	453,60	7,61	12,30	-
Солонківська	44	43	18692,47	26,20	3,14	434,71	424,83	21	0	51,21	174,40	29,36	18,26	365,05
Куликівська	44	35	53,94	0,08	0,04	1,54	1,23	10	0	0,04	114,20	0,03	0,01	1498,33
Новояричівська	28	35	-	-	-	-	-	44	3	0,13	221,00	0,06	0,05	-
Зимноводівська	7	32	192,88	0,27	0,07	6,03	27,55	18	0	0,37	30,90	1,19	0,13	525,55
Сокільницька	15	28	986,13	1,38	0,50	35,22	65,74	21	0	0,00	32,90	0,00	0,00	-
Щирецька	18	22	-	-	-	-	-	12	1	3,50	114,50	3,06	1,25	-
Мурованська	8	20	143,70	0,20	0,09	7,18	17,96	19	0	0,00	43,10	0,00	0,00	*
Бібрська	70	19	75,20	0,11	0,04	3,96	1,07	18	1	9,68	435,40	2,22	3,45	7,77
Жовтанецька	23	16	-	-	-	-	-	55	0	0,01	150,40	0,01	0,00	-
Оброшинська	4	13	178,18	0,25	0,11	13,71	44,55	24	1	3,75	49,80	7,54	1,34	47,48
Підберізцівська	16	13	1213,07	1,70	0,63	93,31	75,82	24	0	0,32	124,10	0,26	0,11	3782,58
Великолюбінська	20	12	3957,24	5,55	3,89	329,77	197,86	18	0	13,10	132,40	9,90	4,67	301,99

*Джерело: розраховано та складено за даними порталу місцевої статистики Львівщини та бюджетів територіальних громад у Львівській області.

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни
та повоєнного відновлення України

Додаток Г

Таблиця Г.1

Найпоширеніші джерела доходів європейських агломерацій та можливості їх застосування в Україні

Джерело доходів	Приклади	Переваги	Обмеження та ризики	Релевантність для України
1. Податки, збори та платежі на користь агломерації	Іспанія, метрополія Барселони: «метрополійна надбавка» до муніципального податку на нерухоме майно (до кінця 2025 р. базова ставка – 0,2% від кадастрової вартості нерухомості (винятки – фізичні особи-власники недорогої нерухомості (вони повністю звільнені від сплати надбавки), а також великі компанії, порти, аеропорт, електростанції (сплачували значно вищі ставки та формували основну частину податкових надходжень бюджету метрополії); з 2026 р. ставка 0,045% для усіх власників нерухомості (фізичних осіб та великих компаній, без винятків). Частка в доходах бюджету – 15%; - збори та платежі за користування об'єктами публічної власності. Частка в доходах бюджету – 10%; - плата за виконання делегованих повноважень і надання спільних послуг, головним чином за водопостачання та управління відходами. Частка в доходах бюджету – 45%.	- формують стійку та прогнозовану базу доходів, що дозволяє планувати бюджет агломерації на середньо- та довгострокову перспективу; - створюють фінансову мотивацію для співпраці громад – чим більше інтеграції, тим вищий ефект для бюджету; - стабільне джерело фінансових ресурсів для спільних проєктів	- можливі суперечки щодо формули розподілу внесків; - може викликати опір громад, особливо тих, які побоюються втрати частину своїх доходів; - у разі слабкої економічної бази громад надходження будуть обмеженими – це посилює нерівність між ядром і периферією агломерації; - потрібні чіткі механізми адміністрування та прозорого розподілу коштів, оскільки може виникнути ризик неефективного	Висока у <u>середньостроковій</u> перспективі. Власні надходження можуть стати одним із ключових джерел формування бюджету агломерацій в Україні, але за умови наявності нормативно врегульованого статусу агломерацій та чітко визначених процедур адміністрування таких платежів. Перерозподіл частки місцевих податків на користь агломерацій стане можливим лише після ухвалення рамкового закону, який визначатиме порядок формування бюджету агломерації та гарантуватиме, що громади зберігають свої податкові надходження і статус повноцінних суб'єктів ухвалення рішень. Отже, механізм власних надходжень є потенційно придатним для України, однак потребує належного правового регулювання та поетапного впровадження
	Польща, Верхньосілезько-Заглембська метрополія:			

**Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни
та повоєнного відновлення України**

	– 5% від податку на доходи фізичних осіб, сплаченого мешканцями території метрополії. Метрополії Італії: – податок на страхування транспортних засобів. Частка в доходах бюджету – 20-25%; – збір за реєстрацію, перереєстрацію або передачу права власності на транспортний засіб. Частка в доходах бюджету – 5-8%. Важливо, що 100% зазначеного збору надходить до бюджету метрополій, у якій зареєстрований платник-власник транспортного засобу); – екологічний збір (збір за утилізацію і захоронення відходів). Частка в доходах бюджету – 3-5%).		використання коштів	
2. Трансфери з державного бюджету	Метрополії Італії: трансфери з державного бюджету – ключове джерело доходів метрополій. Їх частка становить 55-65% від загального обсягу доходів бюджету метрополій.	– стабільність фінансування ключових функцій; – забезпечують суттєвий фінансовий ресурс для реалізації стратегічних проєктів, розвитку інфраструктури, транспортних рішень, цифровізації, «зелених» інвестицій тощо; – дають можливість стимулювати розвиток у пріоритетних сферах – через цільові програми (транспорт, екологія, соціальна	– залежність від політики центральної влади – зміна пріоритетів може призвести до скорочення фінансування; – складність і тривалість бюрократичних процедур отримання коштів; ризик затримок у виділенні; – існує ризик фрагментації фінансування за	Наразі малоімовірно в українських реаліях. По-перше, відсутність законодавчо визначеного статусу агломерацій в Україні ускладнює право на отримання цільових трансфертів. По-друге, підтримка агломерацій як окремого напрямку політики фінансування може стати актуальною переважно у повоєнний період, оскільки нині бюджетні ресурси спрямовуються на оборону та відбудову.

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

		сфера, інновації, енергоефективність); – забезпечують рівність доступу усіх агломерацій країни до державної підтримки; – можуть стати «фінансовим каркасом» запуску агломерацій на початкових етапах – до появи власних доходів і партнерських фондів; – можуть підвищувати інституційну спроможність (через фінансування офісу агломерації, залучення експертів, комунікацію)	різними програмами без єдиної системи управління агломераційним розвитком; – існує ризик політичного впливу на розподіл коштів; – якщо трансферти не мають довгострокової стабільності – виникає залежність, неможливо планувати бюджет на кілька років; – обмежена фінансова автономія агломерацій; – значна конкуренція між агломераціями за державне фінансування	
3. Членські внески	Латвія, Ризька метрополія: розмір внесків є фіксованим і становить для муніципалітету міста Риги 40,0 тис. євро, а інших муніципалітетів – по 5,0 тис. євро щорічно. Іспанія, метрополія Барселони: розмір внесків є однаковим для всіх адміністративних одиниць, не залежить від площі їхньої території або чисельності населення та	– забезпечують базове та прогнозоване джерело доходів для інституційного функціонування агломерацій (адміністрація, експертна підтримка, комунікація, стратегування тощо);	– обсяг внесків, як правило, невеликий – не покриває витрати на реалізацію масштабних проєктів (потребує інших джерел фінансування);	На етапі інституціоналізації агломерацій членські внески можуть слугувати початковим та символічним джерелом фінансування, що дозволяє створити офіс співпраці, органи управління та комунікаційні платформи. Механізм є гнучким і може бути запроваджений на добровільній основі, без необхідності

Інституційні детермінанти розвитку агломерацій в умовах війни та повоєнного відновлення України

	встановлюється за згодою всіх муніципалітетів. Частка в доходах бюджету метрополії – 15%. Україна, Львівська агломерація: тимчасово, на стадії інституціоналізації розмір внеску становив 1 грн, помножену на кількість мешканців громади-члена Асоціації.	–сприяють відповідальності та «відчуттю співвласності» муніципалітетів щодо діяльності агломерацій; –відносна простота адміністрування та прозорість механізму справляння; –можуть бути встановлені на основі домовленості, без втручання держави – сприяють розвитку горизонтальних форм співпраці; –можливість розрахувати мінімальний гарантований бюджет на рік (для запуску проєктів, програм, функціонування офісу); –створюють умови для внутрішнього моніторингу ефективності – громади більш зацікавлені у результатах співпраці	–у разі високої ставки можуть виникати спротив або неготовність окремих громад долучатися до агломерації; –у громадах з низькою бюджетною спроможністю внески можуть розглядатися як додаткове «фінансове навантаження»; –за відсутності прозорого механізму розподілу вигод може виникнути недовіра або відчуття нерівного представництва	законодавчих змін – це важливо для запуску пілотних агломерацій. За прикладом європейських метрополій, членські внески не є основним джерелом бюджету, але формують «мінімальний гарантований ресурс» для координації дій між громадами.
--	---	---	--	--

**Джерело: систематизовано авторами*

Монографія

**Інституційні детермінанти розвитку агломерацій
в умовах війни та повоєнного відновлення України**

Електронне видання

Підписано до друку 28.05.2026.

Формат 64×84/8.

Гарнітура «Times New Roman».

Умов. друк. арк. 37,4.

ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долішнього НАН України»
79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4